ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ
ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΘΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΤΟΣ ΚΣΤ' ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΙΩΑΝΝΙΝΑ

ΤΟΜΟΣ 299 - 300 ΜΑΡΤΙΟΣ - ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1977

ΙΔΡΥΤΑΙ 1952—54
† ΜΙΧ. ΧΑΡ. ΜΑΝΟΣ
ΕΥ. Α. ΦΑΚΑΤΣΕΛΗΣ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ—ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ
1954—56
† ΜΙΧ. ΧΑΡ. ΜΑΝΟΣ
1956—73
† ΜΙΧ. ΧΑΡ. ΜΑΝΟΣ
ΔΗΜ. Γ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ
ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ
ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ — ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΔΗΜΟΣΘ. Γ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

Ἐπιτροπή Ἐπιμελείας ὕλης
ΑΡΣΕΝΗΣ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ
ΤΑΚΗΣ ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΣ
ΝΙΚΟΣ ΤΕΝΤΑΣ
ΚΩΝ. ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ
(ἐτήσιαι)

Ἐσωτερικοῦ	Δρχ.	400
Νομ. Προσώπων, Ὀργανισμῶν, Τραπεζῶν	»	600
Κοινοτήτων καὶ Σχολείων	»	400
Ἐξωτερικοῦ	Δολλ.	20
Τιμὴ τεύχους	Δρχ.	100

FEDERATION INTERNATIONALE de la Presse Periodique
ΔΙΕΘΝΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ ΤΥΠΟΥ

Ἀντεπιστέλλοντα Μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς

Λ. Ι. ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ	(Ἀθῆναι)
ΧΡΥΣ. ΖΙΤΣΑΙΑ	(Θεσ/νίκη)
ΓΙΩΡΓ. Μ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ	(Ἀθῆναι)
ΜΙΧ. ΠΕΡΑΝΘΗΣ	(Ἀθῆναι)
ΤΑΚΗΣ ΤΣΙΑΚΟΣ	(Ἀθῆναι)

Ἐμβάσματα: «ΗΠ. ΕΣΤΙΑΝ» Ὁδὸς Σμύρνης ἀριθ. 11, Ἰωάννινα, Τηλέφ. 26.659

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Γ. Βαλέτα	:	Ἕνας ἀθησαύριστος θησαυρὸς τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ (ἱστορ. μελέτη)	Σελ. 185
Στεφ. Μπέττη	:	Ζῶτος, Ἀπόστολος καὶ Στέφανος Τσιγαράδες (ἱστορικὴ πραγματεία)	» 202
Κώστα Δ. Βελιαρούτη	:	Ὁ Ἅγιος Γεώργιος καὶ τὸ Γραμμένο (ἱστορ. στοιχεῖα)	» 213
Δημ. Τρ. Παπαζήση	:	Βιογραφικὴ συλλογὴ λογίων Ἑλλήνων τῆς Τουρκοκρατίας (ἱστορ. στοιχεῖα)	» 217
Κώστα Π. Βλάχου	:	Κτηματολόγια τῆς περιοχῆς Κουρέντων - Ἰωαννίνων (ἱστορ. στοιχεῖα)	» 226
Κ. Γ. Τσαΐμου	:	Κατασκευὴ καὶ βαφὴ τῶν ἀττικῶν ἀγγείων (ἀρχαιολ. στοιχεῖα)	» 228
Εὐδοκ. Ἰωάννου - Μηλιατζίδου	:	Χαλκευτικὴ καὶ χάλκινα σφυρήλατα σκεύη (λαογρ. μελέτη)	» 232
Ἄννα Γουὴλ - Μπαδιεριτάκη	:	Ἡ παραδοσιακὴ φορεσιὰ ἀπὸ τὸ Γηρομέρι Θεσπρωτίας (λαογρ. στοιχεῖα)	» 244
Ἀποστ. Μπενάτση	:	«Ἀλκαίου ποιήματα» (φιλολ. μελέτη)	» 248
Παύλου Α. Κυριακίδου	:	Ἡ κοινωνικὴ καὶ θρησκευτικὴ κατάστασις τῶν Ἑλλήνων φοιτητῶν (μελέτη)	» 251
Θεμ. Παπαθανασίου	:	Ἡ ἐργασία κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἀντίληψιν (μελέτη)	» 262
Τάκη Σιωμοπούλου	:	Παλίμψηστα (ποίημα)	» 276
Μιχ. Οἰκονομίδη	:	Ἡ δοκὸς (ποίημα)	» 276
Ἀρσένη Γεροντικοῦ	:	Παλαιοὶ καὶ νέοι (δοκίμιο)	» 277
Γιώργου Μάνθ. Οἰκονόμου	:	Ἄϋλη τέφρα (διήγημα)	» 288
Τάκη Τσιάκου	:	Ἄρα γε... (ποίημα)	» 290
Κ. Μητσάκη	:	Τὰ ἠπειρωτικὰ ὁδοιπορικὰ δύο ζωγράφων (πραγματεία)	» 291
Γιώργου Παπαστάμου	:	«Οἱ Φαληρεῖς» (ποίημα)	» 302
Δημοσθ. Νασιούλη	:	Τὸ ὄνειρο τοῦ γέρο - Βάγια (διήγημα)	» 303
Κώστα Γ. Τσιλιμαντοῦ	:	Ταξίδια (ποίημα)	» 309
Φωκ. Ι. Καφάλη	:	Αὐτὰ τὰ χώματα (ποίημα)	» 310
Πάνου Τζιόβα	:	«Εἰδώλλιο» (ποίημα)	» 310
Ι. Γ. Θεοχάρη	:	Τὴν ὥρα τοῦ σχολείου (διήγημα)	» 311
Ἰσπανικὸ (Ἀνωνύμου) (μετάφραση: Μάγιας - Μαρίας Ρούσσου)	:	Λαζαρίγιο ντὲ Τόρμες (πεζογραφία)	» 313
Νίκου Μούλια	:	Ἀπὸ πορτραῖτο (ποίημα)	» 320

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ: Σημειώματα: Τὸ Ἄρμα Θέσπιδος καὶ ἡ ἐπαρχία — Τιμητικὴ γιορτὴ γιὰ τὸν Μιχ. Περάνθη — Ἡ διάλεξη τῆς Στέγης — Ἡ ἔκθεση χριστιανικοῦ βιβλίου (Δ. Κόκκινου) — Ἕνα ρουμανικὸ περιοδικὸ (Π. Καραγιώργου) — Βραβεύσεις (Συντάξεως) — Νεκρολογία: Γρ. Δαμῆς (Δ. Γεροντικοῦ). — Κριτικὴ τοῦ βιβλίου. — Τεχνοκριτικά. — Ἡ ἔκθεση τοῦ Διοικητοῦ τῆς Τραπέζης Ἑλλάδος.

ΔΟΣΕΙΣ: Συντάξεως: Δ. Κόκκινος — Μελετίου Γεωγράφου 51 - Ἰωάννινα
Τυπογραφεῖον: Φ. Β. Μπαμπούσης — Γ. Διβολῆ 15 (Α. Τούμπα) - Θεσ)νίκη

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΚΣΤ' ◆ ΜΑΡΤΙΟΣ — ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1977 ◆ ΤΕΥΧΟΣ 299 - 300

Γ. ΒΑΛΕΤΑ

ΕΝΑΣ ΑΘΗΣΑΥΡΙΣΤΟΣ ΘΗΣΑΥΡΟΣ ΤΟΥ ΝΕΟΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ

Τὸ παιδαγωγικὸ ἐγκόλπιο τοῦ Θεσσαλοῦ Διονυσίου Πούρη

Πολλὰ βιβλία ἢ χειρόγραφα τῆς προεπαναστατικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς προτρικουπικῆς μετεπαναστατικῆς περιόδου, δὲν ἔχουν ἀκόμα ἀναγνωρισθῆ ἐσωτερικὰ ὡς πρὸς τὴν πρωτοτυπία, τὴ γλώσσα καὶ τὸ βαθύτερο διαφωτιστικὸ ἢ ἰδεολογικό τους περιεχόμενο. Τὰ βιβλία αὐτὰ εἶναι οἱ ἄγνωστοι γνωστοὶ τῆς νεοελληνικῆς βιβλιογραφίας, ποὺ δὲν ἀξιώθηκαν ἀκόμα νὰ πάρουν τὴ θέση ποὺ τοὺς ἀξίζει στὴν ἱστορία καὶ στὴ γραμματολογία μας. Πολλὰ εἶναι τόσο σπάνια καὶ μοναδικά, ποὺ στὶς βιβλιογραφίες μας ἀναγράφεται ἡ ὕπαρξή τους σὲ κάποιες ἀπόμακρες, ἐπαρχιακές, ἰδιωτικὲς ἢ ξένες βιβλιοθῆκες, ποὺ πολλὲς φορὲς εἶναι ἀπρόσιτες ἢ ἔχουν μεταφερθῆ ἢ διαλυθῆ, ὅπως τοῦ Μιχαλόπουλου, τοῦ Λευκαδίτη, τοῦ Χατζηδήμου καὶ πολλῶν ἄλλων, χωρὶς νὰ γίνει καμμιὰ προσπάθεια φωτοτυπικῆς τους διάσωσης καὶ τοποθέτησης σὲ κεντρικὲς δημόχρηστες βιβλιοθῆκες. Εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ κατεπείγοντα προβλήματα καὶ αἰτήματα τῶν νεοελληνικῶν σπουδῶν ἡ ἀναζήτηση καὶ ἐξασφάλιση τῶν μοναδικῶν αὐτῶν «σπανιοτήτων», δεδομένου ὅτι, τὶς περισσότερες φορές, ἡ σπανιότητά τους ἀποτελεῖ συνάρτηση καὶ ἀπόρροια τοῦ διαφωτιστικοῦ δογματικοῦ ἢ ἀγωνιστικοῦ περιεχομένου τους. Αὐτὰ τὰ βιβλία, ὅπως ἡ «Ἑλληνικὴ Νομαρχία», ἡ «Ἀδελφικὴ Διδασκαλία», παλαιότερα ἡ ἀγωνιστικότατη «Πίστις» τοῦ Νευταρίου Τέρτου, οἱ ἐκδόσεις τοῦ Ρήγα, ὁ «Φλόρος» τοῦ Φιλιππίδη, τελευταία ἡ «Βοσκοπούλα τοῦ Αἰγαίου Πελάγους» τοῦ Θ. Γρυπάρη, ποὺ τὴν ἀναστύλωσα προπέρυσι στὴ «Φιλολογικὴ Πρωτοχρονιά», εἶχαν μεγάλη διάδοση καὶ κυκλοφορία στὸν καιρό τους, ἀλλὰ ἐξαφανίστηκαν μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου γιὰ τὸ προοδευτικὸ περιεχόμενό τους. Πολλοὶ γιὰ νὰ τὰ διασώσουν στὶς βιβλιοθῆκες τους τὰ ἀκρωτηριάζανε, ἀλλὰ καὶ πάλι στὰ χέρια τῶν διαδόχων τους δὲν εὕρισκαν σωτηρία καὶ γινόταν προσφορὰ στὸν Ἥφαιστο.

Ἕνα ἀπ' αὐτά, τὰ μαρτυρικὰ θὰ λέγαμε, σπανιώτατα βιβλία εἶναι καὶ τὸ ἐπιγραφόμενο:

> «Πραγματεία στοιχειώδης περὶ τῶν χρεῶν τοῦ ἀνθρώπου μετὰ προσθήκης κανόνων τινῶν περὶ χρηστοηθείας καὶ ἄλλων πάνυ χρησίμων. Μετάφρασις ἐκ τῆς Ἰταλικῆς Γλώσσης Διονυσίου Ἱερ. Πούρη τοῦ ἐκ Τρικκάλων, ἐπιθεωρηθεῖσα καὶ διορθωθεῖσα παρὰ Σπυρίδωνος Βλαντῆ, χάριν τῶν Κοινῶν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Σχολείων τῆς Ἑλλάδος. Ἐν Βενετίᾳ. Παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ τῷ Ἐξ Ἰωαννίνων 1812 8ο μ. (16,5Χ10,1). Σελ. ιε΄ + ΙΧ τρ. + 119. (Βλ. τὴ φωτοτυπία τῆς προμετωπίδας τοῦ βιβλίου, ποὺ καταχωρεῖται στὴ μελέτη ἐτούτη, καθὼς καὶ τὴν πρώτη σελίδα τῆς ἀφιέρωσης).

Αὐτὸ τὸ βιβλίο, καθὼς θὰ δοῦμε ἀπὸ τὴν περιγραφὴ καὶ τὴν ἀνάλυση τοῦ περιεχομένου του ἀποτελεῖ, περισπούδαστο γλωσσικὸ καὶ ἰδεολογικὸ μνημεῖο τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ, εἶναι ἕνας ἀθησαύριστος θησαυρὸς τῆς νεοελληνικῆς παιδείας καὶ λογοτεχνίας — γλωσσοπαιδευτικὸ δοκίμιο μεγάλης ἀξίας, ποὺ γίνεται ἀκόμα σπουδαιότερο, γιατὶ προβάλλεται, πολὺ πρὶν ἀκόμα καλὰ-καλὰ ἐπιβληθεῖ ὁ Κοραῆς, σὰν τολμηρὸ κήρυγμα γιὰ τὴ διάδοση τῶν ἰδεῶν τοῦ διαφωτισμοῦ, καὶ ἔχει ἄκρως ἐκλαϊκευτικὸ περιεχόμενο, θέλοντας νὰ κάνει κοινὸ κτῆμα τοῦ Γένους τὴ συγχρονισμένη παιδεία, τὴν ἁπλὴ γλώσσα, τὴν Εὐρωπαϊκὴ μόρφωση, τὶς ἐπιστῆμες, τὴ φωτογραφία, μ᾽ ἕνα λόγο τὶς πιὸ ἐθνοσωτήριες καὶ ἐποικοδομητικὲς ἀρχὲς τοῦ διαφωτισμοῦ, ποὺ στὴν ἐξάντλησή του εὕρισκε, ἀπ᾽ τοὺς πατριαρχικοὺς καὶ φαναριώτικους κύκλους ἀπροσμέτρητες ἀντιδράσεις.

Ἡ σπανιότητά του, παρ᾽ ὅλον ὅτι τὸ βιβλίο κυκλοφόρησε σὲ ἐπανειλημμένες ἐκδόσεις καὶ ἦταν σχολικὸ βιβλίο καὶ ἠθικοπλαστικὸ ἀνάγνωσμα, προορισμένο γιὰ τὰ σχολεῖα καὶ τὸ πλατύτερο κοινό, μόνο στὴ γλώσσα καὶ στὸ τολμηρὸ προοδευτικό του περιεχόμενο μπορεῖ ν᾽ ἀποδοθεῖ. Ἔτσι, ἐνῶ κυκλοφόρησε ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα ἐκδοτικὰ καταστήματα τοῦ Γλυκὺ τῆς Βενετίας, καὶ διαδόθηκε, μὲ τὸ μηχανισμὸ ποὺ διαθέτανε, πλατύτατα σ᾽ ὅλη τὴν Ἀνατολή, καὶ ἀρίθμησε μέσα σὲ μιὰ δεκαετία πέντε ἐκδόσεις — ἴσως καὶ περισσότερες — καὶ ἔγινε τόσο γνωστὸ καὶ ἀγαπητό, ὥστε νὰ μεταφραστεῖ γρήγορα σὲ λογιώτερη γλώσσα καὶ χωρὶς τὰ ἐνοχλητικὰ στοὺς συντηρητικοὺς λογιωτάτους σχόλια καὶ ὑπομνήματα τοῦ πρώτου μεταφραστῆ του, ἀπὸ τὸν ἐπιφανέστατο λόγιο τῆς ἐποχῆς, τὸν Γεώργιο Γεννάδιο, τὸ βιβλίο καταδικάστηκε στὴν ἀφάνεια, ὥστε ἡ πρώτη ἔκδοσή του παραμένει ὅπως τὴν καταγράψαμε παρακάτω, στὰ 1812, νὰ μείνει μέχρι πέρυσι, ποὺ εὐτύχησα νὰ βρῶ ἕνα ἀντίτυπό της στὴν Πόλη, ἀνύπαρκτη, καὶ ἡ βιβλιογραφική της καταγραφὴ νὰ στηρίζεται στὸ μοναδικὸ ἀντίτυπο ποὺ εἶδε στὰ 1850 ὁ Α. Παπαδόπουλος Βρεττὸς καὶ τὸ καταχώρησε μὲ τὸ γνωστό του ἀτελέστατο σύστημα (ἁπλή, καὶ πολλὲς φορὲς περιωρισμένη ἀναγραφὴ τῶν τίτλων χωρὶς ἄλλες πληροφορίες γιὰ τὸ σχῆμα, τὶς σελίδες καὶ τὴ βιβλιοθήκη, ποὺ ὑπάρχει τὸ βιβλίο κλπ.) στὴ μνημειώδη κατὰ τὰ ἄλλα βιβλιογραφία του, ποὺ στάθηκε ἡ πρώτη καταγραφικὴ ἀναστύλωση τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ, ἡ μεγαλύτερη φιλολογικὴ προσφορὰ τοῦ περασμένου αἰώνα μαζὶ μὲ τὴ «Νεοελληνικὴ Φιλολογία» τοῦ Σάθα καὶ τὴν «Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ Ἔθνους» τοῦ Κ. Παπαρρηγόπουλου.

Ἄλλες ἐκδόσεις, μεταγενέστερες, τόσο στὰ προεπαναστατικά, ὅσο καὶ στὰ μετεπαναστατικὰ χρόνια, μᾶς εἶναι γνωστὲς τέσσερες. Μιὰ στὰ 1818, ποὺ μοῦ εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὸν παλιὸ βιβλιοκατάλογο τῆς Γυμνασιακῆς Βιβλιοθήκης Πλωμαρίου (Μυτιλήνης), ὅπου ὅμως τὸ ἀναγραφόμενο ἀντίτυπο δὲν βρέθηκε, ὅταν στὰ 1937, ὡς καθηγητὴς τότε τοῦ Γυμνασίου, ἔκανα τὴν κατάταξη καὶ καταγραφὴ τῶν βιβλίων της. Μιὰ στὰ 1830, ποὺ ἔγινε βιβλιογραφικὰ γνωστὴ στὰ 1957 κατ᾽ ἀνακοίνωση τοῦ Κ. Μέρτζιου καὶ καταχωρήθηκε στὶς προσθῆκες τῆς «Ἑλληνικῆς Βιβλιογραφίας» Γκίνη-Μέξα. Τρίτη, ὕστερα ἀπὸ ἕναν χρόνο — μοναδικὸ φαινόμενο κυκλοφορίας —στὰ 1831, ἀπὸ ἄλλο τώρα τυπογράφο τῆς Βενετιᾶς, τὸν Φραγκίσκο Ἀνδρεόλα, ποὺ μοναδικό της ἀντίτυπο ἔχει διασωθῆ στὴ Γεννάδιο Βιβλιοθήκη (M.G.L. 306). Τέταρτη, τοῦ 1853, ποὺ μοναδικό της ἀντίτυπο, ποὺ δὲν ὑπάρχει, κατὰ περίεργο τρόπο πουθενὰ ἀλλοῦ, βρίσκεται στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος (Παιδ. 569ο). Καὶ πέμπτη, τοῦ 1855 — μέσα σ᾽ ἕνα περίπου χρόνο ἐξαντλήθηκε ἡ προηγούμενη ἔκδοση καὶ βγῆκε νέα, τόσο μεγάλη ἦταν ἡ διάδοση τοῦ περισπούδαστου βιβλίου — καὶ αὐτή, ὅπως οἱ προηγούμενες στὴ Βενετία, ἀλλὰ

ὄχι πιὰ ἀπ' τὸ Γλυκύ, ποὺ σταμάτησε στὸ μεταξὺ τὶς ἐκδόσεις, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ «Ἑλληνικὸ τυπογραφεῖο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου», ποὺ οἱ ἐκδόσεις του ἀνταποκρινόταν σὲ παιδευτικὲς ἀνάγκες τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ εἶχαν περισσότερη ἐγκυρότητα, δηλαδὴ ἦταν διαλεγμένες, ἐλεγμένες καὶ ἐπίσημα ἀποδεκτὲς ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενό τους. Ἀπ' ὅλες αὐτὲς τὶς ἐκδόσεις, ποὺ παρουσιάζουν κάποιες διαφορὲς καὶ παραλείψεις, μικρὲς ἢ σημαντικὲς γιὰ μᾶς σήμερα, ἰδίως στὸ λεκτικό, ἡ ἐγκυρότερη, δηλαδὴ

ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑ ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΗΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΧΡΕΩΝ

ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

ΜΕΤΑ ΠΡΟΣΘΗΚΗΣ

ΚΑΝΟΝΩΝ ΤΙΝΩΝ ΠΕΡΙ ΧΡΗΣΙΓΟΝΘΕΙΑΣ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΠΑΝΤ ΧΡΗΣΙΜΩΝ.

Μετάφρασις ἐκ τῆς Ἰταλικῆς Γλώσσης Διονυσίου Ἱερ. Πάρη τὰ ἐκ Τεκκαλῶν, ἐπιθεωρηθεῖσα καὶ διορθωθεῖσα παρὰ Σπυρίδωνος Βλαντῆ

Χάριν τῆς Κοινῶν Σχολείων τῆς Ἑλλάδος.

ΕΝ ΒΕΝΕΤΙΑ.

Παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων.

1812.

Πρὸς τὸν ἐν Βενετίᾳ ἐντιμώτατον καὶ φιλογενέστατον Τυπογράφον, κύριον Μιχαὴλ Γλυκὺν τὸ χαίρειν ἀποτείνω.

Ἐκ Μεδιολάνων 1810. Ἰουλίου 28.

Ἰδού σοι, ὦ γλυκύτατέ μοι φίλε Γλυκύ, ἰδοὺ τὸ αἴτημα, τὸ ὁποῖον ἐζήτησες παρ' ἐμοῦ νὰ τυπώσῃς διὰ τὴν ὠφέλειαν τῆς παίδων τῶν Ἑλληνικῶν Γενῶν· ἰδοὺ μία Διδασκαλία τῆς παίδων, μεταφρασθεῖσα ἐκ τῆς ἰταλίδος φωνῆς· διδασκαλία τῷ ὄντι ὠφελιμωτάτη διὰ νὰ ὁδηγήσῃ τὲς παίδας εἰς τὰ χρησὰ ἤθη. Εἰς αὐτὴν προστέθησαν καὶ τινες ἠθικοὶ Μῦθοι προσηρμοσμένοι εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὁμοίως καὶ μερικοὶ Διάλογοι εἰς τὸ τέλος, διὰ νὰ χαραγωγήσωμεν τὲς φιλομαθεῖς νέους εἰς τὴν σπουδὴν τῆς Ἐπιστημῶν καὶ τῆς Φιλοσοφίας. Τὸ βιβλιάριον εἶναι τρόπον τινὰ ὡς μία βακτηρία καὶ ὁδηγὸς καλῶν διὰ νὰ διευθύνῃ τὴν ψυχὴν τῆς παίδων εἰς τὰς καλὰς πράξεις.

Ἐκ τούτων λοιπὸν πρῶτον παρακινούμενος, (χωρὶς νὰ βάλλω εἰς τὸν νοῦν μου ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἴσως θέλουσιν εἰπῇ κάποια μισόκαλα ἀνθρωπάρια, ὅτι τοῦτο δὲν ἔπρεπε, ἢ ἐκεῖ-

αὐτὴ ποὺ ἀντιπροσωπεύει τὸ συγγραφέα, καὶ ἐπέχει θέση χειρογράφου, εἶναι ἡ πρώτη ἔκδοση, ἡ προεπαναστατική, ποὺ ἀντίτυπό της, ὅπως εἶπα, ἔχω ἀποκτήσει ἀπὸ πέρυσι. Μὲ τὴν ἀνεύρεση καὶ τὴν ἀνακοίνωσή του συμπληρώνεται ἕνα σημαντικώτατο κενὸ τῆς «Ἑλληνικῆς Βιβλιογραφίας» Γκίνη - Μέξα, τὸ σπουδαιότερο ὅμως εἶναι, ὅτι ἀποκτοῦμε τὴν ἀρχέτυπη αὐθεντικὴ μορφὴ τοῦ ἔργου — κείμενο, γλώσσα καὶ περιεχόμενο — καὶ μποροῦμε νὰ βγάλουμε ἐγκυρότερα συμπεράσματα ἀπ' τὴ μελέτη τοῦ περιεχομένου του, καὶ νὰ ἐκτιμήσουμε ἀσφαλέστερα τὴν προσφορὰ τοῦ φωτισμένου συγγραφέα του, ποὺ εἶναι ἕνας ἄσημος ρασοφόρος τῆς δουλείας, Ἀρτινῆς καταγωγῆς, ξεκινημένος ἀπ' τὴ φωτοδότρα Θεσσαλία καὶ Ἤπειρο.

Περιγραφὴ τῆς ἔκδοσης βιβλιογραφική, βασισμένη πάνω στὸ δικό μου μοναδικὸ ἀντίτυπο τῆς πρώτης ἔκδοσης τοῦ 1812, ποὺ εἶναι ἐξαιρετικὰ φροντισμένη, χωρὶς λάθη καὶ παρατυπώματα, ἀπ' τὶς πιὸ καλαίσθητες μικρόσχημες

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τοῦ Γλυκῦ, δώσαμε παραπάνω, καὶ τὴ συμπληρώνουμε ἐδῶ μὲ τὴν περιγραφὴ τῶν περιεχομένων καὶ τὴ διάταξή τους στὴ σύνθεση τοῦ θαυμαστοῦ βιβλίου, ποὺ μίλησε τόσο πλατιὰ γιὰ πολλὰ χρόνια, καὶ φώτισε τὸν προεπαναστατικὸ καὶ μετεπαναστατικὸ ἑλληνισμὸ μὲ τὶς ἐθνοπαιδευτικὲς διαφωτιστικώτατες ἰδέες του. Στὴν ἀρχὴ (σελ. γ΄ - ε΄) εἶναι καταχωρημένη, σὰν πρόλογος καὶ εἰσαγωγὴ στὸ βιβλίο, μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ μεταφραστῆ Δ ι ο ν υ σ ί ο υ Π ο ύ ρ η, χρονολογημένη «Ἐκ Μεδιολάνων 1810. Ἰουλίου 28». Τὴν ἐπιστολὴ αὐτή, ποὺ δείχνει τὴ λογιότητα καὶ τὸ εὐρὺ ζωνταγὸ πνεῦμα τοῦ μεταφραστῆ, τὴν παραθέτουμε ὁλόκληρη παρακάτω. Στὶς σελ. στ΄ - ι΄ ὑπάρχει ἕνας «Πίναξ συνοπτικὸς τῶν χρεῶν τοῦ ἀνθρώπου» ποὺ διευκολύνει τὴν εὐκολότερη χρήση καὶ τὴ βαθύτερη κατανόηση τοῦ βιβλίου. Στὴ σελ. ια΄ - ιγ΄ καταχωρεῖται ἕνας συμπληρωματικὸς πίνακας μὲ τὸν τίτλο: «Πίναξ συνοπτικὸς περὶ τῶν κανόνων τῆς χρηστοθείας». Στὶς σελ. ιδ΄ καὶ ιε΄ ὑπάρχουν δυὸ προσευχές, ἡ μιὰ «Πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν μαθημάτων» καὶ ἡ ἄλλη «Μετὰ τὴν τελείωσιν τῶν μαθημάτων». Στὴ σελ. ιστ΄, ποὺ δὲν εἶναι ἀριθμημένη, ἕνα συμβουλευτικό, χωρισμένο σὲ στίχους, ἀπόσπασμα γιὰ τὴν εὐσέβεια, τὴν ἐπιμέλεια καὶ τὴ χρηστότητα ἀπ' τὶς Παροιμίες τοῦ Σολομῶντος (κεφ. δ΄)· Ἀπὸ τὴ σελ. ι΄, ὕστερα ἀπὸ μικρὴ εἰσαγωγή, ἀρχίζει ἡ μετάφραση τοῦ «Περὶ χρεῶν τοῦ ἀνθρώπου» βιβλίου τοῦ Φρ. Σοαβίου, ποὺ ὁ μεταφραστὴς δὲν τὸν ἀναφέρει πουθενά, θέλοντας πιθανώτατα νὰ κατοχυρώσει τὴν ἔκδοσή του ἀπὸ κάθε ὑποψία, ἡ ἀντίδραση, ποὺ θὰ γεννοῦσε στοὺς ἱερατικοὺς κύκλους, ἰδίως τῆς Ἑλλάδας, τὸ γνωστότατο ἀπὸ πολλὲς μεταφράσεις ἔργων του στὰ ἑλληνικά, ὄνομα τοῦ μεγάλου Ἰταλοῦ παιδαγωγοῦ καὶ φιλοσόφου, τόσον ὡς καθολικοῦ, ὅσον καὶ ὡς πρωτοστάτη καὶ ἐπιστήμονα τοῦ ἐγκυκλοπαιδισμοῦ. Τὸ κείμενο χωρίζεται σὲ κεφάλαια, καὶ πιάνει 80 σελίδες. Τὸ πρῶτο ἐξετάζει τὰ χρέη τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν. Τὸ δεύτερο τὰ χρέη του πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἰδίους. Τ ὸτρίτο τὰ χρέη τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τοὺς ἄλλους, ποὺ τὰ χωρίζει σὲ χρέη γενικά, χρέη θετικά, καὶ χρέη μερικά. Στὰ τελευταῖα περιλαμβάνονται τὰ χρέη «πρὸς τοὺς γονεῖς, τοὺς ἀδελφοὺς καὶ συγγενεῖς, τοὺς διδασκάλους, τοὺς εὐεργέτας, τοὺς μεγαλυτέρους καὶ ἀνωτέρους, τὸν ἡγεμόνα καὶ τοὺς ὑπηρέτας του, τὴν πατρίδα, τοὺς φίλους (ἐκλογὴ φίλων καὶ χρέη πρὸς τοὺς φίλους). Γιὰ νὰ κάνει τὸ βιβλίο του πιὸ ἀποδοτικὸ στὰ ἠθοπλαστικά του διδάγματα, ὁ πατριωτικώτατος μεταφραστὴς διάλεξε ἀπ' τὸν Αἴσωπο καὶ ἄλλους μυθογράφους, ἢ καὶ ὁ ἴδιος σύνθεσε 27 χαρακτηριστικοὺς μύθους, ποὺ τοὺς καταχώρησε σὲ ξεχωριστὸ κεφάλαιο τῆς ἔκδοσής του (σελ. 81 - 104) μὲ τὸν τίτλο «Μ ύ θ ο ι ἠ θ ι κ ο ί». Κάθε μύθος συνοδεύεται στὸ τέλος μὲ τὸ ἐπιμύθιο. Ὅλοι οἱ μύθοι εἶναι διατυπωμένοι σὲ μιὰ ἁπλή, ζωντανή, στρωτὴ γλώσσα, τὴν πιὸ ζωντανὴ τῆς ἐποχῆς, ποὺ συμβαδίζει μὲ τὶς γλωσσικὲς ἰδέες τοῦ μεταφραστῆ, ὅπως τὶς διατυπώνει στὸν πρόλογο καὶ στὸν ἐπίλογο τοῦ ἔργου του. Τὸ βιβλίο κλείνει μ' ἕνα διάλογο, μοναδικὸ στὸ εἶδος, τὸ περιεχόμενο, στὴ γλώσσα, καὶ στὶς ἰδέες του, ποὺ ἐκλογές του καταχωροῦμε στὴ συνέχεια τῆς μελέτης μας αὐτῆς. Τὸν ἀκολουθεῖ «Π α ρ ά ρ τ η μ α, περιέχον τινὰς ἀναγκαίας εἰδήσεις κατ' ἐρωταπόκρισιν πρὸς χειραγωγίαν τῶν μαθητῶν εἰς τὴν γνῶσιν τῆς φιλοσοφίας». Εἶν' ἕνα κείμενο καταπληκτικὸ στὴ σύνθεση καὶ στὴ ζωντάνια του, τολμηρότατο στὶς ἰδέες καὶ στὴ γλῶσσα του, ἀπὸ τὰ πιὸ ἀκραῖα τοῦ προεπαναστατικοῦ διαφωτισμοῦ.

Ὁ σ υ γ γ ρ α φ έ α ς τοῦ βιβλίου, ἂν καὶ δὲν ἀναφέρεται γιὰ τοὺς προληπτικοὺς λόγους, ποὺ μνημονεύσαμε παραπάνω, εἶναι ὁ Φραγκίσκος Σοάβιος (Fraçois Soave) (1743 - 1806), ἐπιφανὴς Ἰταλὸς παιδαγωγὸς καὶ φιλόσοφος, καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου τῆς Παβίας καὶ ἀργότερα τοῦ Μιλάνου, ὅπου καὶ πέθανε, καὶ ὅπου τὸν γνώρισε καὶ τὸν ἄκουσε πιθανώτατα ὁ μεταφραστής. Ἦταν θερμὸς φιλέλληνας. Ἡ ἀσχολία του μὲ τὴν ἀρχαία γλώσσα καὶ φιλολογία δὲν περιοριζόταν μόνο στὴ διδασκαλία καὶ στὰ φιλοσοφικά του ἔργα, ἀλλὰ ἐπεκτεινόταν καὶ σὲ δημιουργικώτατες μεταφράσεις ἀρχαίων ποιητῶν καὶ συγγραφέων, ὅπως τοῦ Ὁμήρου, τοῦ

Ἡσίοδου κλπ. Τὸ τελευταῖο ἔργο του γιὰ τὴν Καντιανὴ φιλολογία βγῆκε στὰ 1804. Πολλὰ ἔργα τοῦ Σοαβίου μεταφράστηκαν στὴν ἑλληνικὴ καὶ ἄσκησαν σημαντικώτατη ἐπίδραση στὴ νεοελληνικὴ παιδεία. Ὁ Κωνσταντᾶς στὰ 1864 μετάφρασε τὰ «Στοιχεῖα φιλοσοφίας, ἠθικῆς καὶ μεταφυσικῆς», ποὺ ξαναβγῆκαν σὲ δεύτερη ἔκδοση στὰ 1818. Ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμου ὁ ἐξ Οἰκονόμων μετάφρασε στὰ 1814, τὰ «Ἠθικὰ διηγήματα» τοῦ Σοαβίου, ἕνα βιβλίο, ποὺ στέκεται στὸ ξεκίνημα τῆς νεοελληνικῆς διηγηματογραφίας καὶ διαβάστηκε πολὺ σ' ὅλο τὸν ἑλληνισμό, ὅπως δείχνουν οἱ πολλὲς μεταγενέστερες ἐκδόσεις του (βλ. σχετικὰ τὴν διεξοδικὴ μελέτη μου: «Ἱστορία καὶ θεωρία τοῦ νεοελληνικοῦ διηγήματος τὴ δημοσιευμένη ὡς εἰσαγωγὴ στὴν «Ἀνθολογία τοῦ Ἑλληνικοῦ διηγήματος». Ἀθήνα 1969 καὶ βγαλμένη σὲ ξεχωριστὸ ἀνάτυπο). Ἀργότερα ὁ Κ. Βαρδαλάχος ἔδωσε μεταφρασμένη τὴν «Ἱστορία τοῦ Ἑβραϊκοῦ λαοῦ», τυπωμένη στὴν Ὀδησσὸ στὰ 1831. Ὁ Σερραῖος λόγιος Ἐμμανουὴλ Φωτιάδης στὰ 1833 στὴ Βιέννη μετάφρασε τὸ φιλολογικὸ κοινωνιολογικὸ ἔργο τοῦ Σοαβίου: «Συζήτησις περὶ τῆς φυσικῆς συστάσεως μιᾶς κοινωνίας καὶ μιᾶς γλώσσης...». Τὰ «Ἠθικὰ Διηγήματά» του ἐπεξεργάστηκε σὲ δεύτερη μετάφραση ὁ Κ. Λειβαδεύς. Τῆς μετάφρασης αὐτῆς ἔγιναν πολλὲς ἐκδόσεις. Οἱ πρῶτες στὴ Βενετία στὰ 1859 καὶ 1861. Ἐπίσης μεταφράστηκε καὶ ἡ Ἰταλικὴ του γραμματική, τυπωμένη στὴν Κέρκυρα στὰ 1849. Οἱ τόσο πολλὲς μεταφράσεις μὲ τὶς ἐπανειλημμένες ἐκδόσεις καὶ ἐπανεκδόσεις τους δείχνουν πόση μεγάλη διάδοση γνώρισε ὁ συγγραφέας αὐτὸς στὴν Ἑλλάδα τόσο στὰ πρίν, ὅσο καὶ στὰ μετὰ τὴν Ἐπανάσταση χρόνια. Τὴν μεγαλύτερη ὅμως διάδοση εἶχε τὸ βιβλίο ποὺ ἐξετάζουμε σήμερα: «Πραγματεία στοιχειώδης περὶ τῶν χρεῶν τοῦ ἀνθρώπου» ὅπως τὸ ἐπιγράφει. Ἐκτὸς ἀπ' τὶς πέντε ἐκδόσεις καὶ ἐπανεκδόσεις τῆς μετάφρασης τοῦ Διονυσίου Πούρη, ποὺ μνημονεύσαμε, τὸ βιβλίο μεταφράστηκε, ὅπως εἴδαμε, κι' ἀπὸ τὸν Γεώργιο Γεννάδιο καὶ εἶχε καταπληκτικὴ κυκλοφορία σ' ὅλα τὰ κέντρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅπου τυπώθηκε καὶ ξανατυπώθηκε πολλὲς φορὲς καὶ χρησιμοποιήθηκε στὰ κατώτερα σχολεῖα σὰν διδακτικὸ βιβλίο χρηστοήθειας, Ἐπίσημα μάλιστα ἀναγράφεται στοὺς τίτλους τῶν ἐκδόσεων ἡ ἔνδειξη «πρὸς χρῆσιν τῶν δημοτικῶν σχολείων».

Ἡ μετάφραση τοῦ Γενναδίου τυπώθηκε στὴ Μόσχα στὰ 1819 καὶ ἀπὸ τότε ξαναβγῆκε μέχρι τοῦ 1860 πολλὲς φορές. Στὰ 1840, 1841 καὶ 1846 στὴν Πόλη. Στὰ 1853 στὴν Ἀθήνα. Στὰ 1855 στὴν Σμύρνη. Θὰ ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἄλλες ἐνδιάμεσες καὶ μεταγενέστερες ἐπανεκδόσεις της, ποὺ δὲν μᾶς εἶναι γνωστές. Ἡ μετάφραση τοῦ Γενναδίου εἶναι λογιώτερη καὶ περιορίζεται ἀποκλειστικὰ στὴν ἀπόδοση τοῦ πτωτοτύπου. Μ' αὐτὴν παραμερίστηκε ἀπὸ τὰ σχολεῖα ἰδίως, ἡ λογοτεχνική, δημοτικὴ μετάφραση τοῦ Διονυσίου Πούρη, ποὺ τόσο ὁ πρόλογος, ὅσο καὶ ὁ διαλογικός της ἐπίλογος γιὰ τὴ φιλοσοφία, τὶς ἐπιστῆμες, τὴν ἁπλὴ γλώσσα κλπ. προκαλοῦσε ἀντιδράσεις στοὺς γραμματισμένους τῆς ἐποχῆς. Ὅπως εἴδαμε ὅμως δὲν ἔπαψε καὶ ἡ μετάφραση αὐτὴ νὰ τυπώνεται καὶ νὰ κυκλοφορεῖ σὲ χιλιάδες ἀντίτυπα στὴ μετεπαναστατικὴ Ἑλλάδα ὡς στὰ 1860 καὶ πέρα. Ὁ Γεννάδιος στὸν τίτλο τῆς μετάφρασής του δὲν παράλειψε τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα.

Ὁ πρῶτος μεταφραστὴς τῆς Χρηστοήθειας τοῦ Φφ. Σοαβίου εἶναι ὁ ἱεροδιάκονος Διονύσιος Πούρης, Τρικκαλινός, Ἀρτινῆς καταγωγῆς. Στὴν τελευταία ἔκδοση τῆς Βενετιᾶς ἀπὸ παραδρομὴ γράφεται Πουρῆς. Ὅπως ἀναγράφει ὁ ἴδιος στὸν τίτλο τῆς ἔκδοσής του καταγόταν ἀπ' τὰ Τρίκαλα. Καὶ ὅπως καταφαίνεται ἀπ' τὸν τόπο ακὶ τὴ χρονολογία τῆς προτασσομένης στὴ μετάφρασή του πρὸς τὸν ἐκδότη τῆς Βενετιᾶς Μιχαὴλ Γλυκὺν ἐπιστολῆς του, ζοῦσε στὸ Μιλάνο (Μεδιόλανα). Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1810 βρισκόταν στὴν ἀκμή του, δουλεύοντας ἐκεῖ ὡς κληρικὸς ἢ ὡς δάσκαλος. Πιθανώτατα χρημάτισε μαθητὴς τοῦ

ΙΔΡΥΜΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μεγάλου Σοαβίου, πού, ὅπως εἴδαμε παραπάνω, ἦταν, ὡς τὰ 1808 ποὺ πέθανε, καθηγητὴς στὸ Μιλάνο, καὶ τόσο ἡ διδασκαλία του, ὅσο καὶ τὰ συγγράμματά του εἶχαν μεγάλη ἀπήχηση. Ἀπ' ὅσα γράφει στὸ Γλυκύ, καθὼς καὶ στὸ διαλογικό του σημαντικώτατο ἐπίλογο, ὁ φωτεινὸς αὐτὸς Ἠπειρωτο-Θεσσαλὸς λόγιος ἦταν εὐπαίδευτος καὶ φωτισμένος κληρικὸς μὲ πλατειὰ συγχρονισμένη μόρφωση, κάτοχος τῆς Ἰταλικῆς γλώσσας καὶ φιλολογίας. Ἄλλες πληροφορίες γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση του δὲν ἔχουμε. Οὔτε ξέρουμε πότε πέθανε. Πάντως στὰ 1812 ἦταν πιὰ φτασμένος καὶ ὥριμος στὴν ἡλικία. Στὴν «Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία» Γ'κίνη - Μέξα (Λ' 727) ἀναγράφεται μιὰ ἀγγελία του γιὰ τὴν ἔκδοση ἑνὸς μεγάλου Χάρτη, μὲ τὸν τίτλο «Π ρ ο κ ή ρ υ ξ ι ς» καὶ τὴν προσφώνηση: «Φιλογενέστατοι ζηλωταὶ τῆς βελτιώσεως τῆς Ναυτικῆς», χρονολογουμένη «15 Ἰουνίου 1812. Τριέστη». Ἡ ἀγγελία αὐτὴ βρισκόταν ὡς στὰ 1944 στὴ Δημοσία Βιβλιοθήκη Κερκύρας, ἀλλὰ κατὰ τὴν πυρκαϊὰ ἀπ' τοὺς βομβαρδισμοὺς τῶν Ἰταλῶν, ἀκολούθησε τὴν τύχη τῶν ἄλλων θησαυρῶν τῆς μοναδικῆς καὶ πλουσιώτατης ἐκείνης βιβλιοθήκης τοῦ Ἰονίου. Ἡ βιβλιογραφική τους ὅμως ἀναγραφὴ μᾶς δίνει μερικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν ἄγνωστό μας ἀπ' ἄλλοῦ μεταφραστή. Ἔτσι διαπιστώνουμε, ὅτι ζοῦσε ἢ εἶχε συναλλαγὲς μὲ τὴν Τεργέστη, ποὺ στὰ χρόνια αὐτὰ εἶναι μεγάλο πνευματικὸ κέντρο τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς διασπορᾶς. Ἴσως, μάλιστα, ἐκεῖ νὰ ἐργαζόταν, διδάσκοντας καὶ ἱερουργώντας σ' ἕναν ἀπ' τοὺς δυὸ ναοὺς τῆς ἀνθηρότατης παροικίας, καὶ ἡ παρουσία του στὸ Μιλάνο, ἀπ' ὅπου γράφει δυὸ χρόνια πρὶν ἀπ' τὴν κυκλοφορία τῆς «Προκήρυξής» του στὴν Τεργέστη, στὸν ἐκδότη Μιχαὴλ Γλυκύ, νὰ ἦταν παροδική. Ἔχει ἐπισκεφθεῖ ἐπίσης ὁ Πούρης τὴ Βενετία, ὅπου γνώρισε τὸ Σπυρίδωνα Βλαντῆ καὶ ἄλλους λογίους, καθὼς καὶ τὸν τυπογράφο Μιχὴλ Γλυκύ, ποὺ τὸ ἐκδοτικὸ ἔργο του ἐκθειάζει στὸν πρόλογό του: «ἀλλ' ὅλην σου τὴν περιουσίαν τὴν κατέβαλες (καθὼς ὀφθαλμοφανῶς εἶδον μόνος μου) διὰ νὰ τυπώσῃς καὶ νὰ συνάξῃς ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη πολλὰ βιβλία, σπάνια καὶ ἐξαίρετα διὰ τὴν ὠφέλειαν τοῦ γένους μας, καὶ οὕτως ἐμιμήθης τὴν φίλεργον μέλισσαν, ἥτις συνάζει ἀπ' ὅλα τὰ ἄνθη τὸ γλυκύ της μέλι διὰ νὰ καταγλυκάνῃ τὴν γεῦσιν τῶν ἀνθρώπων...». Ὅπως κι ἂν εἶναι, ὁ φωτεινότατος αὐτὸς ρασοφόρος τῆς διασπορᾶς, πνεῦμα ἀνήσυχο καὶ νεωτεριστικό, εἶναι ἐμποτισμένος ἀπ' τὶς προοδευτικώτερες ἀρχὲς τοῦ διαφωτισμοῦ. Δὲν ξέρουμε, ἂν ἔβγαλε τὸ μεγάλο «Χάρτη» του γιὰ τοὺς ναυτικούς, οὔτε τί ἔγραφε στὴν ἀγγελία του, ὅπου ὑπογράφεται «Ὁ φ ι λ ό π α τ ρ ι ς Δ ι ο ν ύ σ ι ο ς Ἱ ε ρ. Π ο ύ ρ η ς, Θ ε σ σ α λ ὸ ς» καὶ ὅπου προσφωνεῖ τοὺς Ἕλληνες ναυτικούς: «Φιλογενέστατοι ζηλωταὶ τῆς βελτιώσεως τῆς Ναυτικῆς». Οἱ προθέσεις του παρουσιάζονται πλατύτερες. Βλέπει τὴν «ἀ ν έ γ ε ρ σ ι ν», ὅπως ἀποκαλεῖ τὴν ἀναγέννηση καὶ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδας «τῆς δυστυχοῦς πατρίδος μας» στὴν ἐμποροναυτικὴ ἀνάπτυξη τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ*, ποὺ βρισκόταν ἤδη ἀπὸ τὰ 1800 στὴ μεγαλύτερη ἀκμή της, ὥστε νὰ κινεῖ τὶς ἀντιδράσεις καὶ τὸ φθόνο τῶν Εὐρωπαίων. Καὶ ἡ ἔκδοση τῆς μετάφρασης τοῦ Σοαβίου, καθὼς καὶ τὰ ὑπομνήματά του γιὰ τὴν παιδεία καὶ τὸ φωτισμὸ τῆς Ἑλλάδας εἶναι ὑπαγορευμένα ἀπ' τὴ βαθειά του φιλοπατρία. Ὁ ξενιτεμένος αὐτὸς Θεσσαλὸς ρασοφόρος βλέπει μὲ πόνο τὴν καθυστέρηση

---

* Σχετικὰ μὲ τὴν παμμεσογειακὴ ναυτιλιακὴ κυριαρχία καὶ τὴν ἐμπορικὴ ἀνάπτυξη τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς διασπορᾶς μέσα στὴ δεκαετία (1795—1805) βλ. τὴ β' ἔκδοση τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας» τόσο τὸ κείμενο, ὅσο καὶ τὴν εἰσαγωγή του καὶ τὰ ὑπομνήματά του, καθὼς καὶ τὸ περίφημο γαλλικὰ γραμμένο «Ὑπόμνημα γιὰ τὴ σημερινὴ κατάσταση τοῦ πολιτισμοῦ στὴν Ἑλλάδα», μεταφρασμένο στὴ δημοτικὴ καὶ καταχωρημένο στὸν Α' τόμο τῆς τετράτομης ἔκδοσής μου τῶν «Ἁπάντων» Κοραῆ (Ἀθήνα 1963, σελ. 133—160). Ἀπὸ τότε ὁ διαφωτισμὸς σημειώνει νέα περίοδο διάδοσης καὶ ἐπιρροῆς, γίνεται πανελλήνιο παμβαλκανικὸ πνευματικὸ κίνημα.

τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ ἀπὸ τὴν προσωπικὴ ἢ καὶ τὴ διδακτική του πείρα — γιατὶ πρέπει ὁπωσδήποτε νὰ χαράξει γραμμὲς καὶ νὰ ἀποδείξει τὶς ἐνδεικνυόμενες ἀπ' αὐτὰ τὰ πράγματα λύσεις στὸ γλωσσοπαιδευτικὸ καὶ διαφωτιστικὸ πρόβλημα τῆς σκλαβωμένης πατρίδας.

Οἱ ἰδέες του γιὰ τὴ γλώσσα διδασκαλίας τῶν κατωτέρων τάξεων, γιὰ τὴνἐποχὴ ποὺ γράφονται, εἶναι πολὺ προοδευτικές. Βγαίνουν ἀπὸ ἕνα προσωπικό του προβληματισμὸ ὡς δασκάλου, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν ἔργων τῶν Θεσσαλῶν συμπατριωτῶν του, Δανιὴλ Φιλιππίδη καὶ Γρηγορίου Κωνσταντᾶ, ποὺ πρῶτοι μαζὶ μὲ τὸν ποιητὴ Χριστόπουλο, συνεχίζοντας τὸ ἔργο τοῦ Καταρτζῆ καὶ τοῦ Ρήγα, ὕψωσαν τὴ σημαία τοῦ δημοτικισμοῦ καὶ ἔγραψαν τὰ πρωτότυπα ἔργα τους καὶ τὶς μεταφράσεις τους στὴ δημοτική, ὑποστηρίζοντας τὴν ἀναγνώριση καὶ τὴν εἰσαγωγή της στὰ σχολεῖα. Τοῦ Γρ. Κωνσταντᾶ μάλιστα τὴν ἁπλοελληνικὴ μετάφραση τοῦΣοαβίου, ποὺ ὁ πρόλογός της ἀποτελεῖ ἕνα διαπρύσιο μανιφέστο τῆς δημοτικῆς, ὁ Διονύσιος Πούρης τὴν ἀναφέρει σὲ μιὰ ὑποσημείωσή του (σελ. 111 τοῦ βιβλίου του) καὶ τὴ συσταίνει ὡς τὸ πιὸ κατάλληλο βοήθημα γιὰ τὴ σπουδὴ τῆς φιλοσοφίας, τῆς λογικῆς, μεταφυσικῆς καὶ ἠθικῆς. Τὶς γλωσσικὲς ἰδέες τοῦ Κωνσταντᾶ, ποὺ φαίνεται τὸν γνώρισε καὶ προσωπικά, τὶς ἀναγνωρίζει καὶ τὶς διακηρύχνει ἀπὸ τὴν παιδαγωγική του ἐμπειρία καὶ ἀναγκαιότητα ὁ Πούρης. «Πολλάκις ἐστοχάσθην», γράφει μὲ θάρρος στὸν πρόλογό του, «ὅτι ἡ μέθοδος εἰς τὰ κοινὰ γράμματα, τὴν ὁποίαν μετεχειρίζοντο τινές, ὡς τώρα, δὲν ἦτο ὠφέλιμος, ἐπειδὴ οἱ ἀρχάριοι παῖδες, μὴ καταλαμβάνοντες τὰ ἀναγιγνωσκόμενα διὰ τὸ ὑψηλὸν ὕφος, ἐκυριεύοντο ἀπὸ μεγάλην ἀμέλειαν καὶ δυσαρέσκειαν, χωρὶς νὰ προχωροῦσιν παντάπασιν εἰς τὴν μάθησιν. Πρέπει κατ' ἀρχὰς οἱ παῖδες νὰ παραδίδωνται μαθήματα εἰς βιβλίον, τὸ ὁποῖον νὰ εἶναι γεγραμμένον εἰς τὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν ὁμιλοῦσιν, ἕνα μὲν διὰ νὰ διαβάζωσι μὲ εὐκολίαν, ἄλλο δὲ καὶ διὰ νὰ καταλαμβάνωσι τὰ ἀναγινωσκόμενα. Καὶ δὲν φθάνει τοῦτο μόνον, ἀλλὰ νὰ καρποφοροῦνται ἀκόμη καὶ νὰ ὠφελοῦνται ἀπὸ αὐτό, διὰ νὰ διορθώσωσι τὸ ἦθος τους, καὶ τοιοῦτον βιβλίον εἶναι ἡ παροῦσα πραγματεία».

Ὁ πατριώτης μιλᾶ, λοιπόν, μὲ κῦρος καὶ πόνο, σὰν φωτισμένος πνευματικὸς ἄνθρωπος καὶ δημοτικιστὴς παιδαγωγός. Μὲ τὸ κῦρος τοῦ παιδαγωγοῦ, ποὺ ἀντιμετωπίζει κάθε μέρα τὸ πρόβλημα τῆς γλώσσας στὴ διδασκαλία του. Καὶ μὲ τὸν πόνο τοῦ πατριώτη, ποὺ θέλει νὰ μορφωθοῦν τὰ σκλαβωμένα ἑλληνόπουλα, καὶ νὰ «καρποφορηθοῦν», δηλαδὴ ν' ἀποκτήσουν γνώσεις καὶ νὰ μορφώσουν χαρακτήρα. Μ' αὐτὸ τὸ σκοπό, προβαίνει στὴν ἔκδοση τοῦ βιβλίου του, ποὺ τὸ ὀνομάζει «Χρηστοήθεια», γιατὶ ἀποβλέπει στὴ δημιουργία ἀνθρώπων ποὺ ξέρουν τὰ καθήκοντα καὶ τὰ δικαιώματά τους, καὶ εἶναι λυτρωμένοι ἀπὸ τὴν ἀμάθεια, τὶς προλήψεις καὶ τὶς δεισιδαιμονίες. Γι' αὐτὸ προσαρμόζει τὸ βιβλίο του στὴν ἑλληνικὴ πραγματικότητα, προσθέτοντας δικά του κεφάλαια, ὅπως ἐκεῖνο τὸ θαυμάσιο, τὸ ἀναφερόμενο στὰ χρέη τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν πατρίδα, ποὺ ἀποτελεῖ ἕνα τολμηρὸ πατριωτικὸ σάλπισμα. Σ' αὐτὸ μιλᾶ γιὰ τοὺς ἀρχαίους, θυμίζει τὸν πατριωτισμό τους, τὴν αὐτοθυσία τους καὶ ζητᾶ νὰ τοὺς μιμηθοῦν οἱ σκλαβωμένοι Ἕλληνες. Σ' ἕνα διδακτικὸ βιβλίο αὐτὸ τὸ κήρυγμα δημιουργεῖ κινδύνους, ποὺ ὁ συγγραφέας τοὺς παρατρέχει μὲ τὴ συντομία του. Στὶς ψυχὲς ὅμως τῶν νέων εἶχε μεγάλη ἀπήχηση. Ἄναβε τὴ φλόγα τοῦ πατριωτισμοῦ, δημιουργοῦσε σκέψεις, ὄνειρα, ἰδανικά. Ἔπλαθε μορφές. Φώτιζε.

«Κάθε ἕνας, γράφει, χρεωστεῖ νὰ ἀγαπᾶ τὴν πατρίδα του, καὶ νὰ σπουδάζει νὰ τῆς προξενῇ πάντοτε τὸ μεγαλείτερον καλόν. Ὅταν τύχῃ νὰ πολεμηθῇ ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς, αὐτὸς πρέπει νὰ τὴν διαφεντεύσῃ μὲ ὅλην του τὴν δύναμιν, μάλιστα ἀκόμη, ἂν εἶναι χρεία, πρέπει νὰ θυσιάσῃ καὶ τὴν ἰδίαν του ζωήν. Εἰς τοῦτο ἔχομεν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

λαμπρὰ παραδείγματα ἐκείνους τοὺς θαυμαστοὺς προγόνους μας, δηλαδὴ τὸν Μιλτιάδην, τὸν Λεωνίδαν, τὸν Θεμιστοκλῆν, καὶ ἄλλους ἀναριθμήτους, οἱ ὁποῖοι ἐθυσιάσθηκαν διὰ τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος. Εἰς καιρὸν εἰρήνης πρέπει καθεὶς νὰ φυλάττεται νὰ μὴν τὴν ἀτιμάζῃ ἢ ταράττῃ μὲ κακὰ ἔργα, μάλιστα πρέπει νὰ ζητῇ νὰ τὴν ἐκλαμπρύνῃ μὲ τὰς ἀρετάς του καὶ μὲ τὰς δουλεύσεις του καὶ νὰ τὴν ὠφελῇ μὲ τοὺς κόπους του...».

Ὁ μυθογράφος. Γιὰ νὰ ζωντανέψει τὴ διδασκαλία του γιὰ τὰ χρέη τοῦ ἀνθρώπου καὶ νὰ δώσει στὰ ἑλληνόπουλα τὴ χαρὰ τῆς λογοτεχνικῆς ἀφήγησης, ὁ Διονίσιος Πούργης προσθέτει στὸ ἠθοπλαστικὸ βιβλίο του καὶ 27 μύθους, ποὺ ἄλλοι, ὅπως εἴπαμε εἶναι, παρμένοι καὶ διασκευασμένοι ἀπ' τὸν Αἴσωπο καὶ ἄλλους μυθογράφους, ἄλλοι εἶναι πρωτότυποι, συνθεμένοι μὲ τέχνη καὶ σοφία ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ συγγραφέα. Ἡ γλώσσα τῶν μύθων αὐτῶν εἶναι ἁπλή, ζωντανή, λογοτεχνική, καὶ θὰ ἦταν πιὸ καθαρὴ στὸ τυπικό της, ἂν δὲν τὴν ἄλλαζε ὁ ἐπιμελητὴς τῆς ἔκδοσης Σπυρίδων Βλαντῆς. Μὲ τὴν ἔκτασή τους πολλοὶ μύθοι μοιάζουν μὲ μικρὰ ὡραῖα ἀφηγήματα, πολὺ διδακτικὰ καὶ χαριτωμένα. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἰδέες τῶν μύθων εἶναι κοινωνικές, συγχρονισμένες, ἠθοπλαστικές, μὲ λαϊκὰ περιεχόμενα. Παραθέτω τὸν μύθο, ποὺ ἔχει τὸν τίτλο: «Ὁ χωριάτης, ὁποὺ ὁδηγεῖ τὸν γάϊδαρόν του εἰς τὴν ἀγοράν»:

«Ἕνας χωριάτης μὲ ἕνα του υἱὸν ὡδηγοῦσε ἕνα γάϊδαρον εἰς τὴν ἀγοράν. Συναπαντῶντες τους κάποιοι ἄνθρωποι· ἴδε, εἶπον, τί ἀνόητα ζῶα! ἔχουν τὸν γάϊδαρον καὶ αὐτοὶ πηγαίνουν πεζοί. Τοῦτο, ἀκούοντας ὁ γέρων, εὐθὺς ἐκαβαλίκευσεν. Ἀλλὰ πηγαίνοντας ὀλίγον ἐμπρός, κάποιαι γυναῖκες· ἴδε, ἐφώναξαν, τί ἀδιάκριτον γερόντιον! πῶς ἀναγκάζει ἐκεῖνο τὸ ταλαίπωρον παιδίον νὰ τρέχῃ πεζὸν κατόπιν του! Τότε ὁ γέρων ἐξεπέζευσε καὶ ἔβαλεν ἐπάνω τὸν υἱόν του, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον μερικοὶ ἄνθρωποι γηραλέοι· παιδάριον, ἔκραξαν, δὲν ἐντρέπεσαι νὰ κάθεσαι, σὺ ὁποὺ ἔχεις καλοὺς πόδας, ἀφήνοντας νὰ ἀδημονῇ πεζὸς αὐτὸς ὁ δυστυχὴς γέρων; Ὁ γέρων τότε ἀνέβηκεν καὶ αὐτὸς εἰς τὸν γάϊδαρον. Ἀφοῦ ὅμως ἔκαμον ὀλίγον δρόμον, ἄρχισαν τινὲς νὰ λέγουν· ταλαίπωρον ζῶον! αὐτοὶ οἱ ἀδιάκριτοι χωριάται θέλουν νὰ τὸ σκοτώσωσιν. Ὁ γέρων δὲν ἤξευρεν τί νὰ κάμῃ. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ἔχοντας ἔγνοιαν, ὁποὺ ὁ γάϊδαρος νὰ φθάσῃ καλὰ γερὸς εἰς τὸ παζάρι, δένοντας τοὺς πόδας του καὶ περνώντας μίαν ράβδον ἀνάμεσα, μαζὶ μὲ τὸν υἱόν του, ἐβάλθηκαν νὰ τὸν σηκώσουν εἰς τοὺς ὤμους των. Εἰς αὐτὸ τὸ παράξενον θέαμα ὅλοι ἄρχισαν νὰ τοὺς σφυρίζωσιν· ἴδε, λέγοντες, τί καλὸν ἀρνάκι, ἄξιον νὰ τὸ φέρῃ τινὰς εἰς τὸ ραβδίον του! Ὁ χωριάτης, τέλος πάντων, ἀπελπισθεὶς «δὲν εἶναι τρόπος», εἶπε. «νὰ κάμῃ τινὰς νὰ σιωπῶσι τὰ κακὰ στόματα τῶν ἀνθρώπων. Εἶναι καλλίτεροον νὰ κάμω ἐκεῖνο, ὁποὺ ἔκαμνα ἐξ ἀρχῆς, καὶ νὰ ἀφήσω, ὁποὺ κάθε ἕνας νὰ φλυαρῇ ὅ,τι θέλει· καὶ κατεβάζοντας τὸν γάϊδαρόν του καὶ λύγοντάς τον, τὸν ἄφησε νὰ πηγαίνῃ μόνος, χωρὶς νὰ ψηφᾷ πλέον τὰ ὅσα ἔλεγον οἱ ἄλλοι.

— Δὲν πρέπει νά, προσέχωμεν εἰς ἐκεῖνο, ὁποὺ λέγουσιν οἱ ἀμαθεῖς ἢ οἱ πονηροὶ ἄνθρωποι, ἀλλὰ πρέπει νὰ πασχίζωμεν νὰ κάμνωμεν τὸ καλόν, καὶ νὰ ἀφήνωμεν νὰ φλυαρῇ ὁ καθένας κατὰ τὴν ἀρέσκειάν του».

Φαντάσματα. Ἕνας ἄλλος μῦθος, ὁ κβ', μὲ τὸν τίτλο «Τ ὸ φ ά ν τ α σ μ α» συνδέεται μὲ τὸ διαφωτισμό, μὲ τὸ ὀρθολογιστικὸ πνεῦμα τοῦ Ρήγα, μὲ τὴ «Φυσικὴ» του, ποὺ τὴ δεύτερη ἔκδοσή της ἀναφέρει ὁ συγγραφέας στὴν ὑποσημείωσή του (σελ. 99). Ἀπ' τὴν ὑποσημείωση αὐτὴ διαπιστώνουμε, ὅτι ὁ ὡραῖος αὐτὸς μῦθος εἶναι πρωτότυπος καὶ μάλιστα ἐμπνευσμένος ἀπὸ πραγματικὰ περιστατικά, συνεπῶς ἔχουμε, ἕνα πρωτότυπο κείμενο, ἔργο φαντασίας, ποὺ ἀνάγεται στὶς ἀρχὲς τῆς νεοελληνικῆς ἀφηγηματικῆς πεζογραφίας, ποὺ ξεκινᾶ ἀπ' τὸ μῦθο. «Ὁ παρὼν μῦθος γράφει ὁ συγγραφέας στὴν ὑποσημείωσή του, ὁ ὁποῖος εἶναι θειε-

λιωμένος ἐπάνω εἰς ἀληθὲς συμβάν, ἐτέθη ἐπὶ ταυτοῦ, διὰ νὰ ξεκόψῃ ἀπὸ τοὺς παῖδας τοὺς ματαίους φόβους, τοὺς ὁποίους ἐμβάλλουσιν εἰς αὐτοὺς αἱ βάγιαι καὶ δοῦλοι. Λοιπόν, ἂς ἐπιμελούμεθα νὰ τοὺς πληροφοροῦμεν ἐντελῶς διὰ τὴν ματαιότητα καὶ διὰ τὸ ψεῦδος τῶν τοιούτων προλήψεων. Εἰς τοῦτο θέλει ὠφελήσει μεγάλως καὶ ἡ ἀνάγνωσις τοῦ ἐν Βενετίᾳ τυπωθέντος πολλὰ ἀξιολόγου βιβλίου, τοῦ ἐπιγραφομένου «Φυσικὴ δημιώδης πρὸς παῦσιν τῆς δυσιδαιμονίας, ἐν ἔτει 1790». Ὁ συγγραφέας γιὰ νὰ λυτρώσῃ τὰ παιδιὰ ἀπὸ τοὺς φόβους, τὶς τρομάρες καὶ τὰ φαντάσματα, ἔπλασε αὐτὸ τὸν ὡραῖο μύθο, ποὺ τὸν παραθέτουμε ὁλόκληρο:

> «Ἓν παιδάριον ἔτρεξε μίαν νύχταν πεφοβισμένον πρὸς τὸν πατέρα του καὶ εἶπε τρέμοντας, ὅτι εἶχεν ἰδεῖ τρομερόν τι φάντασμα. Ἀκούοντας, εἶχε κρότον εἰς τὸν δρόμον, ἐβγῆκα εἰς τὸ παράθυρον καὶ μοὶ ἐφάνη ἓν μεγάλον εἴδωλον ὅλον ἄσπρον, ὁποὺ ἤρχετο μὲ βίαν, καὶ ἔκαμνε φοβερώτατον κτύπον. Ὁ πατήρ του χαμογελῶντας· κάμε καρδίαν, τοῦ εἶπεν αὔριον βράδυ θέλει ἰδεῖ τί πρᾶγμα ἦτον τὸ φάντασμα. Ἀφοῦ ἦλθεν ἡ νύκτα, αὐτὸς ἀπὸ τὰ δύο μέρη τοῦ δρόμου ἔδεσεν ἕνα σχοινί. Τὸ φάντασμα ἐπαραστάθη εἰς τὴν συνηθισμένην ὥραν. Ὁ υἱὸς τρομαγμένος· ἰδού, εἶπεν, ἔρχεται. Σιώπα, ἀπεκρίθη ὁ πατὴρ καὶ μὴν ὁμιλεῖς. Ὡς τόσον τὸ φάντασμα ἐπροχωροῦσεν μετὰ σπουδῆς. Ἀλλά, φθάνοντας ἐκεῖ ὅπου ἦτον δεμένον τὸ σχοινί, χωρὶς νὰ τὸ καταλάβῃ, ἐκτύπησεν εἰς αὐτὸ καὶ ἔπεσεν εἰς τὴν γῆν. Ὁ πατὴρ τότε, παίρνοντας τὸν υἱόν του ἀπὸ τὴν χεῖρα· ἔλα, τοῦ λέγει, υἱέ μου, νὰ ἰδῇς τί ἦταν τὸ φάντασμα. Ἐβγαίνοντες ὁμοῦ καὶ οἱ δύο, εὑρῆκαν ἄνθρωπον τυλιμένον μέσαν εἰς τὴν λάσπην. Τοῦτος ἐξεφάντωνε, μὲ τὸ νὰ φοβίζῃ τοὺς ἁπλουστέρους. Εἶχε προσωπεῖον καὶ ὁλόγυρά του ἕνα μεγάλον ἄσπρο πανί, καὶ περιεφέρετο ἐπάνω εἰς δύο ὑψηλότατα ξύλα. Ἐκείνην τὴν νύχτα ὅμως ἐπλήρωσε πολλὰ ἀκριβὰ τὴν ξεφάντωσίν του. (Ἐπιμύθιον:) Ἐάν τινες σᾶς ὁμιλήσουν διὰ φαντάσματα ἢ διὰ ἀποθαμμένους, ὁποὺ περιτριγυρίζουν τὴν νύχτα ἢ διὰ παρόμοια πράγματα, μὴ πιστεύετε ποτὲ τίποτα, διότι εἶναι ὅλα ψέμματα, διὰ νὰ κάμουν φόβον εἰς τοὺς παῖδας καὶ εἰς τοὺς ἀμαθεῖς» (σελ. 98 - 99).

Ν ά ζ ι α κ α ὶ χ ά ϊ δ ι α. Πολὺ χαριτωμένος εἶναι καὶ ὁ μύθος, ποὺ ἔχει τίτλο «Γάϊδαρος κολακεύων τὸν αὐθέντην του». Ὅπως καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους δὲν ἔκανα ἀκόμα ἔρευνα γιὰ νὰ διαπιστώσω τὴν πρωτοτυπία του. Χρησιμοποιεῖ ὅμως λέξεις, μὲ ἀντίστοιχες τουρκικὲς κατακυρωμένες περισσότερο ἀπ' τὶς ἀντίστοιχες ἑλληνικὲς καὶ ἀναντικατάστατες.

> «Ἕνας γάϊδαρος, βλέποντας, ὅτι ἓν σκυλάκιον ἦτον ἀπὸ τὸν αὐθέντην του κατὰ πολλὰ ἠγαπημένον καὶ ἐτρέφετο ἀπὸ τὰ πλέον τρυφερὰ φαγητὰ καὶ ἐχαϊδεύτετο κάθε ἡμέραν, ἐνῶ αὐτὸς ἦταν πάντῃ καταφρονεμένος, ἄρχισε νὰ λέγῃ εἰς τὸν ἑαυτόν του· πόθεν εἶναι ἄραγε, ὁποὺ τοῦτο ζωάριον εἶναι ἀπὸ τὸν αὐθέντην μου τόσον πολλὰ ἠγαπημένον, καὶ ἐγὼ νὰ μὴν εἶμαι; Τί κάμωσι αὐτὸ τάχα; Ὄχι, ἄλλο, βέβαια, παρὰ θέλγητρα (τουρκιστὶ νάζια), πηδήματα καὶ χάϊδια. Ἂν αὐτὰ εἶναι ἀρκετά, διατὶ νὰ μὴ κάμω καὶ ἐγὼ τὰ ὅμοια; Ἐνῶ ἐστοχάζετο οὕτως εἰς τὸν ἑαυτόν του, ἰδοὺ καὶ ἔρχεται ὁ αὐθέντης του. Νομίζοντας νὰ κάμῃ μίαν εὐγένειαν ὁ ἀστόχα-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

στος γάϊδαρος, σηκώνεται εἰς τοὺς δύο πόδας του καὶ μὲ τοὺς ἄλλους δύο τρέχει εἰς τὸν λαιμὸν τοῦ αὐθέντου του. Εἰς αὐτὴν τὴν ἄμπωξιν ὁ αὐθέντης ὀλίγον ἔλειψε νὰ πέσῃ κάτω εἰς τὴν γῆν. Ὅθεν ὀργιζόμενος· ἔχω, τοῦ λέγει, δυσγενέστατον ζῶον, νὰ βλέπω καὶ ἀπὸ αὐτὰς παίρνοντας μίαν ράβδον, τόσες ξυλιὲς τοῦ ἔδωκεν, ὥστε τοῦ ἔκοψεν εὐθὺς τὴν θέλησιν τοῦ νὰ τὸν χαϊδεύσῃ πλέον. (Ἐπιθύμιον:) Μὴ ἐπιχειρίζεσθε ποτὲ διὰ νὰ κάμετε ἐκεῖνο εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ἔχετε ἐπιτηδειότητα. Καὶ ἐκεῖνο ὁποὺ κάμνετε, μάθετε νὰ τὸ κάμνετε μὲ χάριν καὶ μὲ καλὸν τρόπον».

Καὶ οἱ ἄλλοι μύθοι εἶναι ὅλοι καλοδιαλεγμένοι καὶ ζωντανοί. Τὸ διάβασμά τους ξυπνᾶ τὸ ἐνδιαφέρον, τὸ δίδαγμά τους ἀποτυπώνεται στὴν ψυχή. Εἶναι μιὰ ἐποχὴ ποὺ ὁ Ἑλληνισμὸς ζητᾶ τὸ ἀνάγνωσμα, τὸ εὐτράπελο συνδυασμένον μὲ τὸ διδακτικό. Τὴν ἴδια σχεδὸν χρονιὰ καὶ ὁ Κοραῆς, ἀνταποκρινόμενος σ' αὐτὴ τὴν ἀνάγκη, ἔβγαλε τὸν Αἴσωπον κι ἔγραψε κι ὁ ἴδιος μερικοὺς πρωτότυπους μύθους. Ἡ προσφορὰ ὅμως αὐτοῦ τοῦ ἁπλοῦ δασκάλου εἶναι πιὸ ζωντανή, πιὸ λογοτεχνικὴ καὶ πις παιδαγωγική.

Ὁ διαφωτιστής. Τὸ ἀποκορύφωμα ὅμως τοῦ βιβλίου, ποὺ τοῦ δίνει ἕνα ἐξαιρετικὸ χαρακτήρα καὶ τὸ κατατάσσει ἀνάμεσα στὰ μαχητικά, τὰ προοδευτικὰ βιβλία τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ, εἶναι ὁ διάλογος ποὺ ὁ συγγραφέας βάζει στὸ τέλος, μὲ τὸν τίτλο «Παράρτημα περιέχον τινὰς ἀναγκαίας εἰδήσεις κατ' ἐρωταπόκρισιν πρὸς χειραγωγίαν τῶν μαθητῶν εἰς τὴν γνῶσιν τῆς φιλοσοφίας»*. Ὁ διάλογος αὐτὸς πιάνει 15 σελίδες τοῦ βιβλίου, (σελ. 105 - 119) καὶ εἶναι ἀποκαλυπτικός, γιατὶ συγκεντρώνει περιληπτικά, προβάλλει παιδευτικὰ καὶ ἐκλαϊκεύει πατριωτικά, μὲ μιὰ καταπληκτικὴ τόλμη καὶ σαφήνεια, ὅλες τὶς ἀρχὲς τοῦ «διαφωτισμοῦ, μὲ σκοπὸ νὰ σώσει τὴ σπουδαστικὴ νεότητα ἀπὸ τὰ βρόχια τοῦ λογιωτισμοῦ, καὶ τοῦ καλογερίστικου μεσαιωνικοῦ σκοταδισμοῦ, νὰ δείξει ποὺ βρίσκεται ἡ ἀληθινὴ παιδεία, ἡ ἐθνική, ἡ νεωτεριστική, ἡ συγχρονισμένη, ὅπως τὴν ἔβλεπε ὁ Ρήγας καὶ ὁ Κοραῆς, ποὺ ἀκριβῶς αὐτὰ τὰ χρόνια μὲ τοὺς «Αὐτοσχεδίους Στοχασμούς» του, ἀγωνίζεται νὰ τὴ μεταλαμπαδεύσει στὴν ὑπόδουλη Ἑλλάδα, παραμερίζοντας καὶ σχεδὸν ἐξουδετερώνοντας τὰ φωτοσβεστικὰ κηρύγματα τῶν σχολαστικῶν, ὅπως ὁ Ἀθανάσιος Πάριος, ὁ Νεόφυτος Δούκας καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ποὺ μὲ τὴν συνέργεια τοῦ Πατριαρχείου ἤθελαν ν' ἀνακόψουν τὴν ὁρμὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὶς ἐπιστῆμες, νὰ σταματήσουν τὸ ἀκράτητο ρεῦμα τῶν σπουδαστῶν πρὸς τὴν Εὐρώπη. Νὰ κρατήσουν, τὴν Ἑλλάδα ἀπομονωμένη μέσα στὸ σκότος τῆς δουλείας καὶ τῆς ἀμάθειας, τὰ σχολεῖα της καθηλωμένα στὴν ἀποκλειστικὴ καὶ ἀπόχρημα ἀποβλακωτικὴ διδασκαλία τῆς γραμματικῆς καὶ τοῦ συντακτικοῦ μὲ τὶς νηστεῖες καὶ τὸ φάλαγγα. Τὴ φωτοσβεστική τους ἀναχρονιστικὴ τάση ἀντιπροσωπεύει ὁ Ἀθανάσιος Πάριος, σχολάρχης τῆς Χίου, πού, στὰ 1802, ἔβγαλε τὴν περίφημη σκοταδιστικὴ φυλλάδα» Ἀντιφώνησις πρὸς τὸν παράλογον ζῆλον τῶν ἀπὸ τῆς Εὐρώπης ἐρχομένων φιλοσόφων, δεικνύουσα ὅτι μάταιος καὶ ἀνόητος εἶναι ὁ ταλαντισμὸς ὅποῦ κάνουσι τοῦ γένους μας, καὶ διδάσκουσα ποία εἶναι ἡ ὄντως, ἡ ἀληθινὴ φιλοσοφία. Τούτοις προσετέθη καὶ παράνεσις ὠφελιμοτάτη πρὸς τοὺς ἀδεῶς πέμποντας τοὺς υἱούς των εἰς τὴν Εὐρώπην χάριν πραγματείας. Ἀμφότερα σχεδιασθέντα καὶ συντεθέντα παρὰ Ναθαναὴλ Νεοκαισαρέως, τοῦ ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει ἡσυχάζοντος...». Ὁ Πάριος δὲν τολμᾶ νὰ παρουσιαστῇ μὲ τὸ πραγματικό του ὄνομα. Τόσος εἶναι ὁ πα-

---

* «Φιλοσοφία», λέγοντας τότε ἐννοοῦσαν τὶς ἐπιστῆμες, τὸ διαφωτισμό, τὴν πέρα κι ἀντίθετα ἀπ' τὰ γραμματικὰ παιδεία.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ραλογισμὸς καὶ ὁ μισονεωτερισμὸς τοῦ βιβλίου του, ποὺ ἐμπνέεται ἀπ' τοὺς κύκλους τοῦ Πατριαρχείου. Μὲ τὴν μεσαιωνικὴ αὐτὴ νοοτροπία, ποὺ ἀποκλείει κάθε ἀλλαγὴ στὸ ἐκπαιδευτικὸ μεσαιωνικὸ πρόγραμμα τῆς γραμματικῆς, κατηγοροῦνται ὡς ἄθεοι καὶ καταδιώκονται οἱ σπουδασμένοι στὴν Εὐρώπη νέοι ἐπιστήμονες, ὅπως ὁ Βενιαμὶν ὁ Λέσβιος, ὁ Καΐρης, ὁ Κούμας, ὁ Βάμβας καὶ τόσοι ἄλλοι ποὺ ἤρθαν στὴν Ἑλλάδα γιὰ νὰ τὴ συγχρονίσουν μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ διδασκαλία τους, τὰ πειράματα, τὴ φιλοσοφία, τὴν ἀστρονομία, τὶς φυσικὲς ἐπιστῆμες.

Στὴ δύσκολη αὐτὴ καιρὸ, ἔρχεται νὰ δώσει τὴ μάχη του, ἀπὸ τὴ δική του σκοπιὰ καὶ μὲ τὸ δικό του τρόπο, ὁ ἐμπνευσμένος Τρικαλινὸς ρασοφόρος Διονύσιος Πούρης, βγάζοντας τὸ περισπούδαστο αὐτὸ ἐγχειρίδιο, μὲ ἀποκλειστικὸ σκοπὸ νὰ φωτίσει τοὺς νέους καὶ νὰ τοὺς δείξει τὸ δρόμο τῆς ἀληθινῆς προκοπῆς, τῆς ἀληθινῆς παιδείας. Εἶναι καταπέλτης. Μιλᾶ μὲ ἀφορισμούς. Οἱ ἀρχὲς τοῦ διαφωτισμοῦ εἶναι γι' αὐτὸν Εὐαγγέλιο. Δὲν χρειάζονται συζήτηση. Δὲν ἐπιδέχονται ἀμφισβήτηση. Εἶναι ἐγκύκλιο καὶ κατήχηση μιᾶς νέας θρησκείας ὁ διάλογός του, τῆς φιλοσοφίας, «θείας ἐπιστήμης». Τὸ φωτεινό του πνεῦμα τὰ ἀγκαλιάζει ὅλα. Γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Ἑλλάδα ὕστερα ἀπ' τὴν «Ἑλληνικὴ Νομαρχία» γίνεται ἕνας τέτοιος προγραμματισμὸς πρὸς τὴν παιδεία, τὸ θετικὸ ἐπιστημονικὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἀναγέννηση. Ὁ διάλογος προχωρεῖ ἀπὸ ἐρώτηση σὲ ἐρώτηση καὶ καλύπτει ὅλο τὸ διαφωτισμὸ στὶς γενικές του ἀρχὲς καὶ κατευθύνσεις, δίνοντας πληροφορίες καὶ ἀνοίγοντας στὶς ψυχὲς τῶν νέων τοὺς πιὸ ἀνοιχτοὺς ὁρίζοντες τῆς φωτισμένης Εὐρώπης, τὸν πόθο, τὸ θαυμασμὸ γιὰ τὶς ὑψηλὲς κατακτήσεις τῆς ἀνθρώπινης σκέψης, τὴν ἀνάγκη νὰ πέσει τὸ μεσαιωνικὸ σκότος καὶ νὰ λυτρωθεῖ ὁ ἑλληνισμὸς ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς ἀμάθειας καὶ τῆς καθυστέρησης.

Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΓΙΑ ΤΟ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟ

Ἡ Φ ι λ ο σ ο φ ί α. Ἀπὸ ὅλα τὰ πράγματα τοῦ κόσμου, διακηρύχνει ὁ ἐμπνευσμένος αὐτὸς ἀπόστολος τοῦ διαφωτισμοῦ, τὸ καλλιώτερον καὶ χρησιμώτερον εἶναι ἡ φιλοσοφία. Ἡ φιλοσοφία εἶναι γνῶσις θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων, τέχνη τεχνῶν καὶ ἐπιστήμη ἐπιστημῶν. Διὰ νὰ ἀπολαύσει ἕνας νέος τὴν θείαν ἐπιστήμην πρέπει μικρόθεν νὰ ἀφίσει πᾶσαν ματαιοπονίαν καὶ κάθε παιγνίδι, καὶ εὐθὺς νὰ προσκολληθεῖ εἰς τὴν φιλοσοφίαν, πλὴν καὶ εἰς τοῦτο πρέπει νὰ πηγαίνει βαθμηδόν, τουτέστι πρῶτον εἰς τὸ ἕνα, ἔπειτα εἰς τὸ ἄλλο, καὶ οὕτω καθεξῆς. Πρέπει πρῶτον νὰ διαβάζει καθαρὰ, νὰ χάμει ἀρχὴν εἰς βιβλίον τὸ ὁποῖον νὰ εἶναι γραμμένον εἰς τὸ ἁπλοῦν, καὶ ὄχι εἰς τὸ ἑλληνικόν, ἐπειδὴ εἰς τὸ ἑλληνικὸν διαβάζοντας οἱ παῖδες καὶ μὴ ἀπολαμβάνοντες, δὲν προχωροῦσε τελείως, μάλιστα ἡ τοιαύτη ἀνάγνωσις ἀτονίζει τὸ πνεῦμα τους, χαυνώνει τὸν νοῦν τους, σκοτίζει τὸν ἐγκέφαλόν τους καὶ ἐνὶ λόγῳ τοὺς ρίπτει εἰς μίαν μεγαλωτάτην ἀμέλειαν καὶ δυσαρέσκειαν». Ὕστερα πρέπει νὰ μάθει καλὰ γραμματικά, ἀλλὰ «ἂς μὴ ἀπατᾶται θαρρώντας ὅτι εἰς τὰ γραμματικὰ στέκεται ὅλη ἡ μάθησις καὶ ἡ εὐδαιμονία, ἐπειδὴ ἀπὸ αὐτὰ καμμία αὔξησις τοῦ νοὸς του δὲν γίνεται, εἰμὴ μόνον κάποιος στολισμός, καὶ μία προετοιμασία διὰ νὰ προχωρήσει μετὰ ταῦτα πλέον εὐκόλως εἰς τὰς Ἐπιστήμας. Καὶ λοιπὸν πρέπει νὰ δοθῇ εἰς τὰς Ἐπιστήμας. Τὰ μέρη ποὺ συνιστῶσι τὴν φιλοσοφίαν εἶναι ἡ γραμματικὴ, ἡ λογικὴ, ἡ ἀριθμητικὴ, ἡ γεωμετρία, ἡ ἄλγεβρα, ἡ τριγωνομετρία, αἱ κοινωνικαὶ τομαί, ἡ φυσικὴ, ἡ μεταφυσικὴ, ἡ ἠθικὴ, ἡ ρητορικὴ, ἡ θεολογία, ἡ χημικὴ, ἡ φυσικὴ ἱστορία, ἡ φυσιολογία, ἡ βοτανικὴ, ἡ ἀνατομία, ἡ χειρουργία, μαιευτικὴ, ἡ ὑδρογραφία, ἡ τοπογραφία, ἡ γεωγραφία, ἡ κοσμογραφία, ἡ ζωγραφικὴ, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ, ἡ ὀπτικὴ, ἡ ἀστρονομία. Ὅλα αὐτά, ἀφοῦ μάθει ἕνας νέος καὶ ἔχει ἀκόμη τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἀρετὴν, τότε αὐτὸς λέγεται ἀληθὴς Φιλόσοφος. Ἀνίσως ὅμως ἕνας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

νέος δὲν ἔχει εἴδησιν ἀπὸ κανένα ἀπὸ αὐτά, τὸ ὄνομα μόνον ἔχει τοῦ λογικοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ σχῆμα καὶ δὲν διαφέρει τελείως ἀπὸ τὰ ἄλογα ζῶα».

Συνεχίζοντας μὲ τὴν ἴδια ἀνάταση, πληροφορεῖ «τοὺς νέους τί εἶναι, τί ἐπιδιώκει καὶ τί ἀξία ἔχει «καθεμιὰ» ἐπιστήμη γιὰ τὸν ἄνθρωπο:» Ἡ ἀριθμητική, ἡ γεωμετρία, ἡ γεωγραφία, ἡ ἄλγεβρα, ἡ φυσική, ἡ χημική. Στὸ πείσμα τῶν σχολαστικῶν ποὺ τὴν περιφρονοῦσαν, ἐξυμνεῖ τὴν φυσικὴ καὶ τὴν ἄλγεβρα, ποὺ τὴν θεωρεῖ «μάθημα πολλὰ ἐξαίρετον, ἐπειδὴ ὅσους λογαριασμοὺς δὲν ἠμπορεῖ νὰ κάμει τινὰς μὲ τὴν ἀριθμητικήν, μὲ τὴν ἄλγεβραν τοὺς τελειώνει εὐκόλως, καὶ ἐν ἑνὶ λόγῳ μὲ αὐτὴν ὁ νέος τετραγωνίζει τὸν νοῦν του ἤτοι τὸν αὐξάνει καὶ τὸν μεγαλύνει, πλὴν ἂν δὲν παραδοθῇ καὶ εἰς τὴν φυσικήν, δὲν ἠξεύρει τοὺς ὅρους τῆς φύσεως». Ὕστερα ἔρχεται στὰ «Σχολαστικά», ὅπως λέγει τὴν λογική, τὴν ἠθική, τὴ μεταφυσική, τὴ ρητορικὴ καὶ τὴ θεολογία, δηλαδὴ τὶς θεωρητικὲς ἐπιστῆμες. Ξεχωριστὰ μιλᾶ γιὰ τὴν ἀξία τῆς ρητορικῆς καὶ τῆς ἀστρονομίας, ποὺ τόσο τὴν καταδιώκανε οἱ σχολαστικοί: «εἶναι μάθημα, τονίζει χρησιμώτατον καὶ ὠφελιμώτατον... ἀναγκαιότατον καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, διότι, χωρὶς αὐτήν, δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐξεύρῃ τινὰς τὰ πασχάλια δύο ἢ τρεῖς χιλιάδων χρόνων». Καὶ τέλος σταματᾶ στὴν ἰατρικὴ καὶ ἐπισημαίνει τοὺς σπουδαιοτέρους κλάδους της. Τὴ βοτανικὴ (φαρμακολογία), τὴν ὀστελογία, τὴν ἀνατομία, τὴ χειρουργική, τὴν μαιευτική, ποὺ προορισμός της εἶναι νὰ ἐλευθερώνῃ τὰς γυναῖκας ἀπὸ τὸν κίνδυνον εἰς καιρὸν τῆς γέννας των. Διὰ τὴν ἔλλειψιν ἐπιτηδείων ἰατρῶν, τονίζει, ἀποθνήσκουσι πολλαὶ γυναῖκες ἐλεεινῶς μαζὶ μὲ τὰ βρέφη των». Γιὰ τὴν ἰατρικὴ καὶ τὴ χρησιμότητά της κάνει ὁλόκληρο κήρυγμα «Τὴν ἰατρικήν», γράφει, ἔπρεπε νὰ τὴν σπουδάζουν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, διότι τόσον εἶναι ὠφέλιμος καὶ ἀναγκαία, ὅσον ὅλοι εἴμεθα ὑποκείμενοι εἰς τὰς συχνὰς μεταβολὰς τοῦ καιροῦ καὶ εἰς ἀρρωστίας· ἐπειδὴ δὲν εἶναι ὥρα, μήτε στιγμή, ὁποὺ νὰ μὴ μεταβάλλωνται οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τὴν μίαν κράσιν εἰς τὴν ἄλλην, δηλαδὴ ἐκεῖ ὅπου εἶναι ὑγιεῖς γίνονται ἀσθενεῖς, ἐκεῖ ὅπου εἶναι δυνατοί, γίνονται ἀδύνατοι...». Στὴν ἐρώτηση, ἂν ὑπάρχουν καὶ ἄλλα μαθήματα, ἀπαντᾶ σὰν ἀληθινὸς φιλόσοφος: «Μαθήματα εἶναι πάμπολλα, τὰ ὁποῖα τώρα διὰ συντομίαν τὰ ἀφήνομεν, ἐπειδὴ εἶμαι βέβαιος, ὅτι ἕνας νέος, ἀφοῦ παραδοθῇ αὐτὰ ὁποὺ εἴπομεν, δὲν θέλει ἀμελήσει καὶ τὰ ἐπίλοιπα. Διότι προχωρώντας εἰς τὰς ἐπιστήμας, τόσον ἡδύνεται, ὥστε ὁποὺ πολλάκις μελετώντας ἀλησμονᾶ καὶ τὸ φαγητὸν καὶ τὸν ὕπνον καὶ ὅλα τὰ ἄλλα». Στὴν ἐρώτηση τοῦ νέου συνομιλητῆ του, ἂν μπορεῖ νὰ ζήσει ὁ ἄνθρωπος στὸν κόσμο χωρὶς αὐτὰ τὰ μαθήματα, ὁ ἐμπνευσμένος κήρυκας τῆς παιδείας καὶ τοῦ φωτισμοῦ ἀπαντᾶ μὲ τὸ ὑψηλὸ φρόνημα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, τῆς ἀνθρώπινης τελείωσης «Ναί! ζῇ, πλὴν δὲ ζῇ καθὼς ὅτι μὴ ἠξεύρων κανένα ἐπιτήδευμα, θέλει γίνει ἢ χαμάλης, ἢ ἀγελαδάρης, ἢ νὰ παστρεύῃ τοὺς δρόμους ἀπὸ τὰς ἀκαθαρσίας».

Κέντρα τοῦ διαφωτισμοῦ. Συνεχίζοντας τὸ διαφωτιστικό του κήρυγμα ὁ Τρικαληνὸς μύστης, πληροφορεῖ τοὺς νέους γιὰ τὰ κέντρα, ὅπου διδάσκονται οἱ ἐπιστῆμες καὶ ἡ φιλοσοφία. Δίνει ἕνα ὁδηγὸ γιὰ τὴν προσέγγιση τῶν νέων τῆς ἐποχῆς του μὲ τὸ Εὐρωπαϊκὸ πνεῦμα. Αὐτὰ τὰ μαθήματα, γράφει, τὰ παραδίδουν παντοῦ, πλὴν εἰς τὴν Εὐρώπην τὰ παραδίδουν μὲ μεγάλην εὐκολίαν, διότι αὐτοὶ οἱ Διδάσκαλοι ὅσα ἔχουν νὰ παραδώσουν, ὅλα σχεδὸν τὰ παραδίδουν πειραματικῶς, διὰ τοῦτο οἱ μαθηταὶ τὰ καταλαμβάνουσι μὲ εὐκολίαν. Αὐτὰ παραδίδονται πρῶτον εἰς τὸ Παρίσιον τῆς Φράντζας μὲ μεγάλην εὐκολίαν, διότι ἐκεῖ εἶναι τὴν σήμερον πολλὰ πειράματα. Δεύτερον εἰς τὴν Παυΐαν τῆς Ἰταλίας, πλησίον τῶν Μεδιολάνων, διότι ἐκεῖ συνάζονται μαθηταὶ ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη. Τρίτον εἰς τὴν Μπολωγίαν, εἰς τὴν Πίζαν, εἰς τὴν Βενέγναν καὶ εἰς ἄλλα μέρη». Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἀναγκάζεται μὲ μιὰ ὑποσημείωσή του, ἀντιμετωπίζοντας τὶς κατηγορίες τῶν σχολαστικῶν τοῦ καιροῦ του, νὰ ὑπενθυμίσει στοὺς νέους, ὅτι τὰ φῶτα τῆς Εὐρώπης μόνον στοὺς σοβαροὺς καὶ φιλέρευνους νέους ἀποβαίνουν ὠφέλιμα, στοὺς ἀρριβίστες καὶ ματαιόδοξους κάνουν κα-

κό. «Εἰς αὐτὰ τὰ μέρη, τονίζει, πρέπει νὰ πηγαίνωσιν ἄνθρωποι μὲ φρένας, ἤγουν ἄνθρωποι μὲ γνῶσιν καὶ μὲ ἤθη χρηστά, καὶ ὄχι ἀναλφάβητοι καὶ πετεινόμυαλοι, ἕτοιμοι εἰς τὴν καταφρόνησιν τῶν θείων ἐντολῶν· ἐπειδὴ οἱ τοιοῦτοι ἀφοῦ μάθουν νὰ ἀναγιγνώσκουσι τὴν ἐφημερίδα, νομίζουν πὼς ἠξεύρουσι τά τε οὐράνια καὶ ἐπίγεια. Φεῦ, τῆς ἀνοησίας των!» Ἡ δοκησισοφία πολλῶν νέων, ποὺ ἐρχόταν στὴν Ἑλλάδα μὲ εὐρωπαϊκὲς σπουδές, πολὺ ἐπείραζε τὸν πατριωτισμὸ τοῦ ἐμπνευσμένου αὐτοῦ λογίου τῆς διασπορᾶς. Καὶ ὁ Ἀνώνυμος τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας» κάνει παρόμοιες ἐπικρίσεις, καυτηριάζοντας τοὺς δοκησίσοφους καὶ ἀρνησιπάτριδες Ἕλληνες τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Ὁ ἑλληνικὸς διαφωτισμός. Στὴν ἐρώτηση τοῦ νέου συνομιλητῆ του, ἂν καὶ στὴν Ἑλλάδα παραδίδονται ἐπιστημονικὰ μαθήματα, ὁ συγγραφέας τοῦ Διαλόγου, ἀπαντᾶ μὲ ὑπερηφάνεια, ὅτι «Ναί, καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, παραδίδονται, μάλιστα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἰς τὴν Χίον, εἰς τὴν Σμύρνην, εἰς τὲς Κυδωνίες, εἰς τὰ Ἰωάννινα, εἰς τὸ Βουκουρέστιον, καὶ εἰς ἄλλα μέρη διάφορα, διότι ἐκεῖ ὀλίγος καιρὸς εἶναι, ὁποὺ ἐπῆγαν διδάσκαλοι φιλόσοφοι καὶ ἐπιστήμονες, οἱ ὁποῖοι ἐσπούδαξαν ἄλλος εἰς τὸ Παρίσιον, ἄλλος εἰς τὴν Βιένναν, ἄλλος εἰς τὴν Παυΐαν, ἄλλος εἰς τὴν Πίζαν, καὶ ἀλλοῦ. Μάλιστα τὴν σήμερον εὑρίσκονται Ἕλληνες εἰς αὐτὰς Ἀκαδημίας, οἱ ὁποῖοι ἀγωνίζονται διὰ τὴν ὠφέλειαν καὶ ἀνέγερσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Γένους». Δὲν ἀναφέρει ὀνόματα, ἀλλὰ εἶναι πολὺ κατατοπισμένος στὴν ἐκπαιδευτικὴ κίνηση τῆς πατρίδας του. Ἀναφέροντας ὅλα τὰ διαφωτιστικὰ κέντρα τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ, ὑπαινίσσεται ὅλους τοὺς κορυφαίους διαφωτιστές, ὅπως τὴν Δωρόθεο Πρώϊο (στὴν Πόλη), τὸν Κούμα καὶ Οἰκονόμιου (στὴ Σμύρνη), τὸν Βενιαμὶν καὶ τὸν Καῖρη (στὶς Κυδωνίες) τὸν Ψαλλίδα (στὰ Γιάννενα), στὴ Χίο τὸ Βαρδάτυχο καὶ Τσελεμπῆ κλπ. Δενἀναφέρει τὸ Γιάσι, ποὺ ἡ Ἡγεμονικὴ Ἀκαδημία του μὲ τὸ Φιλιππίδη, Στεφ. Δούγκα κλπ. ἄνθιζε αὐτὰ τὰ χρόνια. Ἔτσι, ὁ Πούρης δείχνει στοὺς νέους, ὅτι καὶ στὴν Ἑλλάδα ἄρχισε μιὰ νέα περίοδος φωτισμοῦ. Τὰ λόγια του ὅμως γιὰ τοὺς νέους Ἕλληνες ἐπιστήμονες, ποὺ μὲ τὴν εὐρωπαϊκή τους μόρφωση καὶ τὸν φλογερὸ πατριωτισμό τους «ἀγωνίζονται διὰ τὴν ὠφέλειαν καὶ ἀνέγερσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Γένους», ἔχουν βαρύτητα, καὶ μᾶς συγκινοῦν. Δείχνουν τὸν πατριωτικὸ δραματισμὸ τοῦ φωτισμένου αὐτοῦ λογίου, ποὺ στὴν ἐπόμενη ἀπόκρισή του ἐξορκίζει τοὺς νέους νὰ εἶναι καὶ νὰ λέγονται Ἕλληνες καὶ ὄχι Ρωμηοί, νὰ βαφτίζουν τὰ παιδιά τους μὲ τὰ ὀνόματα τῶν ἐνδόξων προγόνων τους, γιὰ νὰ θυμοῦνται καὶ νὰ μιμοῦνται τὰ ἔργα τους. «Ποτὲ μὴ θελήσετε, διακηρύχνει νὰ ὀνομάζουν Ρωμαῖοι, ἀλλὰ Ἕλληνες, διότι οἱ Ρωμαῖοι, ἤγουν Ρωμάνοι ἐβαρβάρωσαν καὶ ἠφάνισαν τὴν Ἑλλάδα, τὴν γλυκυτάτην μας πατρίδα. Καὶ ἂν τινας νέος ἔχει ὄνομα ἢ ρωμαϊκόν, ἢ ἑβραϊκόν, ἢ ρωσσικόν, ἢ ἀραβικόν, πρέπει εὐθὺς νὰ τὸ ἀλλάξῃ (ἔξω ἀπὸ τὴν Πίστιν μας, ὅτι εἶναι ἁγιωτάτη) καὶ νὰ ὀνομάζεται μὲ ὄνομα ἑλληνικόν, τουτέστιν ἢ Μιλτιάδης, ἢ Θεμιστοκλῆς, ἢ Ἀχιλλεύς, ἢ Θησεύς, ἢ Ἀλέξανδρος, ἢ Πλάτων, ἢ Δημοσθένης κλπ., καὶ τότε ἕνας, ἀλλάζοντας τὸ ὄνομα, θέλει ἐντρέπεται νὰ μὴν ἔχῃ καὶ τὰ ἔργα τῶν προγόνων του..». Ἀπὸ τότε ἄρχισε ὅλος ὁ ἑλληνισμὸς νὰ παίρνει ἀρχαῖα ὀνόματα, ν' ἀλλάζει ἀκόμα καὶ τὰ Χριστιανικά, πρᾶγμα ποὺ ἐπροκάλεσε ἀντιδράσεις καὶ ἀπαγορευτικὲς διαταγὲς τοῦ Πατριαρχείου. Ἡ στροφὴ αὐτὴ πρὸς τὴν ἀρχαιότητα ἐκφράζει τὸ νέο πατριωτισμό, τὴ συνείδηση τὴν ἐθνικὴ τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τὴ γιγαντωμένη τροπὴ πρὸς τὴν ἰδέα τῆς ἀπελευθέρωσης καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας, ποὺ ὁ Διονύσιος Πούρης τὴν ἀποκαλεῖ «ἀνέγερσιν», μὲ τὴν ἔννοια τῆς παλιγγενεσίας.

Ἀνθρωπισμός. Συνεχίζοντας τὸ διαφωτιστικὸ πατριωτικό του κήρυγμα ὁ συγγραφέας, ἀφιερώνει τρεῖς περίπου σελίδες (σελ. 116 - 119) τοῦ «Διαλόγου» του στὸν τρόπο τῆς διδασκαλίας καὶ στὴ συμπεριφορὰ τῶν δασκάλων πρὸς τοὺς μαθητές. Προορισμὸς τοῦ ἀληθινοῦ δασκάλου εἶναι νὰ μορφώνει ἐλευθέρους ἀνθρώπους, ὄχι ψοφοδεεῖς ραγιάδες. Ἡ διδασκαλία πρέπει νὰ ἐμπνέεται ἀπὸ ἀνθρωπισμὸ καὶ ἀ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γάπη πρὸς τὸ παιδί. Ἡ ἀγριότητα τῶν δασκάλων, οἱ βάρβαρες, οἱ ἀπάνθρωπες σωματικὲς ποινές, ποὺ τρομοκρατοῦσαν τοὺς νέους καὶ τοὺς ἔκαναν νὰ μισοῦν τὸ σχολεῖο καὶ τὰ γράμματα, νὰ βλέπουν τὸ δάσκαλο σὰν τύραννο καὶ δήμιο, πρέπει ν' ἀντικατασταθοῦν ἀπὸ τὴν παιδαγωγικὴ διδασκαλία, καὶ οἱ ποινὲς πρέπει νὰ γίνουν ἠθικές, ἐποικοδομητικές, καὶ οἱ ἀμοιβὲς νὰ πάρουν χαρακτήρα πνευματικό, ὥστε ν' ἀναπτύσσουν τὸ ζῆλο καὶ τὴν ἄμιλλα. Αὐτὰ τὰ χρόνια καὶ ὁ Κοραῆς εἶχε στιγματίσει τὴν ἀγριότητα τῶν δασκάλων, ὁ Θεσσαλὸς ὅμως διαφωτιστὴς μιλᾶ μὲ τὴν δική του πεῖρα ὡς δασκάλου, καὶ διαγράφει ἕνα ὁλόκληρο σύστημα ἀνθρωπιστικῆς καὶ ἐποικοδομητικῆς διδασκαλίας. «Οἱ δδάσκαλοι, γράφει, ποτὲ δὲν πρέπει νὰ μεταχειρίζωνται ἦθος ἄγριον καὶ σκληρὸν εἰς τοὺς παῖδας, ἀλλ' ἥμερον, γλυκὺ καὶ κολακευτικόν. Δὲν πρέπει νὰ μεταχειρίζωνται μήτε φάλαγγα, μήτε ξύλον, μήτε βέργαν, μήτε ἄλλο κανένα τιμωρητικὸν ὄργανον, διὰ νὰ τιμωροῦν τοὺς παῖδας, ὡσὰν τινες ἄσπλαχνοι τύραννοι. Ἀλλ' ἂν τινας νέος δὲν προχωρεῖ εἰς τὸ μάθημά του, πρέπει ὁ διδάσκαλος νὰ τὸν βοηθῇ καὶ νὰ τοῦ τὸ ἐξηγῇ πολλὲς φορές, ἕως ὁποὺ νὰ τὸ καταλάβῃ. Εἰδὲ καὶ εἶναι βαρύσκοπος καὶ ἀμελής, πρέπει πρῶτον νὰ τὸν νουθετῇ μὲ λόγια, λέγοντάς του: διατί, ἀδελφέ μου ἢ υἱέ μου, διατί δὲν ἀγαπᾶς τὸ καλόν σου, τὴν προκοπήν σου, κλπ. Καὶ ἂν μὲ τοῦτο δὲν διορθώνεται, πρέπει νὰ τὸν ἐπιπλήττῃ μὲ λόγια, ὄχι ὅμως ἄγρια, ὁποὺ νὰ τὸ κάμῃ νὰ σκληρύνῃ χειρότερον, ἀλλὰ μέτρια. Καὶ ἂν ποτὲ κάμῃ κανένα πταίσιμον, πρέπει νὰ τὸν βάλῃ εἰς τὴν μέσην τῶν ἄλλων παίδων, καὶ νὰ εἰπῇ ὅτι τοῦτο ἔκαμε τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ κακόν, καὶ ἂς σταθῇ ὄρθιος εἰς ὀλίγην ὥραν, ἢ ἂς μὴ τοῦ δώσῃ νὰ φάγῃ εἰς τὴν διορισμένην ὥραν, καὶ αὐτὰ εἶναι ἀρκετὰ εἰς ἕνα τοιοῦτον μαθητήν. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ἂν ὁ διδάσκαλος βλέπῃ κανένα μαθητήν του, ὁποὺ προχωρεῖ εἰς τὰ μαθήματα περισσότερον ἀπὸ τοὺς ἄλλους, πρέπει νὰ τὸν ἐπαινῇ ἔμπροσθεν αὐτῶν, ὄχι ὅμως τόσον, ὥστε ὁποὺ νὰ τὸν κάμῃ νὰ ὑπερηφανευθῇ, ἀλλὰ μετρίως, καὶ ἂν καταλάβῃ ὅτι ὁ μαθητὴς εἶναι τῷ ὄντι ἄξιος, πρέπει τὸν τοιοῦτον νὰ τὸν στεφανώσῃ μὲ κλάδους, ἤγουν κάμοντας ἕνα στέφανον ἀπὸ δάφνην, ἢ ἀπὸ ἐλαίαν, ἢ ἀπὸ λουλούδια, ἢ ἁπλῶς ἀπὸ κλάδους τῶν δένδρων, καὶ στριφογυρίζοντές τον οἱ παῖδες μὲ τὸν στέφανον εἰς τὴν κεφαλὴν μέσα εἰς τὸ σχολεῖον ἢ ὁλόγυρα ἀπὸ τὸ σχολεῖον, ἂν ἠμπορέσῃ καὶ μέσα εἰς τὴν χώραν ἢ πολιτείαν, ἂς εἰποῦν καὶ κανένα στίχον ἐγκωμιαστικὸν (τὸν ὁποῖον στίχον πρέπει νὰ τὸν ἔχει ὁ διδάσκαλος ἡτοιμασμένον), καὶ τότε, βέλποντες τοῦτο οἱ παῖδες, θέλουν συνερισθῇ καὶ προχωρήσει εἰς τὸ ἔργον τους».

Δ η μ ο τ ι κ ὴ ἐ κ π α ί δ ε υ σ ι ς. Ἀκόμα πιὸ σπουδαῖο εἶναι τὸ κεφάλαιο τοῦ διαλόγου τὸ ἀναφερόμενο στὴ δημοσυντήρητη τότε δημοτικὴ ἐκπαίδευση. Ὁ Διονύσιος Ηούργης, ὀνειρεύεται τὴ διάδοση τῆς παιδείας σ' ὅλα τὰ λαϊκὰ στρώματα. Ζητᾶ τὴν κατάργηση τῆς προνομιακῆς οἰκοδιδασκαλίας τῶν πλουσίων. «Οἱ παιδαγωγοί, διατρανώνει, πρέπει νὰ πληρώνονται ἀπὸ τὸ κοινόν, διὰ νὰ πηγαίνουν καὶ ὅλοι οἱ πτωχοὶ εἰς τὰ γράμματα. Ἂν τινὰς ὅμως ἔχῃ τὸν τρόπον, ἂς πάρῃ τὸν διδάσκαλον καὶ εἰς τὸ ὀσπίτιόν του. Αὐτοὶ οἱ παιδαγωγοὶ πρέπει νὰ ἐξεύρουν ὄχι μόνον τὰ κοινὰ γράμματα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἑλληνικά, ἐπειδὴ ἂν ὁ διδάσκαλος δὲν εἶναι ἐγκρατὴς τῆς τέχνης, τότε ὁ ἕνας τυφλὸς ὁδηγεῖ τὸν ἄλλον» (σελ. 118).

Κ ο ρ α σ ι α κ ὴ π α ι δ ε ί α. Τὸ τέλος τοῦ διαλόγου εἶναι ἀφιερωμένο στὴ γυναίκεια ἐκπαίδευση. Ὁ Διονύσιος Ηούργης, σὰν φωτισμένος παιδαγωγός, ὑποστηρίζει ὅτι ὅλες οἱ ἑλληνίδες πρέπει νὰ μαθαίνουν γράμματα, νὰ μορφώνονται. Ἡ μεσαιωνικὴ ἀντίληψη, ὅτι ἡ γυναίκα πρέπει νὰ εἶναι πλασμένη γι' αὐτὰ (ὁ θεὸς τῆς ἔδωσε μακρυὰ μαλλιὰ καὶ κοντὸ νοῦ) χρειάζεται ἀποφασιστικὸ ξερίζωμα. Ἡ «ἀνέγερσις τοῦ γένους» χρειάζεται μορφωμένες μητέρες. Καὶ ὄχι μόνο τὰ κοινὰ γράμματα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀνώτερα, πρέπει νὰ ἀκολουθεῖ ἡ Ἑλληνίδα. Τέτοιες ἰδέες, τέτοιες προοδευτικὲς ἀπόψεις γιὰ τὴν ἐκπαίδευση τῆς γυναίκας δὲν ξέρω νὰ ἔχουν διατυπωθεῖ, καὶ μάλιστα μὲ τόση ἔμφαση, πρὶν ἀπὸ τὸν Ηούργη στὴν προεπαναστατικὴ

Ἑλλάδα. Ὁ Πούργς τὴ γυναικεία παιδεία τὴν παρουσιάζει σὰν αἴτημα προόδου καὶ ἀκμῆς τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ, καὶ τὴν προβάλλει θαρραλέα, κατηγορηματικά, χωρὶς κἂν νὰ συζητᾶ τὰ ἐπιχειρήματα καὶ τὶς σκουριασμένες ἰδέες τῶν σκοταδιστῶν, ποὺ τοὺς ἀποκαλεῖ «μισοκάλους» καὶ «κακογράϊδια». Λί κόραι (κορίτζια), διατρανώνει ἀπερίφραστα, πρέπει νὰ ἔμβουν εἰς τὰ γράμματα μικρόθεν, καθὼς κάμνουν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἰς τὴν Χίον, καὶ εἰς τὰ Ἰωάννινα, καὶ ἂν ἔχουν τὸν καιρὸν ἢ τὸν τρόπον ἂς ἀκολουθήσουν καὶ τὰ Γραμματικὰ (δηλαδὴ ἀρχαῖα ἑλληνικά, ρητορική, ποιητικὴ κλπ.). Μάλιστα μία κόρη ὅταν ἐξεύρῃ καὶ ἐπιστήμας, ἤγουν φιλοσοφικά, αὐτὴ τότε ἐπαινεῖται ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ μακαρίζεται. Ἀλλ' ἂν καμμίαν φορὰν ἀκούσῃ κανένα μισόκαλον ἢ κακογραΐδιον, ὁποὺ νὰ λέγῃ, τί τὰ θέλουν αἱ κόραι τὰ γράμματα, ἂς μὴ δώσῃ ἀκρόασιν εἰς τοὺς τοιούτους, ἀλλ' ἂς τοὺς ἀφίσῃ νὰ ξεσχίζωνται φλυαροῦντες, καὶ ἂς ἀκολουθῇ τὸ ἔργον της. Πρέπει ἀκόμη αἱ κόραι νὰ μάθωσι καὶ κανένα ἐργόχειρον, μὲ τὸ ὁποῖον αἱ μὲν πλούσιαι νὰ διασκεδάζωσι τὸν καιρόν τους, αἱ δὲ πτωχαὶ νὰ ἐβγάζωσι τὴν καθημερινήν τους τροφήν. Διότι, μία κόρη, ἢ μία γυνή, ὅταν δὲν ἐξεύρει μήτε γράμματα, μήτε ἐργόχειρον, εἶναι χειρότερα ἀπὸ ἕνα ξύλον ἀπελέκητον, τὸ ὁποῖον τρέφεται εἰς τὸν λόγγον του, καὶ αἱ τοιαῦται, μὴν ἐξεύρουσαι νὰ κάμνωσι τίποτε, κάθονται καὶ καταλαλοῦσι τὸν πλησίον τους, καὶ τοῦτο εἶναι τὸ χείριστον πάντων τῶν ἐλαττωμάτων». Μ' αὐτὲς τὶς ἀρχὲς ἀναπτύχθηκε στὴν προεπαναστατικὴ Ἑλλάδα ἡ χειροτεχνία καὶ ἡ οἰκιακὴ βιοτεχνία ὑφασμάτων μὲ τὸν περίφημο ἀργαλειό, ποὺ στάθηκε μιὰ ἀπ' τὶς σπουδαιότερες βάσεις τῆς ἐθνολογικῆς οἰκονομίας καὶ ἐξελίχθηκε σὲ πολλὰ κέντρα, ἰδίως στὰ Ἀμπελάκια, σὲ ἐξαγωγικὴ βιομηχανία. Αὐτὸ τὸ θαῦμα ξεκίνησε ἀπ' τὸ ἐργόχειρο τῆς Ἑλληνίδας, ποὺ τὴν ἀξία τους, ἠθικὴ καὶ οἰκονομική, ἐκτιμᾶ μὲ τόση διορατικότητα ὁ ἐμπνευσμένος αὐτὸς διαφωτιστὴς τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀπ' τὴ σκοπιὰ τῆς ἐμποροναυτικῆς ἀνάπτυξης τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς διασπορᾶς, σὲ ἐποχὴ ποὺ ἑτοιμαζόταν νὰ βάλει σὲ ἐνέργεια τὸ ἀπελευθερωτικό της πρόγραμμα ἡ Φιλικὴ Ἑταιρία.

Ἐθναπόστολος. Κλείνοντας τὸ περίφημο αὐτὸ βιβλίο πού, μὲ τὶς πολλὲς ἐκδόσεις καὶ ἐπανεκδόσεις του, διαβάστηκε πλατιὰ ἀπ' ὅλο τὸν ἑλληνισμό, καὶ ἰδίως ἀπὸ τοὺς μαθητές, τοὺς σπουδαστὲς καὶ τοὺς νέους, ποὺ ὀργοῦσαν γιὰ μάθηση καὶ ζητοῦσαν κάποιο προσανατολισμὸ σὲ ἐποχὴ ποὺ ἄρχισε νὰ ἐπιβάλλεται καὶ ν' ἀκτινοβολεῖ σ' ὅλο τὸν ἑλληνισμὸ ἡ ἐθνικὴ συνείδηση καὶ νὰ προβάλει αἰτήματα καὶ ἐθνικοὺς ἀπελευθερωτικοὺς σκοπούς, ντυμένη μὲ τὴν αἴγλη τῆς ἀρχαίας δόξας καὶ τοῦ προγονικοῦ παρελθόντος, κλείνοντας λοιπὸν αὐτὸ τὸν ἀπρόσιτο σήμερα θησαυρό, ἀλλὰ τόσο πασίγνωστο καὶ κοινόχρηστο στὴν ἐποχή του βιβλίο τοῦ ἄγνωστου αὐτοῦ πατριώτη, ποὺ δείχνει πὼς ἦταν ἕνας ἀπ' τοὺς φωτισμένους λογίους καὶ δασκάλους τῆς ἐποχῆς του, προσπαθοῦμε νὰ ἀναγνωρίσουμε τὴ φυσιογνωμία του καὶ νὰ τὸν τοποθετήσουμε ἀνάμεσα στοὺς συγχρόνους του, σὲ μιὰ θέση ποὺ νὰ εἶναι ἀνάλογη μὲ τοὺς ὁραματισμούς, τὶς ἰδέες, τοὺς σκοποὺς καὶ τὴν ἀπήχηση ποὺ εἶχε τὸ κήρυγμά του στοὺς συγχρόνους του. Δὲν ἀνήκει στοὺς σοφούς, ἂν καὶ δὲν φαίνεται μικρῆς σοφίας ἄνθρωπος, τοὺς μεγάλους δασκάλους καὶ λογίους τῆς ἐποχῆς του, οὔτε διεκδικεῖ μιὰ θέση ἀνάμεσά τους. Κινεῖται, ὅπως πολλοὶ πατριῶτες τοῦ καιροῦ του, ποὺ ἔβγαζαν ἢ χρηματοδοτοῦσαν βιβλία, σὲ λαϊκὴ βάση, μὲ τὸ μοναδικὸ σκοπὸ νὰ ὠφελήσει τὸ Γένος του, νὰ βάλει κι αὐτὸς ἕνα λιθάρι στὸ ἀνέβασμα τῆς τεράστιας αὐτῆς μυλόπετρας, ποὺ ἔβγαινε μέσα ἀπὸ τὰ ἐρείπια αἰώνων καὶ ἀντιπροσώπευε τὴν νεοελληνικὴ ἀναγέννηση, «τ ὴ ν ἀ ν έ γ ε ρ σ ι ν τ ο ῦ ἑ λ λ η ν ι κ ο ῦ Γ έ ν ο υ ς», ὅπως τὴν ἀποκαλεῖ, περιλαμβάνοντας μέσα στὸν ὅρο «ἀνέγερσις» τὰ πάντα, ὅλα τὰ αἰτήματα καὶ τοὺς πόθους τῶν συγχρόνων του Ἑλλήνων, ἀκόμα καὶ τὰ ἀναφερόμενα στὴν ἀπελευθέρωσή τους, καὶ ἰδίως αὐτά. Στὰ 1812, δυὸ χρόνια μετὰ τὴν κυκλοφορία τοῦ μοναδικοῦ αὐτοῦ βιβλίου του, τὸν βρίσκουμε ὅπως εἴδαμε, στὴν Τεργέστη, νὰ ἔχει ἕτοιμη καὶ νὰ ἀναγγέλνει τὴν ἔκδοση μιᾶς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μεγάλης Χάρτας, ποὺ θὰ γινόταν ἕνα σημαντικὸ βοήθημα στοὺς Ἕλληνες ναυτικοὺς καὶ ποντοπόρους, σ' ὅλους, ὅπως τοὺς ἀποκαλεῖ, τοὺς «φιλογενεστάτους ζηλωτὰς τῆς βελτιώσεως τῆς ναυτικῆς», τῆς ἑλληνικῆς, βέβαια, ναυτικῆς, ποὺ τοὺς δημιουργούς της ἐξυμνεῖ ὁ Κάλβος καὶ τοὺς ἀποκαλεῖ «πρωτοστάτας Ἐλευθερίας» στὴν ὠδή του «Ὠκεανός». Στὴν προκήρυξη τῆς Χάρτας του — ποὺ ἦταν ὡς σκοπὸς κάτι ἀνάλογο μὲ τὴ Χάρτα τοῦ Ρήγα, ὑπογράφεται «ὁ φιλόπατρις Διονύσιος Ἱερ. Πούρης Θετταλός». Αὐτὸς λοιπὸν ὁ ἱερομόναχος τῶν Τρικάλων, ποὺ ζοῦσε καὶ δροῦσε στὰ μεγάλα λιμάνια καὶ κέντρα τῆς διασπορᾶς, Τεργέστη, Βενετία, Μιλάνο, εἶναι ἕνας νέος ἐθναπόστολος τῆς παιδείας καὶ τοῦ διαφωτισμοῦ, ποὺ ἀγωνίζεται δίπλα στοὺς μεγάλους διαφωτιστὲς τῆς ἐποχῆς του, ποὺ τὸ ἔργο τους ἐκθειάζει καὶ θαυμάζει στὸ βιβλίο του (σελ. 116), ἀγωνίζεται κι αὐτὸς νὰ μεταδώσει τὰ φῶτα τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν ἐπιστημῶν, τὴν ἐθναπελευθερωτικὴν ἰδέα σὲ πλατύτερη βάση, ὅπως ἔκανε ὁ Ρήγας μὲ τὴν «Φυσική» του καὶ ὁ Ἀνώνυμος Ἕλληνας μὲ τὴν «Ἑλληνικὴ Νομαρχία» του. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο τὸ βιβλίο του ἔχει τὸ μορφὴ κατήχησης ἐθνικῆς, κρυμμένης ἐπιτήδεια μέσα στὶς σελίδες μιᾶς χρηστομάθειας, μεταφρασμένης ἀπ' τὸ Ἰταλικό, εἶναι βιβλίο προπαγανδιστικό, βαθύτατα ἐκλαϊκευτικὸ καὶ πατριωτικό. Προσπαθεῖ μὲ τὶς φωτεινές του ἰδέες ν' ἀγγίζει τὸ λαὸ στὰ κατεσπαρμένα πλατύτατα στρώματά του. Τὸ φρονημαστικὸ ἐθνικὸ περιεχόμενο τοῦ βιβλίου του, ἐκπορεύεται ἀπ' τὶς προδευτικὲς ἰδέες τοῦ καιροῦ του, ἀπὸ βαθειὰ κατανόηση τῶν ἀρχῶν καὶ αἰτημάτων τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ, ἀπὸ πλατειὰ ἐποπτεία καὶ γνώση τῶν κατακτήσεών του.

Γίνεται ἔτσι ἕνας φωτεινός, πολύτιμος ὁδηγὸς γιὰ τοὺς νέους.

Δὲν εἶναι χωρὶς σημασία τὸ γεγονός, ὅτι εἶναι Θεσσαλός, μὲ Ἠπειρωτικὴ καταγωγή, φίλος τοῦ Γλυκῦ, κατάγεται ἀπὸ μιὰ περιοχή, ποὺ αὐτὰ τὰ χρόνια πρωτοπατοῦσε στὸ διαφωτισμὸ μὲ τὸ Ρήγα, τὸν Κωνσταντᾶ, τὸ Φιλιππίδη, τὸν Κούμα, τὸν Οἰκονόμου καὶ τόσους ἄλλους μεγάλους ἐθνοφωτιστὲς (βλ. τὴ μελέτη μου: Ἡ συμβολὴ τῆς Θεσσαλίας στὸ νεοελληνικὸ διαφωτισμὸ» στὰ «Θεσσαλικὰ Χρονικὰ» τοῦ 1965). Στὴ χορεία αὐτῶν τῶν ἐθνοφωτιστῶν ὁ Τρικαληνὸς αὐτὸς ἱερομόναχος Διονύσιος Πούρης διεκδικεῖ μιὰ ξεχωριστὴ θέση. Ἀντιπροσωπεύει τὸ λαό, ἀποτείνεται στὰ κατώτερα στρώματα μὲ ἁπλότητα καὶ πατριωτισμό, ἐπιδιώκει νὰ φωτίσει τοὺς νέους, νὰ τοὺς μάθει νὰ εἶναι καὶ νὰ λέγονται Ἕλληνες καὶ νὰ μιμοῦνται τὰ ἔργα τους. Ἀπ' τὶς ἁπλὲς σελίδες του ἀνακύπτει ἕνα ὁλόκληρο σύστημα ἐθνοπαιδευτικοῦ προγραμματισμοῦ. Θάλεγε κανείς, ὅτι τὸ βιβλίο αὐτὸ ἀποτελεῖ μιὰ ἐπιτομὴ τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας» στὰ παιδευτικά της αἰτήματα.

Στὸ πρόσωπο τοῦ ἄγνωστου αὐτοῦ δασκάλου τῆς διασπορᾶς ὁ νεοελληνικὸς διαφωτισμός, ἡ κυνηγημένη φιλοσοφία, τὸ ἐπιστημονικὸ πνεῦμα βρίσκει τὸν καλλίτερο καὶ τολμηρότερο ἀπολογητὴ καὶ προπαγανδιστή του. Ἀλλὰ βρίσκει καὶ ἡ πατριωτικὴ ἐθναπελευθερωτικὴ ἰδέα, ἡ ἁπλοελληνικὴ περιφρονημένη γλώσσα, ἡ δημοτικὴ παιδεία, ἡ δουλωμένη Ἑλλησίδα, τὸ βασανισμένο ἀπ' τοὺς δασκάλους Ἑλληνόπουλο, τὸ τρομαγμένο ἀπ' τὰ φαντάσματα καὶ τὶς δυσιδαιμονίες παιδί, βρίσκει στὸ νεωτεριστικὸ κήρυγμα τοῦ Θεσσαλοῦ ἐθνοφωτιστῆ τὴν εὐγλωττότερη ὑπεράσπιση καὶ λύτρωση. Ὅλα αὐτά, ὅπως ἀναλυτικώτερα εἴδαμε νὰ μᾶς τὰ ἀναπτύσσει ὁ ἴδιος μὲ τὴν πειθὼ τῆς ἀλήθειας καὶ μὲ τὴν σαφήνεια τῆς ἐπιστημονικῆς του σκέψης, συνθέτουν καὶ διαγράφουν μέσ' ἀπὸ τὸ βάθος τῶν χρόνων μιὰ μορφὴ ἔξοχη καὶ συγκροτημένη, φωτεινὴ καὶ προβληματισμένη, ποὺ συνεχίζει καὶ προωθεῖ τὸ ἔργο τοῦ Ρήγα, τοῦ Κοραῆ, τοῦ Φιλιππίδη, τοῦ Κωνσταντᾶ, καὶ τοῦ Ἀνώνυμου συγγραφέα τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας», ἐκλαϊκεύει τὶς ἰδέες τους καὶ προσπαθεῖ νὰ τὶς ἐνσταλάξει στὶς ψυχὲς τῶν νέων τοῦ καιροῦ του, νὰ τὶς κάνει μὲ τοὺς μύθους τοὺς ἀφορισμούς, τὶς πληροφορίες, τὶς ὁδηγίες καὶ τὰ παραγγέλματά του πράξη

Εἶναι ἕνας ὑπέροχος καταχτητής, ποὺ τοῦ χρωστᾶ ἡ ἐποχή του, ἰδίως ἡ νεολαία τῆς ἐποχῆς του, τὴν ἐκλαΐκευση τῶν ἀρχῶν τοῦ διαφωτισμοῦ, τοῦ νέου πνεύματος. Σὲ μιὰ ὑποσημείωσή του, ὅπως εἴδαμε, συσταίνει καὶ ἐκθειάζει τὴν ὠφελιμότητα τῆς «Φυσικῆς» τοῦ Ρήγα. Ἀργότερα δοκιμάζει νὰ βγάλει κι αὐτὸς «Χάρτα» γιὰ τοὺς ναυτικούς. Ἀποβλέπει στὸ λογοτεχνικὸ ἀνάγνωσμα, ὅπως ὁ Ρήγας, καὶ συνθέτει ἢ διασκευάζει σὲ ζωντανὴ γλώσσα, ὡραιότατους μύθους. Εἶναι στὴν περιοχή του ἕνας ἀφανὴς ἐθναπόστολος. Μὲ τὸ βιβλίο του, ποὺ κατόρθωσε νὰ παρουσιάσει, σὰν ἠθοπλαστικὸ ἐγχειρίδιο, χωρὶς νὰ προκαλέσει ἀντιδράσεις στοὺς σχολαστικοὺς κύκλους, χωρὶς νὰ προσκρούσει στὶς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς του, μίλησε σ' ὅλο τὸν ἑλληνισμὸ γιὰ πολλὰ χρόνια καὶ ἀναδείχθηκε ἕνας καταχτητὴς τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ, ἕνας προπαγανδιστής του στὰ πλατιὰ λαϊκὰ στρώματα, σ' ὅλα τὰ σκλαβωμένα ἀπὸ τὸ διπλὸ ζυγὸ τοῦ Δασκάλου καὶ τοῦ Τούρκου ἑλληνόπουλα.

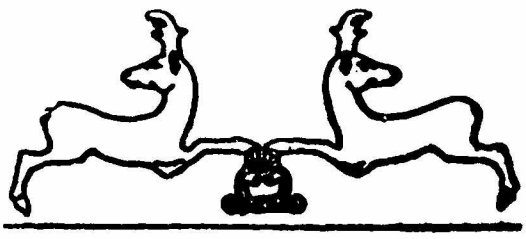

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΤΕΦ. ΜΠΕΤΤΗ

ΖΩΤΟΣ, ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΚΑΙ ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΤΖΙΓΑΡΑΔΕΣ*

III

Ἀπόστολος Τζιγαρᾶς. Ὁ Ἀπόστολος Τζιγαρᾶς νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ Ζώτου γεννημένος κι αὐτὸς στὰ Γιάννινα, ἀφοῦ ἐσπούδασε τὰ ἐγκύκλια μαθήματα στὴν ἴδια μὲ τὸν ἀδελφό του Σχολὴ τῶν Φιλανθρωπηνῶν τοῦ νησιοῦ καὶ ὑπὸ τὸν ἴδιο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα Δάσκαλο καὶ ἡγούμενο τῆς ὁμώνυμης μονῆς παπα-Ἰωάσαφ[16], ταξίδεψε νωρὶς στὴ Μολδαυία καλεσμένος ἀπὸ τὸν ἐκεῖ διαπρέποντα ἀδερφό του, ὅπου ἔζησε ἀρκετὸν καιρὸ ἄγνωστο τί μετερχόμενος. Ὅταν τὸ 1591, καθὼς εἴπαμε, ὁ Ζῶτος ἐγκατέλειψε τὸ Ἰάσιο καὶ κατέφυγε στὴ Βενετιὰ ὁ Ἀπόστολος τὸν ἀκολούθησε κι ἐγκαταστάθηκε κι αὐτὸς ἐκεῖ, ὅπου καὶ πέρασε τὸ ὑπόλοιπο τῆς ζωῆς του. Εἰδήσεις ἐπαρκεῖς γιὰ τὶς ἐπαγγελματικὲς ἢ ἄλλες ἀσχολίες τοῦ Ἀποστ. Τζιγαρᾶ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς μακρᾶς παραμονῆς του (1591-1637) στὴ Βενετιὰ δὲν ἔχουμε. Φαίνεται ἐν τούτοις, πὼς ἀσκοῦσε μ' ἐπιτυχία, καθὼς οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ συμπατριῶτες, τὸ ἐμπόριο, ἐπιχειρώντας μάλιστα πρὸς χάριν του μακρινὰ πρὸς τὶς μεγάλες πόλεις τῆς Ρωσίας ταξίδια. Γιατὶ σὲ ἐπιστολές του ἀπὸ Μόσχα (τῆς 17 Μαρτίου 1593) ὁ Ἐλασσῶνος Ἀρσένιος πρὸς τὸ Γαβριὴλ Σεβῆρο ὀρθόδοξο μη-

---

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 19.

16) Ὁ Ἰωάσαφ Φιλανθρωπηνὸς ὁ τελευταῖος ἀπὸ τοὺς ἐξόχους τῆς γενιᾶς του ἡγούμενος τῆς ὁμώνυμης μονῆς τοῦ νησιοῦ καὶ δ)ντὴς τῆς Σχολῆς της ἀνακαίνισε κατὰ τὶς σωζόμενες ἐπιγραφὲς τὸ 1542 ἐκ βάθρων καὶ ἱστόρησε «διὰ δαπάνης ἰδίας» τὸ καθολικό της. Στὴ γνωστὴ μάλιστα κατὰ τὴ βόρεια πλευρὰ τοῦ Νάρθηκα εἰκόνα, ὅπου ἱστοροῦνται πέντε «προκεκοιμημένοι» Φιλανθρωπηνοὶ γονυπετοῦντες πρὸ τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ στὸ εἰλητάρι ποὺ κρατάει αὐτὸς ὁ Ἰωάσαφ διαβάζουμε: «Καὶ ὑπὲρ τοῦ ἐν ἱερομονάχοις Ἰωάσαφ τοῦ Φιλανθρωπηνοῦ ὁμοῦ δὲ καὶ μετὰ τῶν αὐτοῦ φοιτητῶν ὡς λαμπρῶς ἐπιμελῶς καὶ καλλίστως ἐκόσμησαν τὸν ἐμοῦ οἶκον...». Ὁ ἴδιος ἀκόμα Ἰωάσαφ θὰ ἐπισκευάση τὸ 1550 τὴν μονὴ Στούπαινας στὸ Μιτσικέλι καὶ τὸ 1560 θὰ κτίση τοὺς περὶ τὸ καθολικὸ τῆς δικῆς του μονῆς τρεῖς ἰδιόρρυθμους νάρθηκες στὸ μεσημβρινὸ ἀπὸ τοὺς ὁποίους θὰ ἱστορήση καὶ τοὺς ἑφτὰ ἀρχαίους φιλοσόφους. Ἰρβλ. Ἀραβαντινοῦ Χρονογραφία Β΄ σελ. 223, Λάμπρου Ν.Ε. ΙΓ΄ σελ. 279-280, Παρνασσὸς Ζ (1888) σελ. 57, Λαμπρίδου Ἀγαθ. Α΄ σελ. 44 καὶ Ζαγορ. Α΄ 49, Α. Ξυγγοπούλου: Μεσαιων. Μνημεῖα τῆς Ἠπείρου. Ἠπ. Χρ. 133-40, Δ.Ι.Ε.Ε. Χ τεῦχ. 4 σελ. 61 κ.κ., Ἠπ. Χρ. 1929 σελ. 3 καὶ Ἠπ. Χρ. 1936 σελ. 10. Τέλος στὴν κτιτορικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ Σωτῆρα Βελτσίστας ἀποτεθεῖσαν ἐκεῖ περὶ τὸ 1580 ὁ Ἰωάσαφ Φιλανθρωπηνός, ποὺ βοήθησε στὴν ἀνέγερση καὶ ἱστόρησή του, ἀναφέρονται σὰν «προκεκοιμημένος καὶ ἀείμνηστος» (πρβλ. Ἡ. Ἑστία 1958 σελ. 823). Σχέση ἀκόμα ὁ Ἰωάσαφ αὐτὸς μὲ τὸν ἀναφερόμενο ἀπὸ τοὺς Βελοῦδο καὶ Ἀθηναγόρα (ὅ.π.) ὁμώνυμό του ἀπὸ τὰ Γιάννινα μοναχὸ ὑπεφημέριο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Βενετιᾶς κατὰ τὸ 1576 δὲν φαίνεται νὰ ἔχη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

τροπολίτη Βενετιᾶς (Φιλαδελφείας) γράφει: «Τὰ τοιαῦτα σου ἀγαθοεργήματα παρὰ πολλῶν τοίνιν μεμάθηκα καὶ μάλιστα νῦν παρὰ τοῦ τιμιωτάτου κυρίου Ἀποστόλου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων τῆς Ἠπείρου ἐνταῦθα παραγενομένου πραγματείας ἕνεκεν... καὶ ταύτας (τὰς εἰκόνας) ἀποστέλλω πρὸς σὲ μὲ τὸν γραμματοκομιστὴν κυρ Ἀποστόλην τὸν ἀδελφὸν κυροῦ Ζώτου Σπαθαρίου...»

Μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Τζιγαρᾶ αὐτοῦ συνδέεται ὁ περίφημος χρονογράφος τοῦ Ψευδωροθέου Μονεμβασίας, τὸ κληροδοτημένο ἀπὸ τὸν ἀδελφό του Ζῶτο χειρόγραφο τοῦ ὁποίου ὁ Ἀπόστολος ἔφερε γιὰ πρώτη φορὰ μὲ τὸν τύπο σὲ φῶς. Γιὰ τὴν ἔκδοση αὐτή, παλιὰ ὅσο καὶ σπάνια, θὰ μιλήσουμε διεξοδικὰ στὴ συνέχεια. Ἀπὸ τὴ διαθήκη ἐν τούτοις τοῦ Ἀποστόλου Τζιγαρᾶ, ποὺ ἔγραψε ὁ ἴδιος στὴ Βενετιὰ στὶς 1.10.1625 καὶ συμπλήρωσε στὶς 9.9.1630 δημοσίευσε δὲ στὸ ἰταλικό της πρωτότυπο καὶ σὲ μετάφρασή του ἑλληνικὴ ὁ Κ. Μέρτζιος, ἀντλοῦμε καὶ τὶς ἀκόλουθες ἐνδιαφέρουσες γιὰ τὸν Τζιγαρᾶ αὐτὸν εἰδήσεις. Μὲ τὴ διαθήκη του ὁ Ἀπόστολος ποὺ φυλάσσεται, καθὼς σημειώνει ὁ ἴδιος Μέρτζιος, σὲ περγαμηνὴ στὴν ἑλληνικὴ Κοινότητα τῆς ἰταλικῆς αὐτῆς πόλης, ἀφήνει πρῶτα 500 δουκᾶτα στὴν ἐκεῖ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῶν Γραικῶν διατάσσοντας νὰ δίδεται ἀπὸ τὸ ἐτήσιο ἐσόδημά τους 10 δουκ. στοὺς παπάδες της γιὰ νά τοῦ κάνουν δυὸ μνημόσυνα τὸ χρόνο καὶ νὰ μνημονεύουν σ' αὐτὰ τὰ ὀνόματα τῶν Ἀποστόλου, Γεωργίου, Γερασίμου, Παγώνας, Παναγιώτη καὶ Κυριακοῦ. Ἀπὸ τὰ ὀνόματα αὐτά, τὰ Γεωργίου καὶ Παγώνας εἶναι τὰ ὀνόματα τῶν γονέων του, τὸ Γερασμίμου εἶναι πιθανώτατα τὸ βαφτιστικὸ τοῦ Ζώτου, τὸ Παναγιώτη τοῦ δεύτερου ἑτεροθαλῆ ἀδελφοῦ του, ποὺ φαίνεται εἶχε προαποθάνει, καὶ τὸ Κυριακοῦ ἄγνωστο. Ἀφήνει ἀκόμα μὲ τὴ διαθήκη του ὁ Ἀπόστολος «εἰς τὴν πατρίδα μου, καθὼς γράφει, τὰ Γιάννινα εἰς τὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Νικολάου παπᾶ Γιαννούσου Τουρμπανᾶ, ὅπου εἶναι θαμμένοι οἱ συγγενεῖς μου δουκ. 100 διὰ τὴν ψυχήν μου μὲ τὸν ὅρον νὰ εἶναι ὑποχρεωμένοι κατ' ἔτος πάντοτε τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου Νικολάου νὰ προσκαλοῦν τοὺς ἄλλους ἱερεῖς τῶν μοναστηρίων τοῦ μέρους ἐκείνου καὶ νὰ μοῦ ψάλλουν ἓν μνημόσυνον διὰ τὴν ψυχήν μου καὶ διὰ τὴν τῶν συγγενῶν μου... Ἀφήνω, συνεχίζει, εἰς τὸ μικρότερο παιδὶ τοῦ πρωτεξαδέλφου μου Σεβαστιανοῦ Τζιγαρᾶ εἰς τὰ Γιάννινα δουκ. 50 ὀνομαζόμενον Λάμπρον ἐφάπαξ καὶ ἂν ἤθελε τοῦτο ἀποθάνει νὰ εἶναι τῶν ἀδελφῶν του. Ἀφήνω εἰς τοὺς υἱοὺς τοῦ Στάμου Ἀψαρᾶ ἐπίσης πρωτεξαδέλφου μου δουκ. 50 δι' ὅλους ἐφάπαξ. Ἀφήνω εἰς τὴν κόρην τοῦ ποτὲ Ἰωάννου Τζιγαρᾶ πρωτεξαδέλφου μου δουκ. 20 καὶ ἐφάπαξ... Ἀφήνω εἰς τὴν ἀνεψιάν μου Ρωξάνην δουκ. 10 καὶ εἰς τὴν Ἰσαμπέλλαν δευτέραν ἀνεψιάν μου ἄλλα 10 δουκ. καὶ εἰς τήν Ζαφειρούλα – κόρην τὶς ποτὲ Ζαφείρως ἀνεψιᾶς μου ἄλλα 10 δουκ. ἐφάπαξ εἰς πάσας. Οὕτως αἱ εἰρημέναι ἀνεψιαὶ εἶναι ὑποχρεωμέναι νὰ παρακαλοῦν κύριον τὸν θεὸν δι' ἐμὲ διότι πάντοτε ἐκοπίασα δι αὐτὰς καὶ τὰς ἀνέθρεψα ἀπὸ μικρὰ κοριτσάκια καὶ πέραν μὲ θυσίας καὶ ἐνοχλήσεις ὡς τοῖς πᾶσι γνωστὸν τυγχάνει τοῖς γνωρίζουσί με καὶ δηλῶ ὅτι μὲ ὅσους συνηλλάγην δὲν ἔχω κανένα χρέος οὔτε ἓν σολδίον... Ἐὰν οἱ ἐπίτροποί μου, γράφει, παρακάτω (δηλ. ὁ Πρόεδρος καὶ τὸ συμβούλιο τῆς ἑλλην. Κοινότητας Βενετιᾶς), δὲν ἤθελον ἐπενδύσει τὰ 500 δουκ. καὶ δὲν ἤθελον διαθέσει τὸ διάφορόν των ὡς ἄνω διέταξα, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θέλουν νὰ ἔλθουν τὰ παιδιὰ τοῦ εἰρημένου Σεβαστιανοῦ Τζιγαρᾶ ἢ ὅποιος θά ἐπιζήσει ἐκ τούτων οἱ ὁποῖοι θὰ ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ἀποσύρουν τὰ 500 δουκ. ἐλευθέρως ἀπὸ ὅπου εὑρίσκονται καὶ τὰ μεταφέρουν εἰς τὴν πατρίδα μου μὲ τὰ ὁποῖα θέλω νὰ ἀνεγείρουν πρὸς ἀνάπαυσίν μου μίαν ἐκκλησίαν εἰς τὴν συνοικίαν Τζιγαρᾶ καὶ νὰ τὴν ἀφιερώσουν εἰς τὸν παντοκράτορα... Ἀφήνω ἓν βιβλίον ποὺ ἔγραψα μόλις τώρα ἑλληνιστὶ τιτλοφορούμενον Χρονογράφος ἤτοι Χρονικὰ τῆς Σχολῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῶν Γραικῶν μὲ τὸν ὅρον ἵνα ἐντὸς ἔτους ἐκτυπωθῇ εἰς τὸ ὄνομά μου ἐπώνυ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

μον καὶ πατρίδα μου καὶ ἂν δὲν τυπωθῆ θέλω νὰ δοθῆ τὸ βιβλίον εἰς τοὺς μοναχοὺς τοῦ Ἁγίου Νικολάου Τουρπανᾶ στὰ Γιάννινα, ὡς πρὸ ὀλίγου ὠνόμασα, ἵνα οἱ συγγενεῖς μου ἠμποροῦν νὰ τὸ διαβάζουν πρὸς ἀνάμνησίν μου ἀλλὰ χωρὶς νὰ τὸ ἀφαιρέσουν ἀπὸ τὸ Μοναστήριον καὶ εἰς αὐτοὺς ἀφήνω τὸν παλαιόν μου πίνακα 12ον Ξέρξου ἡγεμόνος τοῦ Ρασσάν...».

Στὸ τέλος τῆς διαθήκης καὶ σὲ μεταγενέστερο (8.9.2630) ἰδιόγραφο συμπλήρωμά της ἀναφέρεται πὼς στοὺς γνωστοὺς ἐπιτρόπους του, προσθέτει ὁ Ἀπόστολος, καὶ τὴν ἀνεψιάν του Ρωξάνη Τζιγαρᾶ «ἥτις, καθὼς γράφει, θὰ προηγεῖται τῶν ἄλλων καὶ αὐτὴ θὰ διαθέτη τὰ πάντα παρόντων τῶν ἄλλων ἐπιτρόπων καὶ θὰ εἶναι ὡς πρόεδρος τούτων...»[17].

Ἡ διαθήκη δημοσιεύτηκε στὶς 7.6.1637 ἡμέρα τοῦ θανάτου του. Ἀπὸ τὶς πιὸ πάνω περικοπές της τὶς ἀξιολογώτερες συνάγουμε καὶ τὰ ἀκόλουθα. Πὼς ὁ Ἀπόστ. Τζιγαρᾶς παρέμεινε ἄγαμος ἀσχοληθεὶς μὲ τὴν ἀνατροφὴ καὶ ἀποκατάσταση τῶν ὀρφανῶν καὶ ἀπροστάτευτων, γιατὶ ἡ μάνα τους ξαναπαντρεύτηκε, ἀνεψιῶν του, θυγατέρων τοῦ ἀδελφοῦ του Ζώτου ἀπὸ τὶς ὁποῖες, καθὼς φαίνεται, καὶ ἡ δευτερότοκη Ζαφείρω εἶχε παντρεφτῆ ἀλλὰ πέθανε εὐθὺς μετὰ τὸ γάμο της ἀφήνοντας κόρη ὀρφανή, ποὺ ἔφερε τ' ὄνομά της. Πὼς διατηροῦσε στενὲς μὲ τὴ γενέτειρα καὶ τοὺς σ' αὐτὴ συγγενεῖς του σχέσεις πρὸς τοὺς ὁποίους μαζὶ μὲ τὴν Ἑλληνικὴ Κοινότητα τῆς Βενετιᾶς ἐμοίρασε τὰ ὑπάρχοντά του. Διαπιστώνεται κι ἐδῶ ἡ στενὴ σχέση τῆς οἰκογένειας πρὸς τὴ μονὴ τῶν Φιλανθρωπηνῶν τοῦ νησιοῦ, ποὺ ἀναφέρεται γιὰ πρώτη ὅσο ξέρω φορὰ καὶ σὰν μοναστήρι Ἁγ. Νικολάου Τουρμπανᾶ, στὸ ὁποῖο πέρα ἀπὸ τὸ σεβαστὸ γιὰ τὴν ἐποχὴ χρηματικὸ ποσὸ τῶν 100 δουκ. ποὺ ἀφήνει, θέλει νά μετατεθῆ σ' αὐτοὺς καὶ τὸ χειρόγραφο βιβλίο του πού, καθὼς λέει, «ἔγραψα μόλις τώρα» δηλ. μόλις πρὸ τῆς 1.10.1625 χρονολογίας σύνταξης τῆς διαθήκης του καὶ τιτλοφορούμενο «Χρονογράφος ἤτοι Χρονικὸν τῆς Σχολῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῶν Γραικῶν» ἐφ' ὅσον μέσα σ' ἕνα χρόνο, ἀπὸ τὸ θάνατό του ἴσως, δὲν ἐκδοθῆ μὲ τὸν τύπο.[18]. Μαθαίνομε μ' ἄλλα λόγια, πὼς ὁ Ἀπόστολος Τζιγαρᾶς ἦταν κι ὁ ἴδιος

---

17) Ἡ Ρωξάνη αὐτὴ τριτότοκη θυγατέρα τοῦ Ζώτου τὴν ὁποία ὁ Ἀπόστολος μὲ συμπληρωματικό, καθὼς εἴπαμε, ἄρθρο τῆς Διαθήκης του καθιστοῦσε οὐσιαστικὸ ἐκτελεστή της ἔμεινε ἄγαμη «τῇ 24 δὲ Αὐγούστου 1617 ἐγένετο δεκτὴ εἰς τὸ παρὰ τὴν ἐκκλησίαν μοναστήριον τῶν ἑλληνίδων καλογραιῶν καὶ ἔγινε μοναχὴ ὁμοῦ μετὰ τῆς ὑπηρετρίας της» (Πρβλ. Μέρτζιου Θημ. Φλαγγίνης κ.λ. σελ. 76). Συμπληρωματικὰ γιὰ τὴ Ρώξάνη αὐτὴ σημειώνουμε καὶ τὰ ἑξῆς ἐνδιαφέρονται. Ὁ ἐπιμελητὴς ἀρχαιοτήτων Κεφαλληνίας Ν. Γιαννόπουλος ἐπισκεφθεὶς κατὰ Σ)6ριον 1921 τὴν γυναικεία μονὴ Ἁγίου Ἀνδρέου «α) περιέγραψεν ἱερὰ ἄμφια ἐργόχειρα χρυσοκέντητα τῆς Ρωξάνης Ζώτου Τζιγαρᾶ βοεβόδα Οὐγγροβλαχίας (sic) γενομένης μοναχῆς καὶ μετονομασθείσης Ρωμύλης χρονολογημένη τῷ 1639 β) περιέγραψεν εἰκόνα χαλκογραφικὴν ἐν πλαισίῳ τοῦ Ζώτου Τζιγαρᾶ ἐξ Ἰωαννίνων ἣν δημοσίευσε καὶ ὁ ἀείμνηστος Σπ. Λάμπρος ἐν τῷ Ν.Ε. ἐξ ἄλλου ἀντιτύπου γ) περιέγραψε μεγάλην εἰκόνα ἐν πλαισίῳ ἐπὶ κηρωτῆς ὀθόνης γραφεῖσαν τῷ 1639καὶ ἄνω μὲν εἰκονίζουσαν τὴν θεοτόκον ἔχουσαν τὸν παῖδα Ἰησοῦν ἐν ἀγκάλαις καὶ δύο ἁγίους ἑκατέρωθεν κάτω δὲ ἐν προτομῇ τὰς προσωπογραφίας τῆς Ρωξάνης ὡς Ρωμύλης μοναχῆς τοῦ πατρὸς αὐτῆς Ζώτου Τζιγαρᾶ καὶ τῆς μητρὸς αὐτῆς ἀμφοτέρων ἐν παραδόξοις ἐμφιέσεσι...» (Πρβλ. Ν.Ε. ΙΕ' σελ. 350 - 6).

18) Φαίνεται πὼς στὴ βιβλιοθήκη τῆς μονῆς συνήθιζαν νὰ καταθέτουν οἱ λόγιοι τῆς ἐποχῆς τὰ ἀνέκδοτα χειρόγραφά τους γιὰ φύλαξη ἀλλὰ καὶ γιὰ μελέτη ἀπὸ τοὺς ἐνδιαφερόμενους κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ περιφήμου Κουβαρᾶ, ποὺ βρίσκονταν ἐκεῖ ὡς τὰ τελευταῖα ἀληπασαλικὰ χρόνια (Πρβλ. Νέος Κουβαρᾶ 1961 σελ. 5).

λόγιος, ἐθεράπευε δηλ. πλάϊ στὸν Κερδῶο καὶ τὸ λόγιο Ἑρμῆ, γιατὶ ἐκτὸς ἀπὸ κάποιες βέβαιες, καθὼς πιστεύουμε, προσθῆκες καὶ συμπληρώσεις του στὸ Χρονογράφο[20] τοῦ Ψευδοδωροθέου, ποὺ εἶχε περιέλθει μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ζώτου στὰ χέρια του, ἔγραψε κι αὐτός ὁμώνυμο καὶ ἀνάλογο ἔργο ἀναφερόμενο στὴν ἱστορία τῆς Σχολῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῶν Γραικῶν τῆς Βενετιᾶς[19]. Τὸ ὄνομα τοῦ Τζιγαρᾶ αὐτοῦ ἐν τούτοις σὰν λόγιου καὶ ἀνθρώπου τῶν γραμμάτων κατὰ τὴ σκοτεινὴ ἐκείνη περίοδο τῆς ἱστορίας μας συνδέεται, καθὼς εἴπαμε, περισσότερο μὲ τὴν κατὰ τὸ 1631 καὶ μὲ δαπάνες του ἔκδοση στὴ Βενετιὰ τοῦ Χρονογράφου, ἔργου τοῦ Δωρόθεου μητροπολίτη Μονεμβασίας, ποὺ πραγματικὰ λεγόταν Ἱερόθεος, γιατὶ Δωρόθεος δὲν ὑπῆρξε ἀλλὰ ἀπὸ ἀμνησία μᾶλλον τοῦ ἐκδότη, ποὺ κρατοῦσε τὸ χειρόγραφο 32 χρόνια στὰ χέρια του, παρὰ ἀπὸ λάθος τυπογραφικό, γράφτηκε στὸν τίτλο Δωρόθεος κι ἔτσι ἔφθασε, παρὰ τὶς κατοπινὲς πολυάριθμες ἐκδόσεις του, ὡς ἐμᾶς. Τὸ ἔργο, καθὼς ἤδη ἀναφέραμε, εἶχε συντεθῆ ἀπὸ τὸν Ἱερόθεο μεταξὺ τοῦ 1588 - 1591, ὅταν αὐτὸς συνοδεύοντας σὲ ταξίδι του πρὸς Μόσχα τὸν Πατριάρχη Ἱερεμία Β΄ τὸν Τρανό, βρέθηκε φιλοξενούμενος στὴν αὐλὴ τοῦ Μολδαυοῦ ἡγεμόνα Πέτρου Μίχνα, «κελεύσει» κατὰ τὸ Σάθα, αὐτοῦ τοῦ τελευταίου. Κατὰ δήλωση ὅμως ρητὴ τοῦ Ἀποστόλου Τζιγαρᾶ, ποὺ μνημονεύει ὁ Λεγκράν, τὸ ἔργο συντάχτηκε κατὰ διαταγὴ τοῦ Πέτρου Μίχνα[21] μὲ τὴ βοήθεια ὅμως καὶ τὴ φροντίδα τοῦ Ζώτου Τζιγαρᾶ.

---

19) Τί ἀπόγινε τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ Ἀπ. Τζιγαρᾶ παραμένει ἄγνωστο. Κατατέθηκε στὴ μονὴ κατὰ τὴν ἐπιθυμία τοῦ συγγραφέα του ἢ παρέμεινε στὴ Βενετιὰ καὶ λανθάνει κάπου στὰ Ἀρχεῖα της; Πάντως δὲν εἶδε, ὅσο ξέρω, τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας οὔτε ἀπὸ κανέναν ἀναφέρθηκε ποτέ.

20) Ὁ ἀείμνηστος μάλιστα Χρυσ. Παπαδόπουλος σὲ μελέτη του σχετικὴ (Ἐκκλ. Φάρος 1912 σελ. 449 κ.κ.) διατυπώνει τὴ γνώμη «ὅτι τὸ Χρονικὸ τοῦ Ἱεροθέου οὐδὲν ἕτερον εἶναι ἢ τὸ χρονικὸν τοῦ 1570 ὑπὸ Μανουὴλ Μαλαξοῦ συνταχθὲν ἐπηυξημένον διὰ μεταγενεστέρων προσθηκῶν», τὶς ὁποῖες προσθῆκες καὶ συμπληρώσεις ἐκτεινόμενες μέχρι τοῦ 1629, δηλ. σὲ διάστημα 36 ἐτῶν ἀπ ὀτὸ θάνατο τοῦ Ἱεροθέου (πέθανε τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1593), ἐπέφερε αὐτὸς ὁ Ἀπόστ. Τζιγαρᾶς. «Κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα, συνεχίζει ὁ Παπαδόπουλος, πολλάκις ἀναμφιβόλως μετέβη χάριν ἐμπορίου ὁ Ἀπ. Τζ. ἐξ Ἐνετίας εἰς Μόσχαν καὶ πολλὰς ἠδύνατο νὰ πορισθῆ εἰδήσεις περὶ τῶν λεπτομερειῶν τῆς ἱδρύσεως τοῦ Πατριαρχείου...». Καὶ τελειώνει: «Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ συμπλήρωσις καὶ διασκευὴ τοῦ Χρονικοῦ ἐγένετο ἐν Ἐνετίᾳ ἐξ οὗ καὶ σεχτικαὶ τινὲς λεπτομέρειαι...» (ὅ.κ. σελ. 451 - 2). Δεῖγμα μάλιστα τέτοιας προσθήκης ὀφειλόμενης προφανῶς στὸν Ἀπ. Τζ. εἶναι, καθὼς πιστεύουμε, ἡ τελευταία πρόταση τοῦ γνωστοῦ ἀποσπάσματος τοῦ Χρονογράφου τοῦ ἀναφερομένου στὸ Ζῶτο Τζιγαρᾶ. Ἐκεῖνο δηλ. τὸ «καὶ ἔζησαν ἠγαπημένοι μὲ τὰ τέκνα αὐτῶν...». ἔχει προστεθῆ ἀρκετὰ ἀργότερα ἀπὸ τὸ 1588 - 1591, διάστημα ποὺ ὁ Ἱερόθεος εὑρισκόμενος στὸ Ἰάσιο συνέταξε τὸ Χρονογράφο.

21) Ὁ Λ. Φωτεινὸς (ὅ.κ. σελ. 87) ἀναφέρει σὰν ἡγεμόνα Μολδαυίας μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1583 - 1591, ἡγεμονεύσαντα γιὰ δεύτερη φορά, τὸν Πέτρο Βοεβόδα Σκιόπου, ὁ ὁποῖος «διὰ τὰς παρανόμους ἀπαιτήσεις τῆς Πόρτας παρητήθη τοῦ θρόνου καὶ ἀπῆλθεν εἰς Πολωνίαν» καὶ γιὰ τὸν ὁποῖο λέει πὼς «δὲν ἐστάθη οὔτε πρὸ αὐτοῦ οὔτε μετ' αὐτὸν δικαιότερος ἡγεμὼν καὶ μὲ ἄκραν πραότητα καὶ εὐσπλαχνίαν εἰς τὸ ὑπήκουν, δι' ὃ καὶ ἐκοότερος ἡγεμὼν καὶ μὲ ἄκραν πραότητα καὶ εὐσπλαχνίαν εἰς τὸ ὑπήκουν, δι' ὃ καὶ ἐκαλεῖτο πατὴρ κοινός...». Εἰς δὲ τὴ Βλαχιὰ ἡγεμονεύοντα κατὰ τὴν ἴδια χρονικὴ περίοδο (1685 - 1591) καὶ γιὰ δεύτερη ἐπίσης φορὰ τὸν Μίχνα Βοεβόδα «τὸν τουρκευθέντα ἐντελῶς» διάφορον κατὰ τὸ χαρακτήρα τοῦ Πέτρου τῆς Μολδαυίας τοῦ Σκιόπου «ἤτοι τοῦ Κουντζοῦ» (Φωτ. ὅ.π. σελ. 110 - 1). Ἀρκετὰ δὲ ἀργότερα μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1615 -

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

'Ο πλήρης τίτλος τῆς ἔκδοσης, καθὼς τὸν παραδίδει ὁ ἴδιος Λεγκράν, εἶναι ὁ ἀκόλουθος: «Βιβλίον ἱστορικὸν περιέχον ἐν συνόψει διαφόρους καὶ ἐξόχους ἱστορίας ἀρχόμενον ἀπὸ κτίσεως κόσμου μέχρι τῆς ἁλώσεως Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐπέκεινα. Συλλεχθὲν μὲν ἐκ διαφόρων ἀκριβῶν ἱστοριῶν καὶ εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν μεταγλωττισθὲν παρὰ τοῦ ἱερωτάτου μητροπολίτου Μονεμβασίας Δωροθέου.

Νεωστὶ δὲ τυπωθὲν μετὰ ἐξόδων τοῦ εὐγενεστάτου κυρίου 'Αποστόλου Τζιγαρᾶ τοῦ ἐξ 'Ιωαννίνων καὶ 'Ιωάννου 'Αντωνίου τοῦ 'Ιουλιανοῦ εἰς κοινὴν ὠφέλειαν. Περιέχον καὶ πίνακα πλουσιώτατον πάντων τῶν ἀξιομνημονεύτων πραγμάτων. Μετὰ προνομίου καὶ ἀδείας τῆς Γαληνοτάτης τῶν Βενετῶν αὐθεντίας.

'Ενετίησιν. "Ετει Κυρίου ,αχλα'.
Παρ' 'Ιωάννῃ 'Αντωνίῳ τῷ 'Ιουλιανῷ».

Περιγράφοντας τὴν ἔκδοση ὁ ἴδιος βιβλιογράφος ἀναφέρει πὼς τὸ βιβλίο εἶναι σὲ σχῆμα 4ο συγκείμενο ἀπὸ 26 φύλλα χωρὶς ἀρίθμηση — τὸ 26ο εἶναι ἐντελῶς λευκὸ — καὶ ΨΚ' (720) σελίδες. Πάνω ἀπὸ τὸν τίτλο φέρει τὸ σῆμα τοῦ τυπογράφου, χαρακτηρίζεται δὲ σπανιώτατο. 'Η παροῦσα ἔκδοση, συνεχίζει ὁ Λεγκράν, φαίνεται νὰ εἶναι ἡ πρώτη, γιατὶ κανεὶς μέχρι σήμερα τοὐλάχιστο δὲν ἔχει ἐπισημάνει ἄλλη ἀρχαιότερη. Καταχωρεῖ δὲ εὐθὺς ἀμέσως ἀποσπάσματα ἀπὸ τὶς τρεῖς προτασσόμενες τοῦ ἔργου ἀφιερωτικὲς ἐπιστολὲς τοῦ ἐκδότη, πρὸς τὸ βοεβόδα Οὐγγραβλαχίας 'Αλέξανδρο[22] τὴν πρώτη, πρὸς τὸν ὀρθόδοξο μητροπολίτη Φιλαδελφείας (Βενετιᾶς) Θεοφάνη Ξενάριο τὴ δεύτερη καὶ πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους χριστιανοὺς «τοῖς ἐντευξομένοις, καθὼς λέει, τῇ παρούσῃ ἱστορικῇ βίβλῳ» τὴν τρίτη. Τὶς μεταφέρω στὴ συνέχεια αὐτούσιες σὰν δεῖγμα χαρακτηριστικὸ γραφῆς του.

α) «Τῷ Γαληνοτάτῳ καὶ λαμπροτάτῳ αὐθέντῃ 'Ιωάννῃ 'Αλεξάνδρῳ Βοεβόδα αὐθέντῃ Οὐγγροβλαχίας καὶ Πογδανίας Κραγιόβας καὶ τῶν ἑξῆς πᾶσαν ὑγείαν καὶ εὐτυχίαν παρὰ τοῦ ἑνὸς ἐν Τριάδι Θεοῦ (κεφ.). Νόμος εὑρίσκεται λαμπρότατε καὶ Γαληνότατε αὐθέντη βαλμένος ὄχι μόνον ἀπὸ βασιλεῖς καὶ νομοθέτας δικαίους, ἀλλ' ἀπ' αὐτὸν τὸν θεὸν καμωμένος ὁ ὁποῖος νόμος θέλει ἐκεῖνοι νὰ χωροῦσιν εἰς τὴν κληρονομία τοῦ ἀποθανόντος ὅσοι εἶναι κατὰ τὸ αἷμα συγγενεῖς πλησιέστερον τῶν ἄλλων...

... ...

β) Τῷ πανιερωτάτῳ καὶ σοφωτάτῳ Μητροπολίτῃ Φιλαδελφείας κυρίῳ Θεοφάνῃ Ξενακίῳ ἐπιτρόπῳ καὶ ἐξάρχῳ Πατριαρχικῷ (κεφ.).

...προσφέρω το νὰ τὸ κρίνης μὲ τὴν σοφίαν σου καὶ νὰ τὸ δοκιμάσης, καὶ τότε νὰ ὁρίσης νὰ δημοσιευθῇ εἰς τὸν κόσμον καὶ τοῦτο ἂν γένῃ θέλω πέμψῃ ἀντίτυπα πανταχοῦ καὶ μάλιστα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ εὐγενεστάτου Μιχαὴλ τοῦ Καββάκου τοῦ πιστοῦ φίλου τῆς πανιερότητός σου καὶ ἐμοῦ...

... ...

1619 ἡγεμονεύει στὴ Μολδαυία ὁ Ραδοὺλ Βοεβόδας Γ' Μίχνας (Φωτ. π.π. σελ. 98). Εἶναι φανερό, πὼς κάποια σύγχυση ἔχει ἐπικρατήσει στὰ ὀνόματα τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν καὶ πὼς ὁ Πέτρος ὁ ἐπιλεγόμενος Σκιόπου εἶναι ὁ πεθερὸς τοῦ Ζώτου Τζιγαρᾶ. "Ας σημειωθῇ ἐδῶ, πὼς ὁ Φωτεινὸς σ' αὐτὴ τὴν ἱστορία οὐδὲ μνεία κάνει τοῦ ὀνόματος τοῦ Ζώτου γαμβροῦ καὶ πρωτοσπαθάριου τοῦ Μολδαυοῦ ἡγεμόνα.

22) 'Ο προπάπος αὐτοῦ τοῦ 'Αλέξανδρου, ποὺ ἀπὸ τὸ 1631 ἡγεμονεύει γιὰ δεύτερη φορὰ στὴ Μολδαυία, ἦταν ἀδερφὸς τοῦ Πέτρου Βοεβόδα, τοῦ ὁποίου τὴν κόρη Μαρία εἶχε παντρεφτῆ ὁ Τζιγαρᾶς (πρβλ. 'Ηπ. Χρ. 1935 σελ. 79 καὶ Δ. Φωτεινοῦ ὅ.π. σελ. 105).

γ) Πᾶσι τοῖς εὐσεβέσι καὶ ὀρθοδόξοις χριστιανοῖς τοῖς ἐντευξομένοις τῇ παρούσῃ ἱστορικῇ βίβλῳ 'Απόστολος ὁ Τζηγαρᾶς ὑγείαν καὶ εὐτυχίαν ἐν Χριστῷ τῷ θεῷ (κεφ.).

...Τοῦτο τὸ ἱστορικὸν βιβλίον τοῦ μακαρίτου ἐκείνου Δωροθέου κατά τινα θείαν πρόνοιαν ἦλθε εἰς τὰ χέρια τοῦ ἐν μακαρίᾳ μνήμῃ γενομένου λαμπροτάτου καὶ γενναιοτάτου κυρίου Ζώτου τοῦ Τζηγαρᾶ τοῦ ἐμοῦ γνησίου ὁμοπατρίου τε καὶ ὁμομητρίου ἀδελφοῦ· ὃς διά τὴν ἄκραν αὐτοῦ σύνεσιν καὶ ἄλλας πολλὰς ἀρετὰς ὁποὺ εἶχε ἀξίως ἐκλεχθεὶς καὶ γέγονε γαμβρὸς καὶ πρωτοσπαθάριος τοῦ γαληνοτάτου πριγκίπου κυρίου κυρίου Πέτρου Βοϊβόδα αὐθεντός πάσης Μολδοβλαχίας καὶ ἐξῆς πολῶν ἄλλων προκριθεὶς ὡς καὶ ἅπασαν αὐτοῦ τὴν ζωὴν εὐσεβῶς καὶ εὐλαβῶς διετέλεσεν. Εἶτα ἐξ ἐκείνου κατήντησεν εἰς ἐμένα...».

Στὴ συνέχεια αὐτῶν τῶν τριῶν ἀφιερωτικῶν ἐπιστολῶν συνεχίζει ὁ Λεγκρὰν ὑπάρχει εἴδηση τοῦ τυπογράφου, ποὺ καταχωρεῖ μὲ τὴν ὀρθογραφία της εἰς δὲ τὴ σελίδα 600 τοῦ κειμένου ἀναγράφονται τὰ ἀφορῶντα τὸ Ζῶτο Τζιγαρᾶ, πού ἀναφέραμε. Στὴν ἀρχὴ τοῦ βιβλίου καὶ στὸ πίσω μέρος τοῦ τρίτου φύλλου ὑπάρχει σ' αὐτὴ τὴν ἔκδοση, κατὰ τὸ Λεγκρὰν πάντοτε, τὸ πορτραῖτο τοῦ Ζώτου Τζιγαρᾶ. Εἶναι, λέει, μέτρια εἰκόνα ἐπὶ ξύλου γύρω ἀπὸ τὴν ὁποία διαβάζουμε: «Εἰκὼν τοῦ λαμπροτάτου κυρίου Ζώτου τοῦ Τζηγαρᾶ τοῦ ἐξ 'Ιωαννήνων πρωτοσπαθαρίου καὶ γαμβροῦ τοῦ γαληνοτάτου ἡγεμόνος πάσης Μολδοβλαχίας κυρίου κυρίου Πέτρου Βοϊβόδα (κεφ.). Δεξιὰ τοῦ κεφαλιοῦ ὑπάρχει χέρι ποὺ κρατάει γυμνὸ σπαθὶ καὶ ἀριστερά: ΕΤΩΝ ΛΖ'». Τὸ ἔργο, καθὼς πληροφορεῖ σ' ἄλλο σημεῖο πάλι ὁ Λεγκράν, ἐκδόθηκε καὶ τὸ 1637 χρόνο θανάτου τοῦ 'Απ. Τζιγαρᾶ ἀπὸ τὸν ἴδιο τυπογράφο. 'Ανεξάρτητα, γράφει, ἀπὸ τὰ τρία ἀρχικὰ μέρη (ἐννοεῖ τὶς τρεῖς ἀφιερωτικὲς ἐπιστολὲς τοῦ Τζιγαρᾶ), ποὺ περιλαμβάνονται εἰς τὴν πρώτη ἔκδοση αὐτοῦ τοῦ βιβλίου, βρίσκει κανεὶς εἰς τὸ φύλλο 6 τό ἀκόλουθο περίεργο προνόμιο: Τὸ προνόμιο αὐτὸ παρατιθέμενο ἀμέσως παρακάτω στὴν ἰταλικὴ ἀφορᾶ τὴν γιὰ μιὰ δεκαπενταετία ἀποκλειστικὴ ἀπὸ τὸν Τζιγαρᾶ ἐκτύπωση τοῦ Χρονογράφου ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς Βενετικῆς πολιτείας ἀρχόμενο ἀπὸ τὶς 17.8.1629, στὸ ἔγγραφο δέ, καθὼς βλέπω, ὁ Τζιγαρᾶς ἀποκαλεῖται «FIDEL SUDDITO DELLA REPUBLICA NOSTRA». Καὶ τελειώνει ὁ Λεγκράν: «Κάτω ἀπὸ τὸ προνόμιο αὐτὸ βρίσκεται ἡ σφραγίδα τοῦ 'Αποστ. Τζιγαρᾶ. 'Αποτεθεῖσα μὲ παχειὰ μελάνη ἡ σφραγίδα αὐτὴ δὲν ἄφησε ἕνα καθαρὸ ἔκτυπο. Διαβάζει κανεὶς ἐν τούτοις χωρὶς πολλὴ δυσκολία τὶς λέξεις: ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΤΖΙΓΑΡΑΣ.

Μεγάλη ἦταν ἡ διάδοση καὶ ἀπήχηση τῆς ἔκδοσης αὐτῆς μεταξὺ τῶν 'Ελλήνων τῆς Τουρκοκρατίας γιὰ μακρότατη σειρὰ ἐτῶν. «'Η συγγραφὴ τοῦ Δωροθέου, παρατηρεῖ ὁ Σάθας, εἰς ἁπλοῦν ἐκτεθειμένη ὕφος ἐχρησίμευσεν ἐπὶ 200 ἔτη ὡς τὸ μόνον ἱστορικὸν βιβλίον εἰς χεῖρας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, διὸ καὶ πολλάκις ἀνετυπώθη μετὰ μεταγενεστέρων προσθηκῶν...». Καὶ ὁ Λάμπρος: «Κατέστη ὁ Χρινογράφος τὸ ἀγαπητὸν ἀνάγνωσμα τῶν 'Ελλήνων ἐπὶ δυὸ ὁλοκλήρους αἰῶνας. 'Εντεῦθεν καὶ αἱ πολλαὶ τοῦ ἔργου αὐτοῦ ἐκδόσεις ἀριθμοῦσαι ἀπὸ τοῦ 1631 ἕως τοῦ 1818 τὰς δέκα ἐννέα...».

Θεωρώντας γενικώτερα τὴν ἔκδοση τοῦ Χρονογράφου ἀπὸ τὸν Τζιγαρᾶ παρατηροῦμε πώς, διότι ἀκριβῶς αὐτὴ ἀποτελεῖ ἕνα ἀπὸ τὰ ἀξιόλογα δείγματα πνευματικῆς παραγωγῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ μετὰ τὴν "Αλωση, μπορεῖ νὰ ἐντάχθῆ στὸ γενικώτερο πρόβλημα τῆς ἐντυπωσιακῆς ἐμφάνισης ἑλληνικῶν βιβλίων κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα, ποὺ ἐπισημαίνει σὲ πρόσφατη μελέτη του[23] ὁ καθηγητὴς

23) Οἱ ἑλληνικὲς ἐκδόσεις τῆς SACRA CONGREGATIO DE PROPAGANDA FIDE. Ηων. τόμ. ΙΣΤ' σελ. 508 κ.κ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ζαχ. Τσιρπανλῆς. Τὸ πρόβλημα, ποὺ μόνο βιβλιογραφικὰ ἔχει μελετηθῆ, συνίσταται στοὺς σκοποὺς πρῶτα, ποὺ ἀπέβλεπαν οἱ Ἕλληνες λόγιοι τῆς ἐποχῆς ἐκδίδοντας τὰ βιβλία τους, στὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ ποὺ ἀπευθύνονταν, τὴν ἐπίδραση ποὺ ἀσκοῦσαν στὶς εὐρύτερες λαϊκὲς μᾶζες κ.λ.

IV

Στέφανος Τζιγαρᾶς. Ὁ Στέφανος Τζιγαρᾶς ἀπὸ τὰ Γιάννινα, γράφει κατὰ μετάφρασή μου ὁ Λεγκράν[24], παιδὶ τοῦ Κωνσταντῆ Τζιγαρᾶ καὶ τῆς Ἀλεξάνδρας - Αἰμιλίας, γεννηθεὶς τὴν 20 Ἀπρίλη 1637 εἰσῆλθε στὸ ἑλληνικὸ Κολλέγιο στὶς 10 Ἰουνίου 1655 «AVEC DISPENSE D' AGE». Ἐγκατέλειψε τὸ ἵδρυμα στὶς 4 Σεπτεμβρίου 1655 γιατὶ δὲν μποροῦσε νὰ συνηθίση στὴν πειθαρχία. Κατὰ τὴν εἰσοδοχή του στὸ ἑλληνικὸ Κολλέγιο ὁ Στέφ. Τζιγαρᾶς παρουσίασε τὸ ἀκόλουθο πιστοποιητικό. «Ἡμεῖς Καλλίνικος ἐλέῳ θεοῦ Μητροπολίτης Ἰωαννίνων καὶ ἔξαρχος Κερκύρας

Σὺν τοῖς κάτωθεν ὑπογεγραμμένοις τιμωτάτοις ἄρχουσι δηλοποιοῦμεν εἰς ὅλους ὅσοι θέλουσι ἀναγνώση τὰ παρόντα ἡμέτερα γράμματα ὅτι ὁ παρὼν νέος Στέφανος τὸ ὄνομα, Τζιγαρᾶς τὸ παράνομό του, εἶναι γέννημα καὶ θρέμμα τῆς θεοσώστου ἐτούτης πόλεως τῶν Ἰωαννίνων νόμιμος υἱὸς Κωνσταντᾶ Τζιγαρᾶς (sic) καὶ Ἀλεξάνδρας - Αἰμιλίας τῆς αὐτοῦ γυναικός, Ἰωαννίτης ἔκπαλαι εὐσεβὴς τὴν πίστιν τὴν τύχην εὐγενὴς εἶναι κατὰ τὴν ἡλικίαν ἕως δεκακτὼ (sic) χρονῶν· μισέβη ἀπ' ἐδῶ μὲ σκοπὸν νὰ ὑπάγη εἰς τὴν μεγαλόδοξον παλαιὰν ἐκείνην Ρώμην διὰ νὰ σέβη εἰς τὸ ἑλληνικὸν φροντιστήριον, ἔχωντας μεγάλον καὶ θερμὸν πόθον εἰς τὸ νὰ σπουδάξη, ἔχωντας ἀκόμι καὶ ἀπ' ἐδῶ ἱκαναῖς ἀρχαῖς τῶν σπουδῶν. Μαρτυροῦμεν λοιπὸν εἰς ὅλους αὐτὸν τὸν νέον παιδὶ τιμημένον σεμνὸν καὶ φρόνιμον καθὼς καὶ ἡ δοκιμὴ τὸ θέλει ἀποδήξει, μάλιστα καὶ συνιστῶμεν αὐτὸν πᾶσι τοῖς τοῦ σεμνοῦ ἐκείνου φροντιστηρίου τιμιωτάτοις καὶ λαμπροτάτοις προεστῶσι, καὶ δεόμεθα ἵνα μὴ ἀποτύχη τοῦ ἐλπιζομένου σκοποῦ τὸ ὁποῖον θέλει ἦσται εἰς θεοῦ δόξαν καὶ εἰς πολὺ ὄφελος τοῦ ἡμετέρου γένους, καὶ μάλιστα εἰς τοὺς καιροὺς ἐτούτους εἰς τοὺς ὁποίους εἶναι μεγάλη ἔνδεια σοφῶν ἀνθρώπων. Καὶ διά νὰ ἔχει ἔτζη τὸ ἀληθὲς ἔδοξε νά τὸν συντροφεύσωμεν μὲ τὸ παρὸν ἡμέτερον γράμμα τὸ ὁποῖον ὑπεγράψαμεν ἰδία χειρί.

Ἐδόθη εἰς Ἰωάννινα Ἰανουαρίου η' αχνε'.
† Ταπεινὸς Καλλίνικος Μητροπολίτης Ἰωαννίνων
Ἰοάννις Πασμίς μαρτηρὸ τα ανοθεν.
Ζαχαρίας Σουγδουρῆς μαρτιρὸ τά ἀνοθεν.
Νικόλαος Πουλημένος μαρτοιρὸ ουτος.
Λεοντάρις Γλυκης μαρτιρο ως ανωθεν.
Νικόλαος Βασιλόπουλος μαρτυρο οὗτος».

Στὶς περιεχόμενες παραπάνω ἀπὸ τὸ Λεγκρὰν γιὰ τὸ Στέφανο Τζιγαρᾶ εἰδήσεις καὶ ξεχωριστὰ στὸ καταχωρούμενο ἀπ' αὐτὸν ἐμμάρτυρο γράμμα μὲ τὸ ὁποῖο ὁ μητροπολίτης καὶ οἱ ἐδῶ ἄρχοντες συνιστοῦσαν θερμὰ τὸν εὐγενῆ Ἠπειρτὴ ἀπερχόμενο γιὰ σπουδὲς στὸ Ἑλληνικὸ Κολλέγιο τῆς Ρώμης παρατηροῦμε τὰ ἀκόλουθα. Μᾶς εἶναι δύσκολο νὰ ἐξηγήσουμε, πῶς οἱ ιΓαννιῶτες, Μητροπολίτης καὶ προεστοί, ἐπέτρεψαν καὶ μάλιστα μὲ τόση προθυμία στὸ νεαρὸ Τζιγαρᾶ νὰ φοιτήση στὸ Σχολεῖο αὐτὸ τῆς Ρώμης ποὺ ἵδρυσε ὁ Πάπας (1622),

24) Ἑλλ. Βιβλιογραφία ΙΖ' αἰών, τόμ. V σελ. 308.

ἀναγραφόμενο, πὼς δὲν μποροῦσε νὰ συνηθίση στὴν πειθαρχία. Αὐτὸ ἄλλωστε ἔχει συμβῆ, ὅσο ξέρω, καὶ μ' ἄλλους μαθητὲς τοῦ Κολλεγίου, ποὺ προτίμησαν νὰ τὸ ἐγκαταλείψουν διατηρώντας, καθὼς ὁ Τζιγαρᾶς, τὴν ὀρθόδοξη πίστη τους παρὰ νὰ παραμείνουν καὶ νὰ προσχωρήσουν στὸν καθολικισμό. Ἀλλὰ καὶ τὸ ὅτι οἱ εἰσαγόμενοι στὸ Γυμνάσιο λίγους μῆνες μετὰ τὴν σ' αὐτὸ εἴσοδό τους ὑποχρεώνονταν νὰ δώσουν μιὰ ὁμολογία πίστεως καὶ ὅρκο (γιὰ τὶς ὑποχρεώσεις ποὺ ἀναλάβαιναν) ἄλλως θὰ ἔπρεπε νὰ ἐγκαταλείψουν τὴ Σχολή, ἀποτελεῖ ἴσως τὸν οὐσιαστικώτερο λόγο ἀποχώρησης ἢ ἀποπομπῆς τοῦ Τζιγαρὰ ἀπ' αὐτή.

Δύο σημεῖα, τέλος, τῆς συστατικῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς τοῦ Τζιγαρᾶ θὰ πρέπει νὰ προσέξουμε ἀκόμα. Πρῶτα «ταῖς ἱκαναῖς, καθὼς γράφει, ἀρχαῖς τῶν σπουδῶν» ποὺ εἶχε ἀπὸ τὰ Γιάννινα ὁ ὑποψήφιος φοιτητὴς τοῦ Κολλεγίου. Ποῦ μ' ἄλλα λόγια, σὲ ποιά Σχολὴ καὶ ὑπὸ ποιὸ Δάσκαλο ἐθήλασε ὁ Τζ. αὐτὲς τὶς ἱκαναῖς ἀρχαῖς τῶν σπουδῶν του;

Δυστυχῶς τὰ σχολικὰ πράγματα τῆς πόλης μας κατὰ τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 17ου αἰώνα, παρὰ τὶς ὡς τὼρα προσπάθειες, ἐξακολουθοῦν νὰ παραμένουν μᾶλλον σκοτεινά. Τὸ γραφόμενο ἀπὸ τὸν Παρανίκα[27] ὅτι «ἡ ἱδρυθεῖσα ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῶν Δεσποτῶν τῆς Ἀγγελωνύμου γενεᾶς Ἑλληνικὴ Σχολὴ ἐν τῷ φρουρίῳ Ἰωαννίνων διετηρήθη ἀκμαία καὶ μετὰ τὴν Διονυσίου τοῦ φιλοσόφου ἐπανάστασιν» δὲν ἀνταποκρίνεται στὰ πράγματα, γιατί, καθὼς μαθαίνουμε ἀπὸ διαθήκη τοῦ ἐκ Τρικάλων Λάνθου Μονδάνου, ποὺ συντάχτηκε στὶς 16) 7) 1611 στὰ Γιάννινα καὶ ποὺ ὑπογράφει σὰν μάρτυρας καὶ ὁ γνωστὸς Μάξιμος Πελοποννήσιος σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ διαθέτης ἀφήνει 1000 δουκᾶτα «νὰ δίδεται τὸ διάφορόν τους εἰς τὸ Σχολεῖον, ὅπου θέλει γινῆ διὰ τοὺς σπουδαίους εἰς τὰ Ἰωάννινα»[28], Σχολὴ ἀνώτερη στὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἐδῶ δὲν ὑπῆρχε. Θὰ ἀκολουθήση ἡ Ἐπανάσταση μὲ τὰ δεινά της καὶ γιὰ πολλὰ χρόνια δὲν μπορεῖ νὰ γίνη βέβαια λόγος γιὰ Σχολὴ καὶ μάλιστα ἀνώτερη.

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἱδρυθεῖσα τὸ 1647 ἀπὸ τὸν Ἐπιφάνιο Ἡγούμενο ὁμώνυμη Σχολή, γιὰ τὰ ὀχτὼ τοὐλάχιστον ἑπόμενα μέχρι δηλ. τὸ 1655 χρόνια, δὲν ἐλειτούργησε ἐλλείψει διδασκάλου. Μένει ἡ ὀλίγο ἀσαφὴς εἴδηση, πάλι τοῦ Παρανίκα[30], κατὰ τὴν ὁποία τὸ 1645 στὰ Γιάννινα «ὑπῆρχον πολλοὶ μαθηταὶ τοῦ ἐκ Ζακύνθου Νικολάου Κουρσούλου» σύμφωνα μὲ μαρτυρία τοῦ Ἀθηναίου Νικηφόρου Πριγγιλέως. Ὁ Κούρσουλος ὅμως ὁ ἴδιος ἐδίδασκε ἢ φιλοσοφικά του προβλήματα διδάσκονταν στὰ Γιάννινα δὲν καθορίζει.

Πιστεύω ἐν τούτοις πὼς ἡ Σχολὴ τῶν Φιλανθρωπινῶν στὸ νησὶ ἐξακολουθοῦσε καὶ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ νὰ λειτουργῆ καὶ πὼς σ' αὐτή, γιὰ τὴ γνωστὴ ἀκόμα στενὴ σχέση τῆς οἰκογένειας μὲ τὴ μονή, ὁ Στέφανος Τζιγαρᾶς ἐφοίτησε.

Δεύτερο σημεῖο τῆς ἐπιστολῆς, ποὺ τράβηξε τὴν προσοχή μας, εἶναι ἡ ἐκεῖ μαρτυρούμενη ἀπὸ τὸ Μητροπολίτη καὶ τοὺς ἄρχοντες «μεγάλη ἔνδεια σοφῶν ἀνθρώπων» ἀνάμεσά τους, τὴν ὁποία ἐπιχειροῦν νὰ θεραπεύσουν ἀποστέλλοντας ἕνα προικισμένο κι εὐγενῆ νέο γιὰ σπουδὲς στὴ Δύση, γιὰ τὸν ὁποῖο καὶ εὔχονται νὰ πετύχη στοὺς σκοπούς του πρᾶγμα ποὺ «θέλει εἶσται, καθὼς γράφουν, εἰς θεοῦ δόξαν καὶ εἰς πολὺ ὄφελος τοῦ ἡμετέρου γένους καὶ μάλιστα εἰς τοὺς καιροὺς ἐτούτους...».

---

27) Πρβλ. Σχεδίασμα κ.κ. σελ. 62.

28) Πρβλ. Ἠπ. Χρ. 1936 - σελ. 17 - 8.

29) Πρβλ. Βελούδου ὅ.π. σελ. 195.

30) Ὅ.π. σελ. 62 σημ. 2.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Διαπιστώνεται μ' ἄλλα λόγια ἀπὸ τοὺς παράγοντες τῆς Γιαννιωτικῆς Κοινότητας τῆς ἐποχῆς, ἡ ἀξία τῆς παιδείας καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς πλατειᾶς στὸ λαὸ διάδοσής της. Ὁ Διαφωτισμὸς δηλ. φαίνεται νὰ σημειώνη ἀπὸ τότε στὴν πόλη μας τὰ πρῶτα δειλά του βήματα.

Δὲν ξέρουμε ἂν ὁ Τζιαγαρᾶς ὁ Στέφανος μετὰ τὴν ἀποχώρησή του ἀπὸ τὸ Κολλέγιο τῆς Ρώμης ἐφοίτησε στὸ νεοϊδρυμένο τότες (1655-7) στὴν Πάδουα ἀπὸ τὸ μεγάλο Μακεδόνα σοφὸ καθηγητὴ σὲ διάφορα Ἰταλικὰ Πανεπιστήμια ἀπόφοιτο δὲ τοῦ Κολλεγίου τῆς Ρώμης Ἰωάννη Κωττούνιο ὁμώνυμο φροντιστήριο ἢ καὶ στὸ Πανεπιστήμιο αὐτῆς τῆς πόλης.

Στοὺς δημοσιευμένους καταλόγους τῶν φοιτητῶν αὐτοῦ τοῦ Πανεπιστημίου κατὰ τὴν ἴδια περίοδο τὸ ὄνομά του δὲν ἀναφέρεται[30α]. Ποῦ κατευθύνθηκε λοιπὸν καὶ ποὺ ἔζησε μετὰ τὴ φυγή του ἀπὸ τὴ Ρώμη ὁ Τζ. δὲν στάθηκε δυνατὸ νὰ ἐξακριβώσουμε. Ἕνα ἐν τούτοις στοιχεῖο ὅτι κατὰ τὸ 1659 τοὐλάχιστον εὑρίσκονταν στὴ Βενετιά, εἶναι ἐπίγραμμά του ἀρχαιοελληνικό, μόνο δεῖγμα γραφῆς καὶ παιδείας του κλασσικῆς, ποὺ σύνθεσε εἰς ἔπαινον τοῦ κατὰ τὸ χρόνο αὐτὸ ἐκδοθέντος στὴν ἴδια πόλη «Τετράγλωσσου θησαυροῦ»[31] τοῦ Γερασίμου Βλάχου καταχωρούμενο αὐτούσιο ἀπὸ τὸ Λεγκράν, τὸ ἀκόλουθο:

«Ἡδυεποῦς πολυγλώττου μούσης ὅστις ἐέλθῃ
αὐδὴν εὐτάκτως δαιδάλεην λαλέειν
δεῦρ' ἴθι θαρρῶν, θησαυρὸν θαμιναῖς ὑπὸ χερσὶ
τουδ' ἀνέλιττ' ἀνέρος τὸν πολυδαιδάλεον
Πανδώρης εὑρήσεις πάνδωρον πίθον ὥσπερ
παντοδαπῆτε χύδην δῶρα χαριζόμενον,
ὅρκατον εὐανθῆ πολυποίκιλον αἰόλου αὐδῆς,
τοῖς τε ἐπερχομένοις πᾶσιν ἀνοιγόμενον.
Ὡς γὰρ παντοδαποῖς προσπτᾶσα φυτοῖσι μέλισσα
ἐκ πάντων γλυκερῶν μήδετ' ἰοῦσα μέλι
οὕτως οὗτος ἀνὴρ ἐσθλῶν βίβλων παρὰ πάντων
δαιδαλέην αὐδὴν ἀναλεξάμενος
πᾶσαν θησαυρῷ παλυδαιδαλέῳ ἀνέθηκε
πολυμαθημοσύνης ἕνεκα κ' εὐπορίης
ὅν γε ἑτερχόμενος πολλῇ σπουδῇ, φιλόμουσε,
χαῖρε καὶ εὖ πράττειν τῷ πονέσαντι λέγε».

σπουδαστῶν τοῦ πανεπιστημίου τῆς Παδούης Ε.Ε.Β.Σ. τόμ. ΛΖ(1969-70) σελ. 260-336 καὶ ΛΗ(1971) σελ. 84-195 καὶ 196-206.

31) Ὁ πλήρης τίτλος τοῦ ἔργου εἶναι ὁ ἀκόλουθος: «Θησουρὸς τῆς ἐγκυκλοπαιδικῆς βάσεως τετράγλωσσος (κεφ.) Μετὰ τῆς τῶν ἐπιθέτων ἐκλογῆς καὶ διττοῦ τῶν λατινικῶν τε καὶ Ἰταλικῶν πίνακος.
Ἐκ διαφόρων παλαιῶν τε καὶ νεωτέρων λεξικῶν συλλεχθεὶς παρὰ Γερασίμου Βλάχου τῦο Κρητός.
Καθηγουμένου τῆς μονῆς Μεγάλου Γεωργίου 5καλωτοῦ Κήρυκος τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου, καὶ τῶν ἐπισήμων κατ' ἀμφοτέρας τὰς διαλέκτους διδασκάλου. Σελ. 688. Θεῷ δοτῆρι πάντων δόξα καὶ κλέος. Ἐτυπώθη ἐν Βενετίαις ἔτη ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν ,αχνθ'. Παρὰ Ἰωάννῃ Πέτρῳ τῷ Πινέλλῳ Λουκικῷ τυπογράφῳ ἐπιμελείᾳ καὶ διορθώσει Ἀρσενίου ἱερομονάχου Καλούδη τοῦ Κρητός».
(Αἰμ. Λεγκρὰν Ε.Β. 17ος αἰὼν τομ. ΙΙ σελ. 115).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Γιὰ ἕνα κατόπι μακρὸ χρονικὸ διάστημα τὰ ἴχνη του χάνονται ἐντελῶς καὶ μόνο ἀπὸ τὸ 1682 τὸν βρίσκουμε ἐγκατεστημένον στὴ Βενετιὰ καὶ μέλος μάλιστα τῆς ἀδελφότητας «Ἅγιος Νικόλαος» τῶν ἐκεῖ Ἠπειρωτῶν. Ἀπὸ τότε καὶ μέχρι τὸ 1705 τὸν συναντοῦμε συχνὰ στὸ δημοσιευθὲν ἀπὸ τὸν ἀείμνηστο Κ. Μέρτζο Ἠπειρωτικὸ Ἀρχεῖο τῆς Βενετιᾶς.

Συγκεκριμένα ἀπὸ τὸ ἔτος 1690 ὡς τὰ 1701 εἰσπράττει σὰν πληρεξούσιος τοῦ Δασκάλου τῆς Σχολῆς Ἐπιφανίου τῶν Γιαννίνων τὸ γι' αὐτὸν προοριζόμενο κληροδότημα, τῶν ἐτῶν δηλ. 1690 καὶ 91 γιὰ τὸ Μιχαὴλ Μῆτρο τὸν κατόπι γνωστότατο ἀρχιερέα καὶ λόγιο Μελέτιο Γεωγράφο καὶ τῶν 1694 μέχρι τὸ 1701 γιὰ τὸν Παρθένιο Κατζιούλη, καθὼς οἱ καταχωρούμενες ἐκεῖ σχετικὲς ἀποδείξεις καὶ ἀναγραφὲς τοῦ καταστίχου τῆς Κοινότητας. Στὶς 20 Μαΐου 1703, καθὼς διαβάζουμε στὸ βιβλίο γάμων τῆς ἰδιας Κοινότητας, παντρεύεται γιὰ δεύτερη μᾶλλον φορὰ «τὴν Ἀγγέλαν τοῦ καπετὰν Ἀγγέλου Καλανδρίνου ἐκ Κρήτης». Στὸ γάμο του μάλιστα αὐτὸν παρέστη σὰν μάρτυρας καὶ ὁ γνωστὸς Ἠπειρώτης Δάσκαλος ἐφημέριος τότε τῆς ἑλληνικῆς Κοινότητας Βενετιᾶς Μεθόδιος Ἀνθρακίτης. Τέλος στὸ βιβλίο βαφτίσεων τῆς ἐνορίας ὑπάρχει ἡ ἀκόλουθη ἀναγραφὴ κατὰ τὸ ἑπόμενο ἔτος: «1704 Ἰανουαρίου 18 ἐβ. ἡ Ἄνζελα τοῦ Στεφάνου Τζιγαρᾶ καὶ Βιολάντας Καλανδρίνου».

Ἕνα χρόνο κατόπι, κατὰ τὸ μητρῶο τῆς Ἀδελφότητας τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῶν Ἠπειρωτῶν τῆς Βενετιᾶς, ὅπου τὸνομά του ἐξακολουθεῖ ν' ἀναφέρεται σὰν μέλος της ἐνεργό, καὶ τὰ ἴχνη τοῦ Στεφ. Τζιγαρᾶ χάνονται ὁριστικά. Δυστυχῶς ἡ διαθήκη του, καθὼς τῶν παλαιοτέρων συγγενῶν του Ζώτου καὶ Ἀποστόλη, ἀπὸ τὴν ὁποία καὶ εἰδήσεις περισσότερες γιὰ τὴ ζωή του καὶ τὸν ἀκριβῆ χρόνο τοῦ θανάτου του θὰ εἴχαμε, δὲν ἔχει ἔλθει, ὅσο ξέρω, σὲ φῶς. Τὸ ὅτι ὅμως καὶ μόνο διαμένοντας ὁ Τζιγαρᾶς αὐτὸς ἐπὶ μακρὰ σειρὰ ἐτῶν στὴ Γαληνότατη Πολιτεία, ὑπῆρξε ὁ μόνιμος σχεδὸν πληρεξούσιος τῶν ἐδῶ Δασκάλων γιὰ τὴν εἴσπραξη καὶ ἀποστολὴ τῆς μισθοδοσίας τους, μᾶς ἐπιτρέπει νὰ συμπεράνουμε, πὼς καὶ ὑπόληψης πολλῆς μεταξὺ τῶν ὁμογενῶν ἔχαιρε καὶ γιὰ τὴν παιδεία τοῦ τόπου του ξεχωριστὰ ἐνδιαφέρονταν.

Αὐτὰ γιὰ τοὺς τρεῖς ἐπιφανεῖς Γιαννιῶτες Τζιγαράδες. Θεωρώντας γενικώτερα τὸ βίο καὶ τὴν πολιτεία τους θὰ πρέπει νὰ σταθοῦμε στὴ σπάνια γιὰ τὴν ἐποχὴ παιδεία τους, τὴ μαρτυρούμενη ροπή τους γιὰ συγγραφὴ καὶ μελέτη, τὴ φιλογένειά τους, τὴ μέριμνά τους τέλος γιὰ διάδοση μεταξὺ τῶν ὁμογενῶν τῶν φώτων τῆς μάθησης «ὡς τοῦ μόνου φαρμάκου θεραπείας τοῦ πάθους των». Ἡ περίπτωσή τους δικαιώνει ἀκριβῶς τὸν Ἠπειρώτη ἱστορικὸ τῆς Παιδείας ἐπὶ Τουρκοκρατίας, πὼς «ἐν Ἰωαννίνοις», λίκνο τοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ τῆς Νεοελληνικῆς Ἀναγέννησης, «τὰ γράμματα ἐκαλλιεργοῦντο ἀνέκαθεν».

ΤΕΛΟΣ

32) Πρόσφατη ἔρευνά μου στὴ μονὴ Φιλανθρωπηνῶν «τὸ ἡμέτερον μοναστήριον» (πῶς καὶ γιατὶ ἄγνωστο) τῶν Τζιγαράδων γιὰ κάποιο σωζόμενο ἴσως στοιχεῖο (ἐπιγραφή, εἰκόνα κ.λ.) ποὺ νὰ μαρτυράει τὴ σχέση τῆς οἰκογένειας μ' αὐτὸ δὲν ἀπέδωσε δυστυχῶς τίποτε.

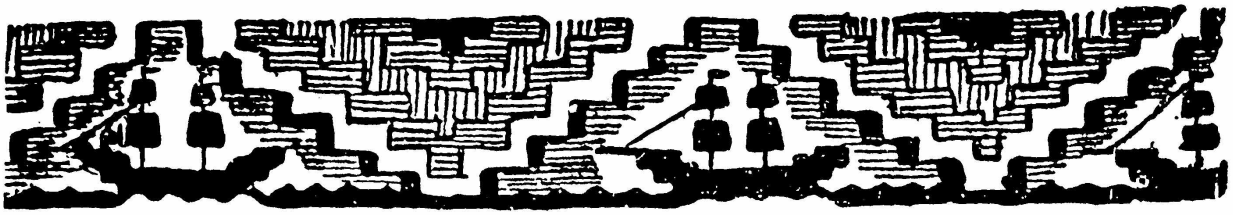

ΚΩΣΤΑ Δ. ΒΕΛΙΑΡΟΥΤΗ

Ο ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΓΡΑΜΜΕΝΟ

Ὁ ρόλος τῆς γυναίκας του Ἑλένης καὶ τῶν συγγενῶν της

(Ἡ πίστη μου στὸ Χριστὸ εἶναι λαμπρότερη καὶ ἀπ' αὐτὸν τὸν ἥλιο).

Ὁ Βιογράφος του

Τὰ βασανιστήρια καὶ ὁ μαρτυρικὸς θάνατος τοῦ Νεομάρτυρα Γεωργίου τοῦ «ἐξ Ἰωαννίνων», ὅπως ἀποκαλεῖται, ἀποτελεῖ ἕνα φαινόμενο ἡρωϊκῆς ἐθνικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἀντίστασης κατὰ τοῦ Τούρκου τυράννου στὰ σκοτεινὰ χρόνια τῆς σκλαβιᾶς. Εἶναι σχεδὸν ἄγνωστος ὁ ρόλος, ποὺ διαδραμάτισαν τόσο ἡ γυναίκα του Ἑλένη, ὅσο καὶ τὸ συγγενικό της περιβάλλον γιὰ νὰ κρατήσει ὁ Νεομάρτυρας μέχρι τὸ τέλος τὴν ὑπέροχη αὐτὴ στάση, ποὺ συγκλόνισε τὰ Γιάννινα καὶ ὁλάκερη τὴν Ἤπειρο.

★

Τὸν Γεώργιο, ὅπως εἶναι γνωστό, ὕστερα ἀπὸ πολλὲς ψυχολογικὲς πιέσεις, φριχτὰ βασανιστήρια, κρέμασαν οἱ Τοῦρκοι στὸ Κουρμανιό, στὰ Γιάννινα τὶς 17 Ἰανουαρίου 1838. Τὰ Γιάννινα τότε, ὅπως καὶ ἄλλες περιοχὲς τῆς Χώρας μας ἔμειναν ὑπόδουλα στοὺς Τούρκους σύμφωνα μὲ τὴν πολιτικὴ «τῶν προστάτιδων δυνάμεων», ἂν καὶ ἡ Ἤπειρος εἶχε γράψει σελίδες δόξας στὸν αἱματηρὸ καὶ πολύχρονο Ἀγώνα τῆς Ἐθνεγερσίας. Καὶ ἂς μὴ ξεχνᾶμε, ὅτι τὰ Γιάννινα εἶχαν ὑποδουλωθεῖ στοὺς Τούρκους ἀπὸ τὰ 1430 καὶ γι' αὐτὸ εἶχε γίνει βαρὺς ὁ ζυγὸς τοῦ δυνάστη. Καὶ μποροῦμε νὰ ἀναλογιστοῦμε τὶς σκληρὲς συνέπειες, ποὺ εἶχε ἡ μακρόχρονη νύχτα τῆς σκλαβιᾶς. Ἁρπαγὲς τῆς γῆς, οἰκονομικὴ ἀθλιότητα, καταπίεση, βιασμοί, ἀπογοήτευση ὁδηγοῦσαν στὴν ἐξωμοσία. Στὰ παλαιότερα εἴχαμε τὸν ὁμαδικὸ ἐξισλαμισμό. Καὶ ἀπὸ τὸ 1700 τὴν ἀτομικὴ ἐξωμοσία. Ἡ χριστιανική, ὅμως, πίστη, τότε συνυφαίνονταν μὲ τὴν ἐθνικὴ συνείδηση καὶ ἐπηρέαζε τοὺς ἁπλοϊκοὺς καὶ ἀγράμματους ἀνθρώπους.

Γι' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐντυπωσιάζει, τὸ ὅτι ὁ Νεομάρτυρας ἦταν ἕνας ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ. Καὶ πολὺ σωστὰ γράφει ὁ Γιάννης Βλαχογιάννης γιὰ τοὺς Νεομάρτυρες τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας: Καὶ τὸ παράξενο εἶναι, πὼς οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς νέους Ἁγίους ἦταν ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ, σεμνοί, νέοι, τεχνίτες ταπεινοί. Καὶ τὰ συχνὰ ἐπαγγέλματά τους. Πραγματευτής, τσελεπὴς (πωλητὴς προβάτων), ράφτης, ψωμιάς, κάλφας (οἰκοδόμος), ἀγωγιάτης, περιβολάρης, ξωμάχος (γεωργὸς) κλπ.

Ὁ Γεώργιος ἦταν ἱπποκόμος σὲ Τοῦρκο ἀξιωματικό, ποὺ ὑπηρετοῦσε στὸν Ἐμὶν Πασιά, ποὺ ἦταν παιδὶ τοῦ Κιουταχῆ. Εἶχε γεννηθεῖ στὸ χωριὸ Τσοῦρχλι τῶν Γρεβενῶν ἀπὸ χριστιανοὺς καὶ εὐσεβεῖς γονεῖς. Στὰ Γιάννινα ἦρθε γιὰ πρώτη φορὰ γύρω στὰ 1830. Ὅλοι τὸν θεωροῦσαν Τοῦρκο καὶ τὸν ἐφώναζαν Χασάν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Θὰ πρέπει νὰ σημειώσω, ὅτι ὁ Γεώργιος δὲν εἶχε ἀλλαξοπιστήσει.

Στὰ 1836 ἀρραβωνιάστηκε τὴν χριστιανὴ Ἑλένη καὶ ἀποκαλύφτηκε στὴν πόλη, ὅτι ἦταν χριστιανός. Ἔτσι ξέσπασε μεγάλο σκάνδαλο. Οἱ Τοῦρκοι, ποὺ προσπαθοῦαν νὰ χτυπήσουν τὴν ἐθνικὴ συνείδηση μὲ τὸν ἐξισλαμισμό, ἔγιναν πῦρ καὶ μανία. Στὸ μεταξὺ παντρεύτηκε τὴν Ἑλένη καὶ ἀφοῦ πέρασε ἀπὸ δικαστήριο καταδικάστηκε σὲ θάνατο.

Πολὺ λίγα μέχρι τὸ 1953 γνωρίζαμε γιὰ τὴν Ἑλένη, τοὺς συγγενεῖς της καὶ τὸ ρόλο, ποὺ ἔπαιξαν γιὰ νὰ μὴν λυγίσει ὁ ἅξιος ἐθνομάρτυρας. Ἐκείνη τὴ χρονιὰ ὁ ἱστορικὸς τῶν Γιαννίνων Δ. Σαλαμάγκας στὸ βιβλίο του γιὰ τὸν Νεομάρτυρα κατεχώρισε καὶ μιὰ ἀνέκδοτη βιογραφία τοῦ Ἁγίου ἀπὸ ἄγνωστο συνθέτη.

Σήμερα μπορῶ νὰ ὑποστηρίξω, ὅτι τὸ χειρόγραφο αὐτό, ποὺ ἔχει τὸ συναξάρι καὶ τὴν ἀκολουθία (ποὺ δυστυχῶς δὲν τὴν κατεχώρισε) εἶναι τοῦ Ζαφείρη Γραμμενιάτη[3], ποὺ ἦταν μαθητὴς καὶ ὁ πρῶτος βιογράφος καὶ ὑμνογράφος τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Ἰσαποστόλου. Καὶ εἶναι ἡ καλύτερη ἀπ' ὅσες ἔχομε μέχρι σήμερα. Οἱ πληροφορίες, ποὺ μᾶς δίνει στὴ βιογραφία ἔχουν μεγάλη ἀξία γιατὶ ὁ Ζαφείρης ἦταν θεῖος τῆς Ἑλένης καὶ εἶχε γερὴ πένα.

Ἡ Ἑλένη, λοιπόν, ἦταν Γραμμενιάτισσα. Οἱ γονεῖς της Βασίλειος καὶ Περιστέρα ἦταν ἀπὸ τὸ Γραμμένο καὶ ἔμειναν στὰ Γιάννινα σ' ἕνα φτωχικὸ καλύβι, ἐκεῖ ποὺ βρίσκεται σήμερα τὸ σπίτι τοῦ Νεομάρτυρα. Σὲ μικρὴ ἡλικία ὀρφάνεψε ἡ Ἑλένη, ποὺ ἦταν μιὰ σεμνὴ κοπέλλα «πτωχῆς μὲν τοῖσδε τοῖς προσκαίροις, πλουσιωτάτης δὲ τοῖς ψυχικοῖς χαρίσμασι». Οἱ γονεῖς της ἦταν εἰς τὸ «ἄκρον εὐσεβεῖς ἀμφότεροι ἁπλοῖ καὶ ἄκακοι». Ἀφοῦ ἔχασε ἡ Ἑλένη τοὺς γονεῖς της ἔμεινε στὸ πατρικό της σπίτι μὲ τὴν θεία της Θεοφανὼ καὶ τὸν θεῖον της Κωνσταντῖνον, ποὺ ἦταν ἀδέρφια τῆς μητέρας της. Ὁ Κωνσταντῖνος ἦταν δάσκαλος καὶ λόγιος, ὅπως μᾶς λέγει ὁ Π. Ἀραβαντινός. Καὶ ἦταν γνωστὸς μὲ τὸ ὄνομα Κωνσταντῖνος ὁ Γραμμενιάτης. Ἀδελφὸς ὅλων αὐτῶν ἦταν καὶ ὁ Ζαφείρης[2], ποὺ τότε ὑπηρετοῦσε στὸ Μπεράτι δάσκαλος στὸ ἐκεῖ ἑλληνικὸ σχολεῖο, ποὺ εἶχε ἱδρύσει ὁ Πατὴρ Κοσμᾶς.

Ἀλλὰ ἂς ἰδοῦμε πῶς περιγράφει τὴν οἰκογένειά του ὁ συνθέτης. «Ἡ μήτηρ ὅμως αὐτῆς ἦτο ὡς ἁγνὴ περιστερά. Ἡ Περιστέρα μᾶλλον ἁπλουστέρα καὶ ἄκακος ἐτύγχανεν οὖσα τὸ κακὸν ἐκ νεότητος μὴ μεμαθηκυῖα μηδὲ κ' ἂν ἤθελε ἐργάσεσθαι τὸ κακὸν ἐπισταμένη, καθὼς καὶ οἱ γονεῖς αὐτῆς. Οὗτοι, τοίνυν, οἱ ἁπλοῖ καὶ ἄκακοι γονεῖς τεκόντες ἀνέθρεψαν τὴν σεμνὴν αὐτὴν νεάνιδα ὡς ἁγνὴν Περιστεράν, κοπιῶντες κατέλιπον αὐτὴν τὴν σεμνὴν νεάνιδα ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ πρὸς μητρὸς αὐτῆς θείου καὶ ἀδελφῆς αὐτοῦ Θεοφανοῦς, ὑφ' ὧν τὴν προστασίαν καὶ χειραγωγίαν καὶ καλὴν ἀνατροφὴν ἐξέβη μὲν θυγάτηρ τῶν εὐσεβῶν καὶ ἀκάκων αὐτῆς γονέων Βασιλείου καὶ Περιστέρας, ἀξία δὲ ἀδελφὴ τοῦ τε πρὸς μητρὸς αὐτῆς θείου καὶ θείας αὐτῆς Θεοφανοῦς, ἀξία δὲ τοῦ μακαρίου αὐτῆς συζύγου, τοῦ ἀοιδίμου τούτου καὶ γενναίου τοῦ Χριστοῦ Γεωργίου τοῦ Νέου». Βλέπομε καθαρὰ ὁ συγγραφέας νὰ τονίζει τὸ ἄξιο συγγενικὸ περιβάλλον τῆς Ἑλένης.

Εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἡ οἰκογένεια τῶν Χριστοδούλου ἢ Χριστοδουλίδη ἦταν ἀπὸ τὸ Γραμμένο. Εἶναι μιὰ ἱστορικὴ οἰκογένεια, γιατὶ διακρίθηκε γιὰ τὰ γράμματα, τὴ θρησκευτικὴ πίστη καὶ τὴν ἀρετή. Γύρω στὰ 1900 ζοῦσαν δυὸ καλόγριες στὰ κελλιὰ τοῦ Ἀρχαγγέλου, στὸ Γραμμένο. οἱ λεγόμενες Χριστοδοῦλες. Καὶ παιδὶ τοῦ Ζαφείρη ἦταν ὁ φωτισμένος μητροπολίτης Παΐσιος.

Ἀφοῦ παντρεύτηκε ὁ Γεώργιος τὴν Ἑλένη ἀκολούθησε τὸ ἀφεντικό του στὸ Μπεράτι, ὅπου ἔμεινε μέχρι τὸν Ἰούνιο τοῦ 1837 καὶ ἔκανε συντροφιὰ μὲ τὸν θεῖο του Ζαφείρη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἔτσι ὁ Γεώργιος συνδέθηκε μὲ τὸν πνευματικὸ καὶ χριστιανικὸ κύκλο τῆς Ἑλένης. Ἔχοντας καλὴ καταβολὴ καὶ ἀφοῦ βρέθηκε σ᾽ ἕνα θαυμάσιο περιβάλλον τονώθηκε μέσα του ἡ ἐθνικὴ συνείδηση καὶ ἐξοπλίστηκε μὲ τὴν τόλμη καὶ τὴν ψυχικὴ ἀνάταση, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσει ἡρωϊκὰ καὶ γαλήνια τὸ μαρτύριο.

Ὅταν ἦταν στὴ φυλακὴ δὲν ἐλύγισε στὶς ἀπειλὲς τῶν Τούρκων, ποὺ δὲν τὸν συγχωροῦσαν γιὰ τὴν ἐμμονὴ στὶς πεποιθήσεις του. Καὶ οὔτε τὸν ἔκαμψαν οἱ συμβουλὲς τῶν ἐξωμοτῶν, ποὺ πήγαιναν στὸ δεσμωτήριο. Τότε οἱ Τοῦρκοι ἄρχισαν τὰ βασανιστήρια στὸ Γεώργιο. Ἀνάμεσα στὰ ἄλλα τοῦ ἔδεσαν τὰ πόδια στὸ ξύλο καὶ ἐπάνω στὸ σῶμα του τοῦ ἔβαλαν μεγάλη κοτρώνα «λίθον βαρύτατον καὶ παμμεγέθη λίαν ἐπέθηκαν ἐπὶ τοῦ στήθους αὐτοῦ, ὑπτίου κειμένου, ὃν μόλις τέσσερας ἐκίνουν διὰ τὴν βαρύτητα».

Ἀπὸ τὴ βιογραφία πληροφορούμεθα, ὅτι ἡ γυναίκα του καὶ οἱ συγγενεῖς της, ἀφοῦ κατέβαλαν ἄκαρπες προσπάθειες γιὰ νὰ τὸν σώσουν, τὸν ἐμψύχωναν καὶ τὸν ἐνθάρρυναν νὰ μὴ λυγίσει. «Οὐκ ἔπαυον μέντοι πέμποντες εἰς τὸ δεσμωτήριον πρὸς τὸν Ἅγιον ἀνθρώπους, παραθαρρύνοντες καὶ παρορμῶντες αὐτὸν εἰς τὸ μαρτύριον». Καὶ ὁ Γεώργιος ἀπαντοῦσε: «Μὴ φοβᾶστε ἀδέλφια, ἐγὼ γὰρ προθύμως ὑπὲρ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ μου ἐκχύσω τὸ αἷμα μου».

Τέλος τὴν παραμονὴ οἱ βασανιστές του ἔρριξαν βραστὸ λάδι στὴ γυμνὴ πλάτη του. Ἀλλὰ καὶ πάλι ὁ Γεώργιος δὲν ὑπέκυψε. Μποροῦμε νὰ φανταστοῦμε, ὅτι ἡ συμπαράσταση τῆς Ἑλένης καὶ τῶν θείων της ἐδυνάμωσαν καὶ ἐνίσχυσαν τὴν ἀντίστασή του κατὰ τῶν Τούρκων. Τὴν κρίσιμη αὐτὴ στιγμὴ τοῦ συμπαραστάθηκαν ὁλόψυχα. Καὶ οἱ ὧρες ἦταν δραματικές, συγκλονιστικὲς γιὰ τὸν Γεώργιο. Τὰ Γιάννινα καὶ ἡ ὕπαιθρος παρακολουθοῦσαν μὲ κομμένη ἀνάσα τὴν ἡρωϊκὴ στάση τοῦ Γεωργίου, ποὺ τὸν ὁδηγοῦσαν στὴν κρεμάλα. Καὶ ἡ συγκίνηση ἐκορυφώθηκε, ὅταν ὁ Γεώργιος μὲ ἄφθαστο ἡρωϊσμὸ καταφρόνησε τὸν θάνατο καὶ τὸν ἀντιμετώπισε μὲ ψυχικὴ γαλήνη. Καὶ γράφει ὁ Ζαφείρης: «Θάμβος ἦν καὶ ἔκπληξις μεγάλη τοῖς ὁρῶσι τὸν νέον τοῦτον ἀθλητὴν καὶ γενναῖον τοῦ Χριστοῦ μάρτυρα προθύμως τε καὶ ἀπτοήτως ὡς ἐπὶ πανήγυριν τρέχοντα ἐπὶ τοῦ μαρτυρίου τὸ στάδιον». Καὶ παρακάτω μᾶς διηγιέται γιὰ τὸν Νεομάρτυρα: «Τὸ δὲ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς πρόσωπον ἀγγέλου καθορᾶτο φαιδρὸν καὶ χαριέστατον καὶ ὅλον ἐξαστράπτον ἡλιακῶν δίκην ἀκτίνων ἐκ τῆς ἐνδόθεν χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης τρέχων πρὸς τοῦ μαρτυρίου στάδιον».

Ἔτσι στὸ Κουρμανιό, ἀφοῦ ἔκανε τὸ σταυρὸ ἀπαγχονίστηκε καὶ παρέδωκε τὸ πνεῦμα ὁ «γενναῖος μάρτυς τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀθλητής, ἀπτόητος καὶ ὅλως ἀτρεμής».

Οἱ λαϊκὲς μάζες ὕστερα ἀπὸ τρεῖς μέρες ἔκαναν λαμπρὴ καὶ μεγαλοπρεπὴ κηδεία τοῦ Γεωργίου. Καὶ ἀψηφοῦντες τοὺς Τούρκους τοῦ ἐφόρεσαν τὸν φωτοστέφανο τοῦ Νεομάρτυρα.

Ἐκείνη τὴν ἐποχὴ πρέπει νὰ ἀναφέρω, ὅτι τὸ κατεστημένο τῆς πόλης σπαρασσόταν ἀπὸ κομματικὰ πάθη ἀπὸ ἀφορμὴ τὰ λάσσα. Τὸ ἀρχοντολόϊ τῶν Γιαννίνων εἶχε χωριστεῖ σὲ δυὸ φατρίες ποὺ ἀλληλοκατηγοριόταν στὸ Ν. Ζωσιμᾶ γιὰ καταχρήσεις, καὶ ἀτασθαλίες στὴ διαχείριση τῶν χρημάτων τῶν Ζωσιμάδων. Εἶχαν φτάσει σὲ τέτοιο σημεῖο, ποὺ εἶχε πικραθεῖ πολὺ καὶ ὁ Ν. Ζωσιμᾶς, ὅπως φανερώνεται ἀπὸ ἕνα ἀνέκδοτο γράμμα του στὸ μεγάλο δάσκαλο Κ. Ἀσώπιο.

★

Σωστὰ καὶ δίκαια οἱ ὑμνογράφοι καὶ οἱ βιογράφοι ὑμνοῦν τοὺς Νεομάρτυρες. Καὶ δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο παρὰ τὸ τραγούδι γι᾽ αὐτούς. Καὶ εἶναι δυστύχημα, ὅτι

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μᾶς λείπει ἡ ἀκολουθία τοῦ Ζαφείρη γιὰ τὸν ἐθνομάρτυρα Γεώργιο. Γιατὶ ὁ Ζαφείρης εἶχε δημιουργικὴ καὶ φιλολογικὴ φλέβα στὴν ὑμνωδία. Ἔτσι στὸ Γραμμένο ἀγήκει καὶ ἡ τιμή, ὅτι μιὰ οἰκογένειά του μὲ μόρφωση, εὐσέβεια καὶ ἀρετή, ποὺ εἶχε στοὺς κόλπους της τὸν Ἅγιο Γεώργιο, ἔπαιξε σπουδαῖο ρόλο γιὰ νὰ σταθεῖ ἀλύγιστος στὶς πεποιθήσεις του.

Καὶ ἂς τελειώσω μὲ τὴν φράση τοῦ βιογράτου του: «Ὦ γενναιότητος ἀθλητικῆς, ὦ καρτερίας μαρτυρικῆς, ὦ σπουδῆς φιλοχρίστου οὐρανίων ἐγκωμίων ἀξία!».

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. Ὑπῆρχε παράδοση στὴν οἰκογένειά μας, ὅτι ὁ παππούς μου ἀπὸ τὸν πατέρα Νικ. Βελιαρούτης, ποὺ χρημάτισε δάσκαλος στὸ Δυρράχιο τῆς Ἀλβανίας, στὴ Ζίτσα καὶ ἄλλοῦ στὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰώνα, ὅταν φοιτοῦσε στὴ Ζωσιμαία Σχολὴ ἐφιλοξενεῖτο σὰν συγγενὴς τῆς Ἑλένης στὸ σπίτι της.

2. Σάπφειρος Χριστοδουλίδης ἢ Ζαφείρης ὁ Γραμμενιάτης (1765—1856). Βλέπε περισσότερα γιὰ τὸ Ζαφείρη «Ἠπ. Ἑστία» - Αὔγουστος 1962 σελ. 669.

3. Τὴν γνώμη μου, ὅτι τὸ σιναξάρι τὸ ἔγραψε ὁ Ζαφείρης τὴν στηρίζω α) στὴν ἐξιστόρηση λεπτομερειῶν τῆς ζωῆς τοῦ Νεομάρτυρα καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴ ζωή του στὸ Μπεράτι καὶ β) στὴν ὅλη δομὴ τῆς βιογραφίας, ποὺ φαίνεται, ὅτι ὁ συγγραφέας εἶναι λόγιος καὶ ταλέντο στὴν ἐκκλησιαστικὴ ὑμνογραφία.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΤΡ. ΠΑΠΑΖΗΣΗ

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ ΛΟΓΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ*

Μ) Καβαλλιώτης Θεόδωρος ἢ Θεοδώρητος (—1786) Μοσχόπολις

Διδάσκαλος τοῦ Γένους, ἱεροκῆρυξ, πρωτοπαπᾶς. Ἐμαθήτευσεν ὑπὸ τὸν Εὐγένιον εἰς τὰ Ἰωάννινα καὶ εἶτα εἰς τὴν Κοζάνην. Διηύθυνεν σχολὴν τῆς πατρίδος του καὶ ἐξέδωκεν Γραμματικὴν εἰς Μοσχόπολιν τὸ 1860. Συνέγραψεν Λεξικὸν Βλαχοαλβανικόν.

(Ζαβίρας 320 — Βρεττὸς Β 269 — Κουρίλας 93 — Σάθας 495 — Μ. Ἡμερολ. 1911 σ. 171 — Εὐαγγελίδης Α 134 — Ἀραβαντινὸς — Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Θ) Κάβρας Ζήσης ἢ Κάβουρας Ἀμπελάκια

Ἰατροφιλόσοφος τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ αἰῶνος. Ἐδιδάχθη εἰς τὴν πατρίδα του καὶ ἐδίδαξεν εἰς Βουκουρέστιον. Ἐσπούδασεν Ἰατρικὴν καὶ Φιλοσοφίαν ἐν Ἰένῃ. Μετέφρασε στοιχεῖα Ἀριθμητικῆς, Ἄλγεβρας, Φυσικῆς, πρὸς χρῆσιν τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων, καὶ συνέδραμε τὸν Κωνσταντᾶν εἰς τὰς μεταφράσεις του.

(Βρεττὸς Β. 269 — Κιγάλας 41 — Σάθας 619 — Ζαβίρας 305 — Ἀναστασίου 216 — Τσοποτὸς 170 — Ἀραβαντινὸς — Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Η) Καγκελλάριος Ἀλέξανδρος Ἰωάννινα

Λόγιος τοῦ ΙΗ′ αἰῶνος καὶ μαθητὴς τοῦ Σουγδουρῆ. Ἀποδημήσας εἰς Βενετίαν ἐγένετο δορθωτὴς ἐκκλησιαστικῶν συγγραμμάτων καὶ κάτοχος ξένων γλωσσῶν. Μετέφρασε τὴν ἱστορίαν τοῦ Γάλλου ROLLIN, ἐκδοθεῖσαν ἐν Βενετίᾳ τὸ 1750.

(Βρεττὸς Β 269 — Κιγάλας 41 — Βελοῦδος 137 — Ἀραβαντινὸς)

Η) Καγκελλάριος Γεώργιος Ἰωάννινα

Μετέφρασεν ἐκ τοῦ Ἰταλικοῦ τὸν βίον τοῦ Μεγάλου Πέτρου.

(Κιγάλας 42)

Η) Καζαντζῆς Κων)ντῖνος (1864—1927) Ἰωάννινα

Λόγιος, ἔμπορος τὸ ἐπάγγελμα. Ἐσπούδασεν Νομικὰ εἰς τὰς Ἀθήνας, τὸ Μόναχον καὶ τὸ Βερολῖνον. Ὑπῆρξε δημοσιογράφος, βουλευτὴς Ἰωαννίνων καὶ Γεν.

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 38.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Διοικητὴς Μακεδονίας. Ἔγραψε διηγήματα καὶ ἔζησε πολλὰ ἔτη εἰς τὴν Ἀμερικήν.

(Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Η) Καλλιάφας Σπυρίδων (1885—) Δρόβιανη

Ἐσπούδασεν εἰς Ἀθήνας καὶ ἔπειτα Παιδαγωγικὴν καὶ Φιλοσοφίαν εἰς τὴν Ζυρίχην. Διῆλθεν ἁπάσας τὰς βαθμίδας τῆς ἐκπαιδεύσεως, 1947 τακτικὸς καθηγητὴς τῆς παιδαγωγικῆς εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν σχολήν, καὶ ἦτο πολυγραφώτατος.

(Ἐπετηρὶς Φιλοσ. σχολῆς Ἀθηνῶν 1954 - 55 — Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Θ) Καλλίνικος Δ΄ Κων)λεως (—1792) Ζαγορὰ (Πηλίου)

Ἐμαθήτευσεν ἐν τῇ πατρίδι του. Ἀνεδείχθη Μητροπολίτης Προϊλάβου καὶ τὸ 1757 Πατριάρχης Κων)πόλεως. Ἐκπεσὼν τοῦ θρόνου ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πατρίδα του ὅπου ἔζησε μέχρι τοῦ θανάτου του. Εὐπαίδευτος. Τὴν πλουσίαν βιβλιοθήκην του τὴν ἐδώρησεν εἰς τὴν πατρίδα του. Συνέγραψε στιχουργήματα. Ὁ ἀδελφός του ἀνεδείχθη Μητροπολίτης Δημητριάδος (Βόλου).

(Σάθας 604 — Μελετίου Δ 222 — Βρετὸς Α 203 — Ἀραβαντινὸς — Εὐαγγελίδης Α 202 — Τσοποτὸς 167 — Σκαρλάτος Τ.Β. 542 — Μάγνης 85 — Δελτίον Ἱστορ. Ἐθνολο. 1928 σ. 52 — Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Μ) Κάλλιστος Ἀνδρόνικος (—1486) Θεσ)νίκη

Ἐπιφανὴς λόγιος τῆς Ἀναγεννήσεως, μετὰ τὴν Ἅλωσιν. Εἰδήμων Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς γλώσσης, ἐδίδαξεν ὡς καθηγητὴς ἐν Ρώμῃ, Φλωρεντίᾳ, Παρισίους καὶ συνέγραψεν ἀρκετά.

(Ζαβίρας 67 — Σάθας 74 — Λάμπρος Ε 201 — Μ. Ἡμερολόγιον 1911, σ. 168 — Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Η) Καλούδης Γεώργιος Ἰωάννινα

Διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ Διευθυντὴς τῆς Ζωσιμαίας Ἰωαννίνων.

(Γάγαρης 1896)

Μ) Καμαριώτης Ματθαῖος (—1489) Θεσ)νίκη

Λόγιος ἱερεύς. Ἐδίδαξεν ὡς πρῶτος καθηγητὴς τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς. Ἐδίδαξε Φιλοσοφίαν καὶ συνέγραψε ἀρκετὰ ρητορικὰ καὶ φιλοσοφικὰ συγγράμματα. Ἔσχε μαθητὴν τὸν Γεννάδιον Σχολάριον.
(Σάθας 60 — Ζαβίρας 71 — Μελέτιος Γ 334 — Μακ. Ἡμερολόγιον 1911 σ. 168 — Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Μ) Καμπίτης Παπαφιλίππου Νάουσα

Μαθητὴς ἐξαίρετος τοῦ Μπαλάνου. Συνέγραψε τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Ἁγ. Θεοφάνους καὶ ἄλλα.

(Σάθας 597 — Ζαβίρας 400 — Μ. Ἡμερολ. 1911 σ. 175)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μ) Καμπίτης Ἀναστάσιος (- 1822) **Νάουσα**

Υἱὸς τοῦ Παπαφιλίππου. Ἐξεπαιδεύθη ἐν Κοζάνῃ (1768—70) καὶ ἐν Ραψάνῃ, ὑπὸ τὸν κλεινὸν Πέζαρον. Ἐσχολάρχησεν ἐν τῇ πατρίδι του, ἔπειτα ἐμαθήτευσεν ἐν Θεσσαλονίκῃ ὑπὸ τὸν Ἀθανάσιον τὸν Πάριον, τὸν ὁποῖον διεδέχθη ἐν τῇ Σχολῇ τὸ 1786.

(Σάθας 599 — Μεϊδάνης 64 — Παρανίκας 47 — Ζαβίρας 198, 400 — Εὐαγγελίδης Α 135 — Ἀραβαντινὸς)

Μ) Καπιτζόγλου Κων)νος ὁ Βοδενῶν **Κοζάνη**

Τὸ 1875 ἐμαθήτευσεν ἐν Κοζάνῃ καὶ μετὰ ἐν Χάλκῃ. Τὸ 1910 ἀνῆλθεν εἰς τὸν Ἐπισκοπικὸν θρόνον τῆς Φλωρίνης καὶ ἐν συνεχείᾳ τῶν Βοδενῶν.

(Παν. Λεύκωμα Σ 69)

Μ) Καπνουκάγιας Χρῆστος (1900 -) **Σιάτιστα**

Καθηγητὴς τῆς Λατινικῆς Φιλολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν.

(Ἐπετηρὶς Φιλοσ. 1954 - 55)

Η) Καποδίστριας Ἰωάννης (1776—1831) **Ἀργυρόκαστρον**

Ἡ οἰκογένεια Καποδίστρια ἐκ Β. Ἠπείρου μετανέστη εἰς Κέρκυραν, ὅπου ἐγεννήθη ὁ Κυβερνήτης Ἰωάννης Καποδίστριας. Προγονικὸς οἶκος αὐτοῦ ἐσώζετο μέχρι τὸ 1935.

(Εὐαγγελίδης Α 187 — Ζῶττος σ. 81)

Η) Κάππας Α. **Ἠπειρώτης**

Ἐδίδαξεν εἰς τὴν σχολὴν τῆς Καλλιπόλεως.

(Εὐαγγελίδης Α 68)

Μ) Καραβία Θάλεια (γένος Φλωριᾶ) (1877—) **Σιάτιστα**

Ἐσπούδασε καλὰς τέχνας εἰς τὸ Μόναχον καὶ εἰς Παρισίους. Εἰς τὴν Κωνσταντιναύπολιν, ὅπου διέμενεν, ἐπροσωπογράφησε μέλη τῆς Βασιλικῆς οἰκογενείας τῆς Τουρκίας καὶ ἄλλες προσωπικότητες. Ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, παρηκολούθησε δὲ καὶ ἐζωγράφισε ἀγῶνας τὸ 1912—1922.

(Μ. Ἐγκυκλοπαιδεία)

Μ) Καραγιάννης Θεόδωρος (Φὸν) (1810—1873) **Κοζάνη**

Ἐγεννήθη ἐν Βιέννῃ, ὅπου ὁ πατήρ του διετήρει μέγαν ἐμπορικὸν οἶκον. Ἐσπούδασε τὴν Φιλοσοφίαν. Ἀπὸ τὸ 1829 εἰργάσθη εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν τῆς Αὐτοκρατορίας. Διετέλεσε βουλευτὴς Βιέννης, καθηγητὴς Πανεπιστημίου καὶ πρόεδρος τὸ 1866 τῆς Αὐτοκρατορικῆς Ἀκαδημίας. Συνέγραψε καὶ ἐξέδωκε πολλά. Ἐτιμήθη μὲ τίτλον εὐγενείας καὶ μὲ τὴν ὀνομασίαν ὁδοῦ.

(Λιούφης 283 — Λάμπρος Ἕλληνες ἐν Οὐγγαρίᾳ 44 — Μακ. Ἡμερολόγιον 1932 σ. 167)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Η) Καραγιάννης Κων)τῖνος **Ἤπειρος**

Λόγιος καὶ σύμβουλος τοῦ Ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας. Ὠργάνωσε τὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Ἰασίου.

(Ἠπ. Ἑστία 1973 σ. 425)

Θ) Καραϊωάννης Κων)ντῖνος **Τρίκαλα**

Εὐπατρίδης. Ἐμαθήτευσεν ὑπὸ τὸν Εὐγένιον εἰς τὰ Ἰωάννινα καὶ ἐσπούδασεν ἰατρικὴν καὶ φιλοσοφίαν εἰς τὴν Νεάπολιν. Διεκρίθη ὡς ἰατρὸς καὶ ἀρχίατρος τῆς Αὐλῆς τοῦ Γρηγ. Γκίκα ἐν Μολδαυΐα. Συνέγραψε «Θησαυρὸν γραμματικῆς» καὶ «Σύνοψιν λογικῆς».

(Βρεττὸς Β 271 — Ζαβίρας 399 — Σάθας 556 — Εὐαγγελίδης — Β 399 — Ἀραβαντινὸς — Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Η) Καραϊωάννου Στέφανος **Ἰωάννινα**

Μετέφρασεν ἐκ τῆς Λατινικῆς εἰς τὴν ἁπλῆν ἑλληνικὴν ἱστορίαν καὶ ἀνακαλύψεις τῆς Ἀμερικῆς. Ἤκμασε περὶ τὸ 1768.

(Σάθας 607 — Ζαβίρας 535)

Μ) Καρακάσης Δημήτριος (1734—) **Σιάτιστα**

Ἰατροφιλόσοφος. Ἐμαθήτευσεν εἰς τὴν πατρίδα του καὶ ἐσπούδασεν ἰατρικὴν καὶ φιλοσοφίαν ἐν Γερμανίᾳ. Ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῆς Ἰατρικῆς, τὴν ὁποίαν νῆσκησεν ἐν Λαρίσσῃ, Σιατίστῃ, Κοζάνῃ καὶ ἀκολούθως εἰς Βουκουρέστιον, ὅπου ὑπὸ τοῦ Ἡγεμόνος διωρίσθη Διευθυντὴς τοῦ ἐκεῖ Νοσοκομείου. Συνέγραψεν ἰατρικὰ βιβλία καὶ ποιήματα.

(Σάθας 559 — Ζαβίρας 254, 277 — Βρεττὸς Β 271 — Παρανίκας 55 — Ἀποστόλου 62 — Κιγάλας — 44 Λιούφης 285 — Βακαλόπουλος 14 — Μεϊδάνης 53 — Μακ. Ἡμερολόγιον 1911 σ. 174 — Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Μ) Καρακάσης Κων)ντῖνος (1760—) **Σιάτιστα**

Ἰατροφιλόσοφος. Υἱὸς τοῦ Δημητρίου. Ἐσπούδασεν εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ ἤσκησεν ἐπιτυχῶς τὸ ἐπάγγελμά του ἐν Κωνσταντινουπόλει. Συνέτρεξε τὴν σχολὴν τῆς πατρίδος του, διέδωσε τὸν δαμαλισμὸν καὶ ἔγραψε περὶ τῆς τυπογραφίας τῆς Βλαχίας.

(Μεϊδάνης 54 — Λιούφης 286 — Ἀραβαντινὸς)

Η) Καραπάνος Κων)ντῖνος (1840—1914) **Ἄρτα**

Νομικός. Ἐσπούδασεν εἰς Ἀθήνας καὶ Παρισίους. Ἐπεδόθη εἰς τὴν Ἀρχαιολογίαν, διενεργήσας ἀνασκαφὰς ἐν Δωδώνῃ, εὑρήματα ἐδώρησεν εἰς τὸ Ἐθνικὸν Μουσεῖον. Διετέλεσε βουλευτὴς Ἄρτης καὶ ὑπουργὸς κατ' ἐπανάληψιν. Ἔγραψε περὶ «Δωδώνης καὶ ἐρειπίων της».

(Ἠπ. Ἑστία 1957 σ. 496 — Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Η) Καραπάνος Ἀλέξανδρος (1865—1946) **Ἄρτα**

Υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου. Ἐσπούδασε Νομικά. Διετέλεσε πρέσβυς εἰς τὴν Ρώμην καὶ τοὺς Παρισίους. Μετέσχε τοῦ Ἠπειρωτικοῦ ἀγῶνος. Ἐχρημάτισεν ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν τὸ 1916.

(Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Μ) Καραπατσίδης Δημήτριος (1849—1911) **Κοζάνη**

Ἐμαθήτευσεν ἐν τῇ πατρίδι του καὶ ἐσπούδασε Φιλοσοφίαν. Ἐδίδαξεν ἐπὶ 38 ἔτη μέχρι τοῦ θανάτου του εἰς Τσοτύλιον, Σιάτισταν, Καστοριάν, Βέροιαν, Θεσσαλονίκην καὶ Κοζάνην.

(Λιούφης 247)

Θ) Καραπέτζης Στέριος **Ἀμπελάκια**

Ἄριστος χειρουργός. Συνέγραψε διατριβὴν μὴ ἐκδοθεῖσαν.

(Κιγάλας 44 — Ἀναστασίου 222 — Λεονάρδος 150)

Θ) Καραστέργιος Γεώργιος **Τρίκκαλα**

Μορφωμένος, συνέθεσεν ποίημα ὑπὸ τὸν τίτλον «Κύκλωψ» καυτηριάζων τὸν Ἀλῆν, ὁ ὁποῖος τὸν συνέλαβε καὶ τὸν κατεδίκασεν εἰς θάνατον. Ἀπέθανεν ἐκ φόβου.

(Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Θ) Καρατσᾶς Νικόλαος **Ἀγραφιώτης**

Λόγιος. Ὁ Εὐγένιος Βούλγαρης τὸν ἀναφέρει ὡς «ἄνδρα ἄριστον καὶ οὐκ ἐν δευτέρῳ τὰ τῆς φιλολογίας τιθέμενον».

(Παρανίκας 85 — Εὐαγγελίδης Α 194 — Ἀραβαντινός)

Θ) Κασσαβέτης Νικόλαος **Ζαγορὰ**

Λογιώτατος. Ἐσχολάρχησεν εἰς τὴν πατρίδα του κατὰ τὸ 1775. Μαθητής του ὑπῆρξεν ὁ διδάσκαλος τοῦ Γένους Γρηγόριος Κωνσταντᾶς.

(Εὐαγγελίδης Α 202, 207 — Τσοποτὸς 166 — Ἀραβαντινὸς — Μ. Ἐγκυκλ.)

Θ) Κασσαβέτης Ἀλέξανδρος (1871—) **Ζαγορὰ**

Ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Ἐσπούδασε Νομικά. Διετέλεσε πολιτευτὴς Βόλου, πρόεδρος τῆς Λέσχης Φιλελευθέρων καὶ ὑπουργός.

(Ἀραβαντινὸς — Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Η) Καστανᾶς Ἰωάννης **Ἤπειρος**

Λόγιος. Υἱὸς τοῦ Καστανᾶ, ὁπλαρχηγοῦ τῶν Τζουμέρκων. Ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Παλαμᾶ, φίλος τοῦ Χρ. Περραιβοῦ καὶ θαυμαστὴς τοῦ Ρήγα.

(Ἀραβαντινὸς)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μ) Καστριώτης ἢ Καστοριώτης Γεώργιος **Καστοριὰ**

Ἵδρυσε τὸ 1705 τὸ ἐν τῇ πατρίδι σχολεῖον. Μεταναστεύσας εἰς τὴν Βλαχίαν, ἀνεδείχθη μέγας αὐλάρχης τοῦ πρίγκηπος Κωνσταντίνου Μπρακοβάνου. Φέρεται καὶ ὡς Ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας.

(Μέρτζος 467 — Μ. Ἡμερολόγιον 1909 σ. 290)

Μ) Κατακάλου Μελέτιος (Καστρίκιος) **Θεσ)νίκη**

Ἀνὴρ βαθείας παιδείας καὶ γνώστης τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς. Διετέλεσεν ἱερεὺς ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἠσπάσθη τὸν Καθολικισμὸν καὶ ἐγένετο Καρδινάλιος. Μεταμεληθεὶς ἐπανῆλθεν εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, προαχθεὶς εἰς Ἐπίσκοπον Σερβίων τὸ 1734 καὶ Κοζάνης τὸ 1745.

(Λιούφης 54)

Μ) Κατακάλου Ἰγνάτιος **Θεσ)νίκη**

Ἔγγονὸς τοῦ Μελετίου. Διετέλεσε ἀρχιδιάκονος τοῦ Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης καὶ ἐν συνεχείᾳ Ἐπίσκοπος, τὸ 1782, Σερβίων Κοζάνης.

(Λιούφης 57)

Η) Κατζιούλης Παρθένιος (—1717) **Μέτσοβον**

Λόγιος. Ἐφοίτησεν εἰς τὴν σχολὴν τοῦ Μετσόβου καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὰ Ἰωάννινα ὑπὸ τὸν Σουγδουρῆν, ὅπου καὶ ἐχειροτονήθη ἱερεύς. Ἐδίδαξεν εἰς τὴν πατρίδα του Ζίτσαν καὶ ἀλλαχοῦ. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν συνεκέντρωσεν (πορευόμενος πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν τῆς Ἠπείρου) 720 παροιμίες καὶ ἀποφθέγματα τοῦ Λαοῦ., ἀναδειχθεὶς ὁ πρῶτος μεταβυζαντινὸς παροιμιογράφος καὶ λαογράφος. Τὸ 1693 διωρίσθη Διευθυντὴς τῆς Ἐπιφανείου Σχολῆς, τὴν ὁποίαν ἐπὶ 25ετίαν διηύθυνεν. Συνέθεσε τὸ Παροιμιαστήριον καὶ ἀποφθεγμάτων ἀπάνθισμα πατέρων καὶ φιλοσόφων.

(Ζαβίρας 508 — Σάθας 599 — Βρεττὸς Θ 206 — Φιλαγγελίδης Α 156 — Ἠπ. Ἑστία 1973 σ. 82 — Μελέτιος Δ 145 — Ἀραβαντινὸς — Χατζιμιχάλη)

Η) Κατσαρὸς Νικόλαος (—1850) **Πάργα**

Ἐσπούδασε Θεολογίαν ἐν Ρώμῃ. Παπολάτρης, ἐγένετο Καρδινάλιος τὸ 1815. Διὰ μίαν ψῆφον ὑστέρησεν παπικῆς ἕδρας, ἀνελθόντος τοῦ Πίου Θ'. Φιλοσυγγενής, ἀπεβίωσεν ὑπέργηρος.

(Ἀραβαντινὸς)

Η) Κατσυφὸς Βασίλειος **Ἰωάννινα**

Ἐφοίτησεν εἰς τὴν Ἰόνιον Ἀκαδημίαν. Ἐδίδαξεν εἰς τὴν Σχολὴν Εὐελπίδων ἐπὶ πολλὰ ἔτη, τιμηθεὶς δεόντως.

(Ἠπ. Ἑστία 1970 σ. 7)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μ) Καυταντζόγλου Λύσανδρος (1812—1885) **Θεσ)νίκη**

Γόνος ἐπιφανοῦς οἰκογενείας. Ἰδιοφυΐα ἀρχιτεκτονική. Ἐσπούδασεν ἐν Γαλλίᾳ, Ἰταλίᾳ καὶ ἐβραβεύθη διὰ χρυσοῦ βραβείου ἐν Μιλάνῳ. Διετέλεσεν ἑταῖρος Ἀκαδημιῶν καὶ καθηγητὴς Πολυτεχνείου (1844—1862), πολλὰ δὲ ἔργα του κοσμοῦν τὰς Ἀθήνας (Πολυτεχνεῖον, Ἀρσάκειον, ναοί).

(Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Μ) Καυταντζόγλου Λυσσίμαχος (1870—1932) **Θεσ)νίκη**

Υἱὸς τοῦ Λυσάνδρου. Ἐσπούδασε Νομικὰ εἰς Ἀθήνας, Γερμανίαν καὶ Γαλλίαν. Διετέλεσε γενικὸς διευθυντὴς τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν καὶ πρεσβευτὴς ἐν Μαδρίτῃ. Ἔγραψεν ἄρθρα εἰς τὸν Τύπον.

(Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Μ) Καυταντζόγλου Ἰωάννης (1873—1930) **Θεσ)νίκη**

Υἱὸς τοῦ Λυσάνδρου. Ἐσπούδασε Νομικὰ εἰς Ἀθήνας, Γερμανίαν καὶ Ἀγγλίαν. Ἐγένετο ὑπουργός.

(Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Η) Καφηρεὺς Σπυρίδων **Πάργα**

Λόγιος τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος. Ἐφοίτησεν εἰς Κέρκυραν καὶ διεκρίθη διὰ τὸν ζῆλον του πρὸς τὴν πρόοδον. Συνέγραψε δοκίμιον περὶ ἀρετῶν κτλ. Ἀπέθανε νέος.

(Βρεττὸς Β 275 — Παρανίκας 76 — Κιγάλας 47 — Μ. Ἐγκυκλοπαιδεία)

Η) Κεραμεὺς Νικόλαος (—1672) **Ἠπειρώτης**

Ἰατροφιλόσοφος καὶ θεολόγος. Ἐμαθήτευσεν εἰς Ἰωάννινα, ὅπου καὶ ἐδίδαξεν. Ἐφοίτησεν εἰς Ἀκαδημίας τῆς Βενετίας καὶ ἄλλων πόλεων. Ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀπέθανεν εἰς τὸ Ἰάσιον. Ἔγραψε κατὰ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πάπα. Συνέγραψε θεολογικὰ καὶ φιλοσοφικὰ λεξικά.

(Εὐαγγελίδης Α 165 — Ζαβίρας 473 — Σάθας 322 —Μελέτιος Γ. 472 — Ἡ. Ἑστία 1961 σ. 100 — Βρεττὸς Α 206 — Παν. Λεύκωμα Ε 222 — Μ. Ἐγκυκλοπ.)

Μ) Κεραμόπουλος Ἀντώνιος (2870—) **Βλάτση**

Ἀρχαιολόγος. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς Ἀθήνας, τὴν ὁποίαν καὶ ἤσκησεν ὡς ἐκπαιδευτικός. Ἀργότερον ἐπεδόθη εἰς τὴν ἀρχαιολογίαν εἰς Βιέννην, Βερολῖνον καὶ Μόναχον. Τὸ 1902 ἔγινε δημόσιος ὑπάλληλος. Διετέλεσε καθηγητὴς Πανεπιστημίου καὶ ἀκαδημαϊκός. Ἐνήργησε πολλὰς ἀνασκαφὰς καὶ συνέγραψε πολλὰ ἀρχαιολογικὰ καὶ ἄλλα βιβλία.

(Ἐπετηρὶς Φιλοσ. Σχολῆς 1954 - 55 — Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Μ) Κλεάνθης Σταμάτιος (1802—1862) **Βελβεντὸς (Κοζάνης)**

Φημισμένος ἀρχιτέκτων. Ἠγωνίσθη ὡς Ἱερολοχίτης εἰς Δραγατσάνι. Ἐσπού-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

δασεν 'Αρχιτεκτονικὴν εἰς Γερμανίαν, ἀριστεύσας. 'Εγκατεστάθη εἰς 'Αθήνας, τὰς ὁποίας ἐκόσμησε δι' ἔργων του. 'Απέθανε πένης.

(Μαρκεζίνης Δ 175 — 'Εγκυκλοπαιδεῖαι)

Μ) Κλείδης Γεώργιος τοῦ Δημ. (1793—1851) **Κοζάνη**

Πεπαιδευμένος, ἐμαθήτευσεν ἐν Κοζάνῃ, ὅπου καὶ ἐδίδαξε. Τὸ 1821 ἀπῆλθεν εἰς Πέστην, διδάσκων καὶ σπουδάζων 'Ιατρικὴν καὶ γλώσσας. Διετέλεσε σχολάρχης Βελιγραδίου ἐπὶ πενταετίαν. Τὸ 1850 ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πατρίδα του. Λίαν εὐφυὴς καὶ ἑτοιμόλογος, ἠσχολήθη εἰς μεταφράσεις ξένων συγγραφέων.

(Λιούφης 313 — 'Αραβαντινὸς)

Η) Κλωνάρης Χριστόδουλος τοῦ 'Ιωάν. (1780—1848) **Λιασκοβέτσι (Ζαγορίου)**

Πρῶτος πρόεδρος τοῦ 'Αρείου Πάγου. 'Εδιδάχθη εἰς Βουκουρέστιον ὑπὸ τοῦ Λ. Φωτιάδη καὶ εἰς Παρισίους Νομικά. 'Εδίδαξεν ἐν Κοζάνῃ. Διετέλεσεν ὑπουργὸς Δικαιοσύνης καὶ γερουσιαστής. Ὑπῆρξε βαθὺς νομομαθής.

(Παρανίκας 58 — Λαμπρίδης Ζαγ. Α 57 — Εὐαγγελίδης Α 127 — Λιούφης 204 — Καλλινδέρης 52 — 'Ημ. 'Εστία 1958 σ. 674 — 'Ημ. Χρονικὰ 1937 σ. 5)

Η) Κοδράτος 'Αθανάσιος **'Ιωάννινα**

Μετέφρασεν ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ πόνημα Λέ - Σαγίου.

(Κιγάλας 4)

Η) Κολοβέτος ἢ Κολοβὸς Σπυρίδων (1763—1838) **'Ιωάννινα**

Λόγιος καὶ εὐπατρίδης. Μαθητὴς Μπαλάνου. Εἰς Βιέννην ἐξέμαθε ξένας γλώσσας. 'Ασκήσας τὸ ἐμπόριον ἀπέτυχεν, ἐπιστρέψας δὲ εἰς 'Ιωάννινα ἐδίδαξεν εἰς Μπαλαναίαν καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν 'Ιωαννίνων τὸ 1821 εἰς Ζαγόριον.

('Αραβαντινὸς)

Θ) Κολουρῆς Χρύσανθος **Τσαρίτσανη**

'Ελλογιμώτατος, ἀπεφοίτησε τῆς σχολῆς τῆς πατρίδος του, τῆς ὁποίας καὶ ἐγένετο σχολάρχης περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΖ΄ αἰῶνος.

('Αραβαντινὸς)

Θ) Κόμμας Δοσίθεος Τρικκεὺς **Τρίκκαλα**

Λόγιος. 'Ιερομόναχος τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος. Γνώστης τῆς 'Ελληνικῆς, Γαλλικῆς καὶ Ρωσσικῆς, συνέγραψεν ἐν Μόσχᾳ, ὅπου ἀπεδήμησεν, τρίγλωσσον λεξικὸν τὸ 1811.

(Κιγάλας 49 — Βρεττὸς Β 279 — Εὐαγγελίδης Α 231 — 'Αραβαντινὸς)

Θ) Κομμητᾶς Στέφανος (1770—1834) **Κωφοὶ ('Αλμυροῦ)**

Διαπρεπὴς λόγιος τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος. 'Εσπούδασεν ἐν Βιέννῃ. Ὑπῆρξε στέλεχος

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας εἰς τὸ Βουκουρέστιον. Ἦτο πολυγραφώτατος, συνέγραψε δὲ πρακτικὴν γραμματικὴν ἐν Βιέννῃ, ὡς καὶ 10τομον Ἑλληνικὴν Ἐγκυκλοπαίδειαν τὸ 1814. Ἐπίσης Γεωγραφίαν ἐν Πέστῃ τὸ 1828, σειρὰν παιδαγωγικῶν μαθημάτων κλπ.

(Εὐαγγελίδης Α 203 — Ζαβίρας 537 — Βρεττὸς Β 279 — Κιγάλας 49 — Ἀναστασίου 221 — Τσοποτὸς 170 — Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Η) Κομνηνὸς μοναχὸς **Ἤπειρος**

Ἦκμασεν εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΕ' αἰῶνος. Ἐμόνασεν εἰς τὴν ἐν νήσῳ Ἰωαννίνων μονὴν τοῦ Σπανοῦ. Συνέγραψε μετὰ τοῦ συνεργάτου του Πρόκλου τὸ «Χρονικὸν τῆς Ἠπείρου».

(Ἀραβαντινὸς)

Η) Κονεμένος Γεώργιος (Βέης) (1822—1894) **Πρέβεζα**

Γόνος εὐγενεστάτης οἰκογενείας. Ἐσπούδασεν εἰς Κέρκυραν καὶ ἀκολούθως εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Διετέλεσε διευθυντὴς τῆς Τουρκικῆς Πρεσβείας Ἀθηνῶν καὶ τοποτηρητὴς Σάμου τὸ 1849. Τὸ 1861 ἀντεπροσώπευσε τὸν Σουλτᾶνον εἰς τὴν Πετρούπολιν, εἰς τοὺς γάμους τοῦ Τσάρου. Ἐχρημάτισε Γενικὸς Πρόξενος Κερκύρας.

(Ἠπ. Χρονικὰ Παράρτημα 1-3 σ. 39 — Ἠπ. Ἑστία 1959 σ. 12 — Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Η) ΚονεμένοςΝικόλαος (1832—1906) **Πρέβεζα**

Λογοτέχνης. Ἐξάδελφος τοῦ Γεωργίου. Ἔγραψε σατιρικοὺς στίχους, καθὼς καὶ περὶ γλώσσης, καταφερόμενος ἐναντίον τοῦ Ψυχάρη.

(Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Η) Κόνδης Ματθαῖος **Δρόβιανη**

Λόγιος. Ἱερεύς, θεαρέστως καὶ ἐπωφελῶς ζήσας.

(Ἀραβαντινὸς)

Η) Κονιάρης Ἰωάννης **Ἰωάννινα**

Εὐπατρίδης. Ἐφοίτησεν εἰς Κέρκυραν, ὅπου ἐπὶ Ἀλῆ κατέφυγεν ἡ οἰκογένειά του. Ἐσπούδασε νομικὰ εἰς Παρισίους. Ἤσκησε τὴν δικηγορίαν εἰς Ἀθήνας, τῶν ὁποίων διετέλεσε καὶ Δήμαρχος. Συνέταξε ᾠδὴν διὰ τὸν φιλέλληνα Γκύλφορδ.

(Βρεττὸς Β 250 — Μ. Ἐγκυκλοπαιδεία)

Η) Κονομάτης Χριστόδουλος (1880—1849) **Καλωτὰ (Ζαγορίου)**

Μαθητὴς τοῦ Ψαλλίδα. Εὐπαίδευτος, διεβίωσεν ἐν Ζαγορίῳ μελετῶν καὶ γράφων.

(Ἀραβαντινὸς)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΚΩΣΤΑ. Π. ΒΛΑΧΟΥ

ΚΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΜΟΝΩΝ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΚΟΥΡΕΝΤΩΝ - ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ*

6. Τὸ Ἱερὸν Μοναστήριον Ἁγ. Δημητρίου (Διχούνι)

φ. 81 Εἰς τὸν Καζὰν παραμυθίας (ἀϊδωνάτη) ἐπαρχίας τοῦ ἁγίου Ἰωαννίνων.

Τὸ Ἱερὸν Μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ὀνομαζόμενον ντιχούνι, συνορεύει ἀνατολικὰ μὲ τόπον τοῦ χωρίου Τοσκεσάκι καὶ λάλεζας, ἀπὸ τὸ βώρειον μέρος μὲ τόπον τοῦ χωρίου ραδοβήζντι, ἀπὸ δυτικὰ μὲ τόπον τῶν χωρίων ντοβλὰ καὶ Βαρμπότα εἰς τὸν πάτον τοῦ ποταμιοῦ ἀπὸ τὸ ἓν μέρος εἶναι ὁ λάκκος τοῦ Κωστάκη ὀνομαζόμενος καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο κουτζπιαῖς καὶ στὴν ράχη, καὶ ἀπὸ μεσημβρίαν μὲ τόπον τῶν χωρίων Βερνίκου καὶ στραγανέτζη

Ἐντὸς τῶν ἄνωθεν συνόρων ὑπάρχει τὸ Ἱερὸν Μοναστήριον εἰς μίαν κοιλάδα περικυκλωμένον μὲ δένδρα παμπάλαια, εἰς τὰ ἴδια συνόρατα ὑπάρχει καὶ μετόχι τοῦ εἰρημένου Μοναστηρίου τιμόμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου ὀνομαζόμενον ντοβλά.

χωράφια	στρέμ.	
	100	εἰς πολλὰ κομάτια ἐντὸς τῶν ἄνωθεν συνόρων πλησίον τοῦ ἁγίου Δημητρίου, καὶ ἕως τὴν κάμηναν εἰς τὸ διχαλὸ στοὺς δύο λάκκους τῆς λάλεζας
	50	εἰς πολλὰ κομάτια. ἐντὸς τῶν ἄνωθεν συνόρων πλησίον τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου.
	20	εἰς δύω κομιάτια ἐντὸς τῶν ἄνωθεν συνόρων ὀνομαζόμενα τοῦ Μουντζούρι καὶ Κωστάκη.
	170	
	50:	εἰς κομάτια 3 σβεστιάρι ὀνομάζεται, ἐντὸς τῶν ἄνωθεν συνόρων, διὰ τὰ ὁποῖα ὑπάρχει ταπὴ Βασιληκὸν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἡγουμένου Ἰωσὴφ ἀγορασμένα πρὸ δύω ἔτη ἀπὸ τοὺς ἀγάδες παραμυθιῶτες Μελέκιντίνου καὶ Ἀμπάζη σαλή, ἐπειδὴ αὐτοὶ ἔπερναν ἀπ' αὐτὸν τὸν τόπον εἰς τὰ δέκα δύω, καὶ τὸν ἐπώλησαν τράβηξαν χέρι. εἰς αὐτὸν τὸν τόπον ὑπάρχει καὶ παρακλήσι τοῦ ἁγίου Γεωργίου. συνορεύει εἰς τὰ τζέρα ὀνομαζόμενα μὲ βερνίκου.

Τ' ἄνωθεν διακόσια εἴκοσι στρέμματα χωράφια ξερικὰ εὑρησκόμενα ἐντὸς τῶν ἄνωθεν συνόρων εἶναι κτήματα τοῦ ἄνωθεν Ἱεροῦ Μοναστηρίου τοῦ ἁγίου Δη-

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 27.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μητρίου ντιχούνι καὶ τοῦ Μετοχίου αὐτοῦ ὡς φαίνωνται ἐξαμνιμονεύτων χρόνων, διὰ τὰ ὁποῖα συνόρατα καὶ χωράφια ὑπῆρχον καὶ ταπιὰ παλαιὰ ἄτινα διερπάγησαν κατὰ τὸ ἔτος 1854 ἐν καιρῷ τῆς ἀνταρσίας ὁμοῦ μὲ ὅλλα τὰ ἱερὰ σκεύη καὶ λοιπὰ πράγματα τοὺ Μοναστηρίου. μόνον τὸ νέον ταπὴ ὑπάρχει διὰ τὸν τόπον σβεστιάρι ὡς ἄνωθεν φαίνεται. Ὅσα στρέματα δουλεύονται δίδεται τὸ δέκατον εἰς τὸν Βασιλικὸν Χαζνέν, τὸ δὲ ἥμορον ὁποῦ συνάζεται οἰκονομοῦνται τὰ ἔξοδα τοῦ Μοναστηρίου καὶ τοῦ Μετοχίου. Τοιαύτα τὰ εὗρον ἀπὸ τὸν προκάτοχόν μου μακαρίτην Παΐσηον ὅστις ἔζησε χρόνους 102: καὶ τοιαύτα τὰ γνωρίζω καὶ τὰ ἔχω εἰς τὴν κατοχήν μου πρὸ 15: ἔτη ὁποῦ ἡγουμενεύω εἰς τὸ ἱερὸν τούτο Μοναστήριον καὶ ὁμολογῶ ἐν θεοφοβία
καὶ ὑποφαίνομαι. 1866. ἀπριλίου 23 Μοναστήριον ντιχούνι.

Τ.Σ[1] ηοσήφης ηερομοναχος ηγουμενος του ηερου μαναστηρη τηουνη (;)
αγηου δημητρηου

1. Τύπος σφραγίδας (διαμ. χιλ. 420) τῆς μονῆς. Ἐπιμελῶς σβησμένες καὶ οἱ δύσ σὲ ἐπάλληλους κύκλους, ἐπιγραφὲς καθὼς καὶ ἡ παράσταση.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

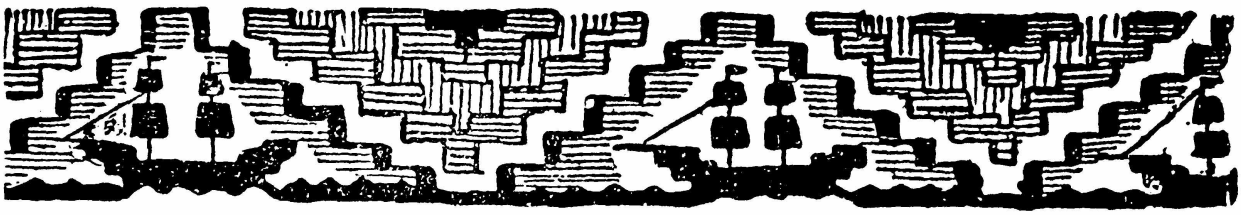

Κ. Γ. ΤΣΑΪΜΟΥ
Ἀρχαιολόγου

ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΚΑΙ ΒΑΦΗ ΤΩΝ ΑΤΤΙΚΩΝ ΑΓΓΕΙΩΝ

Ἡ Ἑλλὰς εἶναι χώρα μὲ τὶς σπουδαῖες ἀρχαιότητες, ποὺ σὲ κάθε γωνιά της καὶ μέσα στὰ χώματά της ὑπάρχει θαμμένος καὶ ἕνας ἀρχαῖος πολιτισμός. Ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ ἔρχεται σὲ φῶς κάποιο σπουδαῖο εὕρημα. Ναός, γλυπτά, ψηφιδωτά, ἀγγεῖα. Σήμερα ὅμως θὰ ἀναφερθοῦμε στὴν τεχνικὴ τῶν ἀττικῶν ἀγγείων. Πῶς δηλαδὴ οἱ ἀρχαῖοι ἔφτιαχναν καὶ ἐζωγράφιζαν τὰ ἔξοχα πήλινα ἀριστουργήματά τους.

Ἐπάνω σὲ μικρὲς ἐπιφάνειες, μὲ τὴν καλλιτεχνία, ποὺ τοὺς διέκρινε, ἔδιδαν εἰκόνας ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ζωή τους, ἀπὸ τοὺς μύθους τῶν θεῶν των.

Ἔδιδαν ζωὴ μὲ τὴν τελειότητα τῆς ἀπεικονίσεως προσώπων, λύπης, χαρᾶς, τῆς κινήσεως τοῦ σώματος, μὲ τὶς ὡραῖες πτυχώσεις τῶν ἐνδυμάτων.

Τὰ κυρίως χρώματα, ποὺ ἐπικρατοῦν στὰ ἀττικὰ ἀγγεῖα εἶναι τὸ μαῦρο καὶ τὸ κόκκινο.

Ἔχομε δύο γνωστοὺς ρυθμούς, τὸν μελανόμορφο (ἡ μορφὴ μαύρη, ἐνῶ τὸ βάθος τοῦ ἀγγείου κόκκινο) καὶ τὸν ἐρυθρόμορφο (τελείως ἀντίθετο, τὸ βάθος ἀγγείου μαῦρο καὶ αἱ μορφαὶ κόκκιναι).

Θὰ προσπαθήσουμε νὰ ἐξηγήσωμε διὰ τοῦ δημοσιεύματος τούτου, ὅτι αὐτοὶ οἱ καλλιτέχναι, δὲν ἐχρησιμοποίουν βερνίκι γιὰ τὴν ζωγραφική. Κάθε ἄλλο. Πηλός, σκέτος πηλός, μόνο καλλίτερα ἐπεξεργασμένος. Ἴσως κάνει ἐντύπωση αὐτό, ἀλλὰ παρατηρήσεις καὶ ἄλλαι ἐργασίαι ἀρχαίων κομματιῶν ἀγγείων στὸ μικροσκόπιο, ἀποδεικνύουν τὸ γεγονός.

Θὰ προσπαθήσωμε νὰ παρουσιάσωμε, πόσο γνῶσται τῆς τεχνικῆς ἦσαν ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἐδημιούργησαν ἕνα τόσο λαμπρὸ πολιτισμό.

Τὰ ἀττικὰ ἀγγεῖα ἦσαν ἀριστουργήματα. Δὲν ἦταν μόνο κομψοτεχνήματα, ἀλλὰ ἔπαιξαν καὶ σημαντικὸ ρόλο στὴν οἰκονομία τῶν Ἀθηνῶν.

Γιὰ τὴν ἀνταλλαγὴ ἐμπορευμάτων, κυρίως σίτου ποὺ εἶχαν ἀνάγκη, ἔδιδαν ἐκτὸς τῶν ἄλλων προϊόντων των (λάδι, κρασὶ) καὶ ἀγγεῖα. Γι' αὐτὸ βρίσκομε παντοῦ στὸν τότε γνωστὸ κόσμο ἀττικὰ ἀγγεῖα.

Ἂς δοῦμε τώρα ἀναλυτικώτερα, πῶς ἔφτιαχναν αὐτὰ τὰ ἀριστουργήματα.

Ὡς κυρία ὕλη ἐχρησιμοποιοῦσαν πηλὸ καὶ μάλιστα σιδηροῦχο, δηλαδὴ νὰ ἔχη πρόσμιξη σιδήρου.

Αὐτὸν φυσικὰ τὸν εὕρισκαν σὲ διαφόρους περιοχὰς κοντὰ στὴν Ἀθήνα, ὅπως στὸ Μαρούσι. Ἀλλὰ μεταξὺ ἄλλων περιοχῶν, βρῆκαν οἱ ἐρευνητές, στὴν Ἀττικὴ ἕνα κοίτασμα στὸν Διόνυσο, τὸ ὁποῖο εἶχαν ἐκμεταλλευθῆ οἱ Ἀρχαῖοι κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους.

Ἀλλὰ τὸ πρῶτο στάδιο δὲν εἶναι μόνο ἡ κατάλληλη ἐκλογὴ τοῦ πηλοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐ π ε ξ ε ρ γ α σ ί α α ὐ τ ο ῦ. Πρὶν νὰ φτιάξουν τὸ ἀγγεῖο μὲ τὸν σιδηροῦχο πηλό, ἔπρεπε νὰ γίνη μιὰ κάποια κατακρήμνηση τούτου. Σὲ μεγάλους λάκκους ἀνακάτευαν τὸν πηλὸ μὲ νερό. Τότε συνέβαινε τὸ ἑξῆς: Κάτω στὸν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΑΙ ΚΕΝΤΡΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ

πυθμένα κατακάθονταν όλες οί ξένες ούσίες καί τά τραχύτατα συστατικά τοῦ πηλοῦ. Αὐτό δέν ἐχρησιμοποιεῖτο καί ἀπερρίπτετο.

Στήν μέση, στήν δεύτερη στιβάδα, ἐπεκάθετο ὁ πηλός ὡς πλαστική μᾶζα. Αὐτό λοιπόν ἔπαιρναν γιά νά πλάσουν τό ἀγγεῖο.

Ὑπάρχει καί ἡ τρίτη στιβάδα, ἡ ἐπιφάνεια. Ἐδῶ ἐπέπλεε τό ὑδατόλυμα. Αὐτό περιελάμβανε τά λεπτότατα σωματίδια τοῦ πηλοῦ ὑπό μορφή αἰωρήματος, ὀφείλοντος τήν σύσταση του στίς φυσικές κολλοειδεῖς ἰδιότητες τοῦ πηλοῦ, ἀλλά καί στήν ἐπίδραση ἑνός ἀντικροκιδωτικοῦ μέσου, πού ἐμπόδιζε τήν συμπύκνωση καί καθίζηση τῶν μορίων τοῦ πηλοῦ καί τά διετήρει ἐν αἰωρήσει. Τό μέσον αὐτό συνίσταται σέ ποσότητα ἀλκαλίου, κατά πάσα πιθανότητα ποτάσσα. Τήν ποτάσσα ἔπαιρναν οἱ ἀρχαῖοι, ὡς στάχτη ξύλου.

Αὐτοί ἐγνώριζαν καλά, ὅτι ἡ προσθήκη ἀλκαλίου προσέδιδε πλαστικότητα στόν πηλό. Ἀλλά τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἀλκαλίου ἔμεινε στό διάλυμα καί αὐτό βοηθοῦσε στό χρῶμα τῆς διακοσμήσεως.

Αὐτό τό αἰώρημα, τό ἔπαιρναν, τό ἐξάτμιζαν, ὥστε νά γίνη πυκνό καί ἔτσι ἔχουν πλέον ἕτοιμο τό ὑλικό, πού θά χρειασθοῦν γιά νά ζωγραφίσουν τίς παραστάσεις ἐπάνω στά ἀγγεῖα. Αὐτό ἦταν κάπως σκουρότερο ἀπό τόν πηλό τοῦ κυρίως ἀγγείου. Τώρα ἐρχόμαστε στήν δεύτερη φάση, τ ή ν κ α τ α σ κ ε υ ή τ ο ῦ ἀ γ γ ε ί ο υ.

Ὁ ἀγγειοπλάστης, γιά νά δώση μορφή σέ αὐτή τήν ἄψυχη μᾶζα, ἐχρησιμοποιοῦσε τόν τροχό. Αὐτός ἦταν ἁπλός. Ἀπετελεῖτο ἀπό ἕνα μεγάλο δίσκο ξύλινο, πήλινο ἤ λίθινο, ὁ ὁποῖος ἐστηρίζετο πάνω σέ ἕνα στήριγμα.

Στήν μέση τοῦ τροχοῦ ἔβαζε ὁ ἀγγειοπλάστης τήν μᾶζα τοῦ πηλοῦ καί ἐνῶ περιφέρετο ὁ δίσκος τοῦ τροχοῦ καί μέ τήν βοήθεια τῶν χεριῶν του, ἔδιδε τό σχῆμα, πού ἤθελε νά φτιάξη. Ἀπό ἀγγειογραφίες, πού ἀπεικονίζουν παραστάσεις κατασκευῆς ἀγγείων, βλέπομε, ὅτι ὑπάρχει βοηθός, ὁ ὁποῖος γυρίζει τόν δίσκο τοῦ τροχοῦ.

Ἔτσι ἔφτιαχνε τό κυρίως σῶμα τοῦ ἀγγείου. Χωριστά τώρα θά φτιάξη τήν βάση καί τίς λαβές, ὅπου θά προσαρμόση ἐπάνω στό ἀγγεῖο.

Ἀφοῦ ἐτελείωνε τό πλάσιμο τοῦ ἀγγείου, δέν τό ἔβαζε ἀμέσως στό φοῦρνο. Τό ξήραινε στόν ἀέρα, τόσο ὥστε νά γίνη «σκληρό σάν δέρμα» ὅπως λένε οἱ ἀγγειοπλάστες. Ἀφοῦ ἐξηραίνετο, ἐλείαιναν τήν ἐπιφάνεια, γιατί μόνο πάνω σέ λεία ἐπιφάνεια μποροῦσε νά τοποθετηθῆ τό στρῶμα τοῦ χρώματος.

Ἦρθε ἡ στιγμή νά δείξη ὅλη τήν καλλιτεχνική του ἱκανότητα ὁ ἀγγειοπλάστης. Ἦρθε ἡ στιγμή νά ἀπεικονίση τίς παραστάσεις πού θέλει, μέ τό μεγαλεῖο τοῦ πνεύματός του.

Ὁ πηλός πού ἐχρησιμοποιεῖτο γιά τήν διακόσμηση, ἐτοποθετεῖτο σέ σχετικῶς λεπτό στρῶμα, καθ' ὅσον τό ἐπίστρωμα μετά τήν πύρωση ἔχει πάχος 20 - 40 μ.

Τό χρῶμα τό κόκκινο τοῦ βάθους τοῦ ἀγγείου, τό ἔδιδε τό ἀχρωμάτιστο κεραμικό ὑλικό τοῦ ἀγγείου. Καμιά φορά ὅμως, ἐκαλύπτετο καί αὐτό τό μέρος τοῦ ἀγγείου ἀπό λεπτή ἐπίστρωση ἀπό ἀραιωμένο χρωστικό πηλό.

Ἀφοῦ ἐτελείωνε ἡ διακόσμηση, τό ἀγγεῖο ἔπρεπε νά ψηθῆ. Ἔτσι ἐρχόμαστε στήν τρίτη φάση καί σπουδαιότερα, τ ῆ ς π υ ρ ώ σ ε ω ς.

Τά ἀγγεῖα τώρα τά ἔβαζαν στούς φούρνους. Ἀπό τήν ἀγγειογραφία μαθαίνομε πῶς ἦταν περίπου οἱ φοῦρνοι.

Ἦταν κάτι παρόμοιο μέ αὐτούς, πού ὑπάρχουν στά σπίτια τῶν σημερινῶν ἑλληνικῶν σπιτιῶν. Ἐδῶ ὅμως δέν μπορεῖ νά εἶναι μικρός. Τό ὕψος του μπορεῖ νά φθάση στά 3 μέτρα. Διαιρεῖται σέ δύο ὁριζόντια τμήματα.

Τό ἕνα, τό ἐπάνω, εἶναι τό θολωτό μέρος, ὅπου ἐτοποθετοῦσαν τά ἀγγεῖα.

Τό ἄλλο, τό κάτω, εἶναι γιά τήν καύσιμη ὕλη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Φυσικὰ πρέπει νὰ ὑπάρχουν τρία τουλάχιστον ἀνοίγματα.

Τὸ ἕνα ἄνοιγμα, στὸν πυθμένα, ἀπ' ὅπου περνοῦσε ἡ φλόγα καὶ τὰ θερμὰ καυσαέρια, τὸ ἄλλο, σὲ κάποια πλευρὰ τῆς θόλου τοῦ φούρνου, ἀπ' ὅπου ἐτοποθετοῦσαν τὰ ἀγγεῖα. Ἐπίσης ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἄνοιγμα, μποροῦσαν νὰ παρακολουθοῦν καὶ τὴν καύση.

Τὸ τρίτο, εὑρίσκετο στὴν κορυφή, γιὰ νὰ φεύγη ὁ κπνὸς καὶ νὰ ρυθμίζεται τὸ ρεῦμα ἀέρος. Τοῦτο ἐπέτρεπε, ὅποτε ἤθελε ὁ ἀγγειοπλάστης, νὰ γίνεται ἡ καύση πλούσια σὲ ὀξυγόνο (ὀξειδωτικὴ) ἀνοίγοντάς το καὶ πτωχὴ (ἀναγωγικὴ) κλείνοντάς το. Ὅπως καὶ σήμερα, ἔπρεπε νὰ ἦταν φτιαγμένος μὲ βέργιες κλαριῶν καὶ ἐπίστρωμα πηλοῦ.

Κατὰ τὸ ψήσιμο τῶν ἀγγείων διακρίνομε τρεῖς φάσεις.

Α΄ φάση Ὀξειδωτική. Ἡ καύση γίνεται κανονικά. Στὸν φοῦρνο ὑπάρχει ἀρκετὸ ὀξυγόνο ἀπὸ τὸν ἀέρα ποὺ εἰσέρχεται ἀπὸ τὸ ἄνοιγμα τῆς ὀροφῆς.

Κατὰ τὴν καύση, ὁ ἄνθρακας τοῦ ξύλου, ἑνώνεται μὲ δύο ἄτομα ὀξυγόνου, ποὺ βρίσκεται στὸν ἀέρα τοῦ χώρου τοῦ φούρνου καὶ παράγεται ἔτσι τὸ διοξείδιο τοῦ ἄνθρακος. (CO_2). Ὅλη ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου τότε ἦταν κόκκινη.

Ἡ πρώτη φάση παρατείνεται ἐπὶ ὧρες ὑπὸ θερμοκρασία 800°, ἀρκετὴ γιὰ νὰ ψηθῆ τὸ ἀγγεῖο, ἀλλὰ δὲν ἦταν κατάλληλη γιὰ νὰ παραχθῆ τὸ χρῶμα τοῦ ἀγγείου, ποὺ ἤθελε ὁ ἀγγειοπλάστης.

Β΄ φάση. Ἀναγωγική. Ὁ ἀγγειοπλάστης τότε ἔκλεινε τοὺς ἀεραγωγοὺς τοῦ φούρνου ἢ ἀκόμη ἔβαζε χλωρὰ ξύλα στὴν φωτιά. Ἐλαττώνεται τὸ ὀξυγόνο τοῦ χώρου τοῦ φούρνου. Ὁ ἄνθρακας τοῦ ξύλου ἑνώνεται τώρα, ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχε ἀρκετὸ ὀξυγόνο, μὲ ἕνα ἄτομο ὀξυγόνου καὶ παράγεται ἔτσι τὸ μονοξείδιο τοῦ ἄνθρακος (CO).

Αὐτὸ τείνει νὰ μετατραπῆ σὲ διοξείδιο τοῦ ἄνθρακος καὶ ἀναγκαστικὰ παίρνει ἄτομο ὀξυγόνου ἀπὸ τὸ τριοξείδιο τοῦ σιδήρου τοῦ πηλοῦ (Fe_2O_3) καὶ τὸ ἀνάγει σὲ μονοξείδιο τοῦ σιδήρου ($Fe0_3+CQ \rightarrow 2FeO+C$...$_2$). Αὐτὸ ἔχει χρῶμα ἐκ φύσεως ὄχι κόκκινο, ἀλλὰ μελανόφαιο.

Ἀλλὰ τὰ ἀγγεῖα κατὰ τὸ ψήσιμο ἀναδίδουν ὑδρατμούς. Πιθανὸν νὰ ἐνισχύοντο καὶ μὲ δοχεῖο νεροῦ, ποὺ ἔβαζαν στὸ στόμιο τοῦ φούρνου. Αὐτοὶ βοηθοῦσαν νὰ παραχθῆ τὸ ἐπιτεταρτοξείδιο τοῦ σιδήρου (Fe_3O_4) κατὰ τὴν ἀντίδραση $3Fe_2O_3+CO \rightarrow 2Fe_3O_4+CO_2$. Μετὰ τὴν ἀναγωγικὴ αὐτὴ καύση, ὅλη ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου ἦταν μαύρη.

Κατὰ τὴν φάση αὐτὴ ἡ θερμοκρασία αὐξάνετο κατ' ἀρχὰς σὲ 950°, ὁπότε ἐπήρχετο ἡ περίτηξη τῶν ἀλκαλίων τῆς βαφῆς, κατόπιν δὲ ἐμειώνετο σὲ 900°. Ἡ φάση αὐτὴ δὲν ὑπερέβαινε τὰ 30 λεπτά.

Γ΄ φάση. Ἐπανοξείδωση. Ὁ ἀγγειοπλάστης ἄνοιγε τοὺς ἀεραγωγούς, ἔτσι εἰσήρχετο ὀξυγόνο στὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ φούρνου. Αὐτὸ ἑνώνεται μὲ τὸ μονοξείδιο (FeO) ἢ μὲ τὸ ἐπιτεταρτοξείδιο τοῦ σιδήρου (Fe_3O_4) καὶ ἔτσι ἔχομε πάλι τριοξείδιο τοῦ σιδήρου. Δηλ. ὁ σίδηρος τοῦ πηλοῦ ξαναέπαιρνε τὸ ὀξυγόνο, ποὺ εἶχε χάσει κατὰ τὴν ἐναγωγικὴ φάση.

Τὸ σῶμα τοῦ ἀγγείου, ποὺ ἦταν ἀκάλυπτο ἀπὸ διακόσμηση ἐγίνετο κόκκινο. Ἐνῶ ἡ βαφή, λόγῳ τῶν ἀλκαλίων παρέμεινε μαύρη.

Ἔγιναν παρατηρήσεις τῶν δύο ἐπιφανειῶν στὸ ἠλεκτρονικὸ μικροσκόπιο. Παρετηρήθη, ὅτι ἡ ἀκάλυπτη ἐπιφάνεια εἶναι τραχεῖα, ἔμεινε πορώδης κατὰ τὴν καύση. Μέσῳ τῶν πόρων ἦταν δυνατό, κατὰ τὴν ἐπανοξείδωση, ἡ διείσδυση τοῦ ὀξυγόνου καὶ ἡ ὀξείδωση τοῦ μαύρου ἐπιτεταρτοξειδίου (Fe_3O_4) πρὸς κόκκινο τριοξείδιο τοῦ σιδήρου (Fe_2O_3). Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ μαύρου ἐπιστρώματος εἶναι λεπτόκκοκη καὶ πυκνώτερα συντετηγμένη. Τὰ ἀλκάλια ἔχουν δημιουργήσει μία

ὑαλώδη ἐπίστρωση. Γι' αὐτὸ τὸν λόγο τὸ ὀξυγόνο δὲν μποροῦσε νὰ εἰλέλθη, καὶ ἔτσι δὲν συνέβαινε ἀπανοξείδωση δηλ. νὰ πάρη ξανὰ τὸ κόκκινο χρῶμα.

Εἴπαμε ὅμως, ὅτι τὸ βάθος τοῦ ἀγγείου κυρίως ἔμεινε ἀκάλυπτο ἀπὸ τὸν χρωστικὸ πηλό.

Ὑπάρχει ὅμως, ἕνα ἀγγεῖο τοῦ Διονύσου τοῦ Ἐξηκία ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Πεισιστράτου, περίπου 530 π.Χ., στὸ ὁποῖο τὸ κόκκινο χρῶμα τοῦ ἀγγείου δὲν προέρχεται ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ πηλοῦ, ἀλλὰ εἶναι ζωγραφισμένο, ὅπως καὶ τὸ μαῦρο. Αὐτὸς ὁ χρωστικὸς πηλὸς ὠξειδοῦτο ὅπως ὁ πηλὸς τοῦ ἀγγείου κατὰ τὴν ἐπανοξείδωση' Ἡ ἐξήγηση δίνεται περισσότερο ἀπὸ τὴν ὁρυκτολογικὴ σύσταση τῶν δύο πηλῶν.

Γερμανοὶ παρατηρηταὶ διεπίστωσαν, ὅτι γιὰ τὸ μαῦρο χρῶμα ἐχρησιμοποιοῦσαν οἱ ἀρχαῖοι ἰλλιτικὸ πηλό, ποὺ περιεῖσε σημαντικὴ ποσότητα K_2O. Αὐτὸ προκαλοῦσε δὲ κατὰ τὴν ἀναγωγικὴ καύση, χαμηλὸ πορῶδες τῆς χρωματικῆς ἐπιστρώσεως.

Γιὰ τὸ κόκκινο χρῶμα τῆς ἐπιστρώσεως καολινικὸ πηλό, ποὺ ἦταν πτωχὸς σὲ K_2O καὶ παρέμεινε πορώδης κατὰ τὴν ἀναγωγὴ καὶ ὠξειδοῦτο πάλι κατὰ τὴν ἐπανοξείδωση, ὅπως τὸ ἀγγεῖο.

Μετὰ τὴν τρίτη φάση τὸ ἀγγεῖο εἶναι ἕτοιμο. Ἡ φωτιὰ ἐσβήνετο καὶ ὁ φοῦρνος ἀφήνετο νὰ κρυώση.

Ὅλα αὐτὰ φαίνονται εὔκολα καὶ ἁπλὰ σὲ γενικὲς γραμμές, ἀλλὰ καταλαβαίνουμε, ὅτι γιὰ νὰ φθάση στὸ τελικὸ ἀποτέλεσμα ἔπρεπε ὁ ἀγγειοπλάστης νὰ παρακολουθῆ συνεχῶς τὸ ψήσιμο, ἂν ὑπάρχη ἡ κατάλληλη θερμοκρασία καὶ πόση ὥρα θὰ ἔπρεπε νὰ διαρκέση κάθε φάση.

Ἀπὸ τὰ ἀπορρίμματα τῶν ἀνασκαφέντων ἀγγειοπλαστείων, καταλαβαίνομε, ὅτι πρέπει νὰ εἶχαν καὶ ἀποτυχίες. Πολλὰ μποροῦν νὰ συντελέσουν. Ὅπως, ἡ μὴ κατάλληλη θερμοκρασία, ἡ κακὴ τοποθέτηση τῶν ἀγγείων μέσα στὸν φοῦρνο, ὥστε νὰ μὴν ἔρχονται ἀπ' εὐθείας σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴν πυρακτωμένη ἀτμόσφαιρα τοῦ φούρνου καὶ πολλὰ ἄλλα. Γιὰ νὰ ἀποφύγουν, ὅσο μποροῦσαν, τὶς ἀποτυχίες αὐτές, εἶχαν μικρὲς ὀπὲς στὶς πλευρὲς τοῦ θόλου τοῦ φούρνου. Ἀπ' αὐτὲς παρακολουθοῦσαν τί συνέβαινε στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ φούρνου. Ἐπίσης ἐκεῖ τοποθετοῦσαν καὶ μικρὰ δοκιμαστικὰ κομμάτια. Αὐτὰ ἴσως νὰ ἦταν ἀπὸ σπασμένα ἢ ἀπὸ ἀχρηστευθέντα ἀγγεῖα κατὰ τὴν βαφή.

Κατὰ χρονικὰ διαστήματα τὰ ἐπέσυραν μὲ τὴν βοήθεια ἀγκιστροειδῶν ράβδων καὶ βάσει αὐτῶν παρακολουθοῦσαν τὸ ψήσιμο καὶ τὴν βαφὴ τῶν ὑπολοίπων ἀγγείων, ποὺ ἦταν μέσα στὸν φοῦρνο. Φυσικὰ εὑρέθησαν τέτοια δοκιμαστικὰ κομμάτια στὴν ἀγορὰ τῶν Ἀθηνῶν.

Φθάσαμε στὸ τέλος τοῦ δημοσιεύματος. Φανταζόμεθα, ὅτι μὲ τὰ λίγα αὐτὰ θὰ ἔγινε ἀντιληπτό, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι γιὰ τὴν διακόσμηση τῶν ἀγγείων τους, δὲν ἐχρησιμοποίησαν ποτὲ βερνίκι, ἀλλὰ πηλό, κατάλληλα ἐπεξεργασμένο καὶ μὲ κατάλληλες προσμίξεις. Ἐκεῖνο ποὺ ἔχει τεράστια σημασία γιὰ τὴν ἀπόδοση τοῦ χρώματος, εἶναι τὸ κατάλληλο ψήσιμο μὲ τὶς φάσεις, ποὺ περιγράψαμε.

Θέλαμε νὰ παρουσιάσουμε μὲ αὐτὸ τὸ δημοσίευμα ,ἕνα μέρος ἀπὸ τὶς τεχνικὲς γνώσεις, ποὺ εἶχαν οἱ ἀρχαῖοι, γιὰ τὴν δημιουργία αὐτῶν τῶν ἀθανάτων ἔργων τέχνης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ulrich Hofmann, Die chemischen Grundlagen der griechischen Vasenmalerei. Angew. Chem. 74 Jahrg 1962.

J. V. Nodle, The techniques of painted attic pottery. London 1966.

Σπ. Ἰακωβίδη, Ἡ μελανὴ βαφὴ τῶν ἀρχαίων ἀγγείων. Ἀρχαιολογικὰ Ἀνάλεκτα 1969.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΕΥΔΟΚΙΑΣ ΜΗΛΙΑΤΖΙΔΟΥ - ΙΩΑΝΝΟΥ

ΧΑΛΚΕΥΤΙΚΗ ΚΑΙ ΧΑΛΚΙΝΑ ΣΦΥΡΗΛΑΤΑ ΣΚΕΥΗ*

Μέθοδοι Διακόσμησης

Ἡ πιὸ συνηθισμένη ἁπλὴ καὶ παλιὰ διακόσμηση στὰ σινιά, ἀλλὰ καὶ σὲ ὅλα τὰ χάλκινα, ἦταν οἱ γ ρ α μ μ έ ς, κύκλοι συγκεντρικοὶ σὲ κανονικὲς ἀποστάσεις, ποὺ γίνονταν στὸ τσάρκι μὲ τὴ μύτη τοῦ μαχαιριοῦ (γλύφτη). Μετὰ τὸν πόλεμο τοῦ '40 σταματᾶ νὰ δουλεύει τὸ τσάρκι, ὁπότε δὲν συναντοῦμε πλέον γραμμές. Ἐδῶ ἔχουμε ἕνα ὅριο. Τὸ ὄνομα καὶ ἡ χρονολογία ἔμπαιναν πολλὲς φορὲς μέσα στὶς γραμμὲς ἢ μέσα σὲ διακοσμητικὸ πλαίσιο. Ἀκόμη καὶ μόνα τους τὰ ἴδια τὰ γράμματα, μὲ τὸν τρόπο ποὺ ἦταν γραμμένα, ἀποτελοῦσαν διακόσμηση, κυρίως στὸ γύρω χεῖλος. Αὐτὸ τὸ εἶδος τὸ συναντοῦμε στὰ βαθιὰ σκεύη, ποὺ ἡ ἐπιγραφὴ ἢ τὸ σχέδιο μὲ τὸ διασμητικό τους πλαίσιο μπαίνει στὴν κοιλιὰ ἢ τὸν λαιμό.

Μὲ τὸ κ α λ έ μ ι, σφυροκάλεμο ἢ σκαρπέλλο (λειτουργεῖ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ σφυριοῦ ποὺ κ τ υ π ᾶ ἀπὸ πάνω καὶ βρίσκεται σὲ κάθετη θέση πρὸς τὸ χαλκᾶ) ἔκαναν μιὰ ἄλλη ἁπλὴ διακόσμηση τὸ ψ α ρ ο κ ό κ κ α λ ο. Μὲ μικρές, κοφτὲς καὶ λοξὲς γραμμὲς κύκλωναν ὅλη τὴν περιφέρεια στὸ σινί, τὸ ταψί, τὸ δίσκο ἢ καὶ τὸ πιάτο. Ἄλλοτε, οἱ γραμμοῦλες ἦταν ἡ μιὰ δίπλα στὴν ἄλλη καὶ ἔγραφαν κύκλο διακεκομμένο ἢ γέμιζαν ὅλα τὰ χείλη τοῦ πιάτου σὲ ἀκατάστατη διάταξη.

Τὰ καλέμια δὲν μοιάζουν στὴν κόψη τους καὶ ἔτσι ἔχουμε διάφορα σχέδια, π.χ. ἄλλο σχηματίζει μικρὰ νὶ σὰν νυχιὲς καὶ γεμίζει τὰ πλατειὰ χείλη τοῦ πιάτου, ἄλλο ἔχει σχηματισμένο ἔξερχο (ἀρσενικὸ) ἕνα ἀστράκι ἢ μιὰ μαργαρίτα ποὺ μὲ τὸ κτύπημα βγαίνει ἐσώγλυφο (θηλυκὸ) στὸ χάλκινο. Αὐτὰ λέγονται τ σ ι τ σ έ κ ι α δηλ. λουλούδια καὶ ἦταν ἀμέσως μετὰ τὶς γραμμὲς καὶ τὸ ψαροκόκκαλο ἡ πιὸ συνηθισμένη διακόσμηση ποὺ εἶδε καὶ ἔκανε ὁ παππούς στὰ νιάτα του καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ φτιάχνει καὶ τώρα. Μ' αὐτὰ σχημάτιζε μιὰ κυκλικὴ μπορντούρα ἀπὸ ἀνθάκια ἢ ἀστράκια. Ὁ ἴδιος λέγει, πὼς ἡ πλούσια διακόσμηση, γιὰ τὴν ὁποία θὰ μιλήσουμε παρακάτω, ἦταν παλιότερη ἀπ' αὐτόν, τότε ποὺ οἱ ἄνθρωποι ἦταν πιὸ εὔποροι καὶ βαστιόταν καλὰ ἀκόμη. Μὲ τοὺς πολέμους καὶ τὶς καταστροφὲς δὲν εἶχαν καιρὸ γιὰ πολλὰ στολίδια.

Ἡ διακόσμηση ποὺ γίνεται μὲ τὸ σφυροκάλεμο λέγεται κ τ υ π η τ ὴ καὶ φαίνεται στὴν ἀνάποδη τοῦ σκεύους.

Μὲ τὰ καλέμια ποὺ λέγονται χ ε ι ρ ο κ ά λ ε μ ι α (δὲν θέλουν σφυρὶ καὶ εἶναι σὲ πλάγια θέση πρὸς τὸ χαλκὸ) ἔκαναν τὴ ψ ι λ ὴ δ ο υ λ ε ι ὰ ποὺ ἤθελε λεπτὸ σχέδιο. Μ' αὐτὰ μποροῦσαν νὰ β γ ά ζ ο υ ν ρίνισμα καὶ νὰ κάνουν τὴ γραμμή, χοντρὴ ἢ βαθιά, ζιγκζακωτή, δοντωτή, κυκλικὴ ἢ ἴσια ἀνάλογα μὲ τὴν κίνηση ποὺ δίνει ὁ σκαλιστὴς στὸ χειροκάλεμο, καθὼς τὸ παίζει μὲ τὸ χέρι του. Ἕνας καλὸς σκαλιστὴς μπορεῖ νὰ κάνει πολὺ καλὴ διακόσμηση, κυρίως σὲ καμπύλες ἐπιφάνειες μ' αὐτὸν τὸν τρόπο. Βέβαια πρέπει νὰ ἔχει καὶ πολλὰ καλέμια. Αὐτὴ εἶναι ἡ γ ρ α μ μ ω τ ὴ ἢ χ α ρ α κ τ ὴ διακόσμηση.

---

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 57.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Εἶναι καὶ ἡ φ ο υ σ κ ω τ ὴ διακόσμηση, γνωστὴ σὰν γιαννιώτικη, ποὺ υἱοθετεῖ περισσότερα στοιχεῖα μπαρόκ σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς ἄλλες ποὺ προτιμοῦν τὰ ἀνατολικά. Αὐτὴ γίνεται μὲ πίσσα ἢ ἕνα μίγμα ἀπὸ ρετσίνι, ὤχρα καὶ λάδι, ποὺ γεμίζει τὸ σκεῦος. Τὸ κτύπημα, ὅταν κρυώσει ἡ πίσσα, γίνεται ἀπ' ἔξω μὲ τὸ σφυροκάλειο, ποὺ βυθίζεται εὐκολώτερα στὸ χαλκό, ὁ ὁποῖος συναντᾶ μιὰ μαλακή, ἀλλὰ σταθερὴ ἀντίσταση[35]. Γιὰ τὸ βαθὺ αὐτὸ ἀνάγλυφο παλιότερα στὸν Πόντο κυρίως, χρησιμοποιοῦσαν μ ο λ ύ β ι ἢ ξ ύ λ ο σὰν κόντρα.

Τέλος, ἡ πιὸ ἐντυπωσιακὴ καὶ παλιὰ μέθοδος γιὰ τὰ σινιὰ κυρίως, τὰ κεντημένα, ἀλλὰ καὶ γιὰ μεγάλες, πλατιὲς ἐπιφάνειες, μέθοδος ξεχασμένη σχεδὸν ἀπὸ τοὺς νεώτερους (μερικοὶ δὲν τὴν γνώρισαν καθόλου), εἶναι αὐτὴ ποὺ γινόταν μὲ τὸ κ ε ρ ί[36].

Γιὰ τὴ δουλειὰ αὐτὴ χρειάζεται πρῶτα νὰ πιάνει τὸ χέρι καὶ ἔπειτα ὑπομονή. Ἀπαραίτητα ὑλικὰ εἶναι: ἀγνὸ μελισσοκέρι καὶ καυστικὸ ὑγρό. Αὐτὸ εἶναι ν ι τ ρ ι κ ὸ ὀ ξ ύ γιὰ τὰ σκεύη μὲ λεπτὸ φύλλο (π.χ. γιὰ τὰ σημερινὰ ποὺ εἶναι βγαλμένα ἀπὸ τὸν κύλινδρο) ἢ β ι τ ρ ι ό λ ι (ἀκουαφόρτε) διαλυμένο μὲ νερὸ 1:3, γιὰ τὰ χειροποίητα χοντρὰ φύλλα. Χρειάζεται ἐπίσης νερὸ ζεστὸ καὶ κρύο γιὰ τὸ μπάνιο τῶν μπακιρικῶν.

Βασικὴ προϋπόθεση γιὰ νὰ βγεῖ καὶ νὰ π ι ά σ ε ι παντοῦ τὸ σκάλισμα - κέντημα εἶναι α) νὰ ἁπλωθεῖ παντοῦ καὶ σὲ ἴδιο πάχος τὸ κερί, ποὺ πρέπει νὰ εἶναι ὁπωσδήποτε μελισσοκέρι. β) Τὸ σκάλισμα νὰ φτάνει ὡς τὸ μέταλλο καὶ νᾶναι προσεκτικὸ πάνω στὸ σχέδιο. γ) Τὸ ὑγρὸ νὰ μὴν ξεφεύγει πέρα ἀπὸ τὸ κερὶ καὶ φάει τὸ χαλκὸ ἐκεῖ ποὺ δὲν πρέπει. δ) Νὰ μὴ μένει λιγότερο χρόνο καὶ δὲν πιάσει, οὔτε περισσότερο καὶ τρυπήσει ὁ χαλκός.

Ἔβαζαν λοιπὸν πάνω στὸ κερὶ τὸ χαρτὶ μὲ τὸ σχέδιο ποὺ ἤθελαν καὶ τὸ πατοῦσαν ἁπαλὰ πρῶτα μὲ λεπτὸ μολύβι, γιὰ νὰ φανεῖ. Ὕστερα ἀφαιροῦσαν τὸ χαρτὶ καὶ μ' ἕνα αἰχμηρὸ ἐργαλεῖο χ ά ρ α ζ α ν τὸ σχέδιο πάνω στὸ κερί, πρᾶγμα ποὺ μποροῦσαν νὰ κάνουν καὶ κατευθεῖαν, χωρὶς τὴ βοήθεια τοῦ χαρτιοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ μέθοδος λέγεται χ α ρ α κ τ ὴ σὲ κ ε ρ ί. Τὸ σχέδιο ἔπρεπε νὰ διαπερνᾶ τὸ κερὶ καὶ νὰ φτάνει ὡς τὸ μπακίρι. Τὸ ἄφηναν νὰ στεγνώσει καὶ μετὰ ἔρριχναν βιτριόλι ἢ νιτρικὸ ποὺ ἔμπαινε μέσα στὰ χ α ρ ά γ μ α τ α καὶ ὀξείδωνε τὸν χαλκὸ (τὸν ἔτρωγε ὅπως λένε). Ἀφοῦ τὸ ἄφηναν ὁρισμένο διάστημα, περισσότερο τὸ βιτριόλι καὶ λιγότερο τὸ νιτρικό[37], ἀφαιροῦσαν τὸ κερὶ ζεσταίνοντας τὸ σκεῦος ἢ βουτώντας το ὁλό-

35. Ἡ φουσκωτὴ (γιαννιώτικη) μέθοδος χρησιμοποιεῖται πολὺ σήμερα, γιὰ τὰ περισσότερα διακοσμητικὰ χάλκινα εἴδη, καθὼς καὶ γιὰ τὰ ἐπάργυρα.

36. Πληροφορίες γι' αὐτὴν εἶχα ἀπὸ διάφορες πηγὲς ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Καζαντζίδη, ἀλλὰ δὲν εἶχα δεῖ πῶς ἐφαρμόζεται. Γιὰ καλή μου τύχη ὅμως, λίγο πρὶν δημοσιευτεῖ τὸ κείμενο, ὁ παππούς πάλι καὶ ὁ γιός του, μοῦ ἔδειξαν ξαφνικὰ ἕναν νεαρὸ συγγενή τους ποὺ δούλευε μὲ κερί. Τὴν ἔκπληξη διαδέχτηκε ἡ περιέργεια κι ἔτσι βρέθηκα στὸ ἐργαστήριό του. Ἐκεῖ εἶδα τὴν παλιὰ μέθοδο νὰ ξαναζωντανεύει ἀπὸ ἕναν νεαρὸ 33 χρόνων, τὸν Ἀπόστολο Καλομενίδη, ποὺ τὴ δουλεύει μὲ ὄρεξη, μεράκι καὶ φαντασία, παρασυρμένος ὅμως ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ θέλει νὰ προβάλει τὴν προσωπικότητα, σκαλίζει περισσότερο μοτίβα τῆς δικῆς του φαντασίας (φυτικὰ λουλούδια σὲ στὺλ μπαρόκ) καὶ λιγότερο παραδοσιακά. Βγαλμένος ἀπὸ οἰκογένεια χαλκουργῶν, ἔμαθε νὰ σκαλίζει μὲ κερὶ μόνος του πρὶν λίγα χρόνια, μὲ βάση κάτι πληροφορίες ποὺ τοῦ ἔδωσε ἕνας ἄλλος Σουρμενίτης χαλκουργὸς ποὺ ἔχει ἀπὸ καιρὸ πεθάνει. Ἄρχισε νὰ πειραματίζεται καὶ ἔφτασε σὲ ἀξιοθαύμαστα ἀποτελέσματα.

37. Τὸ νιτρικὸ ἐξατμίζεται γρήγορα σὲ 3—4 λεπτὰ καὶ γι' αὐτὸ συμφέρει περισσότερο ἀπὸ ἄποψη χρόνου. Τὸ βιτριόλι ἀργεῖ νὰ ἐξατμιστεῖ, ἀλλὰ τρώει καλύτερα καὶ βαθύτερα τὰ παλιὰ χοντρὰ χειροποίητα σκεύη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κληρο μέσα σὲ ζεστὸ νερὸ ποὺ εἶναι ἀποτελεσματικότερο καὶ πιὸ εὔκολο. Ὕστερα τὸ ξέπλεναν διαδοχικὰ γιὰ νὰ φανεῖ καθαρὸ τὸ σχέδιο. Ἂν κρατοῦσαν τὸ βιτριόλι περισσότερο ἀπ' ὅ,τι ἔπρεπε, τὸ σινὶ τρυποῦσε. Ἐπίσης, ἂν δὲν ἦταν δουλεμένο ὁμοιόμορφα τὸ σκεῦος δηλ. ἀλλοῦ ἦταν πιὸ χοντρὸ καὶ ἀλλοῦ πιὸ ψιλό, ἀπὸ τὸ πολὺ σφυρηλάτημα, τὸ καυστικὸ ὑγρὸ τρυποῦσε τὸ ἀδύνατο αὐτὸ σημεῖο. Ἂν ἔμενε λιγότερο, δὲν ἔβγαινε καλὰ τὸ σχέδιο. Γενικὰ χρειάζεται ἄγρυπνη παρακολούθηση ἀπὸ τὸν σκαλιστὴ καὶ κάποια προφύλαξη ἀπὸ τὰ δηλητηριώδη ἀέρια, γι' αὐτὸ ὁ σημερινὸς σκαλιστὴς χρησιμοποιεῖ μάσκα, ἐνῶ οἱ παλαιότεροι ἔβαζαν κάποιο πανὶ στὸ πρόσωπό τους.

Τὸ γ έ μ ι σ μ α στὰ σχέδια γινόταν κατευθεῖαν πάνω στὸ κερὶ ἢ στὸ χέρι, μὲ τὸ καλέμι. Εἶναι γ ρ α μ μ ω τ ό, δηλ. μικρὲς πυκνὲς παράλληλες γραμμοῦλές, καὶ ἀ μ μ ο υ δ ι ά, δηλ. πυκνὲς τελεῖες σὰν τοὺς κόκκους τῆς ἄμμου, ἢ τέλος συνδυασμὸς καὶ τῶν δύο. Ἡ ἀμμουδιὰ χαρακτηρίζει περισσότερο τὰ σκεύη ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν Ἀνατολή, κυρίως ἀπὸ τὴν Συρία.

Παλιά, τὴν διακόσμηση τὴν ἔκανε ὁ ἴδιος ὁ τεχνίτης ποὺ ἔφτιαχνε τὸ σκεῦος. Στὴν ἀρχὴ ξεκίνησε κάποιος κι ἔβαλε ἕνα μικρὸ σχέδιο ἀπὸ μεράκι. Ἕνας ἄλλος πρόσθεσε κάτι παραπλήσιο. Καὶ καθένας πρόσθετε κάτι κατὰ τὸ κέφι του. Μποροῦμε νὰ ποῦμε, πὼς μιὰ βάση γι' αὐτὸ ἦταν καὶ ἡ ἐπιγραφή, μὲ τὸ πλαίσιό της. Ἡ διακόσμηση γινόταν κατ' ἀπαίτηση τοῦ παραγγελιοδόχου. Πολλὲς φορὲς ζητοῦσε συγκεκριμένο σχέδιο ἀπὸ τὸν χαλκωματὰ ἢ πολὺ σπάνια, τοῦ τὸ ἔδινε ὁ ἴδιος ὁ πελάτης σὲ χαρτὶ ἢ σὲ σκεῦος ποὺ μπορεῖ καὶ νὰ μὴν ἦταν μπακιρένιο. Γιατὶ ἀκόμη καὶ τὶς φόρμες ἀπὸ τὰ πήλινα ἢ τὰ ξύλινα σκεύη ἔπαιρναν οἱ μπακιρτζῆδες καὶ τὶς ἔκαναν σὲ χαλκό. Πολλὲς φορές, μιὰ νοικοκυρὰ πήγαινε στὸν μπακιρτζὴ καὶ ἀφοῦ ἔλεγε γιὰ ποιά χρήση ἤθελε τὸ σκεῦος, τοῦ τὸ περιέγραφε περίπου, γιὰ τὸ σχῆμα καὶ τὸ μέγεθος. Καὶ κεῖνος, ἂν γινόταν, πραγματοποιοῦσε τὴν παραγγελία. Ὅ,τι δηλ. ἦταν πήλινο γιὰ τοὺς φτωχούς, γινόταν μπακιρένιο γιὰ τοὺς πλούσιους, τουλάχιστον στὴν ἀρχή. Ἔτσι, αὐτοὶ ποὺ ζητοῦσαν νὰ διακοσμηθῆ τὸ σκεῦος τους ἢ ἀγόραζαν τὸ ἤδη διακοσμημένο, ἦταν οἱ πιὸ εὔποροι, ἐπειδὴ γενικὰ ἡ διακόσμηση, τὸ στόλισμα, ἦταν καὶ εἶναι δεῖγμα πλούτου. Στὴν ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας εἶναι γνωστὸ πὼς τὸν πλοῦτο τὸν εἶχαν οἱ Τοῦρκοι, οἱ Ἑβραῖοι καὶ λίγοι Ἕλληνες, ἔμποροι κτλ. Φυσικὸ λοιπὸν καὶ τὰ διακοσμητικὰ μοτίβα νὰ κλείνουν πρὸς τὶς δικές τους προτιμήσεις καὶ ἔτσι νὰ κυκλοφοροῦν σ' ὅλο τὸ Βαλκανικὸ χῶρο, ἄσχετα ἂν ἔβγαιναν ἀπὸ ἑλληνικὰ χέρια.

Διακοσμητικὰ θέματα.

Τὰ πιὸ συνηθισμένα ἀπ' αὐτὰ εἶναι τὰ κυπαρισσάκια, τὰ κουκουνάρια, τὰ ρόδια, τὰ κλαδιά, τὰ κυκλικὰ σχήματα μὲ σχέδια στὸ ἐσωτερικό τους, τὰ εἴδη ἀνοιχτῆς ἢ κλειστῆς τουλίπας, τὰ σχηματοποιημένα ἀνθοδοχεῖα μὲ λουλούδια, τὰ μπρίκια, τὰ γκιούμια μὲ τὰ παράξενα χερούλια καὶ τὸ γειάτο κεντίδια σῶμα οἱ ἐκκλησιές, οἱ κυκλοτερεῖς ἢ ἴσιοι μαίανδροι (ἁλυσίδα ὅπως τὸ λένε), τὰ φύλλα σὲ συνεχόμενη κυκλικὴ διάταξη καὶ πλῆθος ἄλλα σχέδια καὶ σχήματα. Ἐκεῖνο ποὺ κάνει ἐντύπωση εἶναι ἡ ἐναλλαγὴ τῶν σχημάτων αὐτῶν σὲ ἕνα σκεῦος μὲ πυκνότητα ποὺ ξαφνιάζει καὶ μπερδεύει. Νομίζει κανεὶς πὼς ἔχει μπροστά του πολλὰ μοτίβα, ἐνῶ εἶναι ἕνα, δυὸ καὶ σπανιώτερα τρία, μόνο ποὺ ἐναλλάσσονται κανονικὰ μὲ ἐλάχιστες, ἀφανεῖς σχεδὸν διαφορές. Τὰ πιὸ πλούσια σχέδια βρίσκονται στὰ σινιά. Στὸ κέντρο τους πάντα φάνταζε τὸ ἄστρο (ἡ πεντάλφα ἢ ἀστέρι τοῦ Δαβὶδ) συμβολικὸ σημιάδι τῶν Ἑβραίων, ἢ μιὰ πολύφυλλη μαργαρίτα μέσα σὲ μικρότερο κύκλο. Τὰ παραπληρωματικὰ σχήματα γέμιζαν μὲ φύλλα καὶ ἄλλα σχέδια. Ὁ φόβος τοῦ κενοῦ ἐδῶ δὲν καταστρέφει τὴν ἁρμονία στὴν διάταξη τῶν μοτίβων. Ὑπάρχει κενὸ μόνο, ἐκεῖ ποὺ πρέπει νὰ ὑπάρχει μελετημένο μὲ ἀκρίβεια.

Κέντρα ὅπου γινόταν ἡ διακόσμηση

Τὰ κέντρα διακοσμητικῆς ἦταν ἐκεῖ ὅπου ὑπῆρχε ἰδιαίτερη εὐημερία. Στὸν Ἑλληνισμὸ τῆς Ἀνατολῆς ἦταν ἡ Καισάρεια τῆς Μ. Ἀσίας. Ἐκεῖ οἱ ἄνθρωποι ξεπέρασαν τὶς πολὺ ἄμεσες βιοτικὲς ἀνάγκες[38]. Τὸν χειμώνα κυρίως, ποὺ εἶχαν περισσότερες ἐλεύθερες ὧρες, γιατὶ ἦταν περιορισμένοι ἀπὸ τὸ κρύο, κάθονταν καὶ σκάλιζαν πάνω στὸ χαλκό. Στὴν περιοχὴ τοῦ Πόντου, ἡ Προύσα, ἡ Οἰνόη, τὰ Σούρμενα καὶ κυρίως ἡ Τραπεζούντα, ἀσχολήθηκαν μὲ τὸ σκάλισμα. Πάνω ἀπ' ὅλα τὰ μέρη ὅμως, κυριαρχοῦσαν στὴ διακόσμηση ἡ Πόλη καὶ τὰ Γιάννενα. Ἐκεῖ ἔστελναν πολλοὶ τὰ σινιά τους νὰ τοὺς τὰ σκαλίσουν μὲ τὴν παραδοσιακὴ τέχνη τοῦ χεριοῦ εἰδικοὶ σκαλιστές. Τὸ γιαννιώτικο καὶ τὸ πολίτικο κέντημα στὰ μπακίρια ἦταν κάτι τὸ ξακουστό. Κι' ἀνάμεσά τους ἡ Θεσσαλονίκη μὲ τὴν παλιὰ παράδοση στὸ χαλκὸ ἀπὸ τὴν ρωμαϊκὴ ἐποχὴ τῆς «χαλκεωτικῆς στοᾶς», στὸ χῶρο τῆς σημερινῆς Παναγίας Χαλκέων καὶ ἀκόμη παλιότερα. Γιὰ τὴν νεώτερη ἐπίδοσή της στὸ σκάλισμα ἔχουμε λίγες μαρτυρίες ἀπὸ ὅσους παλιοὺς χαλκουργοὺς ἔμειναν. Αὐτοὶ θυμοῦνται ἀκόμα ἕνα «μπάρμπα Κώστα» σκαλιστὴ ποὺ ἄφησε ἐποχή. Πάει κι' αὐτός. Μὲ τὸ ἐνδιαφέρον τώρα τοῦ κόσμου γιὰ τὸ χαλκό, τὸ σκάλισμα τὸ πῆραν στὰ χέρια τους οἱ νεώτεροι. Τὸ Μοναστήρι στὴ σημερινὴ Σερβία, ἔχει ἀφήσει παράδοση στὴ Χαλκευτικὴ καὶ πολλοὶ Μοναστηριῶτες συνέχισαν στὴ Θεσσαλονκη τὴν τέχνη τους, πρὶν ἀκόμα ἔλθουν οἱ πρόσφυγες τῆς Ἀνατολῆς.

Ἀλλὰ καὶ γυρολόγοι σκαλιστὲς ἀκούγονταν κοντὰ στὸν Περλεπὲ (Πρίλεπ) καὶ Κρούσοβο, ἑλληνικοὶ τόποι ποὺ ἀνήκουν τώρα στὴ Σερβία· οἱ κάτοικοί τους ἐγκαταστάθηκαν στὰ πρῶτα χρόνια τοῦ 20οῦ αἰῶνος στὴ Μακεδονία καὶ Θεσ/νίκη. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς εἶναι ἄριστοι χαλκουργοί. Στὰ νεώτεα χρόνια ἀναπτύχθηκαν ἡ Βέροια, ἡ Ἔδεσσα, ἡ Κοζάνη, οἱ Σέρρες, ἡ Κομοτηνὴ καὶ ἔγιναν αὐτοδύναμες στὴν ἐπεξεργασία χαλκοῦ καὶ στὴ διακόσμησή του.

Η. ΓΑΝΩΜΑ

Τὰ μπακίρια φάνταζαν στὰ μαγαζιὰ κατακόκκινα, κι' ἄστραφταν στὸν ἥλιο, ἂν ἦταν ἀραδιασμένα ἔξω, γιὰ νὰ τραβοῦν τὸν πελάτη. Ἢ ἔφευγαν κατευθεῖαν ἀπὸ τὸ ἐργαστήρι στὸ ἐμπόριο καὶ γέμιζαν τὰ παζάρια στὶς διάφορες περιοχές. Ἢ ἀκόμη, τἄπαιρνε ἕνας μικρέμπορας μέσα σὲ τσουβάλι καὶ γυρνοῦσε τὰ χωριά. Ὅμως, ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ὁ πελάτης θὰ ἀγόραζε ἕνα σκεῦος μαγειρικῆς ἢ μεταφορᾶς τροφῆς ἢ ὑγροῦ, ἔπρεπε νὰ τὸ δώσει γιὰ γάνωμα. Ἔτσι λέγεται τὸ κασσιτέρωμα. Κι' αὐτό, γιατὶ τὰ χάλκινα σκεύη ποὺ χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὴν τροφὴ πρέπει ὁπωσδήποτε νὰ εἶναι γανωμένα, ἀλλιῶς μὲ τὶς τροφὲς ἢ τὸν βρασμὸ ὀξειδώνονται (πρασινίζουν) καὶ προκαλοῦν δηλητηριάσεις. Τὸ ὀξείδιο τοῦ χαλκοῦ εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ ἰσχυρὰ δηλητήρια. Ὅταν ὅμως ἕνα σκεῦος εἶναι γιὰ μεταφορὰ νεροῦ, ἢ εἶναι τὸ καζάνι ποὺ βράζει νερὸ μόνο γιὰ τὴν πλύση, δὲν χρειάζεται γάνωμα. Αὐτονόητο εἶναι πὼς τὰ κλειστὰ βαθειὰ σκεύη, ὅπως τὸ γκιούμι, τὸ μπρίκι, τὸ παγούρι ἢ ἄλλα παρόμοια γιὰ λάδι, οὔζο, γλυκὸ κρασί, νερό, δὲν μποροῦν νὰ γανωθοῦν ἐσωτερικά. Αὐτὰ τὰ ὑγρὰ μένουν σὲ ἀγάνωτο σκεῦος χωρὶς φόβο. Δὲν γανώνονται ἐπίσης τὰ σκεύη γιὰ τὴν πλύση, τὴν θέρμανση, φωτισμό, καθὼς καὶ τὰ διακοσμητικὰ εἴδη. Σὲ πολλὰ μέρη, στὴ Δυ-

38. Τὸ σκάλισμα δὲν σύμφερε. Ἔτρωγε πολὺ χρόνο καὶ οἱ φτωχοὶ μπακιρτζῆδες ποὺ δούλευαν γιὰ τὸ μεροκάματο, δὲν εἶχαν χρόνο γιὰ τέτοιες ψιλοδουλειές. Σκάλιζαν μόνο ὀνόματα καὶ χρονολογίες ποὺ συχνὰ τὰ ἔγραφαν οἱ πελάτες στὸ χαρτὶ καὶ αὐτοὶ μόνο τὰ ἀντέγραφαν. Οἱ Τοῦρκοι τοὺς ζητοῦσαν ἄστρα, φεγγάρια καὶ ἀνατολίτικα σχέδια στὶς τυχὸν διακοσμήσεις.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

τική Μακεδονία τὸ διαπίστωσα προσωπικά, γανώνουν σχεδὸν ὅλα τὰ σκεύη, κυρίως τὰ βαθειά, ἀπ' ἔξω. Αὐτό, ὅπως μοῦ εἶπαν, τὸ κάνουν γιὰ νὰ κλείσουν καὶ οἱ παραμικροὶ πόροι καὶ νὰ μὴν διαρρέει τὸ ὑγρό, ἀλλὰ καὶ γιὰ καθαριότητα νὰ μὴν ἔχουν νὰ τρίβουν κάθε τόσο τὰ χαλκώματα. Τὸ γάνωμα καθαρίζει εὐκολότερα ἀπ' τὶς καπνιὲς καὶ τὶς βρωμιές.

Ὁ παππούς λέει, πὼς τὸ φαγητὸ ποὺ βράζει σὲ ἀγάνωτο μπακίρι, ἂν τὸ ἀδειάσει κανεὶς ἀμέσως, ὅπως εἶναι ζεστό, δὲν βλάφτει. Καλὰ εἶναι νὰ μὴν γίνεται οὔτε αὐτό.

Ὅταν ὅμως ἕνα πιάτο π.χ. ἢ μιὰ κατσαρόλα εἶναι μισογανωμένο, τότε ἡ διπλὴ ὀξείδωση ποὺ γίνεται ἀπὸ τὸ χαλκὸ καὶ ἀπὸ τὸν κασσίτερο (καλάι) εἶναι πολὺ ἐπικίνδυνη. Γι' αὐτό, οἱ νοικοκυρὲς γάνωναν καὶ πολλὲς γανώνουν ἀκόμη, συχνὰ τὰ σκεύη τους. Τὰ πηγαίνουν στὰ γανωτζίδικα (καλαϊτζίδικα ἢ κασσιτερωτήρια) ἢ συνήθως περνᾶ ὁ γανωτζὴς τὶς γειτονιὲς μ' ἕνα τσουβάλι στὸν ὦμο καὶ μαζεύει ὅ,τι ἔχει κάθε νοικοκυρὰ γιὰ γάνωμα. Αὐτὸς εἶναι τώρα ἀπὸ τοὺς λίγους πλανόδιους τεχνίτες ποὺ ἐξακολουθοῦν νὰ γυρνοῦν τὶς γειτονιὲς φωνάζοντας, «γανώνω, ὁ γανωτζὴς» ἢ νὰ κτυποῦν ἕνα κουδουνάκι ποὺ ὁ ἦχος του εἶναι γνωστὸς σὲ ὅσους ἐνδιαφέρονται.

Γ ά ν ω μ α ἢ κ α σ σ ι τ έ ρ ω μ α ἢ κ α λ ά ι σ μ α λέγεται ἡ ἐπάλειψη ἑνὸς χάλκινου σκεύους μὲ μίγμα ἀπὸ κασσίτερο. Αὐτὸ γίνεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν γανωτὴ (γανωτζὴ) ἢ κασσιτερωτὴ ἢ καλαϊτζή, στὸ ἐργαστήριό του ποὺ λέγεται γανωτζίδικο, κασσιτερωτήριο, ἢ καλαϊτζίδικο. Παλιότερα οἱ μπακιρτζῆδες ἦταν καὶ γανωτζῆδες. Ἀργότερα διαχωρίστηκαν. Μάλιστα ὑπῆρχαν καὶ γυρολόγοι γανωτζῆδες μὲ τὸ καπελάκι τους ποὺ εἶχε τὰ ἐργαλεῖα στὸν ὦμο. Αὐτοὶ γυρνοῦσαν τὰ σπίτια καὶ γάνωναν τὰ μικροπράγματα (κουτάλια, πηρούνια) ἐπὶ τόπου.

Ὑπάρχουν ὅμως ἀκόμη, κυρίως στὶς ἐπαρχιακὲς πόλεις, μπακιρτζῆδες ποὺ εἶναι καὶ γανωτές[39]. Τὸ κασσιτερωτήριο ἔχει κι' αὐτὸ ἕνα καμίνι, μιὰ φυσούνα (μοχάνι), τὸ πιὸ σύγχρονο, γαργάρα χειροκίνητη ἢ ρεύματος, μιὰ τσιμπίδα, ἀλλὰ καὶ βαμβάκια, σκόνες ὑγρὰ καὶ βέργες ἀπὸ καλάϊ (κασσίτερο) ποὺ λάμπουν ἀσημένιες.

Τὰ ὑλικὰ ποὺ χρειάζονται γιὰ τὸ γάνωμα εἶναι: Κ α σ σ ί τ ε ρ ο ς, μέταλλο ἀτοξικὸ (καλάϊ) ποὺ κυκλοφορεῖ στὸ ἐμπόριο καὶ σὲ λεπτὲς βέργες τῶν 100 γρ. συνήθως, γι' αὐτὴν τὴν δουλειά, ὑ δ ρ ο χ λ ω ρ ι κ ὸ ὀ ξ ύ (σπίρτο τοῦ ἅλατος ἢ κεζάπι ¼ κιλοῦ) σβησμένο καὶ ἀ μ μ ω ν ι α κ ὸ ἅ λ α ς (νισαντίρι). Τὸ νισαντίρι χρειάζεται, γιατὶ βοηθᾶ νὰ πιάσει τὸ καλάϊ. Τώρα, ὑπάρχουν φάρμακα ποὺ εὐκολύνουν περισσότερο ἀπὸ τὰ πατροπαράδοτα ὑλικά.

Τὸ γάνωμα θεωρεῖται δ ι α β ο λ ο δ ο υ λ ε ι ά. Εἶναι δύσκολη τέχνη γιατὶ ἔχει νὰ κάνει μὲ φάρμακα καὶ γραμμάρια. Γι' αὐτό, ἀνάμεσα στοὺς χαλκωματάδες καὶ κασσιτερωτὲς κυκλοφορεῖ τὸ ἑξῆς ἀνέκδοτο:

«Μιὰ φορὰ ἕνας μπακιρτζὴς προσπαθοῦσε μάταια νὰ γανώσει. Ἔβαζε καλάϊ, ἀλλὰ ἀποτύχαινε. Στέλνει λοιπὸν τὸ τσιράκι του στὴ βρύση νὰ πλένει τὰ μπακίρια, μὲ τὴν ἐντολή, «ἂν σὲ ρωτήσουν τὰ γάνωσε τ' ἀφεντικό σου τὰ μπακίρια, τὰ γάνωνωσε, ν' ἀπαντήσεις, καὶ ὅ,τι ἀκούσεις νἄρθεις νὰ μοῦ τὸ πεῖς». Στὴ βρύση τὸ παιδὶ συνάντησε τὸ διάβολο, μεταμορφωμένο σὲ ἄνθρωπο καὶ αὐτὸς τὸ ρώτησε γιὰ τὸ γάνωμα. Τὸ τσιράκι ἀπάντησε, ὅπως εἶχε δασκαλευτεῖ. «Μωρὲ καὶ ποῦ βρῆκε νισαντίρι; (κατ' ἄλλους «εἶδες τί κάνει τὸ νισαντίρι;») εἶπε ψυθιριστὰ ὁ διάβολος. Τὸ παιδὶ τῶπε αὐτὸ στὸ ἀφεντικό του καὶ κεῖνος βάλθηκε νὰ ρωτᾶ καὶ νὰ ψάχνει στὰ παζάρια γι' αὐτὸ τὸ «διαβολόπραμα». Ὅταν τὸ βρῆκε πέτυχε τὸ σωστὸ γάνωμα».

---

39. Πιὸ συνηθισμένο εἶναι τὸ ἀντίθετο. Γανωτὲς ποὺ κάνουν καὶ τοὺς μπακιρτζῆδες, ὅταν σπάνια χρειαστεῖ. Βέβαια κάποτε δόξασαν τὸ ἐπάγγελμα σὰν χαλκωματάδες, ἀλλὰ τώρα οἱ καιροὶ ἄλλαξαν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἂν τὰ σκεύη εἶναι καινούργια, τὰ γανώνουν ἀμέσως, χωρὶς καμμιὰ προεργασία. Ἂν ὅμως, εἶναι μισογανωμένα ἢ λερωμένα, πρέπει πρῶτα νὰ τὰ καθαρίσουν καὶ μετὰ νὰ τὰ γανώσουν. Γι' αὐτὸ τὰ καῖνε πάνω σὲ καστανίσιο ξυλοκάρβουνο, νὰ «σκάσουν» οἱ λέρες καὶ μετὰ τὰ τρίβουν καλὰ καὶ πολλὲς φορὲς μὲ ἄμμο ἢ στάχτη. Ξεπλένουν τὸ σκεῦος καὶ τὸ βάζουν πάλι στὴ φωτιά. Ἐνῶ πυρώνεται, μὲ τὴν τσιμπίδα παίρνουν μιὰ τουλούπα βαμβάκι, τὴ βουτοῦν μέσα στὸ σβησμένο κεζάπι καὶ ἀλείφουν μ' αὐτὸ ὅλη τὴν ἐπιφάνεια ποὺ θὰ γανωθεῖ, γιὰ νὰ καθαρίσει ἀπὸ κάθε εἴδους βρωμιά. Ἂν εἶναι πολὺ λερωμένο τὸ σκεῦος τὸ τρίβουν πάλι μὲ ἄμμο. Ὕστερα τὸ ξεπλένουν μὲ νερὸ καὶ τὸ στεγνώνουν πάνω στὴ φωτιά[40].

Ὁ γανωτής, ἐνῶ τὸ σκεῦος βρίσκεται πάνω στὸ καμίνι, ρίχνει πρῶτα ἀπὸ ἕνα πιάτο λίγο νισαντίρι, ποὺ εἶναι σὰν ἄσπρη χοντρὴ σκόνη ἢ βουτᾶ μέσα σ' αὐτὸ τὸ βαμβάκι καὶ ὕστερα τὸ ἁπλώνει προσεκτικὰ στὴν ἐπιφάνεια ποὺ θέλει νὰ γανώσει. Τὸ νισαντίρι βοηθᾶ στὸν καθαρισμὸ τοῦ σκεύους καὶ συγχρόνως εἶναι διαλυτικὸ γιὰ τὸ καλάϊ, τὸ ψ ι λ α ί ν ε ι, ὅπως λένε. Κατόπιν ἀκουμπᾶ στὸ ζεστὸ σκεῦος τὴν ἄκρη τῆς βέργας ἀπὸ καλάι ποὺ λυώνει στὸ σημεῖο ἐπαφῆς της. Ἁπλώνει προσεκτικὰ μὲ τὸ βαμβάκι τὸ μίγμα ποὺ δημιουργεῖται ἀπὸ τὸν κασσίτερο καὶ τὸ ἀμμωνιακὸ ἁλάτι. (Στὰ βαθιὰ σκεύη ὅπου δὲν χωρᾶ εὔκολα τὸ χέρι, χρησιμοποιεῖ τὴν τσιμπίδα). Κι' ἔτσι χάρη στὴ φωτιὰ καὶ τὴν συνεχῆ κίνηση τοῦ βαμβακιοῦ ἀλείφεται τὸ μίγμα ὁμοιόμορφα σ' ὅλη τὴν ἐπιφάνεια. Ὁ κασσιτερωτὴς πρέπει νὰ ξέρει καλὰ τὶς ἀναλογίες καὶ νᾶναι ταχὺς καὶ ἀκριβής, νὰ ἁπλώνει τὸ μίγμα στὴν ἐπιφάνεια τοῦ σκεύους σὲ ἐλάχιστες στιγμές, γιὰ νὰ μὴν κρυώσει καὶ πήξει.

Ὁρισμένα σκεύη τὰ γανώνουν μόνο ἀπὸ μέσα, ὅπως τὸ σινὶ ἢ τὸ καζάνι. Ἄλλα, μόνο ἀπ' ἔξω, ὅπως τὸ γκιούμι καὶ τὸ μπρίκι. Αὐτὸ τὸ κάνουν, γιὰ κ α λ ύ τ ε ρ α, ὅπως μοῦ εἶπαν οἱ γυναῖκες, (αὐτὸ τὸ καλύτερα εἶναι ὅτι μὲ τὸ γάνωμα κλείνει κάθε πόρος ἀπὸ τὸ μέταλλο καὶ ἀποκλείονται οἱ διαρροές), ἀλλὰ καὶ γιὰ καθαριότητα νὰ μὴν μαυρίζει ὁ χαλκός, ὀξειδώνεται χαλάει, καὶ ἔτσι ἔχουν κάθε τόσο τριψίματα. Στὰ χωριὰ τῆς Φλώρινας εἶδα ὅτι, τὰ γκιούμια καὶ τὰ μπακράτσια ποὺ τὰ βάζουν καὶ στὴ φωτιά, τὰ βάφουν μιὰ πιθαμὴ πάνω ἀπὸ τὸν πάτο σὲ μαῦρο χρῶμα, γιὰ λόγους αἰσθητικῆς, νὰ μὴ φαίνονται δηλ. οἱ καπνιές.

Θ. ΕΠΙΣΚΕΥΕΣ - ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ

Ὅταν λέμε ἐπισκευές, ἐννοοῦμε τὰ κ ο λ λ ή μ α τ α, τὰ μ π α λ ώ μ α τ α, τὶς ἀ λ λ α γ ὲ ς σ' ἕνα φθαρμένο σκεῦος[41]. Π.χ. τὰ πιάτα ποὺ ἔχουν τρυπήσει γύρω - γύρω στὸ ποδαράκι κολλλιοῦνται μὲ καλάϊ ἢ ἀντικαθίσταται ὁ πάτος τους μὲ ἄλλον ποὺ προσαρμόζεται μὲ τὴν μέθοδο τῶν ὀντιῶν. Τὸ καλύτερο δέσιμο γίνεται μὲ τὸ πύρωμα στὴ φωτιά, τὴ β ρ ά σ η, δηλαδὴ νὰ ἔρθει καὶ νὰ γίνουν τὰ δύο κομμάτια ἕνα σῶμα. Ἂν ἔχει φαγωθεῖ τὸ χεῖλος καὶ ἄνοιξε, μποροῦν νὰ τὸ μπαλώσουν μὲ ἕνα κομμάτι χαλκὸ ἀπὸ ἄλλο παλιὸ σκεῦος καὶ νὰ τὸ δέσουν μὲ καρφιὰ (περτσίνια). Μπαλώματα μὲ δόντια ὅμως βρίσκουμε καὶ σὲ πάτους ἀπὸ μπακράτσια. Ἂν ἕνα σκαλισμένο σινὶ ἢ

40. Αὐτὴ ἡ διαδικασία τῆς προπαρασκευῆς, ποὺ τὴν εἶδα στὴ Θεσσαλονίκη καὶ σὲ κασσιτερωτὲς στὴν Ἔδεσσα, στὴ Φλώρινα, στὸ Ἀμύνταιο καὶ σὲ ἄλλα μέρη, εἶναι ἀρκετὰ κοπιαστικὴ καὶ ἄχαρη, ἰδίως ὅταν πρόκειται γιὰ μεγάλα σκεύη. Στὴν ἐπαρχία, οἱ κασσιτερωτὲς κυρίως εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ ἐπιζοῦν ἀπὸ αὐτὸ τὸ παραπλήσιο ἐπάγγελμα, γιατὶ οἱ ἄνθρωποι τοῦ χωριοῦ μπορεῖ νὰ μὴν ἀγοράζουν καινούργια μπακίρια, γανώνουν ὅμως καὶ ἐπιδιορθώνουν τὰ παλιά, καταφεύγοντας συχνὰ σ' αὐτοὺς τοὺς τεχνίτες.

41. Αὐτὲς τὶς δουλειὲς τὶς φτιάχνουν οἱ χαλκωματάδες ἢ οἱ γανωτὲς ποὺ τοὺς ἀντικαθιστοῦν στοὺς μικροὺς τόπους.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πιάτο ράγιζε ἢ ἔσπαζε στὴν περιφέρεια, ἔκαναν τὴν μπουντζοκόλληση, μὲ προσοχὴ μὴ βλαφτεῖ πολὺ τὸ σχέδιο. Δηλ. ἔριχναν πάνω σὲ κεῖνο τὸ σημεῖο, ἀφοῦ τὸ θέρμαναν καλά, λίγο μπροῦντζο σὲ σκόνη, γιὰ νὰ κολλήσει. Ἂν αὐτὸ ἦταν πολὺ δύσκολο, τότε μ' ἕνα εἶδος διαβήτη τὸ π ε ρ γ ι έ λ ι ἢ κ ο μ π ά σ ο ἔφτιαχναν μιὰ δεύτερη περιφέρεια, ὥστε νὰ μείνει ἔξω τὸ ἄχρηστο μέρος. Ἔτσι, συμβαίνει μερικὲς φορές, ἡ μπορντούρα τοῦ χείλους νὰ εἶναι ἀλλοῦ παρμένη, ἀλλοῦ ὄχι.

Ἂν τὸ σημεῖο ὅπου εἶναι ἡ θηλειὰ γιὰ τὸ χερούλι, χαλάσει καὶ δὲν κρατάει, βάζουν ἐκεῖ ἄλλο κομμάτι ποὺ μπορεῖ καὶ νὰ διαφέρει τελείως στὸ σχῆμα. Π.χ. τὸ ἕνα θλῆκι νὰ εἶναι σὰν κορδόνι καὶ τὸ ἄλλο ἕνα κομμάτι σκαλισμένο μὲ μιὰ τρύπα ἀντὶ γιὰ θηλειά. Ἐκεῖνα τὰ σκεύη ποὺ φθείρονται περισσότερο εἶναι τὰ γ κ ι ο ύ μ ι α. Ὅταν καταστραφεῖ ὁ πάτος τους, τὸν βγάζουν, μαζὶ μὲ λίγο μέρος ἀπὸ τὰ σάπια τοιχώματα καὶ προσθέτουν ἄλλο. Τότε τὸ γκιούμι γίνεται πιὸ κοντὸ ἀπ' ὅ,τι πρέπει, ἐκτος ἂν βάλουν ἀντίστοιχο κομμάτι μὲ λίγο ὕψος γιὰ τοιχώματα. Ὅταν ἁπλῶς τρυπήσει λίγο σὲ ἕνα σημεῖο, τὸ κολλοῦν μὲ σκέτο καλάϊ.

Τὰ καπάκια χάνονται εὔκολα καὶ σπάνια ἀντικαθίστανται. Γι' αὐτὸ τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ παλιὰ σκεύη ποὺ ἔχουν σωθεῖ εἶναι χωρὶς αὐτά.

Ι. ΣΥΝΤΕΧΝΙΕΣ (ΕΣΝΑΦΙΑ)

Τὰ ἐσνάφια, δηλ. τοὺς ἐπαγγελματικοὺς συλλόγους ποὺ ἔχουμε σήμερα, τὰ ἀποτελοῦσαν, στὴν πατρίδα τοῦ παππού τὰ Σούρμενα, σύμφωνα μὲ τὰ δικά του λόγια, ὅλοι μαζὶ οἱ τεχνίτες ὅλων τῶν ἐπαγγελμάτων, ὅπως τώρα εἶναι τὸ ἐπαγγελματικὸ ἐπιμελητήριο. Στὴν ἀγορὰ ἦταν τὸ μαγαζὶ τοῦ ράφτη, τοῦ τσαγκάρη, τοῦ σιδερᾶ, τοῦ μπακιρτζῆ καὶ ἄλλων, τὸ ἕνα δίπλα στὸ ἄλλο. Πρόεδρος ὅλων τῶν καταστηματαρχῶν ποὺ εἶχε τὴν ἐπιστασία καὶ τὴν πατρικὴ φροντίδα τους, ἦταν ἕνας, ὁ Ἐ σ ν ὰ φ μ π α σ ί ς, ποὺ ἦταν τὸ σπουδαιότερο πρόσωπο στὰ παζάρια καὶ ἡ διαδοχή του γινόταν μὲ μιὰ μικρὴ τελετὴ (εἰδικὰ ροῦχα, σημάδια κτλ.). Ὁ παλιὸς ἐσνὰφ μπασὶς χειροτονοῦσε τὸ νέο. Ἀπ' τὶς παλιὲς ἐκεῖνες γιορτές, αὐτὸ ποὺ ἔχει μείνει τώρα, εἶναι τὰ ἐγκαίνια τῶν καταστημάτων. Τὸ ἐσνάφι προφύλαγε τοὺς τεχνίτες ἀπὸ πολλοὺς ἐπαγγελματικοὺς κινδύνους, τοὺς προωθοῦσε καὶ τοὺς ἐκπροσωποῦσε στὶς ἀρχές.

Κ. ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΟΔΟΤΗ

α) Γιὰ τοὺς τεχνίτες.

Οἱ Ἕλληνες ἦταν οἱ πρῶτοι στὴ σειρὰ πάνω στὴν τέχνη τοῦ χαλκωματᾶ. Μετὰ ἐρχόταν οἱ Ἀρμένιοι, οἱ Ἑβραῖοι (κυρίως ἔμποροι χαλκοῦ καὶ λιγότερο τεχνίτες), οἱ Ρῶσοι, ποὺ δὲν εἶχαν ἰδιαίτερη ἐπίδοση. Οἱ Τάταροι, δηλ. οἱ Τοῦρκοι τῆς Κριμαίας, δουλεύουν καὶ τώρα τὰ μπακίρια, ὅπως τότε. Καὶ τότε, ὅπως καὶ τώρα, ὅλοι οἱ τεχνίτες δὲν ἦταν τὸ ἴδιο εὐθεῖς καὶ τίμιοι. Μερικοὶ ἔβαζαν στὰ σκεύη παλιὰ ἡμερομηνία καὶ τὰ ἔθαβαν. Ὅταν μετὰ ἀπὸ καιρὸ τὰ ἔβγαζαν, τὰ πουλοῦσαν ἀκριβώτερα σὰν παλιά. Αὐτό, ἐννοεῖται, ἄρχισε νὰ γίνεται τότε ποὺ τὰ παλιὰ ἀπέκτησαν ἀξία.

Π ρ ό σ φ υ γ ε ς κ α ὶ Ν τ ό π ι ο ι.

Ντόπιοι δὲν ὑπάρχουν πιά. Οἱ ἐλάχιστοι τελευταῖοι τῆς σειρᾶς πέθαναν πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια. Ἦταν ἄνθρωποι πιὸ εὐκατάστατοι ἀπὸ μᾶς, ἀγαποῦσαν τὰ γράμματα καὶ ἔστρεψαν τὰ παιδιά τους πρὸς τὰ ἐκεῖ. Ἔτσι δὲν ἀκολούθησαν τὴν τέχνη, ποὺ ἔφυγε πλέον ἀπὸ αὐτούς, ἀλλὰ ἔγιναν γιατροί, δικηγόροι, τέλος πάντων, γραμ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ματιζούμενοι καὶ μεγάλοι[42]. Μερικοὶ πῆγαν στὴ Βέροια, ὅπου ἀνθίζει ἡ τέχνη μας. Τὴν χαλκευτικὴ κρατοῦν τώρα καλὰ στὰ χέρια τους οἱ πρόσφυγες κυρίως Πόντιοι καὶ Βορειοηπειρῶτες Πρόσφυγας Πόντιος σὲ μεγάλη ἡλικία ἦταν ὁ Χαραλαμπίδης ποὺ πέθανε τὸ 1970. Συνεχίζει τὴν τέχνη ὁ γιός του. «Ὕστερα ἀπὸ τὸ σχωρεμένο μένω ἐγώ», λέει ὁ παππούς. Οἱ ἄλλοι χαλκουργοὶ εἶναι πιὸ νέοι καὶ πᾶνε τὴν τέχνη ἀπὸ τὸν πατέρα στὸ γιό.

β) Γιὰ τὴν τέχνη τοῦ χαλκοῦ ἀπὸ τὸν ἴδιο.

Ἀπὸ μικρὸ παιδὶ τὸν ἔπαιρνε ὁ δικός του παποὺς ἀπὸ τὸ χέρι καὶ πήγαιναν σὲ σπίτια Σουρμενιτῶν γιὰ νὰ πάρουν παραγγελίες γιὰ χάλκινα. Καθόταν μετὰ στὸ μαγαζὶ κοντὰ στὸν παππού καὶ ἔκλεβε τέχνη. Ὅμως γρήγορα ἐκεῖνος πέθανε καὶ στὰ δώδεκά του χρόνια πῆγε ὁ Παναγιώτης στὸ Βατοὺμ τῆς Ρωσίας μαζὶ μὲ ἄλλους μπακιρτζῆδες, ποὺ ἐξασκοῦσαν ἐκεῖ τὴν τέχνη πλούτιζαν καὶ γυρνοῦσαν μετὰ στὰ μέρη τους. Τὸ 1910 ἔκανε μὲ τ' ἀδέλφια του μαγαζὶ στὰ Σούρμενα. Καὶ ὅπως λέει ὁ ἴδιος, δὲν τὸ κούνησε ἀπὸ τὸν τόπο του· συνέχεια δούλευε γιὰ τὶς οἰκογενειακὲς ἀνάγκες τους[43]. Τὸ 1930 ἀπὸ τὸν Πόντο ἦρθε στὴ Θεσσαλονίκη. Γιὰ 20 χρόνια ἐγκατέλειψε τὴν τέχνη γιατὶ τὰ χρόνια γιὰ τοὺς πρόσφυγες ἦταν δύσκολα καὶ πουλοῦσε γάλα ἀπὸ τὶς ἀγελάδες του. Ὅσοι τὸν γνωρίζουν ἀπὸ τότε, μοῦ εἶπαν, πὼς εὕρισκες στὸ γάλα του δυὸ δάκτυλα βούτυρο. Ἔπειτα μπῆκε στὸ ἐργαστῆρι τοῦ Πανίδη μάστορας, γιὰ λίγο καιρὸ καὶ μετὰ ἄνοιξε δικό του μαγαζὶ μὲ τὸ γιό του.

Μέσα στὸ μαγαζί του βρίσκονται ἀκόμα σκεύη ποὺ τἄφτιαξε ὁ ἴδιος ἀπὸ παλιὰ καὶ τὰ κρατᾶ γιὰ ἐνθύμιο, π.χ. ἕνας μαστραπὰς μὲ πολὺ ὡραῖο σχῆμα καὶ χρονολογία 1905. Εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ ἀγαπημένα του κομμάτια, γιατὶ εἶναι ἀπὸ τὰ νεανικά του ἔργα. Τὰ τελευταῖα χρόνια, ἔφτιαξε ἕνα ἄλλο παράξενο σκεῦος σὰν σταμνὶ σὲ σχῆμα ἀνεστραμμένου κώνου μὲ ἐπίσης κωνικὸ καπάκι, ἀπὸ παλιὰ κομμάτια ἑνωμένα μὲ ῥαφὲς καὶ χερούλια σὰν ριπίδια. Βρίσκεται στὸ Λαογραφικὸ καὶ Ἐθνολογικὸ Μουσεῖο Μακεδονίας μὲ ἀριθμὸ 1521. Μὲ τὴ φαντασία του κάνει καὶ συνδυασμοὺς ὅπως μιὰ παλιὰ ρηχὴ κατσαρολίτσα ὅμοια μὲ πλακερό, μὲ μπρούντζινα χερούλια σὰν κοχύλια, τὴν συνταίριαξε μὲ ἕνα καπάκι ποὺ ἐφάρμοζε ἀκριβῶς. Εἶχε πάνω του μονογράμματα καὶ χρονολογία 1772. Γιὰ τὰ παράξενα ἀνθεμωτὰ χερούλια μὲ διαβεβαίωσε, πὼς εἶναι τὰ παλιά. Αὐτὸ τὸ καταλαβαίνει κυρίως ἀπὸ τὰ καρφιὰ ποὺ τὰ δένουν, ἀλλὰ καὶ τὸ σχῆμα τους εἶναι παλιό. Ἔτσι, ἔκανε ἕνα πολὺ ὄμορφο καὶ ἐμπορεύσιμο σύνολο. Τὸ σκεῦος αὐτὸ βρίσκεται στὸ Μουσεῖο μὲ ἀρ. 1558.

Κάποτε καὶ ὁ ἴδιος ὁ παποὺς δούλευε μὲ τὸ τσάρκι καὶ διακοσμοῦσε μὲ τὸν γλύφτη τὰ σκεύη φτιάχνοντας γύρω γύρω παράλληλες γραμμές.

Σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς ἐπισκέψεις μου στὸ ἐργαστήριό του τὸν εἶδα νὰ διακοσμεῖ ἕνα ἀνοιχτὸ πιάτο, λεγγέρι, ποὺ τὸ ἔφτιαξε ἀπὸ ἕνα παλιὸ χαλασμένο σινί. Ἔκαμε τὴν περιφέρεια σὰν φεστόνι καὶ σὲ κάθε του ἡμικύκλιο ἔβαλε ἕνα λουλουδάκι σὰν ἀστράκι, τὸ τσιτσέκι. Αὐτὸ τὸ ἔβγαζε κάθε φορὰ μὲ ἕνα κτύπημα τοῦ καλεμιοῦ (σφυροκάλαμο ἢ σκαρπέλο — κτυπητὴ διακόσμηση). Τὸ καλέμι πάλι, μὲ ἔξεργο τὸ σχέδιο στὴν ἄκρη του, τὸ ἔφτιαξε μόνος του ἀπὸ χυτοσίδερο.

---

42. Ὑποθέτω πὼς οἱ ντόπιοι πλούτισαν ἀπὸ τὴν τέχνη τους, ἂν καὶ σχεδὸν κανεὶς ἀπὸ τοὺς πρόσφυγες χαλκουργούς, γιατὶ μόνο τέτοιοι ὑπάρχουν τώρα, δὲν μοῦ ὁμολόγησε κάτι τέτοιο. Διαπίστωσα, πὼς θεωροῦν τοὺς ἑαυτούς τους ἀνώτερους στὴν τέχνη ἀπὸ τοὺς ντόπιους καί, φυσικά, μιὰ καὶ δὲν συνάντησα πρὸς τὸ παρὸν κανένα ντόπιο χαλκουργό, παρ' ὅλες τὶς ἔρευνες, δὲν μπορῶ νὰ ἐξακριβώσω τὴν ἀλήθεια τοῦ πράγματος.

43. Αὐτὸ τὸ λόγο εἶχε πάντα στὰ χείλη ὁ παππούς, ὅταν τὸν ρωτοῦσα γιὰ λεπτομέρειες τῆς τέχνης καὶ σκεύη μακριὰ ἀπὸ τὴν πατρίδα του.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Διάκριση παλιῶν καὶ νέων σκευῶν

Ὁπωσδήποτε ἕνας χαλκωματάς, ἀλλὰ καὶ ἕνας ποὺ δὲν εἶναι ὁ ἴδιος τεχνίτης, ξέρει ὅμως τὰ χάλκινα, μπορεῖ νὰ καταλάβει τὰ τορνευτὰ ἀπὸ τὰ χειροποίητα σκεύη. Γιατὶ στὴν πρώτη περίπτωση ὁ χαλκὸς εἶναι ἰσοπαχὴς μιὰ καὶ εἶναι φύλλο περασμένο ἀπὸ τὸν κύλινδρο καὶ ὁμοιόμορφος, ἐπειδὴ ὑπάρχει τὸ καλούπι στὸν τόρνο.

Ἀνάμεσα ὅμως στὰ παλιά, εἶναι δύσκολο νὰ καταλάβουν τὰ παλιότερα κομμάτια, μὲ βεβαιότητα ἡ προσέγγιση χρονολογίας ἀπὸ τὴ μορφή, τὸ σχῆμα καὶ τὸν τρόπο δουλειᾶς, γιατὶ αὐτὰ ἔβγαιναν συνέχεια στὸ ἴδιο καλούπι (φόρμα) περίπου. «Μόνο μὲ ἡμερομηνία μποροῦμε νὰ τὰ καταλάβουμε» λέει ὁ παππούς, «ἢ ἂν ξέρουμε ὅτι ἕνα σκεῦος βρίσκεται στὴν κατοχὴ κάποιου ἀπὸ χρόνια, ἢ εἶναι κληρονομιά του κλπ. Τότε σιγουρευόμαστε γιὰ τὴν παλαιότητά του. Ἀκόμα ἂν ὑπάρχει κάποιο διακριτικὸ σημεῖο, ὅπως τὰ καρφιά, οἱ γραμμές, ποὺ εἶναι ἕνα ὅριο, γιατὶ ξέρουμε πὼς μετὰ τὸν τελευταῖο παγκόσμιο πόλεμο σταμάτησαν νὰ δουλεύουν μὲ τὸ τσάρκι».

γ) Γιὰ τὸ μέλλον τῆς τέχνης τοῦ χαλκοῦ.

«Οἱ παλιοὶ χαλκουργοὶ φεύγουν σιγὰ - σιγὰ καὶ ἡ τέχνη μας θὰ χαθεῖ κι' αὐτὴ μὲ τὴν πρόοδο τοῦ πολισμοῦ· κι' αὐτὸ θὰ γίνει μᾶλλον γρήγορα, γιατὶ αὐξάνονται καθημερινὰ τὰ ἠλεκτρικὰ καὶ πλαστικὰ σκεύη. Ὅ,τι μποροῦμε νὰ κάνουμε τώρα ἐμεῖς: μεταποιήσεις ἢ διορθώσεις ἢ καὶ νέα σκεύη σὲ παλιὰ σχέδια, ὅπως αὐτὰ ποὺ κάνω μόνος μου μὲ τοὺς παλιοὺς τρόπους. Ἀκόμη, νέα σχήματα ποὺ θὰ χρησίμευαν γιὰ διακόσμηση ἢ γιὰ σύγχρονη χρήση π.χ. σταχτοθῆκες, τσιγαροθῆκες κτλ. Ὅλ' αὐτὰ ἀγοράζονται πιὸ πολὺ ἀπὸ τοὺς ξένους τουρίστες, ἀπὸ δικούς μας μορφωμένους, ἢ ἄλλους ποὺ ἔχουν μεράκι γιὰ τὸ μπακίρι. Οἱ περισσότεροι τὰ βρίσκουν ἀκριβὰ καὶ ἄχρηστα καὶ ἴσως ἔχουν δίκιο. Ἔτσι ὅπως ἔγινε τώρα τὸ μπακίρι, πρέπει νὰ τ' ἀγαπᾶς γιὰ νὰ τὸ δουλέψεις, γιατὶ ἡ χαλκευτικὴ εἶναι δύσκολη καὶ σκληρὴ τέχνη. Ἐμεῖς ὅμως τὴν ἀγαποῦμε καὶ γὼ δὲν μπορῶ νὰ κάνω μέρα χωρὶς νὰ πιάσω τ' ἀγαπημένα μου σφυριὰ καὶ μπακίρια».

Αὐτὰ τὰ εἶπε ὁ παππούς τὸ 1971 τὸ καλοκαίρι. Πέρασαν ἕξι χρόνια ἀπὸ τότε καὶ εἶδα κάτι ποὺ μὲ ἐνθουσίασε. Οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι ποὺ τότε ἔλεγαν μὲ παράπονο, πὼς θὰ σβήσει ἡ τέχνη τους καὶ ὅτι δὲν βγαίνει τὸ μεροκάματο καὶ ὅτι δουλεύουν πιὸ πολὺ μὲ τοὺς ξένους, πῆραν τώρα τὴν πάνω βόλτα. Ἀνανέωσαν τὰ μαγαζιά τους καὶ τὰ μεγάλωσαν. Δουλεύουν σχεδὸν μὲ μανία, γιατὶ τὸ μπακίρι τώρα φεύγει εἴτε σὰν παλιό, εἴτε σὰν καινούργιο τορνευτό. Ἀκόμη, σὰν παλιὸ ὑλικὸ σὲ νέες φόρμες γιατὶ οἱ παλιοὶ τὸ νοστάλγησαν καὶ οἱ καινούριοι τὸ γνώρισαν καὶ τὸ ἀγάπησαν. Προπαντὸς τώρα διακοσμοῦν πάλι τὸ χαλκὸ μὲ παλιὰ παραδοσιακὰ σχέδια ἢ νέα τῆς δικῆς τους φαντασίας μὲ φύλλα καὶ λουλούδια. Ὅλα τὰ παλιὰ ἀστόλιστα σινιὰ γεμίζουν μὲ μεμονωμένα ἢ συνεχόμενα σχέδια σὲ στὺλ μπαρόκ ποὺ καλύπτουν ὅλη τὴν ἐπιφάνεια. Παράδειγμα ὁ γιὸς τοῦ παπποῦ ὁ Ἀνδρέας ποὺ μόνο πουλοῦσε χάλκινα, τώρα δουλεύει μὲ ὄρεξη καὶ σκαλίζει πολὺ καλὰ μὲ τὸ καλέμι καὶ τὸ σφυρί, κι' ὅπως λένε οἱ γείτονες χαλκουργοί, «ἐπειδὴ εἶναι γιὸς μπακιρτζὴ τὴν ἅρπαξε ἀμέσως τὴν τέχνη».

δ) Νέα φάση, νέοι τρόποι καὶ μέσα δουλειᾶς (παλιὰ σκεύη σὲ νέα σχήματα καὶ χρήσεις).

Γιὰ νὰ ἐπιζήσουν οἱ χαλκουργοὶ υἱοθέτησαν τὶς εὐκολίες τῆς ἐποχῆς, κυρίως οἱ νέοι, γιατὶ οἱ παλιοὶ δὲν ξεκολλοῦν εὔκολα ἀπὸ τὸ σφυρὶ καὶ τὸ χέρι. Παίρνουν

τὸ χαλκὸ σὲ ἕτοιμες χελῶνες ἢ ἄλλα ἕ τ ο ι μ α φ ύ λ λ α ἢ δ ί σ κ ο υ ς περασμένα ὅλα ἀπὸ τὸν κ ύ λ ι ν δ ρ ο[44]. Αὐτὰ τὰ φύλλα τὰ δουλεύουν στοὺς τ ό ρ ν ο υ ς (μαζγαλότορνους) μὲ τὰ διάφορα κ α λ ο ύ π ι α. Βέβαια, δὲν λείπει καὶ ἡ δουλειὰ στὸ χέρι, ὑπάρχουν ἄλλωστε τόσες λεπτομέρειες. Τὰ παλιὰ μαυρισμένα σκεύη γυαλίζονται στὴ β ο ύ ρ τ σ α καὶ τὸν κ ε τ σ έ ποὺ γυρνοῦν σὲ ρόδα μὲ ταχύτητα καὶ ἀντικατέστησαν τὸ τσάρκι καὶ τὰ μαχαίρια τοῦ χαλκοῦ, τὰ ὁποῖα ἀφαιροῦσαν τὴν ἐξωτερικὴ φλούδα. Τὸ μαχαίρι γλύφτης, ποὺ ἔκανε τὶς γραμμὲς ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὸ κ α λ έ μ ι καὶ τὸ σ φ υ ρ ὶ ποὺ κτυπᾶ σὲ βάθος καὶ δημιουργεῖ αὐτὴ τὴν φουσκωτὴ διακόσμηση ποὺ καταλαβαίνεται ἂν γυρίσουμε τὸ σκεῦος ἀπὸ τὴν ἀνάποδη. Ἡ π ί σ σ α πῆρε τὴν θέση τῆς τεχνικῆς μὲ τὸ κερὶ καὶ δίνει τελείως διαφορετικὴ ἐντύπωση κάνοντας ἀγάγλυφα τὰ διάφορα σχήματα ποὺ εἶναι κυρίως ἀνθικὰ καὶ φυλλόσχημα. Στὰ μηχανοποίητα σκεύη οἱ περισσότεροι δίνουν μιὰ αἴσθηση διακόσμησης μὲ μ ι κ ρ ὰ κ τ υ π ή μ α τ ο ῦ σ φ υ ρ ι ο ῦ ποὺ ἔχει κάπως στρογγυλεμένη τὴν ἐπιφάνεια, ὥστε νὰ βυθίζεται ἐλαφρὰ ὁ χαλκὸς στὸ σημεῖο τῆς ἐπαφῆς του. Αὐτὸ εἶναι καὶ τὸ τελευταῖο πράγμα ποὺ κάνουν μὲ τὸ χέρι. Φυσικὸ εἶναι, μιὰ τέτοια βιάση καὶ ἀγωνία γιὰ νὰ καταναλωθοῦν, κυρίως στὸν τουρισμό, μικροαντικείμενα, διακοσμητικὰ κ.ἄ. νὰ ἀφαιρεῖ τὸ παλιὸ μεράκι ἀπὸ τὴν δουλειά.

Γενικά, αὐτὸ ποὺ περνᾶ τώρα εἶναι νέα σχήματα μὲ βάση τὴν παλιὰ φόρμα. Δηλ. σ' ἕνα γκιούμι ἀφαιρεῖται ὁ πάτος καὶ στὴ θέση του προστίθεται μιὰ κατσαρόλα, στὴν κοιλιὰ ἕνας λουλάς, πάνω ἕνα καπάκι ἀπὸ μπρίκι καὶ γίνεται ἀμέσως κάτι σὰν ποτιστήρι, ὅλο ἀπὸ παλιὰ κομμάτια. Ἢ τὸ παλιὸ σχῆμα μεταποιεῖται μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ ἀξιοποιηθεῖ ἡ διακόσμησή του ἂν ὑπάρχει. Π.χ. ἕνα σινὶ μὲ ἡμερομηνία 1772 καὶ μονογράμματα τὰ ἐπιδέξια χέρια τοῦ παππού τὸ ἔκαναν ἕνα μεγάλο ἀμφορέα ὕψους 70 ἑκ. μὲ τὴν προσθήκη χαμηλοῦ ποδιοῦ καὶ ἔφεραν τὴν ἐπιγραφὴ στὴ μέση τῆς κοιλιᾶς, γιὰ νὰ προκαλεῖ τὸν ἀγοραστή, χωρὶς νὰ κοπεῖ πουθενὰ τὸ ἀρχικὸ σκεῦος. Ὅταν παλιότερα τὸν ρώτησα, γιατὶ δὲν τὸ ἄφησε σινί, μοῦ ὁμολόγησε: «Δὲν εἶχε ἄλλη διακόσμηση ἐκτὸς ἀπὸ τὶς γραμμές, ὅπως ἄλλωστε καὶ τὰ περισσότερα πολὺ παλιὰ σκεύη καὶ δὲν θὰ τὄπαιρνε κανείς. Βλέπεις πρέπει καὶ νὰ φᾶμε».

Παρασύρθηκε καὶ ὁ παππούς γιὰ λίγο ἀπὸ τὶς βιοτικὲς ἀνάγκες. Ἴσως σήμερα δὲν θὰ κατέληγε σ' αὐτὴ τὴ λύση.

Οἱ γέροι χαλκουργοί, ποὺ μετρισοῦνται τώρα στὰ δάκτυλα, λυποῦνται γι' αὐτὴ τὴν ἀναγκαστικὴ ἐξέλιξη τῆς τέχνης τους καὶ κουνοῦν τὸ κεφάλι μὲ σημασία. Δὲν μποροῦν καὶ δὲν θέλουν νὰ προσαρμοστοῦν. Ἐξακολουθοῦν νὰ δουλεύουν μὲ τὸν παλιὸ τρόπο καὶ τὰ παλιὰ μέσα, γιὰ νὰ κρατήσουν τὴν τέχνη τους π α ρ α δ ο σ ι α κ ὴ κ α ὶ ἀ ν ό θ ε υ τ η ὡς τὸ θάγατό τους· εἶναι γι' αὐτοὺς τιμὴ καὶ καμάρι νὰ λένε πὼς δ ο υ λ ε ύ ο υ ν μὲ τ ὸ χ έ ρ ι.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ *

Ὁ παππούς Παναγιώτης Καζαντζίδης, μύστης μιᾶς πανάρχαιας τέχνης, ἂν καὶ δὲν εἶναι ντόπιος Σαλονικιός, συμβάλλει σημαντικὰ στὴ χαλκουργικὴ τῆς Θεσσαλονίκης. Πολλοὶ νεώτεροι χαλκουργοὶ βγῆκαν ἀπὸ τὰ χέρια του, γιατὶ δούλευε καὶ δουλεύει παρὰ τὰ 94 χρόνια του μὲ μεράκι καὶ φαντασία χωρὶς νὰ σηκώνει (στὴν κυριολεξία) τὸ κεφάλι του ἀπὸ τὸ σφυρί, καθισμένος ἀνάμεσα

44. Ἐδῶ στὴ Θεσσαλονίκη ὑπάρχει ἑταιρεία χαλκοῦ ποὺ λειώνει παλιὰ σκεύη καὶ τροφοδοτεῖ μὲ φτηνὸ χαλκὸ τοὺς χαλκωματάδες ὅλης τῆς Μακεδονίας.

* Τὸ μικρό μου πόνημα, γιὰ λόγους ἀνεξάρτητους ἀπὸ τὴν θέλησή μου, δὲν ἀνταποκρίνεται ἀπόλυτα στὶς ἐπιδιώξεις μου. Ἐλπίζω, στὸ μέλλον νὰ ἀξιοποιήσω πιὸ σωστὰ τὰ στοιχεῖα ποὺ ἔχω γιὰ τὴν Χαλκευτικὴ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Μακεδονίας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

στὰ προγονικά του ἐργαλεῖα. Κι' αὐτό, γιατὶ κυλάει μέσα του αἷμα χαλκουργῶν καὶ γιατὶ ἔμαθε νὰ μιλάει καλὰ μὲ τὸ χαλκό, νὰ ἀγαπᾶ τὸ κάθε σκεῦος ποὺ πιάνει στὰ χέρια του, νὰ τὸ ζυγίζει, νὰ τὸ μετρᾶ, νὰ τὸ κουβεντιάζει. Παλεύει νὰ δώσει σωστὰ καὶ γρήγορα τὴ σκυτάλη τῆς τέχνης, μὲ ὅλα της τὰ μυστικά, στὸ γιό του καὶ τὸν ἐγγονό του. Θᾶναι εὐτύχημα νὰ προλάβει, πρὶν σβήσει ἡ φωνὴ τοῦ παλιότερου χελκουργοῦ ποὺ ζεῖ καὶ δουλεύει ἀκόμα σ' ὅλη τὴν Κεντρικὴ καὶ Δυτικὴ Μακεδονία, ἀπ' ὅσο μπόρεσα νὰ διαπιστώσω ὡς σήμερα.

Ὅταν περνῶ καὶ τὸν βλέπω, χαριτολογώντας τοῦ λέω: «Ἦρθα νὰ δῶ ἂν ζεῖς. Κράτα ἀκόμα, κάνε κουράγιο νὰ πιάσεις τὰ 100, ἔχεις πολλὰ νὰ πεῖς». Κι' αὐτός, χωρὶς νὰ σηκώσει τὸ κεφάλι, μοῦ ἀπαντᾶ χαμογελαστά: «Μὴ φοβᾶσαι, ζῶ ἀκόμα, δὲν παραδίδω εὔκολα τὸ σφυρί. Αὐτὸ εἶναι ἡ ζωή μου».

ΓΛΩΣΣΑΡΙ

Ἀμόνι: Σιδερένια τετράγωνη βάση γιὰ τὸ κτύπημα τοῦ χαλκοῦ στὴν πρώτη του ἐπεξεργασία.

Ἀρσενικό: Κοροϊδευτικὴ προσφώνηση γιὰ τὸ χαλκὸ ποὺ σπάει κατὰ τὸ σφυρηλάτημα. Θηλυκό: Τὸ ἀντίθετο.

Ἀμμουδιά: Εἶδος διακόσμησης μὲ πυκνὲς βουλίτσες σὰν τὴν ἄμμο.

Ἀνεβαίνει ἡ βρωμιά: Οἱ ξένες πρὸς τὸ χαλκὸ ὕλες ποὺ εἶναι ἐλαφρότερες ἀνεβαίνουν στὴν ἐπιφάνεια σὰν ἀφρός.

Ἀτοξικὸ μέταλλο: Αὐτὸ ποὺ δὲν σκουριάζει μὲ τὸν χρόνο καὶ δὲν δημιουργεῖ χημικὲς ἑνώσεις καὶ δηλητηριάσεις.

Βαθαίνει ἢ μαζεύει: Τὸ μπακίρι κοιλαίνει καὶ συμπιέζεται ἡ ἐπιφάνειά του.

Βαριά: Μεγάλο βαρὺ σφυρὶ ὡς 3,50 κιλά, γιὰ νὰ σφυρηλατοῦν τὸ χαλκὸ στὸ ἀμόνι, ὡσότου γίνει φύλλο.

Βράση: Λέγεται ἡ στιγμὴ ποὺ τὸ σίδερο ἔχει πυρώσει καλὰ καὶ μπορεῖ νὰ κολλήσει μὲ ἄλλο.

Γάστρα: Κυκλικὸ θολωτὸ σκεῦος ἀπὸ λαμαρίνα μὲ χερούλι στὴν κορυφὴ καὶ λίγο γυρισμένη πρὸς τὰ ἔξω, τὴν περιφέρεια. Τὸ καλύπτουν μὲ ζεστὴ στάχτη καὶ ψιλὰ κάρβουνα, ὅταν σκεπάζουν τὸ ταψὶ ποὺ εἶναι πάνω στὴν πυροστιά. Ἔτσι λειτουργεῖ σὰν φοῦρνος μὲ ἄριστα ἀποτελέσματα.

Γραμμωτό: Εἶδος διακόσμησης μὲ μικρὲς πυκνὲς παράλληλες γραμμοῦλες.

Δόντια ἢ νύχια: Τὰ μικρὰ παράλληλα κοψίματα ποὺ πλέκονται μὲ τρόπο, ὥστε νὰ ἑνώνονται δυὸ κομμάτια χαλκοῦ.

Θηλειές: Οἱ χάλκινες βέργες ποὺ εἶναι καρφωμένες σὲ δύο ἀντίθετα σημεῖα τοῦ χείλους ἑνὸς σκεύους. Στρίβουν κατάλληλα σὰν φιόγκος, γιὰ νὰ περνοῦν ἀπὸ μέσα τὰ ἄκρα (ἄγκιστρα) ἀπὸ τὸ χερούλι.

Θλῆκι: Ὁ μικρὸς χαλκὰς ἀπ' ὅπου κρεμοῦν τὰ χάλκινα.

Καρσχάν: Τὸ μέρος ἀπ' ὅπου ἔβγαινε ὁ ἐλαττωματικὸς χαλκὸς καὶ ἀργότερα, ὁ ἴδιος αὐτὸς χαλκός.

Καλὸ χρῶμα: Τὸ κατάλληλο χρῶμα ποὺ ἔδειχνε ὅτι ἔπρεπε νὰ σταματήσει τὸ λυώσιμο τοῦ χαλκοῦ.

Καλὸ σινί: Τὸ ἐπίσημο σινὶ ποὺ ἦταν καὶ τὸ ἐπίσημο τραπέζι.

Καμίνι: Τὸ κτιστὸ μέρος στὸ ἐργαστήρι, ὅπου ἔκαιγαν τὰ κάρβουνα καὶ πύρωναν τὸ χαλκό.

Καρφωτό: Τὸ σκεῦος ποὺ καρφώνεται στὶς ἑνώσεις μὲ καρφιὰ ἀπὸ βέργες χαλκοῦ ποὺ γίνονται μὲ κεφάλι στὸ καρφὶ καλούπι.

Κατμέρια: Οἱ ραβδώσεις ποὺ δημιουργοῦνται μέσα στὸ σῶμα τοῦ χαλκοῦ, ἂν δὲν ἀνακατευτεῖ καλὰ στὸ λυώσιμο.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Κοπίδια: Ἀτσάλινες βέργες μὲ πλατειὰ μύτη γιὰ νὰ κόβουν τὸ χαλκό, ὅταν εἶναι συμπαγής.

Κοράκι: Πολὺ μυτερὸ καὶ στενὸ εἶδος σιδεράδικου ἀμονιοῦ, μικρότερο ὅμως, γιὰ νὰ ἐπεξεργάζονται τὰ κλειστὰ σκεύη.

Κουπάλ(ι) ἢ τοκμάκ(ι) ἢ ματσόλα ἢ ξυλόσφυρο: Τὸ ξύλινο σφυρὶ γιὰ νὰ καμπυλώνουν τὸ φύλλο, νὰ τοῦ δώσουν κλίσεις, νὰ τὸ στρώσουν.

Κουρί: Ξύλινη τετράγωνη βάση μὲ βαθουλώματα στὶς πλευρὲς ποὺ χρησίμευαν σὰν καλούπι γιὰ ὁρισμένα σκεύη. Στὴν ἴδια ἔμπηγαν τὰ διάφορα ἐργαλεῖα, ὅπως τὸ κοράκι καὶ ἀκόμη κάθονταν ὁ τεχνίτης ὅταν δούλευε.

Λουλάς: Ἡ μακριὰ σωληνοειδὴς ἐξωτερικὴ ἐκροὴ ποὺ εἶναι κολλημένη στὴν κοιλὰ τοῦ σκεύους. Εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸ γνώρισμα γιὰ τὸ νερόμπρικο καὶ τὸ τσαερό.

Μακαράς: Ὁ ξύλινος κύλινδρος, στενότερος στὸ μέσο γιὰ νὰ τυλίγεται τὸ σκοινί, ποὺ μοιάζει μὲ καρούλι. Εἶναι τὸ σπουδαιότερο ἐξάρτημα τοῦ τσάρκι.

Μασιά: Ἡ σιδερένια τσιμπίδα γιὰ νὰ πιάνουν τὸν πυρωμένο χαλκό.

Μαχάν, μοχάνι, φυσούνα ἢ φυσερό: Ἐργαλεῖο ξύλινο ποὺ μὲ τὸ ἀνοιγοκλείσιμό του γεμίζει καὶ διοχετεύει ἀέρα στὸ καμίνι.

Μπακίρι: Ὁ χαλκὸς κυρίως στὴ μορφὴ σκευῶν. Ἀπὸ κεῖ οἱ χαλκουργοὶ λέγονται καὶ μπακιρτζῆδες.

Μπερντάχ: Τὸ τελευταῖο κτύπημα γιὰ νὰ στρώσει ὁ χαλκός.

Νισαντίρι: Ἀμμωνιακὸ ἅλας, σὲ σκόνη, γιὰ νὰ πιάνει τὸ γάνωμα (κασσιτέρωμα).

Πατήθρα: Σανίδι στὴν ἐλεύθερη ἄκρη τοῦ σχοινιοῦ ποὺ κρατάει τὸ μοχάνι, γιὰ νὰ τὸ πατᾶ ὁ χαλκωματᾶς καὶ νὰ ρυθμίζει τὸν ἀέρα.

Πατούρα: Ἡ θέση, ποὺ δημιουργεῖται στὸ χεῖλος ἑνὸς σκεύους, γιὰ νὰ πατάει τὸ καπάκι.

Περγιέλι ἢ κομπάσο: Ὁ πρωτόγονος διαβήτης μὲ τὸ καρφὶ καὶ τὸν σπάγγο, ἢ ὁ διαβήτης μὲ τὰ δύο σιδερένια σκέλη.

Περκελεύω: Χαράζω κύκλο μὲ τὸν διαβήτη.

Περτσινωτό: Τὸ σκεῦος ποὺ ἔχει στοὺς συνδέσμους καριὰ τυλιχτὰ ἀπὸ φύλλο χαλκοῦ. Τὸ κεφάλι τους δημιουργεῖται ἀπὸ τὶς δυὸ μεριὲς (περτσίνι) μὲ τὸ κτύπημα στὸ σκεῦος, ἀφοῦ βάλουν ἕνα κόντρα ἀπὸ τὸ κάτω μέρος.

Ραφή: Ἡ γραμμὴ ποὺ σχηματίζεται ἀπὸ τὴν ἕνωση δύο ἄκρων τοῦ χαλκοῦ.

Στρώνει ὁ χαλκός: Ἰσιώνει καὶ χάνονται οἱ ἀνωμαλίες.

Ταλάκια: Τὰ κομμάτια χαλκοῦ ποὺ κόβουν ἀπὸ τὴν χελώνα καὶ μετὰ τὰ μικρὰ φύλλα ποὺ γίνονται ἀπ' αὐτά.

Τσάρκι: Τὸ ἐργαλεῖο μὲ τὸ ὁποῖο γυάλιζαν τὰ σκεύη καὶ ἔκαναν τὶς διακοσμητικὲς γραμμές.

Τσιράκι: Ὁ μικρὸς βοηθός, τὸ παιδὶ ποὺ μάθαινε ἀκόμη τέχνη, χωρὶς νὰ ἀναλαμβάνει εὐθύνες, ἀλλὰ ἔκανε περισσότερο βοηθητικὲς δουλειές.

Τσιτσέκι: Τὸ μικρὸ κτυπητὸ σχέδιο, ἀστράκι, λουλουδάκι, νυχάκι, ποὺ ἔβγαινε μὲ ἕνα κτύπημα τοῦ καλεμιοῦ. Τὰ ἔβαζαν συνήθως στὴ σειρά.

Φοῦρνος: Τὸ ὑπαίθριο καμίνι ποὺ τὸ ἔσκαβαν στὴ γῆ καὶ τὸ γέμιζαν κάρβουνα.

Χελώνα: Τὸ κομμάτι τοῦ χαλκοῦ, δηλ. μιὰ πλάκα ὅμοια μὲ τοῦβλο ποὺ ἦταν ἡ μορφὴ τὴν ὁποία ἔδιναν στὸ ὑγρὸ χαλκό, ὅταν ἄδειαζαν τὸ καμίνι.

Ψαλίδι: Τὸ εἰδικὸ ἀτσάλινο ἐργαλεῖο μὲ τὸ ὁποῖο ἔκοβαν τὸ φύλλο τοῦ χαλκοῦ.

ΤΕΛΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΑΝΝΑΣ ΓΟΥΗΛ - ΜΠΑΔΙΕΡΙΤΑΚΗ
(Βοηθοῦ Ἔδρας Λαογραφίας
Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν)

Η ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΦΟΡΕΣΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΓΗΡΟΜΕΡΙ ΘΕΣΠΡΩΤΙΑΣ ΚΑΙ ΤΑ ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ ΤΗΣ

Τὸ Γηρομέρι, χωριὸ τῆς ἐπαρχίας Φιλιατῶν, ποὺ βρίσκεται στοὺς πρόποδες τοῦ βουνοῦ Φαρμακοβούνι, ἦταν ὀνομαστὸ στὰ χρόνια τὰ παλιὰ γιὰ τὴν ὄμορφη καὶ πλούσια ἐνδυμασία ποὺ φοροῦσαν οἱ γυναῖκες καὶ σὲ ἄλλα τρία γειτονικὰ χωριά, δηλαδὴ στὴ Φανερωμένη, τὸ Φοινίκι καὶ τὴ Σίδερη.

Στὴν παραδοσιακὴ αὐτὴ φορεσιά, ἡ γυναίκα φοροῦσε ἐσωτερικὰ τὸ πουκάμισο καὶ μετὰ τὸ μισοφόρι, ἐνῶ ἐξωτερικὰ φοροῦσε τὸ γελέκι, τὸ φουστάνι, τὴν ποδιά, τὴν σανταρμάκα, τὸ ζουνάρι καὶ τὸ σεγκούνι. Στὰ πόδια φοροῦσε τσερέπια, κάλτσες δηλαδὴ καὶ παπούτσια ποὺ ἦσαν γνωστὰ μὲ τὴν ὀνομασία κουντοῦρες. Ὁ κεφαλόδεσμός της, ποὺ ἦταν λιτός, ἐρχόταν σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ βαρειὰ καὶ πλούσιά της κοσμήματα.

Τὸ πουκάμισο

Τὸ πουκάμισο, τὸ ρουτί, ὅπως τὸλεγαν, τὸ ἔφτειαχναν συνήθως ἀπὸ ἄσπρο κάμποτο ἢ ἀπὸ χασέ. Δὲν ἔλειπε ὅμως καὶ τὸ ἀκριβὸ πουκάμισο φτειαγμένο ἀπὸ μεταξωτὸ ἀγοραστὸ στὴν Κων)πολη (φωτ. 2).

Φωτ. 1. Τὸ Γηρομέρι

Φωτ. 2. Τὸ πουκάμισο

---

[1] Ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ θὰ ἤθελα νὰ εὐχαριστήσω τὸν Κο Σπ. Μαλεντζῆ ποὺ εἶχε ὄχι μόνο τὴν ὑπευθυνότητα τῶν φωτογραφιῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν καλωσύνη νὰ μὲ συστήση στὶς πληροφοριοδότριές μου Κα Φωτεινὴ Κώττη καὶ Δίδα Ὄλγα Βρυσέλλα.

Ἀγόραζαν ὕφασμα ἀρκετὸ γιὰ τὰ δύο κεντρικὰ φύλλα, τὶς μ ά ν ε ς, καθὼς καὶ γιὰ τὰ δύο πλαϊνὰ φύλλα, τὰ λ α γ κ ι ό λ ι α. Τὸ μῆκος τοῦ πουκαμίσου ἔφτανε ὡς τὴ μέση τῆς γάμπας καὶ σκεπαζόταν ἐντελῶς ἀπὸ τὸ φουστάνι. Τὰ μανίκια ἦσαν φαρδειὰ καὶ μακριὰ τόσο, ὅσο νὰ φαίνονται κάτω ἀπὸ τὰ μανίκια τοῦ φουστανιοῦ, οἱ κεντημένες μὲ δαντέλλα μ π ι μ π ί λ α[1] ἄκρες του. Μὲ τὴν ἴδια κεντητικὴ τεχνικὴ κεντοῦσαν τὸ ἄνοιγμα τοῦ λαιμοῦ, ποὺ ἔφτανε μέχρι τὴ μέση περίπου.

Τὸ κέντημα στὸν ποδόγυρο ἄλλοτε εἶχε μπιμπίλα πλατύτερη ἀπὸ ἐκείνη ποὺ κεντοῦσαν στὶς ἄκρες τῶν μανικιῶν, ἄλλοτε ὅμως ἔφτειαχναν κέντημα πολὺ πυκνὸ ποὺ μόλις τὸ τέλειωναν, τὸ μούσκευαν στὸ νερό, γιὰ νὰ σφίξουν οἱ κλωστὲς καὶ νὰ σουρώσῃ ὁ ποδόγυρος «γιὰ περισσότερη ὁμορφιά».

Τὸ μισοφόρι

Τὸ μισοφόρι, ποὺ ἦταν πιὸ μακρὺ ἀπὸ τὸ πουκάμισο, τὸ ἔρραβαν ἀπὸ φανέλλα ἢ χασὲ ἢ ἀπὸ μπατίστα καὶ σὲ χρώματα ρόζ, θαλασσὶ καὶ ἄσπρο. Τὰ μισοφόρια ἦσαν καὶ ὁλόκληρα, χωρὶς μανίκια καὶ μισά, σὰ φοῦστες. Τὰ κεντήματά τους φτειαγμένα μὲ φεστόνι εἶχαν διάφορα σχέδια, ἂν καὶ τὸ πιὸ συνηθισμένο σχέδιό τους ἦσαν τὰ γαρυφαλλάκια.

Τὸ γιλέκι

Τὸ γιλέκι ἦταν ραμμένο ἀπὸ εἰδικὸ τεχνίτη, τὸν τερζῆ, ποὺ ἦταν ράφτης καὶ χρυσοκεντητής. Τὸ ὕφασμά του, σὲ χρώματα πράσινο, μπλὲ καὶ συνηθέστερα κόκκινο, ἦταν ἀπὸ βελοῦδο καὶ οἱ ἴδιες οἱ γυναῖκες τὸ ἔδιναν στὸν τερζῆ. Αὐτὸς τοὺς ἔπαιρνε τὰ μέτρα, ἔκοβε τὸ ὕφασμα, τὸ κεντοῦσε καὶ τοὺς τὸ ἔδινε τελειωμένο. Πολλὲς φορές, ὅταν ἡ οἰκογένεια εἶχε πολλὰ ροῦχα γιὰ ράψιμο καὶ γιὰ κέντημα, ὁ τερζῆς ἐρχόταν στὸ σπίτι, ὅπου καὶ ἔμενε, ἕως ὅτου τελειώσουν οἱ δουλειές. Ὀνομαστὸς τερζῆς στὴν Θεσπρωτία, ἐδῶ καὶ πενῆντα χρόνια, ἦταν ὁ Ἠλίας Νούσας.

Τὸ κέντημα στὸ γιλέκι, ποὺ ἔφτανε λίγο πιὸ κάτω ἀπὸ τὴ μέση καὶ δὲν εἶχε μανίκια, ἦταν φτειαγμένο μὲ χ ά ρ τ ζ ι α. Τὰ χάρτζια ἦσαν, στὰ παραδείγματα ποὺ θὰ ἀναφερθοῦν, χρυσονήματα στριμμένα σὲ λεπτὰ κορδόνια[2].

Τὸ σχέδιο σχεδιαζόταν σὲ χαρτὶ ποὺ πρόχειρα μετὰ κάρφωνε ὁ τερζῆς πάνω στὸ ὕφασμα. Ὕστερα ὁ χρυσορράπτης, ἀκολουθώντας τὸ περίγραμμά του, ἔρραβε τὸ χρυσογάϊτανο μὲ πολὺ λεπτὴ κλωστή, τὸ ρ ά μ μ α. Ὅταν τέλειωνε ὁ τερζῆς, ἔβγαζε τὸ χαρτὶ καὶ στὴν καλὴ μεριὰ τοῦ γιλεκιοῦ ἔμενε μόνο τὸ διακοσμητικὸ σχέδιο. Τὰ σχέδια αὐτά, ἀπὸ τὰ ὡραιότερα τοῦ εἴδους, τὰ ὀνόμαζαν β ι ο λ ι ά[3].

---

1) Μπιμπίλα, λέγεται ἡ δαντέλλα ποὺ πλέκεται μὲ τὸ βελονάκι μὲ λευκὴ ἢ πολύχρωμη μεταξωτὴ κλωστὴ καὶ στολίζει τὰ τελειώματα τοῦ ποδογύρου, τῶν μανικιῶν καὶ τὸ ἄνοιγμα τοῦ λαιμοῦ. Βλ. Π ό π η ς Ζ ώ ρ α, Κεντήματα καὶ κοσμήματα τῆς ἑλληνικῆς φορεσιᾶς. Ἀθῆναι 1966, σελ. 11.

2) Χαρακτηριστικὰ μοῦ ἔλεγε ἡ πληροφοριοδότρια Ὄλγα Βρυσέλλα, ὅτι τὸ χρυσόνημα ποὺ μεταχειρίστηκε ὁ τερζῆς γιὰ νὰ φτειάξῃ τὸ κέντημα στὴ φορεσιὰ τῆς μητέρας της, ἦταν φτειαγμένο ἀπὸ χρυσάφι ποὺ πῆραν, ὅταν ἔλυωσαν τούρκικες λίρες.

3) Πληροφορίες: Φωτεινὴ Κώττη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Τὸ φουστάνι

Τὸ ὕφασμα τοῦ καλοῦ φουστανιοῦ ἄλλοτε τὸ ἔφερναν ἀπὸ τὴν Κων)πολη καὶ τότε ἦταν μεταξωτὸ καὶ «ἔκανε νερὰ σὰ τὸν ταφτά», ἄλλοτε ἦταν φιλιππιώτικο. Ἔφερναν τὸ ὕφασμα ἀπὸ τὴ Φιλιππούπολη τῆς Βουλγαρίας καὶ ἦταν ριγωτό, μὲ ρίγες συνήθως κόκκινες σὲ κάμπο μπλέ.

Τὸ κέντημά του, ποὺ ἦταν μαῦρο, ἦταν φτειαγμένο καὶ αὐτὸ μὲ μεταξωτὴ κλωστὴ καὶ ἦταν ἔργο τοῦ τερζῆ.

Τὰ μανίκια του ἦσαν μακριὰ καὶ φαρδειὰ καὶ οἱ ἄκρες τους εἶχαν πολὺ ψιλὸ κέντημα ποὺ ἦταν ὅμοιο μὲ ἐκεῖνο ποὺ ἔβαζαν στὸ ἄνοιγμα τοῦ λαιμοῦ.

Τὸ ρούχινο φουστάνι

Ρούχινο ἔλεγαν τὸ τσόχινο φουστάνι ποὺ τὸ φοροῦσαν γιὰ καλὸ τὸ χειμώνα οἱ γυναῖκες ποὺ εἶχαν τρία ἕως τέσσαρα χρόνια παντρεμένες. Τὸ χρῶμα του ἦταν ἢ σκοῦρο μπλὲ ἢ μαῦρο. Γιὰ νὰ μὴ φαίνεται πένθιμο, ἔρραβαν στὸν ποδόγυρο, σὲ ὡραίους συνδυασμούς, κόκκινες καὶ κίτρινες λουρίδες ποὺ ἦσαν πλεγμένες μεταξύ τους.

Οἱ ἄκρες τῶν μακριῶν του μανικιῶν ἦσαν στολισμένες μὲ κόκκινο μεταξωτὸ γαϊτάνι, ἐνῶ μαῦρο κεντητικὸ διάκοσμο εἶχε ὁ γιακάς, τὸ ἄνοιγμα τοῦ λαιμοῦ καὶ ἡ ἄκρη τοῦ ποδόγυρου. Γιὰ ἀντίθεση τὰ κουμπιά, ποὺ στόλιζαν τὸ στῆθος, ἦσαν φτειαγμένα μὲ κόκκινα μπρισίμια.

Ἡ σανταρμάκα

Σανταρμάκα ἔλεγαν τὸ κοντογούνι, δηλαδὴ τὸν χρυσοκεντημένο γυναικεῖο ἐπενδύτη ποὺ ἔφτανε ὡς τὴ μέση καὶ ἔμοιαζε μὲ ἐφαρμοστὴ ζακέτα ποὺ εἶχε μακριὰ μανίκια καὶ μεγάλο ἄνοιγμα στὸ στῆθος. Τὸ ὕφασμά της ἀπὸ μαύρη τσόχα ἢ μαῦρο βελοῦδο εἶχε πολὺ ὡραῖα κεντητικὰ μοτίβα, ποὺ ἦσαν γνωστὰ ὡς ρ ί ζ ε ς.

Ἡ ποδιὰ

Τὸ ὕφασμα τῆς καλῆς ποδιᾶς, ποὺ εἶχε χρῶμα βυσσινί, τὸ ἔφερναν ἀπὸ τὴν Κων)πολη καὶ τὸ ὀνόμαζαν γ κ ι ζ ί. Ἔλεγαν: Θὰ βάλουμε σήμερα τὶς γκιζένιες ποδιές.

Τὸ κύριο κεντητικὸ μοτίβο, ἡ ρ ί ζ α, ἔμπαινε στὴ μέση τῆς ποδιᾶς διπλὴ ἐνῶ στὶς ἄκρες, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἔμπαινε μονή.

Στὴ μέση ἡ ποδιὰ «σούρωνε» καὶ τὴν ἔδεναν πίσω μὲ κορδέλλα.

Ἡ ζώνη καὶ τὸ ζουνάρι

Ἡ ζώνη τῆς ποδιᾶς ἦταν φτειαγμένη ἀπὸ μαύρη τσόχα καὶ ἦταν καὶ αὐτὴ χρυσοκεντημένη. Πάνω ἀπὸ τὴ ζώνη φοροῦσαν τὸ ζουνάρι ἀπὸ ὕφασμα ἀγοραστό.

Τὸ σιγκούνι

Σιγκούνι, ποὺ δὲν τὸ εἶχαν ὅλες, ὀνόμαζαν τὸ μακρὺ ξεμανίκωτο καὶ στενὸ ἐπενδύτη, ποὺ ἦταν φτειαγμένος ἀπὸ μάλλινο ὕφασμα τῆς νεροτριβῆς σὲ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

χρῶμα μαῦρο. Ὁ κεντητικός του διάκοσμος, ἀπὸ κόκκινα μπρισίμια ἦταν καὶ αὐτὸς ἔργο τοῦ τερζῆ. Ὀνομαστός, στὰ χρόνια μετὰ τὴ λήξη τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου, ἦταν ὁ Παπασταύρου ἀπὸ τὴ γειτονικὴ Σίδερη.

Τὰ τσερέπια

Στὰ πόδια φοροῦσαν τὰ τσερέπια, κάλτσες μάλλινες πλεγμένες μὲ καραμάνικο μαλλὶ ποὺ τὸ ἔφερναν ἀπὸ τὴ Φιλιππούπολη. Τὰ τσερέπια, ποὺ ἔφταναν μέχρι τὴ μέση τῆς γάμπας καὶ τὰ στερέωναν μὲ καλτσοδέτες, ἦταν ἄσπρα μὲ ὡραῖα φυτικὰ σχέδια ὅπως π.χ. τὸ κλωνάρι, ἄλλοτε πράσινο καὶ ἄλλοτε καφετὶ ποὺ εἶχε κόκκινα ἢ πορτοκαλιὰ ἀνθάκια.

Οἱ κουντοῦρες

Γιὰ καλὰ παπούτσια φοροῦσαν τὶς κουντοῦρες ποὺ ἔμοιαζαν μὲ τὶς γνωστές μας λουστρινένιες γόβες.

Ὁ κεφαλόδεσμος

Τὰ μαλλιά τους τὰ ἔκαναν χωρίστρα στὴ μέση καὶ τὰ ἔπλεκαν δυὸ πλεξοῦδες ποὺ τὶς ἔνωναν στὸ σβέρκο μὲ κόκκινη κορδέλλα. Πάνω ἀπὸ τὸ μαῦρο ἢ καφετὶ τσεμπέρι φοροῦσαν μαντῆλι τουλουπανένιο σὲ χρῶμα μαῦρο, καφετὶ καὶ πιὸ σπάνια βυσσινί. Στὶς ἄκρες τοῦ μαντηλιοῦ ἔρραβαν ὡραῖες χρωματιστὲς μπιμπίλες σὲ σχῆμα λουλουδιῶν, ποὺ τὶς ἔπλεκαν ξεχωριστά.

Τὰ κοσμήματά τους

Ἀνάλογα μὲ τὴν οἰκονομική τους δυνατότητα φοροῦσαν φ λ ω ρ ι ὰ ποὺ ἦσαν πεντόλιρα, εἰκοσάρια, τριαντάρια καὶ κωνσταντινάτα ποὺ ἄλλοτε τὰ ἔρραβαν πάνω στὸ ὕφασμα τοῦ φουστανιοῦ, σὰν διακοσμητικὸ μοτίβο, ἄλλοτε τὰ κρεμοῦσαν ἀπὸ τρεῖς ἢ πέντε ἀσημένιες ἁλυσίδες ποὺ τὶς «κάρφωναν» πάνω στὴ σανταρμάκα.

Οἱ πολὺ πλούσιες τύλιγαν γύρω ἀπὸ τὴ μέση τους μιὰ μεγάλη μεταξωτὴ μαντήλα μὲ τέτοιο τρόπο ὥστε νὰ χρησιμεύῃ σὰ φόντο γιὰ τὸ πιὸ ὄμορφό τους στολίδι τὸ κ ε μ έ ρ ι, εἶδος πόρπης πολὺ μεγάλης, ποὺ ἐπάξια ἀντιπροσώπευε τὴ ξακουστὴ γιαννιώτικη ἀργυροχοϊκή.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

ΑΠΟΣΤ. ΜΠΕΝΑΤΣΗ
Φιλολόγου

ΑΛΚΑΙΟΥ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

(εἰσαγωγὴ - μετάφραση - σχόλια)

Ἡ ποίηση τοῦ Ἀλκαίου εἶναι σὲ μεγάλο βαθμὸ ἡ ἄμεση ἀντανάκλαση μιᾶς ζωῆς δοσμένης στὴ δράση, ἰδιαίτερα στὰ πολιτικὰ καὶ τοὺς ἐμφύλιους πολέμους. Ὁ ἴδιος γεννήθηκε γύρω στὰ 630 π.Χ. Ἔζησε σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ ἡ Λέσβος συνταράζονταν ἀπὸ ἐσωτερικὲς ἔριδες. Οἱ ἀριστοκρατικὲς οἰκογένειες τῆς Μυτιλήνης, μετὰ τὴν κατάρρευση τῆς παλιᾶς μοναρχίας, συναγωνίζονταν μεταξύ τους γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῆς ἐξουσίας, αὐτὸ ὅμως προκάλεσε μιὰ σειρὰ ἀπὸ ἀγῶνες, στοὺς ὁποίους ὁ Ἀλκαῖος ἦταν συνήθως ἀντίθετος μὲ τὴν «ἐξουσία». Ὅταν γύρω στὰ 612—608 π.Χ. ὁ τύρρανος Μέλαγχρος ἀνατράπηκε ἀπὸ τὸν Πιττακὸ καὶ τὰ ἀδέλφια τοῦ Ἀλκαίου, ὁ ἴδιος φαίνεται πὼς ἦταν πολὺ νέος γιὰ νὰ παίξει ἕνα ρόλο. Ἦταν ὅμως ἀρκετὰ μεγάλος γιὰ νὰ πολεμήσει, στὸ πλευρὸ τοῦ Πιττακοῦ, ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων στὸ Σίγειο πρὶν τὸ 600 π.Χ. Ἔπειτα ὅμως ἡ συμμαχία διαλύθηκε καὶ ὁ Ἀλκαῖος στράφηκε κατὰ τοῦ Πιττακοῦ, ποὺ εἶχε βρεῖ στὸ πρόσωπο τοῦ Μυρσίλου ἕνα σύμμαχο καὶ φαίνεται ὅτι κυβέρνησε μαζί του τὴ Μυτιλήνη. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν ὁ Ἀλκαῖος μὲ τὸν ἀδελφό του Ἀντιμενίδα νὰ ζητήσουν καταφύγιο στὴν Πύρρα. Ὅταν πέθανε ὁ Μυρσίλος, ὁ Ἀλκαῖος γύρισε στὴν πατρίδα του, ἀλλὰ σύντομα ξαναπῆγε ἐξορία. Αὐτὴ τὴ φορὰ ταξίδεψε πολὺ καὶ ἔφτασε μέχρι τὴν Αἴγυπτο. Ὁ ἀδελφός του ὑπηρέτησε στὸ στρατὸ τῶν Βαβυλωνίων. Λίγο πρὶν ἀπὸ τὴ λήξη τῆς αἰσυμνητείας του, λέγεται ὅτι ὁ Πιττακὸς συγχώρεσε τὸν Ἀλκαῖο καὶ αὐτὸς γύρισε στὴν πατρίδα του. Τὰ ποιήματα τοῦ Ἀλκαίου, γραμμένο σὲ Αἰολικὴ διάλεκτο, διακρίνονται σὲ ὕμνους, στασιωτικά, συμποτικὰ καὶ ἐρωτικά.

Α

Ἀστράφτει[1] τὸ μεγάλο σπίτι ἀπὸ λαμπρὲς ἁρμάτες· καὶ ὅλη ἡ σκεπὴ εἶναι ὅμορφα στολισμένη
μὲ λαμπρὲς περικεφαλαῖες, ποὺ ἀπὸ τὴν κορυφή τους κρέμονται ἄσπρες φοῦντες ἀπ' ἀλογότριχες[2],
στολίδια γιὰ τὰ κεφάλια τῶν ἀντρῶν· λαμπρὲς περικνημίδες ἀπὸ χαλκό,
ποὺ προστατεύουν ἀπὸ τὰ δυνατὰ χτυπήματα, κρεμαομένες ὁλόγυρα κρύβουν τὰ ξυλοκάρφια,
θώρακες ἀπὸ νέο λινάρι[3] καὶ κοῖλες[4] ἀσπίδες εἶναι στιβαγμένες στὸ πάτωμα·
καὶ κοντά τους σπαθιὰ ἀπὸ τὴ Χαλκίδα[5] καὶ πολλὲς ζῶνες καὶ χιτῶνες·
αὐτὰ δὲν μποροῦμε νὰ τὰ ξεχάσουμε, ἀπὸ τότε ποὺ πρῶτοι ἀναλάβαμε τοῦτο τὸ καθῆκον[6].

Β

Δὲν καταλαβαίνω τὴν πάλη τῶν ἀνέμων[7]·
γιατὶ τὸ ἕνα κῦμα κυλάει ἀπὸ τούτη τὴν πλευρά,
τὸ ἄλλο ἀπ' τὴν ἄλλη, καὶ μεῖς στὴ μέση τους
παραδέρνουμε μὲ τὸ μαῦρο μας καράβι,

κοπιάζοντας μὲς σὲ πολὺ μεγάλη θύελλα·
τὴ σκάτσα τὴ σκεπάζουν τ' ἀπόνερα,
εἶναι τελείως κατεστραμμένο πιὰ κάθε πανὶ
κι ἔχει μεγάλα σκισίματα

τὰ σκοινιὰ εἶναι χαλαρὰ καὶ τὸ διάκι[8]...

Γ

Τώρα[9] πρέπει ἕνας ἄνθρωπος νὰ μεθύσει καὶ μὲ ὅλη τὴ δύναμή του[10]
νὰ πίνει, γιατὶ ὁ Μυρσίλος εἶναι νεκρός[11].

Δ

Βρέχει ὁ Δίας, ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ἔρχεται μεγάλη
θύελλα, κι ἔχουν παγώσει τὰ τρεχούμενα νερά...

Ἀψήφησε τὴ θύελλα, βάζοντας φωτιὰ στὸ τζάκι,
σὲ κροντήρι συγκερνώντας ἄφθονο μελόγλυκο
κρασί, καὶ γύρω ἀπ' τοὺς κροτάφους σου τοποθετώντας
ἕνα μαλακὸ μαξιλάρι[12].

ΣΧΟΛΙΑ

1. Στὸ ποίημα αὐτό, παρατηρεῖ ὁ Page, Sappho and Alcaeus, σελ.. 211, ἔχουμε μιὰ μοναδικὴ περιγραφὴ τῆς ἐνδυμασίας καὶ πανοπλίας, ποὺ φοροῦσαν στὶς κύριες Αἰολικὲς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας. Οἱ ἀλλαγὲς ποὺ ἔγιναν στὴν Ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα ἑκατὸ χρόνια πρίν, δὲν ἔφτασαν μέχρις ἐκεῖ.
2. Τὰ γυρτὰ λοφία χαρακτηρίζουν τὰ κράνη σὰν παλιᾶς μόδας: οἱ Κορινθιακὲς περικεφαλαῖες, ποὺ φοροῦσαν οἱ ὁπλίτες, εἶχαν ἕνα λοφίο τοποθετημένο σὲ ράχη γύρω ἀπὸ τὴν κορυφὴ τοῦ κράνους ἢ δὲν εἶχαν καθόλου λοφίο.
3. Π.β. Ἀνθ. Παλατίνα 14.73.6, ὅπου ἕνας Δελφικὸς χρησμὸς τοῦ 7ου π.Χ. πιθανῶς κάνει λόγο γιὰ τοὺς λ ι ν ο θ ώ ρ η κ α ς Ἀργείους. Ἄλλοῦ τοὺς ἀπὸ λινάρι θώρακες, ποὺ πρέπει νὰ εἶχαν λίγη πρακτικὴ ἀξία, ἐκτὸς ἐὰν εἶχαν μιὰ μεταλλικὴ σύνδεση ἢ προσαρτήματα, φοροῦν οἱ βάρβαροι ἢ εἶναι ἕνα ἀντικείμενο κατάλληλο γιὰ ἀφιέρωση. Ὁ Ὅμηρος χρησιμοποιεῖ τὸ λ ι ν ο θ ώ ρ η ξ γιὰ τὸν Ἄμφιο, ἕνα σύμμαχο τῶν Τρώων (Ἰλ. Β 830) καὶ γιὰ τὸ Λοκρὸ Αἴαντα (Ἰλ. Β 529). Οἱ Ἀσσύριοι, οἱ Φοίνικες καὶ οἱ Σύριοι, στὴν ἐκστρατεία τοῦ Ξέρξη, εἶχαν θώρακες ἀπὸ λινάρι (Ἡρόδ. 7, 63, 89). Ὁ Αἰγύπτιος Ἄμασις ἀφιέρωσε ἕνα λινὸ θώρακα στὸ ναὸ τῆς Ἀθηνᾶς στὴ Λίνδο (Ἡρόδ. 2, 182) καὶ ἔστειλε ἕναν ἄλλο, θαυμάσια ὑφασμένο, στὴ Σπάρτη (Ἡρόδ. 3, 47).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

4. Τὸ ἐπίθετο, ποὺ ἀπαντάει καὶ στὸν Τυρταῖο καὶ στὸ Μίμνερμο (βλ. Page, ὅ.π., σελ. 217), δὲν μᾶς βοηθάει νὰ ἀποφανθοῦμε, ἂν οἱ ἀσπίδες ἦταν αὐτές, ποὺ χρησιμοποιοῦσαν οἱ ὁπλίτες ἢ ὄχι.
5. Ἡ Χαλκίδα ἦταν γνωστὴ γιὰ τὰ σπαθιά της.
6. «Προφανῶς τὸ ποίημα γράφτηκε τὴν παραμονὴ τῆς μάχης· εἶναι ἀβέβαιο ἂν ὁ Ἀλκαῖος εἶναι στὴν πατρίδα ἢ στὴν ἐξορία, καὶ ἀδύνατο νὰ προσδιορίσουμε τὸ ποίημα σὲ κάποια εἰδικὴ φάση τῆς καριέρας του» (Π.β. Bowra, Greek Lyric Poerty, From Alcman to Simonides, σελ. 137—8: «Ὁ Ἀλκαῖος ἀναφέρει λεπτομερῶς τὸ ἀπόθεμα τῶν ὅπλων, ποὺ αὐτὸς καὶ οἱ φίλοι του ἔχουν σὲ ἑτοιμότητα πρὶν ἀπὸ τὴ δράση. (...) Ὅλο τὸ κομμάτι ὑποδηλώνει ἕναν ἀξιωματικὸ ποὺ ἀπολαμβάνει τὴν ἐπιθεώρηση τῶν ἀτομικῶν εἰδῶν καὶ προσβλέπει μὲ ἐμπιστοσύνη στὴν καλὴ χρήση, ποὺ θὰ τοὺς γίνει».
7. Τὸ ἀπόσπασμα παρατίθεται ἀπὸ τὸν Ἡράκλειτο, Ὁμηρικὲς Ἀλληγορίες, 5, σὰν ἕνα παράδειγμα ἀλληγορίας. Ὁ ἴδιος τονίζει ὅτι ἡ πρώτη ἐντύπωση πὼς οἱ στίχοι περιγράφουν μιὰ πραγματικὴ θύελλα στὴ θάλασσα, δὲν πρέπει νὰ γίνει πιστευτή, γιατὶ τὸ ποίημα εἶναι γιὰ τὸ Μυρσίλο καὶ τὴν «τυραννικὴ» του συνωμοσία ἐναντίον τῶν Μυτιληναίων. «Ἐδῶ ἀκόμη, συμπληρώνει ὁ Bowra, (ὅ.π., σελ. 153, 4) ὁ Ἀλκαῖος φαίνεται νὰ μιλάει γιὰ τοὺς φίλους του καὶ τοὺς συναδέλφους του στὴν πολιτική, ὅταν περιγράφει τὴν κατάστασή τους σὰν ἐκείνη ἑνὸς πλοίου, ποὺ ταράζεται ἀπὸ ἀντίθετους ἀνέμους.(...) Οἱ ἀντίθετοι ἄνεμοι εἶναι οἱ διαφορετικὲς πολιτικὲς δυνάμεις μέσα ἀπὸ τὶς ὁποῖες πρέπει νὰ περάσει καὶ τὶς ὁποῖες δὲν καταλαβαίνει».
   Τὸν πρῶτο στίχο τοῦ ἀποσπάσματος μεταφράζουν: «I do not understand the strife of the winds» (Bowra), «I cannot tell the lie of wind» (Edmonds). «I cannot tell where
8. Ὁ Page (ὅ.π. σελ. 185—8) συμπλήρωσε τὸ ποίημα.
9. Τὸ ἀπόσπασμα παρατίθεται ἀπὸ τὸν Ἀθήναιο, Δειπνοσοφιστές, 10.430 α: κατὰ γὰρ πᾶσαν ὥραν καὶ πᾶσαν περίπτωσιν πίνων ὁ ποιητὴς οὗτος (Ἀλκαῖος) εὑρίσκεται χειμῶνος μὲν ἐν τούτοις· (Δ)· ... ἐν δὲ ταῖς εὐφροσύναις· (ἀκολουθοῦν οἱ δύο στίχοι τοῦ ποιήματος).
10. Ὁ Ὁράτιος σύμφωνα μ' αὐτὸ τὸ στίχο ἔπλασε τὴν ἀρχὴ τῆς ὠδῆς 1,37 γιὰ τὸ θάνατο τῆς Κλεοπάτρας: munc est bibendum, munc pede libro / pulsanda tellus, κτλ.
11. Ὁ Μυρσίλος πέθανε πρὶν νὰ ἐκλεγεῖ ὁ Πιττακὸς αἰσυμνήτης.
12. Ὁ Ὁράτιος μιμήθηκε τὸ ποίημα αὐτὸ στὴν ὠδὴ 1. 9. Βλέπουμε ἐδῶ πώς, «ὅταν ἡ βροχὴ καὶ ἡ παγωνιὰ τὸν κρατοῦν στὸ σπίτι, ὁ Ἀλκαῖος δὲν βλέπει ἄλλη λύση ἀπὸ τὴ συμποσιακὴ χαλάρωση».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

1. C. M. Bowra, Greek Lyrik Poetry, From Alcman to Simonides, Oxford, 1961, β' ἔκδ. 1967, σελ. 135—38, 153—54, 157—58.
2. D. A. Campell, Greek Lyric Poetry, a Selection, McMillan, 1967, 1972, σελ. 298—300.
3. Ν. Γ. Κονομῆ, Ἕλληνες Λυρικοὶ (Ἐκλογὴ Κειμένων) Α΄, Θεσσαλονίκη 1970, σελ. 49—51, 53.
4. J. M. Edmonds, Lyra Graeca I, Loeb Class. Librar., Λονδίνο, 1922, 1963, σελ. 332—35.
5. D. L. Page, Sappho and Alcaens, Oxford, 1955, 1959, σελ. 185—188, 209—223, 238, 309—10.
6. Th. Reinach : A Puech, Alcée, Sappho, Coll. des Un. de Fr., Παρίσι 1937, ἀνατύπωση 1960, σελ. 69—70, 72—73, 113—114.
7. H. W. Smyth, Greek Melic Poets, Biblo and Tannen, New York, 1963, σελ. 215—17, 223.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

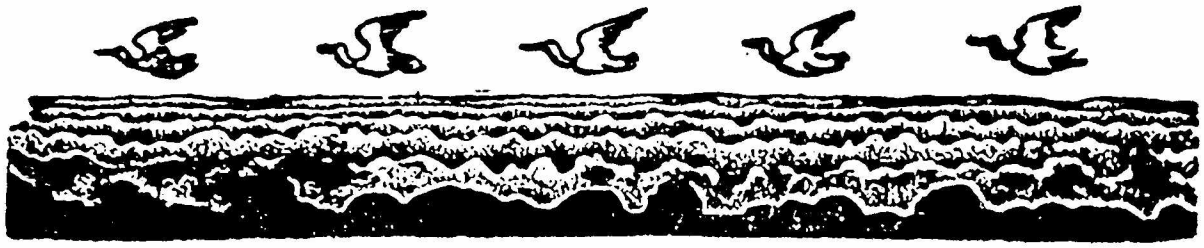

ΠΑΥΛΟΥ Α. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ
Διδάκτορος Κοινωνιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Tübingen
Ἐπιμελητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ*

(ΕΡΕΥΝΑ)

8. Ἐξομολόγησις καὶ Θεία Κοινωνία

α. 1. Ὅπως ἡ διαπραγμάτευσις ὅλων τῶν μέχρι τοῦδε ἀναφερθέντων θεμάτων, οὕτω καὶ τὰ περὶ ἐξομολογήσεως καὶ Θείας Κοινωνίας ἔχουν περισσότερον κοινωνιολογικὸ παρὰ θεολογικὸν χαρακτῆρα. Εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἡ ἐξομολόγησις — μετάνοια εἶναι ἓν ἐκ τῶν 7 μυστηρίων. Οἱ κοινωνιολόγοι βλέπουν τὴν ἐξομολόγησιν ὡς «ἐξαιρετικὰ πολύπλοκον ψυχολογικὸν πρόβλημα» Weber[134]. Οἱ Θεολόγοι τοὐναντίον δὲν ἀμφιβάλλουν μὲν διὰ τὴν ψυχολογικὴν πλευρὰν τῆς μετανοίας, θέλουν ὅμως νὰ τὴν βλέπουν ὡς ἕνα μυστήριον[135] εἰς τὸ ὁποῖον συμμετέχει ἡ θεία συνεργασία[136]. Ἀναμφιβόλως «ἐμφανίζεται ἡ ψυχικὴ ἀλλαγὴ ἢ «μετάνοια» πάντοτε ὡς τὸ μέγιστον μυστικὸν τῆς θρησκείας, ἐπειδὴ ὅμως ἡ Κοινωνιολογία δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐρευνήσῃ μεταφυσικὰς ἀξίας, βλέπει τὴν μετάνοιαν ὡς «θεραπείαν ψυχῆς»[137] (Schelsky). Εἰς τὸν πίνακα 23 παρουσιάζεται μία ταξινόμησις εἰς ὁμάδας ἐντελῶς γενικήν, ἡ ὁποία ἐξάγεται μετὰ τὴν μηχανικὴν ἐπεξεργασίαν τῶν στοιχείων. Περαιτέρω καταβάλλεται προσπάθεια νὰ σχηματισθοῦν εἰδικώτεραι ταξινομήσεις.

Πίναξ 23. Ἐξομολόγησις τῶν φοιτητῶν κατὰ φῦλον.

	Ἄρρενες	Θήλεις	Σύνολον
	%	%	%
Οὐδέποτε ἐξωμολογήθησαν	47,1	23,1	40,1
Ἐξωμολογήθησαν ὡς μαθηταὶ	18,6	28,2	21,2
Ἐξωμολογήθησαν πρὸ 5 ἐτῶν	2,9	10,3	4,9
Ἐξωμολογήθησαν πρὸ 3 ἐτῶν	17,6	12,8	16,3
Ἐξομολογοῦνται τακτικὰ	13,8	25,6	17,1
Σύνολον:	100=102	100=39	100=141

2. Ἡ ἀναλογία τῶν ἐξομολογουμένων φοιτητῶν εἶναι πολὺ χαμηλή. Τὸ αὐτὸ φαινόμενον παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν[138]. Ἀκολούθως δίδονται ἓξ ὁμάδες φοιτητῶν ἀναφορικῶς μὲ τὸ θέμα:

Ὁμὰς Α.: Δὲν ἐξωμολογήθησαν ποτέ. Οὗτοι ἔχουν ἐλάχιστον ἢ κανένα σύνδεσμον μὲ τοὺς θεσμοὺς τῆς Ἐκκλησίας.

---

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 90.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ὁμὰς Β.: Οὗτοι βασικῶς δὲν εἶναι κατὰ τοῦ θεσμοῦ τῆς ἐξομολογήσεως, οὐδέποτε ὅμως ἐξωμολογήθησαν, διότι δὲν ἔδωσαν σημασίαν εἰς τὸ μυστήριον.

Ὁμὰς Γ.: Οὗτοι δὲν ἐξωμολογήθησαν ποτέ, θὰ τὸ ἔκαναν εὐχαρίστως ἀλλὰ εἴτε τὸ ἀμέλησαν, εἴτε δὲν εὗρον τὸ κατάλληλον πρόσωπον, εἴτε δὲν ἐπεδίωξαν νὰ τὸ συναντήσουν.

Ὁμὰς Δ.: Οὗτοι πρὸ πολλοῦ χρόνου ἐξωμολογήθησαν μίαν ἢ δύο φοράς, σήμερα ὅμως δὲν ἐξομολογοῦνται πλέον. Τοῦτο συνέβη εἴτε διότι ἔχασαν τὴν σημασίαν τοῦ μυστηρίου, εἴτε διότι ἀπώλεσαν τὴν ἐμπιστοσύνην εἰς τὰ πρόσωπα τῆς Ἐκκλησίας, δηλ. τοὺς ἱερεῖς ἢ διότι ἐξηναγκάσθησαν κάποτε ὡς μαθηταὶ νὰ ἐξομολογηθοῦν.

Ὁμὰς Ε.: Οὗτοι ἐξωμολογήθησαν ἐπανειλλημένως ἀλλὰ παρημέλησαν τὸν τελευταῖον καιρόν. Ὡς αἴτια ἀναφέρονται ἡ ἀμέλεια ἢ διότι δὲν τὸ ἐθεώρησαν ἀπολύτως ἀναγκαῖον ἢ διότι δὲν εὗρον ἀκόμη τὸν κατάλληλον ἐξομολόγον. Οἱ φοιτηταὶ αὐτῆς τῆς ὁμάδος μπορεῖ εἰς τὸ ἐγγὺς μέλλον νὰ ἐξομολογηθοῦν.

Ὁμὰς ΣΤ.: Οὗτοι εἶναι πιστοὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, εἶναι Ὀρθόδοξοι, οἱ ὁποῖοι συχνὰ ἐκπληροῦν τὸ καθῆκον αὐτό.

Ἂς ἴδωμεν μερικὰς λεπτομερείας τῶν ὁμάδων τούτων:

Α. Πρόκειται περὶ μιᾶς ὁμάδος φοιτητῶν οἱ ὁποῖοι ἀπορρίπτουν διαρρήδην τὴν ἀπαίτησιν ταύτην τῆς Ἐκκλησίας. Δι' αὐτοὺς τὸ μυστήριον τοῦτο δὲν ἔχει οὐδεμίαν σημασίαν. «Οὔτε δίνω, οὔτε παίρνω κάτι» εἶπεν ἕνα φοιτητὴς τῆς ὁμάδος ταύτης (συν. 106), «δὲν θέλω νὰ μάθῃ κανεὶς τί ἔχω κάνει» (συν. 19), «νομίζω πὼς ὁ θεσμὸς αὐτὸς δὲν εἶναι σωστὸς» (συν. 2). Οἱ φοιτηταὶ οὗτοι σχεδὸν ὅλοι ἀνήκουν εἰς τὴν ὁμάδα ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἀρνοῦνται τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ, ἢ ἀμφιταλαντεύονται ἢ θεωροῦν τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν κοινὸν ἄνθρωπον. 63,6% ὅλων τῶν φοιτητῶν, οἱ ὁποῖοι θεωροῦν τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ὡς ἄνθρωπον μόνον, οὐδέποτε ἐξωμολογήθησαν (24,4% ἐκείνων οἱ ὁποῖοι πιστεύουν ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἐξομολογοῦνται τακτικά).

Β. Οἱ φοιτηταὶ τῆς ὁμάδος αὐτῆς οὐδὲν ἔχουν ἐναντίον τῆς ἐξομολογήσεως καίτοι οὐδέποτε ἐξωμολογήθησαν. Ἁπλῶς δὲν εὑρίσκουν τίποτε εἰς τὸ θέμα αὐτό. Πρὸς τί θὰ ἔπρεπε κανεὶς νὰ ἐξομολογηθῇ; Τοῦτο δι' αὐτοὺς δὲν ἔχει νόημα. Ἐὰν κανεὶς θέλῃ νὰ ἐξομολογηθῇ, εἶναι ἐλεύθερος, μόνον αὐτοὶ οἱ ἴδιοι τὴν θεωροῦν πολυτέλειαν ἢ ὡς κάτι τὸ περιττόν.

Γ. Οὐδεὶς τῆς ὁμάδος αὐτῆς γνωρίζει τὴν ἐξομολόγησιν. Ἐν τούτοις θὰ ἤθελαν ὅλοι νὰ ἐξομολογηθοῦν κάποτε. Ἔχουν μίαν ὑπολανθάνουσαν ἀνάγκην ἐξομολογήσεως. Οὗτοι ἀποτελοῦν τὴν μεγαλυτέραν ὁμάδα ἐκείνων οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν προσέλθει δι' ἐξομολόγησιν. Οἱ πλεῖστοι τούτων δὲν ἔχουν προβῇ εἰς τὴν ἐνέργειαν ταύτην ἕνεκα ἀμελείας. Ἄλλοι θεωροῦν νὰ ὑποστηρίζουν ὅτι δὲν εὗρον τὸν κατάλληλον ἄνθρωπον ἢ δὲν τὸν ἐζήτησαν ἢ δὲν τοὺς ἐδόθη ἡ εὐκαιρία.

Δ. Οἱ φοιτηταὶ τῆς ὁμάδος αὐτῆς ἔχουν βεβαίως πεῖραν τῆς ἐξομολογήσεως, ὅμως δὲν θέλουν πλέον νὰ ἐξομολογηθοῦν. Ὡς κύριον αἴτιον ἀναφέρεται ἡ μείωσις τῆς σημασίας τοῦ μυστηρίου, ὁ κλονισμὸς τῆς ἐμπιστοσύνης εἰς τὰ πρόσωπα τῆς Ἐκκλησίας, ὁ φόβος τῆς ἐπαναλήψεως τῶν ἰδίων σφαλμάτων, τὰ ὁποῖα ἤδη κανεὶς ἔχει ἐξομολογηθῇ ἢ ἡ ἀπογοητευτικὴ πεῖρα ἐκ τῆς πρώτης ἐπαφῆς μὲ τὸ μυστήριον. Τέτοιοι ἄνθρωποι εὑρίσκονται καὶ εἰς τὴν Δυτικὴν Γερμανίαν, ὡς ἀποδεικνύουν[139]. παρόμοιαι ἔρευναι.

Ε. Οἱ φοιτηταὶ τῆς ὁμάδος ταύτης ἐξωμολογήθησαν πρὸ ὀλίγου καιροῦ πρὸς τὸ παρὸν ὅμως δὲν ἐξομολογοῦνται. Ἴσως νὰ πράξουν τοῦτο εἰς τὸ ἐγγὺς μέλλον. Οὗτοι δικαιολογοῦν τὴν συμπεριφράν των διὰ τῆς ἀδιαφορίας, τῶν κακῶν προσώπων τῆς Ἐκκλησίας, τὴν μείωσιν τῆς σημασίας τοῦ μυστηρίου ἢ τὴν ἔλλειψιν ἐσωτερικῆς ἀνάγκης δι' ἐξομολόγησιν.

Στ. Τελευταίαν ἀναφέρομεν τὴν ὁμάδα ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἐξομολογοῦνται τακτικά. Οὗτοι εὑρίσκουν εἰς αὐτὴν ψυχικὴν γαλήνην (συν. 3), ἀνακούφισιν (συν. 40), ἠθικὴν ἀσφάλειαν (συν. III), γαλήνην τῆς συνειδήσεως (συν. 104), ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν, δύναμιν διὰ μίαν νέαν ἀρχὴν εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς, (πολλαὶ συνεντεύξεις), συμβουλὰς καὶ ἄλλα πολλά. Ὁ W. James, θεωρεῖ τοὺς ἀνθρώπους τῆς ὁμάδος αὐτῆς, ὡς ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι θέλουν νὰ ζοῦν μὲ εἰλικρίνειαν καὶ δὲν ἐπιθυμοῦν νὰ καλύπτουν τὰς ἀδυναμίας των.

Ὅπως γίνεται σαφὲς ἀπὸ τὸν πίνακα 23 αἱ φοιτήτριαι ἐξομολογοῦνται εἰς διπλασίαν ἀναλογίαν ἐν σχέσει πρὸς τοὺς φοιτητάς. Ἀναφορικῶς μὲ τὴν σχολὴν εἰς τὴν ὁποίαν οὗτοι φοιτοῦν, προηγεῖται ἡ Φιλοσοφική, ἀκολουθεῖ ἡ Ἰατρική, ἐνῶ ἡ Νομικὴ ἔρχεται τρίτη. Βλέπει κανεὶς ὅτι μὲ τὴν αὔξησιν τῶν Πανεπιστημιακῶν ἐτῶν μειοῦται ἡ συχνότης τῆς ἐξομολογήσεως. Δὲν εἶναι περίεργον ὅτι τέκνα εὐσεβῶν γονέων ἐξομολογοῦνται τακτικώτερον. Ἐπίσης ἡ κρίσις τῆς ἐξομολογήσεως, ἀνεξαρτήτως ἐὰν ὁ φοιτητὴς ἐξομολογεῖται ἢ ὄχι, ἐξαρτᾶται πολὺ ἀπὸ τὰ κίνητρα ἐκκλησιασμοῦ τῶν γονέων του. Ὅλοι οἱ φοιτηταὶ τῶν Χριστιανικῶν Ἑνώσεων ἐξομολογοῦνται τακτικά. Φοιτηταὶ οἱ ὁποῖοι ἔλαβον τὸ ἀπολυτήριον τοῦ Γυμνασίου εἰς πόλεις 25.000—100.000 κατοίκων, ἐξομολογοῦνται τακτικώτερον ἀπὸ ἄλλους οἱ ὁποῖοι προέρχονται ἀπὸ τόπους μικροτέρους ἢ μεγαλυτέρους. Φοιτηταὶ οἱ ὁποῖοι ἐμεγάλωσαν εἰς μεγαλουπόλεις, ἐλάχιστοι ἐξομολογοῦνται. Τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶναι ἕνας νόμος σχεδὸν τῆς Κοινωνιολογίας τῆς Θρησκείας τῆς συγχρόνου κοινωνίας. Αὔξησις τῆς πόλεως σημαίνει τὴν μείωσιν τῆς θρησκευτικότητος.

β. Θεία Μετάληψις. Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία θεωρεῖ τὴν συμμετοχὴν εἰς τὴν Θείαν Κοινωνίαν ὑποχρεωτικὴν διὰ τὰ μέλη της. Συμφώνως πρὸς τὴν δογματικὴν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας εἶναι δυνατὴ ἡ συμμετοχὴ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μόνον ἐὰν ἐκπληροῦται ὁ θεσμὸς αὐτός. «Ἡ Θεία Μετάληψις προϋποθέτει ἕνα στενὸν σύνδεσμον μὲ τὴν Ἐκκλησίαν. Ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ εἰπῇ ὅτι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος συμμετέχει συχνὰ εἰς τὸ μυστήριον τοῦτο, δύναται νὰ θεωρηθῇ πιστὸν μέλος τῆς Ἐκκλησίας»[141].

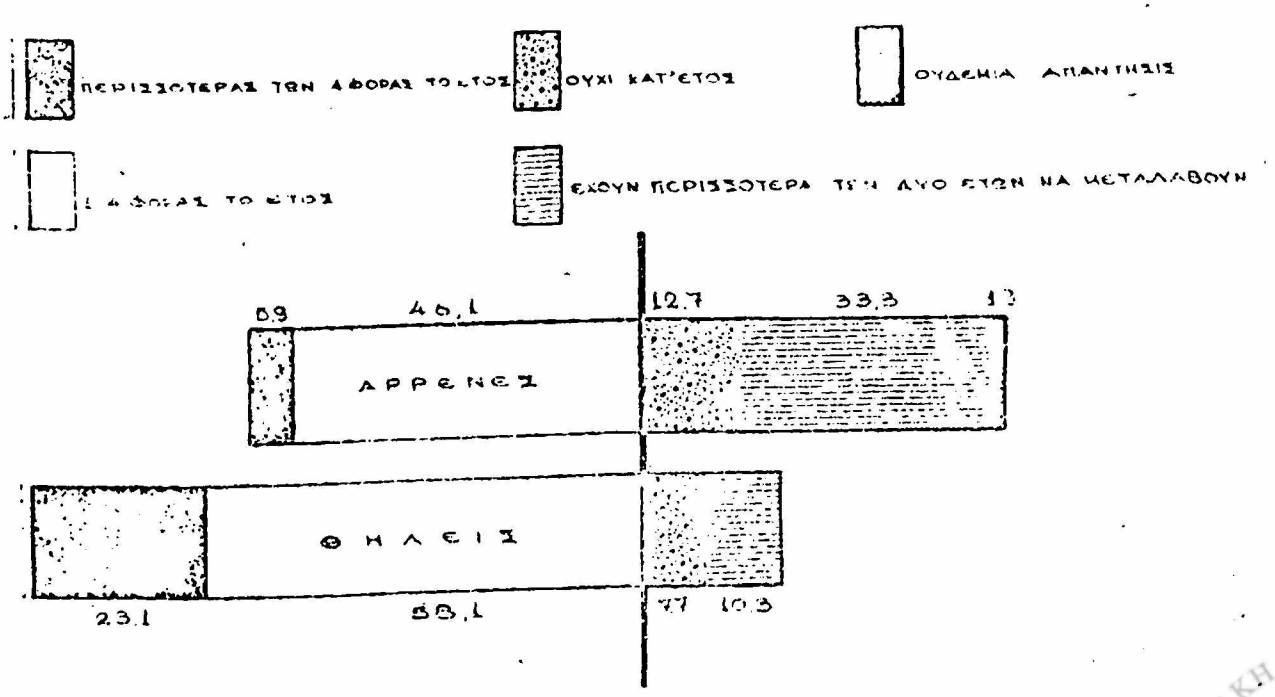

Ὅπως φαίνεται ἐκ τοῦ σχεδιαγράμματος ΙΙ, ἡ συμμετοχὴ εἰς τὴν Θείαν Κοινωνίαν περισσότερον ἀπὸ 4 φορὰς τὸ ἔτος εἶναι μεγαλυτέρα τῶν φοιτητριῶν (23,1%),

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἐνῶ τῶν φοιτητῶν πολὺ μικροτέρα (5,9%). Ὁ ἀριθμὸς ἐκείνων οἱ ὁποῖοι συμμετέχουν εἰς τὴν Θείαν Κοινωνίαν 1—4 φορὰς τὸ ἔτος, εἶναι ἐπίσης διὰ τὰς φοιτητρίας μεγαλύτερος ἀπὸ ἐκεῖνον τῶν φοιτητῶν. Ἐπίσης καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν ἡ συχνότης τῆς μεταλήψεως τῶν φοιτητῶν, εἶναι μικροτέρα εἰς σύγκρισιν μὲ ἄλλας ἐπαγγελματικὰς τάξεις[142]. 47,9% τῶν Ἑλλήνων φοιτητῶν καὶ 18% τῶν φοιτητριῶν ἤδη ἀπὸ ἑνὸς ἔτους καὶ πλέον δὲν ἔχουν μεταλάβει. Ἀναφέρονται ἐντελῶς διάφορα αἴτια τοῦ γεγονότος αὐτοῦ. Κανονικῶς διὰ τὴν συμμετοχὴν εἰς τὸ μυστήριον τῆς Θείας Κοινωνίας ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία θέλει νὰ προηγηθῇ μετάνοια - ἐξομολόγησις. Ἡ πραγματικότης αὐτή, ἤτοι ἡ ἐπίσκεψις προηγουμένως εἰς τὸν ἐξομολόγον, ἐμποδίζει μερικοὺς φοιτητάς. Ἡ μακρὰ ἀπουσία τῶν φοιτητῶν ἀπὸ τὰς οἰκίας των ἀναφέρεται ὡς ἓν τῶν αἰτίων (συν. 82). Εἰς δύο περιπτώσεις ἀπήντησαν οἱ ἐρωτηθέντες ὅτι δὲν εἶναι ἀπαραίτητος ἡ προσέλευσις εἰς τὸ μυστήριον αὐτὸ διὰ νὰ γίνῃ κανεὶς καλύτερος (συνς 50, 57). Ὅπως κατὰ τὴν προσευχὴν καὶ τὴν ἐξομολόγησιν οὕτω καὶ ἐνταῦθα μὲ τὴν αὔξησιν τῶν Πανεπιστημιακῶν ἐτῶν μειοῦται τὸ ποσοστὸν τῶν συμμετεχόντων. Μία συσχέτισις τοῦ ἐκκλησιασμοῦ τῶν γονέων καὶ τῆς συμμετοχῆς τῶν τέκνων εἰς τὸ μυστήριον τῆς Θείας Κοινωνίας, ἔδειξεν ὅτι οἱ γονεῖς οἱ ὁποῖοι ἐκκλησιάζονται τακτικὰ παρουσιάζουν τέκνα μεταλαμβάνοντα διπλάσια εἰς τὸν ἀριθμὸν ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι δὲν πηγαίνουν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. 100% τῶν φοιτητῶν οἱ ὁποῖοι μεταλαμβάνουν περισσοτέρας τῶν 4 φοράς, πιστεύουν ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι υἱὸς τοῦ Θεοῦ. 28,9% τῶν φοιτητῶν, οἱ ὁποῖοι ἤδη ἀπὸ 2 ἔτη καὶ πλέον δὲν ἔχουν μεταλάβει, πιστεύουν τὸ αὐτὸ περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο θὰ τὸ ἐπερίμενε κανεὶς διότι ἡ Θεία Μετάληψις δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ πρόσληψις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπὸ κάθε Χριστιανόν.

9. Τὸ πρόβλημα τῶν γενετησίων σχέσεων καὶ οἱ φοιτηταὶ

α. Γενικά. Εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας ὅτι τὸ πρόβλημα τῶν γενετησίων σχέσεων εἶναι συνδεδεμένον μὲ πολλὰ ἄλλα προβλήματα καὶ ἡ ρύθμισίς του συνδέεται μὲ σειρὰν κοινωνικῶν φαινομένων. Ὅπως ἡ Θρησκεία οὕτω καὶ τὸ θέμα αὐτὸ ἀνήκει εἰς τὰ διεθνῶς ἐνδιαφέροντα θέματα[143].

Ἡ θέσις τῶν φοιτητῶν ἔναντι τοῦ προβλήματος αὐτοῦ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν κατάστασιν τῆς ἐν γένει διαρθρώσεως τοῦ συνόλου τοῦ πληθυσμοῦ, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ζοῦν. Δὲν εἶναι ἰδική μας ὑπόθεσις νὰ μελετήσωμεν ἐκ θεμελίων τὴν κοινωνιολογικὴν σημασίαν τοῦ προβλήματος αὐτοῦ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἶναι ἐξαιρετικῶς δύσκολον[144]. Παραμένομεν λοιπὸν ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς ἡμετέρας ἐρεύνης ἤτοι κατὰ πόσον ἡ συμπεριφορὰ τῶν φοιτητῶν ἔναντι αὐτοῦ τοῦ προβλήματος ἔχει σχέσιν μὲ τὴν ὑπόλοιπον θρησκευτικὴν καὶ κοινωνικὴν ζωήν. «Ἡ κοινωνιολογικὴ σημασία τῆς ἀνθρωπίνης γενετησίου σχέσεως στηρίζεται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ γενετήσιον ἔνστικτον εἰς τὸν ἄνθρωπον στηρίζεται εἰς τὴν κοινότητα καὶ ἔχει ἀποφασιστικὴν σημασίαν τόσον διὰ τὸ ἄτομον αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ὅσον καὶ διὰ τὴν ὁμάδα»[145].

Εἰς τὰς σπουδαιοτέρας κοινωνικὰς λειτουργίας τῆς ἀνθρωπίνης γενετησίου λειτουργίας ἀπαριθμεῖ τις: τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν βιολογικῶν σκοπῶν τῆς διατηρήσεως τοῦ εἴδους, τὴν ἱκανοποίησιν τοῦ βιολογικοῦ ἐνστίκτου, τὴν κοινωνικὴν ἀσφάλειαν τῆς οἰκογενείας καὶ τὴν ἐξύψωσιν τῆς προσωπικότητος εἰς ἀνώτερα ἐπίπεδα μορφῶν διὰ τῆς ἀγάπης, τῆς ἀφιερώσεως κλπ.[146]. «Ἡ παράνομος γενετήσιος σχέσις παραμένει βασικῶς κάτι τὸ ἀσύνδετον καὶ ὁδηγεῖ ὄντως εἰς τὴν κατάρρευσιν τῆς κοινωνικῆς τάξεως»[147]. «Αἱ σχέσεις τῆς θρησκευτικότητος πρὸς τὸ γενετήσιον ἔνστικτον, γράφει ὁ Max Weber, εἶναι ὡρισμένως συνειδηταί, ὡρισμένως ὑποσυνείδηται, ὡρισμένως ἄμεσοι, ὡρισμένως ἔμμεσοι, ἀλλὰ πάντοτε ἰδιαιτέρως ἐσωτερικαί»[148]. «Ὑπάρχει μία δίψα γιὰ ἀγάπη, εἶπεν εἷς φοιτητής· οἱ φοιτηταὶ ἔχουν ἡ

κακὸν προσανατολισμὸν ἐν σχέσει μὲ τὸ πρόβλημα αὐτὸ ἢ δὲν ἔχουν κανένα» (συν. 99).

Μερικοὶ φοιτηταὶ δὲν ἐγκρίνουν βεβαίως ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰς προγαμιαίας σεξουαλικὰς σχέσεις, εἶναι ὅμως τῆς γνώμης ὅτι μία ἐπαφὴ τῶν δύο φύλων διὰ προσανατολισμὸν θὰ ἦτο κάτι χρήσιμον. Τὸ θέμα ὅμως δὲν εἶναι τόσον ἁπλοῦν διότι «συμφώνως πρὸς ὅλας τὰς πληροφορίας δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι μία στενὴ σύνδεσις δύο ἀτόμων ἀντιθέτου φύλου ἀργὰ ἢ γρήγορα ὁδηγεῖ εἰς μίαν σεξουαλικὴν σχέσιν»[149].

Κατὰ τὴν περίοδον τῶν τελευταίων ἐτῶν ἀναμφιβόλως παρετηρήθησαν ἀλλαγαὶ εἰς τὴν θεώρησιν τοῦ προβλήματος τούτου. Ὕστερα ἀπὸ ἑκατοντάδων ἐτῶν οὐσιωδῶς θρησκευτικῆς, ἠθικῆς, κοινωνικῆς καθωρισμένης κατανοήσεως τοῦ γενετησίου ἐνστίκτου, ἐμφανίζεται μία σταθερὰ ἀπόκλισις ἀπὸ τοὺς θεσμοὺς οἱ ὁποῖοι μέχρι σήμερον εἶχον ἀπόλυτον χαρακτῆρα»[150] (Shelsky). Ἡ διάρθρωσις τῆς ζωῆς εἶναι τοιαύτη, ἰδιαιτέρως εἰς τὰς πόλεις, ὥστε τὰ ἠθικὰ σύνορα ἀναφορικῶς μὲ τὰς γενετησίους σχέσεις νὰ ὑπερπηδῶνται ἄνευ οὐδεμιᾶς σκέψεως[151].

β. Ἡ Ἑλληνικὴ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία θεωρεῖ τὰς ἔξω τοῦ γάμου σχέσεις, πρὸ καὶ μετὰ ἀπὸ αὐτόν, παρανόμους σχέσεις[152]. Δι' αὐτὴν μόνον ὁ γάμος εἶναι ὁ παραδεκτὸς δρόμος διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τοῦ γενετησίου ἐνστίκτου, πολλῷ δὲ μᾶλλον ἀπαγορεύει καὶ ἀπεχθάνεται πάσης φύσεως σεξουαλικὰς διαστροφὰς (ὁμοφυλοφιλίαν).

Ἀναφορικῶς πρὸς τὸ θέμα αὐτὸ ἠρωτήθησαν οἱ φοιτηταί: «Πῶς σᾶς φαίνεται ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας περὶ σεξουαλικῆς ἀγνότητος πρὸ τοῦ γάμου; Παρακαλῶ νὰ δικαιολογήσετε τὶς ἀπόψεις σας. Μήπως ἡ διδασκαλία αὐτὴ διαταράσσει τὴ θρησκευτική σας συνείδησιν καὶ τὶς σχέσεις σας μὲ τὴν Ἐκκλησία;» (ἐρ. 40α καὶ 40β). «Εἶναι δυνατὸν ἕνας νέος νὰ μείνῃ ἄγνὸς μέχρι τοῦ γάμου του;» (ἐρ. 40γ).

40,3% ὅλων τῶν φοιτητῶν θεωροῦν τὴν ἀπαγόρευσιν αὐτὴν τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἐσφαλμένην, ἤτοι 15,4% τῶν φοιτητριῶν καὶ 50% τῶν φοιτητῶν.

1. Οἱ περισσότεροι φοιτηταί, οἱ ὁποῖοι ἀπορρίπτουν - ἀποκρούουν τὴν ἀπαγόρευσιν αὐτήν, ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ ἐγκράτεια ἀντιστρατεύεται εἰς τοὺς φυσικοὺς νόμους καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ Ἐκκλησία εὑρίσκεται ἐν ἀδίκῳ. Οὗτοι θεωροῦν τὰς ἐπαφὰς αὐτὰς ὡς ὀρθὰς βιολογικῶς· ἡ ἐγκράτεια θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ εἰς τὴν φυσιολογικὴν λειτουργίαν τοῦ ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ καὶ τὴν ἐν γένει ψυχολογικὴν κατάστασιν ἄσχημα ἀποτελέσματα.

Ἐνταῦθα ἀναφέρομεν μερικὰ ἀπὸ ὅσα ὑπεστήριξαν οἱ φοιτηταὶ ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ καὶ τὰ ὁποῖα εἶναι ἀντιπροσωπευτικὰ τῆς ὁμάδος ταύτης: «Ἐγὼ βρίσκω τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς Ἐκκλησίας ἄδικη, διότι εἶναι ἀφύσικη» (συν. 56), «ἡ διδασκαλία αὐτὴ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἀπαράδεκτη, διότι τὶς ἐπαφὲς αὐτὲς τὶς ἐπιβάλλει ἡ φύσι» (συν. 47), «ἡ ἐπαφὴ αὐτὴ εἶναι ἡ μεγαλύτερη χαρὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου» (συν. 77). «Κατὰ τὴν γνώμην μου ἡ ἀνατομικὴ τελειότης τῆς γυναικὸς δὲν εἶναι κανένα κριτήριο τῆς ἠθικότητός της. Βασικὰ πιστεύω πὼς ὁ ἄνδρας δὲν μπορεῖ νὰ συγκρατηθῇ διότι αὐτὸ εἶναι μία βιολογικὴ ἀναγκαιότητα· θὰ πρέπῃ νὰ μπορῇ νὰ ἔχῃ σχέσεις ἤδη ἀπὸ τὰ 13 του χρόνια. Ὁ αὐνανισμὸς καταστρέφει τὸν ἄνθρωπο. Θὰ μοῦ ἦταν ἐντελῶς ἀδιάφορο ἐὰν ἡ μέλλουσα σύζυγός μου ἦταν ἄθικτη ἢ ὄχι. Θὰ μοῦ ἦταν ἀρκετὸ νὰ ἐκπληρώνῃ αὐτὴ τὶς ἄλλες προϋποθέσεις» (συν. 82). «Τοῦτο εἶναι ἐσφαλμένον, ἀντιστρατεύεται στοὺς νόμους τῆς φύσεως» (συν. 95). Δὲν εἶναι εὔκολον νὰ ἐξηγήσῃ κανεὶς τί ἐννοοῦν οἱ φοιτηταὶ μὲ τὸν ὅρον «φυσικὸν»[153]. Ἐσκεμμένως οὗτοι δὲν ἠρωτήθησαν πότε θὰ ταίριαζε νὰ ἔλθῃ κανεὶς εἰς γάμου κοινωνίαν. Δὲν εἶναι ἡ ἀναμονὴ τοῦ γάμου ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἡ Ἐκκλησία ἐπιτρέπει τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ φυσικοῦ τούτου νόμου, ἀλλὰ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ἁπλῶς αὐτὸ ποὺ κάθε φοιτητὴς θεωρεῖ ὡς «φυσικόν». Τοῦτο γίνεται σαφὲς ἀπὸ τὰς αὐθορμήτους ἐκφράσεις μερικῶν φοιτητῶν, οἱ ὁποῖοι ἤδη ἀπὸ τὸ 17ον, 16ον, 15ον, 14ον καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸ 13ον ἔτος τῆς ἡλικίας των εἶχον τοιαύτας σχέσεις, ὡς ἐντολὴν τῆς φύσεως τὴν ὁποίαν οὗτοι ἐξετέλεσαν. Οἱ περισσότεροι ὅμως βλέπουν τὴν ἔναρξιν τῶν σχέσεων αὐτῶν ὡς ὁμαλὴν ἀπὸ τὸ 17ον ἢ 19ον ἔτος τῆς ἡλικίας[154].

2. Ἐπειδὴ εἶναι δύσκολον νὰ ἀντισταθοῦν ὡρισμένοι φοιτηταὶ εἰς τὸν «φυσικὸν νόμον» διὰ τὸν λόγον τοῦτον θεωροῦν τὴν θέσιν τῆς Ἐκκλησίας ὡς μὴ ὀρθήν. Κατὰ τὴν γνώμην των οὐδεὶς δύναται νὰ μείνῃ ἐγκρατὴς καὶ νὰ ἀσκῇ βίαν ἐναντίον τῶν νόμων τῆς φύσεως. Οὗτοι δὲν χρειάζονται νὰ δικαιολογήσουν τὴν θέσιν των, λέγουν ἁπλῶς: «εἶναι ἄδικον, διότι εἶναι ἀδύνατον νὰ τὸ ἐφαρμόσῃ κανείς». Ἡ ἄποψις αὐτὴ εἶναι τῶν πλείστων φοιτητῶν τῆς ὁμάδος αὐτῆς. «Ἡ ἄποψις τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι δικαία· εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀκολουθήσῃ κανεὶς τὴν ἐντολὴν αὐτὴν τῆς Ἐκκλησίας, διότι ὁ νέος ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ περιμένῃ μέχρι τὸ γάμο» (συν. 135). «Κατὰ τὴν γνώμην μου ἡ ἐντολὴ αὐτὴ τῆς ἀπαγορεύσεως πρέπει νὰ ἀναθεωρηθῇ, διότι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐφαρμοσθῇ (συν. 93).

3. Ἕν μέρος τῶν φοιτητῶν τῆς ὁμάδος ταύτης προπαθεῖ νὰ θεμελιώσῃ τὴν ἄποψίν του μὲ τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι ἡ ἐγκράτεια καὶ ἡ ἀναμονὴ τοῦ γάμου δυνατὸν νὰ προκαλέσῃ ἀσθενείας· οὗτοι δὲν ἀναφέρουν οὐδεμίαν συγκεκριμένην ἀσθένειαν. Ἕνας δευτεροετὴς φοιτητὴς τῆς Ἰατρικῆς ὠνόμασε μίαν ἀσθένειαν τὴν ἐπιδιδυμείτιδα* (ἐξηκριβώθη ὅμως ἀπὸ ἡμᾶς ὅτι ἡ ἀσθένεια αὕτη προκαλεῖται ἀπὸ ὑπερβολικῶς συχνὰς σεξουαλικὰς σχέσεις)[155]. Ἄλλοι τονίζουν ὅτι ἡ ψυχολογικὴ πίεσις εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ἐπικίνδυνη διὰ τὴν ψυχικὴν ὑγείαν τοῦ ἀτόμου[156]. «Δὲν συμφωνῶ μὲ τὴν Ἐκκλησίαν· ἡ καταπίεσις δυνατὸν νὰ προκαλέσῃ εἰς τὸ ἄτομον ψυχολογικὰς διαταραχὰς» (συν. 124), «...ὁ ἄνθρωπος ζηλεύει ἐὰν οἱ ἄλλοι ἔχουν...» (συν. 89).

4. Ὡς τετάρτην ὑποομάδα θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναφέρῃ τις ὡρισμένους φοιτητάς, οἱ ὁποῖοι θεωροῦν τὸν γάμον ὡς τὸν ὀρθότερον τρόπον διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τοῦ ἐνστίκτου αὐτοῦ· νομίζουν ὅμως ὅτι ὁ γάμος εἶναι κάτι ποὺ ἀργεῖ πάρα πολύ. «Νομίζω ὅτι σήμερα ὁ γάμος εἶναι κάτι ποὺ λαμβάνει χώραν πάρα πολὺ ἀργά· δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ περιμένῃ ἕως τότε. Πολλοὶ ἄνθρωποι δὲν παντρεύονται νέοι» (συν.57). Ὁ ἴδιος φοιτητὴς εἶναι τῆς γνώμης ὅτι ἕκαστος ἐπιτρέπεται νὰ ἔχῃ σεξουαλικὰς σχέσεις ἀπὸ τὰ 17 του χρόνια. Ἕνας ἄλλος φοιτητής: «Ἡ ἀπαγόρευσις αὐτὴ εἶναι πάρα πολὺ περιοριστική· εἶναι φυσιολογικὰ ἀδιανόητον ἕνας ἄνθρωπος νὰ μὴ ἔχῃ μία φιλενάδα μετὰ τὰ 18 του χρόνια. Αὐτὸς καὶ αὐτὴ θὰ ἀποφασίσουν ἐὰν θὰ παντρευθοῦν· μήπως θὰ ἔπρεπε νὰ περιμένουν μέχρι τὸ 30ον ἔτος τῆς ἡλικίας τους» (συν. 130). Ἐκτὸς αὐτοῦ οἱ φοιτηταὶ νομίζουν ὅτι ἡ γενετήσιος ὡρίμανσις τοῦ ἀνθρώπου σήμερον ἐπέρχεται ταχύτερον. Ἡ ἡ σωματικὴ ἐπιτάχυνσις τῆς ἀνθρωπίνης ἀναπτύξεως ἔχει ὡς ἀναγκαστικὴν συνέπειαν τὴν σεξουαλικὴν ἱκανοποίησιν (συν. 28). Δι' αὐτὴν τὴν ἐπιτάχυνσιν καὶ ψευδοωρίμανσιν ὡμίλησεν ὁ Shelsky[157].

5. Τὸ καθημερινῶς ὅλο καὶ προκλητικώτερον περιβάλλον καθιστᾶ τὴν ἐγκράτειαν συνεχῶς δυσχερεστέραν. Παλαιότερον ἴσως εἶχε δίκαιον ἡ Ἐκκλησία, σήμερον ὅμως ὄχι, «διότι οἱ συνθῆκες τῆς ζωῆς σήμερον ἔχουν ἀλλάξει» (συν. 27). Μία φοιτήτρια· «Ἡ διδασκαλία αὐτὴ δὲν εἶναι ὀρθή. Ἐγὼ δὲν λέγω κατηγορηματικὰ ὅτι εἶναι ἐσφαλμένη. Ἕνεκα τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν ἔχει καταντήσει οὐτοπία, διὰ τὸ 80% τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἀδύνατον σήμερα νὰ ἐφαρμοσθῇ. Μπορεῖ κανεὶς νὰ παντρευθῇ ἀργότερα, τὸ νὰ μένῃ κανεὶς χωρὶς σχέσεις μέχρι τὴν ἡμέρα τοῦ

---

* Ἐπιδιδυμεῖτις = φλεγμονὴ τῶν ὄρχεων προκαλουμένη ἕνεκα βλεννορροίας ἢ φυματιώσεως· μεγάλη συχνότης σεξουαλικῶν σχέσεων ἐπιταχύνει ὑπερβολικὰ τὴν πιθανότητα μολύνσεως, ὅμως ἡ σχέσις καθ' ἑαυτὴν δὲν εἶναι αἰτία.

γάμου του, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ψυχοσύνθεσίν του καὶ τὶς συνθῆκες. Ἐν τούτοις δὲν δικαιολογῶ τὸν ἐφήμερο ἔρωτα. Ὡστόσο ἡ διαφορά μου μὲ τὴν Ἐκκλησία δὲν σημαίνει τὴν προσωπικήν μου στάσιν ἔναντι τοῦ προβλήματος» (συν. 86).

Τέλος ἕνας ἀριθμὸς φοιτητῶν αὐτῆς τῆς ὁμάδος δὲν βλέπει κανένα νόημα εἰς τὴν στάσιν αὐτὴν τῆς Ἐκκλησίας σχετικῶς μὲ τὴν ἐγκράτειαν. Ἐγκράτεια; Διὰ ποῖον σκοπόν; Τίνος ἕνεκα; Εἰς μίαν ἐποχήν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ὀργιαστικὴ δύναποῖον σκοπόν; Τίνος ἕνεκα; Εἰς μίαν ἐποχήν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ὀργιαστικὴ δύναμις εἶναι τὸ κεντρικὸν σημεῖον τῶν προσπαθειῶν διὰ μίαν ἀτομικὴν εὐτυχίαν, λησμονεῖ κανεὶς τὴν σημασίαν τοῦ γενετησίου ἐνστίκτου διὰ τὴν κοινωνίαν ὡς σύνολον. Ὄχι, ἡ Ἐκκλησία δὲν ἔχει δίκαιον. Διατί θὰ ἔπρεπε ὁ ἄνθρωπος νὰ μὴν ἀπολαύσῃ κάτι τὸ ὁποῖον ἐπιθυμεῖ; «Μήπως ἐπειδὴ τὸ ἀπαγορεύει ἕνας ἀνθρώπινος νόμος;» (συν. 19). Ὁ ἴδιος φοιτητὴς εἶναι τῆς γνώμης ὅτι αἱ σχέσεις αὗται εἶναι δυνατὸν νὰ ἀρχίζουν ἀπὸ τὸ 15ον ἔτος τῆς ἡλικίας. Εἰς τὴν ἐρώτησιν ἐὰν εἶναι δυνατὸν νὰ μείνῃ κανεὶς ἄγνὸς μέχρι τοῦ γάμου, ἀπήντησεν ὅτι τοῦτο εἶναι ἐντελῶς δυνατόν, εἶπεν μάλιστα δὲ ὅτι γνωρίζει μερικὰς περιπτώσεις. Ἡ διδασκαλία τῆς ἐκκλησίας εἶναι ἄνευ σημασίας «διότι ὁ ὀργανισμὸς ζητᾶ τὴν ἀπόλαυσιν (συν. 64), ἢ «αὐτὸ εἶναι ἐντελῶς προσωπικὴ ὑπόθεσις· γι' αὐτὸ πρέπει νὰ ἀποφασίσῃ ἡ δύναμις τοῦ αὐτονόμου ἀνθρώπου τοῦ ἀτόμου» (συν. 77). Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἡ αὐθεντία τῆς Ἐκκλησίας ἐντελῶς ἀπομονώνεται καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τοῦ ἀτόμου τονίζεται πέρα ἀπὸ κάθε θεσμόν.

γ. Περίπου 10% τῶν φοιτητῶν δὲν ἔδωσαν μίαν σαφῆ ἀπάντησιν μὲ ναὶ ἢ ὄχι. Οὗτοι ἀμφιταλαντεύονται μεταξὺ τοῦ ὑπὲρ ἢ κατὰ τῆς στάσεως τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τὴν ἀπόδειξιν τοῦ ἀγῶνος ὁ ὁποῖος λαμβάνει χώραν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἑκάστου ἀνθρώπου, θὰ παρουσιάσωμεν μίαν σειρὰν ἀπαντήσεων τῶν ἐρωτηθέντων: «Ἡ Ἐκκλησία ὡρισμένως ἔχει δίκαιον, ὡρισμένως ἄδικον, βασικῶς ἐγὼ εἶμαι κατὰ αὐτῶν τῶν σχέσεων, στραπατσάρεται, πληγώνεται ἠθικὰ καὶ ψυχικὰ» (συν. 2). «Ἡ διδασκαλία εἶναι βεβαίως ὀρθή, διότι ἀποκλείεται ὁ κίνδυνος ἀσθενειῶν, ἡ δὲ ἐγκράτεια εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τὴν σωματικὴν ὡρίμανσιν τοῦ ἀτόμου. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ὅμως αἰσθάνεται κανεὶς ἔντονη τὴν ἐπιθυμίαν ποὺ προκαλοῦν οἱ ὁρμόνες» (συν. 11). «Ἡ θέσις τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὀρθή. Οἱ προγαμιαῖες σχέσεις εἶναι μία κορωϊδία τοῦ γάμου, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ὅμως ἡ ἐγκράτεια εἶναι κάτι τὸ ἀφύσικο· φύσις καὶ Θρησκεία στὴν προκειμένη περίπτωσι εἶναι δύο ἀντιστρατευόμενα στρατόπεδα. Μιὰ μέτρια χρήση δὲν θὰ τὴν ἔβλεπα κακή» (συν. 37). «Οἱ προγαμιαῖες ὅμως σχέσεις εἶναι κάτι τὸ κτηνῶδες, τὸ ὀρθὸν ὅμως εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐφαρμοσθῇ» (συν. 87).

Παρομοίως ἐκφράζονται καὶ ἄλλοι φοιτηταί. Εἰς τὰς ἐκφράσεις αὐτὰς εἶναι σαφὴς ὁ ἀγὼν μεταξὺ τοῦ θεσμοῦ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἐνστίκτων τοῦ ἀνθρώπου.

δ. Εἶναι ἀξιοπαρατήρητον ὅτι μερικοὶ φοιτηταὶ χρησιμοποιοῦν δύο μέτρα καὶ δύο σταθμά. Εἰς τὴν ἐρώτησιν ἐὰν ἡ ἐγκράτεια μέχρι τοῦ γάμου εἶναι δυνατή, 5,1% τῶν φοιτητριῶν καὶ 27,4% τῶν φοιτητῶν ἀπήντησαν ὅτι εἶναι ἀδύνατη. Διὰ τὴν θέσιν τῶν φοιτητῶν εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι αὐτοὶ δὲν θέλουν νὰ περιορισθοῦν οἱ ἴδιοι, ἀπαιτοῦν ὅμως ἀγνότητα ἀπὸ τὸ ἄλλο φῦλο: «Ἡ διδασκαλία αὐτὴ εἶναι ὀρθή, δὲν τὴν παραδέχομαι ὅμως γιὰ τοὺς ἄνδρες· μόνο γιὰ τὶς γυναῖκες πρέπει νὰ ἰσχύῃ. Ἐγὼ δὲν θέλω ἡ σύζυγός μου νὰ εἶναι χρησιμοποιημένη» (συν. 92). «Εἶναι δυνατὸν νὰ μείνῃ μέχρι τοῦ γάμου κανεὶς χωρὶς σχέσεις· γιὰ τοὺς ἄνδρες ὅμως αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ ἰσχύῃ, γι' αὐτοὺς δὲν ἔχει συνέπειες· γιὰ τὶς γυναῖκες ὅμως εἶναι ἐντελῶς ὀρθή. Ἐγὼ δὲν θέλω καμμία γυναίκα ἡ ὁποία προηγουμένως ἔχει δοθῇ σὲ ἄλλον» (συν. 127).

Τὴν σημασίαν τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου ἰδιαιτέρως δεικνύει ἡ ἔκφρασις ἑνὸς φοιτητοῦ: «βρίσκω τὴν ἀπαγόρευσι αὐτὴ πολὺ δύσκολη γιὰ τοὺς ἄνδρες, γιὰ τὶς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γυναῖκες ὅμως ἐντελῶς ὀρθή· θέλω ὁ γάμος νὰ παραμείνῃ ἕνα μυστήριο· ἐκτὸς αὐτοῦ τέτοιες σχέσεις προσβάλλουν τὴν ἀξιοπρέπεια τῆς οἰκογενείας» (συν. 88).

ε. 40,5% τῶν ἐρωτηθέντων ἔχει τὴν γνώμην ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἔχει δίκαιον. Οἱ φοιτηταὶ αὐτοὶ γνωρίζουν σαφῶς τὴν δυσχέρειαν τοῦ προβλήματος. Οὗτοι χρησιμοποιοῦν ὄχι διαφορετικὰ ἐπιχειρήματα τῶν φοιτητῶν τῆς πρώτης ὁμάδος. Εἶναι βεβαίως κατὰ τῶν πρὸ ἢ μετὰ τὸν γάμον σχέσεων ἔξω τοῦ γάμου, δὲν θέλουν ὅμως τὸ θέμα αὐτὸ νὰ εἶναι ταμποῦ, ζητοῦν μίαν θρησκευτικὴν καὶ φυσιολογικὴν ἑρμηνείαν. «Ἐὰν κανεὶς ἀπομονώνεται ἀπὸ τὴν κοινωνία, ἀποβλακώνεται. Ἐγὼ εἶμαι ὑπὲρ τῶν σχέσεων τῶν δύο φύλων μὲ τὸ σκοπὸ τὸν προσανατολισμό. Τὸ σὲξ δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἕνα ταμποῦ. Πρέπει ἐμως νὰ δοθῇ μία πλήρης ἑρμηνεία τῆς ἐγκρατείας, ὄχι γιὰ σεξουαλικὴ συνομιλία ἀλλὰ γιὰ ψυχικὴ ἐπαφή» (συν. 25). Τὴν ἀνάγκην δι' ἕνα τοιοῦτον προσανατολισμόν, τὸν ἐσφαλμένον προσανατολισμὸν πολλῶν φοιτητῶν καὶ μαθητῶν ὑπογραμμίζει ἡ Α. Κριαρᾶ εἰς μίαν ἔρευνάν της[158]. Διὰ τοὺς φοιτητὰς τούτους τὸ «φυσικὸν» δὲν εἶναι βιολογικῆς φύσεως ἀλλὰ τὸ ἀνεγνωρισμένον ἦθος[159]. «Ὥριμος σημαίνει κατὰ τὴν γνώμην τῶν φοιτητῶν αὐτῶν ὄχι ὁ ἀνεπτυγμένος ἀπὸ τὴν ἄποψιν τῶν γεννητικῶν ὀργάνων, τοῦ νὰ ἔχῃ κανεὶς γεννητικὰ ὄργανα, ἀλλὰ ὁ ἄνδρας καὶ ἡ γυναῖκα οἱ ὁποῖοι ἔχουν σαφῆ συνείδησιν τοῦ φύλου των καὶ οἱ ὁποῖοι μποροῦν νὰ συγκρατοῦνται»[160]. «Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἐγὼ βρίσκω πὼς ἡ ὑπόθεσις δὲν εἶναι θέμα τῆς Ἐκκλησίας, εἶμαι ἐν τούτοις σύμφωνος μὲ τὴν θέσιν τῆς Ἐκκλησίας» (συν. 10).

2 Μεταξὺ τῶν διαφόρων δικαιολογιῶν δίδεται ὁ γάμος καὶ ἡ συζυγία ὡς ἡ βασικωτέρα διέξοδος τοῦ ἐνστίκτου, ἡ δὲ ἀξία τοῦ γάμου τονίζεται ἐντελῶς ἰδιαιτέρως. Ἡ ἄποψις αὐτὴ τονίζεται κυρίως ἀπὸ μέρους τῶν φοιτητῶν. Ἀναφορικῶς μὲ αὐτὰ γράφει ὁ H. Buerger -Prinz: «Ἡ προγαμιαία γενετήσιος ἐγκράτεια τῆς γυναικὸς ἀναφέρεται πάντοτε εἰς τὴν μελλοντικήν της συζυγίαν καὶ οἰκογένειαν[161]. Ἀκόμη καὶ οἱ ἄρρενες ἐρωτηθέντες θεωροῦν τὰς προγαμιαίας σχέσεις ἐν ἀφορᾷ πρὸς τὴν συζυγίαν ὡς παρανόμους: Οὕτω εἶπεν ἕνας φοιτητὴς τοῦ Πολυτεχνείου: «Δὲν ἐπιδοκιμάζω τὴν ἡδονὴν τῆς στιγμῆς· ποιὸν σκοπὸν ἐξυπηρετοῦν αὐτὲς οἱ σχέσεις; Ἡ Ἐκκλησία εἶχε δίκαιο πλήρως. Τέτοιες σχέσεις εἶναι κατὰ τὴν γνώμη μου μία σιν» (συν. 99). Ἡ ἐγκράτεια πρὸ τοῦ γάμου δικαιολογεῖται μὲ πολλοὺς τρόπους. Ἡ Ἐκκλησία ἔχε δίκιο πλήρως. Τέτοιες σχέσεις εἶναι κατὰ τὴν γνώμη μου μία προδοσία. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει καμμία ἀρχή, κανένα νόμο, κανένα φραγμό. Εἶναι μία ἀσυνειδησία. Ὁ γάμος εἶναι κάτι τὸ ἱερό. Ἀλλοιῶς χάνει ἀπὸ τὴν ἀξία του» (συν. 41). Ὁ γάμος εἶναι τὸ στεφάνι τῆς νίκης, εἶναι ἕνα μυστήριο (συν. 40). «Ἐγὼ θεωρῶ τὴν θέσιν τῆς Ἐκκλησίας ὀρθή· ὁ ὑποψήφιος σφυρηλατεῖ τὸν χαρακτῆρα του γιὰ τὸν γάμο, ἐκτὸς αὐτοῦ εἶναι ἐντελῶς ὑγιὴς καὶ ὥριμος καὶ τὰ παιδιὰ του εἶναι ἐπίσης ὑγιᾶ καὶ δὲν ἔχει σχέσι μὲ κανενὸς εἴδους κοινωνικὰ δράματα» (συν. 58), «καὶ ἂν ἀκόμη δὲν λάβουμε ὑπ' ὄψι τοὺς λόγους ὑγείας οἱ ὁποῖοι δὲν δικαιολογοῦν τέτοιες σχέσεις, ἐγὼ δὲν θέλω ὁ γάμος μου νὰ εἶναι μία κοροϊδία» (συν. 76). Πολλοὶ φοιτηταὶ εἶναι τῆς ἀπόψεως ὅτι οἱ προγαμιαῖαι σχέσεις καθὼς καὶ οἱ σχέσεις ἐκτὸς τοῦ γάμου ἔχουν καταστροφικὲς συνέπειες. «Αὐτὲς οἱ σχέσεις μολύνουν τὴν ζωὴ καὶ μετὰ τὸν γάμο, στὶς διάφορες συγκρούσεις ἀμέσως σκέπτεται κανεὶς τὶς προγαμιαῖες σχέσεις τοῦ ἄλλου» (συν. 9). «Αὐτή, (ἡ ἐγκράτεια πρὸ τοῦ γάμου) εἶναι γιὰ τὴν γυναῖκα τὸ ἐχέγγυο γιὰ τὴν πίστι της καὶ μετὰ τὸν γάμο» (συν. 90). Ἐπ' αὐτοῦ γράφει ὁ U.Beer: «Οἱ προγαμιαῖες σχέσεις ἔχουν τὸ μειονέκτημα ὅτι συνηθίζουν τὸ ἄτομο στὴν γνωριμία μὲ ἄλλα ἄτομα κατὰ σύντομα χρονικὰ διαστήματα καὶ τὸν ἕνα μετὰ τὸ ἄλλο. Αὐτὸ κάνει τὸν ἄνθρωπο νὰ ζητᾷ καὶ διὰ τῆς ἐρεύνης τοῦ Kinsley[162]. Διαφορετικῶς πως ἐκφράζει τὴν ἰδίαν γνώμην καὶ φοιτητὴς τῆς Φυσικῆς: «Ἡ ἀπαίτησις τῆς Ἐκκλησίας εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ ἐφαρμοσθῇ, ἐν τούτοις αὐτὴ βασικὰ ἔχει δίκαιο. Αὐτὲς οἱ σχέσεις ὁδηγοῦν στὴν διαφθορὰ καὶ σὲ μιὰ ὄχι καὶ τόσο ὁμαλὴ συμβίωσι μετὰ τὸν γάμο· ὁ ἄνδρας καὶ ἡ γυναί-

κα θὰ ζητήσουν πάλι τὶς σχέσεις μὲ τὸν παλιό τους φίλο. Ἐγὼ εἶμαι τῆς γνώμης ὅτι ἡ ἀγνότης εἶναι ἡ καλύτερη προϋπόθεσι γιὰ μία ἁρμονικὴ συμβίωσι...» (συν. 137)[163]. Ἄλλοι φοιτηταί: «Οἱ προγαμιαῖες σχέσεις ἔχουν σὰν συνέπεια τὴν ἀστάθεια τῆς συζυγικῆς πίστεως» (συν. 42). «Ἐγὼ δίνω δίκαιο στὴν Ἐκκλησία· ἡ συνήθεια γίνεται μὲ τὸν καιρὸ ἕνα πάθος, ποὺ ὑπάρχει ὁ κίνδυνος νὰ διαρκέσῃ καὶ μετὰ τὸν γάμο...» (συν. 34). 13% ὅλων τῶν διαζυγίων ἔχουν ὡς αἰτίαν τὴν ἀπιστίαν[164]. Ἐπ' αὐτοῦ γράφει ὁ Riesmann[165]. «Ἀσφαλῶς πολλὰ ἀπὸ τὰ διαζύγια εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς ἀχαλινώτου περιπετείας εἰς τὸ σεξουαλικὸν πεδίον».

3. Ὁ G. Richard λέγει ὅτι τὸ περιβάλλον παίζει ὡς ψυχολογικὸς παράγων σημαντικὸν ρόλον. Αὐτὸ ἠμπορεῖ νὰ προξενῇ εἰς ἕνα ἐγκρατῆ συμπλέγματα κατωτερότητος. Μία καθαρὴ ὅμως προσωπικὴ θέσις μὲ τὴν σταθερὰν ἀπόφασιν «ὄχι πρὸ τοῦ γάμου» δίδει εἰς τὸν νέον ἄνδρα καὶ τὴν γυναῖκα ἀσφάλειαν καὶ ψυχολογικὴν ἰσορροπίαν[166].

Ἕνας λόγος διὰ τὸν ὁποῖον μία ὁμὰς φοιτητῶν δίδει δίκαιον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἶναι ὁ κίνδυνος ἀφροδισίων νοσημάτων. Ἀναμφιβόλως: «Ἡ ἀγνότης εἰς ἀμφότερα τὰ φῦλα οὐδεμίαν ἐπιβλαβῆ συνέπειαν ἔχει»[167]· τοὐναντίον αἱ συνέπειαι ἐξ ἀφροδισίων νοσημάτων εἶναι ὅλως ἐπικίνδυνοι[168]. Τὸ 1947 ἡ πολυκλινικὴ Βόλου ἐδημοσίευσεν τὰς ἀσθενείας τῶν ἀρρώστων οἱ ὁποῖοι ἦλθον πρὸς θεραπείαν. Κατωτέρω παραθέτομεν τὰς ἀσθενείας καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν περιπτώσεων διὰ νὰ λάβῃ ὁ ἀναγνώστης μίαν ἰδέαν τῆς καταστάσεως:

Καρκίνος	31	Φλεγμονὴ πνευμόνων	57
Τῦφος	59	Φυματίωσις	178
Πλευρῖτις	48	Γρίππη	1392
Ἑλονοσία	2794	Σύφιλις	7431[169, 170]

Μὲ ἔμφασιν ἐτόνισεν εἰς φοιτητής, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχεν οὐδεμίαν σχέσιν μὲ τὴν Ἐκκλησίαν: «Ἐγὼ βρίσκω πὼς ἡ Ἐκκλησία ἔχει δίκιο. Οἱ σεξουαλικὲς σχέσεις ἀπαιτοῦν χρῆμα, χρόνο καὶ ὑγεία» (συν. 131). Ἕνας φοιτητὴς τῆς Ἰατρικῆς ἀπήντησεν εἰς τὴν ἰδίαν ἐρώτησιν: «Ἡ διδασκαλία αὐτὴ εἶναι ὀρθή. Ἡ ἐγκράτεια κάνει τὸν ἄνθρωπον ψυχικῶς ἄτρωτον καὶ ὀργανικῶς ἰσχυρὸν» (συν. 80).

4. Μερικοὶ φοιτηταὶ βλέπουν εἰς τὴν ἀχαλίνωτον σεξουαλικὴν ἐλευθερίαν τὴν ὀ άλυσιν τῆς κοινωνίας (συν. 8, 12, 54). Τοὐναντίον ἡ ἐγκράτεια θεωρεῖται ὡς κάτι τὸ ὑψηλὸν «δὲν εἶναι μόνον οἱ κίνδυνοι τῆς ὑγείας, τῆς ἀποτυχίας τοῦ γάμου καὶ ἡ ψυχικὴ ἐξαθλίωσι· ἐγὼ στὴν ἐγκράτεια βλέπω τὴν διαφορὰ μεταξὺ ἀνθρώπου καὶ ζώου» (συν. 75). Γενικῶς αἱ σχέσεις αὐταὶ ἀποκρούονται ὡς ἑξῆς: «...αὐτὸ εἶναι ἡ διαφθορὰ τοῦ ἐνστίκτου, ὁδηγεῖ σὲ περαιτέρω διαφθορὲς...» (συν. 67). Ἐξ ἄλλου οἱ φοιτηταὶ εἰς τὴν ἐγκράτειαν βλέπουν μίαν δύναμιν ἡ ὁποία συντελεῖ εἰς τὸν σχηματισμὸν καλοῦ χαρακτῆρος. Αἱ ἑπόμενοι ἐκφράσεις καθιστοῦν τοῦτο σαφές: «Αὐτὸ εἶναι ὀρθόν, ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ εἶναι ἐγκρατής, ἔτσι ἰσχυροποιεῖ τὸν χαρακτῆρα του...» (συν. 23), «ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου ἔγκειται εἰς τὸ νὰ συγκρατῇ ἑαυτόν...» (συν. 39), «ἐγὼ πιστεύω πὼς αὐτὸ εἶναι ἀπολύτως ὀρθόν· ἔτσι ὁδηγεῖται κανεὶς στὸν σεβασμὸν τοῦ ἄλλου φύλου. Ἡ ἐγκράτεια ἐπιτρέπει εἰς τὸν νέον ἄνθρωπον νὰ ὁλοκληρωθῇ σωματικὰ καὶ πνευματικὰ καὶ τὸν προετοιμάζει γιὰ τὴν ἔγγαμο συμβίωσι» ησυν. 134).

Ὁμοίας ἀπόψεως εἶναι καὶ ὁ ψυχίατρος Richard· κατὰ λέξιν γράφει: «Δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀφεθοῦμε ἐντελῶς ἀδέσμευτοι κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς νεότητος παραδίδοντες ἑαυτοὺς εἰς τὰ ἔνστικτα θεωροῦντες ὅτι εἶναι κάτι τὸ φυσικόν. Εἶναι ἀδύνατον ἀτιμωρητὶ νὰ ἀπαρνηθῶμεν τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ψυχισμοῦ μας. Ἡ προετοιμασία διὰ τὴν ζωὴν ἀπαιτεῖ ὅλας τὰς δυνάμεις μας διὰ νὰ κατορθώσωμεν νὰ ἐκ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πληρώσωμεν τὰ καθήκοντά μας ἔναντι τοῦ γάμου, τῆς οἰκογενείας ἢ τοῦ ἐπαγγέλματος»[171]. Τὸ ὅτι ἡ ἐγκράτεια δίδει εἰς τὸν ἄνθρωπον δυνάμεις εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας[172 - 173 - 174].

5. Χαρακτηριστικὴ διὰ τὸν κοινωνικὸν ἔλεγχον εἶναι ἡ ἀπάντησις μιᾶς φοιτητρίας: «Εἶναι ὀρθόν. Νομίζω πῶς ἐὰν ἔκανα κάτι τέτοιο, θὰ ἔχανα τὴν ἀξιοπρέπειά μου» (συν. 42). Τρεῖς φοιτηταὶ ἔδωσαν ἕνα εἶδος θρησκευτικῆς θεμελιώσεως διὰ τὴν ὀρθότητα αὐτῆς τῆς θρησκευτικῆς ἀπόψεως: «Εἶναι ὀρθὴ διότι στηρίζεται στὴν Θεία Χάρι» (συν. 85), «εἶναι πάρα πολὺ ὀρθή· ἄνθρωποι οἱ ὁποῖοι ἔχουν προοδεύσει εἰς τὴν πίστιν, μποροῦν νὰ τὴν ἐφαρμόσουν, εἶναι δυνατοί. Αὐτὰ τὰ ἔνστικτα ἔχουν δοθῆ ἀπὸ τὸν Θεό· ὁ τρόπος ὅμως ποὺ τὰ χρησιμοποιεῖ κανεὶς εἶναι ἀνήθικος καὶ τότε τὰ ἀποτελέσματα εἶναι ἄσχημα. Ὁ ἄνθρωπος μόνος του εἶναι ἀδύνατος, ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καὶ γι' αὐτὸ στρέφεται πρὸς αὐτόν, γιὰ νὰ ἀντλήσῃ δύναμι ἀπὸ Αὐτὸν» (συν. 100). «Ἡ ἐγκράτεια ἀμφοτέρων τῶν φύλων εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τὸν σεβασμὸ πρὸς τὸν Θεὸ καὶ πρὸς τὸ ἄλλο φῦλο, ἀκόμη καὶ ὅταν τὸ ἄλλο φῦλο παρουσιάζει κάποιαν αὐθάδεια» (συν. 126).

Ὡς συνάγεται ἐκ τοῦ πίνακος 24, ἀποκρούονται αἱ προγαμιαῖαι σχέσεις περισσότερον ἀπὸ τὰς φοιτητρίας παρὰ ἀπὸ τοὺς φοιτητάς. Τοὐναντίον ἡ ἀσέβεια ἔναντι τῶν γονέων εἶναι τὸ μεγαλύτερον ἠθικὸν σφάλμα κατὰ τοὺς φοιτητὰς παρὰ διὰ τὰς φοιτητρίας.

Ἐκ τῶν ἐρωτηθέντων, τῶν ὁποίων οἱ γονεῖς ἐκκλησιάζονται τακτικά, διπλάσιος ἀριθμὸς θεωρεῖ τὰς ἔξω τοῦ γάμου σεξουαλικὰς σχέσεις ὡς μεγαλύτερον σφάλμα, ἐν σχέσει μὲ τοὺς φοιτητὰς τῶν ὁποίων οἱ γονεῖς δὲν ἐκκλησιάζονται. Ὑπάρχει μία σαφὴς διαφορὰ ἐν σχέσει μὲ τὴν ἐρώτησιν ταύτην εἰς ὅλα τὰ σημεῖα ὡς ἤδη περιεγράψαμεν μεταξὺ τοῦ ἐρωτωμένου ὁ ὁποῖος κατάγεται ἀπὸ θρησκευομένους γονεῖς καὶ τοῦ ἐρωτωμένου ὁ ὁποῖος κατάγεται ἀπὸ γονεῖς οἱ ὁποῖοι πηγαίνουν μὲν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἀλλ' ὄχι διὰ λόγους θρησκευτικούς.

στ. Οἱ φοιτηταὶ ἠρωτήθησαν: Ποιὸ ἀπὸ τὰ ἑπόμενα ἠθικὰ σφάλματα εἶναι τὸ σοβαρώτερον:

1. Ἡ σπατάλη τοῦ χρήματος τῶν γονέων;
2. Ἡ ἀσέβεια πρὸς τοὺς γονεῖς;
3. Αἱ ἀθέμιτοι γενετήσιαι σχέσεις;

Δι' ἑκάστην ἐρώτησιν ἐδόθη ἓν παράδειγμα. Σκοπὸς τῆς ἐρωτήσεως αὐτῆς ἦτο νὰ μελετηθοῦν τὰ ἠθικὰ κριτήρια τῶν ἐρωτηθέντων. Τὸ ὅτι ἡ ἀπάντησις εἰς τὴν ἐρώτησιν εἶναι δύσκολος, ἦτο γνωστόν, παρουσιάσθη ὅμως καὶ μία τετάρτη ἐκδοχή.

Πίναξ 24. Τὸ σοβαρότερον ἠθικὸν σφάλμα ἑνὸς Νέου κατὰ τὴν ἄποψιν τῶν φοιτητῶν.

	Ἄρρενες	Θήλεις	Μ.Ο.
Ἀσέβεια ἔναντι τῶν γονέων...	41,2	17,9	32,7
Ἀθέμιτοι γενετήσιαι σχέσεις..	18,6	69,2	32,7
Σπατάλη τοῦ χρήματος τῶν γονέων	14,7	2,6	11,4
Ὑπόσχεσις γάμου καὶ ἀπάτη ..	13,7	2,6	10,6
Οὐδεμία ἀπάντησις	11,8	7,7	10,6
Σύνολον:	100%=102	100%=39	101%=41

Ὅσο μεγαλύτερος εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων μιᾶς πόλεως εἰς τὴν ὁποίαν ἐγεννήθη ὁ ἐρωτηθείς, τόσον μεγαλυτέρα εἶναι ἡ ἀπαίτησίς του διὰ σεξουαλικὴν

ἐλευθερίαν. Ἐπίσης πολὺ μεγάλον ρόλον εἰς τὸ πρόβλημα αὐτὸ παίζει ἡ ἀπασχόλησις τοῦ ἐρωτωμένου κατὰ τὸν ἐλεύθερον χρόνον του. Οἱ φοιτηταὶ οἱ ὁποῖοι ἀσχολοῦνται μὲ τὸν χορὸν καὶ τὰς διασκεδάσεις κατὰ τὸν ἐλεύθερον χρόνον των, τείνουν περισσότερον εἰς σεξουαλικὴν ἐλευθερίαν ἀπὸ φοιτητὰς οἱ ὁποῖοι χρησιμοποιοῦν διαφορετικώτερον τὸν ἐλεύθερον χρόνον των.

Φοιτηταὶ τῆς Φιλολογίας, τῆς Νομικῆς καὶ τῆς Ἰατρικῆς ἐγκρίνουν πολὺ ὀλιγώτερον τὰς προγαμιαίας σεξουαλικὰς σχέσεις· τοὐναντίον φοιτηταὶ τῆς Κτηνιατρικῆς ἀναλογικῶς εὑρίσκονται εἰς τὴν κορυφὴν ἐκείνων οἱ ὁποῖοι θεωροῦν θεμιτὰς αὐτὰς τὰς σχέσεις (61,5% ἔναντι 40,3% τοῦ Μ.Ο.). Τὰ 45,4% τῶν φοιτητῶν τῆς Ἰατρικῆς θεωροῦν τὰς προγαμιαίας σχέσεις ὡς τὸ μεγαλύτερον ἠθικὸν σφάλμα, τοὐναντίον μόνον τὸ 12,5% τῶν φοιτητῶν τῆς Γεωπονοδασολογικῆς καὶ 7,7% τῆς Κτηνιατρικῆς. Δυνάμεθα ἐνταῦθα νὰ ἐπαναλάβωμεν τὴν ἄποψιν τοῦ H. Hunger: «Ὅσον περισσότερον συμμετέχει ὁ νέος εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ζωήν, τόσον περισσότερον περιωρισμέναι εἶναι αἱ σχέσεις του μὲ τὸ ἄλλο φῦλον καὶ τἀνάπαλιν»[175]. Πολλοὶ τονίζουν τὴν ἐγκράτειαν ὡς πηγὴν δυνάμεως καὶ τὴν ἄσκησιν ὡς τὴν ἀρίστην δύναμιν τῆς ἐνεργείας διὰ πολιτιστικὰς καὶ κοινωνικὰς προσφοράς[176]. Ταῦτα ὅμως ἔχουν συνήθως ἄμεσον σχέσιν μὲ μίαν ἰδεολογίαν ἢ μὲ μίαν μορφὴν θρησκευτικῆς δραστηριότητος.

Ἐπ' αὐτοῦ γράφει ὁ ψυχίατρος Richard: «Ἐν πάσει περιπτώσει ἡ Θρησκεία φαίνεται νὰ βοηθᾷ πάρα πολλοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν προσπάθειάν των νὰ φθάσουν τὸ προσωπικὸν ἠθικὸν ἰδεῶδες· ἡ μείωσις τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος τῶν τελευταίων ἐτῶν δεικνύει ὅτι ἡ ἠθικὴ διαρκῶς κατέρχεται ἰδιαιτέρως διότι δὲν ὑπάρχουν νέα ἰδεώδη εἰς τὴν θέσιν τῶν παλαιῶν»[177].

Ἡ προσωπικὴ ἄποψις τοῦ ἐρωτωμένου συχνάκις λαμβάνει τὴν σφραγῖδα της ἀπὸ τὸ περιβάλλον ἐντὸς τοῦ ὁποίου οὗτος ζῇ. Πολλάκις τὰ ἐπιχειρήματα δὲν εἶναι τόσον σπουδαῖα ὅσον ἡ δύναμις τῆς θελήσεως, ἡ ὁποία ἐδημιουργήθη κατὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον τρόπον. Τοῦτο καθίσταται σαφὲς ἀπὸ τὴν συνήθη ἔκφρασιν τῶν φοιτητῶν: «εἶναι ὀρθὸν ἀλλὰ δύσκολον νὰ ἐφαρμοσθῇ», γεγονὸς τὸ ὁποῖον δεικνύει τὴν σύγκρουσιν τοῦ δέοντος μὲ τὸ εἶναι.

Συνεχίζεται

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

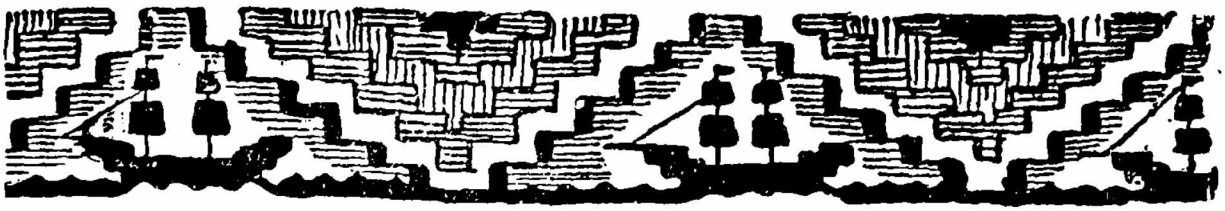

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΟΥΣ Β. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
Θεολόγου Καθηγητοῦ

Η ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΧΡΙΤΙΑΝΙΚΗΝ ΑΝΤΙΛΗΨΙΝ*

Ἠσκοῦντο εἰς τὴν ἐργασίαν τόσον, ὥστε «πρὸς ἔργα χειρῶν καὶ πόνων ὑπομονὴν ἦσαν εὔψυχοι»[211]. Τοῦτο παρατηροῦμεν εἰς τὰ τέκνα τοῦ Ἰακώβ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Ἰωσήφ, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν Αἴγυπτον «φιλεργεῖν παρεκάλει»[212] τοὺς Αἰγυπτίους, διὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴν ἐπερχομένην περίοδον ἀφορίας.

Τὴν ἐργασίαν οἱ Ἰουδαῖοι συνέδεον στενῶς, κατὰ τὸν Ἰώσηπον, μὲ τὴν εὐσέβειαν. Ὁρμώμενοι ἐκ τῆς θεμελιώδους ἀρχῆς ὅτι τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ ἀπορρέουν καὶ ὅτι Αὐτὸς τὰ πάντα ἐπιβλέπει, ἐπίστευον ὅτι καὶ ἡ ἐργασία καὶ ὅλαι αἱ λοιπαὶ ἀσχολίαι τοῦ βίου δὲν πρέπει νὰ ἀποβλέπουν εἰς τὴν ὑλικὴν εὐημερίαν τοῦ ἀτόμου, ἀλλ' ὀφείλουν νὰ ἔχουν ὡς σκοπὸν τὴν εὐσέβειαν· «πάντα τἆλλα τέλος ἔχειν τὴν εὐσέβειαν»[213]. Ηγὴ δὲ τῆς εὐσεβείας εἶναι οἱ Νόμοι, ἐκ τῆς μελέτης καὶ τηρήσεως τῶν ὁποίων μανθάνει ὁ ἄνθρωπος ὅτι οὗτοι δὲν ἀπήτουν τὴν τιμὴν καὶ τὸν σεβασμὸν χάριν ἀργίας ἢ τρυφῆς, ἀλλὰ τοὐναντίον ἀπήτουν «μείζονας ἄθλους καὶ πόνους»[214], ἀπὸ τὴν νομιζομένην καρτερίαν, τὴν ἐπιβληθεῖσαν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους. Οὗτοι ὡς γνωστόν, ἀσκούμενοι μόνον εἰς τὴν τέχνην τοῦ πολέμου, «μήτε γῆν εἰργάζοντο, μήτε περὶ τέχνας ἐπόνουν», ἀλλ' ἦσαν «πάσης ἐργασίας ἄφετοι (ἀργοί)»[215]. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ οἱ Ἰουδαῖοι εἶχον ἰδιαίτερον σεβασμὸν πρὸς τοὺς νόμους, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ κατηγορῶνται ὅτι χάριν τρυφῆς καὶ ἀργίας ἐτίμων αὐτούς, δι' αὐτὸ καὶ ὁ Ἰώσηπος ἀναγκάζεται νὰ ἀποσείσῃ τὴν κατηγορίαν καὶ νὰ τονίσῃ τὴν ἐπιβολὴν τῆς ἐργασίας ὑπὸ τοῦ Νόμου. Ὁ Νόμος, ὄχι μόνον ἐπέβαλε τὴν ἐργασίαν, λέγει ὁ Ἰώσηπος, ἀλλὰ καὶ τὴν ὁμόνοιαν· «τὸ φίλεργον ἐν ταῖς τέχναις καὶ τὸ καρτερικὸν ἐν ταῖς ὑπὲρ τῶν νόμων ἀνάγκαις»[216], δηλαδὴ ἀρετὰς ἀπαραιτήτους διὰ μίαν ἔντιμον ἐργασίαν. Αὐτὸς ὁ Νόμος τέλος ὥριζε τὸν συντονισμὸν ἑκάστης ἐργασίας καὶ τὴν ἀνάπαυσιν, «ἵν' ὥσπερ ὑπὸ πατρὶ τούτῳ καὶ δεσπότῃ ζῶντες μήτε βουλόμενοι μηδὲν μηθ' ὑπ' ἀγνοίας ἁμαρτάνωμεν»[217].

Ἀλλὰ τὸν σεβασμὸν τῶν Ἰουδαίων πρὸς τὴν ἐργασίαν ἀποδεικνύει ὁ Ἰώσηπος καὶ ἐκ διαφόρων ἔργων τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὀνομαστότερον τῶν ὁποίων ἦτο ὁ περικαλλὴς ναὸς τοῦ Σολομῶντος. Τόσην λαμπρότητα εἶχεν οὗτος, κατὰ τὸν Ἰώσηπον, ὥστε ἐθαυμάζετο διὰ τὴν λεπτὴν καὶ ἀρίστην τέχνην· «τὸ δ' ἔξωθεν περιηγμένον ἔτι μᾶλλον τῷ κάλλει τῆς ἐργασίας ἦν ἐκπεπονημένον»[218]. Ὡς γνωστὸν οἱ

---

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 102.

211. Ἰωσήπου, Ἰουδ. Ἀρχ. Β, 1.
212. Αὐτόθι Β, 192.
213. Ἰωσήπου Κατ' Ἀπίωνος Β, 10, 181.
214. Αὐτόθι 31, 228.
215. Αὐτόθι 31, 229.
216. Αὐτόθι 39, 283.
217. Αὐτόθι 17, 174.
218. Ἰωσήπου Ἰουδ. Ἀρχ. ΙΒ΄, 65.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἰουδαῖοι ἐκατηγοροῦντο τότε διὰ τὴν μὴ ἐπίδοσιν εἰς τὰς τέχνας, ὁπότε δὲν εἶχον νὰ παρουσιάσουν ἄνδρας «καινῶν εὑρετὰς ἔργων ἢ λόγων»[219]. Ἡ μὴ ἐπίδοσις ὅμως τοῦ Ἰσραὴλ εἰς τὰς τέχνας, κατὰ τὸν καθηγητὴν Βασ. Βέλλαν «δὲν ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν προσκόλλησιν εἰς τὸν Νόμον, ὅστις, ἀπαγορεύων τὴν ὑφ' οἱανδήποτε μορφὴν παράστασιν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἵδρυσιν διαφόρων ναῶν, δὲν ἔδιδεν ἐν τούτῳ τὴν ἀπαιτουμένην εἰς τὸν τεχνίτην ἐλευθερίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν χαρακτῆρα τῆς φυλῆς, προσέτι δὲ καὶ εἰς ἰδιαιτέρως ἱτσορικοὺς λόγους»[220]. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὁ Σολομῶν ἀνῳκοδόμησε τοῦτον διὰ τῆς προσωπικῆς ἐργασίας καὶ ὑλικῆς προσφορᾶς τῶν ὑπηκόων του. Κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ Ἰωσήπου, σύμφωνον οὖσαν καὶ μὲ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, ἡ προετοιμασία ἀνοικοδομήσεως τοῦ ναοῦ ἤρχισε ἀπὸ τὸν Δαυΐδ, ὁ ὁποῖος εἶχε συγκεντρώσει τοὺς ἐργάτας, κατένειμε τούτους εἰς ὡρισμένον εἶδος ἐργασίας, ὡς ἄλλους λατόμους, ἄλλους «παραφέρειν λίθους» καὶ ἄλλους διὰ διαφόρους ἄλλας ἐργασίας. Ἡτοίμασεν ἀκόμη καὶ διάφορα ὑλικὰ διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν, ὡς «πολὺν σίδηρον καὶ χαλκὸν εἰς τὰ ἔργα καὶ ξύλα κέδρινα πολλὰ καὶ παμμεγεθέστατα Τυρίων αὐτῷ ταῦτα πεμπόντων καὶ Σιδωνίων»[221]. Ἐκ τοῦ ἔργου τούτου πληροφορούμεθα ἀκόμη καὶ τὴν ὕπαρξιν ἐπιστατῶν εἰς τὰς μεγάλας ἐργασίας, καὶ δὴ τὰς οἰκοδομικάς, οἰκοδόμων καὶ ἄλλων τεχνιτῶν[222].

Ὁ Ἰώσηπος ὁμιλεῖ καὶ περὶ ἐξειδικεύσεως ἐργατῶν Ἰουδαίων εἰς διαφόρους τέχνας. Οὕτως ὁ Ἡρώδης, ἐπιθυμῶν νὰ ἀνοικοδομήσῃ ἐκ νέου τὸν καταστραφέντα ναὸν τοῦ Σολομῶντος, «ἐργάτας μυρίους τοὺς ἐμπειροτάτους ἐπιλεξάμενος... καὶ τοὺς μὲν διδάξας οἰκοδόμους, ἑτέρους δὲ τέκτονας, ἥπτετο τῆς κατασκευῆς ἁπάντων αὐτῷ προθύμως προευτρεπισμένων»[223]. Γνωστοὶ ἦσαν καὶ οἱ ὑλοτόμοι ἢ «ὑλουργοὶ» καλούμενοι, οἱ ὁποῖοι προήρχοντο κυρίως ἐκ τῆς Σιδῶνος καὶ διὰ τὴν ἐργασίαν των ἐλάμβανον «μισθόν» [224]. Τέλος οἱ Ἰσραηλῖται εἰργάζοντο καὶ ὡς ὁπλῖται ἐπ' ἀμοιβῇ, δηλαδὴ ὡς μισθοφόροι στρατιῶται[225]. Ὁμιλῶν καὶ ἀλλαχοῦ ὁ Ἰώσηπος περὶ τῆς ἀμοιβῆς τῆς ἐργασίας, θεωρεῖ αὐτὴν ἀναγκαιοτάτην, δικαίαν καὶ ὡς κίνητρον πρὸς δημιουργίαν, ἐνῷ ἀντιθέτως ἄρνησις αὐτῆς ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἐσχάτην ἔνδειαν καὶ ὡς ἐπακόλουθον ἔχει τὸν μαρασμόν. Τοῦτο στηρίζει εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς ἀνοικοδομήσεως τοῦ ναοῦ ἐπὶ Ἡρώδου, ὅπου οἱ τεχνῖται ἔπαυσαν νὰ ἐργάζωνται, ἕνεκα ἐνδείας, ἀφοῦ δὲν προσεφέρετο ὁ μισθὸς «ἐκ τῆς κατὰ τὸ ἱερὸν ἐργασίας». Τότε «ὁ δῆμος... προνοούμενος τῶν τεχνιτῶν καὶ εἰς τούτους ἀναλοῦν τοὺς θησαυροὺς βουλόμενος, καὶ γὰρ εἰς μίαν τις ὥραν τῆς ἡμέρας ἐργάσαιτο, τὸν μισθὸν ὑπὲρ ταύτης εὐθέως ἐλάμβανε»[226].

Οἱ Ἰουδαῖοι δὲν εἰργάζοντο μόνον εἰς περιόδους εὐημερίας καὶ μὲ μοναδικὸν στόχον τὴν ἱκανοποίησιν ὑλικῶν συμφερόντων ἢ τὴν δημιουργίαν πολιτισμοῦ πρὸς ὄφελος τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, ἀλλὰ καὶ εἰς στιγμὰς κρισίμους διὰ τὸ ἔθνος ἢ τὴν φυλήν των. Ὁ Ἰώσηπος ἀναφέρει χαρακτηριστικὰς περιπτώσεις, ὅπου οἱ Ἰουδαῖοι εἰς στιγμὰς ἐθνικοῦ κινδύνου ἐργάζονται ἐντατικῶς καὶ μὲ καρτερίαν καὶ ὑπομονὴν διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ἀκεραιότητος τῆς πατρίδος των. Ἐργάζονται πλησίον τοῦ βασιλέως Ἡρώδου συνεχῶς διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τειχῶν πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν Ρωμαίων. Τόσος δὲ ἦτο ὁ ἐνθουσιασμός των, ὥστε «πολλῆς χειρὸς ἐργαζομένης,

---

219. Ἰωσήπου - Κατ' Ἀπίωνος Β, 20, 182.
220. Βασ. Μ. Βέλλα, Ἔνθ' ἀνωτέρω - Κατ' Ἀπίωνος Β. (ὑποσημείωσις), σελ. 185.
221. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Ἀρχ. Ζ, 235.
222. Αὐτόθι Η, 60.
223. Αὐτόθι ΙΕ, 390.
224. Αὐτόθι Η, 52.
225. Αὐτόθι Θ, 188.
226. Αὐτόθι Κ, 219.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἦρτο καὶ τὰ τρία χώματα εὐπετῶς [227]. Ἐργάζονται ὅμως καὶ πλησίον τοῦ Ἰωσήπου κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Γαλιλαίας ἐναντίον τῶν Ρωμαίων. Οὕτως ὁ Ἰώσηπος ἀναφέρει: «τῶν καταλεγέντων ἑκάστη (στρατιὰ) τοὺς ἡμίσεις ἐπὶ τὴν στρατείαν ἐκπέμπουσα τοὺς λοιποὺς ἐπὶ συμπορισμὸν αὐτοῖς τῶν ἐπιτηδείων κατεῖχεν, ὡς τοὺς μὲν εἰς ὅπλα, τοὺς δὲ εἰς ἐργασίαν διῃρῆσθαι, καὶ τοῖς τὰ σῖτα πέμπουσιν ἀντιχορηγεῖσθαι παρὰ τῶν ὁπλιτῶν τὴν ἀσφάλειαν»[228]. Καὶ ὅσους λαοὺς ἀκόμη κατέκτων κατὰ τοὺς πολέμους οἱ Ἰουδαῖοι, ὄχι μόνον δὲν τοὺς κατεπίεζον εἰς τὴν ἐργασίαν των, ἀλλὰ τοὺς ἐπροστάτευον «ἐργάζεσθαι τὴν γῆν». Τοῦτο συνέβη μὲ τὴν φυλὴν τῶν Βενιαμιτῶν κατὰ τὴν κατάκτησιν τῆς γῆς Χαναάν, ὅπου καὶ συνεχώρησαν τοὺς οἰκήτορας, ὥστε νὰ μὴ εἶναι φόρου ὑποτελεῖς καὶ ἔπαυσαν, «οἱ μὲν τοῦ κτείνειν, οἱ δὲ κινδυνεύειν ἐργάζεσθαι τὴν γῆν»[229]. Ἀποτελεῖ καὶ τοῦτο σοβαρὰν ἀπόδειξιν τοῦ σεβασμοῦ τῶν Ἰουδαίων πρὸς τὴν ἐργασίαν. Ἐπομένως καὶ πάλιν πληροφορούμεθα ἐκ τοῦ Ἰωσήπου ὅτι ὁ Ἰουδαϊκὸς κόσμος καὶ ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ ἠγάπα τὴν ἐργασίαν καὶ διὰ τῆς ἐντίμου ἀσκήσεώς της ἀπέκτα τὰ ἀναγκαῖα διὰ τὴν συντήρησίν του καὶ δι' αὐτῆς ἀκόμη ὡδήγειτο εἰς τὴν πρόοδον.

Βασικὴ ἀσχολία τῶν Ἰουδαίων ἦτο, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ἐλέχθη, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἡ γεωργία καὶ ἡ καλλιέργεια ἐν γένει τῆς γῆς. Ὁ λόγος αὐτὸς φαίνεται ὑποχρεώνει καὶ τὸν Ἰώσηπον νὰ τονίσῃ ἰδιαιτέρως τὴν ἀσχολίαν αὐτὴν τῶν συμπατριωτῶν του, ἡ ὁποία ἀποδεικνύει πράγματι καὶ τὴν μεγάλην φιλοπατρίαν των. Εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι κατώκουν κυρίως καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰωσήπου τὴν Παλαιστίνην, γνωστὴν ὡς χώραν, ἐκ τῆς ὁποίας «ῥέει μέλι καὶ γάλα». Τὸ πλεῖστον τῆς χώρας αὐτῆς ἦτο ἄγονον καὶ ξηρόν. Αὐτὴν τὴν ἀγαθὴν χώραν «νεμόμενοι ταύτην ἐκπονοῦμεν»[230], λέγει ὁ Ἰώσηπος, ἐπιχειρῶν νὰ ἐξάρῃ τὴν φιλοπονίαν καὶ ἐργατικότητα τῶν συμπατριωτῶν του. Ἄλλωστε δὲν ὑπάρχει εὐτυχέστερον πρᾶγμα ἀπὸ τὴν ὁμόνοιαν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, λέγει ἀλλαχοῦ, ἐν εἰρήνῃ δὲ οὗτοι «τέχναις ἢ γεωργίαις προσενέχειν»[231], δηλαδὴ νὰ ἀσχολῶνται εἰς τὰς τέχνας ἢ τὴν γεωργίαν. Ἡ ἐνασχόλησις λοιπὸν μὲ τὴν γεωργίαν καὶ τὰς τέχνας ἐθεωρεῖτο τιμητικὴ καὶ ἔντιμος, κατὰ τὸν Ἰώσηπον. Τοῦτο ἀναγκάζεται νὰ τονίσῃ οὗτος εἰς τὸ ἔργον του «κατ' Ἀπίωνος», διότι οἱ Ἀλεξανδρινοὶ συγγραφεῖς καὶ φιλόσοφοι κατηγόρουν τοὺς Ἰουδαίους ἢ εἰρωνεύοντο τούτους, ὅτι εἶχον ἐνασχολήσεις ταπεινὰς καὶ ἀριθοζούσας μόνον εἰς ἀνθρώπους δούλους ἢ χαμηλοῦ πνευματικοῦ ἐπιπέδου.

Εἶναι γεγονὸς ὅτι καὶ κατὰ τὴν ἐποχήν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρεται ὁ Ἰώσηπος, πολλαὶ ἐκτάσεις γῆς ἦσαν καλλιεργημέναι εἰς Ἱεροσόλυμα. Εἰς πολλὰς περιοχὰς μάλιστα ἦτο ἀνεπτυγμένη ἡ γεωργία εἰς μεγάλον βαθμόν, διότι οἱ κάτοικοί των «ἦσαν τὸ πλέον γεωργοὶ καὶ ταῖς ἀπὸ τῶν καρπῶν ἐλπίσιν ἀεὶ προσανέχοντες»[232]. Τὴν ῥίζαν τῆς ἀσχολίας τῶν Ἰουδαίων μὲ τὴν γεωργίαν ἀνάγει ὁ Ἰώσηπος εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ ἀδελφοκτόνου Κάϊν, ὁ ὁποῖος «πρὸς τὸ κερδαίνειν μόνον ἀποβλέπων γῆν τε ἀροῦν ἐπενόησε πρῶτος»[233]. Ἀργότερον ἀναφέρονται ὁ Νῶε, ὁ ὁποῖος «μετὰ τὴν ἐπομβρίαν τῆς γῆς... ἐπ' ἔργα γῆς χωρεῖ καὶ καταφυτεύσας αὐτὴν ἀμπέλοις»[234] καὶ οἱ υἱοί του, οἱ ὁποῖοι «γῆν πολλὴν γεωργοῦντες ἀφθονίας ἀπο-

227. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Ἀρχ. ΙΔ, 473—474.
228 Ἰωσήπου - Ἰουδ. Πόλεμος Β, 584.
229. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Ἀρχ. Ε, 129.
230. Ἰωσήπου - Κατ' Ἀπίωνος Α, 12, 60.
231. Ἰωσήπου - Κατ' Ἀπίωνος Β, 41, 294.
232. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Πόλ. Δ, 84.
233. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Ἀρχ. Α, 53.
234. Αὐτόθι Α, 140.

λαύοιεν τῶν καρπῶν»[235], ὁ δὲ Σαούλ, ὁ ἀργότερον βασιλεὺς τοῦ Ἰσραήλ, «ἀπὸ τῶν περὶ τὴν γεωργίαν παραγενόμενος ἔργων»[236], ἔρχεται εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀναλαμβάνει τὸ ἔργον ἀπελευθερώσεως τῶν συμπατριωτῶν του ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς, οἱ ὁποῖοι τὸν ἠπείλουν. Ἰδιαιτέρως ὅμως διαφωτιστικὴ περὶ τῆς ἐπιδόσεως τῶν Ἰουδαίων εἰς τὴν γεωργίαν εἶναι καὶ ἡ ἑξῆς μαρτυρία τοῦ Ἰωσήπου: «Θαυμαστὴν ἐπίδοσιν ἔλαβεν ὁ τῶν Ἑβραίων λαὸς καὶ ἡ Ἰούδα φυλὴ πρὸς γεωργίαν τραπέντων καὶ τὴν τῆς γῆς ἐπιμέλειαν»[237]. Ἐξ αὐτοῦ λοιπὸν σαφῶς καταδεικνύεται ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι ἦσαν κυρίως λαὸς γεωργικός. Ἡ ἐπιμέλεια ἑπομένως «τῆς γῆς καὶ τῶν ταύτης ἔργων»[238] ἦτο τὸ βασικώτερον μέλημά των, τὸ πλεῖστον δὲ τῶν φυλῶν τοῦ Ἰσραὴλ «ἐπ' ἔργα γῆς ἐχώρησαν»[239]. Τὴν ἀνάπτυξιν ἄλλωστε τῆς γεωργίας ηὐνόουν καὶ οἱ βασιλεῖς τοῦ Ἰσραήλ, ὡς ὁ Ἱεροβοάμ, ὁ ὁποῖος «γεωργικὸς ὢν σφόδρα τῆς γῆς ἐπεμελεῖτο, φυτοῖς αὐτὴν καὶ παντοδαποῖς τιθηνῶν σπέρμασι»[240]. Καὶ πολιορκούμενοι ἐπίσης οἱ Ἰουδαῖοι δὲν ἐγκατέλειπον τὴν γεωργίαν, ἀλλ' ὁ βασιλεύς, ὅταν ὠχύρωνε τὴν πόλιν διὰ διαφόρων τειχῶν, παρεχώρει καὶ περιοχὴν διὰ τὴν γεωργίαν «ἵν' εἴ ποτε τῆς ἔξωθεν τροφῆς ἀπορία γένοιτο, μηδὲ ταύτῃ κάμοιεν οἱ τὴν αὐτῶν σωτηρίαν τῷ φρουρίῳ πεπιστευκότες»[241].

Μίαν μόνον περίπτωσιν ἀπονίας τῶν Ἰουδαίων ἀναφέρει ὁ Ἰώσηπος καὶ ἀρνήσεως ἀσκήσεως τῆς γεωργίας ὑπ' αὐτῶν· ὅταν ὁ Πετρώνιος ἤθελε νὰ τοποθετήσῃ τὸ ἄγαλμα τοῦ Καλιγούλα εἰς τὸν ναόν, τότε οἱ Ἰουδαῖοι εἶπον: «τεθνηξόμεθα δὲ πρότερον ἢ παραβῆναι τοὺς νόμους». Τούτου ἕνεκα «τοῦ γεωργεῖν ἀπερίοπτοι τὸ λοιπὸν ἦσαν καὶ ταῦτα τῆς ὥρας οὔσης πρὸς σπόρῳ, πολλή τε ἦν προαίρεσις αὐτοῖς καὶ τοῦ θνήσκειν ἐπιθυμίας πρόθεσις, ἢ τὴν ἀνάθεσιν θεάσασθαι τοῦ ἀνδριάντος»[242]. Διαπιστοῦται οὕτω καὶ δι' ἄλλην μίαν φορὰν ὁ ἀπόλυτος σεβασμὸς τῶν Ἰουδαίων εἰς τὸν Νόμον, ὥστε προτιμοῦν τὴν ἀπονίαν καὶ τὴν ἀργίαν ἀπὸ τὴν παράβασίν του. Τὸ ὡς ἄνω γεγονὸς ὡδήγει τοὺς Ἰουδαίους εἰς ἀποστασίαν ἐκ τῆς γεωργίας, εἰς τὸν κίνδυνον ἡ γῆ νὰ μείνῃ ἄσπορος, ὁπότε αἱ λησταὶ ἐπληθύνοντο[243]. Ἑπομένως «τὸ φυλάττειν τοὺς νόμους καὶ τὴν κατὰ τούτοις παραδεδομένην εὐσέβειαν»[244] ἦτο διὰ τοὺς Ἰουδαίους τὸ ἀναγκαιότατον ἔργον τῆς ζωῆς των. Ἄσπορος ἐπίσης παρέμεινεν ἡ γῆ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου τῶν Ἰουδαίων πρὸς τοὺς Ρωμαίους[245]. Τόση ἦτο τότε ἡ κατήφεια τῶν Ἰουδαίων καὶ ἡ ἐρημία τῆς περιοχῆς, ὥστε ἔβλεπε τοὺς ποταμοὺς «ῥέοντας οὐκ ἐπὶ γῆν γεωργουμένην, οὐδέ ποτον ἀνθρώποις ἢ βοσκήμασιν»[246]. Ἔχομεν λοπὸν εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς κάμψιν τῆς γεωργίας, κτηνοτροφίας καὶ τῆς φιλοπονίας ἐν γένει τῶν Ἰουδαίων.

Πληροφορίας ἀξιολόγους ἔχομεν ἐπίσης ἐκ τοῦ Ἰωσήπου περὶ τοῦ τρόπου καὶ τῶν μέσων καλλιεργείας τῆς γῆς. Οὕτω γνωστὰ ἦσαν εἰς τοὺς γεωργοὺς ἡ ὕνις, ἡ δίκελλα καὶ πολλὰ ἄλλα χρήσιμα διὰ τὴν γεωργίαν[247], ἐνῷ ἡ ἀροτρίωσις καὶ ἡ

---

235. Αὐτόθι Α, 110.
236. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Ἀρχ. ΣΤ, 75.
237. Αὐτόθι Η, 38.
238. Αὐτόθι Ε, 132.
239. Αὐτόθι Ε, 173.
240. Αὐτόθι Θ, 220.
241. Ἰωσήπου Ἰουδ. Πόλ. Ζ, 288.
242. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Ἀρχ. ΙΗ, 271—273.
243. Αὐτόθι ΙΗ΄, 274—275.
244. Ἰωσήπου - Κατ' Ἀπίωνος Α, 12, 60.
245. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Πόλ. Β, 200.
246. Αὐτόθι Ζ, 145.
247. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Ἀρχ. ΣΤ, 96.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σπορὰ ἐπραγματοποιοῦντο ὑπὸ ζεύγους βοῶν, ὁδηγουμένων ὑπὸ βοηλατῶν. Ταῦτα ἦσαν ἐζευγμένα μὲ «τοὺς ζευκτῆρας ἱμάντας», κατεσκευασμένους ἀπὸ τὰς «δορὰς»[248] βοῶν ἢ ἄλλων ζώων. Φαίνεται μάλιστα ὅτι ἡ ἄροσις τῶν ἀγρῶν διὰ βοῶν μόνον καὶ ὄχι δι' ἄλλων ζώων ἦτο ἐπιβεβλημένη εἰς τοὺς Ἰουδαίους ὑπὸ τοῦ Νόμου. Τοῦτο προκύπτει ἀπὸ τὴν ὁμιλίαν τοῦ Μωϋσέως ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του, ὅπου λέγει: «βουσὶν ἀροῦν τὴν γῆν, καὶ μηδὲν τῶν ἑτέρων ζώων σὺν αὐτοῖς ὑπὸ ζεύγλην ἄγοντας»[249]. Μετὰ τὴν ἄροσιν καὶ σπορὰν τῶν ἀγρῶν ἠκολούθει ὁ θερισμὸς τοῦ σίτου καὶ ἡ τριβὴ τῶν σταχύων ἐπὶ τοῦ ἅλωνος. Οὕτω «τὸν σῖτον ἀκμάζοντα... ἐθέριζον»[250].

Εἶναι γεγονὸς ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Ἰουδαίων καὶ τὴν ἀγάπην των πρὸς τὴν ἐργασίαν ἰδιαιτέρως ἐνίσχυσε καὶ ἡ εὐφορία τῆς περιοχῆς, ἡ ὁποία ἰδιαιτέρως τονίζεται καὶ ἐξαίρεται ὑπὸ τοῦ Ἰωσήπου. Περιγράφων οὗτος τὸ εὔφορον τῆς Γαλιλαίας, λέγει ὅτι ἦτο «πίων πᾶσα καὶ εὔβοτος καὶ δένδρεσι παντοίοις κατάφυτος». Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἀφθονία ἀγαθῶν συνετέλεσε τὰ μέγιστα, ὥστε νὰ παρακινήσῃ πρὸς ἐργασίαν «καὶ τὸν ἥκιστα γῆς φιλόπονον»[251]. Ἀξία ἰδιαιτέρας προσοχῆς εἶναι ἡ ἐν λόγῳ μαρτυρία, διότι βεβαιώνει ὅτι τὰ κίνητρα καὶ αἱ εὐνοϊκαὶ συνθῆκαι τῆς ἐργασίας προκαλοῦν ὁπωσδήποτε τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀνθρώπων μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴ μένῃ οὐδὲν μέρος τῆς γῆς ἀργόν.

Μετὰ τὴν Γαλιλαίαν ἀκολουθεῖ ἡ Περαία, γνωστὴ διὰ τὸ «μαλθακὸν αὐτῆς καὶ πάμφορον», τῆς ὁποίας «τὰ πεδία δένδρεσι ποικίλοις κατάφυτα»[252] ἦσαν. Ἡ ἐλαία, ἡ ἄμπελος καὶ οἱ φοίνικες ἦσαν τὰ κυριώτερα τῶν δένδρων της. Εἰς τὴν εὐφορίαν ἀσφαλῶς συνετέλεσαν καὶ οἱ πολλοὶ χείμαρροι καὶ αἱ πηγαὶ τῆς περιοχῆς. Ἀλλὰ καὶ ἡ Καπερναοὺμ «θαυμαστὴ φύσιν τε καὶ κάλλος»[253] ἦτο καὶ εὐφορωτάτη, τόσον διὰ τὸ εὔκρατον τοῦ ἀέρος, ὅσον καὶ διὰ τὴν ποικιλίαν τῶν φυτῶν, τῶν δένδρων καὶ τῶν καρπῶν αὐτῶν. Τέλος γνωστὴ ἦτο καὶ ἡ Χαναὰν διὰ τὴν «τῶν καρπῶν εὐθηνίαν»[254]. Ὠφείλετο δὲ αὐτὴ εἰς τὴν εὐφορίαν τῆς γῆς· «ἡ γὰρ φύσις τῶν Χαναναίων γῆς τοιαύτης τις ἐστιν, ὡς ἴδοι τις ἂν πεδία μεγάλα καὶ καρποὺς φέρειν ἱκανώτατα»[255]. Ἐγνώριζον ἀκόμη νὰ ἀρδεύουν καὶ τὴν γῆν[256]. Μεγάλαι οὕτως ἐκτάσεις εἶχον ἀρδευθῆ καὶ παρεδίδοντο εἰς τὴν καλλιέργειαν. Αὐτὴ λοιπὸν ἡ «γῆ ἀγαθὴ καὶ παμφόρος»[257], ἡ ὁποία ἐκτρέφει «παραδείσους καλλίστους τε καὶ πυκνοτάτους»[258] ὑπῆρξεν ἡ εὐνοϊκωτέρα προϋπόθεσις διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν καλλιεργειῶν καὶ τὴν πρόοδον τῆς γεωργικῆς των ἐργασίας. Τόση δὲ ἦτο ἡ εὐφορία της, λέγει ὁ Ἰώσηπος, ὥστε «οὐκ ἂν ἁμαρτεῖν τινα εἰπόντα θεῖον εἶναι τὸ χωρίον»[259]. Τοῦτο φανερώνει λοιπὸν ὅτι ἡ εὐλογία τοῦ Θεοῦ ἠκολούθει τότε καὶ πάντοτε ἀκολουθεῖ τὴν ἐργασίαν τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι ἐκτὸς πραγματικότητος ὁ ἄνθρωπος, ὅταν πιστεύῃ ὅτι μόνον εἰς τὸν ἰδικόν του παράγοντα στηρίζεται ἡ πρόοδος καὶ ἡ εὐημερία του, ἄνευ τῆς θείας ἐπεμβάσεως, ἐνισχύσεως καὶ συμπαραστάσεως. Ἄλλωστε δὲν εἶναι ἄγνωστοι καὶ ἀπὸ τὴν Θείαν Ἀποκάλυψιν καὶ ἀπὸ τὴν καθ' ὅλου Ἱστορίαν

---

248. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Ἀρχ. ΙΒ, 193 - 194.
249. Αὐτόθι Δ, 228.
250. Αὐτόθι Ε, 422.
251. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Πόλ. Γ, 43.
252. Αὐτόθι Γ', 45.
253. Αὐτόθι Γ', 516.
254. Αὐτόθι Δ', 464.
255. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Ἀρχ. Ε, 77.
256. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Πόλ. Δ, 466—467.
257. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Ἀρχ. Ε, 178.
258. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Πόλ. Δ', 468—469.
259. Αὐτόθι Δ', 469—472.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

περιπτώσεις ἁμαρτίας καὶ ἀπομακρύνσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Θεόν, ὁπότε καὶ ὁ Θεὸς ἀπέστρεφε τὸ πρόσωπόν του ἀπὸ αὐτόν. Ἑπομένως οὐδεμιᾶς ἀμφισβητήσεως ἐπιδεκτικὸν δύναται νὰ θεωρηθῇ τὸ ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως λεχθέν, ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του, πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτας ὅτι «μία πᾶσιν ἀνθρώποις ἀγαθῶν κτήσεως αἰτία ὁ Θεὸς εὐμενής· μόνος γὰρ δοῦναί τε ταῦτα τοῖς ἀξίοις καὶ ἀφελέσθαι τῶν ἁμαρτανόντων εἰς αὐτὸν ἱκανός»[260]. Ἀπομάκρυνσις ὅμως ἐκ τοῦ Θεοῦ ἔχει ὡς συνέπειαν, κατὰ τὸν Ἰώσηπον, τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἕνεκα αὐτῆς ἀκαρπίαν τῆς γῆς. Ἐπακόλουθον δὲ τῆς ἀκαρπίας ἦτο ἡ ἔλλειψις τροφῶν, ὁπότε τότε «νόσοι τῶν σωμάτων καὶ πάθος ἤδη λοιμικὸν ἐκράτει»[261].

Ἀλλ' ὁ Ἰώσηπος μᾶς πληροφορεῖ καὶ περὶ τῶν ἐκ τῆς ἐργασίας προϊόντων τῶν Ἰουδαίων ,τὰ ὁποῖα μαρτυροῦν, ὄχι μόνον τὸν βαθμὸν προόδου τῆς γεωργίας, ἀλλὰ καὶ τὴν φιλοπονίαν καὶ ἱκανότητα αὐτῶν. Εἰς πολλὰ σημεῖα τῶν ἔργων τοῦ Ἰωσήπου γίνεται λόγος περὶ καλλιεργείας μεγάλων ἐκτάσεων γῆς εἰς τὴν Παλαιστίνην διὰ τοῦ σίτου. Οὕτω σῖτος ἐκαλλιεργεῖτο «ἐν ταῖς ἄνωθεν Γαλιλαίας κώμαις»[262], εἰς Σαμάρειαν, Ἱεριχοῦντα[263] καὶ ἀλλαχοῦ. Ἄλλα βασικὰ προϊόντα ἦσαν τὸ ἔλαιον καὶ ὁ οἶνος[264]. Αὐτὰ τὰ προϊόντα προσεπάθουν νὰ ἀποκτοῦν εἰς ἐπαρκῆ ποσότητα «ὅπως ἔχωσι διὰ τοῦ χειμῶνος τρέφεσθαι»[265]. Τοῦτο ἀκριβῶς μαρτυρεῖ καὶ τὴν βασικότητά των. Καὶ ὅταν ἀκόμη ὠχύρωσαν οἱ Ἰουδαῖοι τὰ Ἱεροσόλυμα, πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ Ρωμαϊκοῦ κινδύνου, τὰ προϊόντα αὐτὰ ἦσαν τὰ πρῶτα ἐντὸς τῶν τειχῶν. Χαρακτηριστικῶς ἀναφέρει ὁ Ἰώσηπος ὅτι «σῖτος...ἀπέκειτο πολὺς καὶ πολὺν χρόνον ἀρκεῖν ἱκανώτατος οἶνός τε πολὺς ἦν καὶ ἔλαιον, ἔτι δὲ παντοῖος ὀσπρίων καρπὸς καὶ φοίνικες ἐσεσώρευντο»[266]. Γνωστὰ ἦσαν ἐπίσης ἡ καλλιέργεια τῆς κριθῆς, ἡ ὁποία καὶ αὐτὴ ἐλικμήζετο «ἐπὶ τῆς ἅλωος»[267], ὁ ἄρτος, τὸ ἄλευρον, ὁ λίβανος καὶ ἄλλα[268].

Ἰδιαιτέρας σπουδαιότητος ὅμως εἶναι αἱ πληροφορίαι τοῦ Ἰωσήπου περὶ τῆς Καπερναούμ, ὄχι μόνον διὰ τὸ εὔφορον τοῦ ἐδάφους, ἀλλὰ περισσότερον διὰ τὰ πολὺ ἀξιόλογα προϊόντα της. Οὕτω «καρύαι μὲν γε, φυτῶν τὸ χειμεριώτατον, ἄπειροι τεθήλασιν,...φοίνικες... συκαῖ δὲ καὶ ἐλαῖαι πλησίον τούτων»[269]. Ἐκτὸς λοιπὸν τῆς συκῆς καὶ τῆς ἐλαίας πληροφορούμεθα καὶ τὴν ὕπαρξιν τῆς καστανέας. Τὸ σπουδαιότερον ὅμως τούτων εἶναι ὅτι «οὐ μόνον τρέφει παρὰ δόξαν τὰς διαφόρους ὀπώρας, ἀλλὰ καὶ διαφυλάσσει», ὁπότε «σταφυλήν τε καὶ σῦκον δέκα μησὶν ἀδιαλείπτως χορηγεῖ, τοὺς δὲ λοιποὺς καρποὺς δι' ἔτους ὅλου περιγηράσκοντας ἑαυτοῖς»[270]. Γνωστὸν ἀκόμη ἦτο καὶ τὸ βάλσαμον[271], οὐσία ρητινώδης ἀνακουφίζουσα ἐκ τῶν πόνων, τὸ ὁποῖον ἐφύετο εἰς Ἱεριχώ. Τέλος, ἐκτὸς τῶν γεωργικῶν, γνωστὰ

260. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Ἀρχ. Δ, 180.

261. Αὐτόθι ΙΕ', 302.

262. Ἰωσήπου - Βίος 13, 71.

263. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Ἀρχ. ΙΔ', 449.

264. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Πόλ. Α', 300, Ἰουδ. Ἀρχ. Λ, 140—141 καὶ Ἰωσήπου Βίος, 13, 74—75.

265. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Ἀρχ. Ι, 162.

266. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Πόλ. Ζ, 296—297.

267. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Ἀρχ. Ε', 328.

268. Αὐτόθι, Γ 142—143.

269. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Πόλ. Γ', 517.

270. Αὐτόθι Γ, 519.

271. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Ἀρχ. ΙΕ, 296.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἦσαν καὶ τὰ προϊόντα ἐκ τοῦ ὀρυκτοῦ πλούτου, ὡς ὁ χρυσός, ὁ ἄργυρος, ὁ χαλκός[272], «ὁ ἀργὸς...σίδηρος... ἔτι δὲ καὶ μόλιβος»[273].

Ἄλλη πολὺ σημαντικὴ καὶ στενῶς συνδεδεμένη μὲ τὴν ἐργασίαν πληροφορία τοῦ Ἰωσήπου εἶναι ὁ τρόπος τῆς ἀνταλλαγῆς καὶ μετρήσεως τῶν προϊόντων, τόσον ὑπὸ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, ὅσον καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχόντων του. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Παλαιστίνη εἶχεν ἀνεπτυγμένην εἰς βαθμὸν πολὺ ἱκανοποιητικὸν τὴν γεωργίαν, διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἄρχοντες διαφόρων ἄλλων γειτονικῶν περιοχῶν ἐζήτουν νὰ ἀνταλλάξουν προϊόντα τῆς χώρας των μὲ βασικὰ γεωργικὰ προϊόντα ἐκ τῶν Ἰουδαίων. Οὕτως ὁ βασιλεὺς τῶν Τυρίων ζητεῖ ἀπὸ τὸν Σολομῶντα νὰ ἀνταλλάξῃ «ξύλα πολλὰ καὶ μεγάλα κέδρου τε καὶ κυπαρίσσου» ἐκ τοῦ Λιβάνου, ἀπαραίτητα διὰ τὸν ναὸν τὸν ὁποῖον ἀνωκοδόμει ὁ Σολομών, ἐνῷ ἐκεῖνος θὰ τοὺς παρεῖχεν «ἀντὶ τούτων σῖτον»[274], τοῦ ὁποίου εἶχον ἀνάγκην, διότι κατώκουν νῆσον. Ὁ Σολομὼν τότε «αὐτὸν ἠμείψατο, σίτου μὲν αὐτῷ κατ' ἔτος πέμψας δισμυρίους κόρους καὶ τοσούτους ἐλαίου βάτους. Ὁ δὲ βάτος δύναται ξέστας ἑβδομήκοντα δύο· τὸ δ' αὐτὸ μέτρον καὶ οἴνου παρεῖχεν»[275]. Μανθάνομεν ἐνταῦθα τὴν ὕπαρξιν μέτρων μετρήσεως τῶν προϊόντων, ἀντιστοίχων τῶν σημερινῶν μέτρων καὶ σταθμῶν, διὰ τῶν ὁποίων ζυγίζονται τὰ προϊόντα. Γνωστὸς ἦτο ὁ βάτος, μέτρον χωρητικότητος ὑγρῶν, ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὴν αἰγυπτιακὴν ἀρτάβην καὶ τὸν ἀττικὸν μετρητήν[276], καὶ πρὸς 72 ξέστας, κατὰ τὸν Ἰώσηπον, καὶ ὁ κόρος, δηλαδὴ μέτρον χωρητικότητος, γνωστὸν παρ' Ἑβραίοις, διὰ τὴν μέτρησιν τῶν ξηρῶν καρπῶν, ἰσοδυναμοῦν πρὸς δέκα ἀττικοὺς μεδίμνους[277]. Εἰς τὴν Γαλιλαίαν, ἡ ὁποία ἦτο ἐλαιοφόρος, τὸ ἔλαιον ἐπωλεῖτο εἰς τοὺς ἀμφορεῖς ἢ τὰ ἡμιαμφόρια, ἡ δὲ τιμὴ καθωρίζετο ἀνὰ ἀμφορέα ἢ ἀνὰ ἡμιαμφόριον[278].

Ἐκτὸς ὅμως τῶν μέτρων μετρήσεως τῶν προϊόντων, γνωστὰ ἦσαν κατὰ τὰς ἀγοραπωλησίας αὐτῶν καὶ διάφορα νομίσματα, εἰς τὰ ὁποῖα ἔδιδον τὴν ἀντιστοιχίαν τῶν Ἀττικῶν νομισμάτων. Οὕτω γνωστὸς ἦτο τότε «ὁ σίκλος νόμισμα Ἑβραίων ὢν Ἀττικὰς δέχεται δραχμὰς τέσσαρας»[279] καὶ τὸ τάλαντον. Μάλιστα δὲ κατὰ τὴν πώλησιν τοῦ σίτου ὑπελογίζετο ἡ τιμὴ διὰ τῶν ταλάντων[280]. Τέλος, δὲν ἔλειπον καὶ τὰ μεταφορικὰ μέσα τῶν προϊόντων ἐκ τῶν τόπων παραγωγῆς. Οὕτως εἶχον τότε τὰς καμήλους καὶ τοὺς ὄνους διὰ τὴν μεταφορὰν τοῦ σίτου[281], διὰ νὰ κρατοῦν «τὰ εἰς αὐτοὺς ἐπιτιθέμενα βάρη» καὶ γενικῶς διὰ νὰ βοηθοῦν «εἰς τὰ ἀπαραίτητα πράγματα διὰ τὴν ἐργασίαν καὶ τὴν γεωργίαν»[282].

Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς γεωργικῆς ζωῆς ἰδιαιτέραν μνείαν κάμνει ὁ Ἰώσηπος καὶ περὶ τῆς ποιμενικῆς ζωῆς τῶν Ἰουδαίων. Καὶ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη καὶ ἡ Ἀποκαλυπτικὴ Γραμματεία μᾶς πληροφοροῦν ὅτι οἱ Ἑβραῖοι, μέχρι καὶ τῆς ἐγκαταστάσεώς των εἰς τὴν Παλαιστίνην, διῆγον βίον νομαδικόν. Μὲ σαφήνειαν ὅμως ἀναφέρει τοῦτο ὁ Ἰώσηπος, λέγων ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι ἐκαλοῦντο ποιμένες, ἐπειδὴ ἀκριβῶς διῆγον νομαδικὸν βίον. Ἐκρίθη ὀρθὴ ἡ ὀνομασία, λέγει, διότι «τοῖς ἀνωτάτω προ-

---

272. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Ἀρχ. Γ 102 καὶ 108.
273. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Πόλ. Ζ, 299.
274. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Ἀρχ. Η, 754.
275. Αὐτόθι Η, 57.
276. Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια - Ἀθῆναι 1963 - Τόμος Γ' 764.
277. Αὐτόθι ΙΕ, 314 καὶ Πάπυρος Λαρούς - Ἔνθ' ἀνωτέρω, Τόμος Η, σελ. 822.
278. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Πόλ. Β, 592.
279. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Ἀρχ. Γ', 195.
280. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Πόλ. Ε', 571.
281. Ἰωσήπου - Βίος, 24, 119.
282. Ἰωσήπου - Κατ' Ἀπίωνος Β 7, 87.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γόνοις ἡμῶν τὸ ποιμαίνειν πάτριον ἦν»[283]. Καὶ πράγματι τοῦ Ἄβελ «ποιμενικὸς ἦν ὁ βίος»[284], ὁ δὲ Ἰακὼβ εἶχεν ὁρισθῆ ὑπὸ τοῦ θείου του Λάβαν ἐπιμελητὴς ποιμνίων[285]. Ἀκόμη καὶ γυναῖκες ἐποίμαινον πρόβατα, ὡς αἱ θυγατέρες τοῦ ἱερέως Ραγουήλ, «αἳ τῶν τοῦ πατρὸς ποιμνίων ἐπεμελοῦντο»[286]. Καὶ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ὁ Ἰώσηπος ἀναφέρει ὀνόματα πολλῶν ποιμένων, οἱ ὁποῖοι μάλιστα, ἕνεκα τῆς ταπεινῆς ἐργασίας των, ἦσαν ἄγνωστοι ἢ καὶ ἄσημοι, ὡς π.χ. ὁ Ἀθρόγγης «ἀνὴρ...ποιμὴν...καὶ ἀνεπιφανὴς τοῖς πᾶσιν εἰς τὰ πάντα ὤν»[287]. Συνωστισμὸς ποιμένων, ἀναφέρει ὁ Ἰώσηπος, παρετηρεῖτο εἰς τὰ διάφορα φρέατα διὰ τὸ πότισμα τῶν ποιμνίων. Τοῦτο δὲ συνέβαινεν, ἐπειδὴ πολλὰ χωρία δὲν εἶχον μεγάλην ἐπάρκειαν ὕδατος, ὁπότε «προκτελάμβανον οἱ ποιμένες τὰ φρέατα, ὅπως μὴ προεξαναλωμένου τοῦ ὕδατος ὑπὸ τῶν ἄλλων σπανίζοι ποτοῦ τὰ θρέμματα»[288]. Τὴν πληροφορίαν αὐτὴν δίδει μόνον ὁ Ἰώσηπος, διότι τοῦτο δὲν μνημονεύεται εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην.

Ὡς τόποι βοσκημάτων ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Ἰωσήπου, εἴτε ἔρημοι περιοχαί, εἴτε ὑψηλὰ ὄρη, εἴτε ἄλλαί τινες πρόσφοροι πρὸς τοῦτο. Οὕτως ὁ Μωϋσῆς, βόσκων τὰ πρόβατα τοῦ πενθεροῦ του «ἐπὶ τὸ Σιναῖον καλούμενον ὄρος ἄγει τὰ ποίμνια· τοῦτο δ' ἐστὶν ὑψηλότατον τῶν ταύτῃ ὀρῶν καὶ πρὸς νομὰς ἄριστον, ἀγαθῆς φυομένης πόας»[289], ἐνῷ φύλακες ποιμνίων μνημονεύονται εἰς τὴν ἔρημον «πολύν...διατρίβοντες χρόνον»[290]. Πάντως ἡ Παλαιστίνη γενικῶς ἀναφέρεται ὡς χώρα «εὐφυὴς πρὸς νομάς»[291], ἡ δὲ κτηνοτροφία ἦτο ἀνεπτυγμένη εἰς μεγάλον βαθμόν. Γίνεται λόγος περὶ ὑπάρξεως πολλῶν προβάτων[292], κριῶν[293], ταύρων[294], βοῶν[295] καὶ ἄλλων, ὡς καὶ πολλῶν προϊόντων ἐξ αὐτῆς. Τῶν προβάτων ἐγίνετο κουρὰ[296] τὴν ἐποχὴν τοῦ θέρους, ἐκ δὲ τοῦ ἐρίου κατεσκεύαζον ἐνδύματα σινδόνας[297] καὶ ἄλλα ὑφαντά[298]. Τὰ ὑφαντὰ καὶ διάφοροι διφθέραι ἐκ τοῦ δέρματος τῶν ζώων ἐχρησίμευον πολλάκις ὡς σκέπη καὶ βοήθεια ἐκ τῶν καυμάτων καὶ ἐκ τῆς βροχῆς[299]. Τέλος, γνωστὰ ἦσαν καὶ τὰ προϊόντα ἐκ τοῦ γάλακτος[300] τῶν προβάτων.

Ἀλλ' οἱ Ἑβραῖοι, ἐκτὸς τῆς γεωργίας καὶ κτηνοτροφίας, αἱ ὁποῖαι ἦσαν βασικαὶ ἐνασχολήσεις των, ἤσκουν καὶ πολλὰ ἄλλα ἐπαγγέλματα. Αὐτὰ ὁπωσδήποτε μαρτυροῦν τὴν ἄνοδον τοῦ πνευματικοῦ καὶ πολιτιστικοῦ των ἐπιπέδου, ἡ ὁποία ὀφείλεται πρωτίστως εἰς τὴν ἐργασίαν. Ἀναφέρονται τὰ ἐπαγγέλματα τοῦ κουρέ-

---

283. Ἰωσήπου - Κατ' Ἀπίωνος Α΄ 14, 91.
284. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Ἀρχ. Α, 53.
285. Αὐτόθι, Α, 297.
286. Αὐτόθι Β, 259.
287. Αὐτόθι ΙΖ, 278.
288. Αὐτόθι Β, 258. ὁ
289. Αὐτόθι Β, 264—265.
290. Αὐτόθι ΣΤ, 298.
291. Αὐτόθι Θ, 220.
292. Αὐτόθι ΙΗ, 354.
293. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Πόλ. Ε, 319.
294. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Ἀρχ. Θ΄, 271.
295. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Πόλ. Ε΄, 572.
296. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Ἀρχ. ΣΤ΄, 297.
297. Αὐτόθι Γ, 131.
298. Αὐτόθι Γ, 108.
299. Αὐτόθι Γ, 132.
300. Αὐτόθι Α, 54.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ως[301] καὶ τοῦ πιλοποιοῦ, ἰδίως διὰ τὴν κατασκευὴν πίλων «τοῖς πᾶσιν ἱερεῦσι»[302]. Γνωστὴ ἦτο καὶ ἡ ραπτικὴ τέχνη, ἡ ὁποία ἰδιαιτέραν ἐπιτυχίαν εἶχεν εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν χιτώνων τῆς ἱερατικῆς τάξεως καὶ ἰδίᾳ τῶν ἀρχιερέων, τῶν ὁποίων ὁ χιτὼν «ραπτὸς ἐπὶ τῶν ὤμων εἶναι»[303]. Ὁ Ἰώσηπος ὁμιλεῖ ἐπίσης καὶ περὶ ἄλλων ἐπαγγελμάτων εἰς Ἱεροσόλυμα, ὅπου κατὰ τὴν εἴσοδον τῶν Ρωμαίων «ἐριοπώλιά τε ἦν καὶ χαλκεῖα καὶ ἱματίων ἀγορά»[304], ἐνῷ ἀλλαχοῦ μνημονεύει καὶ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἀρτοποιοῦ[305], ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ βασιλέως Ἡρώδου. Ἄλλα γνωστὰ ἐπαγγέλματα εἰς τοὺς Ἑβραίους εἶναι «τῶν λατόμων...καὶ τεκτόνων»[306], ἐνῷ ἀλλαχοῦ ὁ Ἰώσηπος ὁμιλεῖ περὶ λατόμων καὶ οἰκοδόμων, τοὺς ὁποίους ἐμίσθωσαν «ὁ ἀρχιερεὺς Ἰώδας καὶ ὁ βασιλεὺς Ἰώασος»[307] διὰ τὴν ἐπισκευὴν τοῦ ναοῦ, ὡς καὶ περὶ λιθοτόμων[308] χρησιμοποιουμένων κυρίως διὰ τὴν ὀχύρωσιν τῶν Ἱεροσολύμων ἐναντίον τῶν Ρωμαίων. Κατὰ τὴν ἄσκησιν τέλος τῶν ἐπαγγελμάτων των δὲν ἦτο ἄγνωστος καὶ ἡ πονηρία. Γνωστὸς ἀπὸ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην ἦτο ὁ Νάβαλος «ὡς σκληρὸς καὶ πονηρὸς τοῖς ἐπιτηδεύμασι»[309].

Παρ' ὅλον ὅτι, ὡς γνωστόν, οἱ Ἰουδαῖοι δὲν εἶχον σημειώσει ἰδιαιτέραν ἐπίδοσιν εἰς τὰς τέχνας, ἐν τούτοις δὲν ὑστέρησαν, οὔτε ὡς τεχνῖται, οὔτε εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν Καλῶν Τεχνῶν. Οὗτοι, πρὸ τῆς ἐνάρξεως ἑκάστης οἰκοδομικῆς ἐργασίας, καθίστων «ἀρχιτέκτονας τοῖς ἔργοις»[310]. Ὅταν δὲ ἦσαν τὰ πάντα ἕτοιμα διὰ τὴν οἰκοδομήν, «τοὺς ἀρχιτέκτονας ἐκέλευον ἐνεργεῖν»[311]. Λίαν σημαντικὴν ἐπίσης πληροφορίαν μᾶς δίδει ὁ Ἰώσηπος περὶ τοῦ ὕψους τῶν οἰκοδομημάτων· «τριώροφα γὰρ αὐτοῖς πολλὰ καὶ τετραώροφα πεποίητο, καὶ τῇ πολυτελείᾳ τῇ περὶ τὴν κατασκευὴν ἦν ἡσθῆναι μετ' ἐκπλήξεως»[312]. Τοῦτο φανερώνει ὄχι μόνον πρόοδον εἰς τὴν ἐργασίαν των, ἀλλὰ μαρτυρεῖ καὶ τὴν σημαντικὴν ἐξέλιξιν τῆς τεχνικῆς καὶ οἰκοδομικῆς ἐν γένει, ὥστε νὰ παρουσιάζουν οἰκοδομήματα λίαν ἀξιόλογα καὶ ἀριστουργήματα τέχνης, ὡς ἦτο ὁ περικαλλὴς ναὸς τοῦ Σολομῶντος· Ὁ ναὸς οὗτος, ἄριστον δημιούργημα ἀρχιτεκτονικῆς, γλυπτικῆς καὶ διακοσμητικῆς, εἶναι ἡ σημαντικωτέρα μαρτυρία, ἡ ὁποία μᾶς ἄγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι εἶχον ἀναπτύξει εἰς βαθμὸν λίαν ἱκανοποιητικὸν καὶ τὰς Καλὰς Τέχνας. Ἐκεῖ διακρίνομεν «κιονόκρανα ἀργύρεα»[313], «χρυσῆ τε τράπεζα τὴν ὀλκὴν πολυτάλαντος καὶ λυχνία χρυσῆ μὲν ὁμοίως πεποιημένη...»[314], ἐκεῖ τοὺς γλύπτας, οἱ ὁποῖοι «ἀνέγλυψαν λεπτομερεῖ καὶ φιλοπόνῳ τῇ πορείᾳ τῶν ποδῶν ἕκαστον, ἡ δὲ τέχνη των ἦτο τόσον λεπτή, ὥστε «φαντασίαν τῶν κατὰ φύσιν μᾶλλον ἢ τέχνης μιμημάτων πα-

301. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Πόλ. Α', 547—548 καὶ Ἰουδ. Ἀρχ. ΙΣΤ', 383 «Τρύφων τις κουρεὺς τοῦ βασιλέως».

302. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Ἀρχ. Γ', 157 καὶ 172.

303. Αὐτόθι Γ, 161.

304. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Πόλ. Ε', 331.

305. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Ἀρχ. ΙΕ', 310.

306. Αὐτόθι Ζ', 340.

307. Αὐτόθι Θ', 164.

308. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Πόλ. Ζ', 26.

309. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Ἀρχ. ΣΤ', 296.

310. Αὐτόθι, Γ', 104.

311. Ἰωσήπου - Βίος 32, 157.

312. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Πόλ. Ζ, 140.

313. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Ἀρχ. Γ, 110.

314. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Πόλ. Ζ, 148.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ρεῖχεν»[315]. Ἐκεῖ τέλος γνωρίζομεν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς διακοσμητικῆς τέχνης[316]. Δὲν ἦσαν ἄγνωστοι ἀκόμη καὶ οἱ τεχνῖται «λίθων πολυτελῶν»[317]. Τέλος ὁ Ἰώσηπος μνημονεύει καὶ «τεχνίτας ὁπλοποιοὺς καὶ ἁρματοποιοὺς καὶ ὀργάνων τέκτονας»[318], ὡς καὶ τοὺς μεταλλεύοντας, οἱ ὁποῖοι «ὑπὸ γῆν ἀπαντῶντες ἐν τοῖς μεταλλεύσεσι διεμάχοντο»[319].

Ἰδιαιτέρως διαφωτιστικὸς εἶναι ὁ Ἰώσηπος, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ἐνδιαφέρον τῶν συμπατριωτῶν του διὰ τὸ ἐμπόριον. Παρουσιάζων τοὺς Ἰουδαίους ὡς μὴ ἐνδιαφερομένους διὰ τὸ ἐμπόριον λέγει: «Ἡμεῖς τοίνυν οὔτε χώραν οἰκοῦμεν παράλιον, οὔτ' ἐμπορίας χαίρομεν»[320]. Εἶναι γεγονός, ὡς πλειστάκις ἐλέχθη ἀνωτέρω, ὅτι οἱ Ἰσραηλῖται ἦσαν κυρίως λαὸς νομαδικὸς καὶ γεωργικός. Ἡ χώρα ὅμως, τὴν ὁποίαν κατώκουν, προσεφέρετο διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου, διότι, ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς της θέσεως, «ἀπετέλει τὸν συνεκτικὸν κρίκον Αἰγύπτου καὶ Συρίας, Ἀσσυρίας καὶ Βαβυλωνίας»[321]. Αἱ χῶραι λοιπὸν αὐταὶ μέσῳ τῆς Παλαιστίνης διεξῆγον τὸ ἐμπόριόν των. Αὐτὴ ἡ σπουδαιότης τῆς γεωγραφικῆς των θέσεως τοὺς ὡδήγησεν, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς κυρίως τοῦ Σολομῶντος καὶ ἐν συνεχείᾳ, εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀργότερον μεγάλως εὐδοκίμησαν. Εἰς τοῦτο συνετέλεσεν, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ Βαβυλώνιος αἰχμαλωσία (586 π.χ.), ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ διασπορὰ τῶν Ἰουδαίων. Τὰ γεγονότα αὐτά, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, τοὺς ἠνάγκασαν νὰ τραποῦν εἰς τὸ ἐμπόριον. Φαίνεται μάλιστα ὅτι ἐδημιουργήθη καὶ ἰδιαιτέρα τάξις ἐμπόρων. Τοῦτο δύναται νὰ συμπεράνῃ τις ἔκ τινος μαρτυρίας τοῦ Ἰωσήπου, ὅπου μνημονεύεται «Ἰουδαῖός τις ἔμπορος Ἀνανίας ὄνομα»[322]. Ἰδιαιτέραν εὐδοκίμησιν εἶχε τὸ ἐμπόριον τοῦ σίτου[323], τοῦ ὁποίου ἔκαμεν ἐξαγωγὴν εἰς ἄλλας χώρας διὰ θαλάσσης. Εἰς τοῦτο ὅμως συνέβαλλον καὶ οἱ λιμένες τῆς Μεσογείου, οἱ ὁποῖοι εἶχον περιέλθει εἰς χεῖρας τῶν Ἰσραηλιτῶν. Οὕτω γίνεται λόγος ὑπὸ τοῦ Ἰωσήπου περὶ «λιμένος ἐξαγωγίου...ἐν Σιδῶνι»[324]. Λιμένας φαίνεται ὅτι κατεσκεύασαν καὶ οἱ Ρωμαῖοι, εἷς δὲ ἐξ αὐτῶν ἦτο μεγαλύτερος τοῦ Πειραιῶς[325]. Τέλος, ὁ Ἰώσηπος ὁμιλεῖ καὶ περὶ ὑπάρξεως ἀγορᾶς παρ' Ἰουδαίοις, μάλιστα δὲ πρὶν ἀκόμη φθάσουν εἰς τὴν Παλαιστίνην. Οὕτως, ἐνῷ ἦσαν ἀκόμη εἰς τὰς σκηνὰς «ὁδοὶ διὰ μέσων (αὐτῶν) ἐτέμνηντο, καὶ κόσμος ἦν ἀγορᾶς, καὶ τῶν πωλουμένων ἕκαστον ἐν τάξει διέκειτο, καὶ δημιουργοὶ τέχνης ἁπάσης ἐν τοῖς ἐργαστηρίοις ἦσαν»[326]. Ὑπῆρχον ὅμως, λέγει ὁ Ἰώσηπος, κατὰ τὴν ἄσκησιν τοῦ ἐμπορίου ἢ κατὰ τὰς συναλλαγὰς ἐν γένει καὶ περιπτώσεις αἰσχροκερδείας, ὅπου «τοὺς δύο ξέστας δραχμῆς μιᾶς πωλουμένους, ἐν δὲ τοῖς Γισχάλοις τοὺς ὀγδοήκοντα ξέστας δραχμῶν τεσσάρων, πᾶν τὸ ἔλαιον ὅσον ἦν ἐκεῖ διεπέμψατο»[327]. Τοῦτο ἐπέτρεψε καὶ ἠνέχθη ὁ ἴδιος ὁ Ἰώσηπος, ὄχι θεληματικῶς, ἀλλ' ἐκ τοῦ φόβου τοῦ πλήθους.

Ὅπως ὑπὸ τῶν ὑπηκόων τῶν διαφόρων λαῶν, οὕτω καὶ ὑπὸ τῶν Ἑβραίων

---

315. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Ἀρχ. ΙΒ', 75.
316. Αὐτόθι Γ', 112—113.
317. Αὐτόθι ΙΒ', 41.
318. Αὐτόθι ΣΤ, 4 καὶ Ἰουδ. Πόλ. Δ, 375.
319. Αὐτόθι ΙΔ', 475 καὶ Ἰουδ. Πόλ. Ζ, 28.
320. Ἰωσήπου - Κατ' Ἀπίωνος Α 12, 60.
321 Βασ. Μ. Βέλλα - Κατ' Ἀπίωνος Α' - Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 43.
322. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Ἀρχ. Κ, 34.
323. Αὐτόθι ΙΕ', 307.
324. Αὐτόθι ΙΔ', 206.
325. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Πόλ. Α', 410.
326. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Ἀρχ. Γ', 289.
327. Ἰωσήπου - Βίος, 13, 75—76.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κατεβάλλετο κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰωσήπου ἐκ τοῦ προϊόντος τῆς ἐργασίας των καὶ ἡ ὑπὸ τῶν ἀρχόντων ἐπιβαλλομένη φορολογία. Ἡ φορολογία αὐτὴ ἦτο, ἄλλοτε λογικὴ καὶ ἄλλοτε ἐπαχθὲς καὶ καταπιεστική. Οὕτως οἱ ἄρχοντες καὶ ἡγεμόνες τῶν Ἰσραηλιτῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας ἐφορολόγουν τὸ ἔθνος «μέχρι ψυχῆς»[328], ἐνῷ πολλάκις ὑπὸ τῶν βασιλέων τοῦ Ἰσραήλ, ἀντὶ φορολογίας, ἐπεβάλλετο ἡ προσφορὰ ἐργασίας διὰ κατασκευὴν εἰρηνικῶν ἔργων. Τοῦτο συνέβη ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Σολομῶντος, ὁ ὁποῖος «ἐπέταξε παρὰ τῷ λαῷ φόρον ἐργασίας τρισμυρίους, οἷς ἅπασιν τὴν ἐργασίαν κατέστησε μερίσας αὐτὴν συνετῶς»[329]. Ἰδιαιτέρως ὑπεχρεοῦντο εἰς φορολογίαν οἱ Ἰουδαῖοι, ὅταν ὑπεδουλώνοντο. Οὕτως ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων ἠπείλει τοὺς Παλαιστινίους μὲ ὁλοσχερῆ καταστροφήν, ἐὰν δὲν ἀποδώσουν τοὺς φόρους, τοὺς ὁποίους ὁ πατήρ του ὥρισε νὰ πληρώνουν[330]. Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ μὲ ἄλλον Ἀσσύριον βασιλέα, τὸν Χουσάρσαθον, ὁ ὁποῖος ἐπέβαλεν εἰς τοὺς Ἰουδαίους «φόρους...μείζονας»[331]. Ἡ δυσκολία τῶν βασιλέων διὰ τὴν εἴσπραξιν τῶν φόρων ἦτο μεγάλη, ὅταν εἰς τὴν χώραν παρουσιάζετο ἀφορία τῆς γῆς[332]. Ὑπῆρξαν ὅμως καὶ βασιλεῖς ἢ ἄρχοντες, οἱ ὁποῖοι ἀπήλασσον τῆς φορολογίας, εἴτε τοὺς ὑπηκόους των, εἴτε καὶ ἐκείνους τοὺς ὁποίους κατέκτων διὰ τοῦ πολέμου. Οὕτως ὁ Δημήτριος παρήγγειλεν εἰς τοὺς Ἰουδαίους διὰ τοῦ Ἰωνάθαν ὅτι θὰ ἀπαλλάξῃ αὐτοὺς «τῶν φόρων καὶ τῶν συντάξεων»[333], τοὺς ὁποίους ἐπλήρωνον, ἐνῷ οἱ Βενιαμῖται «συνεχώρησαν φόρους τελεῖν»[334] τοὺς κατοίκους τῶν Ἱεροσολύμων.

Ἐφ' ὅσον καὶ παρ' Ἰωσήπῳ κυριαρχεῖ ἡ ἀντίληψις ὅτι τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ ἀπορρέουν, ἀναμφισβητήτως καὶ ἐνταῦθα ἡ ἐργασία χαρακτηρίζεται ὡς εὐλογία Θεοῦ, διὰ τοῦτο καὶ ἡ ὑποχρέωσις τῶν Ἰουδαίων τῆς ἐποχῆς του νὰ εὐχαριστήσουν τὸν Δημιουργὸν διὰ τὰς ὑπ' Αὐτοῦ παρασχεθείσας εὐνοϊκὰς συνθήκας κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀσκήσεώς της θεωρεῖται ἱερὰ καὶ ἐπιτακτική. Οὕτως, οἱ Ἰουδαῖοι, μνήμονες τῶν πατρίων παραδόσεων καὶ πιστοὶ τηρηταὶ τοῦ Νόμου καὶ τῆς Θεοσδότου Θρησκείας τοῦ Μωϋσέως, δι' ἑορτῶν, θυσιῶν καὶ ἄλλων θρησκευτικῶν ἐκδηλώσεων, ἐξακολουθοῦν νὰ ἀποδίδουν τὴν τιμὴν καὶ τὰς εὐχαριστίας πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τὴν πλουσίαν συγκομιδὴν καὶ τὴν ὅλην εὐδαιμονίαν των. Χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι μετὰ τὴν συγκομιδὴν τῶν καρπῶν, καὶ πρὶν ἀκόμη ἐγγίσουν αὐτούς, λαμβάνουν ἓν μέρος «καὶ τὸν Θεὸν ἡγούμενοι τιμᾶν δίκαιον εἶναι πρῶτον, παρ' οὗ τῆς εὐπορίας τούτων ἔτυχον, τὰς ἀπαρχὰς αὐτῷ τῆς κριθῆς ἐπιφέρουσιν»[335]. Ὁ τρόπος δὲ τῆς προσφορᾶς τῶν ἀπαρχῶν ἦτο ὁ ἑξῆς: Ἀφοῦ ἐξήραινον τοὺς ἐκ τῶν σταχύων καρποὺς καὶ ἀπεφλοίωνον αὐτούς, ὥστε νὰ εἶναι ἕτοιμοι πρὸς ἄλεσιν, προσέφερον εἰς τὸν Θεὸν τοὺς πρώτους καρπούς, τὸ δὲ ὑπόλοιπον «ἀφιᾶσιν εἰς χρῆσιν τοῖς ἱερεῦσι». Ἔκαιμνον ἀκόμη καὶ θυσίαν ἀρνίου «ἐπὶ ταῖς ἀπαρχαῖς τῶν καρπῶν»[336] ὡς ὁλοκαύτωμα εἰς τὸν Θεόν. Εἶναι τοῦτο μία σαφὴς ἀπόδειξις τῆς πλήρους ἀναγνωρίσεως ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων τῆς συμπαραστάσεως τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν ἐργασίαν των. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι ἀνάγκη νὰ τονισθῇ ὅτι καὶ σήμερον τοιούτου εἴδους θρησκευτικαὶ ἐκδηλώσεις δὲν εἶναι ἄγνωστοι εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν, ὅπου αὕτη, ὄχι μόνον εὐλογεῖ τοὺς πρώτους καρποὺς τῆς

328. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Πόλ., Α, 524.
329. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Ἀρχ. Η', 58.
330. Αὐτόθι Θ', 275.
331. Αὐτόθι Ε', 181.
332. Αὐτόθι ΙΕ', 303.
333. Αὐτόθι ΙΓ', 48.
334. Αὐτόθι Ε', 129.
335. Αὐτόθι Γ', 250.
336. Αὐτόθι Γ', 251.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γῆς, ἀλλὰ καὶ πάντοτε εὔχεται «ὑπὲρ εὐκρασίας ἀέρων, εὐφορίας τῶν καρπῶν τῆς γῆς».

Ἐκτὸς τῶν ἀπαρχῶν ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι εὐχαριστήριοι ἑορταί, ὅπου ἐτέλουν διαφόρους θυσίας, ὡς ἡ Πεντηκοστὴ «καθ' ἣν προσάγουσι τῷ Θεῷ ἄρτον ἀλφίτων... θυμιάτων δὲ ἄρνας δύο». Αἱ ἀπαρχαὶ ἄλλωστε ἦσαν κατ' ἀπαίτησιν τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου, ὁ ὁποῖος ὥριζεν ὡς ἀναγκαιοτάτην τὴν προσφορὰν τῶν πρώτων καρπῶν εἰς τὸν Θεόν, ἀλλὰ καὶ τὴν προσφορὰν τῆς «δεκάτης», ἡ ὁποία πρέπει νὰ ἀναλίσκεται «μετ' ὀρφανῶν καὶ χηρευουσῶν γυναικῶν»[337]. Ἀργότερον αἱ ἀπαρχαὶ καὶ ἡ δεκάτη προσεφέροντο εἰς τοὺς Λευίτας, «ἵν' αἰεὶ τῇ θρησκείᾳ παραμένωσι καὶ τῆς θεραπείας ὦσιν ἀχώριστοι τοῦ Θεοῦ»[338].

Καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰώσηπου οἱ Ἰουδαῖοι ἐτήρουν τὴν ἑβδομαδιαίαν ἀνάπαυσιν· «τὴν γὰρ ἑβδόμην ἡμέραν σάββατα καλοῦμεν»[339], γράφει, ὅπου «σχολὴν ἀπὸ τῶν πόνων κατὰ ταύτην ἄγομεν»[340]. Πάντοτε ἔκρινον ὡς ἱερώτατον καθῆκον οἱ Ἑβραῖοι τὴν τήρησιν τῆς ἀργίας τοῦ Σαββάτου καὶ ὡς ἀνάγκην τῆς ψυχῆς τὴν ἐπικοινωνίαν των μὲ τὸν Θεόν, ὕστερον ἀπὸ τὸν μόχθον τῆς ἑξαημέρου ἐργασίας. Διὰ τοῦτο οὐδεμία ἐργασία καὶ συναλλαγὴ ἐπετρέπετο κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτήν. Ἦτο τὸ Σάββατον «ἀργίας παντὸς χρήματος Ἰουδαίοις ἡμέρα»[341]. Ἀκόμη καὶ κατὰ τὰς μάχας ἢ τοὺς πολέμους προσεπάθουν νὰ τηροῦν τὴν ἀργίαν αὐτοῦ[342]. Ὑπῆρχον ὅμως περιπτώσεις ὅπου, ὅταν ἔβλεπον ὅτι ὁ κίνδυνος ἦτο μέγας διὰ τὴν πατρίδα των, οἱ Ἰουδαῖοι «ἀφιέμενοι τὴν ἑορτὴν ἐχώρουν ἐπὶ τὰ ὅπλα...μηδὲ τῆς ἀργῆς ἑβδομάδος ἔννοιαν λαμβάνοντες». Ἐθεωρεῖτο τοῦτο ὡς ἱερὰ ἀγανάκτησις ἐναντίον τῶν Ρωμαίων, οἱ ὁποῖοι θὰ κατέλυον τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων των, διὸ καὶ ὁ «τῆς εὐσεβείας θυμὸς ἐποίησε πλεονεκτῆσαι καὶ κατὰ τὴν μάχην»[343]. Πάντως, ἀνεξαρτήτως ὅλων αὐτῶν τῶν ἐξαιρέσεων, ὁ ἴδιος ὁ Ἰώσηπος μαρτυρεῖ, ὅτι ἀπεῖχε κατὰ τὸ δυνατὸν τῶν πολεμικῶν δραστηριοτήτων, ὅταν ἡ ἑπομένη ἡμέρα ἦτο τὸ Σάββατον[344].

Ἀλλ' ὁ ἁγιασμὸς τοῦ Σαββάτου δὲν συνετελεῖτο μόνον διὰ τῆς καταπαύσεως κατ' αὐτὸ ἀπὸ πάσης ἐργασίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἀκροάσεως τοῦ νόμου. Οὕτως ὁ νόμιος καὶ τότε ὥριζε νὰ ἀφήνουν ὅλας τὰς ἄλλας ἐργασίας τοὐλάχιστον καθ' ἑκάστην ἑβδομάδα, διὰ νὰ ἀκούουν τὴν ἀνάλυσίν του καὶ νὰ μανθάνουν αὐτὸν μὲ ἀκρίβειαν[345]. Τὸ ἄξιον προσοχῆς ἐνταῦθα εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Ἰωσήπου ἀναφερόμενον, ὅτι καὶ ἄλλοι λαοὶ ἐζήλωσαν τὴν εὐσέβειαν τῶν Ἰουδαίων καὶ ἐτήρουν τὴν ἑβδομαδιαίαν ἀργίαν, ἰδίως δὲ οἱ Ἕλληνες[346]. Εἶναι γεγονὸς ὅτι παρὰ τοῖς Ἐθνικοῖς συναντᾶ τις τηρουμένην τὴν ἀργίαν τοῦ Σαββάτου, ὡς καὶ ἄλλα Ἰουδαϊκὰ ἔθιμα. Ὑπῆρχον ὅμως καὶ περιπτώσεις, ὅπου εἰς τοὺς Ἰουδαίους παρενεβάλλοντο προσκόμματα καὶ διάφορα ἐμπόδια διὰ τὴν τήρησιν τῆς ἀργίας τοῦ Σαββάτου. Οὕτως ἡ Ἡρωδιὰς κατωνείδιζε τὴν ἀργίαν[347], ὁ δὲ Ἀντίοχος τῆς Συρίας δὲν ἐπέτρεπεν «ἀργεῖν τὴν ἑβδόμην...

337 Ἰωσήπου - Ἰουδ. Ἀρχ. Δ', 227.
338. Αὐτόθι Θ', 274.
339. Αὐτόθι Γ', 143.
340. Αὐτόθι Α', 33.
341. Αὐτόθι ΙΗ', 319.
342. Αὐτόθι ΙΗ', 355.
343. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Πόλ. Β', 517—518.
344. Ἰωσήπου - Βίος 32, 159.
345. Ἰωσήπου - Κατ' Ἀπίωνος Β', 17, 175.
346. Αὐτόθι Β', 39, 282.
347. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Πόλ. Β', 182.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἀλλὰ διαζόμενος πάντα πράττειν ὅσα δὴ καὶ ταῖς ἄλλαις ἡμέραις»[348]. Αὐτὰ ὅμως καὶ πολλὰ ἄλλα μεγαλύτερα ἐμπόδια δὲν ἦσαν ἱκανὰ νὰ καταργήσουν τὴν ἱερὰν αὐτὴν ὑποχρέωσιν ἔναντι τοῦ Δημιουργοῦ.

Καὶ ὁ κοινωνικὸς θεσμὸς τῆς ἀγραναπαύσεως ἢ τοῦ «Σαββατιαίου ἔτους», ὡς καὶ τοῦ «Ἰωβηλαίου» ἐξακολουθοῦν νὰ ἔχουν ἐφαρμογὴν εἰς τοὺς Ἰουδαίους καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰωσήπου, διότι «ταῦτα... παρέδωκε Μωϋσῆς». Τὸ Σαββατικὸν ἔτος ἦτο στενὰ συνδεδεμένον μὲ τὴν ἀργίαν τοῦ Σαββάτου, διότι «ὥσπερ...δι' ἑβδόμης ἡμέρας τὴν ἀπὸ τῶν ἔργων προεῖπεν ἀνάπαυσιν», οὕτω καὶ «δι' ἑβδόμου ἔτους ἄνεσιν δίδωσι τῇ γῇ ἀπό τε ἀρότρου καὶ φυτείας». Τὸ μέτρον αὐτό, ὡς γνωστόν, εἶχεν ἐπιβληθῇ διὰ τὴν ἐξασφάλισιν μεγαλυτέρας γονιμότητος τῆς γῆς. Τὸ νέον τὸ ὁποῖον πληροφορούμεθα ἐνταῦθα ἀπὸ τὸν Ἰώσηπον, εἶναι ὅτι καὶ κατὰ τὸ Σαββατιαῖον ἔτος ἀνεπτύσσετο τὸ πνεῦμα τῆς ἀγάπης καὶ τῆς φιλαδελφίας μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ἀφοῦ τὰ αὐτοφυῆ προϊόντα τῆς γῆς κατ' αὐτὸ προσεφέροντο εἰς κοινὴν χρῆσιν ὅλων τῶν ἀνθρώπων «τῶν τε ὁμοφύλων καὶ τῶν ἀλλοτριοχώρων, μηδὲν ἐξ αὐτῶν φυλάττοντας»[349]. Ἀλλαχοῦ ἀναφέρει ὅτι κατὰ τὸ «Σαββατικὸν ἔτος» «μήτε τὸν ἀπὸ τῶν δένδρων καρπὸν λαμβάνουσι, μήτε σπείρουσιν»[350]. Ἀμφότεραι αἱ ἀνωτέρω μαρτυρίαι ἀποδεικνύουν πλήρως τὸ ἐνδιαφέρον τῶν οἰκονομικῶς εὐρωστοτέρων πρὸς τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην βοηθείας, διότι ἡ ὑποχρέωσις νὰ ἀφήνουν τοὺς καρποὺς εἰς τὰ δένδρα ἐπέτρεπε τὴν χρησιμοποίησιν αὐτῶν ὑπὸ τῶν πτωχῶν.

Ἀλλὰ καὶ τὸ Ἰωβηλαῖον ἔτος ἢ τὸν «Ἰώβηλον», κατὰ τὸν Ἰώσηπον, ἐξηκολούθουν νὰ ἑορτάζουν οἱ Ἰουδαῖοι καὶ νὰ ἀφιερώνουν αὐτὸ εἰς τὸν Κύριον. Κατ' αὐτό, γράφει ὁ Ἰώσηπος, «οἵ τε χρεῶσται τῶν δανείων ἀπολύονται»[351] καὶ οἱ ἀγροὶ ἀποδίδονται εἰς τοὺς ἀρχικοὺς αὐτῶν κυρίους. Ὁ τρόπος δὲ τῆς μεταβιβάσεως ἦτο ὁ ἑξῆς: Μόλις ἤρχιζεν ὁ ἑορτασμὸς τοῦ Ἰωβηλαίου συνηντῶντο καὶ ὁ πωλήσας τὸ κτῆμα καὶ ὁ ἀγοράσας αὐτὸ καὶ ἀφοῦ ἔκαμνον ἐκτίμησιν τῶν καρπῶν τοῦ κτήματος καὶ τῶν γενομένων εἰς αὐτὸ δαπανῶν, ἐὰν οἱ καρποὶ εὑρίσκοντο πλεονάζοντες, ἐλάμβανε τὸν ἀγρὸν ὁ πωλήσας αὐτόν, ἐὰν ὅμως τὰ ἔξοδα ὑπερέβαινον τὴν ἀξίαν τῶν καρπῶν, τότε ἐκράτει ὁ ἀγοραστὴς τὸ κτῆμα· «ἴσων δὲ συναριθμουμένων τῶν καρπῶν καὶ τῶν ἀναλωμάτων ἀποδίδωσι τοῖς καὶ πρότερον νεμηθεῖσι»[352]. Τὸ αὐτὸ ἴσχυε καὶ διὰ τὰς οἰκίας τῶν χωρίων. Ὅσον ἀφορᾷ ὅμως εἰς τὰς οἰκίας τῶν πόλεων ἔπρεπε πρὸ τῆς λήξεως τοῦ Ἰωβηλαίου νὰ καταβληθῇ τὸ ἀργύριον εἰς τὸν ἀγοράσαντα αὐτήν, διὰ νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸν κάτοχόν του· ἄλλως «βεβαιοῖ τὴν κτῆσιν» εἰς τὸν ἀγοράσαντα[353].

Ἔντονον προβάλλεται καὶ ἐπὶ Ἰωσήπου τὸ λεγόμενον «κοινωνικὸν πρόβλημα». Τὴν ὕπαρξιν τούτου δικαιολογεῖ ἡ συνεχιζομένη διάκρισις τῶν ἀνθρώπων εἰς πλουσίους καὶ πτωχούς. Πηγὴ τοῦ πλούτου ἀρχικῶς ἦτο ἡ κτηνοτροφία καὶ ἡ γεωργία. Ἀργότερον ὅμως οἱ Ἰουδαῖοι, ὅταν ἠσχολήθησαν μὲ τὸ ἐμπόριον, τὰς τέχνας καὶ ἄλλα ἐπαγγέλματα, ἐδημιούργησαν καὶ ἄλλας πηγάς, ὁπότε ὁ πλοῦτος ἢ ἡ πενία ὑπῆρξαν ἡ ἀφετηρία τῆς δημιουργίας τῶν διαφόρων κοινωνικῶν τάξεων. Οὕτω μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Ἰωσήπου πλούσιός τις ἐκ πόλεως Ἐμμάν, ὁ ὁποῖος ἦτο ποιμὴν τριῶν χιλιάδων προβάτων καὶ χιλίων αἰγῶν, φυλαττομένων ὑπὸ τοῦ Δαυΐδ[354],

348. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Πόλ. Ζ', 183.
349. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Ἀρχ. Γ', 281.
350. Αὐτόθι ΙΔ', 202.
351. Αὐτόθι Γ', 282.
352. Αὐτόθι Γ', 283—284.
353. Αὐτόθι Γ', 285—286.
354. Αὐτόθι ΣΤ', 295.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἐνῷ ἀλλαχοῦ ἀναφέρει ὅτι «πολλοὶ τὰ Γάδαρα κατώκουν πλούσιοι»[355]. Δὲν ἦτο ἄγνωστος ἀκόμη καὶ ἡ διάκρισις τῶν ἀνθρώπων, ἀναλόγως τῶν οἰκονομικῶν των, εἰς εὐπόρους καὶ ἀπόρους[356]. Δὲν ἀγνοεῖ ἀκόμη ὁ Ἰώσηπος τὰς κοινωνικὰς τάξεις τῶν Φαρισαίων, Σαδδουκαίων καὶ Ἐσσαίων. Μάλιστα δὲ διὰ τὴν μερίδα τῶν Σαδδουκαίων ἀναφέρει ὁ Ἰώσηπος, ὅτι αὕτη ἀνῆκεν εἰς τὴν ἱερατικὴν ἀριστοκρατίαν καὶ ὑπερεῖχεν, ὄχι μόνον πνευματικῶς, ἀλλὰ καὶ ὑλικῶς. Εἰς τὴν τάξιν αὐτὴν κατὰ τοὺς μετὰ τὴν Βαβυλώνιον αἰχμαλωσίαν χρόνους ἤρχισε νὰ συσσωρεύεται ὁ πλοῦτος[352].

Λίαν τιμητικῶς ὁμιλεῖ ὁ Ἰώσηπος διὰ τοὺς Ἐσσαίους ἢ Ἐσσηνούς, ὅπως τοὺς ἀποκαλεῖ. Οὗτοι ἦσαν ἄνδρες φιλόπονοι, ἡ κυρία ἀσχολία των ἦτο ἡ γεωργία[358], ἡ δὲ ἀρετή των ἦτο ἀξιοθαύμαστος. Εἰς τὴν ἄσκησιν τῶν διαφόρων ἐπαγγελμάτων δὲν ὑπῆρχεν οὐδὲν ἐμπόδιον. Εἶχον ἐφαρμόσει τὴν ἀρετὴν τῆς κοινοκτημοσύνης, ἀφοῦ «τὰ χρήματά τε κοινὰ ἐστιν αὐτοῖς, ἀπολαύει δὲ οὐδὲν ὁ πλούσιος τῶν οἰκείων μειζόνως ἢ ὁ μηδ' ὁτιοῦν κεκτημένος»[359]. Δὲν φροντίζουν διὰ τὴν ἀπόκτησιν δούλων, ἀλλὰ ἀποδέκτας τῶν ἐκ τῆς ἐργασίας προσόδων καθιστοῦν ἄνδρας ἀγαθούς[360]. Δὲν ἀσκοῦν ἐμπόριον, διότι «οὔτ' ἀγοράζουσιν, οὔτε πωλοῦσιν»[361], ἀλλ' εἰς ἐκεῖνον ποὺ ἔχει ἀνάγκην προσφέρουν, χωρὶς νὰ ἀναμένουν τὴν ἀνταπόδοσιν. Ἔχοντες τὴν πίστιν ὅτι ἡ ἐργασία εἶναι εὐλογία καὶ δῶρον Θεοῦ, πρὸ ἑκάστης ἐνάρξεως αὐτῆς, προσεύχονται «καὶ μετὰ ταῦτα πρὸς ἃς ἕκαστοι τέχνας ἴσασιν»[362]. Ἡ ἐργασία των συνεχίζεται μέχρι τῆς πέμπτης ὥρας, μετὰ τὸ πέρας τῆς ὁποίας συγκεντρώνονται εἰς τὸν ἴδιον τόπον. Γνωστὰ ἦσαν εἰς αὐτοὺς καὶ τὰ ἐπαγγέλματα τοῦ σιτοποιοῦ (ἀρτοποιοῦ) καὶ τοῦ μαγείρου.[363]. Τὸ ἀπόγευμα «πάλιν ἐπ' ἔργα μέχρι δείλης τρέπονται»[364]. Μνημειώδη θεωρεῖ ὁ Ἰώσηπος τὴν ἐντιμότητα κατὰ τὴν ἄσκησιν τῆς ἐργασίας των, διότι τὴν ἀλήθειαν ἠγάπων κατὰ τὰς συναλλαγάς των καὶ τοὺς ψευδομένους ἐτιμώρουν. Τὴν κλοπὴν καὶ τὸ ἄνομον κέρδος ἐθεώρουν βαρύτατον ἁμάρτημα, διὰ τοῦτο καὶ ὁ νόμιος των ὥριζεν, ὅπως «χεῖρας κλοπῆς καὶ ψυχὴν ἀνοσίου κέρδους καθαρὸν φυλάξειν»[365]. Τέλος βασικὴν ἀρετὴν οἱ Ἐσσηνοί, κατὰ τὸν Ἰώσηπον, εἶχον τὴν ἀκτημοσύνην, διὰ τοῦτο καὶ τοῦ εἰσερχομένου εἰς τὸ ἀσκητικὸν τάγμα ἐδημεύετο ἡ περιουσία ὑπὲρ αὐτοῦ. Οὕτω «τῶν ἑκάστην κτημάτων ἀναμεμιγμένην μίαν, ὥσπερ ἀδελφοῖς ἅπασιν οὐσίαν εἶναι»[366].

Συνεχίζεται

355. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Πόλ. Δ', 415.
356. Αὐτόθι Β', 428.
357. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Ἀρχ. ΙΓ', 298, ΙΗ', 17.
358. Αὐτόθι ΙΗ', 19.
359. Αὐτόθι ΙΗ', 20.
360. Αὐτόθι ΙΗ', 21—22.
361. Ἰωσήπου - Ἰουδ. Πόλ. Β', 122.
362. Αὐτόθι Β', 129.
363. Αὐτόθι Β', 130—131.
364. Αὐτόθι Β', 132.
365. Αὐτόθι Β', 141.
366. Αὐτόθι Β', 128.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΠΑΛΙΜΨΗΣΤΑ

Ἀρχαϊκὰ παλίμψηστα, λέξεις σβησμένες,
ἔννοιες — πλέον ἀδιάβαστες, λησμονημένες.
Ράκη παληὰ μαζὶ μὲ νέα ραμμένα ράκη,
ζωὲς νεκρές, πολιτισμοί, ψυχὴ τοῦ κόσμου,
ἀρχαϊκὰ παλίμψηστα θεῶν καὶ ἡρώων,
προσθῆκες καὶ σβησίματα, ποὺ πᾶν νὰ δείξουν
τὸν Ὄσιρη καὶ τὸν Χριστὸ δίδυμη ὄψη.

Καὶ τὰ Εὐαγγέλια ταπὶ τῆς Σφίγγας!

Παλίμψηστα, λατρεῖες, ἱερὲς συνήθειες,
ποὺ σ' ἕνα χάος αἰσθημάτων μᾶς μεθᾶτε,
φέρνετε τὰ παλιὰ κοντὰ στὰ νέα ρίγη.
Χλωμὲς εἰκόνες, δάκρυα τοῦ φθινοπώρου,
σμίγει μαζί σας τῆς τρυγόνας τὸ τραγούδι
τὸ νέο τραγούδι κάθε βράδυ, κάθε αὐγούλα,
τὸ ἴδιο τραγούδι τῆς τρυγόνας νύχτα - μέρα.

Τὸ ἴδιο τραγούδι τῆς ψυχῆς τοῦ κόσμου!

ΤΑΚΗΣ ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΔΟΚΟΣ

Περνώντας
κρίκους ἀπὸ ἥλιο
στὸ ὑδάτινο ραβδί μου,
προσπαθῶ
νὰ γεμίσω τὸ ἄχρωμο χάος μου,
περπατώντας
σὲ μιὰ ἀτέρμονη δοκό,
μὲ τὴ σιγουριὰ τοῦ πατώματος,
στὸ θάνατο
ποὺ εἶναι ἡ πηγὴ τῆς ἀνυπαρξίας μου.

ΜΙΧ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΑΡΣΕΝΗ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΥ

ΠΑΛΑΙΟΙ ΚΑΙ ΝΕΟΙ

(Δοκίμιο)

Πᾶνε κάμποσα χρόνια ποὺ ὁ Πολωνὸς φιλόλογος Ζιελίνσκυ ἔγραψε ἕνα θαυμάσιο βιβλίο μὲ τὸν τίτλο: Ἐμεῖς καὶ οἱ Ἀρχαῖοι. Ἦταν μιὰ συγκινητικὴ καὶ συνάμα σαφὴς ἔκκληση στὴν ἐποχή μας νὰ στραφῆ ξανὰ μὲ ἐταστικὸ μάτι πρὸς ἐκείνη τὴν περιορισμένη, μὰ τόσο ζωντανὴ καὶ τόσο δημιουργικὴ, κοινωνία τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου, ποὺ ἔστησε μιὰ φαεινὴ κρηπίδα γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ μᾶς κληροδότησε τὰ σπέρματα γόνιμων πνευματικῶν ἀγώνων.

Θἄχουν περάσει ἀπὸ τότε πενήντα περίπου χρόνια, καὶ τόσα γνώρισε στὰ χρόνια αὐτὰ ἡ σάρκα τοῦ ἀνθρώπου στὴ γῆ μας, ὥστε ὁ κόσμος μας δὲν ἔστρεψε μονάχα τὰ νῶτα στοὺς ἀρχαίους τῶν δύο χιλιάδων ἐτῶν· οἱ νέοι ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς μας κοιτάζουν μὲ περιφρόνηση καὶ τοὺς ἀρχαίους τῆς ἐποχῆς μας, αὐτοὺς δηλαδὴ ποὺ περπατοῦν ἀκόμη τὴ γῆ μὲ μερικὲς δεκαετηρίδες στὴ ράχη. Καὶ ἐὰν δὲν ἦταν τίποτε ἄλλο, ποὺ νὰ χαρακτήριζε τοὺς χρόνους μας σὰν πρωτότυπα ἐπαναστατικούς, αὐτὸ θὰ ἔφτανε. Γιατὶ ποτὲ ὡς τώρα, μέσα στὴν ἱστορικὴ ροή, δὲν ἀμφισβητήθηκε μὲ τέτοιο μένος ἡ αὐθεντία τῆς ἡλικίας. Θυμίζει αὐτὸ τοὺς πανάρχαιους χρόνους τῆς ἀνατροπῆς τῆς Μητριαρχίας.

Ὁ συντάκτης τοῦ μικροῦ αὐτοῦ Δοκιμίου δὲν μπορεῖ νὰ πάρη θέση στὴ διαμάχη αὐτή, ἀφοῦ δὲν εἶναι οὐδέτερος θεατής, ἀλλὰ ἀνήκει στὴ χορεία τῶν ἀποδιοπομπαίων. Τοῦ ἔχει γίνει ὅμως συνείδηση τὸ ὅ,τι — αὐτὸ ἄλλωστε εἶναι ζήτημα πρακτικῆς ἀριθμητικῆς, — μὲ ὅσο περισσότερα χρόνια πολλαπλασιάζονται τὰ ἔργα μιᾶς πονηρῆς καὶ διεφθαρμένης φύσης, τόσο καὶ πιὸ ἐπώδυνη γίνεται ἡ παρουσία της στὸ κοινωνικὸ σῶμα· ὅτι δηλαδὴ ἕνα χαλασμένος ἄνθρωπος, ποὺ σέρνει στὴ ράχη του ἀρκετὲς δεκαετηρίδες, εἶναι πιὸ ἐπικίνδυνος ἀπὸ ἕναν ἄλλο, ποὺ βρίσκεται στὴ νηπιακὴ ἡλικία τῆς φαυλότητας, καὶ δὲν μπορεῖ νὰ διεκδικῆ ἕναν σεβασμό, ποὺ ταριάζει ἴσως στὰ χρόνια του, δὲν ταιριάζει ὅμως στὶς πράξεις του.

Ἀκόμη καὶ τὸ συνεχὲς πιπίλισμα τῆς καραμέλλας ποὺ λέγεται πεῖρα παρουσιάζεται κάπως ἀνεδαφικὸ στὴν ἐποχή μας. Γιατί, ἂν σὲ παλαιότερους ὁμαλοὺς καιροὺς ὁ κάθε καινούργιος χρόνος τὴν πλούτιζε καὶ τὴν πλάταινε, τί γίνεται στὴ δύσκολη ἐποχή μας, ὅπου συχνὰ ὁ κάθε νέος χρόνος δὲν συμπληρώνει καὶ δὲν προσθέτει κάτι νέο στὸν τομέα τοῦ ἐπιστητοῦ, μὰ συχνὰ μεταβάλλει ριζικὰ ἢ καὶ ἀνατρέπει δεδομένα, ποὺ τὰ θεωρούσαμε ἱερὰ καὶ ἀπαραβίαστα; Αὐτὲς οἱ ἀδιάκοπες ἀλλαγές, τὸ ξαφνικὸ νέκρωμα κάποιου τομέα τοῦ γνωστικοῦ κατεστημένου ἢ τὸ ξαφνικὸ ψαλίδισμα ἰδεῶν, ποὺ παρουσιάζονταν σὰν ἀτράνταχτες σὲ μᾶς ἀπὸ τὴν ὥρα ποὺ μπῆκε τελεία καὶ παῦλα στὴν ἀνάπτυξη τῆς προσωπικότητάς μας, θὰ μᾶς ἐμείωναν σὰν χρήσιμες κοινωνικὲς μονάδες, ἂν δὲν μᾶς βοηθοῦσε ὁ μεγαλύτερος ὄγκος τῶν βιωμάτων ποὺ γνωρίζει μιὰ πιὸ μακριὰ ζωή, καὶ ποὺ ἀποτελοῦν ἕνα ἰδιαίτερο εἶδος πείρας: μιᾶς πείρας ποὺ δὲν ἐκδηλώνεται μὲ συμβουλὲς καὶ ρητά, δηλαδὴ μὲ ψυχρὲς ἐγκεφαλικὲς ἀντιδράσεις, ἀλλὰ μὲ ὁρμέμφυτες καὶ ὀρθὲς στάσεις στὴν κατάλληλη ὥρα. Αὐτὴ ἡ εἰδικὴ πεῖρα, γιὰ ὅσους ἀπὸ μᾶς τοὺς ἡλικιωμένους διατηροῦν ἕνα μίνιμουμ ἀνθρωπισμοῦ, μᾶς κάνουν μονάδες κοινωνικὰ χρήσιμες, καὶ ὄχι ἡ πανδαημοσύνη, ποὺ οἱ παλαιότεροι συνάδελφοί μας ἐν ἡλικίᾳ τὴν θεωροῦσαν τεκμήριο ἀμάχητο τῆς ὑπεροχῆς τους. Ποιός ὅμως μπορεῖ στοὺς καιρούς μας νὰ καμαρώνῃ γιὰ πανδαημοσύνη, ἂν δὲν ἔχῃ πηδήσει ἀπὸ τὸν μαντρότοιχο κάποιου φρενοκομείου;

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Σὲ παλαιότερους καιροὺς ἦταν διαφορετικὰ τὰ πράγματα. Ὑπῆρχαν ἄνθρωποι ποὺ ἔβρισκαν τὸ θάρρος νὰ καυχιῶνται γιὰ παντογνωσία, γιὰ μιὰ καθολικὴ καὶ οὐσιαστικὴ ἔγκυψη σὲ ὅλους τοὺς κλάδους τοῦ ἐπιστητοῦ. Στοὺς Μέσους χρόνους, πολλοὶ πίστευαν ὅτι μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ἄνωθεν φωτισμοῦ καὶ μὲ τὴ μελέτη τοῦ γνωστικοῦ περιεχόμενου τοῦ Τρίβιουμ καὶ τοῦ Κουαντρίβιουμ ἦταν σὲ θέση νὰ συζητοῦν «περὶ ὅλων τῶν γνωστῶν πραγμάτων καὶ περὶ ἄλλων τινῶν ἀκόμη».

Ἀκόμη καὶ μερικοὺς αἰῶνες ἀργότερα, ὁ Βάγκνερ τοῦ πρώτου Φάουστ πιστεύει ὅτι μὲ τὴ μελέτη μπορεῖ νὰ μάθῃ τὰ πάντα:

Mit Eifer habe ich mich der Studien beflissen Zwar weiss viel doch möchte ich alles wissen.

(Μὲ ζῆλο ἔχω καταπιαστῆ μὲ ὅλες τὶς σπουδές· καὶ ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἔμαθα πολλά· θέλω ὅμως νὰ τὰ μάθω ὅλα.)

Τὴν ἐποχὴ ὅμως τοῦ Γκαῖτε, ἐδῶ καὶ ἑκατὸν πενήντα χρόνια, ὁ ἄνθρωπος τῶν Γραμμάτων ἦταν ἀκόμη κύριος τῆς ἀγορᾶς, γιατὶ ἡ ἐφαρμοσμένη ἐπιστήμη ἦταν ἀκόμη ἕνα νήπιο στὰ σπάργανα. Ἕνας ἐξαιρετικὸς ἄνθρωπος μποροῦσε νὰ τὰ μάθῃ ὅλα, γιατὶ τὰ ὅλα ἦταν λίγα. Ἡ Φιλοσοφία ἦταν ὁ μεγάλος στίβος ὅπου ἀσκοῦνταν ἡ σκέψη, ἦταν ὅμως τελείως ἀπροσπέλαστη στὸν πολὺ λαό. Καὶ σήμερα ἀκόμη οἱ νεώτεροι μεγάλοι φιλόσοφοι, ὁ Κάντ, ὁ Ἔγελος, ὁ Φίχτε, ποὺ ἔχουν κωδικοποιήσει τὴ φιλοσοφικὴ σκέψη καὶ τὴν ἐξέραναν, ξεχνώντας τὸν Πλάτωνα, τὸν ἀθάνατο ποιητή, εἶναι ἀπροσπέλαστοι ἀκόμη καὶ στὸ καλλιεργημένο κοινό. Καὶ αὐτὸ σὲ μιὰ ἐποχὴ ὅπου οἱ καλλιεργημένοι ἄνθρωποι, γιὰ νὰ βροῦν κάποιο νόημα, κάποια γραμμὴ πλεύσεως μέσα στὸν σημερινὸ πολυσύνθετο κόσμο, ζητοῦν σὲ πολὺ πρακτικότερα πεδία κάποια σημεῖα προσανατολισμοῦ. Καὶ αὐτὰ τὰ προσφέρουν οἱ ἐφαρμοσμένες ἐπιστῆμες, ποὺ ἔχουν σὲ τέτοιο βαθμὸ πλουτιστῆ καὶ μεστώσει, ὥστε μᾶς ἔμαθαν νὰ βλέπουμε ἀπὸ πολὺ μακριά, νὰ ἀκοῦμε ἀπὸ πολὺ μακριὰ ἀλλὰ καὶ νὰ σκοτωνόμαστε ἀπὸ πολὺ μακριά. Καὶ αὐτὲς ὅμως ἀκόμη οἱ ἐφαρμοσμένες ἐπιστῆμες ἔχουν τόσο διογκωθῆ, ὥστε γιὰ νὰ γίνῃ ἐφικτὴ ἡ πρὸς τὰ ἐμπρὸς πορεία τους, διακλαδίζονται συνεχῶς, γιατὶ πνίγονται ἀπὸ τὸ νέο ὑλικὸ ποὺ συνεχῶς τοὺς προσφέρει ἡ ἔρευνα. Καὶ κάθε τόσο νέοι ἐπιστημονικοὶ κλάδοι παρουσιάζονται στὸ προσκήνιο τῆς ἐπιστήμης, μὲ μειωμένο βέβαια τὸ πλάτος τῶν διαφερόντων τους, μὲ φυσικὴ ὅμως καὶ ἀναγκαία ροπὴ πρὸς μεγαλύτερη ἐμβάθυνση σχετικὰ μὲ τὰ θέματα ποὺ τοὺς ἀπασχολοῦν. Ἔτσι οἱ ἄνθρωποί τους ἀπομονώνονται ἴσως ἀπὸ τὴ γύρω ζωή, μὰ καὶ ἐμᾶς τοὺς μέσους ἀνθρώπους δὲν μᾶς βοηθοῦν στὸ νὰ τὴν καταλάβουμε, γιατὶ ἡ πενιχρὴ γενικὴ μόρφωση δὲν εἶναι ἡ κατάλληλη πρόβαση γιὰ τομεῖς ποὺ ἀπαιτοῦν μιὰ ἐξιδιασμένη προετοιμασία καὶ ἴσως εἰδικὴ πνευματικὴ προίκιση. Ἡ Μεταφυσική, ἔλεγε ὁ Γκαῖτε, γυρίζει συνεχῶς μέσα σ' ἕναν φαῦλο κύκλο, ὅπως ἡ γάτα ποὺ παίζει μὲ τὴν οὐρά της. Ἔτσι τὴν ἔβλεπαν οἱ ἀμύητοι. Νὰ ποῦμε πὼς τὸ ἴδιο συμβαίνει τώρα, γιὰ μᾶς τοὺς ἀπροετοίμαστους, καὶ μὲ τὴν ἐπιστήμη, δὲν θὰ εἶναι ἴσως ὑπερβολή. Γιατὶ πῶς μποροῦμε νὰ πατήσουμε τὸν κύκλο ἐμεῖς οἱ γενικῆς μορφώσης ἄνθρωποι, καὶ νὰ βροῦμε ἄκρη στὰ πνευματικὰ γιγανταιωρήματα τῶν εἰδικῶν καὶ στὰ μαθηματικά τους γράμματα, ποὺ εἶναι σ' ἐμᾶς τόσο ἀπροσπέλαστα, ὅσο τὰ ἱερογλυφικὰ στὴ μάζα τῶν Αἰγυπτίων; Διψᾶμε ὅμως πάντα γιὰ μιὰ κάποια ἑρμηνεία τοῦ κόσμου. Καὶ συχνὰ ἀναλαμβάνουν τὴ διαφώτισή μας οἱ ἄνθρωποι τῆς νεφελοκοκκυγίας, δοκησίσοφοι, ποὺ ὅλα τὰ μαθαίνουν στὸν χρόνο ποὺ τοὺς ἀφήνουν ἐλεύθερο ἡ ἔγκυψη στὴν κοινωνιολογία καὶ οἱ διάφορες ἀλσαῖες τέρψεις. Βέβαια μερικοὶ ἀπὸ αὐτούς, ποὺ ἐκμεταλλεύονται τὴν πηχτή μας ἀμάθεια σχετικὰ μὲ ὅ,τι πραγματικὰ κινεῖ σήμερα τὸν κόσμο, μᾶς χαρίζουν ποῦ καὶ ποῦ τὴν ἁμαρτωλὴ ἀπόλαυση νὰ γελᾶμε μαζί τους, πάντα ὅμως ἀπὸ τὰ παρασκήνια. Τοὺς ὑπόλοιπους ὅμως τοὺς ἀφήνουμε νὰ γίνονται οἱ ζευγολάτες

στὰ πνευματικά μας χωράφια, μὲ γονιὰ τὴν οἰστρηλατημένη ἡμιμάθεια, καὶ τὶς θολὲς κοινωνικὲς τοποθετήσεις καὶ νὰ μᾶς μεταβάλλουν σὲ πειθήνια καματερά, ὅπως γίνεται στὴ γῆ μας ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀδὰμ ὡς τὰ σήμερα. Τί ἔχεις Γιάννη; Τί εἶχα πάντα!

Ἡ μᾶζα τῶν ἀνθρώπων τὰ πάθαινε πάντα αὐτὰ στὸν κόσμο μας. Τώρα ὅμως τὰ ζοῦμε καὶ μεῖς οἱ ὀνομαζόμενοι πνευματικοὶ ἄνθρωποι, νέου εἴδους παρίες, μέσα στὸ φάσμα τῶν ὁμάδων ποὺ ἀπαρτίζουν τὴ σημερινὴ κοινωνία, γειάτοι σίγηση γιὰ τὴ δημιουργική μας παρουσία στὴ γῆ, πάντα ὅμως «ψυχάρια πάντοτε μανθάνοντα καὶ μηδέποτε εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν δυνάμενα». Ξένοι πάντα σὲ ὅ,τι μεθοδεύεται γύρω μας γιὰ τὸ καλό μας καὶ πιὸ συχνὰ γιὰ τὸ κακό μας, ἔχουμε γνώμη γιὰ ὅλα, σχεδὸν σὲ ὅλα ἀκατατόπιστοι, καὶ παραδομένοι στὸν ἀνεδαφικό μας ἐγωκεντρισμό, περιμένουμε κάποια Κίρκη ποὺ στὸ τέλος θὰ μᾶς κλείσῃ στὴ μάντρα της ἢ τὸν μεσαιωνικὸ μάγο ποὺ θὰ μᾶς ἀναγκάσῃ νὰ χορεύουμε στοὺς ἤχους τοῦ δικοῦ του φλάουτου, σὰν μαγεμένα ποντίκια. Καὶ πάνω ἀπ' τὰ κεφάλια μας οἱ μειοψηφίες, δυνατὲς ἀπὸ τὴν μᾶζα τῆς καιουφλαρισμένης ἢ ἀπροσχημάτιστης βίας ποὺ διαθέτουν, κανονίζουν ὅπως τοὺς ἀρέσει τὴ μοῖρα μας.

Μὰ δὲν εἶναι μόνον ἡ ἐφαρμοσμένη ἐπιστήμη ποὺ στέκεται μπροστά μας σὰν ἐμπόδιο καὶ μᾶς κόβει τὴν πνοή, ὅταν προσπαθοῦμε νὰ νοιώσουμε τὸν κόσμο. Καὶ σὲ ἄλλους τομεῖς τοῦ ἐπιστητοῦ, ὅπως στὴν οἰκονομία, μένουμε οὐσιαστικὰ ἀκατατόπιστοι, ἂν καὶ πιπιλίζουμε συνεχῶς μὲ αὐταρέσκεια τὸ ἰδικό της γλωσσάριο.

Ἀκόμη καὶ στὴν περιοχὴ τῆς Τέχνης, τῆς νέας ἐννοεῖται, ὅπου τὸ πλῆθος τῶν κοινῶν ἀνθρώπων ἀπὸ μᾶς ὑποτίθεται ὅτι περιμένει νὰ φωτιστῇ γιὰ νὰ τοῦ γίνῃ προσιτή, εἴμαστε τόσο φορτισμένοι μὲ παρελθόν, ὥστε δὲν εἴμαστε οὐσιαστικὰ σὲ θέσῃ νὰ ἑρμηνεύσουμε ἐκεῖνο, ποὺ χρέος μας εἶναι νὰ ἑρμηνεύσουμε, γιὰ νὰ διευκολύνουμε τὴν προσπέλαση σ' αὐτὸ τοῦ μέσου ἀνθρώπου. Ἔτσι μένει αὐτὸς ἀκατατόπιστος καὶ στὰ νέα ρεύματα τῆς Λογοτεχνίας ἢ τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν, περιμένοντας ἀπὸ μᾶς ἐπὶ ματαίῳ τὸν φωτισμό του.

Ἐπὶ ματαίῳ· γιατὶ φαίνεται πὼς ὁ ἄνθρωπος, σὰν ὀντότητα πνευματική, δὲν καταλύεται τὴν ὥρα τοῦ φυσικοῦ θανάτου, ἀλλὰ πολὺ πρωτύτερα. Φτάνει κάποια στιγμὴ στὴ ζωή του, ὅπου δὲν μπορεῖ πιὰ ὁ ἄνθρωπος νὰ νοιώσῃ τὴν νέα προσφορά, ἰδιαίτερα στὸν τομέα τῆς τέχνης, δὲν παύει ὅμως νὰ προσποιῆται ὅτι συμβαδίζει μὲ τὴν ἐποχή του. Καὶ γι' αὐτὸ ὑπάρχουν ἄνθρωποι ποὺ μιλοῦν καὶ γράφουν μὲ πλαστὸ ἐνθουσιασμὸ γιὰ τὴν μοντέρνα ποίηση, τὸ σημερινὸ θέατρο, τὶς νέες καλλιτεχνικὲς σχολές, ἐνῶ στὰ βάθη τῆς ψυχῆς λατρεύουν τὸν παλαιὸ ρωμαντισμό, τὴ ζωγραφικὴ τοῦ τέλους τοῦ περασμένου αἰώνα καὶ τὴν ἄδολη μελωδία τοῦ μελοδράματος. Γίνονται ἀμφιπρόσωποι ὅπως ὁ παλαιὸς Ἰανός.

Δὲν εἶναι ὅμως μόνον αὐτὴ ἡ ἀδυναμία τῶν ἡλικιωμένων ἀνθρώπων, ὅταν εἶναι ἀμετακίνητα βέβαιοι γιὰ τὴν πνευματική τους εὔροια. Ἔχουν καὶ τὴν ἄτυχη ροπὴ νὰ βλέπουν ἀφ' ὑψηλοῦ τὴν πρακτικὴ ὄψη τῆς ζωῆς καὶ τοὺς ἀνθρώπους της. Ἀκόμη καὶ ἐκείνους ποὺ βάζουν σὲ ἐνέργεια τὴν πολυσύνθετη μηχανὴ ποὺ τρέφει, ντύνει καὶ στεγάζει τὸν κόσμο. Δὲν ζημιώνει βέβαια ἡ προσοχὴ γιὰ τὶς ὑψηλὲς πνευματικὲς αὐθεντίες, δὲν βλάπει ὅμως καθόλου καὶ ἐκείνη ποὺ στρέφεται πρὸς ἐκείνους, πού, μὲ τὸν πρακτικό τους ρόλο μέσα στὴ σκηνὴ τοῦ κόσμου, κάνουν, ὄχι μόνον δυνατή, ἀλλὰ καὶ ἀνεκτὴ τὴ ζωή. Ὁ παλαιὸς Σουηδώνιος ἔγραφε: Βλέπε πάντα τὸν ἀπέναντί σου σὰν ἐλέφαντα, ἔστω καὶ ἂν σοῦ φαίνεται ψύλλος. Ἂς κάνουμε ἔτσι καὶ μεῖς ὅλοι οἱ παλαιότεροι, ποὺ γράφουμε ποιήματα καὶ δοκίμια καὶ μυθιστορήματα καὶ διατριβές, καὶ κοιτᾶμε σὰν ταγοὶ τὸν κόσμο ἀπὸ τὸ ὕψος τοῦ σωροῦ τῶν σελίδων μας. Μὲ τὸ νὰ μιλάει μὲ εἰρωνικὴ αὐτάρκεια ὁ Βολταῖρος γιὰ τὴν κοινωνία τῆς ἐποχῆς του, συνήργησε στὴν ἐμφάνιση, λίγα χρόνια ὕστερα, τῆς ψυχοσύνθεσης ἐκείνου τοῦ μπαλωματῆ, ποὺ ἔστειλε στὴ λαιμητόμο τὸν Λαβουαζιέ,

τὸν πατέρα τῆς νέας χημείας, μὲ τὸν ἀφορισμό: Ἡ δημοκρατία δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ χημικούς.

Νά ὅμως ποὺ τώρα στὴν ἐποχή μας ἔγινε ἐλέφαντας ὁ παλαιὸς ψύλλος τοῦ 18ου αἰώνα: ἡ ἐφαρμοσμένη ἐπιστήμη. Οἱ ἄνθρωποί της γράφουν νέα ἔπη μὲ τὴ γλώσσα τῶν μαθηματικῶν καὶ τῶν ἐργαστηρίων. Δὲν γνωρίζει βέβαια ἐπιδόσεις στὸν ἀτομικὸ λυρισμὸ ἡ γλῶσσα αὐτή. Ἔχει ὅμως ὅλη τὴν συνταρακτικὴ ποίηση τοῦ ἀγῶνα γιὰ ἐπιβίωση καὶ ἱκανοποίηση τῆς θεᾶς ἀνάγκης, ποὺ εἶναι ἡ κινητήρια δύναμη τῆς Ἱστορίας. Καὶ δυστυχῶς ἐμεῖς, οἱ λεγόμενοι πνευματικοὶ ἄνθρωποι, ἀγωνιζόμαστε μὲ ὅπλα τὶς γενικότητες, σ' ἕναν κόσμο ὅπου βασιλεύουν οἱ εἰδικοί, καὶ ποὺ σὲ ἐλάχιστες δεκαετηρίδες ἄλλαξε καὶ ὄψη καὶ χρῶμα καὶ γεύση, πρᾶγμα ποὺ παλαιότερα ἀπαιτοῦσε χιλιετηρίδες ὁλόκληρες. Ἔτσι παλεύουμε σὰν τὸ ποντίκι στὴν πίσσα, ρυμουλκημένοι ἀπὸ πονηρὰ ρυμουλκά, πάντα ὅμως περήφανοι γιὰ τὸν ρόλο ποὺ παίζουμε στὴ γῆ.

Τώρα εἶναι καιρὸς νὰ ἀφήσουμε τὶς γενικότητες καὶ νὰ κινηθοῦμε σὲ χώρους καθαρὰ προσωπικούς, ποὺ εἶναι καὶ οἱ πιὸ σίγουροι.

Τοῦ καθένα μας ἡ πεῖρα εἶναι δύο εἰδῶν: ἐκείνη ποὺ κερδίζει μὲ τὴν μελέτη, καὶ ἐκείνη ποὺ κερδίζει μὲ τὴν ἄμεση ἐπαφὴ μὲ τὴν ζωή, μὲ τὰ βιώματα δηλαδὴ τῆς προσωπικῆς του ἱστορίας. Ἡ πρώτη ἀχρηστεύεται συνεχῶς μὲ τὸ κύλημα τοῦ χρόνου, καὶ γι' αὐτὸ ὥριμοι καὶ ὑπερώριμοι δὲν νομιμοποιοῦνται ὅταν σ' αὐτὴ στηρίζουν τὶς ἀξιώσεις τους γιὰ ὑπεροχή.

Ἡ ἄλλη ὅμως πεῖρα, ἐκείνη τῶν βιωμάτων, εἶναι κάτι ποὺ εἶναι πάντα ζωντανὸ καὶ συνεχῶς πλουτίζεται. Ὄχι ὅμως τῶν βιωμάτων, ποὺ ἀποτελοῦν τὴν καθημερινὴ ἄχρον ροὴ τῆς ὕπαρξης, ἀλλὰ ἐκείνων ποὺ σημαδεύουν κατὰ τέτοιο τρόπο τὴ ζωή μας, ὥστε παρουσιάζονται πάντα ζωντανὰ σὲ στιγμὲς ἀνάγκης ἢ ὑψηλῆς συγκίνησης. Αὐτὰ τὰ βιώματα εἶναι ποὺ ἀποτελοῦν τὴν προσωπικὴ τοῦ καθενὸς ἱστορία, ὅπως τὰ ἰδιαίτερα δραματικὰ ἐπεισόδια τῆς ζωῆς τῆς ἀνθρωπότητας καὶ ὄχι ἡ ἄχρον ἐπανάληψη μέσα στὸν χρόνο τοῦ τυπικοῦ ἀγῶνα γιὰ τὴν ὕπαρξη, συνθέτουν τὸ σῶμα τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας.

Στὴν πεῖρα αὐτὴ τὴ δεύτερη, ποὺ στηρίζεται σὲ μᾶς, μὲ τὰ περισσότερα χρόνια, σὲ πυκνότερη μᾶζα δραματικῶν βιωμάτων, ἐμεῖς οἱ παλαιότεροι στηρίζουμε, δίκαια ὅμως, τοὺς ἰσχυρισμούς μας γιὰ τὴν ἄμεσή μας χρησιμότητα σ' ἕναν κόσμο ποὺ ἀγωνίζεται γιὰ νὰ μᾶς ἀγνοήσῃ. Γιατὶ ἡ πρώτη, αὐτὴ ποὺ κερδίζεται μὲ τὰ βιβλία, γίνεται συχνὰ ἕνα περιττὸ βάρος γιὰ τοὺς κουρασμένους ἐγκεφάλους μας. Νά ἕνα παράδειγμα:

Ἀπὸ τὸν Μπέρτραντ Ράσελ ἔμαθα μὲ ποιούς σκολιοὺς καὶ ὄχι πάντα ὅσιους τρόπους γεννήθηκαν καὶ ἀντρώθηκαν τὰ πρῶτα Τράστ. Καὶ τὸν πρῶτο τους προορισμὸ μᾶς τὸν ἐκθέτει ὁ ἀθάνατος Μὰρκ Τουαίην σ' ἕνα του σαρκαστικὸ ἀφήγημα: «Μιὰ μύγα ἔφερνε βόλτες σὲ κάποιον δρόμο τοῦ Σικάγου μαζὶ μὲ τὶς δυό της κόρες. Ξάφνου ἡ μιὰ ζήτηψια λίγη σοκολάτα. Καὶ ἡ καλὴ μητέρα τὴν ἔμπασε σ' ἕνα ζαχαροπλαστεῖο καὶ τὴν ἔβαλε νὰ δοκιμάσῃ ἀπὸ μιὰ πάστα - σοκολάτα. Καὶ ἡ μικρὴ ἔπεσε ἀμέσως ξερή, γιατὶ τὴν σοκολάτα τὴν προμήθευε τὸ ἀμερικανικὸ τράστ τῆς σοκολάτας. Ἡ πονεμένη μάννα βγῆκε μὲ τὴν ἄλλη κόρη της στὸ δρόμο. Μὰ καὶ αὐτὴ πεθύμησε λίγο λουκάνικο. Πρόθυμη ἡ θλιμμένη μητέρα τὴν ἔμπασε σ' ἕνα ἀλλαντοποιεῖο. Μὰ πέθανε ἀμέσως ἡ μοναχοκόρη ὅταν δοκίμασε ἕνα λουκάνικο τοῦ μαγαζιοῦ. Ἦταν ἀγορασμένο ἀπὸ τὸ ἀμερικανικὸ τράστ τῶν ἀλλαντικῶν. Ἀπελπισμένη ἡ μάννα μύγα βγῆκε ἀπὸ τὸ κατάστημα καὶ ἀποφάσισε νὰ βάλῃ τελεία στὴ ζωή της. Καὶ περνώντας μπροστὰ ἀπὸ ἕνα κουρεῖο εἶδε μιὰ ταινία μὲ ἐντομοκτόνο νὰ κρέμεται ἀπὸ τὴ λάμπα. Ρίχτηκε ἀμέσως ἐπάνω. Μὰ ποῦ νὰ πεθάνῃ; Ἡ ταινία ἦταν ἀπὸ τὸ ἀμερικανικὸ τράστ τῶν δηλητηρίων.»

Ἂν τώρα εἶχα περιοριστῇ στὴν πεῖρα ποὺ συναποκομίζει κανεὶς διαβάζοντα

βιβλία, θὰ ἔμενα μὲ τὴν ἐντύπωση ὅτι τὸ τράστ εἶναι ἕνας ὀργανισμὸς κακοποιῶν μὲ ὑπερτροφικὴ ἐξυπνάδα ποὺ πλουτίζουν, δηλητηριάζοντας μὲ σοκολάτες καὶ λουκάνικα, τοὺς Ἀμερικανοὺς πολίτες. Πέρασαν ὅμως ἀπὸ τότε πολλὲς δεκαετηρίδες. Καὶ μιὰ προσωπικὴ ἐμπειρία διαρκὴς καὶ ὀδυνηρὴ μοῦ δίδαξε ὅτι πρέπει νὰ δώσω τελείως διαφορετικὸ περιεχόμενο στὴ λέξη Τράστ. Ξέρω τώρα ὅτι τὰ τράστ δὲν ἀσχολοῦνται πιὰ μὲ μικροπονηρίες τοῦ παζαριοῦ, μὲ σκοπὸ ἕνα κάποιο ἐμπορικὸ κέρδος καὶ μὲ μέσο τὶς μικροδηλητηριάσεις τοῦ κοσμιάκη μὲ καραμέλλες καὶ λουκάνικα. Τώρα τὰ τράστ μιλοῦν τὴν εὐγενικὴ γλῶσσα τῆς σιωπῆς, καὶ ἀνατρέποντας τὴν παλαιὰ ρήση τοῦ Βάκωνα: Natural non imperatur nisi parendo (ἡ Φύση δὲν μπορεῖ νὰ κυβερνηθῆ παρὰ μόνον ἀπὸ ὅποιον τῆς ὑπακούει), διάζουν τὴ Φύση, ζητῶντας της κάτι πού, καθὼς κάθε μέρα διαγράφεται πιὸ καθαρὰ στὴν πορεία μας ἐπάνω στὴ γῆ, πολὺ σύντομα δὲν θὰ μπορέσει πιὰ νὰ κάμη: δηλαδὴ νὰ θρέψη τὸν ἄνθρωπο. Τὰ τράστ, μικρὰ καὶ μεγάλα, τοῦ προσφέρουν κάθε λογῆς εὐκολίες, ποὺ οὐσιαστικὰ συνθέτουν τὴν φυσιογνωμία τῆς καταναλωτικῆς κοινωνίας μας: Φάρμακα, ἀποσμητικά, διατηρημένες τροφές, ἀπορρυπαντικά, φίλμ πορνό, καλώδια, μηχανές, αὐτοκίνητα, χαρτὶ καθαριότητος. Μποροῦν ὅμως νὰ αὐξήσουν πολὺ τὴν ποσότητα τοῦ σταριοῦ ποὺ ἀπαιτοῦν τὰ δισεκατομμύρια τῶν ἀνθρώπινων στομάτων; Φυσικά, ἂν ἕως τώρα μποροῦν, πολὺ σύντομα δὲν θὰ μποροῦν, ἀφοῦ μάλιστα ἡ γῆ μας εἶναι χωρισμένη σὲ μονάδες ἀσήμαντες, μικρές, μεγάλες καὶ τεράστιες, πλούσιες καὶ θεόφτωχες, βιομηχανικοὺς γίγαντες καὶ βιομηχανικοὺς νάνους καὶ συνεπῶς δὲν ἔχουν ὅλες τὶς ἴδιες ἱκανότητες, ἂς τὸ ποῦμε ὠμότερα, τὴν ἴδια δύναμη, γιὰ νὰ ἱκανοποιήσουν τὶς ἀνάγκες τῶν ἀνθρώπων τους σὲ τροφή. Γίνεται μάλιστα καὶ τὸ ἑξῆς σόλοικο. Οἱ χῶρες ποὺ παράγουν σωλῆνες, καλώδια, τουφέκια ἀκριβείας, περροῦχες, μηχανὲς ντῆζελ καὶ ἄλλα συντηροῦν σχετικῶς καλὰ τοὺς πληθυσμούς τους, — εἶναι ἄλλωστε ζωηροὶ καὶ ἐπικίνδυνοι πληθυσμοὶ — ἐνῶ οἱ χῶρες τῆς πρωτογενοῦς παραγωγῆς μαστίζονται ἀπὸ τὴν φτώχεια καὶ τοὺς λιμούς. «Εὖ μὲν γὰρ φερομένης τῆς γεωργίας ἔρρωνται αἱ τέχναι ἄλλαι ἅπασαι» ἔγραψε ὁ παλαιὸς Ξενοφῶν. Μιλοῦσε ὅμως γιὰ ἄλλη ἐποχὴ καὶ γιὰ μιὰ καὶ τὴν ἴδια χώρα. Στὴν ἐποχή μας τὰ πράγματα ἄλλαξαν ριζικά. Μπορεῖ σὲ μερικὲς χῶρες νὰ εὐδοκιμῆ ἡ πρωτογενὴς παραγωγή, καὶ σὲ ἄλλες ἡ δευτερογενής, αὐτὴ δηλαδὴ ποὺ ἐξασφαλίζει τὰ σύνεργα ποὺ συνθέτουν μιὰ πολιτισμένη, κατὰ τὴν ἀντίληψη τῶν καιρῶν μας, διαβίωση. Μὰ δυστυχῶς, ἡ ρήση τῆς κλασικῆς πολιτικῆς οἰκονομίας: «ὁ ἄνθρωπος γιὰ νὰ ζήση πρέπει πρῶτα νὰ τραφῆ» ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένει ἀτράνταχτη. Καὶ δὲν εἶναι μόνον αὐτό. Ἡ ἐπιστήμη μᾶς ὑπόσχεται γιὰ τὸ μέλλον ἕνα μέσον ὅρο ζωῆς ποὺ θὰ ξεπερνάει τὸν αἰῶνα, ὑπόσχεση εὐφρόσυνη γιὰ κείνους ποὺ ἔχουν γεννηθῆ, δὲν ξέρω ὅμως ἂν θὰ εἶναι τὸ ἴδιο εὐφρόσυνη γιὰ κείνους ποὺ θὰ γεννηθοῦν στὸ μέλλον καὶ θὰ ζητήσουν τροφὴ μέσα στοὺς κόλπους τῆς ἀνθρώπινης συντεχνίας μας.

Γύρω στὰ 1800, ὅταν παρουσιάστηκε ἡ γνωστὴ βιομηχανικὴ ἐπανάσταση, ὁ ἀγγλικανὸς πάστορας Μάλθους ἔγραψε τὸ περίφημο βιβλίο, ὅπου ἀναζητεῖ τὰ αἴτια τῆς φτώχειας, τῆς ἀβάσταχτης τότε, τῶν λαϊκῶν τάξεων. Γι' αὐτὸν τὸ σημαντικώτερο ἦταν ἡ αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ. Γιὰ νὰ ἀντιμετωπισθῆ αὐτὴ ἡ καταθλιπτικὴ διόγκωση τῆς μάζας τῶν ἀνθρώπων, εἶχε καὶ ἡ ἐποχή του τοὺς δικούς της τρόπους: ἐπιδημίες, σιτοδεῖες, πολέμους κτλ. Ὁ Μάλθους συνιστᾶ τὸν ἔλεγχο τῶν γεννήσεων, καὶ σὰν πιστὸς χριστιανός, προτείνει τὴν Ἀποχή, ἰδιαίτερα γιὰ τὶς φτωχὲς οἰκογένειες, ποὺ εἶχαν εἰδικώτερα, ὅπως συμβαίνει καὶ τώρα, τὴν τάση νὰ διογκώνωνται. Αὐτὸ πρέπει νὰ γίνεται, λέει, ὡς τὴν ὥρα «ποὺ θὰ βροῦμε τὸν τρόπο νὰ κάνουμε νὰ φυτρώνουν δύο στάχυα σταριοῦ ἐκεῖ ποὺ ἡ φύση δίνει μόνον ἕνα».

Αὐτὸν τὸν τρόπο τώρα τὸν βρήκαμε. Ἡ ἐντατικὴ καλλιέργεια καὶ τὰ χημικὰ λιπάσματα ἔχουν ὄχι διπλασιάσει, ἀλλὰ πολλαπλασιάσει τὸ στάχυ τοῦ Μάλθους. Καὶ δὲν εἶναι μόνον αὐτό: ἡ ἐπιστήμη ἀνακάλυψε πλῆθος τρόπων γιὰ τὸν ἔλεγχο

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

τῶν γεννήσεων. Οἱ Ὀτζίνο καὶ Κλάους ὥρισαν τὶς μέρες ὅπου μένει χωρὶς ἀποτέλεσμα ἡ γενετήσια ὁμιλία μέσα στὸν καταμήνιο κύκλο τῆς γυναίκας. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν παλαιὰ ἀγγλικὴ ρεδιγκότα, τὸ παλαιὸ ἀντισυλλυπτικό, βγῆκαν τώρα καινούργια κάθε λογῆς. Καὶ ἡ ἔκτρωση συμπληρώνει μὲ ἐπιτυχία τὴν ἄμυνα κατὰ τῶν γεννήσεων. Ἔχουν ὅμως τάχα ἀπὸ ὅλα αὐτὰ μειωθῆ οἱ γεννήσεις καὶ συνεπῶς ὁ πληθυσμὸς τῆς γῆς; Κάθε ἄλλο! Λίγες ἑκατοντάδες ἑκατομμυρίων ἦταν ὁ πληθυσμὸς αὐτὸς τὸν καιρὸ τοῦ Μάλθους. Τώρα μετριέται μὲ δισεκατομμύρια, γιατὶ ἔχουν δαμαστῆ ἢ ἀποδυναμωθῆ οἱ παλαιὲς φοβερὲς μάστιγες ποὺ ἐρημώνουν τὴ γῆ.

Καὶ μὲ τὶς συνεχεῖς ὅμως προόδους τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης, καὶ αὐτὲς ἀκόμη οἱ φριχτὲς πληγὲς ἀφήνουν στὸν ἄρρωστο, στὶς περισσότερες περιπτώσεις, μεγάλα περιθώρια χρόνου ὡς τὴν ὥρα τῆς νεκρώσιμης ἀκολουθίας. Ὕστερα μπῆκε ἡ καθαριότητα, ποὺ τονώνει ἀσφαλῶς τὴν ὑγεία· ἐλαττώθηκε ὁ κόπος ποὺ χρειάζεται γιὰ νὰ κερδηθῆ ὄχι μόνον ὁ ἐπιούσιος ἄρτος, ποὺ σὲ παλαιότερα χρόνια λατρεύονταν σὰν εἴδωλο, καθὼς ξέρουν οἱ παλαιότεροι, μὰ καὶ πολὺ οὐσιαστικότερη τροφή, σὲ σημεῖο μάλιστα, ὥστε πιστεύω ὅτι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς εἰδικευμένους στὸ γουίσκυ καὶ τὸ σέξυ δὲν ξέρουν ὅτι τὸ ψωμὶ φτιάνεται μὲ ἀλεύρι, καὶ ὅτι τὸ ἀλεύρι εἶναι ἀλεσμένο στάρι. Ὅλα αὐτά, εἰδικὰ στὶς λεγόμενες πολιτισμένες χῶρες ἀχρήστευσαν τὴν ἐντολὴ περὶ ἀποχῆς τοῦ Μάλθου, καὶ ἀποδυνάμωσαν τὶς ἄλλες ἀντισυλληπτικὲς διεργασίες σὲ σημεῖο ποὺ νὰ αὐξάνει σημαντικὰ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνθρώπων ἀκόμη καὶ στὶς χῶρες ποὺ ἔχουν συνειδητοποιήσει τοὺς κινδύνους ποὺ δημιουργεῖ ἡ ἀλόγιστη αὔξησή τοῦ πληθυσμοῦ. Αὐτὴν ὅμως τὴν αὔξηση στὶς προηγούμενες χῶρες εἶναι φυσικὸ νὰ τὴν ἐπιδιώκουν καὶ οἱ ὀργανωμένες ἑνότητες ποὺ λέγονται Κράτη, ἀφοῦ εἶναι γνωστὸ ὅτι τὸ μεγάλο ψάρι τρώει τὸ μικρό, καὶ εἶναι φυσικὸ νὰ μὴ θέλουν νὰ γίνουν μικρὰ ψάρια. Αὐτὴ ἡ τελευταία ποικιλία τῆς αὔξησης τοῦ πληθυσμοῦ μόνον σ' ἕναν ἑνωμένο κόσμο μπορεῖ νὰ λείψῃ, στὸν ἑνωμένο κόσμο, ποὺ εἶναι γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα ἡ ἔσχατη σωτηρία, ἡ μόνη λύση ποὺ θὰ δικαιώσῃ τὴν ὕπαρξη τοῦ ἀνθρώπου στὴ γῆ. Τὴν λύση αὐτὴ δὲν πρόκειται βέβαια νὰ τὴν υἱοθετήσουν οἱ μεγάλες ἀλλὰ καὶ προηγμένες χῶρες, ποὺ λυμαίνονται τὸν πλοῦτο τοῦ πλανήτη. Αὐτές, ἐξασφαλίζοντας στοὺς ἀνθρώπους ποὺ ζοῦν στὰ σύνορά τους μιὰ ἀνεκτὴ διαβίωση, τονώνουν μαστεύοντας τὴ φύση, μὲ τὸ αἷμα τῶν ἄλλων, τῶν μικρῶν τῶν ἀδυνάτων, ἀδέσμευτων, τῶν καθυστερημένων, τὶς δικές τους νεόζυμιες ἀριστοκρατίες, ποὺ εἶναι πιὸ ἔξυπνες, πιὸ δυναμικὲς καὶ πολὺ πιὸ ὑποκριτικὲς ἀπὸ τὶς παληές. Γι' αὐτὸ ὁ Ὄττο Κένιχ, βραβεῖο Νόμπελ τῆς Βιολογίας τοῦ 1973, ἔγραψε: «Ὁ τρίτος παγκόσμιος πόλεμος ἄρχισε· εἶναι ὁ πόλεμος τοῦ ἀνθρώπου ἐναντίον τῆς φύσης». Αὐτὸς ὅμως ἀκριβῶς ὁ τρίτος πόλεμος ἐγκυμονεῖ τὸν τέταρτο. Γιατὶ αὐτὴ ἡ νευρικὴ ὑπερθέριανση ποὺ τὴν προκαλεῖ μέσα στοὺς τεράστιους τώρα οἰκισμοὺς ἡ γεμάτη ἀγωνία προσπάθεια γιὰ τὴν ἀπόλυτη κυριαρχία τοῦ πολιτισμένου, καθὼς αὐτοτιτλοφορεῖται, ἀνθρώπου, ἐπάνω στὸν ἄψυχο κόσμο καὶ στοὺς ἀκόμη ἀπολίτιστους κατοίκους του καὶ ὁ ἄκαμπτος ζῆλος του γιὰ τὴν ἐξάντλησή μὲ κάθε μέσο, θεμιτὸ ἢ ἀθέμιτο, κάθε βιοτικῆς ἡδονῆς, προσπάθεια ποὺ θυμίζει τὸν σύλλογο συναποθανουμένων τῆς Κλεοπάτρας, προκαλοῦν μιὰ κάθετη πτώση τοῦ ἤθους του. Φαίνεται πὼς τὸ καλὸ ἦθος, ποὺ στάθηκε ἡ ζύμη κάθε ἀγαθῆς πλευρᾶς στὴν μακρινὴν ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὁ ἀκόρεστος ἀγώνας γιὰ ἡδονή, ποὺ τὸν συδαυλίζει ἡ χωρὶς χαλινὸ ἐγωτροπία, εἶναι ποσὰ ἀντιστρόφως ἀνάλογα. Μὰ θὰ ρωτήσῃ κανείς: πρέπει νὰ μείνουν στὸν τόπο τὰ διολιά; νὰ ζοῦμε ὅπως ἐζούσαμε, ὅταν κατορθώσαμε νὰ δαμάσουμε τὴ φύση; νὰ μείνουμε πιστοὶ σὲ παληὲς πειθαρχίες, ποὺ τὶς εἶχε ἐπιβάλει ἡ Ἀνάγκη, ὅταν κατορθώσαμε νὰ δαμάσουμε τὸ διάστημα; νὰ μείνουμε τυφλὰ συντηρητικοὶ γιὰ νὰ μὴ μᾶς ποῦν ἐπαναστάτες; Νὰ μείνουμε πιστοὶ στὰ πάτρια, νὰ μὴν ἀφήσουμε νὰ πνεύσῃ πνοὴ ζωογόνου ἀνέμου ἐπάνω στὸ τέλμα τῆς παράδοσης, μὲ κίνδυνο νὰ ἐξουθενωθοῦμε; Καὶ αὐτὸ βέβαια δὲν εἶναι σωστό, συχνὰ μάλιστα εἰ-

ναι ἐπικίνδυνο. Ὁ καθολικὸς ἱερωμένος Ε. Χούκ, μέλος ἀπὸ ἐκεῖνες τὶς ἀποστολὲς ἱεραποστόλων ποὺ στέλνονταν στὴν Ἄπω Ἀνατολὴ καὶ γιὰ προσηλυτισμό, μιά, ἴσως περισσότερο, γιὰ τὴν διεύρυνση τῆς ἐπιρροῆς τῶν μεγάλων εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων στὸν χῶρο τῆς κινεζικῆς αὐτοκρατορίας, σ' ἕνα του βιβλίο γραμμένο γύρω στὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰῶνα: Ἀναμνήσεις ἀπὸ ἕνα ταξίδι στὸ Θιβέτ, ἀναφέρει τὸ ἑξῆς δραματικὸ περιστατικό: «Ὁ κινέζος στρατηγὸς Μαο-Λίγκ στάλθηκε ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα γιὰ νὰ δαμάσῃ μιὰν ἀνταρσία στὸ Θιβέτ. Καὶ ὅταν ἦλθε ἡ ὥρα νὰ περάσῃ μὲ τὸν στρατό του τὸ βουνὸ Βὰ Χὸ οἱ ὁδηγοὶ τὸν εἰδοποίησαν ὅτι στὸ διάβα πρέπει νὰ εἶναι ὅλοι ἀμίλητοι, γιατὶ καὶ οἱ φωνὲς θὰ ἔφταναν γιὰ νὰ ἐξαπολύσουν τὶς χιονοστιβάδες. Ἀμέσως μιὰ διαταγὴ στάλθηκε στὰ τμήματα, καὶ ὁ στρατός, ἀθόρυβα καὶ σιωπηλά, ἄρχισε νὰ χώνεται στὸ ἐπικίνδυνο πέρασμα. Μὰ σύμφωνα μὲ παληὰ αὐτοκρατορικὴ ἐντολή, ποὺ ἴσχυε γιὰ πολιτεῖες καὶ στρατόπεδα, ἔπρεπε ἕνας κανονιοβολισμὸς νὰ χαιρετίσῃ τὴν νέαν αὐγή. Ὁ Μάο-Λίγκ δὲν τόλμησε νὰ τὴν ἀγνοήσῃ. Καὶ ἀμέσως τεράστιος ὄγκος χιονιοῦ κατρακυλῶντας ἀπὸ τὶς ἀπότομες πλαγιὲς τῶν Ἰμαλαΐων, ἔθαψαν τὸν Μάο Λίγκ καὶ τὸν στρατό του». Αὐτὴν τὴν τυφλὴ ὑποταγὴ στὴν παράδοση κοιτάει νὰ χτυπήσῃ ἡ νέα Κίνα μὲ τὸν ἀντικομφουκικό της ζῆλο. Καὶ ἴσως αὐτὴν τὴν τυφλὴ ὑποταγῆ πρέπει νὰ τὴν χτυπήσουμε καὶ μεῖς, νέοι, ηὐξημένοι καὶ παλαιοί. Πρέπει ὅμως αὐτὸ νὰ γίνεται μὲ μέτρο καὶ φρόνηση καὶ ὄχι μὲ ἐπαναστατικὲς ἐκρήξεις σὲ πλατεῖες καὶ σὲ καλντερίμια. Γιατὶ τὸ δεύτερο δὲν μᾶς συμφέρει. Καὶ θὰ ἐξακολουθεῖ νὰ μὴ μᾶς συμφέρει, ὅσο δὲν θὰ φτάσουμε στὴν μόνη λογικὴ λύση τοῦ προβλήματος, ποὺ ἀναζητεῖ τὸ πῶς μπορεῖ τὸ ἀνθρώπινο γένος νὰ ἐπιβιώσῃ ἐπάνω στὴν ταλαίπωρη γῆ.

Ἡ λύση αὐτὴ εἶναι μία: ἡ ἕνωση ὅλου τοῦ κόσμου κάτω ἀπὸ τὰ ἴδια συστήματα, οἰκονομικὰ καὶ ἄλλα. Αὐτὴ ὅμως ἡ λύση θὰ ἀπαιτήσῃ καιρὸ γιὰ νὰ λάβῃ σάρκα καὶ ὀστᾶ. Καὶ πιθανὸν νὰ μὴν μπορέσῃ νὰ φτάσῃ ἐγκαίρως. Γιατὶ εἶναι ἐνδεχόμενο νὰ ἀντιδράσουν σ' αὐτὴ τὴν μόνη λύση ἐκεῖνοι ποὺ θὰ βγοῦν ζημιωμένοι ἀπὸ αὐτήν. Οἱ λόγοι: χῶρες, λαοί, οἰκονομικὰ συγκροτήματα, ἡ ἀριστοκρατία τῆς γῆς μας, ποὺ μὲ τὴν ὠμὴ ἢ τὴν καμουφλαρισμένη, μὲ γεμάτη εὐλαβικὸ ἀνθρωπισμὸ βία, νέμεται κυριαρχικὰ τὸν πλανήτη, παρέχοντας στὸν ὑπήκοο τὶς λιγοστὲς θερμίδες ποὺ τοῦ χρειάζονται γιὰ νὰ τραφῇ. Αὐτὴ ἡ καμουφλαρισμένη σὲ ἐπιστήμη τραγωδία, ποὺ στὴν παγκόσμια σκηνὴ παίζεται μὲ δρῶντας τοὺς δυνατοὺς καὶ τοὺς ἀδύνατους λαούς, παίζεται καὶ στὴν κάθε χώρα, ἀκόμη καὶ στὴν πιὸ πλούσια, μὲ ἠθοποιοὺς τὴν ἀριστοκρατία, ποὺ κυβερνάει μὲ ὅπλα τὴν οἰκονομία καὶ τὴν ἐπιστήμη, καὶ τὴν μᾶζα ποὺ κυβερνιέται, μὲ τὸν φυσικὸ πόθο νὰ ζήσῃ, ὅπως ζοῦν ἐκεῖνοι ποὺ ζοῦν καλύτερα ἀπὸ αὐτήν. Γιατὶ πάντα ἰσχύει ἡ ρήση τοῦ Ξενοφῶντα: Φιλεῖ τὸ ὑπήκοον ὁμοιοῦσθαι τοῖς ἄρχουσι. Στὸν πόλεμο αὐτὸ ἡ ὑποκρισία παίζει ἕνα ρόλο πολὺ σημαντικό, καὶ θὰ τιμοῦσε τοὺς βιβλικοὺς φαρισαίους ὁ τρόπος τῆς δράσης της. Θὰ ἀναφέρω ἕνα χαρακτηριστικὸ παράδειγμα. Σὲ κάθε χώρα, συνεπῶς καὶ σὲ μᾶς, βομβαρδίζεται ὁ πληθυσμὸς μὲ τοὺς ὀνομαζόμενους μέσους ὅρους, ἐνῶ εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ κάθε ἄνθρωπος ζῇ τὸν ἑαυτό του καὶ συμμετέχει ζωηρὰ στὴν γύρω του κίνηση, ὅσο φυσικὰ εἶναι σὲ θέση νὰ ὑπολογίσῃ τὸν ἀντίκτυπό της στὴν δική του ζωή. Ὅταν μιλᾶμε στὸν ὁποιονδήποτε πολίτη γιὰ μέσο ἐτήσιο εἰσόδημα, τοῦ δημιουργοῦμε πρὸς στιγμὴν μιὰ ψυχικὴ εὐφορία, ποὺ πολὺ σύντομα ὅμως τὴν παγώνει ἡ ἀπτὴ πραγματικότητα. Εἶναι βέβαια εὐχάριστο νὰ πληροφορεῖται ὁ πολίτης ὅτι περνάει τὰ χίλια δολλάρια τὸ κατὰ κεφαλὴν ἐθνικὸ εἰσόδημα». Ἡ κεφαλὴ ὅμως αὐτή, ποὺ γι' αὐτὴν τοῦ μιλάει ὁ οἰκονομολόγος, εἶναι μιὰ ἀφηρημένη ὀντότητα. Καὶ ὅταν ὁ βιοπαλαιστὴς σταματήσῃ στὴν δική του συγκεκριμένη κεφαλή, καὶ στὶς συγκεκριμένες κεφαλὲς γνωστῶν καὶ εὐτυχούντων καὶ κρατούντων, ἀντιλαμβάνεται ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι χίλια δολλάρια κατὰ κεφαλὴν τὸ εἰσόδημα τῆς κεφαλῆς τῆς δικῆς του καὶ τῶν ἀνθρώπων τοῦ σπιτιοῦ του, ὅταν ἄλλων συντοπιτῶν κεφαλές, ποὺ τροφοδοτοῦνται ἀπὸ τὸν ἴδιο εἰσοδηματικὸ κορβανᾶ ἔχουν δεκαπλάσιο ἢ καὶ ἑκα-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

τονταπλάσιο κατὰ κεφαλὴν εἰσόδημα, ποὺ καὶ αὐτὸ ἀντλεῖται ἀπὸ τὸ εἰσόδημα τὸ ἐθνικό. Αὐτὴ λοιπὸν ἡ κατὰ πλᾶσμα οἰκονομικὴ ἰσότητα, ὅμοια μὲ τὴν κατὰ πλᾶσμα ἰσότητα ἀπέναντι τοῦ νόμου, καὶ ἄλλες παρεμφερεῖς ἰσότητες, συνθέτουν τὴν δημοκρατική μας ὀντότητα. Καὶ καλύτερα θὰ ἦταν οἱ ἀριμόδιοι, ἀντὶ νὰ προβαίνουν σὲ τέτοιας λογῆς ἕωλες κατατοπίσεις, νὰ φρόντιζαν, γιὰ νὰ ἐμπεδωθῆ μιὰ δημοκρατία πραγματική, καὶ νὰ ἀντικατασταθοῦν μὲ πραγματικὲς ἰσότητες οἱ ἰσότητες οἱ πλασματικές.

Αὐτὴ ἡ τακτικὴ ποὺ ἐφαρμόζεται καὶ στὶς σχέσεις μεταξὺ κρατῶν καί, μέσα στὸν ἴδιο λαό, στὶς σχέσεις μεταξὺ κράτους καὶ πολίτη, εἶναι ἡ αἰτία τῆς κακοδαιμονίας τοῦ καλοῦ μας κόσμου, μιᾶς κακοδαιμονίας ποὺ δὲν θὰ πάψει νὰ τονώνεται ἀπ' τὸν χρόνο ποὺ περνάει. Ἐν τῷ μεταξύ, διαμορφώνονται οἱ δύο μεγάλες ἀπειλές, ποὺ στέκονται σὰν ἐφιάλτες πάνω ἀπ' τὰ κεφάλια μας: ἡ αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ τῆς γῆς καὶ τὸ ὄργιο τῶν ἐξοπλισμῶν. Αὐτὸ ἡ ἀνθρωπότητα τὸ ἔχει ἀντιληφθῆ ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ Αου παγκομίου πολέμου, καὶ γι' αὐτὸ τῆς ἔρριξαν, σὰν στάχτη στὰ μάτια, πρῶτα τὴν Κοινωνία τῶν ἐθνῶν καὶ ὕστερα τὸν Ὀργανισμὸ τῶ Ἡνωμένων Ἐθνῶν, ἀπταηλὰ ἀπεικάσματα τῆς παγκόσμιας ἕνωσης τῶν ἀνθρώπων. Πανηγύρισε ἡ ἀνθρωπότητα καὶ τὶς δυὸ φορές, γιατὶ μὲ τὴν ἀφέλεια ποὺ χαρακτηρίζει τὰ συναισθηματικὰ ξεσπάσματα τῆς ἀνθρωπίνης μάζας, δὲν μπόρεσε νὰ ἀντιληφθῆ ἐγκαίρως ὅτι καὶ οἱ δύο παγκόσμιοι ὀργανισμοὶ ποὺ δὲν διέθεταν καμιὰ οὐσιαστικὴ δύναμη, γιὰ νὰ ἀντιδράσουν στὴν ὠμὴ βία τῶν μεγάλων καὶ δυνατῶν, στὸ βέτο τους καὶ τὰ κανόνια τους, ἦταν ἁπλᾶ ἐπ' εὐκαιρίαις καταπραϋντικὰ φάρμακα στὶς κρίσιμες στιγμὲς τῆς ἀρρώστειας ποὺ βασανίζει τὸν κόσμο. Ἢ μᾶλλον ἔπαιξαν καὶ παίζουν τὸν ρόλο τῶν ἀποσμητικῶν, ποὺ τόσο ἐκθειάζει ἡ τηλεόραση, καὶ ποὺ προορίζονται στὸ νὰ ξορκίζουν μὲ τὸν ἀπήγανο τὶς δυσάρεστες ὀσμές, ποὺ μᾶς ἔρχονται ἀπὸ στόματα, μασχάλες, μύτες, πόδια ἢ ἄλλοθέν ποθεν καθὼς θὰ ἔλεγε ὁ πολὺς Κόντος. Καὶ αὐτὸ τὸ ρόλο θὰ ἐξακολουθήσουν νὰ παίζουν, ὅσο δὲν θὰ διαθέτουν τὴν μάζα τῆς ὠμῆς βίας, ποὺ χρειάζεται γιὰ νὰ ἐπιβάλουν τὸν ἐνδιάθετο πόθο τῶν σωστῶν ἀνθρώπων ὅλης τῆς γῆς γιὰ δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη. Αὐτὴν τὴν δικαιοσύνη καὶ αὐτὴν τὴν εἰρήνη, ποὺ τὶς ἀντιμάχονται οἱ σημερινοὶ τεράστιοι καὶ σκοτεινοὶ καὶ ἀδίστακτοι ὀργανισμοὶ συμφερόντων, οἰκονομικῶν ὁμάδων, κρατῶν ἢ συνασπισμῶν, ποὺ μπροστὰ σ' αὐτούς, μοῦντζες νἄχουν τὰ τρὰστ τοῦ Μὰρκ Τουαίην, ποὺ δηλητηρίαζαν τὶς μῦγες.

Μήπως ὅλα αὐτὰ ποὺ γράφω τώρα εἶναι ἕνα ἁπλὸ ταξίδι στὴν χώρα τῆς Οὐτοπίας; Πιστεύω πὼς ὄχι. Γιατὶ στοὺς καιρούς μας ἡ μακρυὰ καθημερινὴ πεῖρα δὲν ἐπιτρέπει ἄκαρπες νοσταλγίες, ὅπως ἐκεῖνες ποὺ κίνησαν τὸν Morus καὶ τὸν Cambanella ποὺ κοίταζαν πρὸς τὰ πίσω, πρὸς τὸ μεσαιωνικὸ Κράτος τοῦ Θεοῦ, τὴν ὥρα ὅπου ἡ νέα ἀστικὴ τάξη, μὲ βατήρα τὴν νέα οἰκονομία, ξεκινοῦσε τὴν οἰκονομικὴ ἐποποιΐα της, μὲ θεωρητικό της τὸν Τόμας Χόμπς.

Δὲν εἶναι ὅμως μόνον τὰ προβλήματα τῆς πληθυσμιακῆς πίεσης καὶ ἑνὸς πιθανοῦ ἐξοντωτικοῦ πολέμου τὰ μόνα ποὺ ἀπασχολοῦν τὸν σημερινὸν ἄνθρωπο, τὸν ἄνθρωπο κάθε ἡλικίας. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλα, ποὺ ὁ καθένας, ἂν φυσικὰ δὲν εἶναι τυφλός, προσπαθεῖ νὰ τὰ λύση μὲ βάση τὰ πνευματικά του ἐφόδια, μὰ καὶ τὴν πεῖρα ποὺ τοῦ χάρισε ἡ ζωή, αὐτὴν τὴν πεῖρα ποὺ εἶναι συνάρτηση τοῦ βιωτικοῦ του πλούτου, ποὺ ὁ ὄγκος του, γιὰ τοὺς ὁμαλοὺς ἀνθρώπους εἶναι κι' αὐτὸς συνάρτηση τῆς ἡλικίας του. «Τὸ ποριζόμενον ἀεὶ ὑπεκρεῖ» λέει ὁ Πλάτωνας στὸ Συμπόσιο, δηλαδὴ ὅτι κερδίζει ὁ ἄνθρωπος τοῦ γλυστράει μέσα ἀπ' τὰ δάχτυλα. Μὰ αὐτὸ ἰσχύει περισσότερο γιὰ τὰ ὑλικὰ ἀγαθά. Ὅσο γιὰ κεῖνα ποὺ κερδίζονται μὲ τὸ μάτι, καὶ γεννοῦν συγκίνηση βαθειὰ μπορεῖ νὰ χάνονται βέβαια μὲ τὴν πάροδο τῶν ἐτῶν, σὰν συνάρτηση τῆς μνήμης ποὺ ἐξασθενῆ· ὅταν ὅμως πρόκειται γιὰ ὑποστασιακοῦ βάρους βιώματα, αὐτὰ δὲν ὑ π ε κ ρ έ ο υ ν ἀλλὰ ἐνωμένα, δεμένα μὲ τὴν ἀτομι-

κὴ ψυχὴ συνοδεύουν τὸν ἄνθρωπο ὡς τὴν τελευταία του ὥρα. Ἡ μνήμη τοῦ μυαλοῦ ἀσωτεύεται, ἡ μνήμη τῆς καρδιᾶς ποτέ.

Εἴπαμε ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δύο βασικὰ προβλήματα, ὑπάρχουν καὶ ἄλλα ποὺ θυμίζουν τὶς ποικίλες ἐνοχλήσεις ποὺ πολιορκοῦν ἕνα σῶμα πρὶν ἀρρωστήση βαρειά. Ὁ μεγάλος ψυχολόγος Κόνραντ Λόρεντς, βραβεῖο Νόμπελ τῆς ἰατρικῆς, σ' ἕνα του βιβλίο: Τὰ ὀκτὼ θανάσιμα ἁμαρτήματα τοῦ πολιτισμοῦ μας, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δύο ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω, ἀναφέρει καὶ ἄλλα ἕξη ποὺ ἀπειλοῦν σήμερα τὸ ἀνθρώπινο γένος καὶ ποὺ εἶναι δικά του δημιουργήματα. Αὐτὰ εἶναι: 1) Ἡ καταστροφὴ τοῦ περιβάλλοντος. 2) Ἡ πορεία ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ μας, δηλαδὴ ὁ ξέφρενος ἀνταγωνισμός, ποὺ τρώνει τὸν ἐγωϊσμὸ σὰν πάθος καὶ μᾶς σκεπάζει μὲ ἕνα καυκὶ ἀναισχυντίας, ποὺ γίνεται συνεχῶς πηχτότερο. 3) Ἡ προοδευτικὴ μαλθακότητα, ποὺ ὁδηγεῖ πρὸς τὴν χαύνωση. 4) Ὁ ἐκφυλισμός, ποὺ ἀκολουθεῖ τὴν χαλάρωση τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς. 5) Ἡ αὔξηση, προοδευτικά, τῆς ροπῆς τοῦ ἀνθρώπου στὸ νὰ παρασύρεται ἀπὸ κάθε λογῆς κηρύγματα, καὶ 6) Ἡ διακοπὴ τῶν σχέσεων μὲ τὴν Παράδοση. Ἐδῶ ὁ συγγραφέας ἐπικρίνει αὐστηρὰ τοὺς νέους. Δὲν μποροῦμε ὅμως νὰ ἀπορρίψουμε περιφρονητικὰ σὰν ἀσύστατα αὐτὰ ποὺ λέει, γιατὶ πολλὰ χρόνια ἔβλεπε καὶ σημείωνε, καὶ εἰδικὸς ψυχολόγος εἶναι, καὶ στὸ κάτω τῆς γραφῆς, καὶ βραβεῖο Νόμπελ εἶναι. Μὲ τέτοια δεδομένα δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ νὰ βλέπη αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος πιὸ καθαρὰ τὸν κόσμο, παρὰ ὅσοι τὸν κοιτάζουν μὲ ξένα γιαλιὰ ὕστερα ἀπὸ ἐντατικὴ διδασκαλία τοῦ ποδαριοῦ. Στὴ συμπεριφορά μας, τὰ κίνητρα εἶναι δισυπόστατα: εἶναι ἰδεολογικὰ καὶ ψυχολογικά. Ὅταν ἐνεργοῦμε, κινούμαστε καὶ ἀπὸ τὰ πρῶτα καὶ ἀπὸ τὰ δεύτερα. Τὰ πρῶτα ὅμως εἶναι κάτι ποὺ παρουσιάζεται πρόσφατα στὴν μετὰ Χριστὸν Ἱστορία, δειλὰ μὲ τὴν Ἀναγέννηση καὶ ὕστερα μὲ τὴν ὁρμὴ ἀγρίου ἀνέμου ἀπὸ τὴν γαλλικὴ Ἐπανάσταση καὶ ὕστερα, καὶ συνεχῶς ἀλλάζουν μορφὴ καὶ συνεχῶς συμπλέκονται. Ἡ ἡρωϊκὴ λέξη: Ἐλευθερία π.χ. ποὺ εἶναι σήμερα ἡ σημαία σὲ κάθε λαϊκὸ ἀγῶνα, γεννήθηκε μέσα στὴν νέα μας ἱστορία μὲ τὴν γαλλικὴ ἐπανάσταση, σὰν σύνθημα μάχης μέσα στοὺς κοινωνικοὺς ἀγῶνες. Ὑπάρχει μιὰ ἀναφορὰ σ' αὐτὴ τὴν ὑψηλὴ ἔννοια στὸ Πουργκατόριο τῆς Θείας Κωμωδίας· μιλάει ὅμως ἕνας ἀρχαῖος ὁ Βιργίλιος, σ' ἕναν ἀρχαῖο τὸν Κάτωνα τῆς Ἰτύκης καὶ ἀναφέρεται στὴν ἠθικὴ ἐλευθερία, ποὺ ἀναζητάει ὁ Δάντης. Φυσικὰ πάντα ὁ ἄνθρωπος ποθοῦσε τὴν ἐλευθερία νὰ βελτιώνει τὴν μοῖρα του καὶ νὰ διεκδικεῖ ἐλεύθερα αὐτὸ τὸ δικαίωμα. Ὄχι ὅμως γιὰ τὴν ἠθική, τὴν ἀφηρημένη ἔννοια τῆς λέξης, μὰ γιὰ τὶς πρακτικὲς ἐπιδράσεις της στὴν καθημερινὴ ζωή. Ὅταν τὸ 1789 ἔστειλαν οἱ ἐπαρχίες τῆς Γαλλίας τοῦ Λουδοβίκου 16ου τὰ αἰτήματά τους καὶ τὰ προσόντα τους στὴν πρώτη γαλλικὴν Ἐθνοσυνέλευση μὲ τὰ περίφημα Cahiers, σὲ κανένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ τετράδια δὲν ὑπάρχει σὰν λαϊκὸ αἴτημα ἡ λέξη Ἐλευθερία. Ζητοῦν κλῆρο, ζητοῦν ἀνακούφιση ἀπὸ τοὺς δυσβάστακτους φόρους, ζητοῦν περισσότερη κοινωνικὴ δικαιοσύνη στὴν κατανομὴ τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, ποὺ γεννοῦσε ἡ γαλλικὴ γῆ. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἰδεολογικὰ τὰ κίνητρά τους, εἶναι καθαρὰ ψυχολογικά. Αὐτὰ ποὺ στέκουν πάντα βάθρο στὶς πράξεις τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὴν ἐποχὴ Πιθηκανθρώπου τοῦ Ὀρθίου ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Homo sapiens. Καὶ βασικὰ αὐτὰ τὰ κίνητρα, ποὺ ξεκινοῦν ἀπὸ τὰ ἔνστικτα τῆς αὐτοσυντήρησης καὶ τῆς διαιώνισης, στέκονται πάντα στὴν ρίζα τῆς ὕπαρξης μας καὶ σχεδὸν πάντα σὲ ἀντιδικία μὲ τὰ ἄλλα, τὰ ἰδεολογικά, ποὺ εἶναι γέννημα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ συνεχῶς ἀλλάζουν, ὅπως ἀλλάζει καὶ αὐτή. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς οἱ καιροὶ ποὺ ἔδωσαν τοὺς μεγάλους κλασικούς, καιροὶ ὅπου οἱ ἰδεολογικὲς περικοκλάδες δὲν εἶχαν γνωρίσει τὴν σημερινή τους ἀκμή, αὐτὴν τὴν ἀκμὴ ποὺ ἀπειλεῖ μὲ ἀσφυξία τὴν ἀληθινὴ καὶ αἰώνια φύση τοῦ ἀνθρώπου, ἔδωσαν στὸ θέατρο ἔργα, ποὺ νὰ προτιμοῦν πάντα οἱ μεγάλοι σκηνοθέτες. Ξέρουν ὅτι τὰ ἔργα αὐτά, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι προσφέρονται στὸν θεατὴ μὲ ἀναχρονιστικὴ σκευή, ἐν τούτοις τοῦ φαίνονται πάντα νέα, ἀφοῦ τοῦ ἐπιτρέπουν νὰ δλέπη μέσα ἀπὸ τὸ πλέγμα τοῦ κοινωνικοῦ θώρακα ποὺ μ' αὐτὸν τὸν ἐφωδίασε ἡ

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κοινωνική ζωή, πιὸ βαθειὰ ἀπὸ τὴν ὑποκριτική του αὐτάρκεια, τὴν ἀληθινή του φύση. Εἶναι δηλαδὴ πάντα ἐπίκαιρα.

Εἰς τὰ ὀκτὼ ὅμως θανάσιμα ἁμαρτήματα τοῦ πολιτισμοῦ μας πρέπει νὰ προστεθῆ καὶ ἕνα ἕνατο: Τὴν ταχύτητα ποὺ χαρακτηρίζει τὶς διεργασίες ποὺ συντελοῦνται μέσα στὸ κοινωνικὸ σῶμα καὶ ἐπτιρέπουν συχνὲς καὶ ἀπότομες μεταβολὲς τοῦ status quo τοῦ κόσμου. Οἱ ἡλικιωμένοι ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς μας εἶχαν τὴν καλὴ καὶ τὴν κακὴ τύχη ν' ἀντιμετωπίσουν τόσο συχνὲς καὶ ριζικὲς ἀλλαγὲς καταστάσεων — κοινωνικές, ἐδαφικὲς κλπ. — στὸ συγκρότημα τοῦ κόσμου μας, ὥστε ἀναγκαστικὰ ἔγινε πιὸ ὀξὺ τὸ βλέμμα τους, καὶ πιὸ δραστήρια ἡ πεῖρα τους, καὶ πιὸ εὐέλικτο τὸ μυαλό τους, ἀπὸ ὅτι ἦταν τῶν ἀνθρώπων περασμένων αἰώνων. Ἕνας ἄνθρωπος ποὺ διδάχτηκε στὸ σχολεῖο τὴν Γεωγραφία πρὶν ἀπὸ τὸ 1914 θὰ ἔτριβε σίγουρα τὰ μάτια του, ἂν ἄνοιγε ἕναν ἄτλαντα σήμερα γιὰ πρώτη φορά. Μέσα σὲ ἑξήντα χρόνια ἔχουν ἐξαφανιστῆ αὐτοκρατορίες καὶ κράτη καὶ δημιουργηθῆ τόσες στὸν γήϊνο χῶρο νέες γεωγραφικὲς ὀντότητες, ὥστε θὰ νόμιζε ὅτι ἀντικρύζει μπροστά του ἕναν ἄλλο κόσμο. Τώρα, ἂν ὁ ἴδιος ἄνθρωπος κοιτάξει ἱστορικά, ἂς ποῦμε, τὸν κόσμο αὐτό, θὰ διαπιστώση ἀλλαγὲς ἀκόμη πιὸ παράξενες. Αὐτοκρατορίες ὑπερσυντηρητικὲς ὅπως ἡ Ρωσία τῶν Τσάρων καὶ ἡ Κίνα γίνονται πρωτοπόροι τοῦ ἱστορικοῦ ὑλισμοῦ. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ παληὲς ἀποικίες, ὅπως ἡ Κούβα καὶ τὸ Βιετνάμ, ἐνῶ ἄλλες ὅπως ἡ Ἰνδία καὶ πολλὲς ἀφρικανικὲς χῶρες, ἀπαλλαγμένες ἀπὸ τὸν ξένο ζυγὸ ποὺ φ α ί ν ε τ α ι, παλεύουν ἐναντίον τοῦ ξένου ζυγοῦ ποὺ δὲ ν φ α ί ν ε τ α ι, καὶ ποὺ ἐκφράζεται ὄχι μὲ κανόνια, ἀλλὰ μὲ εὐσεβῆ γλυκόλογα καὶ τραπεζογραμμάτια. Ὅλες αὐτὲς οἱ ἀπότομες ἀλλαγὲς σὲ διάσταση κρατῶν εἶχαν βέβαια τὸν θλιβερό τους ἀντίκτυπο σὲ τεράστιες μᾶζες ἀνθρώπων, ποὺ ξαφνικὰ σύρθηκαν μὲ μιὰ παλίντροπη ἀκαταμάχητη βία ἀπὸ τὸ Ζενὶθ εἰς τὸ Ναδὶρ ἢ τὸ ἀντίθετο. Αὐτῆς τῆς φοβερῆς παλίρροιας εἶχα τὴν εὐκαιρία νὰ παρακολουθήσω σὰν θεατὴς κάποιες δραματικὲς στιγμὲς στὴν Ἑλβετία, μὲ τὸν πρῶτο παγκόσμιο πόλεμο. Ἐκεῖ, ὅπου ἀδελφικὰ συμφύρονταν οἱ βαρειὰ τραυματισμένοι Γάλλοι καὶ Γερμανοί, ἐνῶ κινοῦνταν πλάι τους ὁ Μουσολίνι καὶ ὁ Λένιν, πλήθη ἀνθρώπων ποὺ τοὺς εἶχαν ρίξει ἐκεῖ οἱ ἀντίξοοι ἄνεμοι, ζοῦσαν μὲ ἀγωνία τὰ μηνύματα τῶν νέων καιρῶν περιμένοντας τὴν λύτρωση ἢ τὸν ἀφανισμό. Ἕνας Ρῶσος φίλος μου ὁ Ντιβιλκόβσκυ ζοῦσε στὴν Γενεύη μὲ ψωμὶ καὶ τσάϊ μαζὶ μὲ τὴν μητέρα του καὶ τὴν ἀδελφή του, ἐνῶ ὁ πατέρας του, ἀνώτατος κρατικὸς ὑπάλληλος, εἶχε πεθάνει ἐξόριστος στὴ Σιβηρία. Τὸ 1918 ὁ Δημιήτρης, στὰ δεκαεννιά του χρόνια γύρισε στὴ Ρωσία. Καὶ ὕστερα ἀπὸ δύο τρία χρόνια αὐτὸ τὸ παιδὶ τὸ ἀγαθὸ μιὰ δυναμικὸ καὶ πανέξυπνο, ποὺ πέρασε μὲ ψωμὶ καὶ τσάϊ τὰ παιδικά του χρόνια, μᾶς ἔστειλε, σὲ μᾶς τοὺς φίλους του, πρόσκληση νὰ τὸν ἐπισκεφθοῦμε στὴ Ρώμη ὅπου ἔφτασε σὰν πρῶτος γραμματέας τῆς ρωσικῆς Πρεσβείας, γιατὶ ἡ Ἰταλία ἦταν ἡ πρώτη εὐρωπαϊκὴ χώπού ἦλθε σὲ διπλωματικὴ ἐπαφὴ μὲ τὸ νεόζυμο σοβιετικὸ κράτος. Ἀπὸ τὸ Ναδὶρ εἰς τὸ Ζενὶθ, μαζὶ ὅμως μὲ τὴν φυματίωση, ποὺ ἡ ὑπερβολικὴ λιτὴ ἑλβετικὴ δίαιτα τοῦ εἶχε χαρίσει.

Ἕνα ἄλλο παράδειγμα, πτώσης τώρα ἀπὸ τὸ Ζενὶθ εἰς τὸ Ναδίρ, ποὺ δὲν μπορῶ καὶ αὐτὸ νὰ τὸ ξεχάσω. Τὴν ἴδια ἐποχὴ ποὺ ξεκινοῦσαν οἱ Ντιβιλκόβσκυ γιὰ τὴν μακρυνή τους πατρίδα ἔφταναν ἀπὸ τὴν πατρίδα αὐτὴ στὴν Ἑλβετία ἄλλοι ἄνθρωποι, Ρῶσοι καὶ Ρωσίδες τῆς ἀριστοκρατίας ποὺ τοὺς τίναξε στὰ τέσσερα σημεῖα τοῦ ὁρίζοντα ἡ μαρξιστικὴ κοσμογονία. Ἐκεῖ ἔφταναν σχεδὸν συγχρόνως ἡ βασιλικὴ μιας οἰκογένεια μαζὶ μὲ τοὺς ἀνθρώπους της καὶ τοὺς θεωρητικούς της καὶ μιὰ Κυριακή, στὴ Γενεύη, στὴν ρωσικὴ ἐκκλησία ἀντίκρυσα ἕνα συγκλονιστικὸ θέαμα, ποὺ ἐδοκίμασε τὴν ἐφηβική του ψυχή. Μέσα στὴν ἐκκλησία ἦταν ἡ πρώτη μιας βασίλισσα, μετὰ τὴν Ἀμαλία, ἡ Ὄλγα τοῦ Γεωργίου τοῦ πρώτου, καὶ γύρω της σὰν κοπάδι ἀλαφιασμένο ἕνα πλῆθος ἀπὸ ρωσίδες ἀριστοκράτισσες ἀπὸ μεγάλα τζάκια. Ἦλθαν ἀπὸ τὰ ὡραῖα τους μέγαρα καὶ ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορικὴ αὐλὴ τῶν Τσάρων,

σὰν ναυάγια οἰκτρά, νὰ ἐξωκείλουν στὴν χώρα τῶν Ἑλβετῶν καὶ νὰ κερδίζουν πικρὸ γι' αὐτὲς ψωμὶ σὰν δασκάλες ξένων γλωσσῶν, σερβιτόρες, γκουβερνάντες ἢ dames de compagie. Ἀγωνία καὶ πόνος ἦταν γραμμένα στὶς ὡραῖες μορφές τους. Ἄλθια ροῦχα σκέπαζαν τὰ κορμιά τους. Καὶ σὰν νὰ εἶχαν κυριευθῆ ἀπὸ τὸ συναίσθημα ὅτι δίκαια πληρώνουν γιὰ κάτι, σταυροκοπιούνταν καὶ ἐγονάτιζαν καὶ ἔκλαιγαν χωρὶς φωνὴ καὶ φιλοῦσαν τὴν πλάκα καὶ χτυποῦσαν κατὰ γῆς τὸ μέτωπο. Ἦταν σὰν χορὸς ἀρχαίας τραγωδίας ποὺ θρηνοῦσε σιωπηλὰ γιὰ τὴ μοῖρα του. Ὕστερα ἀπὸ μισὸν αἰῶνα ἔχω πάντα ζωντανὴ αὐτὴ τὴν σκηνὴ στὴ μνήμη μου, ἐνῶ ξέχασα χημικὲς ἀντιδράσεις, μαθηματικοὺς τύπους καὶ ὀνόματα ἁγαπητῶν, παληά, ἀνθρώπων. Ἔχω πλῆθος ἀπὸ τέτοια διώματα ποὺ μοῦ τὰ χάρισαν τὰ χρόνια καὶ ποὺ συγκρατοῦν μιὰ εἰδικὴ πεῖρα, ποὺ δὲν μποροῦν νὰ ξερριζώσουν ἀπὸ μέσα μου οὔτε οἱ φαντασίες οὔτε ἡ θεωρητικὴ κραιπάλη. Αὐτὴ ἡ πεῖρα, μοῦ ἐπιτρέπει νὰ βλέπω μὲ μάτι πιὸ ξάστερο τὸν κόσμο ποὺ πέρασε καὶ ἴσως καὶ κεῖνον ποὺ ἔρχεται. Γιατὶ πιστεύω ὅτι αὐτὸς ὁ τελευταῖος ρίζα του θὰ ἔχει τὸν πρῶτο, καὶ ὅτι εἶναι κενοὶ λῆροι τὰ κηρύγματα γιὰ ἕνα κόσμο νέο ποὺ θὰ πετάξη τὸν παληὸ στὸν κάλαθο τῶν ἀχρήστων Καὶ τὸν κόσμο αὐτὸ τὸν νέο πάντα θὰ τὸν κυβερνάει ἡ θεὰ Ἀνάγκη, ποὺ εἶναι μία καὶ ἀδιαίρετη, ὅπως καὶ τὸν παληό. Χρέος μας, συμφέρον μας εἶναι νὰ κάνουνε πιὸ ὁμαλὸ τὸν δρόμο της. Αὐτὸ δὲν θὰ τὸ πετύχουμε μὲ νταναϊστικὴ ἄρνηση, μὲ καταλυτικὸ βερμπαλισμὸ ἢ μὲ ἔξαλλη ρητορία, ἀλλὰ μὲ δυναμικὴ φρόνηση, μὲ λακωνισμὸ λιτὸ καὶ μὲ ἀκατάλυτη προσπάθεια γιὰ νὰ πλησιάζουμε πάντα περισσότερο, παρὰ τὶς παγίδες ποὺ στήνουν σπεῖρες, κλῖκες καὶ στενὰ συμφέροντα, τὴν ψυχὴ τῶν ἄλλων ἀνθρπων. Καὶ ἐμεῖς οἱ παλαιότεροι ἔχουμε τὴν ὑποχρέωση νὰ ἀξιοποιήσουμε γιὰ τὸ συμφέρον τῶν ἄλλων αὐτὴν τὴν ἰδιαίτερη πεῖρα μας, ἐὰν ὑπάρχει, ἐὰν θέλουμε νὰ δικαιολογήσουμε τὴν παρουσία μας στὸν κόσμο, ἐὰν δὲν θέλουμε νὰ μᾶς κοιτάζουν ἀφ' ὑψηλοῦ ἀπὸ τὰ χαμηλά. Καὶ οἱ ἄλλοι δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἀγνοοῦν ἢ νὰ μᾶς ἀρνοῦνται, γιατὶ μᾶς ἔχουν ἀνάγκη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

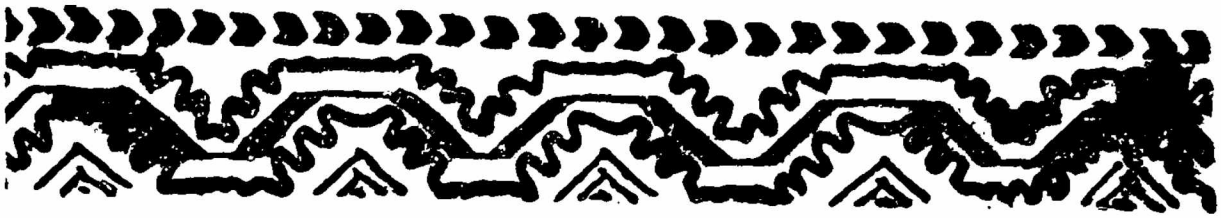

ΓΙΩΡΓΟΥ ΜΑΝΘ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

ΑΥΛΗ ΤΕΦΡΑ

— Ἔτσι, βέβαια, ξυπνήσαμε σὲ τοῦτο τὸ ἄλλο ὄνειρο· στριμωγμένοι
καὶ κατάκοποι, ἀπ. 'να σκοτεινὸ ταξίδι, ποὺ κανένας δὲ θυμᾶται.
Τώρα, πλέον, αὐτὴ ἡ παράξενη ἀπορία — αὐτὸ τὸ αἴνιγμα.
Δὲν ξέρω, ἀλήθεια, τί χρῶμα μπορεῖ νά'χει ἡ ἐλπίδα.
Ἴσως, ἡ ὁδοιπορία μας νὰ τέλειωσε κιόλας ἐδῶ.
Ἴσως, πάλι, νά μὴν ἀρχίσαμε κάν.
Τὸ σίγουρο, πάντως, εἶναι, ὅτι ἁπλῶς περιμένουμε.

Μιλοῦσε ἀργά. Κι ἄφηνε τὶς λέξεις νὰ αἰωροῦνται γυμνές, σ' ἕνα κενὸ κατακόρυφο. Καὶ τὸ χάος ἔλαμπε ἐκτυφλωτικά, σ' ἐκείνη τὴν ἄχρονη μοναξιά του. Καὶ χάνονταν τὰ λόγια του στὴν ἄβυσσο. Κι ἔπεφτε, γύρω του, ἕνα φάσμα χωρὶς περίγραμμα. Καὶ τραγουδοῦσε λευκοὺς ἤχους ἡ σιγή. Καὶ κάλπαζαν, κάλπαζαν ἄφωνα ἄλογα μακριά. Ἡ ἐρημία ποὺ γέμιζε ἄδειες εἰκόνες, τὸ φῶς ποὺ χαμήλωνε ξαφνικά· ἡ ἐρημία πάλι, ἐκεῖνος ὁ παράξενος χαρταετός, στὸ βάθος τοῦ ὁρίζοντα, μοναχός του, λησμονημένος, ἄδειος.

— Ὡστόσο, κάνε πὼς δὲν καταλαβαίνεις, πρόσθεσε τὸ ἴδιο ἀργά.
Ἔτσι κι ἀλλιῶς, δὲν ὑπάρχει ὑπόθεση. Τὸ ἔργο παίζεται καὶ
ξεπαίζεται, γιὰ νὰ μὴν παιχτεῖ ποτέ. Καὶ εἴμαστε, πιά, αὐτὸ
ποὺ μποροῦμε νὰ εἴμαστε: Ἐκεῖνο ποὺ ἀναζητεῖται.

Ὁ ἄλλος δὲν ἀποκρίθηκε. Κρατοῦσε μονάχα μιὰ τρύπια κιθάρα, κρατοῦσε μονάχα τὶς ἄδειες χορδές, μονάχα τὸν ἄδειο ἄνεμο, καὶ τὸ τελευταῖο καράβι τῶν ματιῶν του, βούλιαζε σὲ μιὰ κίτρινη θάλασσα.

Καὶ ἦταν ἡ πέμπτη μέρα, ποὺ ἔσκουζαν οἱ νυχτερίδες, ποὺ χτυποῦσαν ἔντρομες τὰ φτερά τους· ἡ πέμπτη μέρα, ποὺ ἡ νύχτα κρέμονταν μετέωρη, στάζοντας σφαγμένο φῶς.

Ὕστερα, τὸ ἐκκρεμές, ἐκεῖ, στὸν ἀπέραντο θάλαμο, καταμεσίς· τὸ πανάρχαιο, αἰχμηρὸ ἐκκρεμές, τὸ ἐκκρεμές, τὸ ἐκκρεμὲς — ἡ ἁλυσοδεμένη κραυγή.

Καὶ τ' ἄλογα νὰ καλπάζουν ὁλοένα στὶς πλαγιές, οἱ χαῖτες νὰ ξεχωρίζουν ὀρθωμένες στὴν καταχνιά· ν' ἀκούγονται, πάντα, οἱ λευκοὶ ἤχοι, ἡ ἄδεια σιωπή, ἐκεῖνα τὰ σκοτεινὰ ἄνθη, ποὺ δὲν εἶχαν χρῶμα, ποὺ δὲν εἶχαν βάρος, ποὺ ἄνθιζαν μόνο στὴν ἀπουσία τους.

— Ὅπως ἡ τελευταία κραυγή, μίλησε πάλι.
Ὅπως ἡ τελευταία κραυγή, ποὺ τρύπησε τὸ κενό·
ὅπως τὸ κενό, ποὺ τρύπησε τὸ ἄλλο κενό·
ὅπως τὸ μαχαίρι, ποὺ καρφώθηκε στὸν ἦχο·
ὅπως ὁ ἦχος, ποὺ ἔπαψε πιὰ νὰ ἠχεῖ.

Κοίταξε τὴν εἰκόνα. Τὸ ποτάμι ἀκινητοῦσε στὸ βραδινὸ φῶς. Κάτι κόκκινες ἀγριόπαπιες βάραιναν στὶς καλαμιές. Καὶ χαμήλωσε, τότε, ἕνας ἀνήσυχος ἄνεμος,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σκορπόντας ἄυλη τέφρα, σκοτεινὴ γύρη ἀπὸ ἐξωτικὰ λουλούδια. Καὶ τὸ φῶς φτερούγισε φοβισμένα. Καὶ κομματιάστηκε τὸ φῶς. Ἕνα χρῶμα θολό. Ἡ θάλασσα, ἡ θάλασσα, καμπυλωμένη στὴν ἀπόσταση, βουλιαγμένη στὴν πρωινὴ καταχνιά, ἀτελεύτητη γιὰ πάντα.

Καὶ μονάχα ἐκείνη ἡ γυναίκα, ποὺ στεκόταν ἐκεῖ, στὴν ἄκρη τῶν βράχων. Καὶ πάσχιζε νὰ κρατήσει τὶς μακρινὲς φωνές, τὶς μακρινὲς εἰκόνες — μιὰ δὲ χειρονομοῦσε. Δὲ σάλευε. Κοιτοῦσε τὴν πομπή, τὰ σπασμένα πρόσωπα, τὰ σπασμένα βήματα· ἕνα παιδὶ ποὺ ἔπαιζε μὲ τὸ φεγγάρι, ἐπάνω στὰ ἤσυχα νερά, στὴν ἀκύμαντη λίμνη. Καὶ δὲ σάλευε ἡ γυναίκα μὲ τὰ ξέπλεκα μαλλιά. Δὲ σάλευε. Κοιτοῦσε πάντα ἐκεῖνο τὸ ξανθὸ παιδί, ποὺ ἔμοιαζε νὰ παραδίνεται, νὰ χάνεται σὲ κάποιαν ἄλλη λάμψη, σὲ κάποιο ἄλλο παραμύθι.

— Αὐτὸ τὸ φῶς! φώναξε ἀμέσως. Αὐτὸ τὸ ἀνελέητο φῶς!
Νὰ βλέπεις, πάντα, ἐκεῖνο ποὺ εἶναι κιόλας χαμένο.

Ἡ θάλασσα ξανά, ἡ θάλασσα, καμπυλωμένη στὴν ἀπόσταση, γυμνή, λουσμένη στὴν πρωινὴ λάμψη, ἀτελεύτητη γιὰ πάντα.

— Χαμένο! Χαμένο! Χαμένο!

Κι ἀκούστηκαν, μονομιᾶς, γρήγορα χτυπήματα ἀπὸ σφιγμένες γροθιές. Ξαφνιασμένα πουλιὰ ὥρμησαν καὶ χάθηκαν στὶς ἀμυγδαλιές. Καὶ τὰ παράθυρα ἄνοιξαν διάπλατα, ἄρχισαν νὰ χτυπιοῦνται δυνατά. Νὰ διαλύονται σὲ χίλια κομμάτια. Ὕστερα, ξεχώρισαν ἐκεῖνες οἱ λιπόσαρκες, ἀποστεωμένες γριές, ποὺ μοιρολογοῦσαν ἐπάνω στὸ λευκὸ σκήνωμα. Καὶ τὰ μάτια τους ἔφεγγαν τρύπια· ὁ ἦχος ἔβγαινε βραχνά, μακρόσυρτα· τὸ φῶς δὲν εἶχε ἄλλη δύναμη· χαμήλωνε, τρύπωνε στὶς χαραμιάδες βουβό, ἀνήμπορο· ὁ νεκρὸς βούλιαζε στὴ σιώπη του, κατρακυλοῦσε στὴ σκόνη του· οἱ καμπάνες χτυποῦσαν ἀργά· ἔσκυβαν οἱ γριές, ἀναδεύονταν τὰ χέρια τους, στριφογύριζαν τὰ χέρια τους, κοκκαλιάρικα, ἄσαρκα, στεγνά· ὁ ἦχος μύριζε μούχλα· τὸ φῶς πάγωνε ἀργὰ — πάγωσε ὁλότελα.

Καὶ στὶς γυμνὲς ἀμυγδαλιές, πέρα σ' ἐκεῖνο τὸ ἀχνὸ ποτάμι, ἄρχισαν νὰ πέφτουν, ἀργά, κομματιασμένα σύννεφα. Ἕνας οὐρανὸς γειάτος ξεκομμένα, τεφρὰ χρώματα· ἡ ἴδια σιωπὴ νὰ χαμηλώνει στοὺς λόφους.

Κι ἔτρεχε, ἀκόμα, ἡ γυναίκα μὲ τὰ ξέπλεκα μαλλιά, κυνηγώντας τὴν ἀλαργινὴ καὶ διάφανη ἐποχή της. Ἔτρεξε πολύ, ὥσπου χάθηκε κι αὐτὴ μὲς στ' ὄνειρό της.

Καὶ τὰ λόγια, πιά, ἔχασαν τὸ νόημά τους. Τὰ δάχτυλα μόνο χάιδευαν τὶς ὕστατες φωνὲς στὸ πιάνο. Κι ἀνέβαινε ἡ μουσική, ἡ νοσταλγία χλώμιαζε· τὰ χρώματα ἔσβηναν, χάνονταν τ' ἄλογα· ὁ ἄνεμος ἀποχαιρετοῦσε τὰ πουλιά· ὅλα ξαναγυρνοῦσαν στὴν ἀπουσία τους.

— Ἂς πηγαίνουμε, μικρή μου Ρεβέκκα, εἶπε σιγά. Ἂς πηγαίνουμε.
Τοῦτος ὁ καιρός, δὲν εἶναι δικός μας. Ποτέ, ἄλλωστε, δὲν ἦταν δικός μας ὁ καιρός. Ἐμεῖς, ξέρεις, λιποταχτοῦμε πάντα.
Καὶ πάντα, Ρεβέκκα, ἔ, μικρή μου Ρεβέκκα, ἀνήκουμε σὲ μιὰν ἄλλη ἐποχή, σ' ἕναν ἄλλο κόσμο, σ' ἐκεῖνο τὸ μακρινὸ τραγούδι, ποὺ δὲ θ' ἀκούσουμε ποτέ.

Σήκωσε τὸ χέρι του. Μέτρησε τὴν ἀπόσταση. Ἀνηφόρισε στὴν ἔρημη πλαγιά. Καὶ στὴν ἀρχὴ τοῦ κάμπου, ποὺ ἔγερνε, πάντα, στὴν ἴδια καταχνιά, στάθηκε.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Δὲν εἶχε φεγγάρι — ἂς μὴν εἶχε φεγγάρι. Ἐκεῖνες οἱ μαυροφορεμένες γριές, ἄχνιζαν σ' ἕνα κατακίτρινο φῶς. Καὶ τὸ σκήνωμα, τυλιγμένο μὲ τὸ λευκὸ σεντόνι, παραδομένο, πιά, στὴ δική του, αἰώνια παγωνιά, κατέβαινε ἀργά, ὅλο κατέβαινε. Κι ἔστεκαν πάντα ὄρθιες οἱ γρές. Καὶ δὲ μιλοῦσαν. Δὲν εἶχαν ἄλλη φωνή. Κοιτοῦσαν ἀκίνητες, ἐξαντλημένες, βουλιαγμένες σ' ἐκεῖνο τὸ σφαγμένο φῶς.

Ὕστερα, ἦρθαν ἀπροσδιόριστες σκιὲς ἐπάνω στὴ λίμνη. Λησμονημένα νούφαρα ἀναταράχτηκαν ἀνάμεσα· ἁπλώθηκαν σὲ μιὰ ἔκταση ἔρημη, ἀποκεφαλισμένη.

Καὶ χέρια στεγνά, ἀτέλειωτα χέρια, κοκκαλιάρικα χέρια, ἄρχισαν νὰ τραβοῦν τὸ κρεμασμένο σχοινί. Νὰ σφίγγουν τὴ θηλειὰ στὸ λαιμό. Νὰ σφίγγουν μὲ λύσσα. Καὶ τίποτα δὲν ἀκούστηκε. Καὶ ξανὰ ἔπεσαν ἡ πανάρχαια σιωπή, ἡ ἄβυσσος ποὺ ἔλαμπε ἐκτυφλωτικά, ἡ ἄχρονη ἀπουσία.

Ξεχώρισαν λέξεις. Τὸ ἴδιο παράπονο. Τὸ ἴδιο παραμιλητό:

"Οπως ἡ τελευταία κραυγή, ποὺ τρύπησε τὸ κενὸ
ὅπως τὸ κενό, ποὺ τρύπησε τὸ ἄλλο κενό.
ὅπως τό μαχαίρι, ποὺ καρφώθηκε στὸν ἦχο
ὅπως ὁ ἦχος, ποὺ ἔπαψε πιὰ νὰ ἠχεῖ.

ΑΡΑΓΕ...

Ἄρα γε αὐτό μας τὸ ὕφος, τὸ κατάφορτο
καὶ τόσο σκυθρωπό,
στὰ χίλια δυὸ γραπτὰ καὶ στὶς ἀναζητήσεις
— ἄρα γε — γιατὶ νἄναι ἔτσι κατάφορτο
καὶ τόσο σκυθρωπο;
Γιατὶ νὰ λέει διαρκῶς γιὰ τρικυμίες καὶ σάλους,
μὲ τὴ στυφή του γλώσσα, τὴ γεμάτη σύνεφο,
ποὺ ἀσθμαίνει - ἀσθμαίνει, κάθε ποὺ
νομίζουμε πὼς κάτι λέμε ἢ πὼς θὰ ποῦμε;

Ἄρα γε, μόνο ἡ τραγικότητα
μιλεῖ γιὰ μεγαλεῖο στὴν Ποίηση,
καὶ γιὰ πετάγματα στοὺς οὐρανοὺς
μ' αἱμάσουσσες καρδιὲς
καὶ μὲ ψυχὲς διαρκῶς ἀλγοῦσες;
Ἄρα γε αὐτή 'ναι μόνο ἡ Ποίηση;

Καὶ τὸ τραγούδι, τὸ τραγούδι μας,
ποῦ πῆγε τὸ τραγούδι;
Τὸ πῆραν, μήπως, καὶ τὸ λένε μόνο τὰ πουλιά;
Γιατὶ τὸ λένε μόνο τὰ πουλιὰ
κι' ἔφυγε ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους;
Δώσμου τὸν τρόπο νὰ σκεφθῶ,
Μεγάλε Κύριε,
γιατὶ τὸ πῆραν καὶ τὸ λένε μόνο τὰ πουλιά!

ΤΑΚΗΣ ΤΣΙΑΚΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

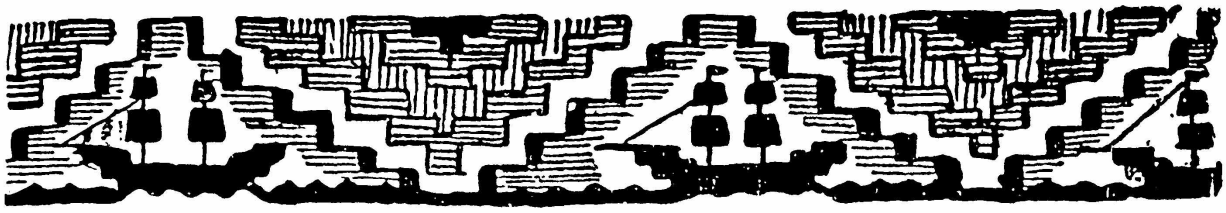

Κ. ΜΗΤΣΑΚΗ

ΤΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΑ ΔΥΟ ΖΩΓΡΑΦΩΝ, ΤΟΥ ΑΓΓΛΟΥ EDWARD LEAR ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΔΑΣ ΘΑΛΕΙΑΣ ΦΛΩΡΑ - ΚΑΡΑΒΙΑ

Οἱ Ἀνεπίσημες Πηγὲς

Αὐτὸς ποὺ θέλει νὰ μελετήσει τὰ γεγονότα μιᾶς ὁρισμένης ἐποχῆς, πάντοτε βέβαια σὲ συνάρτηση μ' ἕναν ὁρισμένο τόπο, ἔχει μπροστά του δυὸ εἰδῶν ἱστορικὲς πηγές, τὶς ἐπίσημες καὶ τὶς ἀνεπίσημες. Μὲ τὸν ὅρο «ἐπίσημες πηγὲς» ἐννοῶ τὰ κείμενα ἐκεῖνα ποὺ ἔχουν γραφτεῖ ἀπὸ ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι ὡς πολιτικοί, ὡς διπλωμάτες, ὡς στρατιωτικοὶ ἔπαιξαν ρόλο πρωταγωνιστῆ στὰ γεγονότα ποὺ ἀφηγοῦνται. Τὰ ἔργα τῆς κατηγορίας αὐτῆς, ποὺ ἀναφέρονται συνήθως σὲ πολιτικὲς ζυμώσεις, σὲ διπλωματικὰ παρασκήνια καὶ σὲ πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις, ὅσο κι ἂν εἶναι ἀξιόπιστα καὶ σπουδαῖα γιὰ τὸ πλῆθος τῶν ἄγνωστων πληροφοριῶν ποὺ μᾶς παρέχουν, ἔχουν ἕναν ἀ π ρ ό σ ω π ο χαρακτήρα καὶ εἶναι πολὺ ψυχρά. Ἡ θέα ἀπὸ μιὰν ὁρισμένη ἀπόσταση τῶν γεγονότων καὶ ἡ ἀντικειμενικότητα θεωροῦνται, βέβαια, βασικὲς ἀρετὲς τοῦ ἱστορικοῦ. Ἡ ἔλλειψη ὅμως προσωπικῆς μέθεξης τοῦ συγγραφέα στὰ γεγονότα ποὺ ἀφηγεῖται, ἀποστερεῖ στὸ τέλος τὸ ἔργο του ἀπὸ τὸ στοιχεῖο ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖο στ' ἀγγλικὰ ἀποκαλεῖται human interest, ποὺ θὰ πεῖ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν ἁπλὸ ἄνθρωπο.

Ὑπάρχουν ὅμως, ὅπως ἀνέφερα καὶ πιὸ πάνω, καὶ οἱ «ἀνεπίσημες πηγές». Πρόκειται γιὰ τὰ κείμενα ἐκεῖνα ποὺ ἔχουν γραφτεῖ ἀπὸ ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι συνήθως συμπτωματικὰ ἢ ἀναγκαστικά, ἀλλὰ καμιὰ φορὰ καὶ ἑκούσια γιὰ εἰδικοὺς λόγους, βρέθηκαν κοντὰ στὴ δίνη τῶν μεγάλων γεγονότων· αὐτοὶ δὲν ὑπῆρξαν πρωταγωνιστές, ὑπῆρξαν ἁπλοὶ θεατὲς καὶ ὄχι σπάνια θύματα τῶν γεγονότων ποὺ ἀφηγοῦνται. Στὰ ἔργα τῆς κατηγορίας αὐτῆς τὸ κέντρο βάρους πέφτει ὄχι στὰ γεγονότα τῆς πρώτης γραμμῆς, τὰ ὁποῖα ἄλλωστε οἱ συγγραφεῖς αὐτοὶ γνωρίζουν ἀπὸ δεύτερο καὶ τρίτο χέρι, ἀλλὰ στὰ μετόπισθεν. Τὶς μαρτυρίες τοῦ εἴδους αὐτοῦ οἱ ἐπαγγελματίες ἱστορικοὶ τὶς περιφρονοῦν. Κι ὅμως αὐτὲς οἱ δεύτερης σειρᾶς μαρτυρίες τῶν μετόπισθεν πολὺ συχνὰ ἀποδεικνύονται ἄκρως πολύτιμες, γιατὶ μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ δοῦμε τὰ πράγματα ὄχι ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ πρωταγωνιστῆ, ἀλλὰ τοῦ θεατῆ, δηλαδὴ ἀπὸ μιὰν ἄλλη, ἐντελῶς ἀντίθετη, ὀπτικὴ γωνία. Ἔτσι ἀπ' αὐτὲς μαθαίνουμε γιὰ τὸ πῶς σκέφτεται, πῶς αἰσθάνεται καὶ πῶς ζεῖ ὁ ἁ π λ ὸ ς λ α ὸ ς τὰ μεγάλα γεγονότα τῆς ἐποχῆς του, ἡ ἐξέλιξη τῶν ὁποίων ἀποβαίνει ρυθμιστικὸς παράγοντας ἄλλοτε λίγο, ἄλλοτε πολὺ κι ἄλλοτε ριζικὰ καὶ τῆς δικῆς του μοίρας. Ὑπάρχει δηλαδὴ σ' αὐτὲς μιὰ ἄλλη διάσταση, ἡ δ ι ά σ τ α σ η τ ο ῦ ἀ ν θ ρ ώ π ο υ, ποὺ λείπει κατὰ κανόνα ἀπὸ τὶς λεγόμενες ἐπίσημες πηγές. Καὶ χωρὶς τὴ διάσταση αὐτὴ δὲν μποροῦμε νὰ ἔχουμε τὸ σωστὸ μέτρο γιὰ νὰ κρίνουμε τὰ γεγονότα καὶ τὰ πράγματα, μικρὰ καὶ μεγάλα, μιᾶς ἐποχῆς κι ἑνὸς τόπου. Μόνο λοιπὸν αὐτὲς οἱ περιφρονημένες «ἀνεπίσημες πηγὲς» κάνουν λόγο γιὰ ἕνα σωρὸ ἀνθρώπινες καταστάσεις, ποὺ εἶναι ἀπαραί-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

τητες γιὰ νὰ γνωρίσουμε ὄχι πιὰ τὰ γεγονότα ποὺ σημάδεψαν τὴν πορεία μιᾶς ἐποχῆς, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα μιᾶς ἐποχῆς: τὸ σωματικὸ πόνο, ποὺ ἀποκαλύπτει τὸ βάθος τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς· τὸν ἡρωικὸ καὶ τὸν ἀντιηρωικὸ θάνατο, ποὺ ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ ἀποτελέσματος μετράει τὸ ἴδιο, ἀλλ' ἀπὸ ἄποψη ἠθικὴ ὁ ἀντιηρωικὸς θάνατος παρέχει ἕνα διαφορετικὸ μέτρο τῆς ἀξίας καὶ τῆς ἀξιοπρέπειας τοῦ ἀνθρώπου· τὴν πείνα, ποὺ πέφτει στ' ἀστικὰ κέντρα μὲ τὸν ἀποκλεισμό, καὶ τὴ βιολογικὴ ἐξαθλίωση τοῦ ἀνθρώπου συχνὰ ἀντιστρόφως ἀνάλογη πρὸς τὸ ἐπιδεικνυόμενο ἐσωτερικὸ μεγαλεῖο· τὴν ψυχικὴ ἔξαρση ποὺ προκαλοῦν τὰ κοσμοϊστορικὰ γεγονότα καὶ τὴ φοβερὴ δύναμη ποὺ ἀντιπροσωπεύει ἡ συντελούμενη ψυχικὴ ἑνότητα ἑνὸς ἔθνους μπροστὰ στὸ μεγάλο κίνδυνο· ἡ ἠθικὴ ἀναξιότητα, ποὺ γίνεται ἀκόμη πιὸ ἀποκρουστική, ὅταν ἐκδηλώνεται σὲ στιγμὲς κρίσιμες, ὁπότε κανεὶς περιμένει μιὰν ἀνάταση καὶ ὄχι κατάπτωση τῆς ψυχῆς.

Θάλεια Φλωρᾶ-Καραβία (1871 - 1960)

Ἐπειδὴ ἀκριβῶς δὲν εἶμαι ἐπαγγελματίας ἱστορικὸς κι ἐπειδὴ πάντοτε μ' ἐνδιαφέρει ὁ παράγοντας ἄ ν θ ρ ω π ο ς περισσότερο ἀπὸ τὰ γεγονότα, οἱ «ἀνεπίσημες πηγὲς» μὲ συγκινοῦν προσωπικὰ καὶ μ' ἑλκύουν ζωηρότερα ἀπὸ τὶς ἐπίσημες. Μιὰ τέτοιαν ἀνεπίσημη μαρτυρία σχετικὰ μὲ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν Ἰωαννίνων εἶχα διαβάσει πρὶν ἀπὸ χρόνια πολλὰ καὶ μοῦ εἶχε κάνει τότε βαθειὰ ἐντύπωση. Ἔτσι κάθε φορὰ ποὺ γίνεται λόγος γιὰ τοὺς ἀπελευθερωτικοὺς ἀγῶνες ἐπάνω στὰ ἠπειρωτικὰ βουνὰ καὶ γιὰ τὸ θρυλικὸ Μπιζάνι, ἀμέσως ἀνακαλεῖται στὴ μνήμη μου τὸ χρονικὸ ἐκεῖνο τοῦ πρώτου βαλκανικοῦ πολέμου ποὺ ἔγραψε μιὰ σπουδαία γυναίκα. Πρόκειται γιὰ τὶς *Ἐντυπώσεις ἀπὸ τὸν πόλεμο τοῦ 1912 - 1913: Μακεδονία - Ἤπειρος* (Ἀθήνα 1936) τῆς ζωγράφου Θάλειας Φλωρᾶ - Καραβία ἀπὸ τὴ Σιάτιστα τῆς Δ. Μακεδονίας.

Ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ Φλωρᾶ - Καραβία ἀκολουθοῦσε τὸν ἑλληνικὸ στρατὸ στὴ θριαμβευτικὴ προέλασή του πρὸς τὶς ὡς τότε τουρκοκρατούμενες βόρειες ἐπαρχίες τῆς Ἑλλάδας καὶ ἀποθανάτισε μὲ τὴν τέχνη της τὰ μικρὰ καὶ τὰ μεγάλα γεγονότα τῆς ἡρωικῆς ἐκείνης ἐποχῆς. Ἂν κρίνουμε πόσο δύσκολη ἦταν ἡ φωτογράφιση καὶ πόσο σπάνιο τὸ πολεμικὸ φωτογραφικὸ ρεπορτὰζ στὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ αἰώνα μας, καταλαβαίνουμε τί πολύτιμο ὑλικὸ μᾶς ἄφησε ἡ ἐκλεκτὴ αὐτὴ Μακεδόνα μὲ τὰ σχέδιά της. Δὲν εἶναι τῆς ἁρμοδιότητάς μου νὰ μιλήσω κριτικὰ γιὰ τὸ ζωγραφικὸ ἔργο τῆς Φλωρᾶ - Καραβία καὶ πρόθεσή μου εἶναι νὰ παρουσιάσω τὸ πεζογραφικό της ἔργο, ἀλλὰ πρέπει νὰ πῶ ὅτι πολὺ δύσκολα μπορεῖ κανεὶς νὰ ἐξετάσει τὸ πρῶτο χωριστὰ ἀπὸ τὸ δεύτερο, γιατὶ τόσο τὸ ἕνα ὅσο καὶ τὸ ἄλλο ἀποτελοῦν ἔκφραση τῆς ὡραιότερης καὶ ὑψηλότερης στιγμῆς τοῦ νεώτερου ἑλληνισμοῦ, τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ Μ ε γ ά λ η Ἰ δ έ α ἀπὸ ἐθνικὴ ἰδεολογία γινότανε ἐθνικὴ πραγματικότητα.

Τὸ ζωγραφικὸ ἔργο τῆς Φλωρᾶ - Καραβία εἶναι πολύτιμο ἀκόμη καὶ κατὰ τοῦτο. Εἶναι κοινὸς τόπος τὸ αἰσθητικὸ ἀξίωμα ὅτι ἡ τέχνη ἀρχίζει ἐκεῖ ποὺ σταματάει ἡ τεχνική, δηλαδὴ ἡ φωτογραφία. Ὁ φωτογραφικὸς φακὸς ἀποτυπώνει πιστὰ τὴν ἐξωτερικὴ ὄψη τῶν πραγμάτων. Ἡ τέχνη, ἡ ζωγραφικὴ στὴν προκείμενη περίπτωση, ἐπιχειρεῖ νὰ κρατήσει μαζὶ μὲ τὴν ἐξωτερικὴ ἔκφραση κάτι καὶ ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ ἐκεῖνο φῶς τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς. Συνεπῶς τὰ σχέδια τῆς Φλωρᾶ - Καραβία ἀπὸ τοὺς πολέμους τοῦ 1912 καὶ τοῦ 1913 δὲν εἶναι ἁπλὰ στιγμιότυπα, ἀλλὰ προσπάθειες νὰ σωθεῖ κάτι ἀπὸ τὴ μυστικὴ ἐκείνη δύναμη ποὺ μεταμόρφωνε τοὺς ἁπλοὺς καὶ σκληραγωγημένους ἀνθρώπους τῆς γῆς, ἀλλὰ καὶ τοὺς μαλ-

θακοὺς ἀστοὺς σὲ συνειδητοὺς ἥρωες στὰ πεδία τῶν μαχῶν. Ἡ γριὰ τοῦ Μπιζανίου λ.χ., ἡ ὁποία σὰν ἀγαθὸ πνεῦμα τριγυρίζει ἀνάμεσα στὰ ἐρείπια τοῦ καταστρεμμένου ἀπὸ τὸν πόλεμο χωριοῦ της, δὲν εἶναι ἕνα «φωτογραφικὸ» στιγμιότυπο ποὺ θὰ θρέψει τὶς ἀνάγκες τῆς ἐπικαιρότητας· εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ πολλὰ πρόσωπα τῆς ὑπομονητικῆς καὶ ἀποφασισμένης νὰ ἐπιβιώσει σ' αὐτὴ τὴ δύσκολη γῆ ἑλληνικῆς ψυχῆς. Ἂν θὰ θελήσουμε νὰ βροῦμε τὸ ἀντίστοιχο πορτραῖτο της στὴ λογοτεχνία μας, θὰ πρέπει τότε νὰ τὴ συνδέσουμε μὲ τὶς Μεσολογγίτισσες στὴ *Γυναίκα τῆς Ζάκυνθος* τοῦ Σολωμοῦ. Τὸ ἴδιο καὶ ὁ τσαούσης τῶν Τούρκων αἰχμαλώτων, ὁ ὁποῖος, καθὼς μακριὰ ἀπὸ τὶς συντροφιὲς καὶ τὶς σκηνὲς τῶν ὁμοφύλων του βυθίζει τὸ βλέμμα του γεμάτο θλίψη κι ἀπόγνωση στὸν ἀνοιχτὸν ὁρίζοντα, ὑψώνεται σὲ σύμβολο τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ξαφνικὰ ἀνακαλύπτει ὅτι ἡ ἀπογύμνωση ἀπὸ τὰ ἰδανικά του εἶναι πιὸ ὀδυνηρὴ καὶ ἀπὸ τὴν ἧττα του. Κάθε φορὰ ποὺ τὸν βλέπω, ὁ νοῦς μου πηγαίνει στὸν Ἀντώνιο, στὸν ἡττημένο Ἀντώνιο τοῦ γνωστοῦ καβαφικοῦ ποιήματος, ν' ἀκούει τὴ μουσικὴ τοῦ ἀόρατου θεϊκοῦ θιάσου ποὺ ἐγκαταλείπει τὴν Ἀλεξάνδρεια.

Ἡ Θάλεια Φλωρᾶ - Καραβία φτάνει στὸ στενὸ ἀνάμεσα Λευκάδα καὶ Ἀκαρνανία τὰ ξημερώματα τῆς 9 Ἰανουαρίου 1913 μὲ τὸ πολεμικὸ σκάφος «Ἀμφιτρίτη» καὶ τὴν ἄλλη μέρα φτάνει μὲ τὴν «Πύλαρο» στὴν Πρέβεζα. Ἀμέσως μετὰ ἀρχίζει ἡ πορεία πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τῆς Ἠπείρου μὲ πρῶτο σταθμὸ τὴ Φιλιππιάδα στὶς 12 Ἰανουαρίου. Ἡ κωμόπολη αὐτὴ εἶναι κατὰ κάποιο τρόπο ἡ εἴσοδος στὴ ζώνη τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων. «*Πολεμικὰ προπύλαια*» τὴ χαρακτηρίζει ἡ συγγραφέας[1]. «*Ἐδῶ οἱ ἐντυπώσεις εἶναι τελείως διαφορετικὲς*» παρατηρεῖ. «*Εἰς τὴ Θεσσαλονίκη ἔχει ἐκλιπαρηθῆ πλέον ἡ πολεμικὴ ὄψις. Οἱ ἀξιωματικοὶ χωρὶς σπαθιὰ καὶ οἱ στρατιῶται χωρὶς ὅπλα, μὲ τὰ χέρια στὶς τσέπες, διάγουν τὴν ἀνιαρὴ ζωὴ τοῦ στρατῶνος. Ἐδῶ ὅμως βλέπει κανεὶς εἰκόνες ζωηρᾶς πολεμικῆς κινήσεως. Στρατιῶται ποὺ φεύγουν ὁπλισμένοι καὶ στρατιῶται ποὺ γυρίζουν πληγωμένοι· ἀγγελιαφόροι ποὺ τρέχουν ἔφιπποι καὶ αὐτοκίνητα πηγαινοερχόμενα ἀκατάπαυστα νύχτα μέρα, κάρα ποὺ ξεκινοῦν φορτωμένα κουραμάνα καὶ βαρέλια μὲ τρόφιμα, τραυματιφόρα ποὺ ἔρχονται ἀργά, ἁπαλά, ὁπόθεν ξεπροβάλλουν τ' ἀχτένιστα καὶ μαυρισμένα ἀπὸ τὸ μπαρούτι κεφάλια τῶν εὐζώνων μαζὶ μὲ τὶς μύτες τῶν τουφεκιῶν των ἐπάνω, ποὺ τὰ κρατοῦν ἀκόμα στὸ χέρι σὰν στήριγμα, σὰν ἀχώριστό τους σύντροφο, νοσοκόμοι μὲ τὶς κάτασπρες ποδιὲς ποὺ τρέχουν ἐλαφρά, γρήγορα ἀπὸ σκηνῆς εἰς σκηνήν. Διότι γιὰ νοσοκομεῖα, ἀφοῦ κατέλαβαν ὅ,τι ὑπῆρχε κατοικήσιμον ὡς κτίριον, ἔστησαν καὶ πολλὲς σκηνὲς ἀσφαλέστατες στὸ κρύο καὶ τὴ βροχή*»[2].

Ἐδῶ στὴ Φιλιππιάδα τ' αὐτοκίνητα κατεβάζουν συνεχῶς πληγωμένους ἀπὸ τὰ ψηλὰ βουνά. «*Μάτια γεμάτα πόνο, κάτωχρα πρόσωπα, ὑπομονετικὰ στόματα σιωπηλά, ποὺ δὲν λέγουν κανένα παράπονο, μονάχα ἀναστενάζουν βαθειά*»[3].

Συχνὰ ὅμως μέσα ἀπὸ τὸ χειρουργεῖο ἐκστρατείας ἀκούγονται πικρὲς κραυγὲς πόνου:

— «*Ὄχ μάνα μου, ὁ μαῦρος μ', τί ἔπαθα*»[4]!

1. Θάλειας Φλωρᾶ - Καραβία, *Ἐντυπώσεις ἀπὸ τὸν πόλεμο τοῦ 1912 - 13 : Μακεδονία-Ἤπειρος* Ἀθήνα 1936, σ. 81.
2. Θ. Φλωρᾶ - Καραβία, ὅ.π., σ. 81 - 2.
3. Θ. Φλωρᾶ - Καραβία, ὅ.π., σ. 81.
4. Θ. Φλωρᾶ - Καραβία, ὅ.π., σ. 86.

Καὶ ἡ σκηνὴ τούτη θυμίζει μιὰν ἄλλη παρόμοια σκηνή, ποὺ διαδραματίζεται πάλι στὰ ἠπειρωτικὰ βουνά, μόνο πολὺ ψηλότερα τούτη τὴ φορά, στὰ βουνὰ τῆς Βορείου Ἠπείρου, εἴκοσι ἑφτὰ χρόνια ἀργότερα, ὅταν σύψυχο τὸ ἔθνος συσπειρωμένο σὲ μιὰ τρομερὴ γροθιὰ ἀναχαιτίζει τὸν Ἰταλὸ ἐπιδρομέα. Μᾶς τὴν περιγράφει ὁ μεγάλος ποιητὴς τοῦ καιροῦ μας, ὁ Ὀδυσσέας Ἐλύτης, στὸ σύγχρονο μεγάλο «ἔπος» τοῦ γένους, *Τὸ Ἄξιον Ἐστί:*

«*Νύχια πάνω στὴ νύχια βαδίζαμε ἀσταμάτητα, ἕνας πίσω ἀπ' τὸν ἄλλο, ἴδια τυφλοί... Κι ὅτι ἤμασταν σιμὰ πολὺ στὰ μέρη ὅπου δὲν ἔχει καθημερινὲς καὶ σκόλες, μήτε ἀρρώστους καὶ γερούς, μήτε φτωχοὺς καὶ πλούσιους, τὸ καταλαβαίναμε. Γιατὶ κι ὁ βρόντος πέρα, κάτι σὰν καταιγίδα πίσω ἀπ' τὰ βουνά, δυνάμωνε ὁλοένα... Ὕστερα καὶ γιατί, ὁλοένα πιὸ συχνά, τύχαινε τώρα ν' ἀπαντοῦμε, ἀπ' τ' ἄλλο μέρος νά 'ρχονται, οἱ ἀργὲς οἱ συνοδεῖες μὲ λαβωμένους... Ὅμως ἐμεῖς τὸ μόνο ποὺ προσέχαμε ἦταν ἐκεῖνες οἱ φωνὲς μέσα στὰ σκοτεινά, ποὺ ἀνέβαιναν, καυτὲς ἀκόμη ἀπὸ τὴν πίσσα τοῦ βυθοῦ ἢ τὸ θειάφι. «Ὄι ὄι, μάνα μου», «ὄι ὄι, μάνα μου», καὶ κάποτε, πιὸ σπάνια, ἕνα πνιχτὸ μουσούνισμα, ἴδιο ροχαλητό, ποὺ ἔλεγαν, ὅσοι ξέρανε, εἶναι αὐτὸς ὁ ρόγχος τοῦ θανάτου»*[5].

Τὰ δυὸ αὐτὰ ἐπεισόδια μᾶς μαθαίνουν ὅτι σὲ τοῦτο τὸ βραχότοπο ἡ ἐλευθερία εἶναι ποτισμένη καὶ κερδισμένη μὲ πολὺ αἷμα καὶ πολλὴ ὀδύνη· κι ὅτι σχεδὸν κάθε γενιὰ καλεῖται νὰ πληρώσει τὸ δικό της φόρο σὲ αἷμα καὶ ὀδύνη.

Εἶναι γνωστὴ ἡ θέση τῆς σύγχρονης ἰατρικῆς ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι μιὰ ἐνιαία ψυχοσωματικὴ μονάδα· κι ὅτι τὰ πάθη καὶ οἱ πληγὲς τοῦ σώματος θεραπεύονται καὶ κλείνουν πιὸ εὔκολα καὶ πιὸ γρήγορα, ὅταν ὁ ψυχισμὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι γερὸς καὶ τὸ ἠθικό του ἀκμαῖο. Ἡ Φλωρᾶ - Καραβία ἔρχεται σὲ καθημερινὴ ἐπαφὴ μὲ τὰ πληγωμένα παλικάρια καὶ εἶναι σὲ θέση νὰ διαπιστώνει πόσο ὑψηλὸ εἶναι τὸ ἠθικό τους.

«*Εἰς τὸ νοσοκομεῖο εἶδα εὔζωνο μὲ τὸ πόδι δεμένο ἕως ἐπάνω ἀπὸ σοβαρὸ τραῦμα*», ἀφηγεῖται· «*τὰ μάτια του ὅμως ἔλαμπαν, ὅταν μιλοῦσε γιὰ τὴ μάχη. Ἀνυπομονεῖ νὰ θεραπευθῇ, νὰ ξαναπάῃ στὴ θέση του· θέλει νὰ μπῇ κι αὐτὸς στὰ Γιάννινα ὡς πολεμιστής:*

— *Νὰ πάρ' οὐ διάουλους τοὺν πατέρα τ'ς· τώρα στοὺ τέλους θὰ τοὺ κιοτέψω*»[6] διαμαρτύρεται.

Ἐπάνω στὰ βουνὸ βέβαια οἱ μάχες συνεχίζονται. Καὶ συνέχεια καταφθάνουν νέες ἐνισχύσεις γιὰ νὰ θρέψουν τὴν ἀνθρωποφάγο μηχανὴ τοῦ πολέμου.

«*Ὅλο καὶ φθάνουν νέοι στρατιῶτες, νεογύμναστοι, μὲ τὶς καινούργιες στολές, μὲ τὰ δροσερὰ πρόσωπα γεμάτα ζωή, εὐσταλεῖς, μὲ ζωηρὸ βάδισμα, πρόθυμοι νὰ βαπτισθοῦν κι αὐτοὶ στὴ φωτιὰ τοῦ Μπιζανιοῦ*», σημειώνει ἡ συγγραφέας στ' ὁδοιπορικό της. «*Κατήντησε πλέον τίτλος τιμῆς νὰ πάῃ ὁ στρατιώτης κατὰ τ Μπιζάνι καὶ νὰ πάρῃ τὸ παράσημο τῆς πληγῆς. Μὲ ἰδιαίτερη ὑπερηφάνεια λέγοι οἱ τραυματίαι, ὅταν τοὺς ρωτοῦν ποῦ ἐπληγώθηκαν:*

— *Ἐπάνω στὸ Μπιζάνι*»[7]!

---

5. Ὀδυσσέα Ἐλύτη, *Τὸ Ἄξιον Ἐστί*, Ἀθήνα 1959, σ. 30 - 1.
6. Θ. Φλωρᾶ - Καραβία, ὅ.π., σ. 97.
7. Θ. Φλωρᾶ - Καραβία, ὅ.π., σ. 102.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τὸ ὑψηλὸ ἠθικὸ φρόνημα τῶν πολεμιστῶν φαίνεται ἀκόμη κι ἀπὸ τοῦτο. Οἱ μορφωμένοι ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες, παρ' ὅλη τὴν κόπωση, τὴ βροχὴ καὶ τὴ λάσπη, ἔχουν διάθεση γιὰ φιλολογικὲς συζητήσεις καὶ γι' ἀπαγγελίες ποιημάτων. «*Ἀκαδημία τῶν σκηνῶν*» ὀνομάζει ἡ συγγραφέας μιὰ παρόμοια συντροφιά, ποὺ τὴν ἀκούει στοῦ Ἐμὶν Ἀγᾶ, ὅπου τὸ στρατηγεῖο τῶν ἐπιχειρήσεων, ν' ἀπαγγέλει Μαβίλη. Καὶ θυμᾶται τότε ὅτι κάτω στὴ Φιλιππιάδα εἶχε συναντήσει τὸ στρατιωτικὸ ἱερέα ποὺ εἶχε πάρει μέρος στὴν ἐπίθεση τοῦ Δρίσκου καὶ εἶχε συμπαρασταθεῖ τὸν ἥρωα - ποιητὴ στὶς τελευταῖες στιγμές του.

— «*Τὸν ἔπνιξε τὸ αἷμα ποὺ ἐπάγωνε στὸ λαιμό του, τρέχοντας ἀπὸ τὴν ἀνοιχτὴ πληγὴ τῶν παρειῶν, ἕως νὰ τὸν πάω μὲ τ' ἄλογό μου μιὰ ὥρα στὸ νοσοκομεῖο*», εἶπε ὁ παπα - Φώτης στὴ Φλωρᾶ - Καραβία. Κι ὅταν ἐκείνη τὸν ρώτησε:

— «*Καὶ ποῦ εἶναι ὁ τάφος του τώρα*»;

ὁ παπα - Φώτης «*ἐκίνησε θλιβερὰ τὸ κεφάλι κι ἀντὶ ν' ἀπαντήσῃ ἔκανε μιὰ χειρονομία σὰν νὰ διέγραφε κάτι ἀόριστο καὶ μεγάλο στὸ κενόν, σὰν νὰ ἔδειχνε μιὰν ἄβυσσο*»... Καὶ προσθέτει ἡ συγγραφέας: «*Μήπως ὁ βωμὸς τῆς πατρίδος ἔχει τόπο καὶ ὅρια*»[8];

Στὶς 17 Φεβρουαρίου ἡ Φλωρᾶ - Καραβία βρίσκεται πίσω στὴ Φιλιππιάδα καὶ περιγράφει τὰ γεγονότα τῶν κρίσιμων ἐκείνων ἡμερῶν κάτω ἀπὸ τὸ γενικὸ τίτλο: «*Ἡ πρώτη ἄνοιξη στὴν Ἤπειρο*».

«*Ποτὲ μάτια ἀνθρώπων δὲν προσηλώθηκαν στὸν οὐρανὸ μὲ τόσο καρδιοχτύπι, μὲ περισσότερη ἀγωνία. Θὰ βρέξῃ, θὰ χιονίσῃ, θὰ φυσήξῃ πάλι ὁ ἄγριος ἐκεῖνος ἄνεμος ποὺ ξερρίζωσε σκηνὲς καὶ ἀνήρπασε στέγες; Κι ἐκείνη ἡ βροχὴ ποὺ σαπίζει τὰ μέλη, ποὺ διαπερνᾶ τὸ σῶμα καὶ σὰν ὕπουλος ἐχθρὸς φονεύει κρυφὰ καὶ λίγο - λίγο; Οἱ σκέψεις ὅλων πηγαίνουν σὲ κάθε μεταβολὴ τοῦ καιροῦ ἀμέσως μακρυά, ἐπάνω στὰ βουνὰ καὶ τὰ στενά, ὅπου ἔχει ξεχειμωνιάσει ὁ στρατὸς ἀγωνιζόμενος πεισματωδῶς κατὰ τοῦ ὀχυρωμένου ἐχθροῦ, ὁ ἡρωικὸς στρατὸς μὲ τὴν θαυμασίαν του ἀντοχὴ καὶ τὸ ψυχικό του σθένος τὸ ἀκατάβλητο, ποὺ γεννᾶ τὰ μεγάλα ἔθνη. Κι ἐπέρασε τὸ χειμώνα ἐπάνω στ' ἀπόκρημνα βουνὰ τῆς Ἠπείρου μὲ τὰ καμένα χωριὰ τριγύρω, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἔφυγαν οἱ κάτοικοι, γυμνοὶ καὶ πεινασμένοι. Καὶ μ' ὅλες τὶς βροχές, τὰ χιόνια, τοὺς παγεροὺς ἀνέμους προχωροῦσεν ὁ στρατὸς περικυκλώνοντας τὸν ἐχθρὸ μὲ ἀξιοθαύμαστη γενναιότητα καὶ καρτερία. Τὰ μάτια τῶν στρατιωτῶν δὲν γυρίζουν πίσω νὰ κοιτάξουν καὶ νὰ νοσταλγήσουν τὶς ἑστίες των· προσηλώθηκαν ἐκεῖ, μὲ τὸν ἄπειρο πόθο ὅλης τῆς φυλῆς συγκεντρωμένο στὸ ἄφοβο βλέμμα, στὴν ὀνειρευτὴ πόλη μὲ τὴν ἔνδοξη ἱστορία, στὰ Γιάννενα· τὰ Γιάννενα ἔγιναν ἡ πόλις τῶν θρύλων καὶ τῶν μύθων· μὲ τὶς σιδερένιες θύρες, ποὺ χρειάζεται ὑπεράνθρωπη δύναμη νὰ τ' ἀνοίξῃ· καὶ ὁ καθένας προσφέρει πρόθυμα τὰ χέρια του, τὰ στήθη γιὰ νὰ σχηματίσουν τὴ μεγάλη αὐτὴ δύναμη, ποὺ μπροστὰ σ' αὐτὴν θὰ συντριβῇ ἡ ἐπιμονὴ τοῦ ἐχθροῦ καὶ θὰ πέσουν περήφανα ὀχυρώματα καὶ θ' ἀνοίξουν οἱ σιδερένιες πύλες*»[9].

Ὑπάρχει μεγάλη μυστικότητα, ὅπως ἄλλωστε εἶναι φυσικό, γύρω ἀπὸ τὶς πρωτοβουλίες τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ στὴν πρώτη γραμμή. Ὅλα ὅμως δείχνουν ὅτι κάτι μεγάλο ἑτοιμάζεται, ὅτι κάτι μεγάλο θὰ συμβεῖ. «*Ἡ ἐπίθεσις εἶναι πλέον ἐπὶ θύ-*

8. Θ. Φλωρᾶ - Καραβία, ὅ.π., σ. 99.
9. Θ. Φλωρᾶ - Καραβία, ὅ.π., σ. 110 - 1.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ραις. Αὐτὴ τὴν ὥρα φαίνεται ἀπὸ τὰς κινήσεις ὅτι δὲν ἀργεῖ», σημειώνει ἡ συγγραφέας στ' ὁδοιπορικό της στὶς 18 Φεβρουαρίου στοῦ Ἐμὶν Ἀγᾶ[10]. Ὅλοι πιὰ ξέρουν ὅτι ἐπίκειται ἡ τελικὴ γενικὴ ἐπίθεση καὶ βρίσκονται σὲ μιὰ νευρικὴ διέγερση. Ἀκόμη καὶ οἱ τραυματίες, ποὺ ἀρνιοῦνται νὰ ὑπακούσουν στὶς συμβουλὲς τῶν γιατρῶν καὶ ἀξιοῦν νὰ σταλοῦν ἐπάνω στὸ μέτωπο:

— *«Πέντε μῆνες πολεμοῦμε γι αὐτὰ τὰ Γιάννενα καὶ τώρα νὰ λείψωμε, τώρα ποὺ θὰ τὰ πάρωμε»*, φωνάζουν[11].

Τὴν Τρίτη 19 Φεβρουαρίου χαράματα ἀκούγονται οἱ πρῶτοι κανονιοβολισμοί. Οἱ εὔζωνοι τραβοῦν γιὰ τὸ Μπιζάνι τραγουδώντας καὶ ἡ συγγραφέας στοχάζεται βλέποντάς τους:

«Χαρὰ στὰ παλικάρια, ποὺ δίνουν τόση ὀμορφιὰ στὴ φωτιὰ καὶ τὸ θάνατο· μὲ τὴν ὑπέροχη περιφρόνηση τοῦ κινδύνου καὶ μὲ τὴν ἀγάπη τῆς ὡραίας πάλης γιὰ τὴν ἐλευθερία, τραγουδοῦν τὰ ἡρωικὰ παιδιά, ἐνῶ οἱ ὀβίδες πέφτουν ἐπάνω στὰ βουνά, ἐκεῖ ποὺ θ' ἀνεβοῦν, καὶ μὲ συγκίνηση τοὺς ἀκοῦνε ὅσοι στέκουν στὴν ἄκρη τοῦ δρόμου»[12].

Τὸ ἴδιο βράδι ἤρθαν οἱ πρῶτοι τραυματίες, πολλοὶ εἶναι βαρειὰ πληγωμένοι. Μιὰ ἀδελφὴ τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ φωνάζει τὴ Φλωρᾶ - Καραβία νὰ μπεῖ σὲ μιὰ σκηνὴ τοῦ νοσοκομείου διακομιδῆς γιὰ νὰ δεῖ τὸν ἄγνωστο στρατιώτη.

«Μέσα στὴ μοναχικὴ σκηνή», γράφει ἀργότερα ἡ ἴδια, *«σ' ἕνα φορεῖο, ξαπλωμένο ἕνα ὡραῖο νέο παλικάρι, ὁλοζώντανο ἀκόμα, μὲ τὰ μαλλιά του ἄτακτα, μακρυὰ - ποιός ξέρει πόσον καιρὸ πολεμοῦσε στὰ βουνά! Φαίνεται σὰν νὰ χαμογελᾶ, σὰν νὰ κοιμᾶται καὶ νὰ βλέπη γλυκὸ ὄνειρο· καμμιὰ ἔκφραση πόνου στὰ κανονικά του, τὰ ὡραῖα χαρακτηριστικά· τρυφερὰ τὰ γυναικεῖα χέρια σὰν μητέρας τὸ διορθώνουν, τοῦ χαϊδεύουν τὸ πρόσωπο, χλιαρὸ ἀκόμα... Καὶ κάτω ἀπὸ τὴν ἔρημη σκηνὴ ὁ ταπεινὸς στρατιώτης, ὁ ἄγνωστος ἥρως, πῆρεν ἀπὸ ἄγνωστα χείλη φιλιὰ καὶ δάκρυα, ποὺ δὲν τὰ πῆρεν ἀπὸ τοὺς δικούς του, ποὺ θὰ τὸν λαχταροῦνε, ποὺ θὰ τὸν περιμένουν. Ὕστερα ἀπὸ λίγες ὧρες τὸν ἐπῆραν τέσσαρες σύντροφοι, τυλιγμένο σ' ἕνα σεντόνι, καὶ τὸν πῆγαν στὸ βουναλάκι μὲ τοὺς σταυροὺς ἀπὸ ξύλο κι ἀπὸ κλαδιὰ νὰ πάρη κι αὐτὸς μιὰ θεσούλα στὴ γῆ τῆς Ἠπείρου... Ὁ πάτερ Γεράσιμος... ἐδιάβασε τὴν εὐχὴ κι ἕνα κλαδάκι δάφνης ἐσημείωσε τὸν τάφο τοῦ στρατιώτου»*[13].

Τώρα κείτεται ἀπάνω στὴν τσουρουφλισμένη χλαίνη
Μ' ἕνα σταματημένο ἀγέρα στὰ ἥσυχα μαλλιὰ
Μ' ἕνα κλαδάκι λησμονιᾶς στ' ἀριστερό του αὐτὶ
Μοιάζει μπαξὲς ποὺ τοὔφυγαν ἄξαφνα τὰ πουλιὰ
Μοιάζει τραγούδι ποὺ τὸ φίμωσαν μέσα στὴ σκοτεινιὰ
Μοιάζει ρολόϊ ἀγγέλου ποὺ ἐσταμάτησε
Μόλις εἶπανε «γειὰ παιδιὰ» τὰ ματοτσίνορα
Κι ἡ ἀπορία μαρμάρωσε...

Τώρα χτυπάει πιὸ γρήγορα τ' ὄνειρο μέσ' στὸ αἷμα
Τοῦ κόσμου ἡ πιὸ σωστὴ στιγμὴ σημαίνει:

---

10. Θ. Φλωρᾶ - Καραβία, ὅ.π., σ. 113.
11. Θ. Φλωρᾶ - Καραβία, ὅ.π., σ. 114.
12. Θ. Φλωρᾶ - Καραβία, ὅ.π., σ. 118.
13. Θ. Φλωρᾶ - Καραβία, ὅ.π., σ. 121.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἐλευθερία,
Ἕλληνες μέσ' στὰ σκοτεινὰ δείχνουν τὸ δρόμο:
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Μακριὰ χτυποῦν καμπάνες ἀπὸ κρύσταλλο
Ἄὔριο, αὔριο, αὔριο: Τὸ Πάσχα τοῦ Θεοῦ[14]...

Ἔτσι θὰ θρηνήσει, ἀλλὰ καὶ θὰ βροντοφωνάξει μ' ἔξαρση κι ἔπαρση τριάντα χρόνια ἀργότερα πάλι ὁ Ἐλύτης γιὰ τὸ χαμὸ ἑνὸς ἄλλου ἄγνωστου στρατιώτη στὰ ἴδια αὐτὰ βουνὰ γιὰ τὸ ἴδιο ἀγαθό, τὸ μέγιστο καὶ τὸ πρῶτο, τοῦ ἀνθρώπου: τ ὴ ν ἐ λ ε υ θ ε ρ ί α ...

Πέμπτη 21 Φεβρουαρίου. «Ἔ π ε σ α ν τ ὰ Γ ι ά ν ν ε ν α», γράφει στὸ πολεμικὸ ὁδοιπορικό της ἡ Φλωρᾶ - Καραβία καὶ παράλληλα σημειώνει τὴν ἀρχικὴ δυσπιστία ὁρισμένων στὸ συγκλονιστικὸ νέο καὶ ἄλλων τὸ μεγάλο ἐνθουσιασμό. «*Ὅλων οἱ ψυχὲς ἐμεγάλωσαν τὴν ὡραίαν ἐκείνη στιγμὴ*» προσθέτει[15].

Ἀρχίζει ἡ πορεία πρὸς τὰ Γιάννενα. Κι ὁ δρόμος πρὸς τὰ Γιάννενα περνάει μέσ' ἀπὸ τὰ λημέρια τοῦ πολέμου, τὰ ὁποῖα τώρα κάτω ἀπὸ τὸ γλυκὸ ἀνοιξιάτικο φῶς καὶ τὴ λάμψη τοῦ ἡλίου μεταμορφώνονται σὲ τοπεῖα εἰρήνης καὶ ὁμορφιᾶς: «*Περνοῦμε τὸ Αὐγό, ἐκεῖ ὅπου εἶχε κολλήσει ὁ στρατός μας ὁ καημένος τόσον καιρό, στὰ φοβερὰ κατσάβραχα. Καὶ τί ἥλιος! Τί καλοσύνη! Ποιό εἶναι λοιπὸν τὸ φοβερὸ Μπιζάνι; Αὐτοὶ οἱ ἥμεροι, στρογγυλοὶ λόφοι; Κάτι τοῖχοι ἀσπρίζουν ἐκεῖ. Τί ἀσήμαντα πράγματα φαίνονται τώρα, ἔτσι στὸν ἥλιο, χωρὶς φόβο*»[16]!

Μέσα στὴν πόλη οἱ Γιαννιῶτες γιορτάζουν τὸ Πάσχα τῶν Ἑλλήνων καὶ χαιρετιῶνται στὸ δρόμο μὲ τὸ λόγο ἐκεῖνο ποὺ ἐπιβεβαιώνει τὴν ἀνάσταση τοῦ Θεοῦ, τὴν ἀνάσταση τοῦ Ἔθνους:

— «*Χριστὸς Ἀνέστη*»!

Κάνουν τὸ σταυρό τους, γελοῦν μὲ βαθειὰν ἀγαλλίαση, τρέχουν πάνω - κάτω, καμαρώνουν τοὺς στρατιῶτες κι ἀνοίγουν τὰ σπίτια τους γιὰ νὰ δεχτοῦν τοὺς ἐλευθερωτὲς ἀδελφούς:

— «*Μόνο ποὺ δὲν θὰ μπορέσωμε νὰ σᾶς εὐχαριστήσωμε, ὅπως πρέπει*», λένε μὲ συστολή. «*Ἡ πολιορκία δὲν ἄφησε τίποτε*».

Καὶ δείχνουν τὸ ψωμὶ ποὺ τρῶνε, καμωμένο ἀπὸ καλαμπόκι καὶ βελανίδια.

— «*Πολλοὶ πέθαναν ἀπὸ τὴν πεῖνα*», προσθέτουν.

Κάτι τέτοιες στιγμὲς μελαγχολοῦν κι ἀναθυμοῦνται:

— «*Τί ὑποφέραμε! Μᾶς χτυποῦσαν τὶς θύρες τὸ βράδι, μᾶς φοβέριζαν, φυλάκιζαν! Φόβος καὶ τρόμος! Μᾶς ἐβασάνιζαν, μᾶς ἐθανάτωναν χωρὶς νὰ πολυεξετάσουν*»[17].

Ἡ χαρὰ ὅμως πάντα νικάει τὴ θλίψη.

— «*Τί εἶναι τοῦτο; Λέει ἕνας γέρος σταυροκοπούμενος. Ποῦ τὸ ἐλπίζαμε ἐμεῖς αὐτὸ τὸ θάμα! Καὶ σκουπίζει γελώντας τὰ δάκρυά του, τὰ γλυκύτερα χωρὶς ἄλλο τῆς ζωῆς του*»[18].

---

14. Ὀδυσσέα Ἐλύτη, *Ἄσμα ἡρωικὸ καὶ πένθιμο γιὰ τὸ χαμένο ἀνθυπολοχαγὸ τῆς Ἀλβανίας*, Ἀθήνα ³1971, σ. 14, 35 - 6.
15. Θ. Φλωρᾶ - Καραβία, ὅ.π., σ. 123.
16. Θ. Φλωρᾶ - Καραβία, ὅ.π., σ. 125.
17. Θ. Φλωρᾶ - Καραβία, ὅ.π., σ. 127.
18. Θ. Φλωρᾶ - Καραβία, ὅ.π., σ. 128.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ὁ βασανισμένος ἀπὸ τὴν πολιορκία Γιαννιώτης συμπονεῖ τὰ ταλαιπωρημένα ἀπὸ τὶς κακουχίες τοῦ πολέμου καὶ τοῦ χειμώνα παλικάρια. «*Καὶ βλέπει μὲ στοργὴ τοὺς εὐζώνους πού, σιὰ χάλια ποὺ ἦταν, ἐντρέποντο νὰ ἔμπουν σιὰ Γιάννενα. Φαγωμένες οἱ χακὶ φουστανέλλες, χωρὶς φοῦντες τὰ λερωμένα φέσια, τρύπια τὰ τσαρούχια, πάνω στοὺς βράχους τόσον καιρό. Ἕνας εὔζωνος ἔδειχνε ντροπαλὸς χαμογελώντας κάτι μεγάλα μπαλώματα ποὺ ἔβαλεν ὁ ἴδιος στὴ φορεσιά του, χάριν τῆς περιστάσεως, ποὺ θὰ ἔμπαινε στὴν πόλη. Δὲν ἐφαντάζετο πόσο τιμητικὰ πράγματα διηγοῦντο ὅλες ἐκεῖνες οἱ ραφὲς καὶ τὰ κομμάτια ποὺ ἔλειπαν ἀπὸ τὸ γύρο τῆς φουστανέλλας του*»[19].

Μέσα στὴν ψυχικὴ εὐφορία καὶ τὴν ἀτμόσφαιρα πανηγυριοῦ, ποὺ ἐπικρατεῖ μέρες τώρα στὴν πόλη, ἡ συγγραφέας ἀναλογίζεται καὶ τὴν ἄλλη πλευρά, ποὺ ὅλοι τὴν ξεχνοῦν τέτοιες ὧρες, τοὺς ἡττημένους. Ὅταν οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἐσὰτ πασᾶ παρέδωσαν «ἄνευ ὅρων» τὰ Γιάννενα καὶ τὸ Μπιζάνι, παρέδωσαν μαζὶ καὶ τριάντα χιλιάδες στρατοῦ. Αὐτὲς οἱ χιλιάδες τῶν αἰχμαλώτων ἀντιπροσωπεύουν μιὰ μορφὴ ἀνθρώπινης δυστυχίας, ἀπὸ τὶς πιὸ βαρειές. «*Δὲν ἔχουν τίποτε τὸ κοινὸ μὲ τὸν τριγύρο κόσμο, οὔτε στὴ μορφή, οὔτε στὴν ψυχή*», παρατηρεῖ ἡ Φλωρᾶ - Καραβία. «*Λερωμένοι, ξεσχισμένοι ἀπὸ τὸν μακρὸν ἀγώνα κι αὐτοί, ἐλεεινοὶ στὴν ὄψη, σέρνουν τὰ κουρασμένα πόδια, ποὺ ἦλθαν ἀπὸ τὰ βάθη τῆς Μ. Ἀσίας, τὰ βουνὰ τῆς Ἀρμενίας καὶ τὶς ἀμμώδεις ἐκτάσεις τῆς Ἀραβίας καὶ Συρίας, ἀπὸ Ἀρβανιτιὰ καὶ Ρούμελη, καὶ ἀγγαρεύθηκαν νὰ βαστάξουν τὴ δύναμη ἑνὸς κολοσσοῦ, ποὺ κατέρρεεν εἰς τὴν μοιραία διάλυσή του. Ἔξω ἀπὸ τὸν κ ι σ λ ά, τὸ μεγάλο στρατώνα, ἕνα πελώριο κτίριο μὲ ἀπέραντη πλατεία ἐμπρός, ὑψηλὰ πρὸς τὸ Κάστρο, μὲ θέα τῆς ὡραίας λίμνης ἀπὸ πίσω, μυρμηγκιὲς αἰχμαλώτων χύνονται ἀπὸ τὴ θολωτὴ μεγάλη θύρα καὶ σκορπίζονται στὴν πλατεία. Δὲν μπορεῖ νὰ φαντασθῇ κανεὶς τραγικωτέραν εἰκόνα τῆς τελείας καταπτώσεως. Ἐξαντλημένοι, πολλοὶ μόλις κρατιῶνται ὄρθιοι ἢ σωριάζονται κάτω, ξαπλώνοντας στὸν ἥλιο, ἐπάνω στοὺς μαυρισμένους μανδύες, σιὰ ἐλεεινὰ ράκη, ἀδιάφοροι γιὰ ὅ,τι γίνεται γύρο τους, ἀναμένοντες τὸ μοιραῖον. Ἀπὸ τὰ μάτια τους ἔχει σβήσει κάθε σκέψη καὶ μόνον τὸ ἔνστικτον τοῦ ζώου ποὺ πεινᾶ, ποὺ ὑποφέρει, νομίζει κανεὶς ὅτι ρυθμίζει τὶς κινήσεις τους καὶ δίδει στὰ πρόσωπά τους κάτι ἄσχημους μορφασμούς.*

Ἁπλώνουν τὸ χέρι καὶ κοιτάζουν, ὅπως θὰ κοίταζε πεινασμένος σκύλος ποὺ φοβᾶται νὰ φωνάξῃ. Γιατὶ πολεμοῦσαν τόσον καιρό; Χωρὶς ἄλλο δὲν ξέρουν πλέον ἢ ἴσως καὶ νὰ μὴ τὸ ἤξευραν ποτέ. Πῶς θὰ τὸ ἤξευρεν ἐκεῖνος ὁ Ἀράπης τοῦ Σάμ, ὁ μονόφθαλμος, ὁ ριγῶν ὑπὸ τὴν χονδρήν του κουκούλαν, ποὺ σκυμμένος σκουπίζει λαίμαργα μὲ τὸ ψωμί του τὴν καραβάνα του, γιατὶ ἐπολεμοῦσε στὸ Μπιζάνι καὶ ποιός ἦταν ὁ ἐχθρός»[20];

Τὸ ὑψηλὸ φρόνημα τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν καὶ ἡ μεγαλοσύνη τῆς ψυχῆς τους φανερώνεται καὶ τώρα μπροστὰ στὴ θέα τῶν δυστυχισμένων αἰχμαλώτων.

— «*Τί νὰ σοῦ κάνουν κι αὐτοί, λέγει μ' εὐγενικὸν οἶκτο ἕνας εὔζωνος· κι αὐτοὶ ἔκαναν τὸ καθῆκον τους σὰν κι ἐμᾶς· κι αὐτοὶ εἶναι ἥρωες... εἶναι γιὰ λύπη*»...

Ὑπάρχουν μερικὰ δρόσημα στὴν πορεία τῶν λαῶν, τὰ ὁποῖα οἱ ἑκάστοτε ἐπιγενόμενοι δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦν, γιατὶ ἀπ' αὐτὰ ἀντλοῦν ὄχι μόνο κουράγιο, ἀλλὰ καὶ πολύτιμα διδάγματα γιὰ τὴ δική τους μοίρα καὶ τὴ δική τους εὐθύνη. Τέτοια δρόσημα στὴ νεώτατη ἱστορία τῆς Ἑλλάδας εἶναι τὸ 1912 μὲ τὴν ἀπελευθέρωση

19. Θ. Φλωρᾶ - Καραβία, ὅ.π., σ. 133.
20. Θ. Φλωρᾶ - Καραβία, ὅ.π., σ. 134 - 5.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Μακεδονίας, τὸ 1913 μὲ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῆς Ν. Ἠπείρου, τὸ 1919 μὲ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἀλεξανδρούπολης καὶ τῆς Δ. Θράκης. Καὶ τὰ τρία αὐτὰ χρονικὰ καὶ τοπικὰ ὅρια ἐκφράζουν τὸ ἄπλωμα τῶν φτερῶν τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῆς ἑνότητας τοῦ κατακερματισμένου ἀπὸ τὸ 1453 ἑλληνισμοῦ. Καὶ δὲν ἀντιπροσωπεύουν μόνο σταθμοὺς στὴν ἱστορικὴ πορεία τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ φανερώνουν τὴ μυστικὴ καὶ ἀκατάλυτη δύναμη τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς, πού, ὅταν βρίσκει τὴν ἐσωτερική της ἰσορροπία καὶ ἑνότητα, μεγαλουργεῖ, καὶ ἀντίθετα, ὅταν τὴν τρώει τὸ σαράκι τῆς φιλαρχίας καὶ τῆς διχόνοιας, σέρνει τὸν τόπο στὸ χεῖλος τοῦ γκρεμοῦ.

Τὸ ὁδοιπορικὸ τῆς Φλωρᾶ - Καραβία δὲν εἶναι, βέβαια, κανένα παραγκωνισμένο ἀριστούργημα τῆς νεοελληνικῆς πεζογραφίας, δὲν πρόκειται ὅμως καὶ γιὰ κανένα ἀσήμαντο κείμενο. Ἡ ἀφήγηση κυλάει ἄνετα μὲ μιὰ φονερὴ προσπάθεια ἀπὸ τὴ μεριὰ τῆς συγγραφέα νὰ προσδώσει στὴν ἔκφρασή της κάποιο λυρικὸ τόνο. Σ' αὐτὴ τὴ συγκεκριμένη μάλιστα περίπτωση ὁ λυρικὸς τόνος ἦταν ἴσως ἀναπόφευκτος, ἂν λογαριάσουμε πὼς ἡ συγγραφέας εἶναι γυναίκα καὶ καλλιτέχνιδα. Ὡστόσο νομίζω πώς, ἂν οἱ ἐκφραστικοὶ τρόποι τῆς Φλωρᾶ - Καραβία ἦταν λιτότεροι καὶ ἁδρότεροι, τὸ κείμενό της θὰ κέρδιζε περισσότερο σὲ βάθος καὶ πειθώ.

Edward Lear (1812 - 1888)

Ἡ περίπτωση τῆς Θάλειας Φλωρᾶ - Καραβία, μιᾶς ζωγράφου ποὺ μᾶς ἄφησε κι ἕνα πολὺ ἐνδιαφέρον ὁδοιπορικὸ ἀπὸ τὴ Μακεδονία καὶ Θράκη, ἀνακαλεῖ στὴ μνήμη τὴν ἀντίστοιχη περίπτωση τοῦ Ἄγγλου ζωγράφου Edward Lear, ποὺ ἐπισκέφτηκε τὶς ἴδιες περιοχὲς πρὶν ἑκατὸ περίπου χρόνια (1848, 1849) κι ἔγραψε κι αὐτὸς ἕνα πολὺ ἐνδιαφέρον ὁδοιπορικὸ τῆς περιοδείας του.

Τὸ 1847 ὁ Lear τὸ πέρασε ζωγραφίζοντας στὴν Καλαβρία. Καὶ τὸν ἑπόμενο χρόνο μὲ ἀφετηρία τὴν Κωνσταντινούπολη ἀποφάσισε νὰ περιέλθει τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἀλβανία γιὰ νὰ γνωρίσει ἀπὸ κοντὰ τὶς ἐ ξ ω τ ι κ ὲ ς αὐτὲς γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἐπαρχίες τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας. Ὅπως σημειώνει στὸν πρόλογο τοῦ ὁδοιπορικοῦ του *Journals of a Landscape Painter* (1851), ποὺ κι αὐτὸ ἔχει ἕνα ἡμερολογιακὸ χαρακτήρα, *«τὸ νὰ δῶ τὴν κλασικὴ κοιλάδα τῶν Τεμπῶν, τὸ Ἅγιον Ὄρος τοῦ Ἄθω καὶ τὰ ρομαντικὰ Γιάννενα ἤτανε πάντοτε μιὰ ἀπὸ τὶς ἐπιθυμίες μου»*[21]. Ἔτσι στὶς 9 Σεπτεμβρίου τοῦ 1848 ξεκίνησε μὲ τὸ αὐστριακὸ ἀτμόπλοιο τῆς γραμμῆς, τὸ «Ferdinando», γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη, τὴν ὁποία βρῆκε μελαγχολικὴ ὡς πόλη καί, ἀκόμα χειρότερα, χολερόπληκτη. Ἔσπευσε λοιπὸν νὰ φύγει τὸ γρηγορότερο ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη καὶ τράβηξε βορεινότερα, μὲ πρῶτο σταθμὸ τὰ Γιαννιτσά. Μετὰ κατευθύνθηκε πρὸς τὸ Μοναστήρι, ποὺ τοῦ ἔκανε ἐξαιρετικὴ ἐντύπωση ὡς πολιτισμένος τόπος, τὴν Ἀχρίδα καὶ τὴ Στρούγγα. Ἀπ' ὅπου περνοῦσε σημείωνε τὴν ὁμορφιὰ τοῦ τοπείου, τὶς ἐναλλαγὲς τοῦ φωτός, τὰ μνημεῖα, τὶς γραφικὲς τοπικὲς φορεσιές· ὅ,τι δηλαδὴ μποροῦσε νὰ ἐνδιαφέρει ἕνα ζωγράφο, ποὺ εἶχε ἰδιαίτερα ἀσκημένη εὐαισθησία σ' ὅ,τι τοῦ παρεῖχε ἐρεθισμοὺς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας. Μόλις ὁ Lear ἔφθανε σὲ κάποια πόλη, ἀναζητοῦσε ἀμέσως τ' ἀξιοθέατά της, μνημεῖα καὶ τοπεῖα, γιὰ νὰ τὰ ζωγραφίσει καὶ νὰ τὰ περιγράψει στ' ὁδοιπορικό του. Τ' ὁδοιπορικὸ αὐτὸ περιλαμβάνει λοιπὸν τὶς ἐντυπώσεις ἑνὸς καλλιτέχνη

---

21. Edward Lear, J o u r n a l s o f a L a n d s c a p e P a i n t e r i n G r e e c e a n d A l b a n i a, Λονδῖνο 1965, σ. 17.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

καὶ ὄχι τὶς παρατηρήσεις ἑνὸς περιηγητῆ μὲ ἱστορικὴ συνείδηση. Ὡστόσο πολὺ συχνὰ οἱ ἐντυπώσεις του, γραμμένες σὲ ἀνύποπτο χρόνο καὶ χωρὶς σκοπιμότητα, περιέχουν πολύτιμες ἱστορικὲς πληροφορίες.

Ἀπὸ τὴν Ἀχρίδα κινήθηκε πρὸς τὴν Κρόϊα, τὴν πατρίδα τοῦ Σκεντέρμπεη, κι ἀπὸ κεῖ στὴ Σκόδρα, τὸ Δυρράχιο, τὸ Βεράτι καὶ τὴ Χειμάρα, τὴ Μάνη αὐτὴ τῆς Β. Ἠπείρου. Ἕνα ταξίδι στὴν ὀρεινὴ Ἀλβανία μέσα στὸ καταχείμωνο πρὶν ἀπὸ ἑκατὸν τριάντα χρόνια ἦταν, βέβαια, ἄθλος ἀπίστευτος. Ἡ ταλαιπωρία ἦταν φοβερή, οἱ δυσκολίες μεγάλες καὶ ἡ δοκιμασία τῆς ψυχικῆς καὶ σωματικῆς ἀντοχῆς τοῦ ἀνθρώπου καθημερινή. Παρ' ὅλα αὐτὰ ὁ Lear δὲν τὄβαλε κάτω. Μὲ τυπικὸ ἐγγλέζικο φλέγμα καὶ ἀνεξάντλητο πικρὸ χιοῦμορ ἐπέμεινε νὰ πραγματοποιήσει καὶ νὰ ὁλοκληρώσει τὴν καλλιτεχνική του περιοδεία κάτω ἀπὸ τὶς πιὸ ἀντίξοες συνθῆκες. Πολλὲς φορὲς φαινότανε ν' ἀπολαμβάνει τὸ ταξίδι αὐτὸ στὴ βυθισμένη σ' ἕνα μεσαιωνικὸ πρωτογονισμὸ Ἀλβανία. Ἐρχόταν ὅμως καὶ στιγμὲς ποὺ ἡ δυσφορία του ξεπερνοῦσε τὸ ὅριο ἀσφαλείας καὶ τότε πιὰ παρηγοριόταν στὴ σκέψη ὅτι κατευθύνεται πρὸς τὸ νότο, ὅτι μπαίνει σὲ λίγο στὴν Ἤπειρο, ὅτι δηλαδὴ ἐπιστρέφει στὸν πολιτισμό.

Γιὰ τὸ Lear ὁ ὅρος Ἀλβανία εἶναι καθαρὰ γεωγραφικὸς καὶ ὄχι ἐθνικὸς καὶ μάλιστα μὲ τὰ ἱστορικὰ δεδομένα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Τὸ 1848 τὰ βόρεια σύνορα τῆς Ἑλλάδος ἐκτείνονται ἀπὸ τὸν Ἀμβρακικὸ ὡς τὸν Παγασητικὸ κόλπο. Πάνω ἀπὸ τὴ γραμμὴ αὐτὴ ὑπάρχει ἀκόμη ἡ ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία, ἡ Εὐρωπαϊκὴ Τουρκία μὲ τὶς διοικητικὲς περιφέρειές της. Ὁ ὅρος Ἀλβανία καλύπτει λοιπὸν ὄχι μόνο τὴν περιοχὴ στὰ βόρεια τοῦ Βερατίου, ὅπου στὴν ἀρχαιότητα καὶ τὸ μεσαίωνα εἶχαν ἀκμάσει σπουδαῖα ἑλληνικὰ κέντρα, ἀλλὰ καὶ στὰ νότια τοῦ Βερατίου, στὴ Β. καὶ Ν. Ἤπειρο. Ὁ πληθυσμὸς στὴ Β. Ἤπειρο εἶναι, βέβαια, ἀνάμικτος κι ὑπάρχουν καὶ Τοῦρκοι καὶ Ἀλβανοί, ὅμως τὸ κυρίαρχο στοιχεῖο ἐδῶ γιὰ αἰῶνες εἶναι τὸ ἑλληνικό. Ἐδῶ πιὰ εἶναι Ἑλλάδα. Τοῦτο φαίνεται καθαρὰ στὸ σημεῖο ἐκεῖνο τοῦ ὁδοιπορικοῦ τοῦ Lear, ὅπου ὁ Ἄγγλος ζωγράφος συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν Ἕλληνα ὁδηγό του Γιῶργο Κοτσάκη πορεύεται ἀπὸ τὴν Αὐλώνα πρὸς τὸ Ἀργυρόκαστρο. Ἐντύπωση πάλι κάνουν στὸ Lear οἱ φορεσιὲς τῶν γυναικῶν στὴν κοιλάδα τῆς Δερούπολης. Ὁ ὁδηγὸς ὅμως δὲν προσέχει τὶς φορεσιές, βλέπει τοὺς ἀνθρώπους καὶ φωνάζει δυνατὰ γεμάτος ἐνθουσιασμό:

— *«Αὐτοὶ εἶναι Ἕλληνες, Ἕλληνες, signore! Δὲ βρισκόμαστε πιὰ ἀνάμεσα σὲ Ἀλβανούς, signore! Δόξα τῷ Θεῷ, εἴμαστε μακριὰ ἀπ' αὐτοὺς τοὺς poveri disperati! Qui siamo in Epiro, signore! Ringraziamo il cielo! Εἴμαστε ἀνάμεσα σὲ Ἠπειρῶτες»*[22]*!*

Κι ἀργότερα, ὅταν ὁ Lear ἀποφασίζει νὰ διακόψει τὴν περιοδεία του γιὰ νὰ περάσει τὸ χειμώνα κοντὰ σὲ φίλους στὴν Αἴγυπτο καὶ τὸ Σινᾶ, σχεδιάζει νὰ ξανάρθει τοῦ χρόνου στὴν Ἀλβανία γιὰ νὰ *«τελειώσει μὲ τὴν Ἤπειρο» (to finish with Epirus)*[23].

Πραγματικὰ ὁ Lear ξαναγυρίζει στὴν Ἤπειρο τὴν ἄνοιξη τοῦ 1849 μὲ σκοπὸ νὰ δεῖ ὅ,τι δὲν πρόλαβε στὸ προηγούμενό του ταξίδι καὶ νὰ προχωρήσει κατόπιν ἀνατολικότερα πρὸς τὸ Μέτσοβο, τὰ Μετέωρα, τὰ Τέμπη, τὸ Βόλο καί, ἂν τὸ ἐπιτρέψουν οἱ καιρικὲς συνθῆκες, τὸ Ἅγιον Ὄρος.

Στὶς 10 Μαΐου τὸ βράδι φτάνει στὰ Γιάννενα, ὅπου πρόκειται νὰ μείνει γιὰ τρεῖς μέρες. Στὴ σύντομη αὐτὴ διαμονή του στὰ ρομαντικὰ ὅπως λέει ὁ ἴδιος, Γιάννενα, ξοδεύει τὸ χρόνο του σὲ μακρινοὺς περιπάτους καὶ ζωγραφίζοντας. Ἡ περιγραφὴ ποὺ μᾶς δίνει ἀπὸ τὴν ὡραία πρωτεύουσα τῆς Ἠπείρου εἶναι σπουδαία καὶ

22. E. Lear, ὅ.π., σ. 161.
23. E. Lear, ὅ.π., σ. 171.

διαβάζοντάς της κανεὶς σήμερα μελαγχολεῖ, ὅταν ἀναλογισθεῖ ὅτι ὅλη αὐτὴ ἡ ὀμορφιὰ ἔχει πνιγεῖ πίσω ἀπὸ τοὺς φοβεροὺς ὄγκους τοῦ μπετόν.

«Ξέχωρα ἀπὸ τὴ θερμὴ φιλοξενία στὴν οἰκογένεια Δαμασκηνοῦ», γράφει, «μιὰ παραμονὴ στὰ Γιάννενα εἶναι πολὺ εὐχάριστη καί, ἂν ἦταν δυνατό, θὰ περνοῦσα πρόθυμα τὸ καλοκαίρι μου ἐδῶ. Δὲν εἶναι εὔκολο νὰ χαρεῖ κανεὶς τὴν ὀμορφιὰ τοῦ τοπείου αὐτοῦ σὲ μιὰ βιαστικὴ ἐπίσκεψη. Οἱ γραμμὲς τῶν γύρο βουνῶν εἶναι ἐξαιρετικὰ μεγαλοπρεπεῖς καὶ δὲν ὑποτάσσονται ἀμέσως στοὺς κανόνες τῆς τέχνης, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ οἱ γυμνοὶ ἀπὸ βλάστηση λόφοι καὶ ἡ πεδιάδα δίνουν σὲ μιὰ πρώτη ματιὰ τὴν ἐντύπωση μιᾶς ἄγονης χώρας. Μόνο ὅταν ὁ καλλιτέχνης ἀρχίζει νὰ ἐπικοινωνεῖ μὲ τὶς συστάδες τῶν δέντρων καὶ τὰ χτίσματα, αὐτόχρημα γραφικά, ποὺ σὲ μικρὲς ἑνότητες δένουν κατὰ τρόπο μοναδικὸ μὲ τοὺς γύρο λόφους, τὴν πεδιάδα καὶ τὴ λίμνη, ἀρχίζει ν' ἀντιλαμβάνεται τὸ ἀνεξάντλητο ἀπόθεμα πραγματικῆς ὀμορφιᾶς ποὺ ἀφθονεῖ στὰ Γιάννενα.

Κατὰ τὴ διάρκεια τῶν τριῶν αὐτῶν ἡμερῶν ὁ χρόνος πέρασε πολὺ γρήγορα, γιατὶ ὑπῆρχαν εὐχάριστες ἀπασχολήσεις γιὰ κάθε ὥρα: Ἄλλοτε καθόμουνα στὸ λόφο, ποὺ ὑψώνεται στὰ δυτικὰ τῆς πόλης, ἀπ' ὅπου τὸ Μιτσικέλλι, τὸ μεγάλο βουνὸ στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς λίμνης, διαγράφεται χαριτωμένο· ἄλλοτε πήγαινα μ' εὐχαρίστηση ἀπὸ τόπο σὲ τόπο περνώντας μέσα ἀπ' ὅλες τὶς δυτικὲς συνοικίες, ἀπ' ὅπου τὸ πελώριο φρούριο τῆς Λιθαρίτσας, ἐρειπωμένο σήμερα, μὲ τ' ἀσημένια τζαμιά του καὶ τὰ σκουροπράσινα κυπαρίσσια του παρέχει εἰκόνες σπάνιας ὀμορφιᾶς· ἄλλοτε παρακολουθοῦσα ἀπὸ τὰ τείχη τῶν ἐρειπίων τὴν ποικιλία στοὺς τόνους τοῦ φωτός, καθὼς συννεφιὰ καὶ λιακάδα ἐναλλάσσονταν πάνω στὴ γαλανὴ ἐπιφάνεια τῆς λίμνης καὶ πότε τὰ σύννεφα ἐσκίαζαν τὴ χερσόνησο τοῦ κάστρου καὶ πότε ὁ ἥλιος χρύσωνε τὸ μικρὸ νησάκι στοὺς πρόποδες τοῦ μεγαλοπρεποῦς ὄρους, ἐννοῶ τὸ Μιτσικέλλι. Ἄλλοτε πάλι περιπλανιόμουνα στὰ βόρεια προάστεια τῆς πόλης, ἡ ὁποία στὸ σημεῖο αὐτὸ ἑνώνεται μὲ τὸ τοπεῖο κατὰ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ σχηματίζει ἕναν ἔξοχο ὀρεινὸ ὁρίζοντα μέγιστου καὶ ὕψιστου κάλλους. Ἄλλες φορὲς περιπλανιόμουνα στὰ χαμηλότερα μέρη κοντὰ στὴ λίμνη, ὅπου ἀπολάμβανα τὴν ἱερὴ ἠρεμία τοῦ σκοτεινοῦ νεροῦ, καθὼς πάνω του σὰν σὲ καθρέφτη ἀντανακλοῦσαν τὰ εἴδωλα τοῦ μεγάλου τεμένους καὶ τῶν ὀχυρώσεων τοῦ κάστρου.

Ποτὲ δὲν κουραζόμουνα νὰ περπατῶ ἔξω στὴν ἀνοιχτὴ πεδιάδα, σ' ἀνατολικὰ ἢ τὰ δυτικὰ τῆς πόλης, ὅπου ἔβοσκαν χιλιάδες ζωντανὰ κι ἔδιναν μιὰ θερμὴ οἰκειότητα στὸ χῶρο, κι ὅπου περνοῦσαν μὲ μεγάλη νωχέλεια κάτασπροι πελαργοὶ ἀναζητώντας τροφή· ἢ ἔπαιρνα τὴ βάρκα καὶ περνοῦσα ἀντίκρυ στὸ μικρὸ νησὶ γιὰ νὰ ἐπισκεφθῶ τὸ Μοναστήρι, ὅπου ἐκεῖνος ὁ ἐκπληκτικὸς Ἀλὴ πασᾶς βρῆκε τὸ θάνατο· ἢ καθόμουνα στὴν ὄχθη τῆς λίμνης δυτικὰ τοῦ κάστρου καὶ ζωγράφιζα τὸ θλιβερὸ τεράστιο ὄγκο τοῦ παλατιοῦ του στὴ Λιθαρίτσα μὲ τὶς κορφὲς τοῦ Ὀλύτσικα πέρα στὸ βάθος. Γιὰ ὧρες μποροῦσα νὰ χαζεύω στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ κάστρου, ἀντίκρυ ἀπὸ τὸ σεράϊ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, περπατώντας ἀνάμεσα στὰ ἐρείπια τῶν ὀχυρώσεων ἢ πλησιάζοντας τὸν περίεργα διακοσμημένο τάφο, ὅπου ἀναπαύεται τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, ποὺ ἔκανε τόσα χρόνια τὸν κόσμο νὰ τὸν τρέμει. Ἦταν μιὰ αἰσθητικὴ χαρὰ νὰ παρακολουθεῖ κανεὶς πῶς μὲ τὴν ἔλευση τῆς ἑσπέρας βάθαιναν τὰ χρώματα στοὺς ὄμορφους βορεινοὺς λόφους καὶ πῶς οἱ σκιὲς ἀγκάλιαζαν σιγὰ - σιγὰ τὶς χαράδρες στὶς πλαγιὲς τῶν βουνῶν»[24].

24. E. Lear, ὅ.π., σ. 199 - 200.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἡ παράλληλη περίπτωση τῶν δύο καλλιτεχνῶν, τοῦ Edward Lear καὶ τῆς Θάλειας Φλωρᾶ - Καραβία, οἱ ὁποῖοι κάτω ἀπὸ διαφορετικὲς συνθῆκες καὶ σὲ διαφορετικὲς ἐποχὲς περιῆλθαν τὴν Ἤπειρο καὶ μᾶς ἄφησαν ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ζωγραφικὸ ἔργο τους καὶ πολὺ ἐνδιαφέροντα ἡμερολόγια τῶν κινήσεών τους, μ' ἔκανε νὰ τοὺς μνημονεύσω μαζί.

Τὴ σύζευξη αὐτὴ τὴν ὑπαγόρευσε ὅμως κι ἕνας ἄλλος λόγος. Τὸ ὁδοιπορικὸ τῆς Φλωρᾶ - Καραβία ἐξαντλεῖται μέσα στὰ ὅρια τῆς Ν. Ἠπείρου καὶ τελειώνει μὲ τὴν εἴσοδο τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ στὰ Γιάννενα. Γιὰ νὰ μὴ ξεχνοῦμε λοιπὸν ὅτι ἡ Ν. καὶ Β. Ἤπειρος ἀποτελοῦν μιὰν ἀδιάσπαστη γεωγραφική, ἱστορική, πολιτιστικὴ καὶ ἐθνικὴ ἑνότητα καὶ μαζὶ πολύτιμο κλάδο τοῦ εὐρύτερου ἐθνικοῦ ἑλληνικοῦ κορμοῦ ἀναφέρθηκα καὶ στὸ ἡμερολόγιο τοῦ Lear.

Τὰ ἐλεύθερα ἀπὸ τὸ 1913 Γιάννενα δὲν ἐκφράζουν τὸ τέλος τῆς μεγάλης προσπαθείας τοῦ ἠπειρωτικοῦ ἑλληνισμοῦ γιὰ τὴν ἐθνική του ἀποκατάσταση καὶ ἑνότητα. Εἶναι μόνο ἡ ἀρχή της.

ΟΙ ΦΑΛΗΡΕΙΣ

Πολιτεῖες Ἰδανικὲς δραματίστηκαν οἱ Φαληρεῖς·
Καὶ τὴν Ἰδέα τῆς μεσότητας
Ἀντλήσανε ἀπὸ τὴν ἄπειρη σκοπιμότητα
Κι' ὁπλίστηκαν μὲ τὴν ἀγέραστη Πανσοφία
τῶν Περιπατητικῶν καὶ Νομοφυλάκων.
Μίσησαν τὴν χλιδή, τὴν πολυτέλεια καταξευτέλισαν
... ...
Κι' αὐτοὶ στ' ἀπόκρυφά τους ἐντευκτήρια
Κυρίαρχο λατρέψανε τὸν συβαριτισμό τους.
Ἡλιόμορφοι Ἄρχοντες, τῆς Πολιτείας Ἐπιμελητὲς
Μὲ τὸ τέθριππο ἅρμα τους, περιπολοῦν καὶ σήμερα,
τὶς «ὕποπτες» ἀγυιὲς
Τῆς Τυραννίδας τηρητές,
δουλοπρεπεῖς στὶς κουρασμένες καταφάσεις τους...
Οἱ Φαληρεῖς ἡγεμονεύουν τὶς Δημοκρατίες,
ἀπὸ τότες·
Μισοῦν τὸ Ἀνελεύθερο, ὦ δὲν μπορεῖς
νὰ πεῖς,
Καὶ τὴν Ὀλιγαρχία πάνδημα καταδικάζουνε.
Μὰ ποῦ πιστεύουνε καὶ πῶς;
σὲ ποιὸ ἀθώρητο Καθεστώς·
— Προσωπικῆς Κυριαρχίας —
Μονάχα οἱ Φίλωνες, καλὰ θὰ ξέρουν!!

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΠΑΣΤΑΜΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

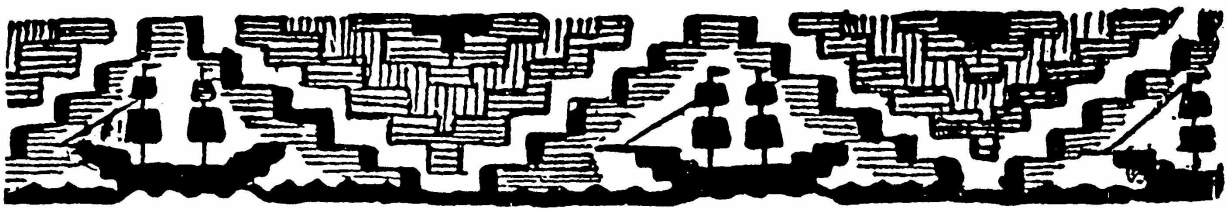

ΔΗΜΟΣΘ. ΝΑΣΟΥΛΗ

Τ' ΟΝΕΙΡΟ ΤΟΥ ΓΕΡΟ - ΒΑΓΙΑ

Διήγημα

— Φουρνέλλοο... Βάρδα φουρνέλλοοο...

Οὐρλιαζε χαράματα ὁ γέρο - Βάγιας, βάνοντας χωνὶ τὰ χέρια του νὰ τὸν ἀκούσει ἡ γειτονιὰ καὶ ὅλο τὸ χωριό.

— Φουρνέλλοοο... Βάρδα φουρνέλλοοο...

Κι ὡς νὰ τελειώσει τὸ διαλαλητό, ἄρχισαν νὰ σκάζουν τὰ φουρνέλλα τό 'να ξοπίσω στ' ἄλλο. Μιπὰμ - μπούμ, μπὶμ - μπάμ. Σείστηκε ὁ τόπος! Μεγάλος σαματάς, ἀντάρα! Τρόμαξαν οἱ χωριανοὶ καὶ πιλαλοῦσαν στὰ σοκάκια, νὰ μάθουν τ' εἶν' τὸ κακὸ ποὺ γίνεται. Εἶδαν ν' ἀσκώνεται σύγνεφο ὁ κουρνιαχτὸς κι ἀπόρεσαν.

— Τ' εἶναι μωρέ, γιὰ ὄνομα τοῦ Θεοῦ — φωνάζαν — ποιὸς χωριανὸς τρελλάθηκε πρωΐ - πρωΐ κι ἔταξε νὰ μᾶς κάψει... Ἔλα Χριστὲ καὶ Παναγιά... Ποιὸς νἄναι τοῦτος;...

Τράβηξαν τσοῦρμο οἱ χωριανοὶ στὴ ράχη τοῦ χωριοῦ, στὸ ψήλωμα. Βρῆκαν τὸ γέρο - Βάγια πάνω στὰ βράχια τῆς αὐλῆς του, χαμένον στοὺς καπνούς, ἀνταριασμένον, ν' ἀγκομαχάει καὶ νὰ μάχεται πεισματικά, «πεζὸς Ἁη - Γιώργης» λές, ποὺ πάλευε ν' ἀφανίσει τὸ θεριὸ μι' ἕνα λοστάρι, κρατώντας το γερὰ στὰ μαλλιαρὰ τὰ μπράτσα του, ξεστηθωμένος.

Στάθηκαν ἀπορημένοι οἱ χωριανοί, τὸν κοίταζαν.

— Ἔ... ὡρὲ γίρο - Βάγια, παλάβωσες μωρὲ καημένε κι ἔβαλες μὲ τὸ νοῦ σου νὰ μᾶς κάψεις; Φτάνει πιά. Ἄλλο φουρνέλλο βάνεις πάλι;

— Νά, ὁ καπετάνιος — εἶπε — κάποιος καὶ θὰ τὸν συγυρίσει... ἔννοια σας.

Τὴ δουλειά του ὁ γέρο - Βάγιας. Μήτε ποὺ τοὺς πῆρε εἴδηση. Πῆρε φόρα, δάγκωσε τὰ χείλια του, σφήνωσε τὸ λοστάρι μὲ ὅση δύναμη στὰ θέμελα τοῦ βράχου κι ὕστερα τὸ πέταξε γιομάτο γαίματα.

— Σατανά, Γιωσφόρε — εἶπε καὶ σάλεψε πρὸς τὴν κορφὴ τοῦ βράχου ἀργὰ - ἀργά, ἀποκαμωμένος. Ἄνοιξε ἀγκαλιὰ τὰ μπράτσα του, ἀνάσανε. Τὰ δρολάπια τρέχανε στὰ μαλλιαρά του στήθια. Σκούπισε μὲ τὴν τραχιὰ παλάμη του τὴ φαλάκρα του κι ἔστρωσε τὰ κρεμαστὰ παχιὰ μουστάκια του. Περίεργοι, ἀποσβωλωμένοι οἱ χωριανοὶ τὸν κοίταζαν. Γύρισε κι αὐτὸς τοὺς εἶδε. Τὸ μάτι του φωτιά. Ἄρπαξε μιὰ φούρκα δίχαλη στὸ πλάϊ του. Ἀνασκάλεψε καὶ σήκωσε ψηλὰ μὲ δαύτη, δυὸ μπόγια ἕνα στοιχειό, θανατωμένο. Ὁ δράκος τ' Ἁη - Γιωργιοῦ μὲ μαυροπράσινο τριγωνικὸ κεφάλι, φοβερό...

— Ἄ!... Παναγιά μου — ἔκαμαν οἱ χωριανοὶ καὶ πισωπλάτισαν μὲ κομμένη ἀνάσα — Παναγιά μου... πῶς δὲ σὲ πῆρε ὁ φόβος καὶ τάβαλες μὲ τοῦτο τὸ στοιχειό; Τί ἀποκοτιὰ ἦταν τούτη γέρο - Βάγια...

Ἐκεῖνος χτυπώντας τὴν πατούσα του σὰν ἄλογο, ἄνοιξε τὸ στόμα του πλατειὰ πηγάδα κι ἄρχισε γέλιο γάργαρο καὶ δυνατό, λὲς καὶ ξεμπούκαρε τῆς κεφαλῆς ἡ νερομάνα. Τὰ μάτια του πετοῦσαν τώρα φλόγες κι ἔλαμπαν ἀπὸ χαρά. Τ' ἄγριο στοιχειὸ ἀνήμπορο νὰ κάμει πιὰ κακό, χτυπιόταν πέρα - δῶθε, ἔβανε τὰ δυνατά του

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

νὰ ξεφύγει, μὰ λίγο - λίγο οἱ ἁρμοί του λυότανε κι ἴσιωνε σιγὰ - σιγὰ σὰν καμπανόσκοινο. Σαστισμένοι ἀκόμη οἱ χωριανοί, τὸν κοίταζαν καλὰ - καλά, τί θ' ἀποκάμει.

— Τρελλάθηκε — εἶπανε — τὸ δίχως ἄλλο ὁ ἄνθρωπος...

— Τρελλάθηκα — οὔρλιαξε ξαφνικὰ κι ὁ γρεο - Βάγιας. Ναί, μωρὲς χωριανοί, τρελλάθηκα. Καλὰ τὸ λέτε. Εἶμαι τρελλὸς ἀπὸ χαρά, ἀπὸ χαρὰ μαθές, ἀπὸ χαρά. Σήμερις δύο στοιχειὰ ξωλόθρεψα, δύο στοιχειὰ μαζί... Μπὰς κι εἶναι λίγο τοῦτο;...

— Δύο;... Τί λὲς μωρὲ θεριό; Σωστὰ τὸ λές; Καὶ ποῦναι τ' ἄλλο;...

— Ψέματα ποτὲ δὲν κρένει ὁ γέρο - Βάγιας. Τὸ ἕνα, νάτο, εἶπε. Εἶναι τοῦτος ἐδῶ ὁ δαίμονας ἀτόφιος, ποὺ τὸν γλέπετε. Φώλιαζε χρόνια καὶ χρόνια τώρα στὴν αὐλή μου ὁ ἀντίχριστος. Πάσκισα, ξαναπάσκισα νὰ τ' ἀφανίσω, μὰ δὲν μπόρεσα. Τὸ τουφέκισε μιὰ δυὸ φορές, μὰ τίποτες. Τρύπωνε στὰ ριζὰ τοῦ βράχου ἐκεῖνο καὶ μὲ περγελοῦσε πετώντας τὰ ψαλλιδωτά, φαρμακερὰ γλωσίδια του, τῆς Κόλασης τὸ δαιμονικό. Ἡ κατάρα φώλιασε γιὰ καλὰ στὸ σπίτι μου κι ἔχανα τὰ σερνικά μου τὰ παιδιὰ ἀράδα - ἀράδα· κι ἕνα μονάχα γλύτωσα. Τὸ ξέρετε μαθές.

— Ἔχεις τὸ δίκιο σου φτωχέ, ποιὸς λέει ὄχι. Μά, τ' ἄλλο τὸ στοιχειὸ ποὺ φόνεψες, ποῦ εἶναι γέρο - Βάγια, νὰ τὸ δοῦμε;...

— Τ' ἄλλο — ἔκαμε ὁ γέρος — τ' ἄλλο;... Τ' ἄλλο εἶναι ἡ φτώχεια, μωρές, ἡ φτώχεια... Φίδι κολοβὰ κι αὐτή, φαρμακερὸ καὶ σ' ἀφανίζει λίγο - λίγο ὕπουλα. Τὴν ἔφερ' ἀπ' ἐδῶ , τὴν ἔφερ' ἀπ' ἐκεῖ, τὴν πάλεψα στῆθος μὲ στῆθος χρόνια καὶ χρόνια τώρα καὶ δὲ δείλιασα. Τὸ ξέρετε δά... εὔκολα δὲ λυγάει ὁ Βάγιας. Καὶ πάλεμα στὸ πάλεμα, τὴν πάτησα καὶ τούτη στὸ λαιμὸ καὶ γλύτωσα.

Γέλασαν οἱ χωριανοὶ μὲ τὴν ψυχή τους. Σάλεψε τὸ μυαλό του — εἶπανε — δὲν εἶναι ἄλλο...

— Καὶ πῶς τὴν πάτησες τὴν καταραμένη στὸ λαιμὸ νὰ τὴν πατήσουμε καὶ μεῖς; Τὸν εἰρωνεύτηκαν οἱ χωριανοί.

— Νὰ μωρές, τοὺς εἶπε.

Καὶ πέταξε τὸ στοιχειὸ πάνω ἀπ' τὰ βράχια. Πῆρε τὸν κατήφορο ἐκεῖνο, λὲς καὶ ζωντάνεψε. Ἀνασάλεψαν σὰν καλαμιὰ οἱ χωριανοί. Ἔβγαλε ἀπ' τὸν κόρφο του ἐκεῖνος ἕνα γράμμα. Τ' ἄνοιξε τρέμοντας ἀπὸ χαρὰ καὶ τὄδειξε τεντώνοντας τ' ἀρκουδίσιο μπράτσο του μὲ φόρα.

— Νὰ μωρές, κοιτάχτε το. Στὴν πρώτη - πρώτη ἀράδα κι ὅλας. Τὸ γράφει ὁ γιός μου ὁ Νάσιος. Ὁ ἴδιος μὲ τὸ χέρι του. Χτὲς μοῦ τὸ διάβασε ὁ παπ' - Αὐδής. «Χαλάλι τὰ κόπια σου πατέρα... Ἔγινα πιὰ δάσκαλος κι ὅπου νἄναι διορίζομαι μὲ γερὸ μιστό. Ἔτσι τ' ὄνειρο θ' ἀληθέψει κι ἄρχισε νὰ τοιμάζεσαι. Τὸ καινούργιο σπίτι θὰ τὸ χτίσουμε πατέρα». Νά, ἔτσι δά, τὴν πάτησα στὸ λαιμὸ τὴ σκρόφα.

Κούνησαν τὸ κεφάλι οἱ χωριανοὶ καὶ γέλασαν.

— Ἄμ... μωρὲ καημένε... Ἄμ' ἔτσι πές μας ντέ... Ἐσ' εἶσαι μὲ τὸν Κατῆ γενιὰ καὶ ποιὸς σὲ πιάνει... Τὸν εἰρωνεύτηκαν πολλοί.

— Ἔ... τὸν καψερὸ — εἶπαν ἄλλοι — μὴ γελᾶτε. Μακάρι νἄναι κι ἔτσι, μακάρι τὸ φτωχό.

Πάνω στὴν ὥρα νὰ κι ὁ καπετάνιος, ὁ Νωματάρχης τοῦ χωριοῦ. Εἶδε ἀσάλευτο τ' ἄγριο στοιχειό, στρωμένο κατὰ γῆς ὡς τρεῖς ὀργιὲς κι ἀπόρεσε. Ξέτασε ὅλους καὶ τὸ γέρο κι ἔμαθε τὰ καθέκαστα.

— Ὥστε ἀπ' τὴ χαρά σου γέρο ἔβαλες φωτιὰ στὰ τόπια...

— Ἀπ' τὴ χαρά μου καπετάνιο, ἀπ' τὴ χαρά μου. Λίγο τὄχεις τοῦτο, ποὺ θὰ χτίσω τὸ σπιτάκι, ποὺ μιὰ ζωὴ νειρεύτηκα ἐγὼ κι ἡ βάβω μου;... Νὰ τί μοῦ γράφει ὁ Νάσιος μου, ὁ γιός μου ντέ, ποὖγινε τώρα δάσκαλος. «Τὸ καινούργιο σπίτι θὰ τὸ χτίσουμε πατέρα...». Μικρὴ χαρὰ εἶναι τούτη;... Μὰ πάνω στὸ καλὸ ξεκίνημα ποὺ λέτε καπετάνιε, νάσουτος κι ὁ Σατανᾶς ποὺ γλέπετε... Μπόδιο καὶ καλὰ στὰ πόδια μου. Σήκωσε μπόϊ καὶ σούριζε σφεντονίζοντας μὲ τὰ γλωσσίδια του φαρμάκι. Δὲ δείλιασα. Ἔ... εἶπα τρισκατάρατε κι ἤρθε ἡ ὥρα σου. Ὥρμησα κατὰ πάνω

του μὲ λύσσα. Πεισμάτωσα. Τούμπηξα τὸ λοστάρι μου στὸ καύκαλο. Πήδηξε τὸ γαϊμα του. Παράδωκε ὁ Θεόριχτος, τῆς Εὔας ὁ κατάρατος κι ἡ χαρά μου δίπλωσε, δίπλωσε καπετάνιε... τὸ κατάλαβες;...

— Ναί... κατάλαβα, εἶπε ὁ νωμιατάρχης. Ὅμορφο παραμύθι ὡς ἐδῶ... μὰ πῶς μποροῦσες νὰ φονέψεις κι ἄνθρωπο γέρο - Βάγια καί... καὶ νὰ σὲ φάει ἡ φυλακή; Τοῦ λόγου σου κατάλαβες;... Ξέρεις πῶς μέσα στὸ χωριὸ ἀπαγορεύονται τὰ φουρνέλλα καὶ μάλιστα χωρὶς τὴν ἄδεια τῆς ἀρχῆς;... Τί νὰ σὲ κάμω τώρα;... Τὰ στοιχεῖα σου — εἶπε ὁ καπετάνιος κι ἔβγαλε χαρτὶ νὰ γράψει — Πῶς σὲ λένε; Πότε καὶ ποῦ γεννήθηκες;

— Πῶς μὲ λένε;... Αὐτὸ ἔλειᾳε, νὰ μὴν τὸ ξέρεις δὰ τοῦ λόγου σου...

— Λέγε. Πότε γεννήθηκες; Ρώτησε πάλι ὁ καπετάνιος.

— Ἔ... αὐτὸ μακάρι νἄξερα. Πέρασαν τόσα χρόνια. Τούρκικο ἦταν μιὰ φορά... Ξέρω καὶ γώ; Ποιὸς μᾶς μετροῦσε τότες δά...

— Ὄνομα πατρός, μητρός, ξαναρώτησε νευριασμένος τώρα ὁ καπετάνιος.

— Ἄμ, καὶ τούτους καπετάνιε μου μὲ χλωρὸ κλαρὶ δὲν τοὺς ἀφήνεις γλέπω. Τί τοὺς θέλεις; Χρόνια τώρα ποὺ χάθηκαν. Τὸ ἴδιο στοιχειὸ τοὺς ἔφαγε κι αὐτούς, ἡ φτώχεια... Ἄσ' τους ἐκεῖ ποὺ κοίτονται.

— Εἶσαι ἀσυνεννόητος. Ναρθεῖς ἀμέσως στὸ Σταθμὸ ἢ δ' ἀλλιῶς... καταλαβαίνεις, εἶπε ὁ καπετάνιος κι ἔφυγε ὠργισμένος.

Τὸν κοίταζε ὁ γέρο - Βάγιας πούφευγε.

— Καλά, εἶπε. Μὰ ἐγὼ τὸ σπίτι θὰ τὸ χτίσω καὶ πὲς καὶ γράψε ὅ,τι θὲς τοῦ λόγου σου.

Ἔφυγαν κι οἱ χωριανοὶ ἕνας - ἕνας κι ἔμεινε ὁ γέρος μόνος του. Ἀνέβηκε στὴν πιὸ ψηλὴ κοτρώνα. Σταυροποδιάστηκε ἐκεῖ συλλογισμένος. Ἔβγαλε τὴν πυξαρένια ταμπακιέρα του. Ἔκλωσε τσιγάρο μὲ καλαμποκόφυλλο. Τὸ σιάλιωσε καλά, τὸ κόλλησε. Τὸ κρέμασε δεξιὰ στὸ χείλι του. Ἔβγαλε τὴ στουρναρόπετρα. Πάτησε πάνω της τὴν ἴσκα. Χτύπησε μιὰ δυὸ μὲ τὸν πρυόβολο, τὴν ἄναψε. Ἄναψε τὸ τσιγάρο του. Φουγάρο τὰ ρουθούνια του. Ντουμάνια ὁ καπνός. Ἀνάσανε. Ἁλωνάρης κι ὁ ἥλιος καντήλιασε πρωΐ - πρωΐ. Βγῆκε ἀπ' τὸ χαμιὼΐ κι ἡ ἀσπρομάλλα ἡ βάβω του. Εἶχε ζυμώσει ἀπ' τὰ χαράματα κι ἔψηνε πιτταστές.

— Ἄϊντε — τοῦ φώναξε — κατέβα τώρα καὶ φτάνουν τὰ μπουμπουννητά σου. Ἔκαμιες τὸν κόσμο μὲ λαχτάρα ἀσχώρετε, πρωΐ - πρωΐ. Ἄϊντε κι ἔλα νὰ φᾶς τὴν πιτταστὴ ζεστή. .

Κατέβηκε βράχο τὸ βράχο ὁ γέρος. Σταυροποδιάστηκε στῆς σκαμιᾶς τὸν ἴσκιο, στὴν πεζούλα. Τοὔφερε τὴν πιτταστὴ ἡ βάβω του ζεστὴ καὶ τὴν κατάπιε κεῖνος δυὸ μπουκιές, χωρὶς ἀνάσα.

— Ποὺ λές, θὰ τὸ χτίσω ἐγὼ τὸ σπίτι βάβω — εἶπε σὰν ἀπόφαγε — θὰ τὸ χτίσω.

— Εἶσαι ὁ λωλὸς μὲ τ' ὄνειρα καημένε — εἶπε ἡ βάβω — καὶ λὲς καὶ τσαμπουνᾶς ὅλο χαμένα. Τ' ἀκούει κι ὁ κόσμος καὶ γελάει. Μακάρι νὰ μπορούσαμε καὶ μεῖς καμιὰ φορά, νὰ δοῦμε ἄσπρη μέρα, μὰ ἡ φτώχεια μᾶς γονάτισε, δὲ γλέπεις; Ἔπειτα τὰ χρόνια πέρασαν. Ποῦ νὰ στεριώσεις τὴν ἐλπίδα σου; Στὸ γιὸ μονάχα; Τί νὰ σοῦ κάμει τὸ παιδὶ μ' ἕνα μιστό, π' ἀκόμα δὲν τὸν εἶδε; Ἂς ἦταν τοῦ λόγου του, νὰ ξανασάνει λίγο κι ἐμᾶς... περίσσευε...

— Ἔ... μωρὴ βάβω μου λιγόψυχη... Θὰ τὸ χτίσω ἐγὼ τὸ σπίτι καὶ γέλα τοῦ λόγου σου ὅσο θές. Μιὰ ζωὴ ἀγέρα δὲ μοὐδωκες ποτὲς καὶ μοὐκοβες τὶς φτεροῦγες κάθε φορά. Μὰ τώρα... Χμ... τώρα δὲ σ' ἀκούω πιά. Ἦρθε ἡ ὥρα, νὰ τὸ χτίσω τὸ σπιτάκι μας, νά... ἐκεῖ... στὸ ψήλωμα, καταρραχῆς, κορώνα τοῦ χωριοῦ μας... Κατάλαβες; Κατάλαβα νὰ λές.

Ἄ... μωρὴ χαμένη βάβω, πόσο λιγόψυχη εἶσαι!... Θὰ τὸ χτίσω ἐγὼ τὸ σπίτι

μας... ἔεε... πάρτο χαμπέρι. Θὰ τὸ χτίσω... Θὰ πάρω πρωτομάστορα ποὺ λὲς τὸ Λιονταρὴ καὶ θὰ τ' ἀσκώσει ἐκεῖνος, μὲ κόκκινο κι ἄσπρο μάρμαρο πελεκητὸ ἀράδα - ἀράδα, ὧς δέκα ὀργιὲς τὸ ψῆλος κι ἄλλο τόσο, μ' ὀντάδες πάνω - κάτω καὶ καθιστικὰ καὶ τζάκια ἀρχοντικά. Κι ἀπ' ἔξω, γύρω - τρογύρω, μ' ἀνάερες κρεββάτες ὄμορφες, προσηλιακὲς κι ἀπόσκιες, μπλεγμένες μὲς στὰ πέργουλα ὅλο σταφύλια ρουμπινιά, ξανθά, κεχριμπαρένια, γιὰ ν' ἀγναντεύουμε βάβω μου ἀπ' ἐκεῖ ὧς πέρα στὴν Ἀρβανιτιά, σ' Ἀνατολὴ καὶ Δύση.

Θὰ πλακοστρώσω καὶ μι' αὐλὴ μ' ἕνα πηγάδι ἀναμεσίς, λὲς μεσοχώρι θἄναι, γιὰ νὰ χορέψει ὅλο τὸ χωριὸ στὸ γάμο τοῦ παιδιοῦ μας. Κι ἕνα τρογύρω στὴν αὐλή, θενὰ φυτέψω ἐγὼ ἀγραμπελιὲς καὶ γιασεμιὰ ἕνα πλῆθος, ποὺ θὰ μοσκοβολᾶνε τὸ Μαγιάπριλο καὶ θὰ γιομίζει ἀνθόχιονο ἡ αὐλὴ τὸ ντάλα καλοκαίρι.

Κι ἓν ᾽ ἄλλο ἀκόμα μωρὴ βάβω, τὸ καλύτερο καὶ πῶς τὸ ξέχασα μαθές. Μέσ' στὸν ψηλότερον ὀντὰ θὰ βάλουμε τὸ κάντρο τοῦ μοναχογιοῦ μας καὶ πλάϊ - πλάϊ του μιὰ Γιανοβέφα ὄμορφη μὲ μάτια γαλανά, ξανθομαλλοῦσα, νὰ μᾶς γιομίσουν ἐγγόνους κι ἐγγονές, νὰ τοὺς θωροῦμε βάβω μου καὶ μεῖς, νὰ ξανανιώνουμε...

Ἄκουγε σκυμμένη ἡ βάβω του τὸ παραμύθι καὶ λογάριαζε...

— Θὰ γίνουν ὅλα τοῦτο γέροντα; Τὸν ρώτησε θλιμμένη. Τὰ χρόνια πέρασαν, βαρύναμε καὶ μᾶς τραβάει ἡ γῆς... Τὰ λόγιασες καλὰ - καλά; Θὰ ζήσουμε;

— Θὰ γίνουν μωρὴ βάβω μου — εἶπε ὁ γέροντας —. Ἄϊντε καὶ νὰ δεῖς. Ἡ μάνα μοῦ τὸ φχήθηκε κι ἦρθε ἡ ὥρα. Νάτην κι ἀλήθεψε. Δὲ γλέπεις;... Μεγάλο πράμα ἡ εὐκὴ τῆς μάνας. Τὸ λέει καὶ τὸ τραγούδι:

«Μὲ τὴν εὐκή σου μάνα μου χίλια χρόνια θὰ ζήσω
καὶ χίλι' ἀγγόνια θὰ χαρῶ, δυσέγγον' ἄλλα τόσα.
Τὴν ἴδια σκέπη θάχουμε, τὸ ἴδιο τὸ τραπέζι,
παππούς ἐγὼ τρισεύτυχος, μ' ἀγγόνια εὐτυχισμένα,
θὰ διαλαλοῦμε τὴ χαρά, ὡς τ' ἄστρα καὶ πιὸ πέρα».

Νά, ἔτσι δὰ θὰ γίνει, ὅπως τὸ λέει. Καὶ θᾶσαι μωρὴ βάβω μου καὶ σύ. Μαζὶ θάμαστε μαθές. Τὸ λέει καὶ γιὰ τοὺς δυό μας τὸ τραγούδι βάβω μου καὶ γιὰ τοὺς δυό μας ντέ, ἡ εὐκὴ τῆς μάνας μου...

— Ναί... καὶ γὰ τοὺς δυό μας γέροντα. Καὶ γιὰ τοὺς δυό μας ἴδια θᾶναι ἡ μοῖρα μας, ὡς ποὺ θὰ ζοῦμε. Ἡ ἴδια κι ἀπαράλλαχτη ὅπως τώρα — εἶπε ἡ βάβω του καὶ σκούπησε τὸν καημὸ ἀπ' τὰ μάτια της μὲ τὴν ἀλατζαδένια της ποδιά.

Δὲν πέρασε καιρὸς κι ἦρθε ὁ διορισμὸς τοῦ γιοῦ. Τὸ κράτος τὸν διώρισε στὰ σύνορα τῆς Βουλγαρίας δάσκαλο στὸ «Ὑψηλόν». Ἔτσι τὸ λέγαν τὸ χωριὸ «Ὑψηλόν». Διωρίστηκε δὰ κι ὁ φίλος του ὁ Βασίλης. Δάσκαλος κι αὐτός, σ' ἄλλο χωριό, ἀλλὰ στὸ «Χαμηλόν». Στὰ ἴδια σύνορα κι αὐτός. Στῆς γῆς τὴν ἄκρη.

— Γλέπεις μωρὴ βάβω μου, τί ἄξιο παιδὶ ποὺ ἔχουμε; Εἶπε περήφανος σὰν τόμαθε ὁ γέρο - Βάγιας. — Ἂν δὲν εἶχε ὁ γιός σου ἀξία, δὲ θὰ τὸν στέλναν στὸ «Ψηλὸ» χωριό. Κατάλαβες; Θὰ τὸν διόριζαν κι αὐτὸν στὸ «Χαμηλό», ὅπως τὸν ἄλλον... Ἂν εἶσαι ἄξιος, νᾶσαι... Τὸ κατάλαβες;... Ἔ... μωρὲ γιέ μου, νᾶσαι καλὰ καὶ θὰ τὸ χτίσουμε τὸ σπίτι γιέ μου... Ναί, ναί, ναί...

Οἱ μέρες χαρούμενες, ποταμὶ λὲς μὲ γάργαρο νερὸ καὶ διάβηκαν γοργὰ - γοργὰ κι ἦρθε ἡ χαρά, ἡ πρώτη χαρὰ στὸ σπίτι. Ἔστειλε γράμμα ὁ γιὸς κι ἐπιταγή

χίλιες δραχμές. Κράτησε κι ἐκεῖνος πεντακόσιες. Τρανὴ χαρὰ καὶ πανηγύρι ὁ γέροντας κι ἡ βάβω του. Χίλιες δραχμές!... Κοίταζαν τὸ χιλιάρικο, τὸ ξανακοίταζαν κι ὁ νοῦς τους σάλευε. Δὲν εἶχαν στὴ ζωή τους ξαναδεῖ.

— Ἄϊντε βάβω μου. Καλὴ ἀρχὴ — εἶπε ὁ γέρος καὶ χάϊδεψε τὴ φαλάκρα του μὲ τὸ χιλιάρικο — χιλιόχρονος νὰ γίνεις γιέ μου. Τόειδες μωρὴ βάβω;... Στόλεγα καὶ δὲν πίστευες καημένη, πὼς θάρθουν ὅλα ὄμορφα...

— Ναὶ γέροντα... Νᾶναι τὸ παιδὶ καλά, ὅλα θὰ γίνουν. Πιστεύω τώρα — εἶπε δισταχτικὰ ἡ βάβω.

— Ἔτσι ντέ... Πᾶρε τ' ἀπάνω σου. Μαράζιωσες φτωχή. Ἦρθε ἡ χαρὰ στὸ σπίτι μας, χτύπησε τήν πόρτα μας καὶ μπῆκε μέσα. Πές της ντέ, καλωσόρισες κυρά... Πές της... Πᾶρε σκαμνὶ καὶ γώνιασε, καλή μου... μὴ μᾶς φύγει...

Τὴν ἄλλη μέρα ἔφτασε καὶ τ' ὄργανο μ' ἕνα χαρτὶ στὸ χέρι...

— Ἔλα, πατερούλη — τοῦ εἶπε. Ἔχεις μιὰ κλήση. Εἶσαι κατηγορούμενος. Πρέπει νὰ πᾶς στὸ δικαστή. Θαρρῶ γιὰ κεῖνα τὰ φουρνέλλα...

Δαγκάθηκε ὁ γέρο - Βάγιας. Ἔφτασε τὸ ταχιὰ στὴν πολιτεία. Τὸν δίκασε ὁ δικαστής, τὸν καταδίκασε:

— «Τετρακοσία ξδραχμὰς πρόστιμον, τοῦ εἶπε, διότι τὸ ἀδίκημά σας ἐμπίπτει εἰς τὸν Νόμον Ζ.Ξ.Ψ. παράγραφος 3 περὶ ἐκρηκτικῶν ὑλῶν κτλ. κτλ. λίαν ἐπιεικῶς. Εὐχαριστῶ. Πηγαίνετε παρακαλῶ», εἶπε εὐγενέστατα ὁ κύριος δικαστής.

Δηλητήριο κατάπιε ὁ γέρος. Ἔφυγε. Ἔδωκε τὸ χιλιάρικο στὸ δικολάβο νὰ πληρώσει.

— Τόσα τὸ πρόστιμο, τόσα τὰ δικαστικά, τόσα ἡ ἀμοιβή μου, εἶπε ὁ δικολάβος, «σύνολον δραχμαὶ ἐννεακόσιαι πεντήκοντα».

Πῆγε νὰ πάθει ὁ ἄνθρωπος. Πῆρε τ' ἀποδέλοιπα ἀπ' τὸ χιλιάρικο καὶ γύρισε στὸ σπίτι ἀποβραδίς, φαρμάκι.

— Τί ἔγινε γέροντα; τὸν ρώτησε ἡ βάβω του.

— Τίποτις, εἶπ' ἐκεῖνος μουδιασμένος. Νά, μὲ φοβέρισαν ἔτσι δά, νὰ μὴν τὸ ξανακάμω...

Τῆς ἔκρυψε τὴ συμφορά, νὰ μὴ κρεπάρει.

Δὲν πέρασαν μέρες καὶ μπῆκε ὁ καινούργιος μήνας. Καινούργιο γράμμα ἀπὸ τὸ γιό, καινούργια ἐπιταγή.

— «Νὰ μὲ συμπαθᾶς, πατέρα, ποὺ σοῦ στέλνω τόσο λίγα τούτη τὴ φορά, δυὸ κατοστάρικα. Εἶχα ἔξοδα πολλὰ αὐτὸν τὸ μήνα. Ἔρραψα καὶ λόγου μου ἕνα κοστούμι. Πρώτη φορὰ στὰ χρόνια μου. Δάσκαλος γλέπεις καὶ δὲν μπορεῖς νὰ βγεῖς στὸν κόσμο ὅπως κι ὅπως. Ὅλοι σὲ κοιτοῦν καὶ σὲ κουβεντιάζουν. Ἀγόρασα βερεσὲ κι ἕνα γιατρίτικο καπέλο, μιὰ γραβάτα κόκκινη, λουσάτη, ἕνα πουκάμισο, παπούτσια πο ὑδὲ νεῖχα (τὰ παλιὰ τὰ πέταξα. Νισάφι, πέντε χρόνια ἄβγαλτα). Κι ἕνα καλὸ μπαστούνι γιὰ νὰ μὲ στιμάρει ὁ κόσμος. Τοῦτο καὶ τὸν ἄλλο μήνα, θὰ δυσκολευτοῦμε λίγο. Κάντε ὑπομονή, κι ὅλα καλὰ θὰ πᾶνε.

»Σοῦ γράφω καὶ τοῦτο νὰ χαρεῖτε. Λένε πὼς θὰ μᾶς δώσουν κι ἕνα ἐπίδομα, ἑκατὸ δραχμὲς τὸ μήνα, γιὰ νὰ μὴν ἀκοῦμε κάτι ἀκαμάτηδες, ποὺ ξεσηκώνουν τὴ φτωχολογιὰ ἐνάντια στὸ κουβέρνο.

»Σοῦ στέλνω καὶ μιὰ φωτογραφία μὲ κολλάρο καὶ γραβάτα, γιὰ νὰ μὲ γλέπετε κάθε φορὰ καὶ νὰ μὲ χαίρεστε. Στὸ χέρι μου κρατῶ τὸ μπαστουνάκι μου καὶ στ' ἄλ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

λο τὸ γιατρίτικο καπέλο ὅλο χάρη. Στὴ φωτογραφία τὸ καπέλο δὲν τὸ φόρεσα. Μοῦ εἶναι λίγο μεγάλο καὶ μὲ κάνει ἄσκημο. Ἀργότερα θὰ πάρω πιὸ καλό. Δὲν εἶχε ἄλλο ὁ ἔμπορας κι ἔπρεπε νὰ τὸ πάρω. Θάρθει λέει αὐτὲς τὶς μέρες στὸ «Ψηλὸ χωριὸ» ὁ κύριος Νομάρχης καὶ δὲν κάνει νὰ μᾶς δεῖ ξεσκούφωτους. Μᾶς θέλει μ' ἐπίσημο καπέλο καὶ γραβάτα ὅλους τοὺς μεγάλους τοῦ χωριοῦ».

Γλυκόπικρα μαντάτα. Χάρηκαν, πικροχάρηκαν ὁ γέροντας κι ἡ βάβω του. Κοίταζαν, καλοκοίταζαν τὸ κάντρο τοῦ μοναχογιοῦ κι ὅλο καμάρωναν.

— Λεβεντονιός, βάβω, ὁ γιόκας μας. Σωστὸς μεγαλοάρχοντας μοῦ φαίνεται. Σὰ γιατρός, σὰ βουλευτής, σὰ δικηγόρος... Ἔ, βάβω μου, τί λές;... Αὐτὸ τὸ κάντρο θὰ κρεμάσουμε στὸν ψηλὸ ὀντά μας ποὺ θὰ χτίσουμε. Ὄμορφα σοῦ πᾶνε, γιέ μου, τοῦτα τὰ στολίδια — εἶπε ὁ γέροντας κι ἔσφιξε τὸ κάντρο στὴν καρδιά του ἀπάνω.

— Ὄμορφα — εἶπε κι ἡ βάβω του — πὼς τὰ χρωστάει ἀκόμα τὸ παιδί.

— Καλά, μωρὴ βάβω... Πάλι τὸ λόγο τὸν πικρὸ ἀπόσωσες; Ἀρχὴ εἶναι ἀκόμα. Στάσου ντέ... Περίμενε...

Ὁ καιρὸς ποτάμι πάντα καὶ κυλοῦσε μέρα τὴ μέρα. Κι ἔστελνε ὁ καλὸς γιὸς ὅ,τι μποροῦσε. Δύσκολη ζωή. Ὁ μιστός του ὅλο μίκραινε, ποτές του δὲ μεγάλωνε μὲ τὴν ἀκρίβεια ποὖπεφτε ὅλο ἕνα.

Πέρασαν ἔτσι χρόνια. Καὶ τὸ σπίτι ἀκόμα νὰ στηθεῖ στὸ ψήλωμα κορώνα.

Σήμανε κι ἡ κακιὰ ἡ ὥρα, ἡ χαλασιὰ τοῦ κόσμου, ὁ πόλεμος. Ὁ δεύτερος μεγάλος πόλεμος, σὰν νὰ μὴν ἔφταναν οἱ πρῶτοι καὶ κόπηκε ἡ ἀναπνοὴ τῆς γῆς.

— Χαλασιά μου, ἔκανε ἡ βάβω, ὅταν τ' ἄκουσε. Τὸ παιδί μας, γέροντα!...

Καὶ πέτρωσε μὲ κομμένη ἀνάσα στὴν πέτρινη πεζούλα τῆς αὐλῆς.

— Ἔ... μωρὴ βάβω! Μὴ φέρνεις τὴν ἀπελπιπσιά. Μὴ χάνεις τὴν ἐλπίδα σου, εἶπε ὁ γέρο-Βάγιας. Ὅλα τὰ παιδιὰ θὰ πᾶνε καὶ μπροστάρης θἄναι ὁ Ἀρχάγγελος. Κράτα τὴν πίστη σου γερά. Κάτω ἀπ' τὶς μεγάλες φτέρουγες θὰ τὰ φυλάει τὰ παιδιά μας. Καὶ πιὸ πολὺ τὸ Νάσιο μας. Μιὰ πόρτα μὲ τὸν ἅγιο μαθές, μιὰ δρασκελιά. Ἔπειτα καὶ κεῖνο τὸ καταραμένο τὸ στοιχειὸ ποὺ φώλιαζε στὴν αὐλή μας, τὸ ξωλόθρεψα. Κράτα τὴν πίστη σου, κράτα τὴν ἐλπίδα σου κι ὅλα καλὰ θὰ πᾶνε. Νά, καὶ θὰ δεῖς... Θὰ τελειώσει ὁ πόλεμος, θὰ γυρίσουν τὰ παιδιά μας νικητές, θἄρθει κι ὁ Νάσιος μας ἄθιος καὶ κατάγερος, θὰ χτίσουμε καί...

— Σώπασε πιά, γέροντα! Λωλάθηκες μὲ τοῦτα τὰ χτισίματα. Τὸ παιδί μας στὴ φωτιὰ καὶ καίγεται καὶ σὺ νειρεύεσαι. Φτάνει τὸ παιδί μας νἄρθει κι ἄλλο τίποτες..., ξέσπασε ἡ βάβω κλαίγοντας... Τὸ παιδί μας!... Τὸ παιδί μας!...

Τὴν ἄλλη μέρα, τὴν παράλλη, πάνω στὴ φωτιὰ καὶ στὸ χαμό, πῆρε τοῦ γιοῦ ἕνα γράμμα ὁ γέρος.

«Πατέρα, πόλεμος!... ἔγραφε διαστικὸς ὁ Νάσιος. Χτυπᾶνε οἱ φασίστες τὴν πατρίδα μας καὶ φεύγω γιὰ τὸ μέτωπο. Δὲν προλαβαίνω νὰ σᾶς δῶ. Παρακαλᾶτε τὸ Θεὸ νὰ τοὺς νικήσουμε, νὰ σώσουμε τὴν τιμή, τὴ λευτεριά μας καὶ τὸν τόπο μας καὶ νὰ γυρίσουμε ὅλα τὰ παιδιὰ καλά. Γράμμα τώρα ἀπὸ τὸ μέτωπο...

»Ζήτω ἡ Ἑλλάδα μας.

Σᾶς ἀσπάζομαι μὲ σεβασμὸ κι ἀγάπη
Νάσιος»

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

— Παλληκάρι μου! μουρμούρισε μ' ἀναφιλητὰ ὁ γέρος. Ζήτω ἡ Ἑλλάδα. Καλὴ τύχη, γιέ μου κι ὥρα σου καλή.

— Ἀρχάγγελέ μου, παρακάλεσε κι ἡ βάβω, κάμε τὸ θάμα σου, κάμε τὸ θάμα συο, Ἀρχάγγελέ μου!...

Ὁ πόλεμος δούλευε τώρα μὲς στὰ πόδια τους. Ἀκούγονταν τῆς μάχης τ' ἀχητό. Αὐτοῦ κι αὐτοῦ βροντοῦσαν τὰ κανόνια ἀσίγαστα κι ἄστραφταν στὰ βαρυχείμωνα πηχτὰ σκοτάδια. Μέγα πανηγύρι ὁ πόλεμος καὶ μὲ πολλὰ σφαχτάρια. Μέγας κι ὁ καημὸς κι ὁ θρῆνος μέγας. Ματώνονταν τὰ παλληκάρια ἀράδα κι ἔπεφταν στὶς γράνες. Ἀφουκράζονταν τὴν ἀγωνία τοῦ κόσμου καὶ τὸ βοητὸ τ' ἄγριου πολέμου ὁ γέροντας κι ἡ βάβω του, καὶ λούφαζαν στὸ χαμώι μὲ κομμένη ἀνάσα.

— Ἀκοῦς, μωρὴ βάβω... ἀκοῦς τὸ πῶς κυλᾶνε οἱ βροντὲς τῶν κανονιῶν στὶς χοῦνες; Ἀκοῦς, μωρὴ βάβω μου, ἀκοῦς;... Εἶναι ἡ ὀργὴ τοῦ Νάσιου μας, ἡ δική μας, τῶν παππούδων ἡ ὀργή, ποὺ πῆρε παγάνα τοὺς ὀχτρούς. Δὲ θὰ περάσουν, μωρὴ βάβω. Νὰ καὶ θὰ δεῖς. Δὲ θὰ περάσουν.

Πίκρα τὴν πίκρα ἤρθε ὁ Ἀπρίλης μὲ τὴν ἄνοιξη λουλουδιασμένη. Πολὺς ὁ ροδαμός. Ἀνθίσαν τὰ λειβάδια. Ἔλειωναν οἱ γυάλινες βουνοκορφὲς μεσούρανα καὶ χάνονταν. Ἤρθαν τὰ χελιδόνια. Ἤρθε καὶ τὸ ὄργανο. Ἔκτελοῦσε ὑπηρεσία.

— Ἔλα, πατερούλη! τοῦ εἶπε. Νά, πᾶρε αὐτό, εἶναι δικό σου.

Πῆρε τὸ φάκελλο μὲ τὸ βουλοκέρι ὁ γέρος. Θάρρεψε πὼς εἶναι γράμμα τοῦ παιδιοῦ του. Τὸ κοίταξε καλὰ - καλά... δὲν ἦταν.

— Πάλι στὸν κατὴ μὲ στέλνεις; ρώτησε τὸ χωροφύλακα.

— Μακάρι νἄταν κι ἔτσι, εἶπ' ἐκεῖνος. Ὑπόγραψε τώρα γιατὶ διάζομαι.

— Νά, ἕνα σταυρὸ θὰ βάλω, δὲν ξέρω γράμματα, ἔκανε ὁ γέρος καὶ σταύρωσε τ' ὄνομά του στὸ χαρτί.

— Δὲν πειράζει. Ὅ,τι χρειάζεται τούτη τὴ στιγμή. Ἔπειτα πόλεμο ἔχομε καὶ θέλουμε πολλοὺς - πολλοὺς σταυρούς... Καημένε γέρο... Ὑπομονή! εἶπε κι ἔφυγε βιαστικὸς ὁ χωροφύλακας.

ΤΑΞΙΔΙΑ

Πόσα διόδια,
στῆσαν στὸ δρόμο σου,
φυλάκια πόσα
γιὰ νὰ περάσεις.

Σὲ κάθε σύνορον ὑπερόριου ταξιδιοῦ
ἕνας φρουρὸς πάντα παρουσιάζει ὅπλα.

Κάποτε θὰ ταξιδέψουμε
χωρὶς φρουροὺς στὰ σύνορα,
χωρὶς ἔλεγχο στὶς ἀποσκευές μας.
Ἄλλοι θ ἀδιαλέξουν γιὰ μᾶς τὸ βαγόνι μας,
τὴ στολή μας.
Πολλοὶ θὰ μᾶς συνοδέψουν
Ὅλα εἶναι γνωστὰ πὼς ἔτσι θὰ γίνουν.

ΚΩΣΤΑΣ Γ. ΤΣΙΛΙΜΑΝΤΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΑΥΤΑ ΤΑ ΧΩΜΑΤΑ

Αὐτὸς ὁ τόπος,
αὐτὰ τὰ χώματα εἶναι ἱερά.
Ραντίστηκαν μὲ ἵδρωτα καὶ μὲ αἷμα
τῶν γονιῶν μας,
σ' αὐτὰ ἡσυχάζουν,
θἄναι ἀσέβεια τὸ ξύπνημα.
Εἶναι πλασμένα ἀπὸ ψωμὶ
κι ἀπὸ ἁλάτι
φτώχεια κι ἀξιοπρέπεια,
τραγούδι καὶ θρῆνο,
σιγὴ καὶ ὀδύνη
κι ἀπὸ φῶς ποὺ παλεύει
νὰ συντρίψῃ τὸ σκοτάδι.
Αὐτὴ ἡ χώρα εἶναι πλασμένη
ἀπὸ Θεοὺς κι ἀπὸ φωτιά,
Μῦθο καὶ στάχτη.
Εἶναι ταγμένη στὸν ἥλιο
καὶ στὴ θάλασσα,
στὸ πνεῦμα καὶ τὴν τέχνη.
Αὐτὰ τὰ χώματα εἴμαστ' ἐμεῖς,
γεννήματα ἀπ' τῶν πικραμένων
τὴ φτωχὴ μπουκιὰ
καὶ τὴν ὀργὴ τ' ἀντρειωμένου,
τῆς λευτεριᾶς οἱ φλογισμένοι σταυραετοί,
καβαλλαραῖοι τοῦ ἥλιου,
ποὖχουμε στὰ ματωμένα στήθια μας
τῶν ἀθανάτων τὴν ψυχή,
στὰ δυνατὰ τὰ νύχια μας
βροντᾶ, βαρύς, ὁ στραφτοβόλος
τοῦ Δία κεραυνός.

ΦΩΚΙΩΝ Ι. ΚΑΨΑΛΗΣ

«ΕΙΔΥΛΛΙΟ»

Δίπλα μας τὰ ξύλα στὸ βωμὸ
τῆς Ἱερῆς θυσίας περιμένουνε τὴν δᾶδα
Γύρω σιωπή! κι ἀπὸ μακρυὰ
τσιγγάνικα τραγούδια,
ὕμνοι ἀντηχοῦσαν στὴν σκιά.
Στὰ πόδια τοῦ βωμοῦ Ἱκέτες
στῆς μοίρας τυλιγμένοι τὸ κουκούλι
προσμένουμε τὴν λύτρωση ἀμίλητοι.

ΠΑΝΟΣ ΤΖΙΟΒΑΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

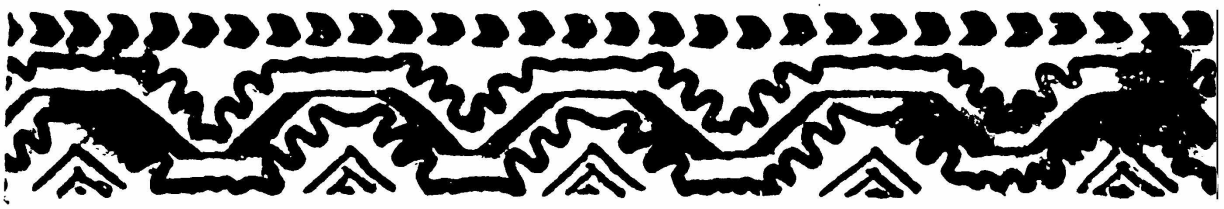

Ι. Γ. ΘΕΟΧΑΡΗ

ΤΗΝ ΩΡΑ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

(Διήγημα)

Εἶναι γερὰ δεμένη μὲ χοντρὰ σίδερα πάνω σὲ μιὰ αἰωνόβια δρῦ. Παλιὰ καμπάνα ἀπ' τὴν Τεργέστη, ἡ καμπάνα τοῦ Ἅη - Νικόλα, δωρεὰ ξενητεμένων μας. Κοντὰ στ' ἄλλα καλεῖ χαρούμενα τὰ πρωϊνὰ τὰ παιδιὰ τοῦ χωριοῦ στὸ σχολειό.

Ἡ κυρὰ Νάκαινα ἔκλεισε χρόνος ποὺ μὲ τὰ βλαστάρια της, τὸν Γιάννη, τὸν Νικολῆ, τὴ Μαριώ, καὶ τὸν ἄντρα της δούλευαν στὸ Μόναχο. Εἶχαν συνηθίσει στὸν ξένο τόπο, μὲ ξένους ἀνθρώπους, μ' ἄλλες συνήθειες καὶ σκληρὰ μὰ τίμια κέρδιζαν τὸ ψωμί τους. Ἡ ἀρρώστια τῆς γιαγιᾶς, τῆς πεθερᾶς της, τὴ γυρίζει στὸ χωριό. Ἡ κυρὰ Μαρία ἔχει πέσει ἀπὸ γεράματα στὸ κρεβάτι. Γνωστική, ἐργατική, μετρημένη γυναίκα, τὸ ρώτημα τοῦ χωριοῦ, ἀλλὰ τὰ χρόνια, βλέπεις. Μὲ τὴν κυρὰ Νάκαινα τὸ πῆρε λίγο ἀπάνω της, ἴσως βοήθησαν καὶ τὰ φάρμα, ἀλλὰ πεδεύεται.

Ὁ καιρὸς περνάει κι ἡ γιαγιὰ τὰ ἴδια καὶ τὰ ἴδια. Ἡ κυρὰ Νάκαινα γιὰ ὅλα ἄντρας καὶ γυναίκα μαζί. Ξενύχτι κοντὰ στὰ γηρατειά, στὴ λάτρα, στὰ ζωντανά, στὰ χωράφια, σ' ὅλα αὐτή, χωρὶς βαρυγγωμιά. Μὲ τὴ σκληρὴ δουλειά, μέρα - νύχτα, ξεχνάει τὸν καημό της, τὴν ξενιτειά.

Ὁ σπαραγμὸς φουντώνει κάθε πρωΐ, τὴν ὥρα τοῦ σχολειοῦ. Ὁ ἦχος τῆς καμπάνας τῆς ξεσχίζει τὰ φυλλοκάρδια. Μηχανικὰ καρφώνει τὰ μάτια της στὸ βουβὸ κρεμαστάρι, ποὺ κρέμονται οἱ ὑφαντὲς τσάντες τῶν παιδιῶν της, ὅπως τότε. Τὰ βιβλία εἶναι ἀκόμη μέσα μὲ τὰ μισογραμμένα τετράδια. Τὶς εἶχε ὑφάινει ἡ ἴδια στὸ ἀργαλειὸ μὲ ξενύχτι, τραγούδι κι ὄνειρα. Ὁ Ἅη - Γιώργης, λεβέντης κι ἄξιος καβαλάρης νὰ σκοτώνη τὸν δράκο, στολίζει τὴν μιὰ πλευρά τους, κι ἀπ' τὴν ἄλλη ἕνας περήφανος δικέφαλος ἀητὸς ὁλοζώντανος. Ἔτσι τὸ βρήκαμε, λέει. Αὐτὰ ὕφαιναν κι οἱ γιαγιάδες μας χρόνια. Δὲν ἀντέχει τὴν συμφορά, ἀφήνει τὰ πάντα στὴν σπιτομάνα καὶ πασχίζει ν' ἀνασάνη στὴν αὐλή. Τ' ἀγέρι ποὺ φλυαρεῖ ἀμέριμνο στὰ φύλλα τῆς σκαμνιᾶς τὴν συνεφέρνει. Κοντὰ στὸ λάρωμα, νά πάλι ἡ καμπάνα τοῦ Ἅη - Νικόλα γιὰ τὸ σχολειό. Σωστὸ βάσανο. Τέτοιο ὥρα ξεπροβόδιζε τὰ βλαστάρια της γιὰ τὸ δάσκαλο, καὶ τώρα;

Στὸ γκαλτερίμι ἀκούγονται παιδικὰ βήματα, γέλια, πειράγματα. Ἀπέραντη ζωντανὴ καλωσύνη στὸ δρόμο. Τὰ παιδιὰ τῆς γειτονιᾶς πορεύονται στὸ σχολειό. Τρέχει στὸ σεντούκι καὶ γεμίζει τὴν ποδιά της καρύδια, μύγδαλα, σταφίδες καὶ βιάζεται νὰ τὰ προλάβη. Μὲ σπουδὴ φιλεύει τὰ λιανοπαίδια, τὰ φιλεῖ καὶ τοὺς λέει μὲ καημό:

— Νὰ σὲ φιλήσω γιὰ τὸν Γιάννη μου, γιὰ τὸν Νικολῆ μου, γιὰ τὴ Μαριώ μου.

Ἡ φωνή της τρέμει, τὰ μάτια της ὑγραίνονται καὶ ἡ καρδιά της ματώνει.

Τὰ παιδιὰ σὲ μιὰ ὑποβλητικὴ σιωπὴ χαίρονται μὲ τὰ ἀθῶα μεγάλα μάτια τους τὶς λιχουδιές. Δὲν μποροῦν τὰ καημένα ν' ἀρθρώσουν λέξη. Σαστίζουν κι ἀδυναποῦν νὰ ποῦν «εὐχαριστῶ». Προχωροῦν, μασοῦν καρποὺς καὶ πρόσχαρα καλημερίζουν τοὺς πραστικοὺς συντοπίτες. Τί πηγαία εὐγένεια! Φτάνουν στὴ λιάσσα, ἀνά-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μεσα ἀπὸ δασιὰ πλατάνια, ποὺ ἑνώνει τὶς ὄχθες τοῦ ποταμοῦ. Οἱ μεγάλοι βοηθοῦν τὰ μικρὰ καὶ ρίχνονται ἀπέναντι.

Κοντὰ στὸ γιοφύρι ἀπαντοῦν τὸν μπάρμπα Θανάση, ζωντάνια τρανὴ σὰν τὸν Πίνδο. Τὰ χαίρεται, πάντοτε ἀγαποῦσε τὰ παιδιά, ἀλλὰ δὲν μποροῦν τὰ χείλη του νὰ τὸ δείξουν. Εἶχε παρακολουθήσει τὴν σκηνὴ μὲ τὴν κυρὰ Νάκαινα καὶ εἶχε χάσει τὸ κέφι του. Ἔτσι βηματίζει γιὰ τὸ χωράφι μὲ βαριὰ ἀπ' τὰ γηρατειὰ καὶ τὴν συλλοὴ δρασκελιά. Δὲν εἶχε ξεκόψει πολὺ κι ὁ βραχνὸς μονόλογός του, λὲς κι ἦταν φωνὴ τῆς γῆς μας, καθαρίζει στὴν πρωϊνὴ ὑγρὴ ἡσυχία, σὰν ἄκουσμα ξώκοσμο.

— Καταραμένη ξενιτειά, μᾶς ξεσπίτωσες, μᾶς ρήμαξες ἀπ' τὰ ζῶντα, μᾶς ἀρρώστησες, θὰ μᾶς χάσης, τί κάναμε Θέ μου!, λέει καὶ ξαναλέει πικραμένα.

Τὰ παιδιὰ ξεκεθαρίζουν καλὰ τὰ λόγια του. Τὰ μεγαλύτερα καλαταβαίνουν πολλά. Τὰ μικρὰ τραγουδοῦν καὶ μασοῦν σταφίδες.

Ἡ κυρὰ Νάκαινα δουλεύει καὶ στὰ χωράφια, σωστὸς ἄντρας, γυναίκα μὲ βούλησι κι ἀξιάδα. «Ἡ ἀνάγκη κάνει τὸν ἄνθρωπο θεριό». Ἐκεῖ στὴ γαλήνη τῆς ὑπαίθρου τὸ μυαλό της βοσκάει στὴ Γερμανία, στοὺς δικούς της. Κοντὰ στὴ συλλοή, ἔρχεται καὶ τὸ τραγούδι: «Ἀνάθεμά σε ξενιτειὰ μὲ τὰ φαρμάκια πᾶχεις». Τραγουδάει καί βρέχει τὴν ἀξίνα της μὲ θερμὸ θολὸ δάκρυ. Ὅταν ἀποκάμη κάθεται ἀπολιθωμένη στὴν γκορτσιά.

Στὸ διάσελλο στοὺς θάμνους, τὰ σχοῖνα καὶ τὸ θυμάρι τ' ἀγριοπούλια ἀμέριμνα τραγουδοῦν καὶ παίζουν τρυφερὰ μὲ τὰ παιδιά τους. Τὰ καλοτυχίζει ἡ κυρὰ Νάκαινα, τὰ καλοτυχίζει δικαιολογημένα.

Καταρραχιὰ οἱ προβατίνες στὸ βάσκημα κάνουν περίσσια χάδια στ' ἀρνιά τους. Τὰ προσέχουν, τὰ συμμαζεύουν, τὰ θηλάζουν, τὰ χαίρονται ἀχόρταγα, τὰ καμαρώνουν χαρούμενα σὲ στιγμὲς ἀπέραντης εὐτυχίας. Τὶς μακαρίζει κι αὐτὲς μὲ τὸ δίκιο της. Ζεῖ μιὰ κουφόβρυση μέσα της, ποὺ τελευταῖα ὑποψιάζεται, πὼς θὰ τὴν ρίξη στὰ κάρβουνα.

Τὴν δυστυχία της τὴν γεύεται μόνη της, σὰν ἄντρας. Στὴν ἄρρωστη πεθερά της τσιμουδιά, στὸν ἄντρα της καὶ τὰ παιδιά της κουβέντα. Γράφει γράμματα, μιλάει στὸ τηλέφωνο, λέει πολλὰ γιὰ τὴν γιαγιά, τὰ φάρμακα, τὰ σπαρτά, τὸ βιός, γιὰ ὅλα, χώρια ἀπ' τὸν καημό της. Αὐτὸν τὸν θέλει δικό της, καταδικό της. Τῶχει ἀρχὴ νὰ μὴν πικραίνη κανένα, τώρα πῶς νὰ τὴν παραβῆ; Συχνὰ λέει:

— Τί νὰ κάνουμε, ἔτσι τὸ θέλει ὁ Μεγαλοδύναμος!

Τὴν πληγὴ τῆς καρδιᾶς της ματώνει ἐπίμονα κάθε πρωῒ ἡ καμπάνα τὴν ὥρα τοῦ σχολειοῦ. Ξυπνάει μέσα της στιγμές, ποὺ τὴν πνίγουν. Εἶναι ἡ ὥρα, ποὺ καλοστράτιζε τὰ παιδιά της γιὰ μάθηση, γιὰ προκοπὴ καὶ τώρα... Τώρα πόνος, ἀβάσταχτος πόνος.

Τὸ μόνο γιατρικό, σωστὸ βάλσαμο, τὸ εἰκόνισμα τῆς Παναγιᾶς. Ἐκεῖ ξανοίγει τὴν καρδιά της, ἐκεῖ ἀποκαλύπτει τὸ σαράκι ποὺ τῆς τρώει τὰ σωθικά. Μέσα σὲ μιὰ ἀτέλειωτη σιωπή, ποὺ νομίζει ὅτι θὰ τὴν φάη τὸ σπίτι, προσεύχεται, κλαίει κι ἐλπίζει. Ἀνάμεσα ἀπ' τὰ ἀναφιλητὰ μὲ δυσκολία ξεχωρίζουν οἱ λόγοι της:

— Παναγιά μου, φέρε κοντὰ τὰ παιδιά μου, τὸν ἄντρα μου... Ρήμαξε τὸ σπιτικό μας... Σὺ ποὺ ξέρεις τὸν πόνο τῆς μάνας... βοήθησέ μας... βοήθησέ μας.

Ὅλα θυμίζουν ἀρχαία τραγωδία. Ἔξω βρέχει μὲ τὴν καρδάρα κι οἱ ἀστραπὲς αὐλακώνουν σκληρὰ τὰ σύννεφα. Ὁ βοριᾶς μουγκρίζει ἀνάμεσα στὰ πεῦκα κι ἡ σκεπὴ τρίζει. Νομίζεις, ὅτι ὅλα θὰ σωριαστοῦν. Στὸ παραγώνι ἡ γιαγιὰ κοιμᾶται, ἴσως ἀπ' τὰ φάρμακα.

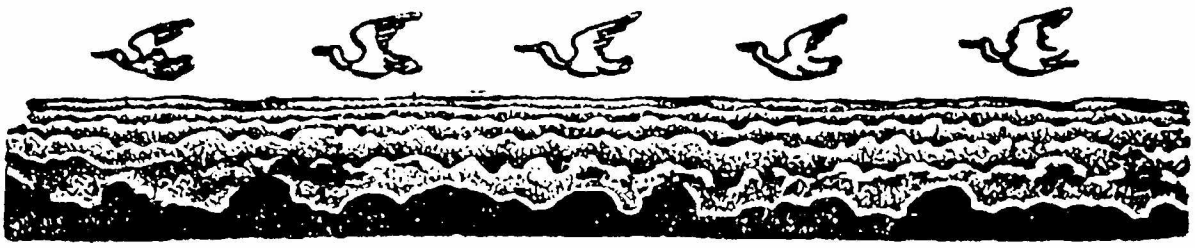

ΑΝΩΝΥΜΟΥ
Μετάφραση ἀπὸ τὰ ἱσπανικὰ
ΜΑΓΙΑΣ — ΜΑΡΙΑΣ ΡΟΥΣΣΟΥ

ΛΑΖΑΡΙΓΙΟ ΝΤΕ ΤΟΡΜΕΣ

ΦΥΛΛΑΔΑ ΙΙ

Πῶς ὁ Λάζαρος βολεύτηκε πλάϊ σ' ἕναν κληρικὸ κι αὐτὰ ποὺ μαζί του πέρασε

Τὴν ἄλλη μέρα, μοῦ φάνηκε πὼς δὲν ἤμουνα ἐκεῖ ἀσφαλὴς κι ἔφυγα γιὰ ἕνα μέρος ποὺ τὸ λένε Μακέδα, ὅπου τὰ κρίματά μου μὲ ὁδήγησαν τ' ἕνα κληρικό, ποὺ πηγαίνοντας νὰ τοῦ ζητήσω ἐλεημοσύνη μὲ ρώτησε ἂν ἤξερα νὰ βοηθάω στὴ λειτουργία. Ἐγὼ εἶπα ναί, ὅπως καὶ ἦταν ἡ ἀλήθεια, γιατὶ ἂν καὶ τόσο μὲ κακομεταχειριζόταν, χίλια ὡραῖα πράγματα μὲ δίδαξε, ὁ ἁμαρτωλὸς ἐκεῖνος τυφλός, κι αὐτὸ ἦταν ἕνα ἀπὸ κεῖνα. Τελικὰ ὁ κληρικὸς μὲ πῆρε γιὰ βοηθό του.

Γλύτωσα ἀπὸ τὸν κεραυνὸ κι ἔπεσα στὴν ἀστραπή, γιατὶ ἦταν ὁ τυφλὸς μπροστὰ σ' αὐτὸν ἕνας Μεγαλέξαντρος, κι ἂς ἦταν ἡ προσωποποίηση τῆς τσιγκουνιᾶς ὅπως διηγήθηκα. Δὲ λέω τίποτα περισσότερο ἀπὸ αὐτό: ὅλη ἡ ἀθλιότητα τοῦ κόσμου κρυβόταν μέσα του. Λὲν ξέρω ἂν ἦταν ἔτσι ἀπὸ φυσικοῦ του ἢ ἂν τὴν περιβλήθηκε μαζὶ μὲ τὸ ἱερατικό του σχῆμα.

Αὐτὸς εἶχε μιὰ παλιὰ κασέλα κλεισμένη μ' ἕνα κλειδί, ποὺ τὸ εἶχε δεμένο μ' ἕνα λουρὶ στὸ σκαπουλάριο καὶ μόλις ἔρτανε τὸ ψωμὶ ἀπὸ τὴν ἐκκλησιά, ἀπὸ τὸ χέρι του κατ' εὐθεῖαν στὴν κασέλα ἔπεφτε. Κι ἀμέσως μετὰ τὴν κλείδωνε. Καὶ σ' ὁλόκληρο τὸ σπίτι δὲν ὑπῆρχε τίποτα φαγώσιμο, ὅπως συμβαίνει σ' ὅλα τ' ἄλλα σπίτια: Κανένα κομμάτι χοιρινὸ κρεμαμένο στό τζάκι, λίγο τυρὶ ἀφημένο σὲ καμιὰ τάβλα ἢ στὸ ντουλάπι, κανένα πανεράκι μὲ κομμάτια ψωμὶ ποὺ περίσεψαν ἀπὸ τὸ τραπέζι, ποὺ θαρρῶ πὼς ἀκόμα καὶ σ' αὐτὰ δὲ θὰ μποροῦσα ν' ἁπλώσω, καὶ μόνο μὲ τὰ μάτια θὰ παρηγοριόμουν.

Μονάχα ὑπῆρχε μιὰ πλεξούδα κρεμμύρια, κλειδωμένα κι αὐτὰ σ' ἕνα δωμάτιο στὴ σοφίτα τοῦ σπιτιοῦ. Ἀπ' αὐτὰ εἶχα ἐγὼ δικαίωμα νὰ παίρνω ἕνα κάθε τέσσερεις μέρες, κι ὅταν τοῦ ζητοῦσα τὸ κλειδὶ γιὰ νὰ πάω στὸ δωμάτιο, ἂν τυχὸν ἦταν κανεὶς παρών, ἔβαζε τὸ χέρι στὸ ἐγκόλπιο καὶ μὲ μεγάλη ἐπιφύλαξη τὸ ἔβγαζε καὶ μοῦ τὸ ἔδινε λέγοντας: Πᾶρε καὶ γύρνα το ἀμέσως καὶ μὴν ἀρχίσης νὰ τσιμπολογᾶς. Λὲς κι ἀπὸ κάτω ὑπῆρχαν ὅλες οἱ προμήθειες τῆς Βαλέντσιας, μὲ τὸ νὰ μὴν ὑπίρχη σ' αὐτὸ τὸ δωμάτιο, καθὼς εἶπα, ἄλλο πράγμα ἀπὸ τὰ καταραμένα τὰ κρεμμύδια, ποὺ κρέμονταν ἀπὸ ἕνα καρφί, ποὺ αὐτὸς τὰ εἶχε καλὰ μετρημένα, ἂν γιὰ κακιά μου τύχη ἔπαιρνα περισσότερα στὸ πιάτο μου, θὰ μοῦ κόστιζε ἀκριβά. Τελικὰ ἐγὼ πέθαινα τῆς πείνας. Ἂν καὶ γιὰ μένα λίγη εὐσπλαχνία εἶχε, μὲ

---

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 155.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

τὸν ἑαυτό του ἦταν καλύτερος. Πέντε φέτες κρέας ἦταν ἡ συνηθισμένη του μερίδα γιὰ γεῦμα καὶ δεῖπνο. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς μοιραζόταν μαζί μου τὸ κρεατόζουμο. Ὅσο γιὰ κρέας, τὸ μάτι μου! Τίποτα περισσότερο ἀπὸ λίγο ψωμὶ καὶ ἱκέτευα τὸ Θεὸ νὰ μὲ πάρη.

Τὰ Σάββατα ἔτρωγαν σ' αὐτὸν τὸν τόπο κεφάλια ἀρνίσια καὶ μ' ἔστελνε νὰ ἀγοράσω ἕνα ποὺ κόστιζε τρία μαραβέδια. Ἐκεῖνο τὸ μαγείρευε κι ἔτρωγε τὰ μάτια καὶ τὴ γλώσσα, καὶ τὸ πίσω μέρος καὶ τὸ μυαλό, καὶ τὸ κρέας ποὺ στὰ μάγουλα ὑπῆρχε καὶ μοῦ ἔδινε ὅλα τὰ κόκκαλα ροκανισμένα. Καὶ μοῦ τὰ ἔδινε στὸ πιάτο λέγοντας:

— Ἄντε φάε, θριάμβευε, καὶ γιὰ σένα εἶναι ὁ κόσμος. Καλύτερα ζῆς ἐσὺ κι ἀπὸ τὸν Πάπα.

«Τέτοια ζωὴ νὰ σοῦ δώση ὁ Θεὸς!» ἔλεγα γὼ ἀπὸ μέσα μου.

Μέσα σὲ τρεῖς ἑβδομάδες, μένοντας μαζί του, ἀδυνάτισα τόσο ποὺ δὲν μποροῦσα νὰ κρατηθῶ στὰ πόδια μου, ἀπὸ καθαρὴ πεῖνα. Εἶδα πὼς θὰ πήγαινα κατ' εὐθεῖαν στὸν τάφο ἂν ὁ Θεὸς καὶ ἡ γνώση μου δὲν μὲ βοηθοῦσαν. Βέβαια δὲν εἶχα ποῦ νὰ χρησιμοποιήσω τὰ κόλπα μου μιὰ καὶ δὲν ὑπῆρχε πράγμα γιὰ ν' ἁρπάξω, ἀλλὰ ἀκόμα κι ἂν ὑπῆρχε κάτι, δὲ θὰ μποροῦσα νὰ τὸν τυφλώσω, ὅπως ἔκανα μ' ἐκεῖνον τὸν ἄλλον ποὺ ὁ Θεὸς νὰ τὸν συχωρέση, ἂν ἀπὸ κείνη τὴν κατακεφαλιὰ πέθανε, καὶ ποὺ ἀκόμα, ἂν καὶ παμπόνηρος, μὲ τὸ νὰ τοῦ λείπει ἐκείνη ἡ ἀνεκτίμητη αἴσθηση, δὲ μὲ καταλάβαινε. Ὅμως αὐτὸς ὁ ἄλλος εἶχε τέτοια ὀξύτατη ὅραση ποὺ δὲ θὰ ὑπῆρχε ἄλλος ὅμοιός του. Στὴν περιφορὰ τοῦ δίσκου, δὲν ἔπεφτε ἄσπρο ποὺ νὰ μὴν τὸ δεῖ. Τὸ ἕνα μάτι εἶχε στὸν κόσμο καὶ τ' ἄλλο στὰ χέρια μου. Χόρευαν τὰ μάτια του στὸ δίσκο ἀσταμάτητα. Ἤξερε πόσα ἄσπρα πρόσφεραν, πρὶν τὰ μετρήσει, καὶ μόλις τέλειωνε ἡ προσφορὰ μοῦ ἅρπαζε τὰ πανεράκι καὶ τὸ ἔβαζε πάνω στὸ βωμό.

Δὲν κατάφερα νὰ τοῦ ἁρπάξω οὔτ' ἕνα ἄσπρο ὅλο τὸν καιρὸ ποὺ ἔζησα ἢ μᾶλλον ποὺ πέθαινα μαζί του. Ἀπὸ τὴν ταβέρνα δὲν τοῦ ἔφερα ποτὲ ἕνα ἄσπρο κρασί, παρὰ μὲ κεῖνο τὸ λίγο ποὺ ἀπὸ τὴν προσκομιδὴ εἶχε βάλει στὴν κασέλα του, τὸ βόλευε ἔτσι ποὺ νὰ τοῦ κρατάει ὅλη του τὴν ἑβδομάδα.

Καὶ γιὰ νὰ κρύβη τὴ μεγάλη του τσιφουτιὰ μοῦ ἔλεγε:

— Κοίτα, παιδί μου, οἱ ἱερεῖς πρέπει νὰ εἶναι πολὺ ἐγκρατεῖς στὸ φαγητὸ καὶ τὸ πιοτό τους καὶ γι' αὐτὸ ἐγὼ δὲν ξανοίγομαι ὅπως οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι.

Ὅμως ὁ ἄτιμος ψευδόταν ἀναίσχυντα, γιατὶ στὶς συγκεντρώσεις καὶ στὶς κηδεῖες ποὺ ψάλλαμε, μὲ ξένα ἔξοδα, ἔτρωγε σὰ λύκος κι ἔπινε περισσότερο κι ἀπὸ ἀλήτη. Καὶ μιὰ καὶ μίλησα γιὰ κηδεῖες, ὁ Θεὸς ἂς μὲ συχωρέση, ποτὲ δὲν ὑπῆρξα ἐχθρὸς τῆς ἀνθρώπινης φύσης παρὰ μόνο τότε. Κι αὐτὸ γιατὶ τρώγαμε καλὰ καὶ μὲ χόρταιναν. Εὐχόμουνα κι ἀκόμα ἱκέτευα τὸ Θεό, κάθε μέρα νὰ σκοτώνη κάποιον. Κι ὅταν κοινωνούσαμε τοὺς ἀρρώστους, κι ἰδιαίτερα στὸ εὐχέλαιο, καθὼς ὁ ἱερέας ζητᾶ νὰ ψάλλουν ὅλοι ὅσοι βρίσκονται ἐκεῖ, ἐγὼ φυσικὰ δὲν ἤμουνα ὁ τελευταῖος στὴν προσευχή, καὶ μ' ὅλη μου τὴν καρδιὰ καὶ τὴ δύναμη ζητοῦσα ἀπὸ τὸν Κύριο, ὄχι νὰ τὸν βάλη ὅπου χωρεῖ, ὅπως λένε, ἀλλὰ γρήγορα νὰ τὸν πάρη ἀπ' αὐτὸν τὸν κόσμο. Κι ὅταν κάποιος ἀπ' αὐτοὺς γλίτωνε (ὁ Θεὸς ἂς μοῦ τὸ συχωρέση) χίλιες φορὲς τὸν ἔστελνα στὸ διάβολο. Κι ὅποιος πέθαινε ἄλλες τόσες εὐχὲς ἔπαιρνε ἀπὸ μένα. Γιατὶ ὅσο καιρὸ ἐκεῖ ἔμεινα, καὶ θἄταν περίπου ἕξι μῆνες, μονάχα εἴκοσι ἄνθρωποι πέθαναν, κι αὐτοὺς θαρρῶ πὼς ἐγὼ τοὺς πέθανα, ἢ γιὰ νὰ πῶ καλύτερα, πέθαναν κατὰ παραγγελία δική μου. Γιατὶ βλέποντας ὁ Θεὸς τὸν ἀπελπισμένο καὶ συνεχῆ θάνατό μου, θὰ σκέφτηκε πὼς ὤφειλε νὰ τοὺς σκοτώση γιὰ νὰ σώση ἐμένα. Ἀλλὰ ἀπ' αὐτὸ ποὺ ὑπέφερα τότε σωτηρία δὲν ὑπῆρχε. Κι ἂν τὴν ἡμέρα ποὺ κάποιον θάβαμε, ἐγὼ ζοῦσα, τὶς ἡμέρες ποὺ δὲν ὑπῆρχε νεκρός, γιὰ

νᾶμαι ἀπὸ τὴν προηγούμενη μέρα καλὰ μαθημένος στὸ φαΐ, γυρνώντας στὴν καθημερινή μου πεῖνα, τὴν ἔνιωθα δυνατώτερα. Ὥστε πουθενὰ δὲν ὑπῆρχε ἀνάπαυση παρὰ μόνο στὸ θάνατο ποὺ πολλὲς φορὲς τόσο γιὰ μένα ὅσο καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους τὸν εὐχόμουνα. Ὅμως δὲν τὸν βρῆκα ἂν καὶ πάντα βρισκόταν μέσα μου. Σκέφτηκα πολλὲς φορὲς νὰ φύγω ἀπ' αὐτὸν τὸν τσιγκούνη ἀφέντη, ἀλλὰ γιὰ δυὸ λόγους δὲν τὸ ἔκανα: Πρῶτα γιατὶ δὲν τολμοῦσα νὰ ἐμπιστευθῶ τὰ πόδια μου, καθὼς φοβόμουν τὴν ἀδυναμία ἀπ' τὴ φοβερὴ πεῖνα ποὺ εἶχα. Ὕστερα γιατὶ συλλογιζόμουνα κι ἔλεγα: «Ἐγὼ εἶχα δυὸ ἀφεντάδες: ὁ πρῶτος μὲ πέθαινε στὴν πεῖνα, κι ἐγκαταλείποντάς τον, ἔπεσα σ' αὐτὸν τὸν ἄλλο, ποὺ μ' ἔχει κιόλας ρίξει μὲς τὸν τάφο ἀπ' αὐτήν. Ἂν λοιπὸν φύγω κι ἀπὸ αὐτὸν καὶ πέσω σ' ἄλλον χειρότερο τί ἄλλο μοῦ μένει παρὰ νὰ πεθάνω;»

Ἔτσι δὲν τολμοῦσα νὰ σαλέψω γιατὶ πίστευα πὼς ὅλα τὰ στάδια θὰ ἦταν ἀκόμα χειρότερα. Καὶ πὼς κατεβαίνοντας ἀκόμα ἕνα σκαλὶ δὲν θὰ ἠχοῦσε Λάζαρος κι οὔτε θ' ἀκουγόταν πιὰ στὸν κόσμο[13]. Καθὼς λοιπὸν βρισκόμουν σὲ τέτοια ἀπελπισία, ποὺ παρακαλῶ τὸ Θεὸ νὰ γλυτώνη ἀπ' αὐτὴν κάθε πιστὸ χριστιανό, καὶ μὴ ξέροντας τί νὰ σκεφτῶ, βλέποντας πὼς πήγαινα ἀπ' τὸ κακὸ στὸ χειρότερο, μιὰ μέρα ποὺ ἐκεῖνος ὁ ἐλεεινὸς καὶ τρισάθλιος ἀφέντης μου ἔλειπε μακριά, ἔφτασε στὴν πόρτα μου ἕνα κλειδαράς, ποὺ ἐγὼ πιστεύω πὼς ἦταν ἄγγελος σταλμένος γιὰ μένα ἀπὸ τὸ Θεὸ, ποὺ λατρεύω. Μὲ ρώτησε ἂν εἶχα τίποτα νὰ κάνη. «Σὲ μένα πολλὰ θἄχες νὰ κάνης καὶ δὲ θἄταν λίγο νὰ μέ σώσης», εἶπα σιγὰ γιὰ νὰ μὴ μ' ἀκούση. Καὶ καθὼς δὲν ἦταν ὥρα νὰ τὴν ξοδεύω σ' εὐχαριστεῖες, φωτισμένος ἀπὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα τοῦ εἶπα: «Θεῖε, ἕνα κλειδὶ ἀπ' αὐτὴ τὴν κασέλα ἔχω χάσει καὶ φοβᾶμαι μήπως ὁ κύριός μου μὲ τιμωρήσει. Στὴ ζωή σου, νὰ τὸ δῆς ἂν μέσα στὰ κλειδιὰ ποὺ ἔχεις ὑπάρχει κανένα ποὺ νὰ κάνη, καὶ θὰ σοῦ τὸ πληρώσω.

Ἄρχισε νὰ δοκιμάζη ὁ ἀγγελικὸς κλειδαρὰς τὸ ἕνα καὶ τ' ἄλλο ἀπὸ ἕνα μεγάλο κρίκο ποὺ τὰ εἶχε καὶ γὼ τὸν βοηθοῦσα μὲ τὶς ἀδύναμες προσευχές μου. Ὅταν τὸ βρῆκε κι ἄνοιξα, εἶδα στὰ ψωμιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ Θεοῦ καθὼς λένε, μέσα στὴν κασέλα. Τοῦ εἶπα: Ἐγὼ δὲν ἔχω χρήματα γιὰ νὰ σὲ πληρώσω γιὰ τὸ κλειδί, ὅμως πᾶρε ἀπ' αὐτὰ τὴν πληρωμή.

Αὐτὸς πῆρε ἕνα καρβέλι ἀπὸ κεῖνα, αὐτὸ ποὺ τοῦ ἄρεσε καλύτερα καὶ δίνοντάς μου τὸ κλειδὶ ἔφυγε πολὺ εὐχαριστημένος ἀφήνοντάς με ἐμένα περισσότερο.

Ἐγὼ δὲν ἄγγιξα τίποτα γιὰ τὴν ὥρα ὥστε νὰ μὴν γίνη ἀντιληπτὴ ἡ ἔλλειψη κι ἀκόμα γιατὶ βρέθηκα ξαφνικὰ κύριος τέτοιου θησαυροῦ ποὺ μοῦ φάνηκε πὼς ἡ πεῖνα δὲ θὰ τολμοῦσε νὰ μ' ἀγγίξει.

Ἦρθε ὁ μίζερος ἀφέντης μου καὶ θέλησε ὁ Θεὸς νὰ μὴν κοιτάξει γιὰ τοὺς ἄρτους ποὺ ὁ ἄγγελος εἶχε πάρει. Καὶ τὴν ἄλλη μέρα σὰν ἔφυγε ἀπὸ τὸ σπίτι ἀνοίγω τὸν ψωμένιο μου παράδεισο καὶ περιλαβαίνω στὰ χέρια μου καὶ τὰ δόντια μου ἕνα καρβελάκι καὶ μὲ δυὸ δαγκωματιὲς τὸ ἐξαφάνισα καὶ δίχως νὰ ξεχάσω τὴν κασέλα ἀνοιχτή, ἀρχίζω νὰ σαρώνω τὸ σπίτι μὲ μεγάλη χαρά, καθὼς μοῦ φαινόταν πὼς μὲ κεῖνο τὸ πράγμα διορθωνόταν ἀπὸ δῶ καὶ πέρα ἡ θλιβερὴ ζωή. Καὶ ἔτσι μ' αὐτὸν τὸν τρόπο πέρασε ἐκείνη ἡ μέρα καὶ ἡ ἑπόμενη ὑπέροχα.

Ὅμως δὲν ἦταν τῆς τύχης μου νὰ κρατήσει πολὺ αὐτό, γιατὶ τὴν τρίτη ἡμέρα μοῦ ἦρθαν τὰ πράγματα ἀνάποδα. Καὶ τὸν βλέπω ἀκόμα, κι ἂς πέρασε τόσος καιρός, αὐτὸν ποὺ μὲ θανάτωνε στὴν πεῖνα, πάνω ἀπὸ τὴν κασέλα μας νὰ γυρίζει καὶ νὰ ξαναγυρίζει καὶ νὰ μετρᾶ καὶ νὰ ξαναμετρᾶ τὰ ψωμιά. Ἐγὼ ἔκανα τὸν ἀδιά-

13. Λογοπαίγνιο: Ἀπὸ τὴ μιὰ δὲ θὰ γραφόταν τοῦτο τὸ βιβλίο. Ἀπὸ τὴν ἄλλη δὲν θ' ἀκουγόντουσαν τὰ ξυλαράκια τοῦ Ἁγίου Λαζάρου. Ἦταν τρία ξυλαράκια ποὺ τὸ χτυποῦσαν στὸ ἕνα χέρι γιὰ νὰ ζητοῦν βοήθεια στὸ Τολέδο, καὶ σὲ ἄλλα μέρη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

φορο καὶ στὴν κρυφή μου προσευχή, τὰ παρακάλια καὶ τὶς ἱκεσίες ἔλεγα «Ἅγιε Γιάννη μου, στράβωσέ τον »[14].

Ἀφοῦ πολὺ ὥρα ἔκανε τὸν λογαριασμό του μετρώντας μὲ μέρες καὶ μὲ δάκτυλα, εἶπε:

— Ἂν δὲν φύλαγα τόσο καλὰ τούτη τὴν κασέλα θἄλεγα πὼς μοῦ ἔχουν πάρει ἀπὸ μέσα ψωμιά, ἀλλὰ ἀπὸ σήμερα καὶ μπρός, μόνο γιὰ ν' ἀποκλείσω κάθε ὑποψία θὰ κρατῶ καλὸ λογαριασμό: ἐννιὰ μένουν κι ἕνα κομμάτι.

«Ἐννιὰ κακὰ νὰ σοῦ στείλει ὁ Θεός», ἔλεγα μέσα μου. Μοῦ φάνηκε πὼς μ' αὐτὸ ποὺ εἶπε μοῦ πέρασε τὴν καρδιὰ μὲ κυνηγοῦ σαΐτα, κι ἄρχισε τὸ στομάχι μου νὰ μὲ ταράζει στὴν πείνα, καθὼς ἔβλεπα νὰ γυρνῶ στὴν παλιὰ δίαιτα. Ἐγὼ γιὰ νὰ παρηγορηθῶ ἀνοίγω τὴν κασέλα καὶ καθὼς ἔβλεπα τὸ ψωμί, ἄρχισα νὰ τὸ θαυμάζω, μὴ τολμώντας νὰ τ' ἀγγίξω. Τὰ μέτρησα μήπως κι ἀπὸ καλὴ τύχη ὁ χαμένος εἶχε λαθέψει καὶ βρῆκα τὸν λογαριασμό του πιὸ σωστὸ ἀπ' ὅ,τι θὰ ἐπιθυμοῦσα. Τὸ περισσότερο ποὺ μπόρεσα ἐγὼ νὰ κάνω ἦταν νὰ τοὺς δώσω χίλια φιλιὰ καὶ τὸ πιὸ εὐγενικὸ ποὺ κατάφερα ἦταν ἀπὸ τὸ κομμάτι νὰ πάρω μιὰ ψιλὴ φέτα, καὶ μ' αὐτὴν πέρασα ἐκείνη τὴν ἡμέρα, ὄχι τόσο χαρούμενη ὅσο τὴν προηγούμενη. Ὅσο ὅμως ἡ πείνα μεγάλωνε, κι ἀφοῦ τὸ στομάχι ἦταν συνηθισμένο σὲ περισσότερο ψωμὶ ἐκεῖνες τὶς δυὸ - τρεῖς ἡμέρες ποὺ εἶπα, πέθαινα μαῦρο θάνατο. Ἔτσι ποὺ ἄλλο δὲν ἔκανα ὅταν βρισκόμουν μόνος παρὰ ν' ἀνοίγω καὶ νὰ κλείνω τὴν κασέλα καὶ νὰ ἀποθαυμάζω ἐκεῖνο τὸ πρόσωπο τοῦ Θεοῦ καθὼς λένε τὰ μωρά. Ὅμως ὁ ἴδιος ὁ Θεός, ποὺ βοηθᾶ τοὺς δυστυχισμένους βλέποντάς με σὲ τέτοια δυσκολία, ἔφερε στὴ σκέψη μου μιὰ μικρὴ ἰδέα. Καὶ καθὼς συλλογιζόμουνα εἶπα: Αὐτὸ τὸ μπαοῦλο εἶναι παλιὸ καὶ μεγάλο καὶ σπασμένο σὲ μερικὲς μεριὲς καὶ μὲ κάποιες, ἔστω καὶ μικρές, τρύπες. Μπορεῖ κανεὶς νὰ σκεφτεῖ πὼς ποντικοὶ μπορεῖ νὰ μπαίνουν μέσα καὶ νὰ τρῶνε τὸ ψωμί.

Νὰ τὸ πάρω ὅλο δὲν εἶναι ἐνέργεια σωστή, γιατὶ θὰ προσέξει τὴν ἔλλειψη αὐτὸς ποὺ ἀλλοιῶς δὲν μπορεῖ νὰ ζήσει. Αὐτὸ σὰ νὰ τρώγεται». Κι ἀρχίζω νὰ τρίβω τὸ ψωμὶ πάνω σὲ κάτι ὄχι πολὺ ἀκριβὰ καλύμματα τοῦ βωμοῦ ποὺ ἐκεῖ βρισκόντουσαν καὶ τὸ ἕνα τὸ ἔπιανα καὶ τ' ἄλλο τἄφηνα μὲ τρόπο ποὺ ἀπὸ τὸ κάθε ἕνα ἀπὸ τὰ τρία - τέσσερα ἔτριψα κι ἀπὸ λίγο. Ἔπειτα σὰν κίσσα ἔφαγα ἐκεῖνα τὰ ψίχουλα καὶ κάπως παρηγορήθηκε. Ὅμως ἐκεῖνος καθὼς ἐρχόταν γιὰ νὰ φάη κι ἄνοιξε τὴν κασέλα, εἶδε τὸ κακὸ καὶ πίστεψε πὼς χωρὶς ἀμφιβολία ἦταν οἱ ποντικοὶ αὐτοὶ ποὺ τὴ ζημιὰ τοῦ εἶχαν κάνει, γιατὶ ἦταν πολὺ πειστικὸ τὸ φάγωμα, ὅπως ἀκριβῶς αὐτοὶ τὸ καταφέρνουν. Ἔψαξε ὅλη τὴν κασέλα ἀπ' τὴ μιὰ ἄκρη ὡς τὴν ἄλλη καὶ εἶδε κάποιες τρύπες καὶ ὑποπτεύθηκε πὼς ἀπὸ κεῖ εἶχαν μπῆ. Μὲ φώναξε λέγοντας: Λάζαρε! κοῖτα, κοῖτα τί ἔφοδος ἔγινε ἀπόψε στὸ ψωμί μας! Ἐγὼ ἔκανα πολὺ τὸν ἀπορημένο καὶ τὸν ρώτησα τί ἦταν αὐτό! Τί νἄναι! εἶπε αὐτός. Ποντίκια, ποὺ δὲν ἀφήνουνε τίποτα ὄρθιο.

Καθήσαμε νὰ φᾶμε καὶ θέλησε ὁ Θεὸς καὶ τούτη τὴ φορὰ πῆγαν ὅλα καλὰ καὶ μοῦ ἔδωσε καὶ πιὸ πολὺ ψωμὶ ἀπ' ὅ,τι ὁ ἄθλιος μοῦ ἔδινε γιατὶ ἔκοψε μ' ἕνα μαχαίρι ὅλο ἐκεῖνο ποὺ νόμιζε ποντικοφαγωμένο, λέγοντας: «Φάε αὐτό, ὁ ποντικὸς εἶναι πρᾶγμα καθαρό».

Κι ἔτσι ἐκείνη τὴν ἡμέρα, προσθέτοντας καὶ τὸ ποσοστὸ τῆς δουλειᾶς τῶν χεριῶν μου ἢ γιὰ νὰ πῶ καλλίτερα τῶν νυχιῶν μου, τελειώσαμε τὸ φαγητὸ ἂν κι ἐγὼ ποτὲ δὲν τἄρχιζα κἄν.

Καὶ μετὰ μὲ βρῆκε ἄλλο κακὸ καὶ τὸν εἶδα νὰ ψάχνει καὶ νὰ βγάζει καρφιὰ ἀπ' τοὺς τοίχους καὶ νὰ γυρεύει σανίδες μὲ τὶς ὁποῖες κάρφωσε κι ἔκλεισε ὅλες τὶς

14. Ὁ Ἅγιος Γιάννης ἦταν προστάτης ὅσων ὑπηρετοῦσαν.

τρύπες τῆς παλιᾶς κασέλας. «Ὦ Θεέ μου!» εἶπα ἐγὼ τότε «μέσα σὲ πόση μιζέρια καὶ δυστυχία καὶ καταστροφὲς βρισκόμαστε ἐμεῖς ποὺ ἔχουμε γεννηθῆ καὶ πόσο λίγο διαρκοῦν οἱ χαρὲς αὐτῆς τῆς γεμάτης μόχθους ζωῆς μας! Νἆμαι τώρα ποὺ πίστευα πὼς μ' αὐτὸ τὸ φτωχὸ καὶ θλιβερὸ τρόπο θὰ διορθωνόταν καὶ θὰ πέρναγε ἡ πείνα μου καὶ ἤμουνα σχεδὸν εὐτυχισμένος καὶ χαρούμενος. Ὅμως δὲν τὸ θέλησε ἡ κακοτυχία μου, καὶ ξυπνώντας αὐτὸν τὸν ἄθλιο ἀφέντη μου καὶ χαρίζοντάς τον μεγαλύτερη φιλοπονία ἀπ' ὅση εἶχε ἀπὸ φυσικοῦ του — ἀφοῦ οἱ περισσότεροι ἄθλιοι σπάνια διαθέτουν τέτοιο πρᾶγμα — τώρα κλείνοντας τὶς τρύπες τῆς κασέλας, ἔκλεινε τὴν πόρτα τῆς παρηγοριᾶς μου κι ἄνοιγε τὴν ἄλλη τῶν μόχθων μου».

Ἔτσι θρηνοῦσα ἐγὼ καὶ στὸ μεταξὺ ὁ προσεκτικός μου μαραγκὸς μὲ πολλὰ καρφιὰ καὶ σανίδες τέλειωσε τὸ ἔργο του, λέγοντας: «Τώρα, κύριοι προδότες ποντικοί, σᾶς συμφέρει ν' ἀλλάξετε σχέδια γιατὶ σ' αὐτὸ τὸ σπίτι θἄχετε κακὰ ξεμπερδέματα». Μόλις βγῆκε ἀπὸ τὸ σπίτι του πάω νὰ δῶ τὸ ἔργο του καὶ ἀνακάλυψα πὼς δὲν ἄφησε στὴν ἔρημη καὶ παλιὰ κασέλα τρύπα γιὰ νὰ μπορέσει νὰ περάσει οὔτε μυίγα. Ἀνοίγω μὲ τὸ ἀνώφελο πιὰ κλειδί μου χωρὶς ἐλπίδα πὼς θὰ μπορέσω νὰ ἔχω κανένα ὄφελος καὶ εἶδα τὰ δυὸ - τρία ψωμιά, τ' ἀρχινισμένα ποὺ ὁ ἀφέντης εἶχε πιστέψει γιὰ ποντικοφαγωμένα, κι ἔβγαλα ἀπ' αὐτὰ ἀκόμα λίγα ψίχουλα, κόβοντας πολὺ προσεκτικὰ μὲ μιὰ ἐπιδέξια χρήση τοῦ μαχαιριοῦ. Καθὼς ἡ ἀνάγκη εἶναι τόσο σπουδαῖος δάσκαλος κι ὅπως ἐγὼ βρισκόμουν πάντα σὲ μεγάλη ἀνάγκη, νύχτα καὶ μέρα σκεπτόμουνα τί τρόπο θὰ εὕρισκα νὰ κρατηθῶ στὴ ζωή.

Καὶ σκέπτομαι πὼς γιὰ νὰ βρῶ ἐκεῖνες τὶς μαῦρες λύσεις μοῦ ἦταν ὁδηγὸς ἡ πείνα, γιατὶ λένε πὼς τὸ πνεῦμα μ' αὐτὴν κινεῖται ἐνῶ συμβαίνει τὸ ἀντίθετο μὲ τὴν ἀφθονία κι αὐτὸ συνέβαινε ἀσφαλῶς καὶ σὲ μένα. Μιὰ νύχτα λοιπὸν ποὺ ἤμουνα ἀπασχολημένος μ' αὐτὴ τὴ σκέψη, λογαριάζοντας πῶς μποροῦσα ν' ἀξιοποιήσω καὶ νὰ ἐπωφεληθῶ ἀπὸ τὴν κασέλα, κατάλαβα πὼς ὁ ἀφέντης μου κοιμόταν, γιατὶ τὸ μαρτυροῦσε μὲ ροχαλητὰ καὶ μὲ κάποιες πολὺ δυνατὲς ἀνάσες ποὺ ἔπαιρνε ὅταν κοιμόταν. Σηκώθηκα πολὺ προσεκτικὰ κι ἔχοντας σκεφτεῖ ἀπὸ τὴν ἡμέρα τί ἔπρεπε νὰ κάνω, κι ἀφοῦ εἶχα ἀφήσει ἕνα παλιὸ μαχαίρι ποὺ ἐκεῖ ὑπῆρχε σὲ μέρος ποὺ νὰ τὸ βρῶ εὔκολα, πάω στὴν ἔρημη κασέλα κι ἀπὸ κεῖ ποὺ εἶχα δεῖ πὼς εἶχε μικρότερη ἀντίσταση τὴν τρύπησα μὲ τὸ μαχαίρι χρησιμοποιώντας το σὰν τρυπάνι. Κι ὅπως ἡ παλαιότατη κασέλα, μὲ τὸ νὰ εἶναι τόσων χρόνων βρισκόταν δίχως δύναμη καὶ καρδιά, ἀπὸ πρὶν ἤδη πολὺ μπαμπακιένια καὶ σαρακοφαγωμένη, μετὰ μοῦ παραδόθηκε καὶ δημιουργήθηκε στὸ πλευρό της, γιὰ τὴ σωτηρία μου μιὰ καλὴ τρύπα. Ἀφοῦ ἔγινε αὐτό, ἀνοίγω πολὺ ἀργὰ τὴν πληγωμένη κασέλα καὶ ψάχνοντας τὸ ψωμὶ ποὺ βρῆκα μοιρασμένο, ἔκανα ὅπως παραπάνω ἔχει περιγραφεῖ. Καὶ μ' αὐτὸ κάπως παρηγορημένος, ξανακλείνοντας γύρισα στὸ ἀχυρόστρωμά μου ποὺ πάνω της ἀναπαύτηκα καὶ κοιμήθηκα λιγάκι. Πρᾶγμα ποὺ τὸ ἔκανα ἄσχημα καὶ τὸ ἀπέδιδα στὸ ὅτι δὲν ἔτρωγα. Κι ἔτσι θὰ ἦταν, γιατὶ βέβαια ἐκεῖνο τὸν καιρὸ δὲν ἦταν οἱ ἀνησυχίες τοῦ βασιλιᾶ τῆς Γαλλίας ποὺ θὰ μὲ κρατοῦσαν ἄγρυπνο[15].

Τὴν ἄλλη μέρα ἔγινε ἀντιληπτὴ ἡ ζημιὰ ἀπὸ τὸ ἀφεντικό μου, τόσο τοῦ ψωμιοῦ ὅσο καὶ τῆς τρύπας ποὺ ἐγὼ εἶχα κάνει κι ἄρχισε νὰ στέλνει στὸ διάβολο τοὺς ποντικοὺς καὶ νὰ λέει: Τί νὰ ποῦμε γι' αὐτό; Ποτὲ ἄλλοτε δὲν εἶχα ἀντιληφθεῖ ποντικοὺς σ' αὐτὸ τὸ σπίτι, παρὰ τώρα.

Κι ἀναμφίβολα θἄλεγε τὴν ἀλήθεια. Γιατὶ πραγματικὰ ἂν ὑπῆρχε σπίτι σ' ὁλόκληρο τὸ βασίλειο εὐνοημένο εἰδικὰ στὸ δικό τους τὸ θέμα, αὐτό, πολὺ λογικά, ἔπρεπε νὰ εἶναι, γιατὶ δὲ βολεύει νὰ κατοικοῦν ποντικοὶ ὅπου δὲν ὑπάρχει τίποτα νὰ φᾶνε.

---

15. Ἴσως ὑπονοεῖ τὸν Φραγκίσκο τὸν Ι ποὺ τὸ χειμώνα τοῦ 1526 ἦταν αἰχμάλωτος τῆς Ἱσπανίας στὸ κάστρο τῆς Μαδρίτης.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ξαναρχίζει νὰ ψάχνει γιὰ καρφιὰ στὸ σπίτι καὶ τοὺς τοίχους καὶ σανίδες γιὰ νὰ κλείσει τὶς τρύπες. Σὰν ἦρθε ἡ νύχτα κι ὁ ὕπνος του, ἐγὼ σηκώθηκα πάλι στὸ πόδι μὲ τὸ ἐργαλεῖο μου κι ὅ,τι αὐτὸς βούλωνε τὴν ἡμέρα ξεβούλωνα ἐγὼ τὴ νύχτα.

Μὲ τέτοιο τρόπο γινόταν καὶ τόση βιασύνη εἴχαμε ποὺ δίχως ἀμφιβολία γιὰ τοῦτο θὰ πρέπει νὰ λένε: «ὅπου μιὰ πόρτα τὴν κλείνουν, ἄλλη ἀνοίγει». Τελικὰ μᾶς φαινόταν σὰ νὰ ἔχουμε ἀναλάβει νὰ τελειώσουμε τὸ ὑφαντὸ τῆς Πηνελόπης, γιατὶ ὅ,τι ἔφτιανε αὐτὸς τὴν ἡμέρα, τὸ χαλοῦσα ἐγὼ τὴ νύχτα καὶ μέσα σὲ λίγες μέρες καὶ νύχτες τὴν κάναμε τὴν καημένη νὰ ἔχει τέτοια φόρμα, ποὺ ἂν κάποιος ἤθελε νὰ μιλήσει σωστὰ γι' αὐτήν, μᾶλλον παλιὸ θώρακα ἀπὸ ἀλλοτινοὺς καιροὺς παρὰ κασέλα θὰ τὴν ἔλεγε, τόσα καρφιὰ μεγάλα καὶ μικρὰ εἶχε ἐπάνω της. Καὶ σὰν εἶδε πὼς σὲ τίποτα δὲν τὸν ὠφελοῦσε αὐτὸ τὸ μέτρο, εἶπε:

Αὐτὴ ἡ κασέλα εἶναι τόσο κακοπαθημένη κι εἶναι ἀπὸ ξύλο τόσο παλιὸ καὶ λεπτὸ ποὺ δὲ θὰ ὑπάρξει ποντικὸς ποὺ νὰ μπορέσει νὰ τοῦ ἀντισταθεῖ. Κι ἔχει γίνει πιὰ ἔτσι ποὺ ἂν ἐξακολουθήσουμε νὰ τὴ χρησιμοποιοῦμε κι ἄλλο, θὰ μείνουμε χωρὶς τίποτα. Καὶ τὸ χειρότερο εἶναι πὼς ἂν καὶ δὲν ἀξίζει τίποτα, ὅμως θὰ μᾶς λείψει λείποντας καὶ θὰ μπῶ καὶ στὰ ἔξοδα νὰ πληρώσω τρία καὶ τέσσερα ρεάλια. Ἡ καλλίτερη λύση ποὺ βρίσκω, ἀφοῦ ἡ ἄλλη ὡς τώρα δὲν ὠφέλησε, εἶναι νὰ πολεμήσω ἀπὸ μέσα αὐτοὺς τοὺς καταραμένους ποντικούς.

Μετὰ βρῆκε δανεικὰ μιὰ φάκα καὶ μὲ κομμάτια τυρὶ - καθαρίσματα ποὺ ἀπὸ τοὺς γείτονες ζητοῦσε, ὁ γάτος ἦταν κιόλας ὁπλισμένος μέσα στὴν κασέλα, πρᾶγμα ποὺ γιὰ μένα ἦταν μοναδικὴ προσφορά. Γιατὶ ἂν σκεφτεῖ κανεὶς πὼς ἐγὼ δὲν εἶχα ἀνάγκη ἀπὸ πολλὲς σάλτσες γιὰ νὰ φάω, χαιρόμουνα ἐπιπλέον καὶ τὰ καθαρίσματα τοῦ τυριοῦ ποὺ ἀπὸ τὴ φάκα ἔβγαζα καὶ ποὺ χωρὶς αὐτὸ δὲ θὰ συγχωροῦσα τὸν ποντικὸ ποὺ ἔτρωγε τὸ ψωμί.

Καθὼς εὕρισκε τὸ ψωμὶ ποντικοφαγωμένο καὶ τὸ τυρὶ ἐπίσης, δίχως νὰ ἔχει πιστῆ κι ὁ ποντικὸς ποὺ τὸ ἔτρωγε, διαολόστελνε καὶ ρωτοῦσε τοὺς γείτονες τί μποροῦσε νὰ εἶναι αὐτὸ ποὺ ἔτρωγε τὸ τυρὶ καὶ ποὺ τὸ ἔβγαζε ἀπ' τὴ φάκα χωρὶς αὐτὴ νὰ πέφτη οὔτε νὰ βρίσκεται μέσα ὁ ποντικός. Συμφώνησαν οἱ γείτονες πὼς δὲν ἦταν ποντικὸς αὐτὸς ποὺ ἔκανε τὴ ζημιά, γιατὶ κάποια φορὰ θὰ πιανόταν καὶ κανένας. Τοῦ εἶπε ἕνας γείτονας:

— Στὸ σπίτι σας ἐγὼ θυμᾶμαι πὼς ὑπῆρχε κάποιο φίδι κι αὐτὸ θὰ πρέπει νἄναι σίγουρα. Καὶ εἶναι λογικό, καθὼς εἶναι μακρύ, μπορεῖ καὶ παίρνει τὸ μεζέ, κι ἀκόμα μὲ τὴν πορτούλα κλειστή, καθὼς δὲν μπαίνει ὁλόκληρο μέσα, μπορεῖ καὶ ξαναφεύγει. Διέδωσε σ' ὅλους αὐτὸ ποὺ ἐκεῖνος τοῦ εἶπε κι ἄλλαξε πολὺ ὁ ἀφέντης μου κι ἀπὸ τότε δὲν κοιμόταν πιὰ τόσο ἥσυχος καὶ μὲ κάθε σαράκι ποὺ τὴ νύχτα μὲς τὰ ξύλα ἀκουγόταν θαρροῦσε πὼς ἦταν τὸ φίδι ποὺ τοῦ ροκάνιζε τὴν κασέλα. Ἀμέσως βρισκόταν στὸ πόδι καὶ μ' ἕνα ρόπαλο ποὺ στὸ μαξιλάρι του εἶχε βάλει ἀπ' ὅταν τοῦ εἶπαν ἐκεῖνο τὸ πρᾶγμα, χτυποῦσε τὴν ἁμαρτωλὴ κασέλα μὲ δυνατὲς ροπαλιὲς νομίζοντας πὼς θὰ τρομάξει τὸ φίδι. Καὶ τοὺς γείτονες τοὺς ξυπνοῦσε μὲ τὸν κρότο ποὺ ἔκανε καὶ μένα δὲν μ' ἄφηνε νὰ κοιμηθῶ.

Ἐρχόταν στὸ ἀχυρόστρωμα καὶ τ' ἀναποδογύριζε καὶ μένα μαζί, πιστεύοντας πὼς τὸ φίδι θὰ ἐρχόταν σὲ μένα νὰ κουλουριαστῆ στὸ ἄχυρο ἢ στὸ σακκάκι μου, γιατὶ τοῦ ἔλεγαν πὼς πολλὲς φορὲς τὴ νύχτα μποροῦσε νὰ συμβῆ αὐτὰ τὰ ζῶα ἀναζητώντας ζέστη, νὰ πᾶνε στὰ κρεβάτια τῶν παιδιῶν κι ἀκόμη νὰ τὰ δαγκώσουν ἢ νὰ τὰ κάνουν νὰ κινδυνέψουν.

Ἐγὼ πολλὲς φορὲς ἔκανα τὸν κοιμισμένο καὶ τὸ πρωῒ μοῦ ἔλεγε: «Ἀπόψε, νεαρέ, δὲν ἔνοιωσες τίποτα; Λοιπὸν κυνηγοῦσα τὸ φίδι κι ἀκόμα σκέπτομαι μήπως κι ἔρθη μὲ σένα, στὸ κρεββάτι, γιατὶ τὰ φίδια εἶναι πολὺ κρύα ζῶα κι ἀναζητοῦν τὴ ζεστασιά.

— Παρακάλα τὸ Θεὸ νὰ μὴ μὲ δαγκώση, ἔλεγα ἐγώ, γιατὶ τρομερὸ φόβο ἔχω.

Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἦταν συνεχῶς ξύπνιος κι ὀρθὸς ποὺ μὰ τὴν πίστη μου ἡ φιδούκλα ἢ ὁ φίδαρος γιὰ νὰ μιλήσω πιὸ σωστά, δὲν τολμοῦσε νὰ ροκανίζη τὴ νύχτα οὔτε νὰ σηκώση τὴν κασέλα. Ὅμως τὴν ἡμέρα, ἐνόσω βρισκόταν στὴν ἐκκλησία ἢ ἀλλοῦ, ἔκανα τὶς ἐπιδρομές μου. Κι αὐτὸς βλέποντας τὶς ζημιὲς καὶ τὴν ἐλάχιστη γιατρειὰ ποὺ μποροῦσε αὐτὸς νὰ βρῆ, πηγαινοερχόταν τὶς νύχτες καθὼς εἶπα σωστὸ στοιχειό.

Ἐγὼ φοβόμουν μήπως μ' ἐκείνους τοὺς αἰφνιδιασμοὺς μὲ τσακώσει μὲ τὸ κλειδί, ποὺ κάτω ἀπὸ τ' ἄχυρα εἶχα, καὶ μοῦ φάνηκε πιὸ σίγουρο νὰ τὸ βάζω τὴ νύχτα στὸ στόμα. Γιατὶ ἤδη ἀπὸ τότε ποὺ ζοῦσα μὲ τὸν τυφλό, τὸ εἶχα κάνει σωστὴ τσέπη κι ἔτυχε νὰ ἔχω μέσα δώδεκα καὶ δεκαπέντε ἀκόμη μαραβέδια, ὅλα σὲ νόμισμα μισοῦ ἄσπρου, χωρὶς νὰ μ' ἐνοχλοῦν στὸ μάσημα. Γιατὶ ἀλλιῶς δὲ θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ ἔχω οὔτε ἕνα ἄσπρο χωρὶς ὁ καταραμένος ὁ τυφλὸς νὰ πέσει πάνω του ἀφοῦ δὲν ἄφηνε ραφὴ ἢ μπάλωμα ποὺ νὰ μὴν τὸ ψάχνει συνεχῶς.

Ἔτσι λοιπὸν καθὼς λέω ἔβαζα κάθε νύχτα τὸ κλειδὶ στὸ στόμα καὶ κοιμόμουν δίχως ἀνησυχία πὼς ὁ μάγος ἀφέντης μου θὰ τὸ βρῆ. Ὅμως ὅταν ἡ καταστροφὴ εἶναι νὰ ἔρθει, εἶναι ἐπιπλέον καὶ πολὺ φιλόπονη. Θέλησε ἡ τύχη μου ἢ μᾶλλον τὰ κρίματά μου, καὶ μιὰ νύχτα ποὺ κοιμόμουν, τὸ κλειδὶ νὰ μπῆ στὸ στόμα μου, ποὺ ἀναγκαστικὰ τὸ εἶχα ἀνοιχτό, μὲ τέτοιο τρόπο καὶ σὲ τέτοια θέση, ποὺ ὁ ἀέρας καὶ ἡ ἀνάσα ποὺ ἐγὼ ἔβγαζα στὸν ὕπνο μου νὰ περνᾶ ἀπὸ τὴν τρύπα τοῦ κλειδιοῦ ποὺ ἦταν φτιαγμένο ἀπὸ καλάμι καὶ νὰ σφυρᾶ, καθὼς ἡ συφορά μου τὸ θέλησε, πολὺ δυνατά. Ἔτσι ὁ ἄγρυπνος ἀφέντης του τὸ ἄκουσε, καὶ πίστεψε πὼς δίχως ἀμφιβολία τοῦτο ἦταν τὸ σφύριγμα τοῦ φιδιοῦ καὶ σίγουρα θὰ τὸ ἔπιανε. Σηκώθηκε πολὺ ἀργὰ μὲ τὸ ρόπαλο στὸ χέρι ἀκολουθώντας τὸν ἦχο τοῦ φιδιοῦ. Ἔφτασε σὲ μένα πολὺ - πολὺ σιγά, γιὰ νὰ μὴν τὸν νοιώσει τὸ φίδι. Κι ὅταν πλησίασε, σκέφτηκε πὼς ἐκεῖ, στ' ἄχυρα ὅπου ἤμουν ἐγὼ πεσμένος, στὴ ζεστασιά μου θὰ εἶχε ἔρθει. Σηκώνοντας ψηλὰ τὸ ξύλο, θαρρώντας πὼς εἶναι ἀκριβῶς ἀπὸ πάνω του καὶ πὼς ἂν τοῦ δώσει μιὰ γερὴ ροπαλιὰ θὰ τὸ σκοτώσει, μὲ ὅλη του τὴ δύναμη μοῦ ρίχνει στὸ κεφάλι ἕνα τόσο δυνατὸ χτύπημα ποὺ ὁλότελα ἀναίσθητο καὶ πολὺ βαριὰ πληγωμένο μὲ ἄφησε.

Καθὼς κατάλαβε πὼς μὲ εἶχε χτυπήσει, γιατὶ ἐγὼ θὰ πρέπει ν' ἄφησα μεγάλο βογγητὸ μὲ τὸ ἄγριο χτύπημα, θέλησε νὰ μὲ σύρει κοντά του καὶ φωνάζοντάς μου δυνατὰ καὶ καλώντας με, προσπάθησε νὰ μὲ συνεφέρη. Καθὼς ὅμως μ' ἄγγιξε μὲ τὰ χέρια, ἔνοιωσε τὸ πολὺ αἷμα ποὺ ἔχανα καὶ κατάλαβε πόσο μὲ εἶχε χτυπήσει. Πολὺ βιαστικὰ πῆγε νὰ βρῆ φῶς καὶ γυρίζοντας μ' αὐτὸ μὲ βρῆκε νὰ βογγάω ἀκόμα μὲ τὸ κλειδὶ στὸ στόμα, ποὺ ποτὲ δὲν ἐγκατέλειψα, τὸ μισὸ ἀπ' ἔξω, σίγουρα μὲ τὸν τρόπο ποὺ θὰ ἦταν τὴν ὥρα ποὺ σφυροῦσα μ' αὐτό.

Ἀπορημένος ὁ φονιᾶς τῶν φιδιῶν, γιὰ τὸ τί μποροῦσε νὰ εἶναι ἐκεῖνο τὸ κλειδί, τὸ ἐξέτασε, βγάζοντάς το ὁλόκληρο ἀπ' τὸ στόμα καὶ εἶδε τί ἦταν, γιατὶ στὶς ἐγκοπὲς σὲ τίποτα δὲν ἄλλαζε ἀπ' τὸ δικό του. Πῆγε καὶ τὸ δοκίμασε κι ἀποδείχτηκε ἔτσι ἡ διαολιά. Θὰ πρέπει νὰ εἶπε ὁ βάναυσος κυνηγός: «Τὸν ποντικὸ καὶ τὸ φίδι ποὺ μὲ πολεμοῦσαν καὶ μοῦ ἔτρωγαν τὸ ἔχει μου τὰ ἔπιασα». Γιὰ τὸ τί συνέβη τὶς ἑπόμενες τρεῖς μέρες καμιὰ μαρτυρία δὲ θὰ δώσω γιατὶ βρισκόμουν στὴν κοιλιὰ τοῦ κήτους[16]. Μόνο αὐτὸ ποὺ διηγήθηκα τὸ ἄκουσα μετά, σὰν συνῆλθα, νὰ τὸ λέει ὁ ἴδιος ὁ ἀφέντης μου, ποὺ σὲ ὅσους ἐκεῖ ἔρχονταν τὸ ἱστοροῦσε μὲ κάθε λεπτομέρεια. Μετὰ ἀπὸ τρεῖς μέρες βρῆκα τὶς αἰσθήσεις μου καὶ βρέθηκα πάνω στ' ἀχυρόστρωμά μου μὲ τὸ κεφάλι ὁλόκληρο μπλαστρωμένο καὶ γεμᾶτο λάδια κι ἀλοιφὲς κι ἀπορημένος εἶπα: «Τί εἶναι αὐτό;»

16. Σὰν τὸν Ἰωνᾶ ποὺ ἔμεινε τρεῖς μέρες καὶ τρεῖς νύχτες στὴν κοιλιὰ τοῦ κήτους.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μοῦ ἀποκρίθηκε ὁ σκληρὸς ἱερέας:

— Ἀπόδειξη πὼς τοὺς ποντικοὺς καὶ τὰ φίδια ποὺ μὲ κατέστρεφαν τοὺς τσάκωσα πιά. Καὶ κοιτάχτηκα καὶ εἶδα πόσο κακοπαθημένος εἶμουν καὶ ὑποπτεύθηκα τὴ συμφορά μου.

Ἐκείνη τὴν ὥρα μπῆκε μιὰ γριά, ποὺ ἤξερε νὰ βάζει τὰ κόκκαλα στὴ θέση τους καὶ οἱ γείτονες. Κι ἄρχισε νὰ μοῦ βγάζει τοὺς ἐπιδέσμους ἀπὸ τὸ κεφάλι καὶ νὰ μοῦ περιποιεῖται τὸ χτύπημα. Καὶ καθὼς μὲ βρῆκαν μὲ τὶς αἰσθήσεις μου, χαρήκανε πολὺ καὶ εἶπανε: Ἀφοῦ ἦρθες στὰ σύγκαλά σου ὁ Θεὸς νὰ δώσει νὰ μὴν εἶναι τίποτα.

Ἐκεῖ ξανάρχισαν νὰ διηγοῦνται τὰ βάσανά μου, καὶ νὰ γελοῦν μ' αὐτά, ἐνῶ ἐγὼ ὁ κριματισμένος ἔκλαιγα. Ὕστερα ἀπ' ὅλα αὐτὰ μοῦ ἔδωσαν νὰ φάω γιατὶ ἤμουν πολὺ ἐξαντλημένος καὶ μόλις ποὺ μπόρεσαν νὰ μὲ συνεφέρουν. Κι ἔτσι σιγὰ - σιγά, στὶς δεκαπέντε μέρες σηκώθηκα καὶ ξεπέρασα τὸν κίνδυνο, ἀλλὰ ὄχι δίχως πείνα κι οὔτε ὁλότελα γερός.

Τὴν ἑπόμενη μέρα ἀπὸ ἐκείνη ποὺ σηκώθηκα, ὁ κύριος ἀφέντης μου μὲ πῆρε ἀπὸ τὸ χέρι καὶ μ' ἔβγαλε ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα κι ἀφοῦ μ' ἄφησε στὸ δρόμο, μοῦ εἶπε:

— Λάζαρε, ἀπὸ σήμερα ἀνήκεις πιὰ στὸν ἑαυτό σου καὶ ὄχι σὲ μένα. Ψάξε γιὰ ἀφέντη καὶ πήγαινε στὴν εὐχὴ τοῦ Θεοῦ. Γιατὶ ἐγὼ δὲ θέλω κοντά μου τόσο φιλόπονο ὑπηρέτη. Δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ νὰ εἶσουν ὁδηγὸς τυφλοῦ.

Καὶ σταυρώνοντάς με, σὰ νὰ εἶμουν δαιμονισμένος, γυρνᾶ καὶ μπαίνει στὸ σπίτι καὶ κλείνει τὴν πόρτα του.

Συνεχίζεται

ΑΠΟ ΠΟΡΤΡΑΙΤΟ

Μπροστὰ στὰ μάτια μας μελάγχολη σκέψη
ἀστράφτει θάμπος ὁμορφιᾶς...
Ἀπόψε ποὺ ξεκίνησα γιὰ τ' ἄστρα
θυμήθηκα πὼς ξέχασα στὴ γῆ σου τὴν καρδιά μου.
Ὡς μὲ ταξίδεψες σὰν ἄρμενο στὸ πέλαο τῆς θλίψης,
ἀπόψε σὰν προσευχὴ νὰ 'ρθεῖς στὴ μοναξιά μου.
Σ'ἀν προσευχὴ διαβάζω τὸ «γιατί».
Μ' αὐτὸ καλομερώνω τὰ μάτια σου,
μ' αὐτὸ καλονυχτώνω τὴ σκέψη σου ἀδερφή.
Σὰν θάνατος ἡ ἄνοιξη ἀγγίζει τὴν καρδιά μας
κι ἡ σκέψη μου σὰν οὐρανὸς τυλίγει τὴ μορφή σου.
Ἀλήθεια, ποιός θὰ σκοτώσει τὸ θάνατο ποὺ σέρνουμε μέσα μας;
Ξεκίνησα τραγουδιστὴς καὶ σὰν μοιρολογίστρα βρέθηκα
μετρώντας τὴν ἀνάσα σου.
Ἀπὸ τὴ σιωπή σου ὡς τὴ χαρὰ ποτέ μου δὲν ταξίδεψα
γιὰ νὰ μετρήσω τοὺς καημοὺς καὶ τὶς λαχτάρες σου.
Μ' ἕνα «γιατὶ» ρωτάω γιὰ τὴ χαρὰ ποὺ πέρασε ἀνέγγιχτη
καὶ γιόμισε παράπονο καὶ νύχτα τὴν ψυχή μας...

ΝΙΚΟΣ ΜΟΥΛΙΑΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΚΙΝΗΣΙΣ

ΤΟ "ΑΡΜΑ ΘΕΣΠΙΔΟΣ,, ΚΑΙ Η ΕΠΑΡΧΙΑ

Τὸ «"Αρμα Θέσπιδος», ποὺ συγκροτήθηκε ὕστερ' ἀπ' τὴν ἀναντίρρητη διαπίστωση πὼς ἡ 'Ελλάδα δὲν περιορίζεται μονάχα στὸ ἰοστεφὲς "Αστυ, ξεκίνησε ἀπ' τὴν "Ηπειρο. Καί, ἐπειδὴ βρίσκεται ἀκόμα στὴν ἀρχὴ καί, ὡς ἐκ τούτου, δὲν ἔχει πάρει τὴν ὁριστική του μορφή, θεωροῦμε ἀναγκαῖο νὰ ἐκθέσουμε κάποιες σχετικὲς ἀπόψεις μας. Δὲν θὰ σταθοῦμε στὴν συγκρότηση τῆς δομῆς καὶ στὴν προοπτικὴ τῆς ἀποστολῆς τοῦ ὀργανισμοῦ. Γιατί, πιστεύουμε πὼς, ἐκεῖνο ποὺ θὰ κρίνει τελικὰ αὐτὴν τὴν προσπάθεια, εἶναι ἡ σύνδεσή της μὲ τὴν ἐπαρχία. Ἡ ὀργανικὴ συμμετοχὴ καὶ ἡ ἀνάληψη εὐθύνης, ποὺ θὰ ἐξασφαλίσει στὸ "Αρμα Θέσπιδος ἕνα εὐρύτερο ὑπόβαθρο γιὰ τὴν ἔνταξη τῶν ἐκδηλώσεων αὐτῶν στὴ ζωὴ της καὶ στὴ γενικώτερη πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ἔκφραση τῆς ἐπαρχίας, νομίζουμε πὼς ἀποτελεῖ, στὴν προκειμένη περίπτωση, τὴν μοναδικὴ ἐγγύηση ἐπιτυχίας. Καὶ ἡ πρώτη ἐξόρμηση, ἔτσι ὅπως ἐμφανίστηκε στὸ ξεκίνημά της, δυστυχῶς, δὲν ἔχει αὐτὲς τὶς βασικὲς προϋποθέσεις. "Ετσι, ἡ ἐμφάνιση τοῦ "Αρματος Θέσπιδος, μᾶς ἔδωσε τὴν ἐντύπωση πὼς ἔρχεται, ὡς περιφερομένη μονάδα πολιτιστικῶν ἐκδηλώσεων, χωρὶς τὴν γνώμη καὶ τὴν ὑπεύθυνη συμμετοχὴ πνευματικῶν δυνάμεων τῆς ἐπαρχίας, πρᾶγμα ποὺ, κατὰ τὴν ἄποψή μας, ἐμποδίζει νὰ γίνει οὐσιαστικά, ἡ μονάδα αὐτή, ὄργανο καὶ ἔκφραση δική της.

Κάτω ἀπ' τὸ παραπάνω πρῖσμα, τὸ ξεκίνημα τοῦ "Αρματος Θέσπιδος, νομίζουμε, πὼς θὰ πρέπει νὰ τὸ κρίνουμε — καλοπροαίρετα πάντα — κάπως αὐστηρά, ἔστω καὶ ἂν ἡ πρόθεσή του ἔγινε μὲ τὴν καλύτερη δυνατὴ μέριμνα γιὰ προσφορὰ στὸ χῶρο τῆς ἐπαρχίας. Ἡ ἐκπροσώπηση τῶν φωτεινῶν ἐπάλξεων, ποὺ, εἴτε ὡς ὀργανωμένες ἑστίες εἴτε ὡς μεμονωμένες περιπτώσεις, πασχίζουν νὰ κρατήσουν τὴν πνευματικὴ φυσιογνωμία καὶ κινοῦνται μέσα σ' ἕναν αὐμηρὸ χῶρο ἀσκητικῆς θητείας, συνιστᾶ ὁπωσδήποτε καὶ τὸ μοναδικὸ καὶ ἀναντικατάστατο κεφάλαιο γιὰ τὸν ἐθνικό μας πολιτισμό. Καὶ ἀπὸ αὐτοῦ, ἀκριβῶς, θὰ ἔπρεπε νὰ γίνει ἡ ἐκκίνηση καὶ ὄχι ἀπ' τὴν 'Αθήνα, γιὰ νὰ μὴν μείνει δίχως τὶς ρίζες καὶ τὰ ἀναγκαῖα ἐρείσματα, ποὺ θὰ τὴν ἔκαναν ὑπόθεση τῆς ἐπαρχίας. Γιατί, δὲν ἀρκοῦν μονάχα τὰ χρήματα, οἱ διοικητικοὶ μηχανισμοὶ γιὰ τὴν λειτουργία τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ ἡ εὐχέρεια νὰ διατίθενται ἀξιόλογες καλλιτεχνικὲς μονάδες γιὰ μιὰ τόσο μεγαλεπήβολη φιλοδοξία, ἐφ' ὅσον οἱ πρωταρχικοὶ παράγοντες (ποὺ εἶναι ἡ πνευματικὴ ὑποδομὴ καὶ ἡ ὑφιστάμενη πραγματικότητα) ἢ ἀγνοοῦνται ἢ ἀντιμετωπίζονται ὡς παθητικοὶ δέκτες. Ἡ πνευματικὴ ζωὴ τῆς ἐπαρχίας ἔχει δικές της βάσεις καὶ δικά της ἐγγενῆ κεφάλαια. Καί, γι' αὐτό, δὲν εἶναι ποτὲ δυνατὸν νὰ ἀγνοηθεῖ, προκειμένου νὰ γίνει κάτι γιὰ τὴν πολιτιστική της ζωή, ὅταν μάλιστα ἡ προσπάθεια αὐτὴ ἔχει ὡς στόχο της νὰ καλύψει ἀνάγκες σ' αὐτὸν τὸν τομέα. Γιατί, διαφορετικά, φοβούμαστε πὼς τὰ ἀποτελέσματα δὲν θὰ ἀνταποκρίνονται στὶς προσδοκίες, ὅπως ἔγινε καὶ μὲ τὴν 'Εταιρεία Πολιτιστικῶν 'Εκλπδώσεων γιὰ τὴν 'Επαρχία, ποὺ, καὶ γι' αὐτήν, γράψαμε τὰ ἴδια, ὅταν συγκροτήθηκε.

Τώρα, ἐκεῖνο ποὺ, κατὰ τὴν γνώμη μας, ἐπιβάλλεται νὰ γίνει, γιὰ νὰ πά-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ρει, τὸ "Αρμα Θέσπιδος, εὐρύτερη συμμετοχὴ καὶ νὰ γίνει περισσότερο ὑπόθεση τῆς ἐπαρχίας, εἶναι πρῶτα ἡ ὀργανικὴ σύνδεσή του μὲ τὰ πνευματικὰ σωματεῖα καὶ τοὺς παράγοντες τῆς πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς ζωῆς τῆς ἐπαρχίας καί, ὕστερα, ἡ συμμετοχὴ τῶν πνευματικῶν της ἐκπροσώπων (ἕνας ἀπὸ κάθε περιοχὴ) στὴν διοίκηση τοῦ ὀργανισμοῦ, σὲ ποσοστὸ μάλιστα ποὺ νὰ τοὺς δίνει τὴν πλειοψηφία, καθὼς καὶ ἡ εἰδικὴ ὑποστήριξη, μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἀποστολῆς του, τῶν θεατρικῶν μονάδων στὸ χῶρο τῆς ἐπαρχίας.

Τὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ, νομίζουμε, θὰ ἔχει τὴν βοήθεια, ἂν ζητήσει τὴν ὑπεύθυνη συμμετοχὴ τῆς ἐπαρχίας στὴν Διοίκηση καὶ στὸν προγραμματισμό, γιὰ νὰ ἐπιτύχει.

Δὲν εἶναι ἀργά. Μὲ τὴν ἐμπειρία, ποὺ θὰ πρέπει νὰ ἔχουν οἱ ἁρμόδιοι τοῦ Α.Θ. ἀπ' τὴν μέχρι τώρα περιοδεία τους, πιστεύουμε πὼς εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀξιολογηθεῖ ἡ δεδομένη πραγματικότητα καὶ νὰ γίνει ἀναδιάρθρωση τοῦ ὀργανισμοῦ. Τώρα, ποὺ δὲν ἔχει ἀκόμα παρελθόν, ποὺ βρίσκεται στὴν ἀρχὴ καί, ὡς ἐκ τούτου, εἶναι δυνατὸν νὰ διορθωθοῦν οἱ παραλείψεις, νὰ διευρυνθοῦν οἱ βάσεις του καὶ νὰ ἔρθει πραγματικὰ πολὺ κοντὰ στὴν ἐπαρχία. Τὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ, σὲ μιὰ τέτοια περίπτωση, θὰ ἔχει τὴν ἀνταπόκριση καὶ τὸ ἔδαφος, ποὺ δὲν ὑπάρχουν στὴν Ἀθήνα.

ΔΗΜΟΣΘ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΓΙΟΡΤΗ ΓΙΑ ΤΟΝ ΜΙΧ. ΠΕΡΑΝΘΗ

Στὶς 19'12.76, ὁ Μουσικοφιλολογικὸς Σύλλογος «Σκουφᾶς», τίμησε τὰ σαράντα χρόνια τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ Μιχάλη Περάνθη. Ἡ ἐκδήλωση αὐτή, ποὺ πῆρε διαστάσεις ἑνὸς σημαντικοῦ πνευματικοῦ γεγονότος, ἀποτέλεσε τὴν στέψη καὶ τὴν δικαίωση τοῦ Μιχ. Περάνθη στὴν γενέθλια γῆ. Γιατί, ὁ Μιχ. Περάνθης, ὅπως πολὺ ὀρθὰ τονίστηκε ἀπ' τοὺς ὁμιλητές, δὲν ἔγινε αὐτόμολος, δὲ ξέκοψε ἀπ' τὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς Ἄρτας καὶ κράτησε πάντα ἐπαφὴ μὲ τὴν Ἤπειρο. Ἀκόμα, ἕνα μεγάλο μέρος ἀπ' τὸ ἔργο του, ἀναφέρεται στὴν Ἄρτα κι ἔχει ὑπόστρωμα τὴν παράδοση, τὴν ἱστορία, τὴν φυσιογνωμία τοῦ τόπου καὶ τὴν ἀκτινοβολία τοῦ ἠπειρωτικοῦ χώρου. Γι' αὐτὸ ἡ ἐκδήλωση ὑπῆρξε πράγματι συγκινητική, ἐνῶ ἔδωσε τὴν εὐκαιρία γιὰ μιὰ εὐρύτερη παρουσίαση καὶ ἀξιολόγηση τῆς προσφορᾶς του στὰ ἑλληνικὰ γράμματα. Γιατί, ἡ συνοπτικὴ ἀναφορὰ στὸν συγγραφέα τοῦ «Δαίμονα» καὶ τῶν «Σουλιωτῶν», ποὺ πρόσφερε χιλιάδες πολύτιμες σελίδες στὴν σύγχρονη γραμματεία μας καὶ ποὺ ἔδωσεν ἕνα κλῖμα ἑλληνικῆς ἀτμόσφαιρας καὶ θερμῆς καλλιέπειας στὸν στοχασμὸ καὶ στὴν οἰκείωση τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, ἔδειξεν — ἔστω καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο — τὴν ἐπιφάνεια καὶ τὸ εἰδικὸ βάρος ποὺ ἔχει ἡ μεγάλη καὶ πολύμοχθη ἐργασία του καί, γι' αὐτό, πιστεύουμε πὼς τώρα, ποὺ γίνεται μιὰ ἀποτίμηση καὶ ποὺ ἀξιολογεῖται τὸ πνευματικό μας δυναμικὸ στὰ ἐπίπεδα συνολικῆς προσφορᾶς αὐτῆς τῆς κλίμακας, ὁ «Σκουφᾶς», μὲ τὴν μακρὰ παράδοση καὶ τὴν σοβαρότητα ποὺ τὸν ξεχωρίζει ἀνάμεσα στὶς φωτεινὲς ἐπάλξεις τῆς ἑλληνικῆς ἐπαρχίας, ἔπραξε πολὺ καλὰ καὶ ἀνταποκρίθηκε σ' ἕνα πνευματικὸ χρέος. Ἐκτὸς ἀπ' τὸν ἐπίτιμο πρόεδρό του κ. Ξεν. Κοτσαρίδα, ποὺ σκιαγράφησε, μὲ πληρότητα κι ἕναν λόγο θερμό, τὸν τιμώμενο, προσκάλεσε καὶ ἄλλους τρεῖς ὁμιλητές, εἰδικὰ γιὰ τὴν ἐκδήλωση.

Ἔτσι μίλησαν ὁ κ. Δημ. Κόκκινος γιὰ τὴν φυσιογνωμία καὶ τὸ κλῖμα τοῦ ἱστορικοῦ μυθιστορήματος, ὁ κ. Παν. Καραγιώργος γιὰ τὸ ὕφος καὶ τὴν γλῶσσα καὶ ὁ κ. Χαρ. Μαυρομάτης γιὰ τὸν στοχασμὸ καὶ τὸ δοκίμιο τοῦ Μιχ. Περάνθη. Καὶ αὐτὴ ἡ ἀνάπτυξη, μὲ τὰ κριτήρια καὶ τὴν πρισματικὴ θεώρηση, ἀπὸ διαφορετικὲς ὄψεις, ἐκάλυψε, κατὰ τὸν καλύτερο τρόπο, καὶ τὶς προθέσεις τοῦ «Σκουφᾶ» καὶ τὶς ἀπαιτήσεις μιᾶς παρόμοιας γιορτῆς.

Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

Η ΔΙΑΛΕΞΗ ΤΗΣ ΣΤΕΓΗΣ

Ἡ Ἠπειρωτικὴ Στέγη Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν, ὠργάνωσε μιὰ πολὺ ἐνδιαφέρουσα διάλεξη, ποὺ δόθηκε στὴν αἴθουσα τῆς Ζωσιμαίας Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας Ἰωαννίνων. Ἡ διάλεξη, ποὺ γράφτηκε ἀπ' τὸν κ. Ἀρσένη Γεροντικὸ καὶ ἐκφωνήθηκε ἀπ' τὸν κ. Μιλτ. Τσίρα (ἠθοποιό, σκηνοθέτη καὶ συνεργάτη τῆς «Η.Ε.»), εἶχε ὡς θέμα τὸν Ἰωάννη Καποδίστρια («Καποδίστριας, ὁ πρῶτος κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος») ὑπῆρξεν ἕνα σημαντικὸ πνευματικὸ γεγονός, καὶ μιὰ ξεχωριστὴ προσφορὰ τῆς Στέγης. Γιατί, ἐκτὸς ἀπ' τὴν ἐμπεριστατωμένη σχετικὴν εἰσήγηση καὶ τὴν συνοπτικὴ ἀναφορὰ ποὺ ἔκαμε ὁ Πρόεδρος τῆς Στέγης κ. Δημ. Σιωμόπουλος, ἡ φυσιογνωμία τοῦ Καποδίστρια καὶ ἡ κρίσιμη ἐκείνη ἐποχὴ γιὰ τὸ ἀναστημένο Γένος, φωτίστηκε ἀπ' τὸν κ. Γεροντικὸ πάνω σὲ διαστάσεις εὐρύτερης προοπτικῆς καὶ ἀξιολογήθηκε μὲ κριτήρια προσωπικῆς θεώρησης τῆς ἱστορίας. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ὁμιλία αὐτὴ δόθηκε στὰ Τρίκαλα μὲ φροντίδα τοῦ ΕΜΟΤ καὶ στὴν Ἔδεσσα μὲ πρωτοβουλία καὶ εὐθύνη τῆς Νομαρχίας Πέλλης, ἐνῶ προγραμματίστηκε, γιὰ τὸ φθινόπωρο, νὰ δοθῆ καὶ στὴν Ἀθήνα στὰ πλαίσια τῆς πνευματικῆς δραστηριότητας τῆς Ἠπειρωτικῆς Ἑταιρείας. Καὶ στὶς ἄλλες περιπτώσεις ἡ διάλεξη ἐκφωνήθηκε ἀπ' τὸν κ. Τσίρκα, ποὺ τῆς ἔδωσε, ἐπὶ πλέον, εἰδικὸ χρῶμα καὶ ἀνάπτυξη μὲ θαυμάσια ἄρθρωση.

Η ΕΚΘΕΣΗ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

(Αἴθουσα τοῦ Συλλόγου «Ἀπόστολος Παῦλος»)

Στὴν ἐποχὴ τούτη, ὁ ἄνθρωπος πασχίζει νὰ μὴν ἀλλοτριωθεῖ ὡς ἠθικὴ καὶ ψυχικὴ ὀντότητα καὶ ποὺ οἱ ἰδέες καὶ τὰ βιβλία κινοῦνται χωρὶς σύνορα σ' ἕναν χῶρο οἰκουμενικῆς συνείδησης, ἡ ἔκθεση τοῦ χριστιανικοῦ βιβλίου, ποὺ ὀργανώθηκε στὴν πόλη μας, τὸν Μάρτη, ἦταν σημαντικὸ γεγονός. Πρόκειται γιὰ μιὰ θεώρηση κάτω ἀπ' τὸ πρῖσμα τῆς χριστιανικῆς ὅρασης, ποὺ δίνει τὴν δυνατότητα γιὰ κάποια εὐρύτερη ἐποπτεία τῆς ἀνθρώπινης πορείας στὴν ἀναζήτηση γιὰ τὴν δικαίωση καὶ γιὰ τὴν συνάντηση μὲ τὸν Θεό. Γι' αὐτό, πιστεύουμε πὼς ἡ προσφορὰ τῆς γνωριμίας μὲ τὴν πνευματικὴ ἔκφραση τοῦ χριστιανισμοῦ, πέρ' ἀπ' τὴν ἐνημέρωση καὶ τὸ φιλολογικὸ ἢ λογοτεχνικὸ ἐνδιαφέρον, ἔχει μιὰ πιὸ μεγάλη προέκταση καὶ ἀνοίγει τοὺς δρόμους γιὰ ἕναν πλατύτερο προβληματισμὸ πάνω στὴν πάσχουσα καὶ ἀνιχνεύουσα συνείδηση τοῦ ἐκπληκτικοῦ μας αἰώνα. Ἀκόμα, δείχνει τὴν ἀντοχὴ καὶ τὴν ἀνάγκη νὰ μὴν ἀφήσουμε τὶς μηχανὲς δίχως ἀνθρώπινο ὄνειρο, νὰ μὴν χάσουμε τὴν ἀναζήτηση ποὺ καταξιώνει τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ καὶ τὴν πάλη γιὰ τὴν δημιουργία μιᾶς κοινωνίας πιὸ δίκαιης καὶ πιὸ εἰρηνικῆς. Ἡ ἡμερότητα καὶ ἡ ἀγάπη, ποὺ δόθηκε ἀπ' τὸν χριστιανικὸ λόγο καὶ ποὺ καταξιώθηκε, ὡς κοινωνικὴ ἐπανάσταση, μὲ τὴν θυσία τῶν μαρτύρων, ἀνταποκρίνεται καὶ στὸ μήνυμα τῶν συγχρόνων καιρῶν γιὰ νὰ λείψουν τὰ ἐρείπια, νὰ σταματήσει ὁ ποταμὸς τοῦ αἵματος, νὰ γίνουν ἀδελφοὶ οἱ λαοὶ τῆς γῆς καὶ νὰ σηκωθεῖ τὸ πένθος καὶ ὁ πόνος ἀπ' τὶς χῶρες ποὺ δοκιμάζονται ἀπ' τὴν ἀποθηρίωση καὶ τὸν ἀντικατοπτρισμὸ τῶν νέων εἰδώλων. Αὐτὲς τὶς ἐκκινήσεις, ἀκριβῶς, δίνει γιὰ τὸν σκεπτόμενον ἄνθρωπο ἡ ἔκθεση χριστιανικοῦ βιβλίου, μὲ τὴν ἔκταση τῆς παρουσίας ἑκατοντάδων βιβλίων ποὺ στάθηκαν ὁριακοὶ σταθμοὶ γιὰ τὴν διάστρωση τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ πάνω στὴ γῆ. Καὶ νομίζουμε πώς, πέρ' ἀπ' τὴν ἀναφορὰ τούτη καὶ πέρ' ἀπ' τὶς δυνατότητες ποὺ προσφέρει γιὰ περισσότερη ἀξιολόγηση ἀπὸ ὁποιαδήποτε γωνία θεώρησης, κρατεῖ ἕνα ἰδιάζον βάρος, ποὺ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ διευρύνει τοὺς ὁρίζοντες γιὰ περισσότερη σκέψη καὶ γιὰ φιλοσοφικὴ ἀποτίμηση, μέσα στὴν γλυκύτητα καὶ στὴν ἐλευθερία, ποὺ ἔφερε ὁ χριστιανικὸς Λόγος.

ΔΗΜΟΣΘ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΕΝΑ ΡΟΥΜΑΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ROMANIAN RERIEW (Ρουμάνικη Ἐπιθεώρηση). Εἶναι εὐχάριστο ὅτι τὸν τελευταῖο καιρὸ οἱ σχέσεις τῆς πατρίδας μας μὲ τὶς Βαλκανικὲς χῶρες διευρύνονται ὅλο καὶ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

περισσότερο. Ἔτσι, παράλληλα μὲ τὴν ἀποκατάσταση τῶν διπλωματικῶν σχέσεων, παρατηρεῖται καὶ μιὰ ἀναθέρμανση τῶν ἐπ' ἀνταλλαγῇ ἐκπολιτιστικῶν ἐκδηλώσεων, ὀργανώνονται ἐκδρομὲς καὶ συνεχῶς αὐθάνεται ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑλλήνων σπουδαστῶν στὰ ἀνώτατα ἐκπαιδευτικὰ ἱδρύματα τῆς Ρουμανίας καὶ τῆς Βουλγαρίας.

Γενικὰ ἄρχισε νὰ ἀναπτύσσεται μιὰ στενότερη ἐπικοινωνία μὲ τοὺς βορεινοὺς γείτονές μας μὲ τοὺς ὁποίους τόσα κοινὰ γνωρίσματα ἔχουμε σὰν λαός.

Μιὰ ἐναργῆ εἰκόνα τῆς σύγχρονης πνευματικῆς ζωῆς στὴ Ρουμανία μᾶς προσφέρει τὸ περιοδικὸ «Ρουμάνικη Ἐπιθεώρηση» τοῦ ὁποίου τὸ πρῶτο τεῦχος τοῦ 1977 μόλις ἔφτασε στὴ δεύθυνση τῆς «Ἠπειρωτικῆς Ἑστίας». Τὸ ρουμάνικο αὐτὸ περιοδικὸ ποὺ ἐκδίδεται στὸ Βουκουρέστι 4 φορὲς τὸ χρόνο στὰ Ἀγγλικά, Ρωσικά, Γαλλικὰ καὶ Γερμανικά, ἀσχολεῖται μὲ τὴ Λαογραφία, τὴ Λογοτεχνία καὶ τὶς Καλὲς Τέχνες. Σημειώνουμε μερικὰ ἀπὸ τὰ περιεχόμενα τοῦ τεύχους: «Ἀπὸ τὸ παρελθὸν στὸ μέλλον», μελέτη τοῦ Ὀβίντιου Παντίμα γιὰ τὴ ρουμάνικη λαϊκὴ τέχνη καὶ ἀκολουθεῖ μιὰ σειρὰ ρουμάνικων λαϊκῶν τραγουδιῶν καὶ παραμυθιῶν. Ὁ Πάβελ Ρουξαντόιου ἑρμηνεύει τὴν ποιμενικὴ μπαλλάντα «Μιορίτα» σὰν μιὰ ἔκφραση τῶν προσδοκιῶν τοῦ ρουμάνικου λαοῦ, ἐνῶ ὁ Ἀντριὰν Φόκι ἐξετάζει τὴν γνησιότητα καὶ τὴν ἐπίδραση τῶν ρουμάνικων δημοτικῶν τραγουδιῶν. Ὁ Πάουλ Πετρέσκου γράφει γιὰ τὴν ρουμάνικη πολιτιστικὴ ὀντότητα μέσα στὸ εὐρωπαϊκὸ σύνολό της, ὁ Βαλέριου Φιλίμον γιὰ τὸ μυθῶδες στὰ ρουμάνικα παραμύθια, ὁ Γκεόργκε Μουντέαν γιὰ τὴν λαογραφία καὶ τὴν φιλολογία, ὁ Γκεόργκε Φίρκα γιὰ τὴ ρουμάνικη μουσική, ὁ Ντὰν Γκριγκορέσκου γιὰ τὴ ζωγραφικὴ καὶ τὴ γλυπτικὴ (καὶ τονίζει τὸ παράδειγμα τοῦ ζωγράφου Ντιμίτρι Πατσουρέα ποὺ εἶναι ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὴ Βυζαντινὴ τέχνη). Ἡ Ἀλεξάντρα Τίτου ἐξετάζει τὴν ἁπλότητα τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Στὰ ἐρωτήματα ποὺ εἶχε θέσει ἡ διεύθυνση τοῦ περιοδικοῦ σχετικὰ μὲ τὸ μέλλον τῆς λαϊκῆς τέχνης ἀπαντᾶ μία ὁμάδα ἐρευνητῶν, ἐθνολόγων καὶ λαογράφων. Ἀκολουθεῖ σχόλιο γιὰ τὰ ἑβδομηντάχρονα τῆς ρουμάνικης λαϊκῆς ἐξέγερσης, ποιήματα τῶν Γκεόργκε Κόσμπουκ καὶ Τοῦντορ Ἀργκέζι, σὲ ὡραία ρυθμικὴ μετάφραση καὶ ἀποσπάσματα ἀπὸ ἔργο τοῦ Ἴον Λούκα Καρατζιάλε .

Στὶς τελευταῖες ἀπὸ τὶς 160 μεγάλες σελίδες τοῦ περιοδικοῦ παρουσιάζονται τὰ νέα βιβλία, μερικὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα σημειώνουμε: «Σύντομη ἐγκυκλοπαίδεια ρουμάνικων παραμυθιῶν» τοῦ Ὀβίντιου Μπαρλέα, «Ὁ μαστρο-Μανώλης», πολύγλωσση ἔκδοση τῆς πιὸ γνωστῆς ρουμάνικης λαϊκῆς μπαλλάντας, ἀπὸ τὴν καθηγήτρια Ζωὴ Ντουμιτρέσκου - Μπουσουλένγκα (ποὺ ἂς σημειωθεῖ ὅτι ἔχει παρόμοιο θέμα μὲ τὸ δικό μας κτίσιμο τοῦ γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας), «Τάσεις τῆς ποιήσεως τοῦ 20οῦ αἰώνα», τοῦ Ντὰν Γκριγκορέσκου, «Ἡ ρουμανικὴ λογοτεχνία καὶ ἡ Ἀνατολή», τοῦ Μιρκέα Ἀνγκελέσκου, «Λαϊκὴ μουσικὴ» τοῦ Τράιαν Μίρζα, «Ρουμάνικη διακοσμητικὴ τέχνη», τῆς Ὄλγας Μπούσνεαγκ, «Ἡ τέχνη τῆς ξυλογλυπτικῆς στὴ Ρουμανία» (ἄλμπουμ μὲ φωτογραφίες - δείγματα).

Καὶ τὸ ἀξιόλογο αὐτὸ ρουμάνικο περιοδικὸ τελειώνει τὸ τεῦχος του μὲ σημειώματα γιὰ τὸ θέατρο καὶ τὸν κινηματογράφο, γιὰ τὰ ἐθνογραφικὰ μουσεῖα καὶ τὴν σημασία τους, καὶ γιὰ πολλὲς ἐκπολιτιστικὲς ἐκδηλώσεις ποὺ ἔγιναν στὴ φίλη Ρουμανία κατὰ τὸ πρῶτο τρίμηνο τοῦ νέου ἔτους.

ΠΑΝΟΣ ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΟΣ

ΒΡΑΒΕΥΣΕΙΣ

Ἡ «Ἠπειρωτικὴ Ἑστία», μὲ ξεχωριστὴ ἱκανοποίηση, συγχαίρει τοὺς συνεργάτες καὶ φίλους της Δημ. Γιάκο καὶ Κίτσο Μακρῆ ποὺ τιμήθηκαν μὲ βραβεῖο ἀπ' τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν (ὁ πρῶτος γιὰ τὴν μελέτη του: «Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ λογοτεχνήματος ἀπὸ ΙΘ' αἰώνα ὡς σήμερα» καὶ ὁ δεύτερος γιὰ τὸ βιβλίο του «Πηλιορείτικη Λαϊκὴ Τέχνη» καὶ τοὺς Σπῦρον Κοκκίνην καὶ Δημ. Σταμέλλον ποὺ πῆραν ἀντιστοίχως τὸ Κρατικὸ Βραβεῖο γιὰ τὴν Ταξιδιωτικὴ Λογοτεχνία καὶ τὴν Μυθιστορηματικὴ Βιογραφία.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΑ

ΓΡΗΓΟΡΗΣ ΔΑΦΝΗΣ

Ἔφυγε τελευταῖα ἀπὸ τὴν σκηνὴ αὐτοῦ τοῦ κόσμου ὁ Γρηγόρης Δαφνῆς, ὁ ἀδελφὸς τοῦ φίλου μου Κώστα Δαφνῆ. Τὸν γνώρισα στὴν Κέρκυρα, ὅπου ὑπηρετοῦσα σὰν καθηγητὴς τῆς Ἱερατικῆς Σχολῆς, τὸ 1928. Ἦταν τότε ἀκόμη παιδὶ 18 ἐτῶν. Παρὰ τὰ λίγα του χρόνια, ὅμως εἶχε μιὰ καταπληκτικὴ πνευματικὴ ὡριμότητα. Εἶχε καὶ κάτι ἄλλο ποὺ ξεχώριζε ἀπὸ τὸν μέσο ἑλληνικὸ τύπο: Ἦταν ὀλιγόλογος καὶ στοχαστικός. Καὶ ἡ ἴδια του ἀκόμη ἡ ἐμφάνιση, ἡ στάση τοῦ κορμιοῦ του, οἱ τρόποι του, ἡ μετρημένη του χειρονομία, ἔδιναν τὴν ἐντύπωση ξένου πολιτισμένου ἀνθρώπου. Εἶχε καὶ κάτι ἄλλο, ποὺ δυστυχῶς συνήθως μᾶς λείπει: εἶχε καλῆς ποιότητος χιοῦμορ, ποὺ τὸ ἔδινε χωρὶς νὰ γελάει, μὲ μιὰ κάπως ἐξιδιασμένη ἔνταση τῶν μυωπικῶν ματιῶν του. Πρόκειται γι' αὐτὸ τὸ καθαρὰ ἀγγλικὸ χιοῦμορ, ποὺ οἱ Ἄγγλοι τὸ ὁρίζουν: A jest with a sad brow.

Ὁ Γηργόρης Δαφνῆς ἦταν ἕνας γνήσιος διανοούμενος, μὲ πάντα ὅμως ζωντανὸ τὸ ἔνστιχτο ποὺ σπρώχνει τὸν ἄνθρωπο στὴ δράση του καὶ στοὺς ἀγῶνες της. Ἔτσι ἐξηγεῖται καὶ ἡ ζωή του, ποὺ τὸν δοκίμασε μὲ κινδύνους καὶ περιπέτειες, ἀκριβῶς μὲ τὴν ἀμείλικτη ἐπαφὴ μὲ τὴν καθημερινὴ ζωὴ σὲ δίσεχτα χρόνια. Καὶ ἀκριβῶς ἐπειδὴ σκληρὰ τὸν δοκίμασε, τοῦ χάρισε τὴν ἱκανότητα νὰ γονιμοποιήση τὶς λαμπρὲς πνευματικές του καταβολὲς στὸ σπουδαῖο ἱστορικὸ ἔργο ποὺ ἄφησε πίσω του. Αὐτὸ τὸ ἔργο θὰ διατηρήση ζωντανὴ τὴ μνήμη τοῦ Γρηγόρη Δαφνῆ μέσα στὸν κόσμο τῶν Γραμμάτων μας. Καὶ ἰδιαίτερα τὸ κλασικὸ πιά: Ἡ Ἑλλὰς μεταξὺ τῶν δύο Πολέμων καθὼς καὶ ἡ ἐξαντλητικὴ καὶ βαθυστόχαστη παρουσίαση τῆς ζωῆς τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια, τοῦ μεγάλου θύματος τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, θὰ μείνουν σὰν μνῆμες ἐσαεὶ ἱστρικῆς ἀκρίβειας καὶ τιμιότητας.

Ἐμεῖς ποὺ τὸν γνωρίσαμε καὶ τὸν ἐκτιμήσαμε σὰν ἄνθρωπο τὸν Γρηγόρη Δαφνῆ, ἐμεῖς ποὺ τὸν γνωρίσαμε καὶ τὸν ἐκτιμήσαμε ἐπίσης βαθειὰ σὰν ἱστορικὸ συγγραφέα μὲ ψηλῆς στάθμης σκέψη καὶ ἦθος, πενθοῦμε γιατὶ ὁ τόπος τὸν ἔχασε τόσο γρήγορα.

Α. ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Πέτρου Χάρη: «ΕΛΛΗΝΕΣ ΠΕΖΟΓΡΑΦΟΙ» (Κων. Θεοτόκης — Κώστας Βάρναλης — Νίκος Νικολαΐδης — Κλέων Β. Παράσχος — Ἠλίας Βενέζης — Γιάννης Χατζίνης). Τόμος πέμπτος, Ἀθήνα 1976.

Στὴν ἐποχὴ τούτη, ποὺ ἡ λογοτεχνία καὶ γενικώτερα ἡ κουλτούρα ἀνοίγεται σ' ἕναν ὑπερεθνικὸ χῶρο μὲ οἰκουμενικὴ προοπτική, ἡ ἀνάγκη νὰ κρατήσουμε τὴ βασικὴ διάστρωση τῆς πνευματικῆς ἐθνικῆς φυσιογνωμίας, εἶναι ἴσως ἕνα αἴτημα ποὺ ἀπορρέει ἀπὸ τὴν βαθύτερην ὑπαρξιακὴ ἀγωνία νὰ μὴν χαθοῦμε στὸν ἄφευκτο συγκρητισμὸ τοῦ σύγχρονου πολιτισμοῦ. Γι' αὐτό, ὁ ἄθλος τοῦ κ. Πέτρου Χάρη νὰ δώσει ἀναλυτικά, μὲ ἐξαντλητικὴ ψηλάφηση, μέσα σὲ ἀτμόσφαιρα λογοτεχνικῆς θέρμης, τοὺς νεώτερους Ἕλληνες πεζογράφους, ἀνταποκρίνεται σ' αὐτὴν τὴν ἀναγκαιότητα. Γιατί, τὸ κύριο σῶμα καὶ ἡ πρωταρχικὴ ἐκκίνηση γιὰ τὴ συγκρότηση τῆς πνευματικῆς ἀναγέννησής μας ὕστερ' ἀπ' τὸ χάος, μὲ τὶς σκόρπιες ἑστίες στὴ νύχτα τῆς δουλείας, ὑπῆρξε ἡ ἑλληνικὴ πεζογραφία. Καί, μὲ τοὺς Ἕλληνες πεζογράφους, κυρίως, ὡς ἀναζήτηση τῆς πατρώας ρίζας καὶ ὡς ἔκφραση τῆς καταβολῆς ἑνὸς νεοελληνικοῦ λόγου, διαστρώθηκε γενικότερα ἡ πνευματική μας ὀντότητα. Αὐτὸν τὸν κρίσιμο χῶ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ρο, ὅπου τόσο δύσκολα μπορεῖ νὰ γίνει μιὰ εὐρύτερη ἀξιολογικὴ θεώρηση, καλύπτει ἡ πολύμαθη καὶ πολύτομη προσφορὰ τοῦ κ. Πέτρου Χάρη. Ὄχι μονάχα μὲ τὸ κῦρος καὶ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ, ἀλλὰ — πρὸ παντὸς — μὲ τὴν εὐαισθησία ἐπαφῆς καὶ τὴν πληρότητα τῆς ἔρευνας, κάτω ἀπὸ τὸ πρῖσμα πολυεδρικῆς διάθλασης καὶ διεισδυτικῆς ἀνίχνευσης, ἐκτείνει τὴν κριτικὴ ἀνατομία καὶ τὴν αἰσθητικὴ ἀποτίμηση τῆς παρουσίας καὶ τῆς προσφορᾶς τῶν πιὸ ἀντιπροσωπευτικῶν μορφῶν ἀπ' τοὺς πεζογράφους ἐκείνους ποὺ δεσπόζουν στὴν νεώτερη ἑλληνικὴ γραμματεία. Ἕνα ἔργο πολύτιμο, χρήσιμο καὶ ἀναγκαῖο, ποὺ ἀποτελεῖ ἀληθινὸ κορμὸ γιὰ τὴ συγκρότηση ἑνὸς πίνακα πρωταρχικῆς σημασίας στὴ νεώτερη βιβλιογραφία μας. Ὁ πέμπτος τόμος, μάλιστα, καλύπτει ἴσως τὸν πιὸ ζωντανὸ χῶρο. Γιατί, οἱ προεκτάσεις του φτάνουν, χωρὶς νὰ χάνουν ἀπ' τὴν ἔκταση κι ἀπ' τὸ ρῖγος τῆς ἀρχικῆς ἀφετηρίας, ὡς τὶς ριζοσπαστικὲς ἀναζητήσεις καὶ τὴν ἐμβάθυνση ποὺ ἔφεραν τὰ μεταπολεμικὰ χρόνια. Καὶ γι' αὐτό, ἐκτὸς ἀπ' τὴν ἀμεσότητα σύνδεσης μὲ τὰ ἴδια τὰ κείμενα γιὰ τὴν ἀναγκαί πρόσβαση τῆς ὑποκειμενικῆς θεώρησης, χρειάζεται ὑπεύθυνη συμμετοχὴ καὶ ὁλοκληρωμένη ἐνημέρωση, τόσο στὰ βιογραφικὰ ὅσο καὶ στὴν ἐκτεταμένη βιβλιογραφία γύρω ἀπ' τοὺς ἕξι πολυσήμαντους πεζογράφους ποὺ ἀποτελοῦν τὸ ἀντικείμενο τῆς ἐργασίας. Καὶ ἐδῶ, ὁ κ. Πέτρος Χάρης κατορθώνει ν' ἀνοίξει τὸν καθιερωμένο κύκλο κριτικῆς ἀποτίμησης, νὰ δώσει τὴ διεύρυνση ποὺ ἀπαιτεῖ μιὰ αὐτόνομη μελέτη γιὰ τὸν καθένα χωριστὰ καὶ νὰ ἀναδείξει, θὲ τὴν ἄγεση καὶ τὴ σαφήνεια ποὺ πρέπει νὰ ἀπαιτοῦν αὐτὲς οἱ πραγματεῖες, τὴν ἀκτινοβολία καὶ τὶς ἐπιπτώσεις ποὺ εἶχε τὸ ἔργο τους στὴ νεώτερη λογοτεχνία μας. Ἔτσι, κερδίζεται μιὰ κατάκτηση καὶ ἁπλώνεται, πάνω στὴν ἀπόσταση τῆς ἐπισκόπησης, ἕνα ποιητικὸ κλίμα, ποὺ κρατάει τὴν ἀνάλογη συναισθηματικὴ φόρτιση, ὥστε τὰ ντοκουμέντα, οἱ παρενθέσεις καὶ ἡ ἀναφορὰ νὰ γίνονται ἀπὸ πολὺ κοντά, χωρὶς τὴν οὐδέτερη ἐκείνη ἔκταση, ποὺ περιχαρακώνει τὸν ἀναγνώστη, ἀφαιρώντας τὴν ἁφὴ ἀπ' τὸν καυτὸ πυρήνα. Μὲ τὴ μέθοδο αὐτή, ἀγγίζεται τὸ ἀντικείμενο καὶ πλησιάζεται, μέσα σ' ἕνα πεδίο οἰκείας συνάντησης καὶ ἀφομοίωσης, ὄχι μονάχα ἡ πορεία καὶ τὰ ἴχνη, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἀκόμα ἡ ψυχοπνευματικὴ ὀντότητα τῶν πεζογράφων. Πρόκειται, ἀναντίρρητα, γιὰ ὑπεύθυνη ἀνάπτυξη, πού, ἐκτὸς ἀπ' τὴ γνώση καὶ τὶς ἀναγκαῖες κεραῖες ἐπαφῆς, χρειάζεται παρρησία καὶ θάρρος, γιατὶ οἱ πεζογράφοι, ποὺ ἐξετάζονται στὸν πέμπτο τόμο, εἶναι δεμένοι μὲ ἰδεολογικὰ κινήματα, μὲ γεγονότα καὶ μὲ ὀνόματα ὑπαρκτὰ καὶ στὸν σημερινὸ στίβο τῆς πνευματικῆς καὶ πολιτιστικῆς μας ζωῆς. Καί, στὸ σημεῖο τοῦτο, ποὺ εἶναι γιὰ πολλοὺς ἕνα ἐπίκεντρο εἰδικοῦ φάσματος, ἡ τοποθέτηση καὶ ἡ ἀνάλυση γίνεται μέσ' ἀπ' τὰ ἴδια τὰ κείμενα, μὲ τὴν ἁπλότητα, τὴν πυκνότητα καὶ τὴ γλωσσικὴ ἀβρότητα ποὺ χαρακτηρίζουν τὸν λόγο τοῦ κ. Πέτρου Χάρη, καθὼς καὶ τὴν ἀπόσταση ἐκείνη ποὺ ἀποκαθαίρει ἀπὸ ὁποιοδήποτε φαινόμενο φανατισμοῦ.

★

Κίμωνα Τζάλλα: «ΣΚΑΚΙ». Νουβέλλα. Γιάννινα, 1977.

Ὁ Κίμων Τζάλλας, ὕστερ' ἀπ' τὴν «Ἐπίθεση» καὶ τὸ «Κλείσιμο τοῦ κύκλου» (διηγήματα), ποὺ τὸν ξεχώρισαν ἀνάμεσα στοὺς λογοτέχνες, δίνοντάς του μιὰ θέση κι ἕνα εἰδικὸ βάρος στὴν πρωτοποριακὴ πεζογραφία, ἔρχεται νὰ διεκδικήσει καὶ μιὰ σημαντικὴ κατάκτηση, πέρ' ἀπ' τὴν ἐντυπωσιακὴ ἐκείνη παρουσία του. Τὸ νέο τοῦτο πεζογράφημα (νουβέλλα καὶ δυὸ διηγήματα), εἶναι ἀπ' τὰ ἐπιτεύγματα τῆς ἀποκαθαρμένης ποιητικῆς ἔκφρασης στὸ χῶρο τῆς ὑπαρξιακῆς ἀγωνίας. Γιατί, ἐκτὸς ἀπ' τὴν πύκνωση καὶ τὴν κρυσταλλωμένη ἀτμόσφαιρα, χωρὶς σκηνικὸ φορτίο καὶ χωρὶς τὴν ἀφυδάτωση ποὺ δίνει ἡ φιλολογία τῆς ἀναπαραστασιακῆς φθορᾶς, κρατάει τὴν ἔλξη ἀπ' τὴν ἀμεσότητα καὶ τὴν ἀξία μιᾶς αἴσθησης καὶ μιᾶς ὅρασης στὸν πυρήνα τῆς ψυχικῆς ζωῆς καὶ τῆς φαντασίας. Ἔτσι, μετουσιώνεται σ' ἕναν χῶρο ἀντανάκλασης καὶ εὐαισθησίας, ἡ ρευστότητα τῆς πάσχουσας συνείδησης καὶ τὰ βιώματα τῆς δοκιμασίας τῆς ἀνθρώπινης ὑπόστασης στὴ σκοτεινὴ καὶ ζω-

ώδη μορφὴ μιᾶς δεδομένης πραγματικότητας. Μιὰ τοιχογραφία ἐφιαλτικῶν εἰκόνων ἀπ' τὴν δικτατορία, ποὺ συνέχονται στὸ κύριο ὑπόστρωμα μὲ ἀντίληψη ποὺ εἶναι παραπλήσια μὲ τὴν πεζογραφία τοῦ Κάφκα. Κι ὅλ' αὐτά, διανυμένα μ' ἕνα ἀνθρώπινο ὄνειρο ἀπὸ πόνο καὶ ἀγάπη γιὰ τὸν δεσμώτη τῆς ταραγμένης εὐμάρειας μπροστὰ στὸν ὁρίζοντα γιὰ μιὰ φυγή, γιὰ μιὰ ἔξοδο ἀπ' τὴν ἄβυσσο.

Ὁ Κίμων Τζάλλας εἶναι ἀκόμα ἕνας συγγραφέας μὲ λιτὸ λυρικὸ διάστρωμα καὶ κυριαρχεῖται ἀπὸ ἕναν ἀσκητικὸ ἀναχωρητισμό, ποὺ ὁδηγεῖ πολλὲς φορὲς ὡς τὴν παραίσθηση καὶ τὴν ἔνταση τῶν αἰσθημάτων, διαποτισμένος ἀπὸ συγκίνηση γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴ μοίρα του. Ἰδιαίτερα, ἡ νουβέλλα ἔχει μιὰ δραματικὴ ἀνέλιξη μὲ ἔντονα χρώματα καὶ θέρμη, ἔτσι ποὺ τὸ κείμενο παίρνει μιὰν αὐτονομία ἀπ' τὴ δύναμη τῶν λέξεων, ὅπως στὴν ποίηση, ἐνῶ ἡ συγκρότηση γίνεται μονάχη της στὸν ἀναγνώστη, μονάχα μὲ τὶς εἰκόνες. Γι' αὐτό, νομίζουμε πὼς τὸ ἔργο τοῦτο προσφέρεται καὶ γιὰ θεατρικὴ καὶ γιὰ κινηματογραφικὴ ἀξιοποίηση.

★

Τηλέμαχου Ἀλαβέρα: «ΑΠ' ΑΦΟΡΜΗ». Διηγήματα. Θεσσαλονίκη, 1976.

Ὁ ἐσωτερικὸς μονόλογος, μὲ τὶς προεκτάσεις ὡς τὴ σφαιρικὴ θεώρηση τῆς ζωῆς, δίνει μιὰ αἴσθηση κι ἕνα προσωπικὸ μέτρο ἀπ' τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ στὰ τελευταῖα διηγήματα τοῦ Τηλ. Ἀλαβέρα. Ἡ καθημερινότητα καὶ ἡ ποίησή της, ποὺ διαρρέει μέσ' ἀπ' τὴν τύρβη καὶ τὰ περιστατικά, ἐδῶ εὑρίνεται χωρὶς σχηματοποίηση, χωρὶς καθιερωμένες σκηνογραφίες καὶ φτάνουμε στὴ συνάντηση καὶ στὴ συνομιλία καθ' ἑαυτούς, περιχαρακωμένοι ἀπ' τὴ διάρκεια κάποιας ἀτομικῆς ἀναχώρησης.

Καὶ, γι' αὐτό, ἡ πεζογραφία τοῦ Τ.Λ., μὲ τὴν καλλιεργημένη λεπτότητα καὶ μὲ τὴ συγκίνηση ποὺ ἐκλύεται ἀπ' τὴν ἁπλότητα τῶν νύξεων, κρατεῖ ἕνα ἐλαφρὸ ρῖγος ποὺ γίνεται ἀτμόσφαιρα. Ἔτσι, κάτω ἀπ' αὐτὸν τὸν ἔνδοθεν φωτισμό, τὰ πράγματα καὶ τὰ πρόσωπα παίρνουν μιὰ ὕψη κοντινή, ἐνῶ ἡ προοπτικὴ ἐκτείνεται πέρ' ἀπ' αὐτά, σ' ἕναν εὐρύτερο χῶρο, ὅπου ὑπάρχουν καὶ τὰ ὄνειρα καὶ ἡ ἀπογοήτευση. Εἶναι ὁπωσδήποτε μιὰ καινούργια προώθηση ποὺ δίνει τὴ δυνατότητα νὰ πυκνώσει ὁ συγγραφέας τὴν ἔκταση τῶν ἐρεθισμῶν, νὰ κάμει ἀκόμα πιὸ προσωπικὴ τὴ γραφὴ καί, ταυτόχρονα, νὰ φορτίσει, μὲ περισσότερο συναίσθημα, τὶς εἰκόνες. Γι' αὐτό, τὰ διηγήματα τοῦτα, περισσότερο ἴσως ἀπ' τὰ προηγούμενα ἔργα του, ἔχουν τὸ βάρος τῆς δικῆς του ἐκφραστικῆς καὶ χαρακτηρίζουν τὸ ὕφος τοῦ Τ. Ἀλαβέρα.

Κοντὰ σ' ὅλ' αὐτά, πρέπει νὰ προσθέσουμε τὴν κοινωνικὴ συνείδηση καὶ τὴν πάλη γιὰ νὰ ἀντέξει, ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος, στὴν πίεση τῆς ἀποξένωσης καὶ τῆς ἀλλοτρίωσης ποὺ φέρνει ἡ ζωὴ τῆς ἐποχῆς μας μὲ τὴ σμίκρυνση τῆς αὐτονομίας του, πράγμα ποὺ γίνεται ὁρατὸ στὰ διηγήματα τοῦ Θεσσαλονικιώτη συγγραφέα. Καί, μὲ κάποιαν κεντρικὴ διεύρυνση, πετυχαίνει νὰ ἀνοίξει τὰ περιθώρια, δῶθε ἀπ' τὸν θόρυβο καὶ τὶς συσχετίσεις τῆς καταναλωτικῆς κοινωνίας, γιὰ περισσότερο ἀτομικὴ ζωὴ στὴ μόνωση ἑνὸς ἀπαραβίαστου κύκλου. Ἕνα κέρδος, λοιπόν, στὴ δύσκολη μάχη γιὰ τὴ διαφύλαξη τῆς εὐαισθησίας καὶ τῆς σκέψης ἀπ' τὴν ἔνταση καὶ τὸ θόρυβο ποὺ λεηλατεῖ τὴ ζωὴ στὶς μέρες μας.

★

Πέτρου Χρονᾶ: «ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΑ ΦΙΔΙΑ ΚΑΙ ΣΤ' ΑΗΔΟΝΙΑ». Ποιήματα. Ἀθήνα, 1972.

....
θὰ θυμηθῶ τὸ γέρο φωτογράφο, τὶς ἀλχημεῖες του μὲ τὰ νερὰ καὶ μὲ τὰ φάρμακα καὶ τὶς ἀλλήθωρες μορφὲς ποὺ στέγνωνε στὸν ἥλιο.....

Μιὰ βαθύτατη πίκρα, σχεδὸν ἀκίνητη ἀπ' τὸ ἄγγιγμα τῆς μοίρας κι ἕνα ἐναγώνιο ὑπαρξιακὸ ρῖγος ποὺ δονεῖ τὸ ἀθέατο ὑπόστρωμα, κρατεῖ ἡ ποίηση τοῦ Πέτρου Χρονᾶ. Ἀπ' τὴν ἀπόσταση, ποὺ τὸν δένει μὲ τὰ ὄνειρα καὶ τὰ παιδικὰ χρόνια τῆς Πόλης, ἔρχεται τώρα ὁδοιπό-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ρος ἀπὸ ἕνα ἀκαθόριστο ταξίδι ὡς ἐδῶ, γιὰ ἕναν ἐνδότερο μονόλογο, κάτω ἀπ' τὸ βάρος καὶ τὴν ἀχλὺ μιᾶς πρώιμης ἄνοιξης πιὺ δὲν πρόλαβε ν' ἀνθίσει. Γι' αὐτό, στὰ ποιήματά του ποὺ ζευγνύουν τὰ χρόνια μιᾶς εἰκοσιπενταετίας, ἀπὸ τότε πού, μαζὶ μὲ τὸν Ἀμπατζῆ καὶ τοὺς ἄλλους πνευματικοὺς συντρόφους τῆς Πόλης, ἔβγαζαν τὸ περιοδικὸ «Πυρσὸς» κι εἶχαν μιὰ ἔπαλξη (ἴσως τὴν τελευταία ὡς τώρα) ἀπ' τὴ μεγάλη παράδοση στὸ Φανάρι, ὑπάρχει τόση γλυκόπικρη εὐωδία καὶ νόστος χωρὶς ψευδαισθήσεις.

Καί, μὲ αὐτὴν τὴ διάστρωση, ἔρχεται στὶς ἐκπληκτικὲς σκοινοβασίες τῶν καιρῶν μας, διανοίγοντας τὴν προοπτικὴ καὶ ἀναζητώντας, μ' ἕναν ἀσκητικὸ λόγο, διαπιτισμένον ἀπὸ ἤρεμη μέθη, τὴν ἀρχὴ τῆς πηγῆς γιὰ τὴν ἀνθρώπινη μοίρα καὶ τὴν καινούργια ὑπόσχεση γιὰ κάποια οἰκουμενικὴ συνείδηση. Γι' αὐτό, οἱ λέξεις του εἶναι φορτισμένες μὲ θέρμη καί, γι' αὐτό, ἀκονισμένες πάνω στὶς κρυσταλλωμένες εἰκόνες. Μιὰ μουσικὴ αἴσθηση, ποὺ διαρρέει ἀπὸ τὶς βαθειὲς ρωγμὲς κι ἕνας μακρυνὸς φωτισμός, ποὺ γεννάει διαθλάσεις, δένουν μὲ ἁπλότητα τὶς σκέψεις καὶ τὴν πειθαρχημένη φαντασία τοῦ ποιητῆ, γιὰ νὰ μείνει μαζὶ κι ἕνας πικρὸς φιλόσοφος. Καὶ τὰ ποιήματα, ποὺ εἶναι ἀπ' τὴν ἀνθοφορία αὐτῶν τῶν χρόνων (ἀπ' τὴ συλλογή του «Σφενδόνη», Πόλη, 1959 — «Umbra Rerum», Ἀθήνα, 1964 καὶ τὸ τρίτο μέρος ἀνέκδοτα, ἀπὸ ἐκεῖ καὶ δῶθε), εἶναι χωρὶς κανένα ἴχνος χρόνου, χωρὶς φθορὰ καὶ πάντα στὸν ἴδιο ὑπαρξιακὸ χῶρο. Ἔτσι, ἡ παρουσία τούτη τιῦ Πέτρου Χρονᾶ, ποὺ μένει ἀνάμεσά μας δίχως τὴ θεσπέσια ἐκείνη πνευματικὴ παρέα τῆς Πόλης — ἄλλοι ζοῦν ἀκόμα ἐκεῖ, ἄλλοι ἔχουν πεθάνει καὶ ἄλλοι σκόρπισαν —, στὶς πρωτοποριακὲς γραμμές, πάντα εὐαίσθητος καὶ πάντα μὲ τὴ δική του ὅραση ἐν ἐγρηγόρσει, ποιητὴς ὥριμος καὶ μαζὶ νεανικός. Καὶ ἡ φωνή του, μὲ τὴ λιτότητα καὶ τὸν αὐστηρὸ λυρικὸ τόνο, δίνει μιὰ ξεχωριστὴ παρουσία στὰ σύγχρονα ἑλληνικὰ γράμματα.

Ὁ ξενοδόχος μετρᾶ περίλυπος τ' ἄδεια
(τραπέζια,
λέει στὸν κηπουρὸ νὰ κλαδέψει τὴν
(δράνα
ἀποτραβιέται στὸ γραφεῖο του κ' ἀ λο-
(γαριάζει
κοντὰ σ' ἕνα παλιὸ σπαθὶ ποὺ σκούρια-
(σε στὴ θήκη του
....
Τί χρειάζονται τόσα πολυθόρυβα τη-
(λέφωνα
σ' ἕναν κόσμο ποὺ βουβάθηκε ἡ ψυχή
(του;
....

★

Δημήτρη Σταθόπουλου: «ΑΙΣΙ(ΜΑ)». Ποιήματα. 1976.

Ὁ λυρικὸς ποιητὴς μὲ τὴν βιβλικὴ ἔκσταση, τὴν ἤρεμη ἐνατένιση καὶ τὴν χριστιανικὴν ὑπαρξιακὴ ἀγωνία, στὰ νέα ποιήματά του, δίνει καὶ μιὰ διάστρωση τῆς σύγχρονης κοινωνικῆς συνείδησης. Ὁ Δημ. Σταθόπουλος εἶναι ἀπ' τὶς φωτεινὲς παρουσίες στὰ σύγχρονα γράμματά μας ποὺ ἔχουν μιὰ διεύρυνση τῆς αἴσθησης τοῦ τρομακτικοῦ τούτου αἰώνα μας, στηριγμένη στὴν ἡμερότητα καὶ στὴν μεγάλην ὑπόσχεση τοῦ Χριστιανισμοῦ. Γι' αὐτό, ὁ λόγος του εἶναι διαποτισμένος μὲ τὴν προσδοκία τῆς εἰρήνης, ὅπου ἀγγίζει τὸν μονόλογο τῆς προσευχῆς καὶ παίρνει τὴν ὡριμότητα τῆς θέρμης ἀπ' τὴν πίστη γιὰ τὴν ἀνθρώπινη μοίρα πάνω στὴ γῆ. Ἡ λιτότητα τῆς ἔκφρασης, ποὺ κρατεῖ τὴν πυκνότητα ἀπὸ μιὰ βαθειὰ βιωμένη συγκίνηση καὶ τὴν φωτοσκίαση ἀπ' τὴν κλίμακα ἑνὸς ψαλμοῦ, φέρνει πάντα τὴν ἄφθαρτη οὐσία καὶ ἀνοίγει τὶς διαστάσεις σ' ἕναν στοχασμὸ ποὺ ἔχει ἀφετηρία καὶ σκοπό, ποὺ δὲν εἶναι ἔλεγος ἢ μελαγχολικὴ διάθεση. Γιατί, μὲ τὸ μέγιστο μήνυμα (αὐτὸ ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ξεπεράσει ὁ ἄνθρωπος χωρὶς νὰ ἀποβάλει τὴν χοϊκή του ἀδυναμία), ποὺ ἔφερεν ὁ Χριστὸς στῆ γῆ, ἔχει διαιώνια ἀξία ὁ ἀνθρώπινος βίος.

....
Τὰ μάτια τῆς ἐλιᾶς πλημμυρίζουν ἔλεος

....

αἱ ἡμέραι μου ὡσεὶ σκιὰ ἐκλήθησαν
καὶ ἐγὼ ὡσεὶ χόρτος ἐξηράνθην

....

Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

★

Λάμπρου Ζιώγα: «ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΣΤΑ ΞΕΝΑ» (Δωρικός). Ἀθήνα, 1976.

Ὁ κ. Ζιώγας φανερώνεται μὲ μιὰ εὐαισθησία σχεδὸν παιδική, τόσο διάφανη, τόσο λαγαρή! Καὶ ὁ πόνος του, ἡ νοσταλγία του ἔχει τὴν ἴδια παιδικὴ καθαρὴ ἀτμόσφαιρα. Ἡ συλλογή του (σελ. 49) χωρίζεται σὲ «νοσταλγία», «ἐρωτικά», καὶ «διάφορα». Ἁρπαγμένος ἀπὸ τὴν θύελλα τοῦ ἐθνικοῦ διχασμοῦ, βρέθηκε «φυγὰς» στὴ Ρουμανία σὲ μιὰ ἡλικία σχεδὸν παιδική, ἀλλ' ἀρκετὰ ὥριμος, ὥστε νὰ ἔχει ἔντονα βιώματα ἀπὸ τὴν πατρίδα. Ἐκεῖ στὰ ξένα τὴν νοσταλγεῖ καὶ τὴν τραγουδεῖ παθητικά:

Στὸν κόσμο ὑπάρχουν
πολλὲς ὀρφάνιες.
Ἂν θέλεις ὅμως νὰ μάθεις
ποιά εἶναι ἡ πιὸ πικρή,
ρώτα ἐμένα
ποὺ τὶς γεύτηκα ὅλες
καὶ θὰ σοῦ ἀπαντήσω:
«Ἡ πιὸ πικρὴ ὀρφάνια
εἶναι ἡ ὀρφάνια τῆς πατρίδας».

Ἰδιαίτερα τραγικὴ καὶ λυρικὴ μαζὶ εἶναι ἡ «Ἐρημιά». Ὁ ποιητὴς γύρισε κάποτε στὴν πατρίδα, στὸ χωριό του, στὸ σπίτι του. Ὅμως δὲν βρίσκει κανέναν. Τὴ μόνη, ποὺ ἀπόμεινε, τὴ «νύφη» ποὺ ὀγδόντα χρόνια καρτεροῦσε τὸ γαμπρό, τὴ ρωτάει γιὰ μάνα, γιὰ πατέρα, γιὰ ὅλους· καὶ παίρνει τὴν ἀπάντηση, ὅτι τοὺς πῆρε ὁ Θεός. Καὶ πῶς ὁ Θεὸς θὰ πάρει κι αὐτόν, ἂν ἔφευγε κάποτε κι αὐτὴ — κ' ἔμενε μόνος.

Τὴν ἴδια τρυφερότητα δείχνει καὶ στὰ ἐρωτικά. Οὔτε θρίαμβος, οὔτε σπαραγμός, ἀλλὰ μιὰ χαρὰ ἢ ἕνα κλάμα παιδιοῦ, ποὺ τὸ δάκρυ του εἶναι τόσο καθάριο.

Στὰ «διάφορα» προβάλλει ἡ μορφὴ τοῦ **Μ. Λουντέμη**, ποὺ τὸν γνώρισε ὁ ποιητὴς στὴ Ρουμανία καὶ τώρα τακτοποιεῖ τὰ κατάλοιπά του μεταξὺ Ἀθήνας καὶ Ρουμανίας. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι στίχοι ποὺ προδίδουν τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν ἀνθρωπιστή. Θὰ λέγαμε ὅτι οἱ στίχοι αὐτοὶ νοθεύονται ἀπὸ κάποια ἐγκεφαλικότητα ἢ ἀπὸ κάποιο «πρόγραμμα».

Ἐκεῖνο ποὺ ἰδιαίτερα κάνει ἐντύπωση εἶναι ὁ χριστιανισμός του. Σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ στὴν ἀνθρώπινη εὐαισθησία καὶ καλωσύνη πρότυπο παραμένει ὁ Χριστός. Ἀπ' αὐτὸν ζητάει παρηγοριά, βοήθεια, ἀπάντηση. Ἡ καμπάνα τοῦ χωριοῦ ἢ οἱ καμπάνες τῆς Ρουμανίας ἢ ποιὰ μελέτη ἠθικο-ἀνθρωπιστικὴ τὸν ὁδηγεῖ συχνὰ στὰ πόδια τοῦ Χριστοῦ;

ΔΗΜ. ΣΙΩΜ.

★

Κώστα Νικολαΐδη: «Η ΖΩΟΔΟΧΟΣ» Ἀθῆναι, 1977

Ἂν βρίσκονταν σὲ πολλὲς περιοχὲς τοῦ τόπου ἕνας ἐρευνητὴς τῆς ψυχικῆς τους ἱστορίας, ὅπως ὁ Κώστας Νικολαΐδης, θὰ εἴχαμε μιὰ πολὺ σαφέστερη, ἀλλὰ καὶ δικαιότερη, εἰκόνα τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀπὸ ὅ,τι ἔχουμε σήμερα, ποὺ μᾶς τὴν διδάσκουν τὰ σχολικὰ ἐγχειρίδια καὶ οἱ ἀφόρητοι βερμπαλισταὶ ὄχι πάντα ἀνιδιοτελῶν ρητόρων. Γιὰ νὰ ἔχουμε ὅμως μιὰ τέτοια ἱστορία, θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχουμε πολλοὺς ἀνθρώπους σὰν τὸν Κώστα Νικολαΐδη, πρᾶγμα ποὺ δυστυχῶς δὲν συμβαίνει. Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος εἶναι πρῶτα-πρῶτα ποιητής, καὶ μάλιστα ἀπὸ κείνους ποὺ βλέπουν λόγῳ ψυχικῆς ἰδιοσυστασίας μὲ καλοπροαίρετη καρδιὰ τὸν κόσμο. Κοιτάζει μὲ ἀγάπη, καὶ πάντα μὲ ἀγάπη, τὸν συνάνθρωπο ζωντανὸ ἢ νεκρὸ καὶ γι' αὐτό, στυγνὴ ἢ ἂς τὴν ποῦμε ἀδέκαστη ἱστορία τῶν γεγονότων, ὅπως τὴν θέλει ἡ αὐστηρὴ ἐπιστήμη, δὲν μπορεῖ νὰ γράψει. Μπορεῖ ὅμως νὰ διαισθανθῆ καὶ νὰ συνειδητοποιήση ὅλα ἐκεῖνα τὰ ψυχικὰ κίνητρα ποὺ πρυτάνευαν στὴ ζωὴ τοῦ ὑπόδουλου ἑλληνισμοῦ, καὶ ποὺ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μὲ τὴν θαυμάσια ἔντασή τους τὸν ἔκαμαν ἱκανὸ νὰ ἐπιβιώση μέσα στὸν ἀδυσώπητο κατατρεγμὸ τῆς μοίρας. Ὁ ἀγαπητὸς καὶ νεκρὸς τώρα φίλος, ὁ Ἄριστος Σταθόπουλος, ποὺ ἐκλεκτικὴ ψυχικὴ συγγένεια τὸν ἀνάγκαζε νὰ δουλεύη σὰν τὸν Νικολαΐδη, μᾶς ἔδωσε στὰ διηγήματά του μιὰ εἰκόνα τῆς ζωῆς τῆς ὑπαίθρου σὲ μιὰ ἑλληνικὴ περιοχὴ πολὺ μακρυνὴ ἀπὸ μᾶς, στὴν ὀρεινὴ Μεσσηνία. Καὶ οἱ ἄνθρωποι ποὺ μᾶς δίνει ὁ Σταθόπουλος εἶναι ὅμοιοι μ' ἐκείνους τοῦ Νικολαΐδη. Αὐτὸ δείχνει πόσο μονόχνωτος καὶ πόσο ἀμείλικτος στάθηκε ὁ παιδαγωγός, δηλαδὴ ὁ ξένος ζυγός. Καὶ ἀκριβῶς ἐπειδὴ αὐτὸς χτύπησε κατάρριζα κάθε προσπάθεια γιὰ ἐκπολιτιστικὴ ἄνωση, ἔκαμε δυνατὴ τὴν πλούσια ἀνθοφορία τοῦ αἰσθήματος, τὴν ζωντανὴ συμμετοχὴ τῆς καρδιᾶς τοῦ μεμονωμένου ἀτόμου καὶ τῆς κοινότητας στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐπιβίωση. Μὲ αὐτὴν τὴν ἐνδοστρεφῆ, μὰ ζωντανὴ προσπάθεια ὁλόκληρων αἰώνων, μπόρεσε νὰ ἐπιζήση ὁ ἑλληνισμὸς καὶ νὰ φτάση στὴν Ἐθνεγερσία.

Τώρα τὰ πράγματα ἄλλαξαν. Στὴν ἐποχή μας τεράστιες μᾶζες ἀνθρώπων, καὶ σὲ μᾶς ὅπως καὶ ἀλλοῦ, ἀγωνίζονται, ὄχι γιὰ τὸ ἀπολύτως ἀναγκαῖο, ποὺ ἀπαιτεῖ ἡ ἐπιβίωση, ἀλλὰ γιὰ τὸ πλούσια περιττό. Φτάσαμε καὶ μεῖς στὴν πολιτιστικὴ στάθμη ποὺ τὴν δίνει θαυμάσια ὁ ὁρισμὸς τοῦ Βολταίρου: «ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἕνα ζῶο ποὺ τρώει, χωρὶς νὰ πεινάει, πίνει, χωρὶς νὰ διψάει, καὶ κάνει ἔρωτα σὲ ὅλες τὶς ἐποχές». Τώρα φτάσαμε ἐκεῖ. Εἴμαστε κ α λ ύ τ ε ρ α ἀπὸ πρίν, ἢ ἂν εἴμαστε καλύτερα, εἴμαστε τάχα κ α λ ύ τ ε ρ ο ι ἀπὸ πρίν; Ὁ καθένας ἂς κοιτάξη τὸν κόσμο γύρω του, ἂς ἐνδοσκοπηθῆ, καὶ ἂς ἀπαντήση χωρὶς φόβο καὶ χωρὶς πάθος.

Ὁ Κώστας Νικολαΐδης μπῆκε σὲ σχετικὰ μεγάλη ἡλικία στὰ γράμματα, φέρνοντας ὅμως μαζί του, σὰν δυναμικὴ μαγιά, τὸ τίμιο καὶ ἀρχαῖο καταπίστευμα τῶν ἀγνῶν φίλτρων, ποὺ τοὔδωσαν τὴ δύναμη νὰ γράψη τὸ ἔπος ἑνὸς χωριοῦ, τοῦ δικοῦ του χωριοῦ. Ἄνθρωπος ἀγνός, πλούσιος σὲ αἴσθημα καὶ φύση γνήσια ποιητική, μᾶς ἔδωσε ἕνα ἔργο γεμᾶτο συγκίνηση, γράφοντας τὴν ἱστορία τοῦ χωριοῦ του, καὶ πιστεω ὅτι μὲ τὸ ἔργο του αὐτό, ὅπως ἐξ ἄλλου καὶ μὲ τὸ λιγοστό του ποιητικὸ ἔργο, δὲν θὰ ἀναμοχλεύη μόνον σταθερὰ καὶ ἐντατικὰ καὶ γόνιμα στὶς δικές μας ψυχὲς τὸ πλούσιο συναισθηματικὸ ὑπόστρωμα ποὺ τὸ σκεπάζει ἡ μοντέρνα τέφρα, ἀλλὰ ὅτι καὶ στοὺς ἐπιγόνους θὰ κατορθώνει πάντα κάτι νὰ θυμίζη ἀπὸ τὸν συναισθηματικὸ πλοῦτο ποὺ ἔθρεψε τὸ Γένος.

ΑΡΣΕΝΗΣ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ

★

Γ ι ώ ρ γ ο υ Δ έ λ ι ο υ : «ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΕΣ ΤΟΥ ΞΕΝΟΥ ΕΝΤΕΧΝΟΥ ΛΟΓΟΥ».

Λίγα εἶναι τὰ μελετήματα στὴ γλώσσα μας γιὰ τὶς ξένες λογοτεχνίες· γι' αὐτὸ ἡ σειρὰ τῶν δοκιμίων τοῦ κ. Γιώργου Δέλιου γιὰ τοὺς μεγάλους τῆς ἀμερικανικῆς, κυρίως, λογοτεχνίας καλήπτει ἕνα κενὸ καὶ συγχρόνως καταξιώνει τὴν ἱκανότητα τοῦ μελετητῆ νὰ μᾶς βοηθήση νὰ πλησιάσουμε τὰ μεγάλα δημιουργήματα.

Γνώστης τῆς ἀμερικανικῆς γραμματείας ὁ συγγραφέας, στὸ πρῶτο μελέτημά του μᾶς προσφέρει τὶς ἐμπειρίες του ἀπὸ τὴν ἐξοικείωσή του μὲ τοὺς πιὸ ἀντιπροσωπευτικοὺς Ἀμερικανοὺς πεζογράφους παρακολουθώντας τὴν πορεία τοῦ μυθιστορήματος ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ λιγότερου γνωστοῦ στὸν τόπο μας Χένδρυ Τζαίημς ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ πασίγνωστου Ἔρνεστ Χέμινγουαίη.

Στὸ δεύτερο δοκίμιο ἀναλύει, ὅσο εἶναι δυνατὸ σ' ἕναν περιορσμένο χῶρο, τὸ ἔργο τοῦ Οὐίλλιαμ Φῶκνερ κάνοντας ἰδιαίτερο λόγο γιὰ τὰ μυθιστορήματά του «Ἡ βουὴ καὶ ἡ μανία», ὅπου περγράφεται τὸ κατάντημα μιᾶς ξεπεσμένης ἀριστοκρατικῆς οἰκογενείας τοῦ ἀμερικανικοῦ νότου, καὶ τὸ «Ψυχοραγώντας», ὅπου «ὁ ἀναγνώστης διαπιστώνει τὸ αἴσθημα τῆς καρτερίας, τὴν πίστη τῶν ἁπλοϊκῶν ἀνθρώπων στὸ φανόμενο τῆς ζωῆς, ὅπως κι ἂν τὴν ἀντιμετωπίζουν». Καὶ μιλώντας γιὰ τὰ ἔργα τοῦ Φῶκνερ ὁ μελετητὴς δὲν ἀρκεῖται μόνο στὴν πλοκή τους ἀλλὰ ἀναλύει τὸ ὕφος τους, μιλάει γιὰ τὸ πρόβλημα τοῦ χρόνου, παραλληλίζε μὲ ἄλλους συγγραφεῖς καὶ κάνει ἀναφορὲς καὶ στὴ δική μας λογοτεχνία.

"Η ΕΘΝΙΚΗ,,

Ἡ πρώτη καὶ μεγαλύτερη Ἑλληνικὴ Ἀσφαλιστικὴ Ἑταιρία, ἱδρυθεῖσα τὸ 1891,

μὲ καταβεβλημένον κεφάλαιον Δρχ. 345.600.000.

μὲ ἀποθεματικὰ Δρχ. 1.300.400.000

μὲ ἐπενδύσεις σὲ ἀκίνητα καὶ χρεώγραφα Δρχ. 4.515.000.000

μὲ 160.000 πελάτες σὲ ὅλους τοὺς Κλάδους Ἀσφαλίσεως,

μὲ πλῆρες δίκτυον 269 Ὑποκαταστημάτων καὶ Πρακτορείων σ' ὅλες τὶς πόλεις τῆς Ἑλλάδος,

ἀσφαλίζει κάθε κίνδυνον καὶ προσφέρει πλήρη κάλυψι.

"Η ΕΘΝΙΚΗ,,

σημαίνει σιγουριὰ

Διεύθυνσις : Καραγεώργη Σερβίας 8, Ἀθῆναι (Τ.Τ. 125)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Οἱ ἄλλοι μεγάλοι τῆς ἀμερικανικῆς λογοτεχνίας μὲ τοὺς ὁποίους ἀσχολεῖται ὁ κ. Δέλιος στὸ βιβλίο του εἶναι ὁ Τζὼν Στάινμπεκ καὶ ὁ Οὐώλτ Οὐίτμαν. Ὁ Στάινμπεκ, λέει ὁ δοκιμιογράφος, «εἶναι ὁ συγγραφέας ποὺ ἀκροάζεται τοὺς σφυγμοὺς τῆς ἐποχῆς». Ἰδαίτερη μνεία γίνεται γιὰ τὰ δύο πιὸ γνωστὰ ἔργα τοῦ Στάινμπεκ: «Τὰ σταφύλια τῆς ὀργῆς» καὶ τὸ «Ἀνατολικὰ τῆς Ἐδέμ».

Ὁ Οὐώλτ Οὐίτμαν εἶναι γιὰ τὸν κ. Δέλιο «ρεαλιστής, ρητορικός, χειμαρρώδης, ὠκεάνειος καὶ μαζὶ ἐπικὸς καὶ εἰδυλλιακός, ἀναλυτικὸς καὶ λεπτολόγος, παλμώδης, ἀτομικός, μὲ μιὰ πλατύτερη αἰσθητικὴ θέα»— λόγια ποὺ φτάνουν νὰ σκιαγραφήσουν ἐναργέστατα τὴ μορφὴ τοῦ μεγάλου Ἀμερικανοῦ ποιητῆ.

Τὰ δυὸ ὑπόλοιπα μελετήματα μιλᾶνε γιὰ δύο σύγχρονους θεατρικοὺς συγγραφεῖς μὲ διεθνῆ ἐπιτυχία: τὸν Ἰονέσκο καὶ τὸν Μπέκετ.

★

«ΜΙΧΑΗΛ ΠΕΡΑΝΘΗΣ, ΣΑΡΑΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ». Ἀθήνα, 1976.

Τὸ ἔργο τοῦ Περάνθη εἶναι γνωστὸ στὸ Πανελλήνιο. Ἀπὸ καμμιὰ βιβιοθήκη δὲν λείπουν τὰ βιβλία του, κι ἂν οἱ Ἕλληνες διαβάζαμε περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους λαούς, τὰ ἔργα τοῦ Περάνθη δὲν θὰ ἔλειπαν ἀπὸ κανένα ἑλληνικὸ σπίτι. Οἱ πραγματικὲς ὅμως διαστάσεις τοῦ ἐγκατεσπαρμένου σὲ διάφορα ἔντυπα ἔργο τοῦ συγγραφέα τῶν «Σουλιωτῶν» φαίνονται ἀδρὰ στὴ Βιβλιογραφία ποὺ κυκλοφόρησε πρόσφατα μὲ τὴν εὐκαιρία συμπληρώσεως 40 χρόνων πνευματικῆς ἐργασίας καὶ προσφορᾶς τοῦ συγγραφέα. Ὁ τόμος αὐτὸς ποὺ κυκλοφόρησε μὲ κατατοπιστικὴ εἰσαγωγὴ τοῦ κ. Ι.Μ. Χατζηφώτη καὶ μὲ τὴ συνεργασία τῆς κ. Νίκης Πολίτη, καὶ ἐκτείνεται μέσα σὲ 524 σελίδες, περιλαμβάνει, στὸ πρῶτο μέρος, «βιογραφικὸ χρονολόγιο», ὅπου παρακολουθεῖ κανεὶς τὴν πορεία τῆς ζωῆς τοῦ συγγραφέα. Στὸ δεύτερο μέρος καταγράφονται τὰ βιβλία τοῦ Περάνθη ποὺ κυκλοφόρησαν σὲ αὐτοτελεῖς τόμους (καὶ ποὺ φτάνουν στὸν ἐντυπωσιακὸ ἀριθμὸ τῶν 72), ἀκολουθοῦν οἱ μεταφράσεις καὶ οἱ διασκευές, τὰ μυθιστορήματα ποὺ δημισιεύτηκαν σὲ διάφορες ἐφημερίδες καὶ περιοδικά, οἱ ἐκδόσεις ἀπὸ τὸν συγγραφέα διαφόρων ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν, ἐργασίες μεταγενέστερες, τὰ πεζογραφήματα καὶ τὰ χρονογραφήματα (πρωτόλεια καὶ μεταγενέστερα), οἱ ταξιδιωτικὲς ἐντυπώσεις, τὰ ποιήματα, οἱ μεταφράσεις καὶ οἱ διασκευὲς ξένων ποιημάτων καὶ οἱ πραγματικὰ πολυάριθμες διαλέξεις καὶ ὁμιλίες, τὰ κριτικὰ σημειώματα γιὰ τὰ νέα βιβλία, γιὰ τὶς νέες ταινίες καὶ τὶς θεατρικὲς παραστάσεις καθὼς καὶ τὰ κείμενα ποὺ μεταδόθηκαν ἀπὸ τὸ ραδιόφωνο καὶ τὴν τηλεόραση. Καὶ τὸ δεύτερι μέρος κλείνει μὲ τὴν ἀναγραφὴ κειμένων τοῦ Περάνθη ποὺ μεταφράστηκαν σὲ ξένες γλῶσσες.

Στὸ τρίτο μέρος περιλαμβάνεται καταγραφὴ τοῦ ὅ,τι γράφτηκε γιὰ τὸν Περάνθη στὸ διάστημα τῶν 40 χρόνων (1936 - 76). Καὶ γιὰ νὰ πάρη κανεὶς μιὰ ἰδέα, ἀναφέρουμε ὅτι ἐδῶ τὰ λήμματα εἶναι 1067. Στὸ τέταρτο μέρος παρατίθενται ἀποσπάσματα ἀπὸ κρίσεις καὶ σχόλια γιὰ τὸ ἔργο τοῦ συγγραφέα. Τὰ ὀνόματα ποὺ ὑπογράφουν τὰ ἀποσπάσματα ἀποτελοῦν ἐγγύηση γιὰ τὴ μεγάλη πράγματι προσφορὰ τοῦ Ἠπειρώτη λογοτέχνη.

Κρατώντας κανεὶς τὸν ὀγκώδη αὐτὸ τόμο τῆς Βιβλιογραφίας τοῦ Περάνθη, ὅπου μὲ μεθοδικὴ τάξη ἀποθησαυρίστηκαν ὅλες οἱ πηγὲς πληροφοριῶν γιὰ τὸ ἔργο του, ἕνα ἔργο ἐθνικὸ ἑνὸς καθαυτὸ Ἕλληνα συγγραφέα, χαίρεται καὶ θαυμάζει ἕναν Περάνθη στὶς πραγματικές του διαστάσεις.

ΠΑΝΟΣ ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΟΣ

Καίτης Παπαδάκη — Καραμήτσα: «ΕΠΤΑ ΙΟΥΝΙΟΥ». Διηγήματα. Ἀθήνα 1977.

Δεκατρία διηγήματα σύντομα, μὲ λόγο ζεστό, γοργὸ κι ἄνετο ξετύλιγμα τοῦ μύθου, ψυχολογικὴ ἐμβάθυνση καὶ πολὺ συναίσθημα, περιέχει τὸ βιβλίο αὐτό, τρίτο κατὰ σειράν, στὴν ὡς τώρα πνευματι-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

κὴ προσφορά, τῆς πεζογράφου — ποιήτριας Καίτης Παπαδάκη — Καραμήτσα. Ἱστορίες παρμένες ἀπὸ τὴ ζωή, σκιτσαρισμένες μὲ γυναικεία εὐαισθησία, φιλοσοφικὴ διάθεση καὶ μὲ κάποια ποιητικὴ ρωμαντικὴ χροιά, δημιουργοῦν ἄμεση συγκινησιακὴ ἐπίδραση στὴν ψυχὴ τοῦ ἀναγνώστη. Γιατὶ μιλοῦν ἁπλὰ κι ἀ ληθινά, γύρω ἀπὸ τόσα περιστατικὰ καὶ περιπτώσεις, συνηθισμένες ἢ μοναχικές, τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀνθρώπινης μοίρας. Τὸ καθένα συνθέτει κι ὁλοκληρώνει, χωρὶς περιττολογίες, τὸν δικό του κόσμο, ποὺ μέσα του καθρεφτίζονται τὰ ὄνειρα, οἱ πόθοι, οἱ ἀπογοητεύσεις, οἱ ἐλπίδες κι οἱ μοιραῖες διαψεύσεις τῶν ἡρώων. Ἡ παραστατικότητα τῶν προσώπων μᾶς πείθει κι ἀποκαλύπτει τὸν ἐσωτερικὸ προβληματισμό τους, τὴ συναισθηματική τους ὑπόσταση, ἢ τὴν ὑποταγή τους στὴ μοίρα. «Εἰμαρμένη, Εἰμαρμένη τὴ λένε μοῦ ψιθύριζαν τὰ δέντρα σειώντας τὰ κλαδιά τους. Ἡ μοίρα σου μοῦ φώναζε τὸ φεγγάρι καὶ μοὔγνεφε μὲς ἀπ' τὶς φυλλωσιές». (σελ. 40). Εὐγενικοί, συγκρατημένοι, ὑπομονετικοί, ζοῦν τὸ ἐσωτερικὸ δρᾶμα τους μ' ἀξιοπρέπεια, ἔστω καὶ πληγωμένη. Συχνὰ μιὰ ἀγάπη προδομένη, ποὺ τὴ λαχταροῦσες ἀκέραια, ἀληθινή, τὴν περίμενες σὰν ἥλιο, κι ἔρχεται σὰν μπόρα, ρίχνει τὸ βάρος τῆς σκιᾶς της καὶ ρυθμίζει μὲ τὴν πικρή της ἀνάμνηση, ὅλη τὴ ζωή. «...Ἡ λίμνη τῶν ματιῶν τῆς Κλαίρης σκοτείνιασε... ἔγινε κατάμαυρη καὶ δὲν ξαναβρῆκε ποτὲ πιὰ τὸ πράσινο χρῶμα της...» (σελ. 44). Κάθε φράση ἔχει τὴ σωστὴ θέση της καὶ τὴν ὑποβλητική της δύναμη. Τὸ λυρικὸ μὲ τὸ δραματικὸ στοιχεῖο συνυπάρχουν καὶ συναρπάζουν. «Ὅταν πέρασε ἡ ὥρα καὶ κατέβηκε τὸ σούρουπο, ἔνιωσα μιὰ παράξενη ἔλξη γιὰ τούτη τὴ μοναχικὴ γυναίκα...» (σελ. 38). Μιὰ παράξενη ἔλξη, θὰ λέγαμε, πὼς ἀσκοῦν στὸν ἀναγνώστη, τὰ μικρά, ἀλλὰ πυκνὰ σὲ περιεχόμενο, αὐτὰ διηγήματα.

★

Κ ώ σ τ α Δ. Ἀ β ρ α ά μ : «ΣΑΡΚΑΣΜΟΙ». Ποιήματα. Λαμία, 1977.

Πολλὲς ἀλήθειες κλείνουν, πολλὰ ξεσκεπάζουν καὶ καυτηριάζουν, οἱ σφιχτοδεμένοι κι ἀρρενωποὶ στίχοι τῶν «Σαρκασμῶν». Τὰ συνθέτει ὁ πόνος, ἡ ἀγανάκτηση καὶ ἡ ἀγάπη, πολλὴ ἀγάπη, γιὰ τὸν ἄνθρωπο. «Πές τα κι ἀκέρια καὶ γυμνά». Ὁ Παλαμικὸς στίχος - ρήση, ποὺ ἔχει γιὰ μότο σ' ἕνα ποίημα ὁ Κ.Α. βρίσκεο ἐδῶ τὴ σωστὴ καὶ δυναμικὴ ἐφαρμογή του. «Κρᾶτα ντουφέκι καὶ τιμῆς ἰδανικό». Ἀπαραίτητα καὶ τὰ δύο γιὰ τὸν ἀγώνα τοῦ Καλοῦ. «Τὴ Λευτεριά, τὴν Ἀνθρωπιά, τὸ Δίκιο καὶ τὸ Ἴσιο... «Καὶ δὲν εἶναι καθόλου εὔκολο αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς ποίησης. Χρειάζεται γερό, ἔμπειρο, καὶ τολμηρὸ χέρι, γιὰ νὰ κάνει τὸ στίχο νυστέρι, ν' ἀνοίγει τὶς κακοφορμισμένες πληγιὲς καὶ στιλέττο, νὰ χτυπάη τ' ἄδικα, τὰ ὑποκριτικά, τὰ ὕπουλα κι ἐγκληματικά, ὅλα «συστατικὰ τῆς ἄρρωστης κοινωνίας» ὅπως καὶ τῆς πολιτικῆς σκοπιμότητας, ποὺ δὲν εἶναι καὶ λίγα. Δὲν καταγγέλλει ἁπλῶς τὰ «κακῶς ἔχοντα», δὲ σατιρίζει γιὰ ἐξευτελισμὸ κάθε ἀνταξιότητας («μπορεῖ νά εἶδες κάποιους γίγαντες νὰ μοιάζουνε ποντίκια...») ἀλλὰ ἀναταράζει τὰ στεκάμενα νερά, ξυπνάει τὶς ψυχές, γιὰ ἀγώνα, γιὰ πάλη ἐνάντια στὸ κακό. Ὄχι μοιρολατρεία κι ὑποταγή». «Ὅλα αὐτὰ μπορεῖ νὰ τἄειδες καὶ νὰ ἰδεῖς χειρότερα ὅμως ποτὲ μὴν πεῖς πὼς πρέπει νὰ παραδοθεῖς...» Μὲ τὴ σιωπὴ γίνεσαι συνένοχος τῆς ἀδικίας, καὶ «θέλει βαρὺ τὸ βῆμα σου τὸ χρέος / σὰν τοῦ τσολιᾶ... ποὺ στέκεται ὀρθός, ζεστὸς στὴ σκοπιά του...» Ἡ φυγὴ - ἡ ὅποια φυγὴ - εἶναι προδοσία. Στὸ ποίημα «ΑΥΤΟΧΕΙΡΑΣ» ἀφιερωμένο στὸν Καρυωτάκη, ποὺ εἶδε, ἔννοιωσε, πόνεσε, σάρκασε... μὰ λιποτάκτησε, γράφει «Ἂν τὴν ὀργή, τὴν πίκρα καὶ τὴν ἀηδία σου / δὲν ἔκλεινες στὴ στείρα γῆ τῆς ἄρνησής σου / μὰ τὶς ξεδίπλωνες σημαῖες καὶ φάσγανα / νὰ πάρουνε οἱ πελταστὲς κουράγιο στὶς σκοπιές τους / θὰ σ' ἐμακάριζα, ἀγνὲ ὀργοτόμε τῆς ἀλήθειας...».

Ἀλλὰ καὶ ἄλλα ποικίλα θέματα σατιρίζονται εὔστοχα, ὅπως «Ἡ Καθαρεύουσα» «Ὁ μικροαστὸς» «Πτωχαλαζόνες» «Ἱστορία» «Τιμωρία» «Σύγχρονη Ποίηση» καὶ λοιπὰ ποὺ σηκώνουν κι ἀξίζουν τὸ Σαρκασμό. Τελειώνω μὲ τὸ ποίημα «ΠΛΑΣΤΟΓΡΑΦΙΑ»

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἡ λευτεριὰ δὲ σ' ἔκανε θετό της,
ἀφοῦ ἁλυσοδέθηκε ἀπ' τοὺς προστάτες.
Ξύδι τῆς δώσαν καὶ χολὴ στὸν πυρετό (της,
ὅταν στὶς χάψες ρέβανε οἱ πρωτολάτες
Κι ὅταν πεθάναν τοὺς περάσαν σὲ βιβλίο
μνημόσυνο μακρύ, ἀπόηχος σαρκαστικός,
γιὰ νὰ μετρᾶν οἱ ποητὲς τὸ μεγαλεῖο
κάποιου λαοῦ ποὺ τὸν γεράσαν στανικῶς.

ΧΡΥΣΑΝΘΗ ΖΙΤΣΑΙΑ

★

Ἀγαθῆς Νοτίδου — Δρίτσου: «ΠΟΡΕΙΑ ΣΤΗ ΣΚΛΑΒΩΜΕΝΗ ΓΗ». Διηγήματα.

Τὴν Ἀγαθὴ Νοτίδου — Δρίτσου, τὴν εἴδαμε σ' ἕνα βιβλίο της μὲ στίχους γιὰ τὴν πρόωρα χαμένη κορούλα της, σ' ἕνα ἄλλο λαογραφικό της βιβλίο καὶ τώρα τὴ βλέπουμε σὲ μιὰ μικρὴ συλλογή της μὲ ἐννιὰ διηγήματα. Τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τοῦ λόγου της εἶνε ἡ «λαϊκότητα». Γιατὶ ὁ πεζὸς λόγος τῆς Νοτίδου δὲν εἶνε καθαυτὸ «ἔντεχνος» μὲ τὴν ἔννοια τοῦ κομψοῦ, ὁμορφοδουλεμένου λόγου. Ἀκόμα καὶ σολοικισμοὺς θὰ βροῦμε στὶς σελίδες της. Πού, παναπεῖ πὼς ἡ συγγραφέας ἐκφράζεται μὲ τὸν τρόπο ποὺ ἕνας λαϊκὸς ἀφηγητὴς (ἕνας παραμυθᾶς τὸ κάνει — ἁπλά, ὅπως ἔρχεται στὴ γλώσσα ὁ λόγος. Κι αὐτὸ ἔχει τὴ χάρη του ὅπως ἡ λαϊκὴ τέχνη, ὅπως ἡ λαϊκὴ μουσική, ὅπως ἡ λαϊκὴ ζωγραφική. Διατηρεῖ ὅλη τὴ δροσιὰ καὶ τὴ χάρη τῆς ἁπλότητας καὶ τῆς γνησιότητας τοῦ αἰσθήματος.

Τὰ διηγήματα τῆς Ἀ. Νοτίδου μπορεῖ νὰ μὴ εἶναι ὁλοκληρωμένα ὅλα, μπορεῖ μερικὰ νὰ φαίνονται λειψά, ὅμως ὅλα εἶναι ποτισμένα μ' ἕνα λαογραφικὸ χρῶμα γιατὶ κλείνουνε πολὺ λαογραφικὸ στοιχεῖο, ποὺ τὰ κάνει πολύτιμα μὲ τὸ λαογραφικὸ περιεχόμενό τους. Βέβαια, θὰ μπορούσανε νὰ γραφοῦν μὲ λίγη προσπάθεια καλύτερα μά, ἔτσι δοσμένα, μᾶς πλημμυρίζουν μὲ πολλὴ ἀνθρωπιά. Χωρὶς μεταφυσικοὺς προβληματισμούς, προβληματίζουν τὸν ἀναγνώστη πάνου στὴν καλωσύνη καὶ τὰ πατριωτικά του αἰσθήματα, ποὺ πρέπει νὰ διακρίνουν τὸν ἄνθρωπο. Οἱ ἄνθρωποί τους κινοῦνται ἁπλὰ σ' ἕνα φυσικὸ περιβάλλον, ποὺ πείθει πὼς εἶν' ἄνθρωποι σωστοὶ κι ὄχι κατασκευασμένα νευρόσπαστα, ἐγκεφαλικὰ δημιουργήματα τοῦ συγγραφέα. Ὅλα στὰ διηγήματα τῆς Νοτίδου εἶναι ἀληθινὰ καὶ στ' ἀληθινὰ μέτρα τους. Ἡ ὑπερβολή, τὸ ὑπερφυσικό, εἶν' ἄγνωστα γιαυτήν. Δὲ διάβασα τὸ πρῶτο βιβλίο της, μὲ διηγήματα κι αὐτό. Μά, εἶδα πὼς τὸ δεύτερο εἶνε θεατρικό. Βέβαια ὁ θεατρικὸς λόγος χρειάζεται ἐμπειρία θεατρικὴ γιαυτὸ δὲ μποροῦμε νὰ ξέρουμε πόση θὰ εἶταν ἡ ἐπιτυχία του στὴ σκηνή. Γιατὶ ὁ θεατρικὸς λόγος πρέπει νὰ ζωντανεύει πάνου στὴ σκηνὴ κι ὄχι μὲ τὸ διάβασμα. Τὴ Νοτίδου, λοιπόν, τὴν προτιμῶ, ἀπόσα ἔχω διαβάσει δικά της, στὰ λαογραφικά της κείμενα, δίχως ν' ἀπορρίπτω, βέβαια, τὸ διηγηματογραφικό της ἔργο.

★

Εὐαγ. Παπανικολάου (Ψινιώτη): «ΜΟΡΦΕΣ ΖΩΗΣ». Πεζογραφήματα.

Τριάντα χρόνια πνευματικῆς καρποφορίας οἱ «Μορφὲς Ζωῆς» τοῦ Ε. Παπανικολάου (Ψινιώτη). Τριάντα χρόνων πνευματικὸς μόχθος, ἀπόδωσε 98 κείμενα μόνον — «ἀντιστάθηκαν στὸ χρόνο», λέει ὁ συγγραφέας τους. Πιστεύω πὼς στάθηκε πολὺ αὐστηρὸς μπροστὰ στὰ γραφτά του καὶ θὰ παραστεῖ ἡ ἀνάγκη μιᾶς δεύτερης διαλογῆς. Γατὶ δὲν μπορεῖ τοῦτα τὰ 98 κείμενα νὰ εἶναι ἀριστουργήματα καὶ τ' ἄλλα πλῆθος νὰ εἶναι γιὰ... πέταμα. Μά, κι ἂν ἀκόμα δὲ φτάνανε τὴν τελειότητα αὐτουνῶν, πάλι θἄπρεπε νὰ μᾶς δοθοῦν. Ὁ συγγραφέας μᾶλλον ἀδικεῖ τὰ γραφτά του. Γιατὶ ἀνάμεσα στὶς σελίδες τῶν χρονογραφημάτων του ὑπάρχουν ἐκλεχτὲς σελίδες, ἄρτιες, μοναδκές, ποὺ μοῦ θυμίσανε τὸ λαμπρὸ λόγο τοῦ Π. Παλαιολόγου. Λόγος κοφτός, περικτικός, ποὺ δὲν ἔχει τίποτα τὸ περιττό. Ἂν οἱ χρονογράφοι μας εἴχανε τυπώσει τὸ ἔργο τους, τοῦ Ε. Παπανικολάου θὰ βρισκότανε στὴν πρώτη γραμμὴ σὲ μιὰ σύγκριση.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

'Η Ζωὴ — μὲ τοὺς πόνους καὶ τὶς χαρές της, τὶς πίκρες, τὰ βάσανά της, τὶς ἐλπίδες καὶ τὶς ἀπαντοχές της, νὰ τί ἀπασχολεῖ τὸ χρονογράφημα. 'Η Ζωὴ σ' ὅλες τὶς ἐκφάνσεις καὶ τὶς ἐκφράσεις. Καί, κάτι ἄλλο ἀκόμα: κι ὁ "Ανθρωπος. Γιατὶ δίχως τὸν ἄνθρωπο ἡ ἔννοια τῆς ζωῆς θὰ εἴτανε κούφια — «πᾶν μέτρον ἄνθρωπος». Μὲ τούτου τοῦ ἀνθρώπου τὸ μόχθο καὶ τὰ βάσανα, τὶς μικροχαρὲς καὶ τὶς λύπες θὰ καταπιαστεῖ ὁ συγγραφέας, ἀπ' τὴ στιγμὴ ποὺ γεννιέται ἴσαμε τὴ στγμὴ ποὺ θὰ πεθάνει. Θὰ σκύψει πάνου του καὶ θ' ἀφουγκραστεῖ τὸ χτύπο τῆς ταλανισμένης καρδιᾶς καὶ θὰ καταγράψε τοὺς παλμούς της. Θ' ἀγκαλιάσε μὲι ζεστασὰ τὸν ἀδύνατο, θὰ ψέξε μὲ ὀργὴ τὸ σκληρό. Θὰ μᾶς μλήσει μέσα στοὺς δίσεχτους καιροὺς γιὰ τὴ μεγάλη ἔλειψη τῆς 'Ανθρωπιᾶς — πρωταρχικὸ στοιχεῖο τῆς προκοπῆς τ' ἀνθρώπου.

'Αποτείνετα μιὰ στὸ συναισθηματισμό μας καὶ προσπαθεῖ νὰ μαλακώσει τὴν καρδιά μας ποὺ σκλήρυνε — πέτρα! — καὶ μιὰ στὸ πνεῦμα ποὺ τὸ καλεῖ σ' ἀνάταση κι ἀναβάφτιση μέσα στὰ πυκνὰ ἐπεισόδια, τῆς ἐθνικῆς ζωῆς καὶ τὶς ἁπλές, ἀνθρώπινες ἱστορίες. Προσπαθεῖ στὴ γοητεία τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ πλάνου. Κ ἀνατρέχει στὸ Παρελθόν. Μᾶς μιλάει γιὰ πράξεις - ὑποδείγματα. Γιὰ στιγμὲς ποὺ ὑπογραμμίσανε αἰῶνες. Μά, θὰ μιλήσει καὶ γιὰ τὸ Μέλλον — ἕνα Μέλλον ζοφερὸ κάτου ἀπ' τὶς σημερινὲς συνθῆκες πορείας τοῦ παραζαλισμένου ἀνθρώπου. Τὸ Χτὲς καὶ τὸ Αὔριο. Τό'να εἶνε τὸ θεμέλιο τῆς δημιουργίας μας, τ' ἄλλο ἡ ἐλπίδα μας κι ὁ σκοπός μας. Γιὰ τὴν ὕπαρξη τοῦ ἀνθρώπου, γιὰ τὴν ἀέναη ροὴ τῆς ὑπαρξακῆς μας ὀντότητας.

Διάβασα μ' ἀληθιὴν λαιμαργία τὰ μικρὰ τοῦτα κομμάτια. Καὶ σφίγγω τὸ χέρι τοῦ συγγραφέα τους, ποὺ μόχτησε 30 ὁλάκερα χρόνια φροντίζοντας τὸ πνευματικὸ ἀναβάφτσμα τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἐπαρχίας, τὴ στιγμὴ ποὺ τὸ Κέντρον, ὀμφαλοσκοπικὰ καὶ μυωπικά, τὴν ἀγνοεῖ καὶ τὴν περιφρονεῖ. Κεῖνα τὰ κομμάτια γύρο ἀπὸ τὴν ὀρφάνεια εἶναι ἀνεπανάληπτα καὶ κεῖνα τοῦ ἀδικημένου, θὰ μοῦ μείνουν ἀξέχαστα ὅσο ζῶ.

★

Δημ. Β. Σιωμόπουλου: «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ». Μελετήματα.

Δόκιμος μελετητὴς ὁ Δ.Β. Σιωμόπουλος, μᾶς προσφέρει ἕνα τόμο ἀπὸ 250 σελίδες μὲ διάφορα μελετήματα καὶ κριτικὲς ἐργασίες του πολύτιμες. "Ολα γύρο ἀπ' τὸν 'Ηειρωτικὸ χῶρο, ἀπ' τὴ παμπάλαια ἱστορία τῆς 'Ηπειρώτικης γῆς. Θ' ἀρχίσει τὰ «'Ηειρωτικὰ» του ἀπ' τοὺς Νεομάρτυρες καὶ τὴν 'Εθνικὴ 'Αναγέννηση, μιὰ διάλεξη ποὺ δόθηκε στὴ Ζωσιμαία Παιδαγ. 'Ακαδημία τὸ 1971. 'Υπογραμμίζει ὁ συγγραφέας τὴ συμβολὴ τοῦ θρησκευτικοῦ παράγοντα στὴν 'Αναγέννηση τοῦ σκλαβωμένου ἔθνους καὶ ἰδιαίτερα μερικῶν φωτεινῶν μορφῶν ποὺ μὲ τὸ μεγαλεῖο τῆς πίστης καὶ τῆς ἀγάπης στὴ δουλωμένη 'Ελλάδα ποὺ κλεινότανε στὴν ψυχή τους ἐμψυχώνανε τοὺς ραγιάδες, τοὺς δυναμώνανε μὲ κάθε τρόπο καὶ προπαντὸς μὲ τὸ παράδειγμά τους καὶ τὴν πράξη τους καὶ ποὺ ἄγγιζαν τὰ ὅρια τῶν νεομαρτύρων. "Ενα μεγάλο ποσοστὸ τῆς 'Εθν. 'Αναγέννησής μας ὀφείλεται σ' αὐτὲς τὶς ἁγιασμένες μορφὲς ποὺ ὁ Δ. Σιωμόπουλος μᾶς παραθέτει καὶ σκιαγραφεῖ μὲ λίγα λόγια στὸ πρῶτο μελέτημα - διάλεξή του. Μ' εὐλάβεια καὶ θαυμασμό, σμιλεύει τὶς μορφές τους καὶ μᾶς προσκαλεῖ σ' ἕνα πνευματικὸ προσκύνημα. Γλαφυρός, μ' ἕνα λόγο στέρεο καὶ μιὰ λαγαρὴ δημοτικὴ γλώσσα, μᾶς συναρπάζει καὶ μᾶς συγκινεῖ.

"Επειτα θὰ περάσει στὴν «Προετοιμασία τοῦ 21 καὶ τὸ ἠπειρωτικὸ δέον» γιὰ νὰ τιμήσει τὴ συμβολὴ τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας του στὸ μεγάλο Σηκωμό. Καί, γιὰ μᾶς ἀποδείξει πῶς, τοῦτο τὸ «δέον» κατέχει τὴν ἠπειρωτικὴ ψυχὴ τόσο στ' ἀντιστασιακὰ γεγονότα, ὅπως καὶ στὶς λοιπὲς ἐκφάνσεις τῆς ἠπειρώτικης ψυχῆς, ἀπὸ τὴν πανάρχαιη ἐποχὴ τοῦ Θαρύπα μέχρι σήμερα. Εἶναι ὁ πυρήνας κάθε μεγάλης πράξης μὲ τὴν ὁποία μεγαλουργεῖ ἕνας λαός.

Θ' ἀκολουθήσουν τρία καθαρὰ κριτικὰ κείμενα γύρο ἀπ' τὴ «Λογία ποίηση» καὶ τὴν ἐπίδρασή της πάνου της τοῦ 'Ηπειρώτικου χώρου, γύρο ἀπ' τὴ μεγάλη μορφὴ τοῦ 'Αλ. Πάλλη καὶ γύρο ἀπ' τὴν ποίηση

καὶ τὸν κόσμο τοῦ Κ. Κρυστάλλη. Ἐδῶ ὁ συγγραφέας ἀποχτάει τὰν τίτλο τοῦ ἄξιου κριτικοῦ, μὲ τὴ σωστὴ κριτικὴ ματιὰ καὶ τὸ ὀξὺ κριτικὸ λεπίδι ποὺ εἰσχωρεῖ ὡς τὸ βάθος τοῦ ἔργου τῶν δύο κορυφαίων ἠπειρωτικῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων καὶ στὸ ἔργο ὅλων ἐκείνων τῶν ποιητῶν ποὺ ἐμπνεύστηκαν ἀπ' τὸ ἠπειρωτικὸ μεγαλεῖο.

Ἀνατριχιαστικὲς οἱ συγκρίσεις τῆς κατάστασης τῆς παιδείας στ' ἄλλα διαμερίσματα τῆς ὑπόδουλης, ἢ μή, χώρας καὶ τῆς παιδείας στὰ Γιάννενα τὸν περασμένον αἰώνα. Ἐνῶ σ' αὐτά, λειτουργοῦσε μιὰ ὀργανωμένη κ' ἐξευρωπαϊσμένη παιδεία, στ' ἄλλα μέρη ἡ ἀμορφωσιὰ ἔπνιγε τὴν ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Ἕλλην. λαοῦ. Τ' ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸν κανονισμὸ τῆς Ζωσιμαίας Σχαλῆς τοῦ ἔτους 1878, κινοῦνε τὸ θαυμασμό μας. Μὲ σπάνια ἱστοριοδιφικὴ ἱκανότητα ἄξιου ἐρευνητῆ, ὁ συγγραφέας μᾶς παραθέτει τὰ πολύτιμα στοιχεῖα του. Τὰ δυὸ τελευταῖα μελετήματα δείχνουν: τὸ πρῶτο, μιὰ βαθιὰ ἱστορικὴ γνώση κ' Ἐθνικὴ συνείδηση βαθύτατη, τὸ δεύτερο, μὲ πόση καθαρότητα μπορεῖ νὰ διακρίνει μέσα στὶς ἐθνικὲς συφορὲς τὸ σωστὸ καὶ τὸ δίκιο. Γιατὶ δὲν εἶναι οἱ πολλοὶ κεῖνοι ποὺ εἴδανε τὴ Μικρασιατικὴ καταστροφὴ μὲ τὴν αὐστηρότητα κι ἀμεροληψία ποὺ τὴν εἶδε ὁ Σιωμόπουλος. Μέσα σὲ λίγες σελίδες, σκιαγράφησε τὸ δράμα τοῦ 1922 ζωντανὰ καὶ παραστατικά, ἔτσι ποὺ νὰ διεγείρει τὴ συνείδησή μας μπροστὰ στὴ μικρότητα καὶ ταπεινότητα τῶν θλιβερῶν ἐκείνων πρωτεργατῶν τῆς παρακμῆς καὶ τῆς καταστροφῆς.

Ὁ Δ. Β. Σιωμόπουλος, ἄγνωστος ἀπὸ συγκεντρωμένη δουλιά του σὲ μένα ἴσαμε σήμερα πνευματικὸς ἐργάτης, κέρδισε τὴν ἐκτίμησή μου καὶ τὸ ἀξίζει. Εἶν' ἕνας ἱκανὸς μελετητὴς, ἱστοριοδίφης καὶ κριτικὸς ἀναλυτής. Χάρηκα πολὺ γιὰ τὴ γνωριμία μου μὲ τὸ ἔργο του.

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΖΑΔΕΣ

★

Δέσπως Καρβέλη: «Ο ΑΚΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΑΓΙΑ». Ποιήματα γιὰ μικρὰ παιδιά.

Ἡ Ἠπειρώτισσα συνάδελφος κ. Δέσπω Καρβέλη δὲν εἶναι μονάχα μιὰ δασκάλα ποὺ νὰ περιορίζεται καὶ νὰ ἐκτελεῖ μὲ εὐσυνειδησία τὰ διδαχτικά της καθήκοντα, ὅσα ἀπὸ ὑπηρεσιακὴ ἄποψη ἀπαιτεῖ ἀπ' αὐτὴν ἡ διδασκαλική της ἰδιότητα. Πέρα ἀπ' τὴν εὐσυνείδητη καὶ καρποφόρα δουλειά της μέσα στὸ σχολεῖο, ἀποδείχτηκε καὶ φωτισμένη παιδαγωγὸς ποὺ ἀσχολήθηκε μὲ τὰ σοβαρὰ προβλήματα τῆς παιδικῆς ἡλικίας. Ὁ παιδαγωγικός της ἔρωτας ζευγαρωμένος μὲ τὸ ἰδιαίτερο λογοτεχνικὸ ταλέντο ποὺ τὴ διακρίνει, τὴν παρώθησε καὶ τῆς ἔδωσε τὴ δυνατότητα νὰ παρουσιάσει ἀξιοσημείωτα ἐπιτεύγματα, πέρα ἀπ' τὶς ἄλλες δραστηριότητές της, καὶ στὸν τομέα τῆς παιδικῆς λογοτεχνίας.

Ὁ: «Ὁ Ἄκης μὲ τὴν Ἄγια» ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓξ ποιήματα, ποὺ ταιριάζουν σὲ παιδιὰ μικρῆς ἡλικίας. Σ' αὐτά, παρατηρεῖ καννέας, ὄχι μόνο πὼς ἔχουν πετυχημένη ὁμοιοκαταληξία, ἀλλ' ὅτι καὶ οἱ κατάλληλες γιὰ τὰ παιδιὰ λέξεις εἶναι πολὺ καλοβαλμένες. Ἔτσι τὰ ποιήματα αὐτὰ διαβάζονται πολὺ εὔκολα ἀπὸ τὸν παιδόκοσμο τῆς μικρῆς ἡλικίας καὶ εἶναι δυνατὸ νὰ πάρει ἀπ' αὐτὰ τὴ χαρὰ ποὺ πρέπει. Παραθέτω μερικοὺς στίχους ἀπὸ τὸ ποιηματάκι «Ἡ Λενιὼ καὶ ἡ Τασούλα» (Σελ. 24):

Μανουλίτσα μας, μανούλα
κάνε μας αὐτὴ τὴ χάρη!
δυὸ βαρκοῦλες μὲ πανάκι
μιὰ ἡ κάθε μιὰ νὰ πάρει.
Ἄσπρη τῆς Λενιῶς, σὰν γλάρος
τῆς Τασῶς σὰν παπαρούνα,
ξεκινᾶν ἀπ' τ' ἀκρογιάλι·
Πέρα ἡ θάλασσα φορτούνα...

Τὸ ἐπάνω μισὸ μέρος κάθε σελίδας τὸ καλύπτει ἔγχρωμη εἰκόνα πολὺ παραστατικὴ καὶ πολὺ ταιριασμένη στοὺς στίχους ποὺ ἀκολουθοῦν στὸ ἄλλο μισὸ τῆς σελίδας. Ἡ πτυχημένη αὐτὴ εἰκονογράφηση ἀπὸ τὴ Σεβαστὴ Καραβοκύρη. Ἔτσι τὸ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

βιβλιαράκι αὐτὸ μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ σὰν ἕνα ἀπ' τὰ ὡραιότερα βιβλία ποὺ μποροῦν νὰ δοθοῦν στὰ χέρια τῶν μικρῶν παιδιῶν σὰν ἐλεύθερο ἀνάγνωσμα. Τὸ περιεχόμενο καὶ ἡ πλοκὴ τῶν λέξεων ποὺ ἀποτελοῦν τὰ ποιήματα, ὅσο καὶ οἱ ἔγχρωμες ζωντανὲς εἰκόνες, εὐχαριστοῦν ἀφάντα-στα καὶ διδάσκουν ταυτχρονα τὸ μικρὸ ἀναγνώστη.

Χωρὶς δισταγμὸ μπορεῖ αὐτὸ νὰ θεωρηθεῖ σὰν μιὰ πολύτιμη ἀκόμα προσφορὰ τῆς κ. Δέσπως Καρβέλη πρὸς τὴν παιδική μας λογοτεχνία.

ΚΩΣΤΑΣ Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

ΤΕΧΝΟΚΡΙΤΙΚΑ:

Απ' τίς παραστάσεις "ΑΡΜΑΤΟΣ ΘΕΣΠΙΔΟΣ,,

Γρ. Ξενοπούλου: "'Ο Ποπολάρος,,

Τὸ "Αρμα Θεάτρου, ξεκίνησε ἀπ' τὴν πόλη μας γιὰ ἕνα εὐρύτερο φάσμα πολιτιστικῶν ἐκδηλώσεων (θεατρικὲς παραστάσεις, διαλέξεις, ἐκθέσεις πινάκων, χοροὺς κλπ.). Σημειώνουμε πὼς, ἀπ' τὰ Γιάννινα, ἐπίσης, ξεκίνησε, ἐδῶ καὶ δεκαεφτὰ χρόνια, ὁ ἀγώνας γιὰ τὴν ἔξοδο ἀπ' τὴν 'Αθήνα τοῦ 'Εθνικοῦ Θεάτρου καὶ τὴν ἀναβίωση τοῦ "Αρματος Θέσπιδος, μὲ τὴν πρωτοβουλία τοῦ περιοδικοῦ «'Ηπειρωτικὴ 'Εστία» καὶ μὲ τὸ σύνθημα: «'Η ἐπαρχία ζητάει θέατρο», ποὺ πῆρε πανελλήνιες διαστάσες στὸν τύπο τῆς ἐπαρχίας καὶ τῆς 'Αθήνας.

Θὰ σταθοῦμε στὴ δεύτερη θεατρικὴ παράσταση, ποὺ ἔδωσε τὸ Α.Θ. στὴν αἴθουσα τοῦ «Παλλάδιου», στὶς 26 'Απριλίου, μὲ τὸ ἔργο τοῦ Γρ. Ξενόπουλου: «'Ο Ποπολάρος».

Τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ Ξενόπουλου, πού, παρὰ τὴν ἠθογραφική του φλυαρία καὶ τὴν χαλαρὴ θεατρική του οἰκονομία, ἔχει πολλὲς πυκνώσεις μὲ κοινωνικὴ συνείδηση καὶ ἀνθρώπινη εὐαισθησία, πιστεύουμε πὼς προσφέρονταν γιὰ τὴ σκηνὴ τοῦ Α.Θ., περισσότερο ἀπ' ὅ,τι προσφέρονταν ὁ «Ρωμαῖος καὶ 'Ιουλιέττα» τοῦ Σαίξπηρ. Γι' αὐτό, μποροῦμε νὰ ποῦμε, ὅτι πέτυχε νὰ δώσει μιὰ σκηνικὴ προσφορὰ εὔληπτη καὶ ἕνα κλῖμα οἰκειότητας, ποὺ βοήθησε γιὰ ἕναν διάλογο μὲ τὸ κοινὸ καὶ γιὰ μιὰ ἱκανοποιητικὴ ἀνταπόκριση στὶς ἀπαιτήσεις του. 'Εν τούτοις ὅμως, νομίζουμε πὼς, μὲ λίγη αὐστηρότητα ἀκόμα, στὴν κύρια γραμμὴ τῆς σκηνοθεσίας τοῦ Μιχ. Μπούχλη, θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ ἔχουμε μιὰ πιὸ καλὴ ἐπιτυχία, ἐφ' ὅσον ἡ σκηνὴ αὐτή, ὅπως πιστεύουμε, ἔχει τὴν εὐχέρεια νὰ ζητήσει τὶς δυνάμεις ποὺ χρειάζονται, προκειμένου νὰ δώσει παραστάσεις ἑνὸς ὑψηλοῦ ἐπιπέδου. Γιατί, ἡ ἀποστολή της — ἄλλωστε — δὲν μπορεῖ νὰ ὁρίζεται ἀπ' τὴν οἰκονομικὴ ἀνεπάρκεια, ποὺ ὑποχρεώνει, σὲ πολλὲς περιπτώσεις, τὸ ἐλεύθερο θέατρο, νὰ κινεῖται μὲ πνεῦμα φειδωλῆς οἰκονομίας γενικώτερα.

Πιὸ συγκεκριμένα, νομίζουμε πὼς ἡ σκηνοθεσία θὰ ἔπρεπε νὰ προσέξει περισσότερο, τόσο στὴ διανομὴ καὶ διδασκαλία τῶν ρόλων, ὅσο καὶ στὸν χαρακτήρα γνεικὰ τῆς πάλης νὰ κρατηθοῦν οἱ ἀποστάσεις ἀνάμεσα στὸ 'Αρχοντολόι καὶ στὸ Λαό, ποὺ κρατοῦν τὸ κυριώτερο βάρος ποὺ θέλησε νὰ ἐκφράσει ἐδῶ ὁ συγγραφέας.

Καὶ ἡ γνώμη μας, ἐν προκειμένῳ, εἶναι πὼς, στὸ σημεῖο τοῦτο, ποὺ εἶναι καὶ τὸ πιὸ εὐαίσθητο, ἀφέθηκε μεγάλη πρωτοβουλία στοὺς πρωταγωνιστὲς καί, ἰδίως, στὸ θαυμάσιο κατὰ τ' ἄλλα, καὶ ἱκανώτατο ἠθοποιὸ Βαγγέλη Πρωτοπαπᾶ, πρᾶγμα πού, πολλὲς φορές, ἄγγιζε τὰ ἀκραῖα ἐκεῖνα ὅρια, ἀπ' ὅπου δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐξέλθει ἡ κίνηση καὶ ἡ προέκτασή της μὲ τὶς λέξεις. Καὶ γιὰ τὴν Μαίρη Λαδοπούλου, ποὺ ἔδειξε προσόντα καὶ ἄνεση κίνησης, ὑπῆρξαν περιπτώσεις ποὺ θὰ γίνονταν ἴσως νὰ δώσει περισσότερο βάθος στὶς συναισθηματικὲς μεταπτώσεις, ποὺ τῆς ἐπέβαλεν ἕνας ἄθλος ἀνάμεσα στὴν ταξικὴ συνείδηση καὶ στὴν ἀνοιχτὴ πραγματικότητα τῆς ἡλικίας τῆς Ζαμπέλλας. 'Ο Χρῆστος Πολίτης, ποὺ εἶναι ἕνας νέος ἠθοποιὸς μὲ ὑποσχετικὴ ἐμφάνιση, θὰ ἀπέδιδε περισσότερο, ἂν εἶχε ὁ ἴδιος μιὰ πιὸ καθαρὴ ἄρθρωση καί, πρὸ παντός, μιὰ συμμετοχὴ πιὸ αὐθόρμητη στὸν ρόλο τοῦ Πεμπονάρη. Γιομᾶτος ἀνθρωπιά, ποὺ ἔδωσε στὸν ρόλο τοῦ γιατροῦ Μαρινέρη μιὰ

ξεχωριστὴ αἴγλη κι ἕναν κεντρικὸν ἄξονα στὴν ἐσωτερικὴ δομὴ τῆς παράστασης, ἦταν ὁ ἔξοχος πράγματι ἠθοποιὸς Γιάννης Κάσδαγλης, ποὺ κατόρθωσε νὰ στήσει ἕναν θαυμάσιο θεατρικὸ τύπο βγαλμένον ἀπ' τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ποίηση τοῦ ἔργου. Μποροῦμε νὰ ποῦμε, πὼς ὁ Κάσδαγλης ἴσως πρόσφερε περισσότερα ἀπ' ὅσα εἶναι δυνατὸν νὰ ζητήσει κανεὶς ἀπ' τὸν ἴδιο τὸν ρόλο του. Ἡ Νανὰ Τσόγκα, κινήθηκε μέσα σὲ προδιαγραμμένα πλαίσια, ὅπου δὲν εἶχε εὐκαιρία γιὰ νὰ πάρει μιὰ δική της αὐτονομία. Στὸν ρόλο τῆς Ἔλντας, ποὺ ζυγίζει πολὺ στὴν θεατρικὴ αὐτὴ παράσταση, ἡ Κατερίνα Μαραγκοῦ πιστεύουμε πὼς, ἂν εἶχε καταβάλει μεγαλύτερη προσπάθεια γιὰ νὰ ἀποφύγει τὶς εὔκολες λύσεις στὶς ψυχολογικὲς καὶ τὶς αἰσθηματικὲς μεταβάσεις, θὰ ἀξιοποιοῦσε καλύτερα τὰ προσόντα της.

Σωστὰ στάθηκε ὁ Κωστῆς Μεγαπάνος στὸν ρόλο τοῦ Μπράουν, μὲ τὴν μικρὴ παρατήρηση πὼς, σὲ ὡρισμένα σημεῖα, ἔδειξε ὑπερβολικὰ πειθαρχημένος. Ἡ Ἐλευθερία Σπανοῦ, ὡς Κοντεσσίνα Μαρία, δυνήθηκε νὰ δημιουργήσει μιὰ θεατρικὴ ὀντότητα σύμφωνα μὲ τὶς ἀπαιτήσεις τοῦ ἔργου, ποὺ κάλυψε καὶ τὶς προθέσεις τοῦ σκηνοθέτη καὶ τὸ εἰδικὸ μέρος ἀπ' τὴν ἡρωΐδα της. Τὸ ἴδιο, ἡ Μαίρη Βασιλείου, ὡς Τερέζα, κράτησε τὴν φυσιογνωμία καὶ τὴν ἀπόσταση, μὲ ταξικὰ κριτήρια, ποὺ τὴν δικαίσαν στὴν προσπάθειά της. Ἀνταποκρίθηκε στὶς ὑποχρεώσεις της, στὸν ρόλο τῆς Κάρας, ἡ Μαρία Τενίδου, ἐνῶ ὁ Τζώρτζης, μὲ λίγη προσοχὴ καὶ λιγώτερη ἐλευθεριότητα, διαθέτει εὐκινησία καὶ ἐκφραστικότητα. Τέλος, ὁ Πάνος Βασιλειάδης, στὸν σύντομο ρόλο τοῦ Αὐγουστῆ, κατόρθωσε νὰ πυκνώσει τὸν διάλογο, νὰ δώσει χρῶμα στὸν λόγο του καὶ νὰ κρατήσει ἕναν ἀνθρωπισμὸ καὶ μιὰν ἁπλότητα ποὺ τὸν ξεχώρισε πολὺ εὔκολα.

Ἡ σκηνοθεσία τοῦ Μιχ. Μπούχλη, πέρ' ἀπ' τὴν ἄποψή μας ποὺ γράψαμε στὴν ἀρχή, δόθηκε μὲ προσοχὴ καὶ σωστὰ κριτήρια γιὰ τὴν ὀργάνωσή της στὴν σκηνή. Τὸ ἴδιο καὶ οἱ ἐνδυμασίες τοῦ Γιάννη Καρύδη, ποὺ ἔγιναν μὲ γοῦστο καὶ μελέτη.

Γιὰ τὴν μουσικὴ τοῦ Νίκου Κιζηλοῦ θὰ εἴχαμε νὰ ἀναφέρουμε μονάχα τὴν λιτότητα καὶ τὴν ποίησή της, ἀλλὰ δὲν ξέρουμε ἂν ἦταν ἀναγκαία γιὰ τὴν παράσταση.

Βοηθὸς σκηνοθέτη εἶταν ὁ Ἄγγελος Σιδεράτος, ποὺ πρέπει νὰ ἔχει καὶ αὐτὸς ἕνα μερίδιο ἀπ' ὅσα ἔχουμε ἐκθέσει παραπάνω.

Μὲ αὐτὲς τὶς ἀξιολογήσεις καὶ τὶς προσωπικὲς ἀπόψεις, ποὺ εἶναι γραμμένες ἀπὸ ἀγάπη καὶ καλὴ προαίρεση νὰ βοηθήσουμε — ἂν μᾶς εἶναι δυνατὸν —τὸν Α.Θ., θελήσαμε νὰ μιλήσουμε γιὰ τὴν παρουσία του στὴν πόλη μας.

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Η ΕΚΘΕΣΗ ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΟΥ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ κ. ΞΕΝ. ΖΟΛΩΤΑ

Στην ετησία Γενική Συνέλευση των μετόχων της Τραπέζης Ἑλλάδος, την 28ην Ἀπριλίου ε.ἔ., ὁ διοικητὴς τοῦ ἱδρύματος καθηγητὴς κ. Ξενοφῶν Ζολώτας προέβη στὴν ἀκόλουθο ἔκθεση ἐπὶ τῶν ἐξελίξεων τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας καὶ ἐπὶ τοῦ ἰσολογισμοῦ τοῦ ἔτους 1976:

Τὰ ἀκαθόριστα ἔσοδα τῆς Τραπέζης τῆς χρήσεως τοῦ ἔτους 1976 ἀνῆλθαν σὲ 5.874. 139.421 δραχ. καὶ οἱ συνολικὲς δαπάνες λειτουργίας της, στὶς ὁποῖες περιλαμβάνονται οἱ ἀποσβέσεις καὶ προβλέψεις, σὲ 2.716. 444.885 δρχ. Ἑπομένως, πραγματοποιήθηκαν καθαρὰ κέρδη 3.157.694.537 δρχ.

Ἀπὸ τὰ καθαρὰ κέρδη τῆς χρήσεως διατίθενται, σύμφωνα μὲ τὸ ἄρθρο 71 τοῦ Καταστατκρῦ, γιὰ τὴν καταβολὴ πρώτου μερίσματος 31.500.000 δραχ. ποὺ ἀντιστοιχοῦν στὸ 12% τοῦ καταβεβλημένου μετοχικοῦ κεφαλαίου. Ἐπειδὴ τὸ τακτικὸ ἀποθεματικὸ ἔχει ἐξισωθεῖ μὲ τὸ μετοχικὸ κεφάλαιο τῆς Τραπέζης, προτείνουμε στὴ Γενικὴ Συνέλευση, ἐκ μέρους, τοῦ Γενικοῦ Συμβουλίου καὶ μετὰ ἀπὸ σχετικὴ ἀπόφασή του νὰ διατεθοῦν, σύμφωνα μὲ τὸ ἴδιο ἄρθρο, καὶ 141.000.000 δραχ. γιὰ τὴν καταβολὴ πρόσθετου μερίσματος. Συνεπῶς, προτείνουμε νὰ δανεμηθοῦν ἀπὸ τὰ κέρδη συνολικὰ 182.500.000 δραχ. Μὲ βάση τὴν πρόταση αὐτὴ τὸ μέρισμα κατὰ μετοχὴ θὰ εἶνα 1.380 δραχ., ἔναντι 1.200 δραχ. τῆς προηγουμένης χρήσεως. Τὸ ἄρθρο 71 τοῦ Καταστατικοῦ προβλέπε ἐπίσης ὅτι τὸ ὑπόλοιπο ποσὸ τῶν κερδῶν, μετὰ τὴν καταβολὴ τοῦ πρόσθετου μερίσματος, περιέρχεται στὸ Ἑλληνικὸ Δημόσιο, ὡς συμμετοχή του στὰ κέρδη τῆς Τραπέζης. Γιὰ τὴ χρήση τοῦ 1976 τὸ ποσὸ αὐτὸ ἀνέρχεται σὲ 2.985.194.537 δρχ.

Τὰ συνολικὰ ἀκαθάριστα ἔσοδα τῆς Τραπέζης μετὰ τὴν ἀφαίρεση τῶν χρεωστικῶν τόκων, αὐθήθηκαν τὸ 1976 κατὰ 196 ἑκατ. δραχ. ἢ 3,4%, σὲ σύγκριση μὲ τὰ ἔσοδα τοῦ 1975. Στὴν αὔξηση αὐτὴ συνέβαλαν κυρίως ἡ ἀπόδοση τῶν τοποθετήσεων τῆς Τραπέζης στὸ ἐξωτερικό, οἱ μεγαλύτερες εἰσπράξεις ἀπὸ τὶς ἐργασίες σὲ συνάλλαγμα καὶ τὰ αὐξημένα ἔσοδα ἀπὸ τὴν χρηματοδότηση τῆς οἰκονομίας, Ἀντίθετα, μειωτικὴ ἐπίδραση στὰ ἔσοδα τῆς Τραπέζης εἶχαν ἡ αὔξηση τοῦ ὁρίου τῶν χαμηλοτόκων χορηγήσεων πρὸς τὴν Ἀγροτικὴ Τράπεζα καὶ σημαντικὰ μεγαλύτερες ἔνετοκες καταθέσεις τῶν ἐμπορικῶν τραπεζῶν στὴν Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος.

Οἱ συνολικὲς δαπάνες λειτουργίας τῆς Τραπέζης, στὶς ὁποῖες περιλαμβάνονται οἱ ἀποσβέσεις καὶ προβλέψεις, ἔφθασαν τὸ 1976 τὰ 2.716,4 ἑκατ. δραχ. Εἰδικότερα, οἱ δαπάνες γιὰ ἀποδοχὲς τοῦ προσωπικοῦ οἱ ὁποῖες περιλαμβάνουν καὶ τὶς εἰσφορὲς τῆς Τραπέζης στὰ ἀσφαλιστικὰ ταμεῖα αὐξήθηκαν κατὰ 589,4 ἑκατ. δραχ. Ἡ αὔξηση αὐτὴ ὀφείλεται στὶς γενικὲς μισθολογικὲς αὐξήσεις ποὺ χορηγήθηκαν στος τραπεζικοὺς ὑπαλλήλους, στὴ βαθμολογικὴ καὶ μισθολογικὴ ἐξέλιξη τοῦ προσωπικοῦ, καὶ τέλος, σὲ περιορισμένες βελτιώσεις ποὺ ἔγιναν στὸ μισθολόγιο, τῶν μικροβάθμων κυρίως ὑπαλλήλων.

1. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΔΙΕΤΙΑ

Οἱ ἐξελίξεις ποὺ σημειώθηκαν στὴν ἑλληνικὴ οἰκονομία τὰ δύο τελευταῖα χρόνια, ἦταν στὸ σύνολό τους εὐνοϊκές, ἰδίως ἂν ληφθοῦν ὑπόψη ἡ διεθνὴς οἰκονομικὴ συγκυρία, τὰ δυσχερῆ ἐσωτερικὰ οἰκονομικὰ προβλήματα, πο κληροδότησε ἡ δικτατορία καὶ οἱ οἰκονομικὲς ἐπιπτώσεις ποὺ εἶχαν τὰ γεγονότα τοῦ 1974. Ἡ οἰκονομικὴ ἀνάκαμψη ἄρχισε ἀπὸ τος πρώτους μῆνες τοῦ 1975, συνεχίσθηκε μὲ ἐπιταχυνόμενο ρυθμὸ τὸ 1976 καί, σύμφωνα μὲ ὅλες τὶς ἐνδείξεις, προβλέπεται καὶ γιὰ τὸ τρέχον ἔτος ὑψηλὸς ρυθμὸς οἰκονομικῆς ἀνόδου. Ἀκόμη σημαντικώτερο εἶναι ὅτι ἡ οἰκονομικὴ ἀνάκαμψη συνοδεύθηκε ἀπὸ βαθμιαία ἐπιβράδυνση τοῦ πληθωρισμοῦ, σχετικὰ ἱκανοποιητικὲς ἐξελίξεις στὸ ἰσοζύγιο πληρωμῶν καὶ βελτίωση τῶν συνθηκῶν ἀπασχολήσεως.

2. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΣΧΕΣΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΥ

Ὁ ρυθμὸς πληθωρισμοῦ διατηρήθηκε σχε-

τικὰ ὑψηλὸς στὴ διάρκεια τοῦ πρώτου ἑξαμήνου τὸ 1976, ἀλλὰ σημείωσε ἐπιβράδυνση τὸ δεύτερο ἑξάμηνο. Ὁ πληθωρισμὸς ὀφείλεται ἀπὸ τὸ 1975 καὶ μετά, σὲ αὐθανόμενο βαθμό, σὲ ἐσωτερικὲς ἐπιδράσεις, ποὺ προκαλοῦνται κυρίως ἀπὸ τὴν αὔξηση τῶν χρηματικῶν εἰσοδημάτων, ἰδίως μεσολαβητικῶν ἐπαγγελμάτων καὶ αὐτοαπασχολουμένων ἀλλὰ καὶ τῶν μισθῶν καὶ ἡμερομισθίων, μὲ ρυθμὸ σημαντικὰ ταχύτερο ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη αὔξηση τῶν τιμῶν. Σύμφωνα μὲ τὰ στοιχεῖα τῆς ἐθνικῆς στατιστικῆς ὑπηρεσίας, τὸ μέσο βιομηχανικὸ ὡρομίσθιο στὸ τρίτο τρίμηνο τοῦ 1976 ἦταν 28'7% ὑψηλότερο σὲ σύγκριση μὲ τὸ τρίτο τρίμηνο τοῦ 1975. Ἡ ἀντίστοιχη αὔξηση μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1974 καὶ 1975 ἦταν 26,1%. Ἐξάλλου, οἱ ἀντίστοιχες αὐξήσεις τῆς μέσης μηνιαίας ἀμοιβῆς τῶν μισθωτῶν στὸ ἐμπόριο ἦταν 26,8% καὶ 21,3%.

3. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΙΣΤΩΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Τὰ προβλήματα ποὺ ἀντιμετωπίζουν οἱ νομισματικὲς ἀρχὲς εἶναι ἡ συνεχιζόμενη μὲ ταχὺ ρυθμὸ αὔξηση τῆς προσφορᾶς χρήματος καὶ ἡ ἐξασφάλιση ὀρθολογικῆς κατανομῆς τῶν διαθεσίμων ἀποταμιευτικῶν πόρων. Ἡ ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων αὐτῶν δυσχεραίνεται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ διάρθρωση τῶν πιστωτικῶν ἀγορῶν. Συγκεκριμένα, ἡ συγκέντρωση στὶς ἐμπορικὲς Τράπεζες τοῦ μεγαλυτέρου μέρους τῆς ἰδιωτικῆς ἀποταμιεύσεως, ποὺ δὲν ἐπενδύεται ἀπὸ τοὺς ἴδιους, τοὺς ἀποταμιευτές, ὁδηγεῖ τελικὰ σὲ ὑπέρμετρη διεύρυνση τῶν βραχυπροθέσμων ἰδίως πιστώσεων πρὸς τὸν ἐμπορομηχανικὸ τομέα, μὲ συνέπεια τὴ διαρροὴ σημαντικῶν τραπεζικῶν διαθεσίμων στὴ χρηματοδότηση ἀνεπιθυμήτων εἰσαγωγῶν πολυτελῶν ἀγαθῶν ἢ ἄλλων κερδοσκοπικῶν δραστηριοτήτων. Ἀντίθετα, ἡ χρηματοδότηση τῶν λοιπῶν τομέων τῆς οἰκονομίας δυσχεραίνεται ἢ ἐξακολουθεῖ νὰ ἐξαρτᾶται σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀπὸ τὴν Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν αὔξηση τῆς προσφορᾶς χρήματος καὶ γενικότερα τῶν ρευστῶν διαθεσίμων τῆς οἰκονομίας.

4. ΕΛΛΕΙΜΜΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΤΟΜΕΑ ΚΑΙ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑ.

Οἱ δανειακὲς ἀνάγκες τοῦ δημοσίου τομέα, παρὰ τὴ σημαντικὴ μείωσή τους ὡς ποσοστὸ τοῦ ἀκαθάριστου ἐγχώριου προϊόντος, ἦταν καὶ κατὰ τὸ 1976 ὑψηλὲς καὶ ἄσκησαν πίεση στὴ νομισματικὴ κυκλοφορία. Προβλέπεται δὲ νὰ ἀσκήσουν σημαντικὴ πίεση καὶ κατὰ τὸ τρέχον ἔτος. Ὁ συνολικὸς δανεισμὸς τοῦ δημοσίου τομέα ἐκτιμᾶται σὲ 30,6 δισεκ. δραχμ. γιὰ τὸ 1976 ἢ σὲ 3,8% τοῦ ἀκαθάριστου ἐγχώριου προϊόντος (ἔναντι 6% τὸ 1975). Γιὰ τὸ τρέχον ἔτος οἱ δανειακὲς ἀνάγκες τοῦ δημοσίου τομέα προβλέπεται νὰ φθάσουν τὰ 57 δισεκ. δραχ. ἢ 5% τοῦ ἀκαθάριστου ἐγχώριου προϊόντος.

5. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΙΣΟΖΥΓΙΟΥ ΠΛΗΡΩΜΩΝ

Κατὰ τὸ 1976 τὸ ἔλλειμμα τοῦ ἰσοζυγίου τρεχουσῶν συναλλαγῶν παρέμεινε στὸ ἴδιο περίπου ἐπίπεδο τοῦ 1975. Ἔτσι γιὰ τέταρτο κατὰ σειρὰ χρόνο, τὸ ἔλλειμμα τρεχουσῶν συναλλαγῶν ὑπερέβη τὸ ἕνα δισεκατομμύριο δολλάρια. Παράλληλα, σημειώθηκε περαιτέρω διεύρυνση τοῦ ἐμπορικοῦ ἐλλείμματος, ἡ ὁποία ὅμως ἀντισταθμίστηκε ἀπὸ τὴν αὔξηση τοῦ πλεονάσματος τῶ ἀδήλων συναλλαγῶν. Ἡ χρηματοδότηση τοῦ ἰσοζυγίου πληρωμῶν δὲν παρουσίασε δυσχέρειες στὸ 1976, λόγῳ τῆς αὐξημένης εἰσροῆς ἰδιωτικῶν κεφαλαίων, ἰδίως καταθέσεων σὲ συνάλλαγμα Ἑλλήνων ἐργατῶν καὶ μεταναστῶν.

8. ΚΙΝΗΣΗ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ

Ἡ αὐτόνομη εἰσροὴ ἰδιωτικῶν κεφαλαίων σημείωσε σημαντικὴ αὔξηση τὸ 1976 καὶ ἦταν ἐπαρκὴς νὰ χρηματοδοτήσει τὸ ἔλλειμμα τρεχουσῶν συναλλαγῶν. Ἡ ἐξέλιξη αὐτὴ ὀφείλεται εἰδικότερα στὴ μεγάλη αὔξηση κατὰ 77% τῆς εἰσροῆς καταθέσεων σὲ συνάλλαγμα. Ἡ αὐτόνομη εἰσροὴ ἰδιωτικῶν κεφαλαίων ὑπερκάλυψε τὴ μείωση τῆς καθαρῆς μεταβολῆς τῶν ἐμπορικῶν πιστώσεων τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ εἶχε ἀποτέλεσμα νὰ μειωθεῖ τὸ ἐξωτερικὸ δημόσιο χρέος.

ΔΩΔΩΝΗ Α.Ε.

ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΓΑΛΑΚΤΟΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

ΕΜΜΕΝΤΑΛ

ΓΡΑΒΙΕΡΑ

ΚΕΦΑΛΟΓΡΑΒΙΕΡΑ

ΦΕΤΑ

ΦΟΝΤΙΝΑ

ΝΩΠΟΙ ΤΥΡΟΙ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

προϊόντα ποιότητας
με το προβάδισμα
στην υπεροχή

ΜΕΛΟ

ΣΟΚΟΛΑΤΕΣ, ΚΑΚΑΟ, ΚΑΡΑΜΕΛΛΕΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μεγαλύτερο ΤΟΚΟ δίνει ἡ Α.Τ.Ε.

·Μέ καταθέσεις στήν ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ κερδίζετε περισσότερα

·Ἀπόλυτη ἐξασφάλιση τοῦ μόχθου σας.
·Μέ τήν ἐγγύηση τοῦ κράτους.

·Σιγουριά καὶ κέρδος γιὰ ὅλους.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τὰ φτερὰ τῆς Ὀλυμπιακῆς στὸν Ἀραβικὸ κόσμο

ΒΕΓΓΑΖΗ•ΚΑΪΡΟ•ΝΤΑΧΡΑΝ ΚΟΥΒΕΪΤ•ΝΤΟΥΜΠΑΪ

Τὰ Ἑλληνικὰ φτερὰ συνδέουν πέντε πόλεις-κλειδιὰ μὲ τὴν Ἀθήνα μὲ συχνὲς πτήσεις τὴν ἑβδομάδα

Στὰ πολυτελῆ ΜΠΟΪΓΚ θὰ χαρῆτε τὴ μοναδικὴ ἐξυπηρέτηση, τὴν ἄνεση, τὰ γευστικὰ φαγητά, καὶ φυσικά, τὴν Ἑλληνικὴ φιλοξενία σὲ διεθνὲς περιβάλλον.

Γιὰ δουλειὲς ἢ γιὰ τουρισμὸ ἡ ΟΛΥΜΠΙΑΚΗ προσφέρει πάντα τὸ πιὸ εὐχάριστο ταξίδι.

ΟΛΥΜΠΙΑΚΗ